

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1881.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Smaating.

Rejser i Spanien i det 17de Aarhundrede.

I.

Da man jo endnu den Dag i Dag gjærne betragter den pyrenæiske Halvø som liggende uden for den almindelige evropæiske Civilisation, som et Slags Halvafrika, vil man ikke finde det forunderligt, at Folk i det 17de Aarhundrede betragtede det som højst farligt at rejse i dens Lande og mente, at alle maatte have — som Horats siger — »Egeplanker og tredobbelt Malmpanser om Brystet«, der indlod sig paa et saadant Vovestykke. Den lærde og højt ansete tyske Geograf Martin Zeiller maa begynde sin Beskrivelse af Spanien*) med at forsvare Land og Folk mod det mindre gode Omdømme, de havde hos hans Landsmænd: Landet, siger han, er ikke synderlig farligere og besværligere at rejse i end andre, og Folket er i det hele ikke værre end andre Folk, endelig er der meget at se. Og sikkert er det, at adskillige den Gang have trodset de virkelige eller indbildte Farer eller Vanskeligheder; thi vi have ikke faa Rejsebeskrivelser tilbage fra det 17de Aarhundrede, som give os gode Bidrag til Kundskaben om spanske Tilstande paa den habsburgske Kongeslægts Tid. Det er dem, vi benytte som Kilder til det følgende.

*) „Itinerarium Hispaniæ et Lusitaniæ“, Amsterdam 1656, illustreret med Byprospekter.

Naar man nu til Dags agter at foretage en Rejse i et fremmed Land, er det noget af det første, man gjør, at man gaar hen til en Boghandler og kjøber sig en Rejsebog for at studere dens Kort og vejledende Text. Det var jo rigtignok først vort Aarhundrede forbeholdt at bringe denne Litteratur til Fuldkommenhed; men allerede for to, ja halvtredje Hundrede Aar siden havde man sine Bädekere, som, i alt Fald hvad Titlen angaar, tilfredsstillede Tidens videst gaaende Fordringer. I 1604 udkom der saaledes i Bern — som Del af en større Samling Itineraria over Evropa — en latinsk Fører i Spanien af Cyprianus Eichovius (den gaar for Resten ogsaa under Caspar Ens's Navn) med følgende alenlange, kuriøse Titel, der vilde tabe ved kun at anføres paa Dansk: Deliciæ apodemicæ et index viatorius Hispaniæ, indicans itinera ab urbe Toleto ad omnes in Hispania civitates et oppida, quorum indicantur Deliciæ sive quid in eodem delicatum, rarum, visuque dignum sit: nempe Templa ob structuram magnifica, Delubra ob artem spectanda, Palatia ædificiaque ob amplitudinem præclara, Picturæ excellentium artificium, statuæ eleganter sculptæ, quidquid præterea ubique in Hispania vel antiquitate rarum vel arte præclarum est, de quibus Viator haud commonefactus admonitusve talia extare, in locis per quæ iter facit, plerumque negligit, præteritque, cujus ipsum postea pudet pigetque negligentiæ. Huic libello visum est addere tabellas geographicas Hispaniæ, quod sine tabellis geographicis viator oberret tanquam in densa sylva, unde non patet prospectus. Ea autem omnia ipsi ponunt ob oculos et tanquam Thesei filum viatori monstrant iter.« I Oversættelse: »De rejsendes Fryd eller Vejregister over Spanien, angivende Vejene fra Byen Toledo til alle Spaniens større og mindre Byer, hvis Herligheder forklares, d. v. s. hvad dersteds findes af skjønt, mærkeligt og seværdigt, nemlig prægtig byggede Domkirker, kunstig udstyrede Kapeller, Paladser og andre Bygninger, som ere saare mærkelige formedelst deres Størrelse,

Malerier af udmærkede Mestere, skjønt udhuggede Billedstøtter, alt hvad der desuden er mærkværdigt ved Ælde eller beundringsværdigt ved Kunst alle Vegne i Spanien, hvilket den rejsende som oftest forsømmer og forbigaar paa de Steder, som han rejser igjennem, naar han ikke er oplyst om, at sligt findes, og senere skammer han sig og ærgrer sig over sin Forsømmelighed. Til denne liden Bog have vi besluttet at føje Kort over Spanien, thi uden Kort flakker den vejfarende om som i en tæt Skov, hvor fra intet Udkig er. Men nu fremstille disse alt dette for Øjnene og vise den rejsende Vej ligesom Theseus's Traad.« Ikke des mindre bestaar hele Bogen kun af nogle kortfattede Beskrivelser af de fremtrædende Byer uden Oplysninger om Rejsemaaden o. desl.; imidlertid er den inddelt i Router, som (mindre praktisk) udgaa fra Midtpunktet af Landet, og Vejlængderne ere angivne. Bedre Besked fik man i Zeillers nys omtalte Bog, der dels giver en almindelig Indledning, ret udførlig i Forhold til Pladsen, om Spaniens og Portugals naturlige Beskaffenhed, Historie, Sprog, Mont, Sæder og Skikke, Statsforfatning og Institutioner o. desl., dels en Beskrivelse af en tysk anonyms Rejse i Spanien 1617, med enkelte Tillæg til Brug for fremtidige rejsende. Der existerer ogsaa en haandskreven Itinerario paa Spansk fra det 17de Aarhundredes Begyndelse, for nylig aftrykt af en fransk lærd, A. Morel-Fatio, efter et Manuskript i Nationalbibliotheket i Paris; skjønt lidet omfangsrig, udmærker den sig ved at være ualmindelig vejledende for sin Tid og giver navnlig gode Oplysninger med Hensyn til Rejsemaaden.

Allerede ved den spanske Grænse mødtes den rejsende af adskillige ejendommelige Trakasserier som et Forspil til dem, der ventede ham i selve Landet. »I Irun,« siger den oven for nævnte, praktiske Spanier, »kommer en Alguacil og spørger, om man har forbudte Bøger med. Hertil skal man sige Nej, og hvis han giver en et Bevis og forlanger noget derfor, har man at svare ham, at Inkvisitionens Folk

ikke kunne tage Afgift af noget i Irun.« Meget større Besvær fik man dog med den Hærskare af Passkrivere, Toldbetjente, Acciseopkrævere, Bommænd, Brovægtere, Færgefolk osv., som vare spredt over hele Spanien og benyttede i videste Maal den Ret, Regeringen hjemlede dem til at pine og plage de rejsende. Ikke engang særdeles notable Personer slap fri for disse nidkjære Statstjenere, der naturligvis mest lagde an paa at mele deres egen Kage. Da saaledes Camillo Borghese, den senere Pave Paul den 5te, i Aaret 1594 begav sig til Madrid som extraordinær Nuntius for efter Klemens den 8des Befaling at bede Filip den 2den om Hjælp mod Tyrkerne, bleve han og hans Følge formelig standsede i Zaragoza af Toldbetjentene, trods det kongelige Pas, der var blevet dem tilsendt i Barcelona. De maatte oppebie deres Bagage, og da denne var kommen, underkastedes den en grundig Undersøgelse, i det der fordredes (som den italienske Rejseberetning meddeler) »for hver Bagatel en Indførselstold af 10 Procent og Udførselstold af 5, fremdeles 1½ Gulddukat af hvert Hundrede, hvorfor man gjør vel i at have Sølv med, naar man kommer til Spanien; thi deraf erlægges ingen Afgift.« Man ser altsaa heraf, at der maatte betales Told af de Penge, der førtes ind i Landet; men da der var forskjellig Mønt i de »Kongeriger«, som udgjorde det spanske Monarki (nemlig Kastilien, Valencia, Aragonien, Katalonien og Portugal), gjentoge de samme Bryderier sig, hver Gang man drog fra en af disse Provinser over i en anden. Zeiller paaminder de rejsende om at belave sig derpaa: »naar man rejser fra Murcia ind i Kongeriget Valencia, er det forbudt den enkelte at føre mere end 10 Realer frit med sig; den, som overtræder denne Lov, straffes med Tabet af de Penge, han har udover den tilladte Sum, i det den ene Tredjedel tilfalder Kongen, den anden Stedets Øvrighed og den tredje Toldopkræverne.« Alle Rejseberetninger ere fulde af Beklagelser over dette og lignende Optrækkeri. Saaledes

fortæller Zeillers anonyme Hjemmelsmand, hvorledes hans Rejseselskab maatte i Vitoria specificere al Bagagen; det betydedes dem, at det ikke var tilladt at føre nye Kapper med, — disse skulde først have faaet Vand; og Kaarderne maaltes, om de ikke vare for lange. I Badajoz, lige ved Portugals Grænse, havde de at opgive, hvor mange Penge de vare i Besiddelse af, og for hver 100 Realer betale én, men tillige to til Notaren; samtidig fik de et Dokument, der tilsikrede dem Frihed for Afgifter i tre Maaneder, hvis de ikke forlængede Opholdet i Portugal. Kort derpaa maatte de ikke desto mindre punge ud med Drikkepenge til paatrængende Grænsevogtere og Brovægtere trods Passet; dette viseredes i den første portugisiske By, Elvas, hvor portugisisk Mønt begyndte. Ogsaa Madame d'Aulnoy, som var i Spanien 1679, maatte døje lignende Plagerier i Vitoria. »Skjønt jeg har et Pas, udstedt af Kongen af Spanien, saa omstændeligt og omfattende som muligt, blev jeg dog nødt til at skaffe mig en Toldseddel; thi saafremt jeg ikke havde brugt den Forsigtighed, vilde man have konfiskeret alle mine Sager. »Hvad Nytte har jeg da af det kongelige Pas?« sagde jeg til dem. »Slet ingen,« svarede de mig; Toldbetjentene nedlade sig ikke engang til at kaste et Blik derpaa; de sige, at Kongen maa komme og forsikre dem om, at den Befaling er fra ham . . . Det er til ingen Nytte at undskylde sig med, at man er Udlænding og slet underrettet om Landets Skikke. De svare ganske tørt, at de fremmedes Uvidenhed er Spaniernes Fordel.« Ganske paa samme Maade gik det Hollænderen Frans Aarssens i denne By 1655; i Zaragoza befriede dog hans Pas ham fra de lavere Toldbetjentes ubehagelige Tjenstivrighed, saa snart den øverste Toldembedsmand havde faaet det at se; men det mest kuriøse Exempel paa, hvad de embedsmandige Røvere vovede at byde den vejfarende, fortæller den samme hollandske rejsende, hvor han skildrer sin Rejse fra Madrid nord paa. Han var just passeret gjennem Arcos, den sidste

By i Kastilien før den aragonske Grænse, da nogle Toldbetjente kom løbende efter Rejseselskabet og raabte, at de skulde gjøre Holdt; der var Toldsted dér i Byen, sagde de (ingen havde imidlertid underrettet de rejsende derom), og Aarssens maatte tilbage med dem for at vise sit Pás, der i tydelige Ord tilsikrede ham og hans Rejsefæller Toldfrihed. Senere sagde nogle spanske Bekjendte til ham, at han ikke burde være vendt tilbage; de rejsende skulde blot have fortsat deres Ridt for at komme ind paa Aragoniens Grund, thi det hele var kun et Forsøg paa uretmæssig Pengeudpresning. Det viste sig da ogsaa snart, i det »Harpyerne,« som A. kalder dem, erklærede efter Samraad, at Passet ikke var i Orden, at Selskabet skulde hentes tilbage, og at alt Rejsetøjet var konfiskeret. Aarssens aftrykker det omtalte Pas for at vise, hvor udmærket det var: det var udstedt af Majestæten selv, og Betjentene havde ikke andet at indvende derimod, end at det ikke var paa stemplet Papir og ikke forevist i Tide; men saa usikre vare de i deres Sag, da de mærkede, at de fremmede ikke lode sig imponere, at de vaklede mellem begge Paaskud. Nu lod Hollænderen Sagen føre til Protokols — ved hvilken Lejlighed Byens velvise Alcalde, der bar Santiago-Ordenens Dragt, men alligevel var »un franc coquin«, spillede under Dække med Toldopkræverbanden, i det han forsøgte at forfalske Fakta; og medens man blev grovere og grovere paa begge Sider, efter at en Skriver hos Alcalden havde i al Venskabelighed betydet de rejsende, at de »blot behøvede at betale halvhundrede Pistoler, saa var det hele klaret«, sendtes der en Mand fra Toldstedet ind til Direktøren for Toldvæsenet i Madrid med Klage over det frække Rejseselskab, der ikke vilde lade sig snyde, hvilket havde til Følge, at ogsaa Aarssens begav sig paa Vej dertil. Efter en meget anstrængende Ridetur maatte han i Hovedstaden løbe om til sine fornemme Bekjendte for at faa dem til at interessere sig for Sagen; det lykkedes, og da han kom igjen

til Arcos, var det med et nyt kongeligt Pas i Lommen og i Følge med en Alguacil, der havde Befaling til at arrestere Alcalden og tvinge Toldbetjentene til at udlevere alt det konfiskerede Tøj; men de rejsende havde døjet megen Besvær og spildt flere Dage ved dette Æventyr. — En Flamlænder, som Aarssens kjendte, oplyste ham netop i Anledning heraf om Grunden til, at man i Almindelighed saae gjennem Fingre med Toldopkræivernes Røverier. Disse Afgifter vare nemlig Regeringens bedste Indtægt, og for at denne kunde blive saa stor som mulig, fandt man sig i, at de, der forpagtede den, »stjal en Smule«, det vil sige: trak de rejsende op, lod dem f. Ex. betale Told af Gjenstande, de ikke havde med, — i det de rigtignok tillige bedrog Kongen. Og hvad deres ydre Optræden angaar, siger Aarssens: »De øve deres Røverhaandværk med stort Overmod, saa at man hvert Øjeblik hører dem sige, at de ere Kongens Folk, og en elendig Bommand, Toldbetjent eller andet Udskud af Menneskeden har tit den Uforskammethed at true en brav Mand med at banke ham eller skære hans Vadsæk i Stykker, hvis han ikke hurtig nok giver dem en Nøgle til at aabne den med.« Selv i Frankrig, hvor Aarssens ogsaa plagedes af disse »Insekter«, vare de ikke saa utaalelige som i Spanien; men da de spanske Toldforpagtere i Almindelighed vare portugisiske Jøder, ramte Nemesis dem som oftest i Inkvisitionens Skikkelse, naar de vare »velspækkede med Guld og Sølv«. Saa bleve de »stegte ved en sagte Ild og maatte bøde for al den Uret, de havde gjort mod Kongen og hans Undersaatter«. — Den oftere citerede lille Rejsebog paa Spansk paaminder ogsaa stadig de vejfarende om at være paa deres Post lige over for Toldbetjente og lignende Personer. »I Pamplona,« hedder det, »skal man gaa hen til Toldhuset og opgive, om man medfører Ting, der ikke ere brugte, og betale Told deraf. De Opsynsmænd, man møder paa Vejen, skal man give en Real pro persona, med de Ord, at kun hvis de ikke

undersoge, skulle de faa den; men hvis de foretage nogen Visitation, vil man ikke give dem en eneste Hvid. »I Murcia har man at ride hen til Toldboden og sige, at man ikke har nogen nye Sager med, og bede om Tilladelse til at drage videre til Valencia. Den Pengesum, man fører med sig, skal opgives, og af hver 100 Realer skylder man halvtredje i Afgift.« »Naar man begiver sig ud af Murcia,« siges der lige saa naivt som oven for, »giver man Portvagten noget, hvis den ingen Undersøgelse foretager; men dersom den visiterer, faar den ingen Ting. Paa samme Maade bærer man sig ad lige over for den anden Vagt, man træffer paa i to Mils Afstand fra Murcia.« *) I Lighed hermed finder man baade hos Zeiller og i den spanske Rejsebog Advarsler mod at lade sig snyde af Vexellererne, og særlig anmodes man om at passe paa ikke at faa falsk Mønt i Barcelona, »thi i den By er der meget Bedrageri«.

Hvad Rejsemaaden angaar, kjendte man den Gang omtrent ikke andre Kommunikationsmidler i Spanien end Heste og Muldyr. Grevinde d'Aulnoy benyttede som fornem Dame en Bærestol paa Vejen fra Bayonne til Madrid; med den fulgte (foruden Bærerne) ridende Tjenere, fremdeles var der sex Mulæsler til hendes egne Folk og til Bagagen, endelig fire Mulæseldrivere, saa at hun drog afsted i et helt Optog, og hun beklager sig meget over, at Rejsen paa denne Maade blev overordentlig dyr. Der existerede rigtignok et Postvæsen i Spanien, men det benyttedes ikke meget og indskrænkede sig da ogsaa kun til at udleje Rideheste fra Station til Station og ledsage dem med en Postillon. Paa sin Parforcerejse fra Arcos til Madrid benyttede Aarssens Postheste, og af hans Skildring ses det, at Postmestrene ikke havde nogen fast Taxt, men søgte at presse saa meget som muligt ud af de rejsende: for det første Stykke maatte han betale 30 Sølvrealer, men senere blev han antagen for

*) En særlig Told betaltes af Silketøj ved Aragoniens Grænse.

en kongelig Kurér og slap med en meget billigere Betaling. For øvrigt erklærer han, at »der er ikke noget Land i Verden, hvor Posthestene ere bedre end i Spanien, men hvor man benytter Posten mindre; thi med Undtagelse af dem, der bringe Breve, og nogle extraordinære Kurerer, som sendes til Hoffet fra forskjellige Steder, især fra San Sebastian og fra Katalonien, betjener man sig ikke synderlig af denne Maade til at begive sig et eller andet Sted hen, i det man foretrækker at benytte Lejemuldyr. Man maa ogsaa indrømme, at det er den bekvemmeste Maade, hvilket jeg erfarede ved denne Lejlighed; thi endskjønt de have meget gode Heste, ere de saa slet opsadlede, at man bliver formelig radbrækket af de usle Sadler, de bære, særdeles snævre i Sædet og med høje Sadelbuer og lige haarde overalt. Man er til Mode, som om man sad paa Træhesten, naar man rider i dem. Ved den tredje Poststation havde Hestene ikke andet Sadeltøj end en Paksadel med Træstigbøjler, der var bundne fast med et Reb. Jeg gjorde Indvendinger mod at sætte mig op paa den Indretning; men Postmesteren sagde, at jeg skulde ikke blive forundret over det: han havde ingen Ridesadler, og jeg vilde nok finde, at Paksadlen var mere bekvem; jeg var meget forskjellig fra de andre Kurerer, som foretrak den Slags Sadeltøj for ethvert andet.« — Som anført, lejede man sædvanligvis Muldyr og akkorderede om disses Drivere, og da den første spanske By, man kom til, sædvanligvis var Irun (syd for Bayonne), anbefaler den spanske Rejsebog at se at faa »mulas de retorno« dér, d. v. s. Muldyr, som havde gjort Rejsen fra Madrid nord paa og nu skulde tilbage til Hovedstaden. For hvert Muldyr skulde man give 5 Realer, højst 5½ pr. Dag men man raades til Forsigtighed lige over for Muldyrdriverne, i det man helst bør opsætte skriftlig Kontrakt med dem og ikke betale dem alt forud. Zeillers tyske rejsende gave otte Realer for Muldyr fra Irun til San Sebastian, dér fra for Æsler til Madrid 10 Dukater, — Forerne sørgede for

Foder; fra Madrid til Lissabon 10½, paa hvilket Stykke Føreren ogsaa skaffede sig selv Føde. Fremdeles betaltes fra Lissabon til Sevilla 12½ Dukater pr. Muldyr, dér fra til Valencia 12, til Barcelona og Zaragoza 10 Dukater for hver, endelig fra den sidst nævnte By til Narbonne i Frankrig 7 Dukater*). Som en passende Inddeling af Routen fra Nordgrænsen til Madrid angiver den oftere citerede Spanier følgende: Irun-Pamplona 2 Dage, Pamplona-Burgos 1, i Burgos 1, Burgos-Valladolid 2, i Valladolid 2, Valladolid-Salamanca 2, i Salamanca 2, Salamanca-Segovia 2½, i Segovia ½, Segovia-Escorial 1, i Escorial 1, Escorial-Madrid 1 Dag. Summa 18 Dage, rigtignok med Ophold i Byerne. Nu om Stunder kan man gjore Turen fra Irun til Madrid med Jærnbane direkte i 24 Timer. Til Sammenligning kan ogsaa bemærkes, at Camillo Borghese og hans Følge brugte 20 Dage til Rejsen fra Barcelona til Madrid. I Følge Franskmanden Boisel, der var i Spanien 1659—60, havde man overalt i Landet for Skik at fordele de rejsendes Bagage ligelig omkring paa Muldyrene, saa at baade Herrer og Tjenere red med en stor Bylt foran sig, der var anbragt i en Art Jærnstativ paa Sadlen. Saa vel han som næsten alle de ovrige rejsende, hvis Beretninger vi benytte, gjorde Nedrejsen om Vinteren, da de i sig selv alt andet end gode Veje vare endnu mindre fremkommelige end ellers paa Grund af Sne og Søle. Værst var det selvfølgelig i Bjærgpasserne. Den italienske Legats Selskab døjede meget, ikke blot af Kulde, men ogsaa af Sne, og Muldyrene sank paa sine Steder saa dybt, at man foretrak at bevæge sig frem til Fods; ligeledes beretter Madame d'Aulnoy, at oppe i Pyrenæerne laa Sneen saa højt, at tyve Mand bestandig maatte gaa foran og bane

*) En spansk Real de vellon (Kobber-Real) deltes i 34 Maravedís; den var = 19 à 20 Øre. En Sølvreal var = 2 Kobberrealer; paa 1 Dukat gik 11 Sølvrealer og 1 Maravedí. Endelig regnedes en Escudo de vellon almindeligvis for at være = 10 Kobberrealer.

Vej med Skovle. »De tror maaske,« siger hun i et af sine Breve, »at det kostede mig mange Penge; men det er strængt befalet og overholdt, at hver enkelt Landbys Beboere skulle komme de rejsende imode og følge dem, indtil man træffer paa den næste Landsbys Indbyggere; og da man ikke er forpligtet til at give noget, tilfredsstiller den mindste Rundhaandethed dem. Til denne Tjeneste føjer man den at ringe uophørlig med Kirkeklokkerne i meget daarligt Vejr, for at de rejsende kunne vide, hvor de kunne finde Ly.« Som særlig udmattende formedelst Hede og Tørke paa de slette, aabne Landeveje omtales Turen fra Lissabon til Andalusien. Til de nævnte Ubehageligheder kom den, at Mulæseldriverne i Almindelighed vare lidet elskværdige Ledsagere; Boisel karakteriserer dem ret morsomt og med dem navnlig den sydspanske Almue: »Medens i Frankrig alle de Bønder, man møder, hilse paa en, trakteres man her med Grovheder, saa at man endog kan se Markarbejdere forlade deres Plov og stille sig op for at skjælde ud. Mulæseldriverne undlade ikke at svare derpaa lige strax, og man plejer ikke at blive fortrydelig over det; tvært imod forsyne de rejsende sig med rigtig gode Skjældsord, ikke blot for at forsvare sig, men for at være først til at komme med dem; men især naar Mulæseldriverne møde hverandre, skrige de op til hverandre næsten en halv Mil borte og nøjes da ikke med at sige hverandre Grovheder, hvoraf nogle endda ere ganske vittige.« Derpaa fortæller den franske Rejseskildrer, hvorledes deres Spottelyst ogsaa lægger sig for Dagen ved mindre høviske Lader.

Med Hensyn til et for rejsende meget væsentligt Punkt ventede der de fremmede, som den Gang besøgte Spanien, en slem Skuffelse, saa snart de vare komne ind i dette Land. Det er komisk at høre baade Zeillers anonym og Aarssens, baade Borgheses Sekretær (hvem Beskrivelsen af Sendemandens Rejse skyldes), Grevinde d'Aulnoy og Boisel udbryde i Klager over de spanske Kroers og Gjæstgiver-

gaardes ejendommelige Indretning, saa snart de første Gang have stiftet Bekjendtskab med en saadan. Dels kunde man paa Spaniens daværende Herberger anvende de bekjendte Ord af den svenske Digter Kellgrens »Dumbom« (som Rasmus Rask citerer i sine Rejsebreve fra Rusland): at man spiste fortræffelig der, — naar man selv havde en velfyldt Madpose. »Iblandt andre Ubehageligheder, vi havde paa denne Rejse,« siger den italienske Rejsebeskriver, »var der den, at Værterne ikke havde andet at byde end Husly og Køkkentøj, saa at kun de, der havde forsynet sig med Spisevarer, faa noget at spise.« Derfor foreskriver ogsaa den spanske Rejsebog, for hvor mange Dage og paa hvilke Stationer man bør kjøbe sig Forraad til sin Pose (alforjas) og Vin til sin Læderdunk (bota). Men tillige var der adskillige andre Misligheder ved Kroerne og Værtshusene, og for at faa et klart Billede af disse, behøver man blot at læse Madame d'Aulnoys pikante Skildring, der i Stilen vidner om hendes Studium af den Tids spanske Romanlitteratur. »Nu maa jeg vel fortælle,« siger hun, »hvorledes man befinder sig i Gjæstgivergaardene; ens ere de alle sammen. Naar man ankommer til dem, meget træt og udmattet, stegt af Solens Brand eller gjennemkold af Sne (thi der er ikke synderlig mange Grader mellem de to Yderligheder), saa finder man hverken Kjedel over Ilden eller rene Tallerkener. Man kommer ind i Stalden, og dér fra begiver man sig oven paa*). Denne Stald er sædvanligvis fuld af Mulæsler og af Mulæseldrivere, som lave sig Senge af deres Mulæslers Sadler om Natten og Borde af dem om Dagen. De spise i skjøn Enighed med deres Mulæsler og fraternisere i det hele med dem. — Den Trappe, man føres op ad, er meget snæver og ligner en simpel Stige. »La Señora de la casa« modtager en i Kjole med Slæb og lange Ærmer: hun har Tid til at iføre

*) Den franske Grevindes Beskrivelse passer endnu paa mange Smaabyers Gjæstgivergaarde.

sig sine Søndagsklæder, medens man stiger ud af Bærestolen, og det undlader hun aldrig; thi de ere alle sammen fattige og hoffærdige. — Man vises nu ind i et Værelse, hvis Vægge ere temmelig hvide og bedækkede med et Utal af smaa gudelige Billeder, der ere meget slet udførte. Sengene ere uden Omhæng, Tæpperne ere af Bomuld, med Kvaster, nogenlunde rene, Lagenerne saa store som Haandklæder, Haandklæderne som smaa Lommetørklæder; endda maa man være i en stor By for at finde en tre-fire saadanne, thi anden Steds er der slet ingen, lige saa lidt som Gafler. Der er kun én Drikkeskaal i hele Huset, og dersom Mulæseldriverne først have faaet fat i den, hvilket altid sker, naar de have Lyst dertil (thi man betjener dem med større Ærbødighed end de Folk, som de ledsage), saa maa man vente taalmodig, indtil de ikke have Brug for den mere, eller ogsaa drikke af en Krukke. Det er umuligt at varme sig ved Køkkenilden uden at blive kvalt; der er nemlig ingen Skorsten, og det samme er Tilfældet med alle de Huse, man træffer paa Vejen. Man laver et Hul oppe i Loftet, og der gaar saa Røgen ud. Ilden er anbragt midt i Køkkenet. Det, man vil have stegt, lægger man paa nogle Teglsten paa Jorden, og naar det er godt ristet paa den ene Side, vender man det om paa den anden. Naar det er en større Steg, hænger man den i et Reb over Ilden og drejer den saa rundt med Haanden, saa at Røgen gjør den saa sort, at man har Ærgrelse blot af at se paa den. Jeg tror ikke, at man bedre kan forestille sig Helvede end ved denne Art Køkkener og de Mennesker, man finder der; thi foruden at man har denne frygtelige Røg, som blinder og kvæler, er der et Dusin Mænd og lige saa mange Kvinder, sortere end Djævlene, stinkende og skidne som Svin og klædte som Stoddere. Der er altid en af dem, som kradser uforskammet paa en daarlig Guitar og synger som en forkølet Hankat. Kvinderne bære alle udslaget Haar; man kunde gjerne antage dem for Bakkantinder; de

have Glashalsbaand, hvis Perler ere lige saa store som Valdnødder; de sno deres Halstørklæde fem-sex Gange om Halsen og skjule dermed den grimmeste Hud af Verden. — De ere alle sammen saa tyvagtige som Ugler og skynde sig kun at tilbyde deres Tjeneste for at kunne rapse et eller andet, hvad det saa er, — selv om det kun er en Knappenaal: den er vunden i ærlig Krig, naar man tager den fra en Franskmand. — Allerførst fører Husmoderen sine smaa Børn til en; de ere barhovedede midt om Vinteren, selv om de kun ere én Dag gamle. Hun lader dem røre ved ens Klæder, gnider deres Øjne, Kinder, Hals og Hænder dermed. Det er, ligesom om man var bleven til en Relikvie og kunde helbrede alle Sygdomme. Naar disse Ceremonier ere forbi, spørges man, om man vil spise noget, og selv om det er midt om Natten, maa man sende Bud efter Slagteren, hen paa Torvet, til Vinstuen, til Bageren, kort sagt til alle Byens Kanter, for at faa bragt et daarligt Maaltid i Stand. Imidlertid maa man ikke tro, at det er nok at sige: Gaa hen og hent det og det, for at faa det; nej, meget tit kan man ikke faa fat paa nogen Ting. Men om man ogsaa finder, hvad man vil have, — maa man altid begynde med at give Penge ud; saa at Maaltidet er allerede beregnet og betalt, før man har spist noget; thi Kromanden har ikke Lov til andet end at give Logi. De give som Grund herfor, at det ikke er retfærdigt, naar en Enkeltmand drager Fordel af, at der kommer rejsende. Det er bedre, at Pengene blive spredte om paa flere Steder.« Og i Overensstemmelse hermed beretter Rejseselskabet hos Zeiller, at det maatte bo i en »Svinesti« (hara porcina) i Burgos, uagtet denne Bys Beboere have Ry for Gjæstfrihed og for at give fremmede en god Modtagelse. Ligeledes fandt det i Galereta (imellem Tolosa og Vitoria) Hestestalden, Stuen, Køkkenet og Svinestien forenede i ét Rum. I Følge Boisel var det særlig i Kastilien, at man ikke kunde faa noget at spise i Herbergerne; derimod fulgtes ikke denne Skik i Navarra, og i

Almindelighed kunde man i Byerne finde Kogerier, hvor man imidlertid ej var sikker mod at blive opvartet med Heste- og Æselskjod og i al Fald plejede at bespises daarlig og dyrt (Aarssens, Boisel). Den sidst nævnte franske rejsende forsynede sig i Pamplona med Lagner til Krosengene, da man havde givet ham et Billede af disses Renlighed. Som Modsætning til alt dette, er det højst kuriost at læse en en Notits i Eichovius's latinske Itinerarium, efter hvilken man skulde tro, at der i det 17de Aarhundrede fandtes et helt elegant — Badehotel i Byen Alhama (Provinsen Granada): »her er ogsaa et rummeligt Hus, hvor Folk fra hele Spanien pleje at tage ind; dette byder saa vel Heste og Lastdyr al Bekvemmelighed i sine Stalde, som det indeholder alt, hvad der er nødvendigt til Gjæsternes Pleje, nemlig Lojbænke, Senge, Sengetæpper, Ildsted o. s. v.« Denne Mand synes imidlertid at se alting i et urimelig skjønt Lys og kjender aabenbart ikke de spanske Forhold gjennem Autopsi. Et Par Enkeltheder angaaende Gjæstgivergaardenes Indretning meddeler Madame d'Aulnoy, hvor hun fortæller om sin Ankomst til Irun. »Jeg fandt dette Hus stærkt oplyst af en Mængde Tællelys, som ikke vare synderlig tykkere end Svovlstikker; der var vel en fyrretyve saadanne i mit Værelse, anbragte paa smaa Stykker Træ, og midt paa Gulvet havde man stillet en Kulpande, fuld af forkullede Olivenkjærner, for at de, der opholdt sig i Værelset, ikke skulde faa Hovedpine.« Endelig giver den spanske Rejsebog os en Forestilling om Datidens Priser i Posada'erne, som disse Herberger i Almindelighed kaldtes (ogsaa »ventas«). »I Madrid,« hedder det, »skal man tage et Logi maanedsvis; naar der er én Seng, skal man i det højeste give sex Escudos (à 11 Realer) og, hvis der er to, otte; men man maa komme overens med Folkene om, at de skulle tillave Middagsmad, Aftensmad og Frokost, som man ønsker det, kogt eller stegt, og levere hver Uge to Duge, to Haandklæder, fire rene Servietter pr. Mand, og

naar man har indbudt en Gjæst, skal han ogsaa have en ren Serviet. Fremdeles have de at levere Salt og Vand, og to Gange om Maaneden rene Lagner og Hovedpuder.« Kjød maa man selv kjøbe og ikke lade Værten eller hans Husstand besørge det; man maa ogsaa passe godt paa, naar de koge det. Brødet bør kjøbes om Morgenen, thi om Eftermiddagen kan man ikke faa det godt. Sit Vasketøj maa man overalt i Spanien kun betro til nogen, som Værten kjender, at det ikke skal tabes eller stjæles; — unægtelig er al denne Anbefaling af Forsigtighed fra de rejsendes Side just ikke synderlig anbefalende for den Tids Spaniere. Her kan tilføjes, at man allerede den Gang brugte at betale Opvartning (Servicio) i Gjæstgivergaardene. Derimod siger den haandskrevne Itinerario: »I Spanien har man ikke for Skik at give dem noget, der forevise Seværdigheder, men man kan jo af Høflighed byde dem det, endskjønt de sædvanligvis ikke tage derimod. Man bør i hver enkelt By tage en Dreng eller Mand til at føre én omkring at se Byens Mærkværdigheder, og saa betaler man ham hans Arbejde.« Den anonyme tyske rejsende fortæller imidlertid, at han gav otte Realer i Drikkepenge til den Tjener, som viste hans Selskab om i Slottet i Segovia; men til Gjengjæld sagde Munken, som foreviste Escorial, Nej til de 20 Realer, som de samme rejsende tilbød ham. — Hvad Levemaaden angaar, var Spanien lige saa lidt den Gang som nu noget Paradis for forvænte Ganer. Kun tre Ting plejede at finde Naade for de fremmedes Tunge, nemlig Brødet, Salaten og Frugten; »Desserten,« siger Grevinde d'Aulnoy, »skaffer Oprejsning for det øvrige Maaltid.« Dog var Brødet rigtignok i Almindelighed saa slet bagt, at »det laa som Bly i Maven«, og man havde da ingen synderlig Glæde af, at Melet dertil var saa fortrinligt. Selv det bedste Kjød mistede ved Tillavningen sin Smag ved den umaadelige Mængde Krydderier, der tilsattes: Hvidløg, Safran, spansk Peber o. s. v.; skulde de spanske

Kokke stege f. Ex. Duer, brændte de dem som oftest til Kul: men Kjødet var kun sjælden synderlig fedt og saftigt, og naar man endda blev mæt deraf, siger den franske Dame, kom det vist af Klimaet, »der bevirker, at et Æg i Spanien nærer lige saa meget som en stegt Due andensteds.« Derfor nøjedes Spanierne selv med umaadelig lidt, i det Salat, Radiser og Oliven i Følge Ordsproget vare »comida de caballeros« (Mad for Adelsmænd, Herreretter). Figner og Druer vare talrige og udmærkede som nu om Stunder, men Dadlerne vare dyre, og Zeiller fortæller, at »de spistes ligesom Æg om Morgenen.« Kun i Estremadura var der Smør at faa, eftersom det var den eneste Provins, der havde nogen egentlig Kvægdrift; ellers traadte Oljen overalt i dens Sted, og særlig den fra Murcia var berømt, men Zeillers Anonym kan som god tysk Smørspiser ikke sætte videre Pris paa den, og Mad. d'Aulnoy betror Læseren, at hun altid blev meget daarlig, naar hun havde spist Olje. Som Bevis paa, hvor sjældent Smørret var i Kastilien, berettes af den lærde Hubertus Thomas Leodius (citeret af Zeiller), der i Aaret 1526 fulgte Kurfyrst Frederik af Pfalz-Baiern paa en Rejse i Spanien, at Fyrsten sendte ham ud at kjøbe Smør, da de opholdt sig i den lille By Gomorra; han blev víst hen paa Apotheket, hvor en Mand bragte ham en Gedeblære indeholdende Smør til at bruges som Salve, i det han erklærede, at mere Smør vilde det ikke være muligt at finde i Provinsen. Langt ned i det 17de Aarhundrede maatte man hente det Smør tredive Mile borte, som man konsumerede i Madrid i Fastetiden; det opbevaredes i Tarme og Svineblærer ligesom Pølser og var slet og overordentlig dyrt*). »Fra

*) Over for disse Vidnesbyrd klinger det næsten utroligt, hvad vi høre ved Eichovius, at Loja (i Prov. Granada) „er rigt forsynet med snehvid Mælk, Faareost og — højst velsmagende Smør"; men da Manden ellers er saa panegyrisk stemt, behøver man sandsynligvis ikke at tage Hensyn til denne mærkelige Oplysning.

Indien,« hedder det i den spanske Rejsebog, »indfører man en Art Pulver, blandet med Krydderier, af hvilket man laver en Drik, der kaldes Chocolate, som man plejer at nyde fastende om Morgenen med varmt Vand. Det siges, at den er meget gavnlig for Sundheden, men den er vanskelig at nyde for den, som ikke er vant til den eller af Naturen modtagelig derfor, paa Grund af den meget stærke Lugt, den har.« Som bekjendt er Chokolade nu til Dags i høj Grad almindelig i Spanien og var det allerede i forrige Aarhundrede. — Da de spanske Vine paa den Tid vare udbredte og ansete over hele Evropa, ventede de rejsende sig begribeligvis en stor Nydelse af at smage dem i deres Hjemstavn; men her mødtes de paa ny af en Skuffelse (som for øvrigt ogsaa vil kunne blive fremmede til Del i vore Dage, navnlig i de nordlige Egne). Vinen smagte i selve Spanien »ingratum, asperum«, siges der hos Zeiller, den havde Smag af Lædersækken og ofte en Tilsætning af Beg, hvilket gjaldt endog om den berømte »Pedro Jimenez« (i Danmark fordum »Petersemens«), kaldet saaledes efter den Mand, som paa Karl den 5tes Tid indførte denne Slags Druer fra Rhinegnene. Naar man i Udlandet yndede de andalusiske og kanariske Vine saa meget, var det fordi den lange Søtransport gav dem Styrke og Sødme, og fordi de behandledes bedre og omhyggeligere end i deres Hjemstavn. »Jeg er ikke forundret,« siger den franske Grevinde, »over at Folk her drikke sig saa sjælden en Rus i den Drik«; den simpleste Sort var for øvrigt meget billig; men saa yderlig slet behandledes den, at man lod den staa i store aabne Lerfade, hvor den blev sur og udsendte en saa ram Lugt, at Folk fik Hovedpine ved at gaa forbi Vinstuerne, — i alt Fald var det Tilfældet med den sensible Mad. d'Aulnoy. Først ved det sidste Maaltid i Spanien, med Pas fra Zaragoza i Lommen, glæder Martin Zeillers anonyme rejsende sig ved ædel Vin og ypperlige Foreller. Som Tillæg til denne lille Skildring ere at anføre et Par Oplysninger, som

Camillo Borgheses Sekretær giver om Spaniernes Manerer ved Bordet, saaledes som de vare 1594 (og vel ogsaa adskillig senere). »De spise paa en lidet velopdragen Maade og leve grumme simpelt, og den, der vil give en Dame en Foræring, skal helst sende hende noget spiseligt; naar hun har modtaget det, fortærer hun det i andres Paasyn med umaadelig Graadighed, og man ser dem gaa omkring paa Gaderne og æde Grønt akkurat som Geder.« (Det samme fortæller Boisel i sin Relation de l'État d'Espagne). »Serveringen ved Maaltiderne finder Sted paa en saare forrykt Maade, i det intet bringes ind i rette Tid. Retterne ere meget slet tilberedte. De spise uden Gaffel, og Forskærer kjender man ikke: Enhver for sig tager, hvad han vil.«

Endnu ere vi ikke færdige med Rækken af de Farer og Ubehageligheder, som vare forbundne med Rejser paa den pyrenæiske Halvø i gamle Dage. Det er ikke saa overdrevent længe siden, at Røverbander gjorde de spanske Veje saare usikre, og endnu den Dag i Dag hører man en enkelt Gang om en saadan Levning fra den gamle, romantiske Tid, der har faldet paa at standse en Diligence eller et Jærnbanetog. Derfor maa det forekomme i høj Grad stridende mod de Forestillinger, man ellers har i saa Henseende om Spanien i gamle Dage, naar Zeiller erklærer, at der næppe findes noget Land, der anses for at være saa frit og sikkert for Røvere og Mordere som dette. Til Nød vil man kunne forstaa hans Bemærkninger om denne Sag saaledes, at den spanske Justits har været meget stræng, — Galger og Strikker i Træerne vidne paa mange Steder derom, hedder det hos ham —; men at dens Strænghed ingenlunde havde udryddet Røvervæsenet, fremgaar af hans egen Rejseberetning. Egnen om Loja var farlig at drage igjennem formedelst mauriske Røvere; ogsaa Vejen fra Murcia til Valencia var mindre sikker, da de her huserende Røvere brugte den Trafik bestandig at flygte fra den ene Provins over i

den anden og afvexlende nyde godt af deres Privilegier. Ved Byen Hostalet i Katalonien og paa Raadhuset i Zaragoza saas Hoveder og Hænder af nogle af de 40 Banditter, som i Aaret 1615 vilde plyndre 166 Vogne med Penge paa Vejen fra Barcelona, men havde Uheld med sig, i det 21 fangedes; samme Steds havde imidlertid en heldigere Røver taget 30,000 Pjaster nogle Aar før. Ved at omtale denne, i alt Fald længere hen i Aarhundredet betydelige Landeplage fortæller Mad. d'Aulnoy en meget romantisk Røverhistorie efter en fornem spansk Dames Beretning. »Over hele Spanien er der spredt Røvere, der sjælden skaane de rejsende. De bortføre undertiden unge Piger af god Familie, for at deres Slægtninge kunne løskjøbe dem for en opgiven Sum; men naar de ere smukke, beholde de dem, og det er den største Ulykke, der kan passere dem, fordi de maa tilbringe Livet sammen med de sletteste Mennesker af Verden, hvilke holde dem indelukkede i skrækkelige Huler eller lade dem ride med sig. De ere rasende skinsyge paa dem. Da en af deres Høvdinge for kort Tid siden blev angreben af Soldater, som man havde sendt ud i Bjærgene for at gribe ham, og han saaredes dødelig, og da hans Elskerinde (af Marquierne af Camarazas's Slægt, som ere Grander af Spanien), hvem han havde med, strax tænkte paa at benytte Øjeblikket til at frelse sig, saa snart hun saae ham saa ilde tilredt, greb han hende ved Haaret, strax da han opdagede det, og saa døende han var, borede han sin Dolk i hendes Bryst, med de Ord, at ingen anden maatte besidde en Skat, der havde været ham saa dyrebar. Dette tilstod han selv for Soldaterne, der fandt ham og vare Vidner til dette sørgelige Optrin.« En navnløs Rejsebeskriver, hvis Skildring findes som Supplement til Boisels Bog, nævner Provinsen Alicante som særlig befængt med Banditter: Røverkaptejnerne vare i den Grad frygtede, at de turde binde an med Vicekongen selv og introducere sig i Byerne, som de saa brandskattede saa meget de havde

Lyst. Et Par lignende Træk meddeler Aarssens. — Men ved Kysten var der endda yderligere Farer at frygte, i det Maurerne i Nord-Afrika, Spaniernes gamle Fjender, lode deres Sørøverskibe løbe helt ind i Havnene, opbringe Skibe, slæbe en Mængde Fanger til Algier og Tunis, ja endog true de større Byer med Overfald. Syd for Tarragona saas der langs med Kysten talrige Vagttaarne og tændte Bavner for Piraternes Skyld, og da vort velbekjendte Rejseselskab var i Alicante, frygtedes der for Angreb af 6 Maurerskibe, som nys havde taget en Galej; der ringedes med Stormklokken, Borgerne samledes under Vaaben, og de rejsende fik ogsaa dygtig Skræk. Af et iblandt de nævnte Vagttaarne (atalayas) giver Boisel et karakteristisk lille Billede: »I den gamle Borg Gibralfaro, som ligger oven for Malaga, traf jeg en Kommandant (alcaide), der blev meget forbavset over at se saaledes to Mennesker paa én Gang; han var ene med sin lille Husstand, uden andre Soldater end sin Kone, sin Tjenestepige og et Par Tjenere, af hvilke den ene har at passe Vagtklokken, ringe hele Natten og spejde efter, om Bavnerne nede ved Havbredden tændes for at forkynde, at der er sket Landgang af Maurere; thi disse komme ofte og lægge sig i Skjul under Klipperne for at overfalde Vandringsmænd.«

Vi kunne passende lade Zeillers Kilde, N. N., fortælle de Gjenvordigheder, der endnu ere at nævne, eftersom de fleste og de væsentligste af dem særlig ramte ham i Egenskab af Tysker. »Spanierne anse Protestanterne for halve Dyr«, og da den tyske Nation var stemplet i Udlandets Øjne som tilbøjelig til Drikfældighed, vare dens Repræsentanter meget udsatte for Skjældsord og lignende Forhaanelser*). Efter at de i Burgos havde bl. a. betalt en

*) Da Tyskeren Hieronymus Welsch kommer til Frankrig, takker han Gud, fordi han nu er i et Land, hvor han ikke er i Fare for Religionens Skyld.

Hat med den urimelig dyre Pris $11\frac{1}{2}$ Real, bleve de tyske rejsende, da de opholdt sig i Valladolid den 20de April, Gjenstand »for en ikke ringe Ubehagelighed. Befolkningens Bærme forfulgte dem med plumpe Ord paa Gaden; en Burgunder stjal det Kjød, de havde kjøbt, fra den Postejbager, som skulde stege det; de bleve bedragne med falsk Maal; endelig nødtes de til at gaa i Rette med nogle Slagtere, der kom til at betale en Mulkt.« I Toledo plagedes de atter med Raab og Skjældsord af Indbyggerne. ja der kastedes endog Kømøg efter dem, saa at de maatte kjøbe sig nye Hatte der i Byen. Et nyt, lignende Afsnit af denne bedrøvelige Odyssé foregik i Mérida: »Indbyggerne ere yderlig papistisk sindede og løb efter vore Tyskere paa Gaden med mange Skrig og Ukvemsord, i det de kaldte dem Hugenotter og Lutheranere, hvilket imidlertid vore Landsmænd foretrak at finde sig rolig i, for ikke at vække Mistanke ved at skjænde igjen.« I Lissabon pintes de dog kun af Utøj i det Herberg, hvori de boede; for Resten siges der om dette, at det holdtes af en Italiener, og at Maden var ret ordentlig, men Vinen ikke synderlig god. Men i Sevilla begyndte det igjen. »Denne Stad har ikke noget godt Rygte paa sig paa Grund af de gruelige Ugjerninger og Forbrydelser, som begaas der hver Dag. Vore Landsmænd saae ved højlys Dag to Mænd blive dræbte med Sværd paa offentlig Gade og deres Lig blive bragte hen til en Kirke, for at der kunde samles Almisser til at begrave dem for. En anden, der var Røver, saae de blive skudt ihjel med Pile. Saadanne tages ned af Galgen Langfredag og jordfæstes. Pøbelen er i høj Grad fordærvet, om ikke forrykt i denne By og kastede Sten efter vore Landsmænd.« Hoben i Baena var i al Fald vittigere: »da de hørte, at vore rejsende vare Tyskere, raabte de, at nu maatte man frygte for, at Vinen blev dyrere.« Endelig blev selv Glæden over Granadas Skjønhed og herlige Klima dem, om ikke forspildt, saa dog blandet med Ærgrelse. Zeillers anonyme

Hjemmelsmand havde en slem Tandpine der, »og da han forsøgte at raade Bod paa Smerten ved at faa paasat Blodkopper, havde han en Kirurg, som tilredte ham temmelig ynkelig, i det han brugte en almindelig Brødkniv til at skære i Huden med. Naar vore Tyskere gik i Gaderne, maatte de ogsaa her høre det sædvanlige Brøl: Luteranos, Luteranos.«

Det ses af alt dette, at en Rejse i Spanien dog ikke har været saa aldeles behagelig og farefri i det 17de Aarhundrede, men saa var jo Forskjellen heller ikke saa himmelvid mellem Tilstandene der og i det øvrige Evropa som den, der existerede for en halvhundrede Aar siden, en Forskjel, som den almindelige Bevidsthed plejer at overføre, i de fleste Tilfælde ubillig, paa den nyeste Tid.

II.

Vi have i det foregaaende kun talt om de ydre Vilkaar, under hvilke man i gamle Dage rejste paa den pyrenæiske Halvø; for at komme til rette Erkjendelse af, hvad vi skulle beskæftige os med i det følgende, nemlig hvad den Tids rejsende dømte om dens Folk og Sæder, maa vi først holde et lille Overskue over vore vigtigste Hjemmelsmænd. Der er først og fremmest den fortræffelige Martin Zeiller, en for sin Tid virkelig lærd Mand, vel forfaren i de gamle og de moderne Sprog og Litteraturer, tilbøjelig til at citere Klassikere og til at slaa om sig med Etymologier o. desl., ved hvilke han imidlertid af og til kommer galt afsted, som man kunde vente sig af hin Tids lidet udviklede Sprogvidenskab, der endda hos ham kun er paa anden Haand. Madame d'Aulnoys Bog danner en interessant Modsætning til hans: hun er en fin fransk Dame, vant til at føre Pennen*), noget blaseret, spydig og overfladisk dømmende,

*) Hun har skrevet Romaner, Æventyr i Perraults Manér o. m. Som hendes bedste Værk anses Mémoires de la cour d'Espagne.

har ikke ringe Esprit og Verdenskundskab, interesserer sig for Moder og Hofliv, træffer fornemme rejsende Spaniere, som hun følges med og faar adskilligt at vide af. Sine Breve har hun vistnok forfattet eller dog sat i Stil efter Hjemkomsten, men naturligvis med Optegnelser gjorte paa selve Stedet som Grundlag; de ere fulde af novelleagtige Episoder i Lighed med de samtidige spanske Kulturromaner. Hvad den faktiske Paalidelighed angaar, gjør man vel i at lægge Mærke til det latinske Motto paa Titelbladet: »lege, sed elige.« For øvrigt omgikkes hun mange betydelige Personligheder under Opholdet i Madrid, hvor hun bl. a. havde Avdiens hos Enkedronningen, og der foregik flere større Begivenheder, medens hun var i Hovedstaden, saaledes Fredsslutningen i Nimwegen, Karl den 2dens Bryllup og den yngre Don Juan de Austrias Død. I hendes Landsmand, Parlamentsraad Boisel, som var i Spanien med Hertugen af Grammont 1659 i Anledning af den navnkundige Fredstraktat paa Fasanøen i Bidassoafloden (Forfatter til »Journal d'un voyage d'Espagne« og »Relation de l'état et gouvernement d'Espagne«) træffe vi en ægte Bonvivant, som gjærne skjænker sine erotiske Æventyr Omtale, selv, eller maaske særlig naar et Nonneklosters Mure ikke have kunnet staa imod hans Elskværdighed. Da han rejste i saa fint Selskab, indbødes ogsaa han til adskillige store Assembléer i Madrid, saaledes et overdaadigt Middagsgilde hos Admiralen af Kastilien. »Der var dækket et stort Bord,« siger han, »hvorved Størstedelen af de spanske Grander og los Titulados, ɔ: de høje adelige, toge Plads paa den ene Side, vi paa den anden. Der taltes 86 Personer ved Bordet, og hvad Retterne angaar, vare de saa talrige, at det var umuligt at tælle dem: nogle sige 500, andre 7 eller 800, de fleste vare med Bagværk og saa krydrede, at man ikke kunde spise dem. Vi kunde just heller ikke drikke meget, eftersom man næsten slet ikke opvartedes med rigtig Vin, men med Likører af alle Slags. Da vi havde rejst os fra Bordet, var der Vokal-

og Instrumentalmusik, det vil sige: af Harper og Guitarer: derefter Komedie med komiske Mellemspil, Ballet og Danse af Kvinder med Kastagnetter. Vi kom først hjem om Aftenen.« Af en anden Art er Hollænderen Frans Aarssens de Sommerdyk, ej ubekjendt i sit Fædrelands politiske Historie, en dannet og klog Mand, der, da han skrev sin spanske Rejsebeskrivelse 1654—55, var i Færd med paa sjette Aar »at anvende sit Liv til at studere Verden i den sande, store Skole, nemlig Rejserne.« Han bestræber sig i alt Fald for at være saa sandfærdig og paalidelig som muligt. Ligesom Madame d'Aulnoy og Zeillers Anonym rejste han ned til Madrid gjennem Navarra og Kastilien, opholdt sig i Hovedstaden, gjorde et Par Udflugter der fra og rejste saa nord paa over Zaragoza. Flere af de Anekdoter, han beretter, navnlig henhørende til Chronique scandaleuse, meddeles ogsaa af den franske Grevinde. Camillo Borgheses Sekretær fortæller jævnt og ligefremt, løst og fast om den pavelige Nuntius's Rejse, hvorledes han drog fra Rom den 22de November 1593 og indskibede sig med Følge paa en Galej i Civita Vecchia, hvorledes de maatte saa at sige krybe langs Kysten, dels af Frygt for Havets Storme, dels for tyrkiske Sørøvere, fremdeles hvordan der gjordes megen Stads af dem i Genua og andre Havne. For Resten erfare vi, at Nuntius led af Feber en Tid lang paa Rejsen, og at der indtraf adskillige Uvejr, navnlig mellem Toulon og Marseille. Den 2den Januar 1594 kom de til Barcelona, den 5te drog de der fra, og paa hele den paafølgende Rejse til Madrid bevistes der de rejsende megen Ære, især fra de gejstlige Avtoriteters Side; men man kunde dog ikke helt undgaa Besværligheder i det uvejsomme Land. Kirker og Klostre aflagde man først og fremmest Besøg, og der helligede man især Relikvierne sin Opmærksomhed; men det var heller ikke mange Steder, man saae Mage til dem, der existerede f. Ex. i Valencia: »hele Ludvig den helliges Legeme, en Arm af St. Georg og Fanen af hans Lanse, højre Arm

af St. Lucas, Madonnas Portræt, malet af samme Helgen (en udmærket Maler forsøgte forgjæves at kopiere dette vidunderlige Billede), et Stykke af Tornekronen, Nadverkalken, et stort Stykke af Kristi Kors, endelig en vældig Tand af den hellige Kristoffer.« Den 13de Juni skete Afrejsen fra Madrid. og den 11te Avgust var man tilbage i Rom.

Medens de fleste af de nævnte rejsende førte en vis officiel Nimbus med sig, hvor de kom hen i Landet, og derfor vare sikrere mod ubehagelig Berøring med Hoben, men til Gjengjæld heller ikke kunde lære at kjende Folkets Skikke paa saa nært Hold, var den brave Jean Mocquet, kgl. Apotheker i Paris, om man vil, heldigere stillet i saa Henseende. Han havde allerede set sig grumme meget om i Verden, da han kom til Spanien i en Alder af 56 Aar, og Beskrivelsen af alle hans Farter er endog bleven oversat paa Tysk (af J. G. Schochen) med en uhyre lang, pedantisk vidtløftig Titel: »allen Liebhabern verwundernsamer Begebnissen und Reise-Geschichten zu angenehmer Ergötzlichkeit.« Penge var han ikke stærkt forsynet med, saa at han undertiden maatte tage Tjeneste hos Apothekere, naar Pungen var tom; men hans gudfrygtige Sind styrkede ham under Nød og Livsfare, som han hvert Øjeblik var udsat for, og han vedligeholdt stadig sin Interesse for sin Profession, besøgte alle Vegne sine Standsfæller og søgte at udvide sit Kjendskab til Lægeurterne. Han fortæller omstændelig sine Samtaler med berømte spanske Apothekere og indfletter derhos Betragtninger og Fortællinger, navnlig et Par lange Noveller af en vis Apothekersmag. Under temmelig lignende Forhold rejste Hieronymus Welsch i Spanien 1634; han var ogsaa draget ud for at erhverve sig Kundskaber og se Verden, var saa temmelig overladt til sig selv og sin egen Snildhed, naar det gjaldt at slippe gjennem Farer, og glæder sig bl. a. over at have snydt Betjentene ved Visitationen i Vitoria for Afgift af 8 Dubloner og 8 Sølvkroner, som han havde syet ind i sine Klæder, i det han dog indrømmer, at

han ej var ret vel til Mode derved; men saa kunde han ogsaa ved Tilbagekomsten efter al overstanden Besvær sætte følgende Titel paa sin Rejseskildring, med Portræt og kobberstukket Titelblad: »Warhafftige Reiss-Beschreibung auss eigener Erfahrung von Teutschland, Croatien, Italien, denen Inseln Sicilia, Maltha, Sardinia, Corsica, Majorca, Minorca, Ivica und Formentera, dessgleichen von Barbaria, Egypten, Arabien und dem gelobten Lande; wie auch von Hispanien, Frankreich, Niderland, Lothringen, Burgund und andern Orthen. Und was sich hin und her, sowol zu Land als auch bey unterschidlichen gefährlichen Schiff-fahrten auff dem Hadriatischen und Mediterraneischen Meer, in Galleonen, Vassellen, Galleen, Fregatten, Falucken und dergleichen Schiffen. Nicht weniger bey denen wunderbahren brennenden Bergen, als dem Vesuvio bey Neaples; la Solfatara bey Puzzuolo; dem Stromboli und Vulcano, mitten im Meer nahend bey wie auch dem Montgibello (sonsten Æthna genant) in Sicilia gelegen. So dann in den Frantzösisch-Spannisch-Niderländisch und andern Kriegen bey Scharmützeln, Belägerungen und Haupt-Schlachten begeben und zugetragen etc. Auff der eilffjährigen Reise Hieronymi Welschen, Fürstl. Würtemberg. Rent-Cammer-Rahts. Von ihme selbsten beschrieben und verfertiget.« Med denne brede germanske Udraaberveltalenhed for Øje forstaar man ret Holbergs satiriske Figur i den »Stundesløse«. Ogsaa J. W. Neumayr var under lignende Betingelser i det fremmede Land — hans Rejse udkom 1632 —, men morsomst er det at se den skikkelige, naive, fromme tyske Student J. Limberg (»von Roden«) forarge sig over alt det spanske Væsen i stærke Udtryk. Han foretog sin Rejse 1673, altsaa under Karl den 2dens slette Regering, og den usikre Retstilstand træder klart frem i hans Skildring. Ofte havde han paa Landevejene set Lig af rejsende, der vare myrdede af Bønderne; til Gjengjæld vare Folk saa mistroiske mod Udlændinge, at den arme Mand tit maatte

sove under aaben Himmel og ryste af Kulde i den barske Nat, skjønt han havde Penge i Lommen og tiggede om Husly, og i Galicien blev han bogstavelig afklædt til Skindet af nogle Færgefolk, der endog søgte om Penge hos ham i Haarene paa hans Hoved; — til sidst kom en Officer ham dog til Hjælp. Endnu er at anføre den polske Magnat Jakob Sobieski, Fader til Polens Heltekonge og selv saare anset som Kriger og Diplomat; i 1611 var han i Spanien, og skjønt hans Rejseskildring (nylig udgiven af Prof. Liske i Lemberg) kun er let henkastet, vidner adskilligt i den om den højt dannede Adelsmand.

Endnu den Dag i Dag er jo »spansk Stolthed« som et Ordsprog, og noget af det mest fremtrædende i Nationalkarakteren i vore gamle rejsendes Øjne er netop Adelshovmodet (hveranden Spanier var jo af Adel), det gravitetiske Væsen og Hanget til sesquipedalia verba, men tillige ofte til alvorlig og værdig Samtale — »gid vore Tyskere vilde ligne dem deri,« tilføjer Zeiller —; fremdeles deres Pyntelyst, Tilbøjelighed til at optræde med Prunk og til naivt æsthetisk at lægge Vægt paa det udvortes — ogsaa alt sammen Karaktertræk, som have holdt sig hos Spanierne til vor Tid. Limberg samstemmer paa et enkelt Punkt ikke med Zeiller; han er ikke saa tilfreds med den spanske Konversation, eftersom de kun tale med fremmede om deres Konges Pragt og Højhed, og det er alt for kjedeligt at høre paa. For Resten føje alle Rejsebeskriverne deres Penselstrøg til det nys udkastede Billede. Spaniernes Hoffærdighed gaar saa vidt, at de tro fast, at Gud talte Spansk med Moses paa Sinai, ja endog at Kristus var af spansk Herkomst. Deres Bornerthed lige over for det nye og uvante bliver drøjt gjennemheglet af Limberg: »Ingen er efter deres Hoved, medens dog deres egne Værker ere lutter latterlige Børnestreger og de selv nogle rigtige uerfarne Idioter; thi naar man i Tyskland har gjort noget, som ikke er vellykket, eller som ellers har et slet Udseende, siger

man: Das kommt mir wol spanisch vor!« I Spanien have de fremmede altid Uret; det vidste samme tyske rejsende af Erfaring, og da han derfor engang i Madrid glemte at tage Hatten af for et Madonnabillede, han kom forbi, og i den Anledning fik et saadant Ørefigen af en Spanier, at han kunde mærke det i tre Dage, undlod han at sætte sig til Modværge; thi i saa Fald var han maaske bleven stenet. »Spanierne ere nemlig ligesom Landsbyhundene; naar en fremmed Hund kommer gjennem deres By og begynder at bides med andre, fare de alle sammen løs paa den.« Tyskerne ere rigtignok anderledes mod fremmede. Det hører med til den spanske Karakter at være hævngjerrig, i Følge Madame d'Aulnoy Nationens værste Fejl; hvad Skinsygen angaar, baade som nagende og opblussende, er det »en rasende og barbarisk Nation i det Kapitel«, og i det hele er det koleriske underlig blandet hos dem med det flegmatiske. Deres Hovmod, som ofte er mindre, end man skulde antage efter det ydre, undskylder Aarssens med deres Uvidenhed: de rigtige gammeldags Kastilianere kjende saa lidt til Verden uden for Spanien, at de ikke vide, om Amsterdam ligger i Indien eller i Evropa, og antage, at hele Verden drejer sig om dem. Deraf deres Nysgjerrigked og deres haanlige Latter over de løjerlige Udlændinge og — yderligere beslægtet dermed — deres Anlæg for Spydighed og Satire i det hele taget. De unge Mænd af fornem Stand faa Lov i Opvæxten til at leve et tøjlesløst Liv efter deres Lidenskaber og fortsætte dette efter deres Giftermaal i en meget ung Alder; meget sjælden lader en Adelsmand sine Sønner rejse uden Lands for at lære noget; men naar en Spanier er velopdragen og kommer paa Rejse, har han mere Gavn deraf end alle andre paa Grund af hans naturlige Begavelse. »Thi,« som Madame d'Aulnoy siger, »Naturen har været mindre karrig mod dem, end de ere mod sig selv.« Om Spaniernes indbyrdes Høflighed, som rigtignok ikke altid er ment, tale Rejsebeskriverne meget, og naturligvis maatte det

være paafaldende at høre dem afvise Tiggere med de Ord: »Tilgiv mig, min Broder, men jeg har ikke Smaapenge« og hvert Øjeblik at være Vidne til, hvorledes Folk stillede deres Ejendom og sig selv til hinandens Disposition. »Naar de gaa ud af deres Hus med en af deres Venner,« siger den anonyme Forfatter af »Lettres galantes et de voyage«, (Paris 1671), »gaa de selv først, for — som man siger — at han skal være som Herren i Huset; men det kan ikke være nogen Grund, eftersom de bære sig ligeledes ad, naar de gaa ind.« Et Par gode Egenskaber ere alle enige om at tildele Nationen: det er Ædruelighed samt Tapperhed og Udholdenhed i Krig (men forbundne med Plyndrelyst); derimod dadles de af Zeiller for ringe Troskab i Venskabsforhold — »dog, hvor finder man den i disse slemme Tider?« Tarveligheden med Hensyn til Spise og Drikke anerkjendes som en medvirkende Grund til, at Spanierne ere saa udholdende Soldater, hvad de ere endnu i vore Dage, og det just til Dels af den Aarsag. Et af de værste Skjældsord, anvendt mod en Spanier, er »borracho« (Drukkenbolt). De ere havesyge nok, men lidet vindskibelige, og medens Lyst til Æventyr og Bytte kan drive dem til fjærne Lande, falder det dem ikke ind at benytte deres Udholdenhed til at opdyrke Jorden hjemme. Der maatte i det 17de Aarhundrede indføres Korn fra Frankrig, fra Østersøhavnene og andre Steder, i det rigtignok Kvaliteten af det indenlandske Korn betegnes som ypperlig (navnlig prises Bygget, som næsten ikke kan skjelnes fra Hvede), men der fandtes ikke meget deraf, og Spanierne odsle skjændig med det Brød, de have: de gide altid kun spise nybagt Brød, og naar Dugen tages af Bordet, plejer der at falde store Stykker Brød paa Gulvet, hvilke sønderthrædes og gaa til Spilde. Ofte udtales Forbavselse over de store næsten ubeboede Strækninger, som de rejsende droge igjennem. I Overensstemmelse hermed læse vi, at Haandværkerne vare dovne og slet oplærte; den, der kan sy Knaphuller, kan ikke sy

Frakker, og skjønt de spanske Klinger bevarede et berømt Navn fra tidligere Tid, siges de indfødte selv at foretrække de nederlandske for deres egne. — Mærkeligt er det at se følgende hos den pavelige Sekretær: »Endskjønt disse Folk bestandig ere til Hest, vise de sig kun lidet skikkede til ridderlige Idrætter; thi ved dette Karneval forsøgtes der Dystløb, og af hundrede Lanser, der deltoge deri, brødes kun to, og Løbet gik uordentlig for sig, i det de førte Lansen lidet behændig.« Imidlertid roser han den spanske Militærexercits til Fods, og det er jo ogsaa især det spanske Infanteri, som nød evropæisk Berømmelse.

Alle Vegne lægge de fremmede rejsende deres Forbavselse for Dagen over Spaniernes uhyre store, overtroiske, udvortes Religiositet. Et Fænomen som Inkvisitionen betragtedes selvfølgelig i Norden som en spansk Kuriositet, en af Landets mærkværdigste, ligesom Tyrefægtningerne, og hvorledes Religionen var en Nødvendighedsartikel for Folket, hvorledes det var kommet til at staa paa en saa familiær Fod med den, at det under den daglige Omgang dermed tabte den dybere Agtelse for den, fik den fremmede snart at mærke, naar han havde overskredet Landets Grænse. I San Sebastian saae Zeillers Anonym og hans Fæller med Forundring første Gang Spanierne kysse Munkenes Kutter. Og i Herberget i Burgos vare de ligeledes for første Gang Vidne til en ivrig Disput mellem nogle Franciskanere og Jakobinermunke, om Jomfru Maria var undfangen i Synd eller ej. Paa Krodøren samme Steds var der opslaaet en Plakat paa Spansk, der lovede 30 Dages Aflad til den, der nævnede Jesu Navn, for hver Gang han gjorde dette. Samme rejsende beretter, hvorledes en Munk, der viste Rejseselskabet om i Alcalá de Henares, gav hver af dem tre smaa Jordkugler, af den Jord, hvori St. Jakob var bleven begraven; de sagdes at være gode mod Saar og mod Feber, naar de udblødtes i Vand og Eddike. Vi saae før, hvor glad vor italienske Hjemmelsmand var ved at bevæge sig i dette ravkatholske

Land, hvor Relikvierne næsten voxede paa Træerne; men Jakob Sobieski er næsten lige saa naivt troende Katholik, der interesserer sig umaadelig for Helgener og Mirakler, og som er saare fornøjet ved at træffe en rigtig levende Helgen i Madrid. Det var en Lægbroder af de barføddede Karmelitermunkes Orden, berømt for sine Undergjerninger i levende Live ligesom senere efter sin Død: en graahaaret Mand af Middelhøjde, med et rundt Ansigt, altid smilende, som bestandig havde en Madonnafigur hængende i en Skindpose ved sit Livbælte og plejede at lægge denne paa Folks Hoveder, naar de kom for at gjøre ham deres andægtige Opvartning. For en i meget saa fordomsfri Dame som Grevinde d'Aulnoy er derimod, kan man vel tænke sig, den udvortes Form, hvorunder den spanske Katholicisme fremtræder, næsten lige saa kuriøs som i Protestanternes Øjne. Paa Gaden, ved Visiter, i Selskab, næsten overalt saae hun Damerne bedende deres »Rosario«, og hun fortæller, hvorledes Grev Charny, fransk General i spansk Tjeneste, en Dag overværede Messen og læste i sin Bønnebog, da en gammel spansk Dame rev den fra ham med de Ord: Lad det der ligge og tag Deres Rosenkrans! Des værre havde den pavelige Nuntius faa Aar tidligere forbudt Kavalererne at byde Damerne Vievand ved Udgangen af Kirken — hvorved der begribeligvis blev vexlet adskillige Galanterier —; men den franske Grevinde kan endnu berette om de tragi-komiske offentlige Pønitentseoptrin, der maa stilles i Række med de indiske Braminers Selvplagerier, hvis man da tør stole fuldt paa hendes Fortælling. For rigtig at pønitere, som Etiketten fordrede det, maatte man kun bevæge Haanden og Haandleddet, piske med en vis Afmaalthed og saaledes, at Blodet ikke plettede Klæderne, derimod ansaas det for et Tegn paa fine Manerer, naar man oversprøjtede de Damer, man mødte, og da især den Dame, man sværmede for. En kostelig Scene maa det have været, da en Aften i Aaret 1679 Hertugen af Béjar og Marquien af Villahermosa

droge ud, hver fra sit Palads, med Fakler og stort Følge for at piske sig til Blods offentlig i de oplyste Gader, hvor Balkonerne vare opfyldte af Tilskuerinder og det gjaldt at have Pladsen for sig alene ligesom ved Stævnemøderne i de spanske Komedier; da derfor de to Selvplageres Optog mødte hinanden, blev der almindeligt Slagsmaal, og Aftenens tvende Helte i egen Person gjorde gjensidig Pønitentse ved at tampe løs paa hinanden med deres Svøber, »ligesom to Sjovere«, saa at deres lange Kjortler sønderreves og deres enorme sukkertopformede Huer faldt i Rendestenen. Endelig sejrede Marquien af Villahermosa, hans Procession fik Lov til at marchere Byen rundt, og det hele endtes som sædvanligt med et stort Gjæstebud. Man erindre, at det var i Karl den 2dens Tid, dette gik for sig; men selv i Betragtning af Tidspunktet maa det forekomme os halvvejs utroligt, naar Madame d'Aulnoy fortæller, at hun har set Personer af Stand vandre halvnøgne om med Kroppen og Armene saaledes snærede af Baand, at det, man saae deraf, var ganske blaat, eller med sex-syv dragne Sværd under Armen, i det de saaredes af disse hvert Øjeblik, naar de snublede paa den slette Stenbro, hvor de vandrede med bare Fødder. Det er de rigtige ægte pøniterende, siger hun. I høj Grad forarges Limberg over Skuespillene i Kirkerne og især over Dansen ved Kirkefesterne i selve Guds Hus, men efter hans Beskrivelse synes ogsaa disse »spöttische und viehische Tänze« at have lignet den parisiske Kankan en hel Del. »Julenat«, hedder det, »indbyde gode Venner hinanden til Gjæst; saa gaar det løs med Æden og Drikken og anden ugudelig Idræt, værre end i Fastelavn; derpaa begive de sig ved Midnatstid hen i Kirkerne, kaste op der og holde et værre Spektakel end Dyr, i det de begynde at synge:

„Ahora está la Noche buena,
mañana la Navidad;
déme la bota, Maria,
que me quiero emborrachar.“

(Nu er det Juleaften og i Morgen Juledag; giv mig Dunken, Maria, jeg vil drikke mig fuld.)

De tyvagtige indfødte, som mene, at de have Lov til alt, naar de senere kunne faa kysset »un petit endroit de l'habit d'un moine«, have bestjaalet den før citerede Forf. af »Lettres galantes et de voyage« saa grundig, at han maa passe svært paa den ene Spore, Pistol og Hat, han har tilbage. »Vraiment, Madame, vos yeux, qui prennent tout, ne sont pas plus larrons qu'eux«, tilføjer han, galant mod sin Dame, saaledes som Titlen paa hans Bog lover. Hvordan skulde ogsaa »den gemene Mand« undlade at følge sin Tilbøjelighed til at rapse, naar han saa nemt fik Forladelse derfor, og Jakobsbrødrene foregik ham i saa Henseende med deres Exempel? Thi ved at omtale Santiago de Compostela siger Hieron. Welsch: »Dette er det Sted, hvor fra mange Jakobsbrødre, som valfarte der hen, strejfe om i Landet, behængte med Muslingeskaller; iblandt disse er der imidlertid meget slemt Pak, og da de tit ere mange i Følge, dertil ere stærke Karle og bære lange tykke Stave, have vi selv flere Gange været i Bekymring og Fare paa vor Rejse tilbage til Frankrig ved at møde nogle Flokke af dem.« — Efter alle disse Træk kan det aldeles ikke undre os at læse i den tit anførte spanske Rejsebog blandt andre nyttige Vink til Brug for de fremmede: »Alle de, der bebo Kastilien, saa vel indfødte som Udlændinge, have Forpligtelse til hvert Aar at kjøbe en Bulle, som kaldes det hellige Korstogs: den betales med to Sølvrealer, hvilke Penge gaa til Kongen, at han kan anvende dem i Krigen mod de vantro. Uden denne Bulle kan ingen faa Aflad eller blive absolveret i Skriftemaalet: og har man den, kan man ikke blot det, men ogsaa spise Æg og Mælkemad, saa meget man

har Lyst. Fremdeles en, der kaldes Kvitteringsbullen; hvilket er, naar jeg skylder Penge og ikke véd, hvem de med rette tilkomme, saa giver jeg 100 Realer for en Bulle og er saa kvit med Hensyn til den Gjæld.«

Det kan ikke nægtes, at vore rejsende tale meget mere om Spaniernes Fejl og Latterlighed end om det gode ved dem, og da almindeligvis fremmede i det højeste kun naa til den kølige Høfligheds Standpunkt i Samlivet med de indfødte, selv nu til Dags, forstaas det, at man sjælden møder saa anbefalende Ytringer om spansk Gjæstfrihed og Forekommenhed som en enkelt hos Jean Mocquet. Denne var nemlig saa heldig at træffe i Nærheden af Sevilla »en tapper Ridder og Adelsmand ved Navn Pedro Mendoza«, som beværtede ham i sit Hus, da han var fattig og udmattet, glædede sig meget over hans »lystige Fortællinger« om Rejse-Æventyr i forskjellige Lande og lod ham som lægekyndig Mand kurere hans syge Kone. Og dog vil den, der har haft det Held at kunne tilbringe længere Tid i dette interessante Land, kunne erindre sig mange egne Oplevelser, der bestyrke en for Spanierne fordelagtigere Opfattelse af Folkekarakteren end den, der bliver dem til Del, dersom man kun øjner de stærkest fremtrædende, mindre gode Sider; man vil nemlig hos Gammelkastilianerne kunne møde en næsten utrolig uinteresseret Tjenstvillighed og ridderlig Optræden mod den fremmede, navnlig naar han kan bringe blot den simpleste Hilsen fra en fælles Bekjendt, og naar en saadan Kastilianer siger (i Almindelighed ej strax, thi i sin Familie er den ægte, gammeldags Spanier som i sin Borg, lige saa vel som Englænderen): »Nu har De taget dette Hus i Besiddelse«, saa véd man sikkert, at man for Fremtiden er velkommen der, hver Gang man kommer. Men, som sagt, i administrative Forhold f. Ex. var det i alt Fald i gamle Dage højst ubehageligt for fremmede i Spanien at skulle færdes, — dér kunde man tabe det meste af sin Sympathi for det spanske Folk, hvis man mødte med en

saadan. Især omtales den Maade, hvorpaa Ministrene og overhovedet de højerestillede forstode at holde Gesandter, Ansøgere og Folk i en lignende Situation op med Snak; derom skriver den pavelige Sekretær, men en særlig klar Forestilling om spansk Forretningsgang og Omsvøbsdepartementet ved Hove giver en Relation af Hannibal Sehested, den berømte danske Statsmand, der var som Christian den 4des Gesandt i Madrid 1641 (den er trykt i Geheimearkivets Aarsberetninger for 1877). Uagtet det paagjældende Stykke er temmelig langt, kunne vi ikke nægte os den Fornøjelse at meddele det her.

»Først at begynde fra Fundamentet og sige, hvad Sandhed selver er, da er den første Aarsag til al Langdrægtighed udi det spanske Hof, at Kongen selver intet resolverer ud af alt, hvis hannem ved ambassadeurs bliver proponeret, med mindre det først har været overlagt udi adskillige særdeles Junter, som dertil ere destinerede efter Sagernes Lejlighed og Beskaffenhed, saa at man først her udi disse Junter vrier Sagen udi Øret og drejer den om, eftersom det synes dennem tjenligst at bringe deres Resolution til Kongen. Siden bliver det atter henvist til consejo de estado, som med en stor og langsom Gravitet først betænker deres egen Interesse, førend at de holder nogen consulta, og imidlertid pro forma sender nogle Secreterer udi Kongens Navn at conferere med Ambassadeuren om adskillige Punkter til og fra, som findes udi hans Indlæg, foruden at give noget skriftlig fra sig, indtil de tager Stunder nok at hjælpe deres naturlige Flegma, muligt ofte Uerfarenhed udi fremmede Sager at resolvere eller Ambiguitet at cavillere udi deres Svar og Løfte. Naar denne consulta er endt, gives det over til secretario af hver junta, hvor Ambassadeurernes Sager bliver pondereret og overlagt, og efter hans Minuter og Protokoller, udaf hvis er bleven resolveret, befales en oficial mayor at forfatte og renskrive, siden til consejo de estado paa ny at lade rubricere og der-

udaf samme capita for Kongen selv at extrahere. Fra Kongen kommer det til Conde Duque*), og eftersom han er vel bevaagen, bliver altid lavet og lempet som hannem synes; dog paa det ingen af de Ministris, som tilforne consulteret og givet deres Mening at forstaa, sig skulde lade fortryde, hvis Conde Duque havde forandret, da bliver den sidste Slutning af Kongen selver rubriceret og til den ældste consejero med saadan Ordre remitteret, at han ved secretario ud af fornævnte juntà samme Svar Gesandten kan tilstille. Dermed kommer man forst til at traktere med Kommissarier om nogen Slutning; thi al den Stund saadant hos dennem delibereres, kan ingen Ambassadeur have nogen Acces eller Tilgang noget at urgere hos consejeros udi nogen af deres consultis, videre, at hvad skal ske, sker udi de gemene Visiter til en og anden særdeles, hvor man dog ingen ret Grund eller Mening kan faa at vide, alene disponere deres Affektion og gode Vilje det bedste muligt. Dersom dette Svar nu er uendeligt og Ambassadeuren haver noget at sige og replicere, saa haver han lige saadan Vidtloftighed at formode, med mindre at han ved Conde Duque, som synderlig vil være captiveret, med sumision og honra kan erlange nogen god og visse Tilsagn, hvorpaa han sig kan grunde og, eftersom fornoden gjores, noget at avisere, endog at Sagerne lige vel trakteres som tilforn, at evitere al Skandal og mindre Fortræd at give de andre gamle Ministris. Og naar alle disse juntas, consultas, pareceres, rubricas, sacarlas en limpio og respuestas haver Ende, og Ambassadeuren med deres Svar foruden videre Replique sig lader noje, haver man fast mere Umage med Formaliteter hos Secreterene, som saadanne skal forfærdige og siden lader referendere, forend Kongen det selver undertegner, end man tilforn haver haft med Commissarerne, eftersom der skal udi hver despacho tages ny razon hos alle dennem, som derudi consulteret, og efter

*) ɔ: Hertugen af Olivares, Filip den 4des almægtige Minister.

deres Undertegnelse føres til Bogs hos secretario de la junta de la embaxada, dersom det skal have nogen Gænge.«

En af dem, der omtaler Spanierne haardest, er Forfatteren til den lille »Relation de Madrid« (mon Boisel?), i Form af et Brev og holdt i en temmelig spøgende, ja spodsk og ikke videre fin Tone, hvis Overdrivelser minde om Quevedo's Stil. Følgende er en Prøve paa hans Ironi: »Ved Siden af disse Misligheder findes der store Dyder. De have en uforlignelig Iver for at forplante den katholske Religion der hen, hvor der er Guldminer. Deres Duelighed er saa stor i alt, hvad der vedrører krigerske Foretagender, at Tyskerne og Italienerne (ɔ: naturligvis Lejetropperne) have Møje med at iværksætte disse. Hvis Retten ikke haandhæves, som det sig hør og bør, er det ikke af Mangel paa Retstjenere, efterdi her er flere Alguaciler end andre Borgere; men hele den Ret, de haandhæve, er at leve af andres Slethed, i det deres Bestræbelser ikke er at revse Laster, men at drage Fordel af dem. Og dersom hver Alguacil gik Haand i Haand med en Tyveknægt, vilde man ikke kunne skjelne dem fra hinanden, og man vilde godt kunne lade dem gaa i Spænd sammen. Disse Retstjeneres Ærestegn er en Stav, som de kalde Vara, samme Navn som en Kræmmeralen, for at tilkjendegive, at her sælges Retten ligesom Klæde med falsk Maal.« Ganske for gode Varer kan man i alt Fald ikke tage disse drøje Beskyldninger; men hvor han omtaler Spaniernes ydre Fremtræden. skildrer han ret anskueligt med faa Træk og stemmer her overens med andre Beskrivere. De store Kapper, som bæres i Madrid ogsaa om Sommeren, have forbavset ham; men til Gjengjæld siger han, at »for ikke at opflamme den naturlige Varme ved den fremmede, gaa de med den gravitetiske Gang, som kaldes Spidsrodsmarche, hvorved det er vanskeligt at afgjøre, om vedkommende gaar frem eller tilbage. Endog naar de danse, iagttage de en saa stor Tilbageholden-

hed, at deres Hop mere ligne en Karmelitermunks Nejen eller en gigtsvags Kryben end en fransk Dansers Spring.« Den bedste Avtoritet med Hensyn til Bedømmelsen af Spaniernes Udseende, Holdning og Klædedragt er imidlertid Madame d'Aulnoy, som man vel kan tænke sig. »Hvad deres Person angaar, saa ere de meget magre, smaa, spinkle, med smukt Hoved, regelmæssige Træk, smukke Øjne, Tænderne sidde ret regelmæssig i Munden, og Ansigtsfarven er brungul.« Den mandlige Dragt, hun beskriver, er den, der kjendes fra Velazquez' Portræter af Filip den 4de og hans Slægt, ogsaa til Dels den, vi se paa Tizians og Sanchez Coello's Portræter af Filip den 2dens samtidige; hun finder den i høj Grad styg og lidet skikket til at fremhæve de naturlige Fortrin. I lignende Udtryk omtales den spanske Klædedragt af Boisel i »Relation de l'état et gouvernement d'Espagne«: »Deres Klæder ere alle af simpelt uldent Tøj og daarligt Snit; de bære bestandig store Briller paa Næsen, baade paa Gaden, i Kirkerne og i de Huse, hvor de aflægge Besøg.« Endnu den Dag i Dag kaldes en Næseklemmer »un quevedo«, fordi den navnkundige Forfatter altid ses fremstillet med en saadan efter sin Tids Mode. »De bruge alle Snustobak og have altid Næseborene fulde deraf, saa at de kun have uldne Lommetørklæder eller ogsaa af graat eller med Farver malet Lærred ligesom det kinesiske. Dog dette er jo Landets Mode, som man ikke finder saa latterlig, naar man er vant dertil.«

Om de spanske Kvinder hører man højst forskjellige Udtalelser, selv naar man blot holder sig til deres Ydre. Her gjøre vi atter bedst i at henvende os til Grevinde d'Aulnoy som særlig kompetent i dette Spørgsmaal, tilmed da hun, skjønt fransk Dame, taler i beundrende Toner om Typen hos de Spanierinder af Stand, hun havde truffet paa. Rigtignok har hun noget at udsætte paa deres Manerer: de vansire sig ved at gaa med Briller, selv naar de ere meget

unge, forsømme deres Tænder og sidde og stange dem i Folks Nærværelse, klæde sig smagløst*), sætte Haaret slet, sminke sig og male sig en Bro mellem Øjenbrynene over Næsen; men hvilke fine, regelmæssige Træk — i denne Henseende overgaa de almindeligvis de franske Damer, uagtet de ere vel magre —, hvilken fin brunlig Teint, som Smaakopperne sjælden formaa at ødelægge, hvilket skinnende ravnsort Haar og hvilke tindrende, livfulde, talende Øjne! I en helt anden Tone taler Forfatteren af »Lettres galantes et de voyage«: »Kun faa af dem ere ikke magre, og det er sjældent at se én med en fyldig Hals; deres Øjne ere sorte og blinkende, deres Ansigt har af Naturen samme Farve som deres Øjne; og da jeg saae dem alle saa røde i Hovedet, troede jeg først, at det var af Undseelse over at være saa lidet smukke; men man betog mig denne Vildfarelse, i det de stakkels Kvinder have saa lidt Skyld i den Henseende, at der ikke er én af dem, uden at hun jo laver sig en ny Hudfarve flere Gange om Dagen.« Ogsaa Aarssens og Camillo Borgheses Sekretær ere kun lidet begejstrede over Spanierinderne, hvis Mangel paa Ærbarhed har stødt dem, og hvis stærke Brug af Sminke begge have meget travlt med; fremdeles opholder Italieneren sig over, at de søge at gjøre sig højere ved Hjælp af meget højhælede Sko, chapines, saa at man kan sige, at i Spanien have alle Damer samme Ansigtsfarve og samme Højde. Endnu mere drastiske Udtryk bruges herom i »Relation de Madrid« (oftere citeret): »det man kalder chapin, er omvandrende Theatre. der ere saa høje, at Damerne aldrig kunne tage deres Sko af, uden at de tage deres halve Person af med det samme, og da Skoene ere prydede med Guld- og Sølvplader, medens deres

*) Sammenligner man Kvindedragterne paa Velazquez's Billeder med de franske Damemoder under Ludvig den 14de, maa man unægtelig give Grevinden Ret heri; man betragte f. Ex. hendes eget Portræt (efter et Kobberstik, Magazin pittoresque for 1870).

Hoveder ere helt overpudrede med Gibs, ere de at ligne med Nebukadnezars Statue, vendt op og ned paa«, og i det hele finder han dem smukkest, naar de ere ganske indhyllede i deres Slør. Hvad endelig de ærlige Tyskere angaar, saa har Spaniérindernes Letfærdighed forspildt hos dem al Interesse for disse Skabninger: »Kvinderne gaa sjælden ud,« siger Limberg, »men naar de gaa ud, tilhylle de sig saaledes med Flor, at man hverken kan se Hoved eller Ansigt. De ere ikke skjønne af Naturen, men de sminke sig med rød Farve; dette gjør dem senere saa hæslige, naar de blive gamle, at man kan skræmme Børn med dem; desuden ere de meget vellystige og utugtige.« — For øvrigt ere Meningerne meget delte, om hvilke Provinsers eller Byers Kvinder der ere smukkest. Hos Zeiller berømmes de valencianske særlig for Skjønhed — »sed libidinis infamia urbem famosam reddunt«; Antonio Perez siges imidlertid at foretrække de toledanske Kvinder, baade hvad Skjønhed og hvad Forstand angaar. Boisel siger, at de katalanske Kvinder ere saa velskabte som ingensteds ellers i Spanien. Caspar Ens (Eichovius) omtaler Kvinderne i Toro — Gl. Kastilien, Prov. Zamora — som skjønne og velvoxne; de ligne de romerske. Grev Königsmark (hvis meget kortfattede Rejseskildring findes som Tillæg til Boisels) fremhæver de portugisiske, og Jean Mocquet fortæller, at han i Cadiz ikke blot har truffet »viel tapffere und streitbare Mannschaft«, men ogsaa »ausbündig schönes freundliches und holdseliges Frauenvolk,« rigtignok tillige usædelige i høj Grad. Vi maa i Anledning af det foregaaende bemærke, at der, naar der tales om de spanske Kvinders løsagtige Sæder og lidet ærbare Væsen, stadig maa gjøres Adskillelse mellem de virkelige Damer af Stand og »las de mala vida«; thi lige saa frit Spillerum der overlodes disse sidste, som derfor opførte sig med stor Frækhed, under lige saa strængt Opsyn af en tyrannisk Fader eller en skinsyg Mand levede de første, og deres Lidenskabelighed kunde kun hemmelig og fra Tid til

anden søge at unddrage sig dette Opsyn ved Hjælp af Snildhed; at det imidlertid skete og det endda ej sjælden, ses af Calderons Lystspil. Betragtningen af Kvinden var aabenbart den Gang i Spanien omtrent som nu til Dags og vel endnu stærkere indgroet; hun er et Væsen af ringere Art, men hvis Svaghed bør beskyttes og nyde en vis udvortes Respekt; som en smuk Frugt bør hun attraas og gjemmes, og hun omtales omtrent paa samme Maade, men det kan ikke tænkes muligt, at hun ikke vil nøjes med Galanteriets Tribut, at hun vil være andet og mere end det, sociale Fordomme engang have dømt hende til at være.

(Sluttes.)

Emil Gigas.

Hâtim den gavmilde*).

Hos Araberne kunde kun den Mand faa Tilnavnet Al-Kâmil ɔ: den fuldkomne, der forenede Digterbegavelse med Tapperhed, Gavmildhed, Kjendskab til Skrift og Færdighed i at svømme og skyde med Bue; og som Gjerrighed regnes for en af de største Fejl, kan Gavmildheden ikke sættes højt nok. Skal en Mand besynges i et Lovdigt, maa han først og fremmest kunne prises for sin Gavmildhed, og Digterne bruge de mest forskjellige Billeder for ret at berømme dennes Størrelse; da t. Ex. Nâbighah adz-Dzubjânijj vil søge at gjenvinde Kong Numân's Gunst, véd han intet bedre end at rose ham for hans Gavmildhed:

„En skjøn Slavinde bortgav han, med hende Gaver,
ej skinsyg paa nogen anden gavmild.
Han bortgav hundred' Hopper af Kameler,
som Tudih's Græs har smykt med lange, fine Haar,
og Piger, slæbende de rigt broderte Klæder,
i Telt forvænte, lig Gazellerne fra Ørk'nen,
og Heste, der trods Tømmen følge Fuglen,
som søger Ly for Hagl og Regnens Kulde,
Kameler, hvide, hærdede, med stærke Fødder,
og Sadler, ny, fra Hirah, følge med dem."

Og imod Slutningen af samme Lovdigt:

„End ikke Evfrat, naar dens Strømme bruse
og kaste hviden Skum paa begge Bredder,
dens Tilløb fraade, larme, øge Strømmen,
som hvirvler med sig Rør og brudte Grene;

*) Efter arabiske Kilder.

den gamle Sømand, om end træt og svedig,
dog holder fast sin Rorpind i sin Frygt, —
selv da er ej dens Gavmildhed lig hans,
og Gaven fra i Gaar formindsker ej din Gave fra i Dag."

Dog blandt alle de Arabere, der roses for deres Gavmildhed, kan ingen maale sig med Hâtim, der har givet Anledning til Talemaaden: Adjwadu min Hâtim ɔ: gavmildere end Hâtim.

Hâtim-ben-Abdallah hørte til Stammen Banû-Taj, der oprindelig havde boet i Jaman, men omtrent Aar 250 e. K. tog Bolig i Nadjd (Højlandet). Skjønt en temmelig stor Stamme spiller den dog ingen videre Rolle i Arabernes Historie før Muhammad og er væsentlig kun bleven mærkelig ved to Mænd: Hâtim, berømt for sin Gavmildhed, og Zajd-al-Khajl, berømt for sin Tapperhed og Styrke. Hâtim's Fader Abdallah og Moder Ghanijjah døde i hans spæde Barndom, og han blev derfor opdragen hos sin Farfader Sa'd. Allerede tidlig udmærkede han sig ved Digterbegavelse, Tapperhed og fremfor alt ved Gavmildhed, en Dyd, man sagde, han havde arvet efter sin Moder. Saa snart han blev gammel nok til at raade over sin Ejendom, bortskjænkede han af den i en saadan Grad, at hans Fædrenearv snart var betydelig formindsket. For at han ikke aldeles skulde ødelægge sig, vilde Farfaderen fjærne ham fra andre Folk og sendte ham derfor ud til en fjærntliggende Græsgang for at vogte Stammens Kameler, i det han tillige forærede ham en ung Slavinde og en Hoppe med dens Føl.

Da han havde tilbragt flere Dage dér i en Ensomhed, som ikke passede for ham, saae han nogle rejsende komme; naturligvis skyndte han sig at gaa dem i Møde og indbyde dem til at hvile sig lidt. »Unge Mand«, spurgte en af disse ham da, »har du nogen Forfriskning at byde os?« »Kunne I spørge derom,« var Svaret, »naar I se alle disse Kameler for eder?« De rejsende vare de tre Digtere Nâbighah af Stammen Dzubjân, Ubajd af Stammen Khuzajmah

og Bisjr af Stammen Kurajsj; ledsagede hver af sin Slave vilde de drage til Hirah for at bejle til Kong Mundzir den tredjes Gunst. Uden at spørge om sine Gjæsters Navne slagtede Hâtim tre Kameler for at kunne beværte dem. »Unge Mand,« sagde da Ubajd, »da vi bad dig om en Forfriskning, ønskede vi kun nogen Mælk; hvis du endelig vilde sætte dig i Bekostning for vor Skyld, havde den mindste unge Kamel af din Hjord været nok til os«. »Det véd jeg nok,« svarede Hâtim, »men eders Klædedragt og Ansigter vise, at I høre til forskjellige Stammer, og jeg vil behandle eder saaledes, at I skulle tale om mig til eders Brødre«. Glade over dette Svar sagde de tre Digtere deres Navne og digtede strax til Betaling for den gode Beværtning hver nogle Vers til Hâtim's og hans Families Ros. Ved at høre disse udbrød Hâtim: »Det var min Hensigt, at I skulde skylde mig lidt Erkjendtlighed; men nu er det mig, der er kommen i eders Gjæld. Jeg vil imidlertid ikke skylde eder noget, og jeg sværger paa, at jeg vil dræbe alle disse Kameler, der tilhøre min Farfader og mig, hvis I ikke samtykke i at modtage dem«. Digterne lode sig ikke bede længe; de fik hver 100 Kameler og fortsatte saa deres Rejse.

Sa'd fik naturligvis strax at vide, hvad hans Sønnesøn havde gjort, og skyndte sig ud til Græsgangen: »Hvor har du gjort af vore Kameler?« spurgte han vred. »Jeg har byttet dem bort for en Hæderskrans, der til evig Tid vil straale om din Slægts Pande. De Vers, hvori de store Digtere have lovprist vor Familie, ville gaa fra Mund til Mund og bære vor Berømmelse ud over hele Arabien.« »Du er gal,« raabte den forbitrede Farfader, »og al Forbindelse mellem os er nu fra nu af forbi.« Sa'd forlod virkelig Stammen for ikke mere at leve sammen med Hâtim og bosatte sig et andet Sted. I den Anledning forfattede Hâtim et Digt, hvori forekom disse Vers:

„Min Armod jeg skjuler, min Rigdom jeg deler med andre,
og giver Afkald paa Ven, hvem mit Venskab ej passer.
Min Rigdom jeg bruger som Skjold for min Ære
og nøjes med, hvad mig er levnet af Rigdom.
Det ikke mig skader, at Saʿd med sin Slægt er rejst fra mig
og har ladt mig tilbage i Huset, tomt for Beboere.
Den Hæder, jeg høster, mig trøster for Saʿd-ben-Hasjradj,
og hvad Tsuʿl*) har tabt ved ham, jeg erstatter:
Thi for Hæder bortskjænker mit Gods jeg og kæmper,
naar Krigen sin Tand den grulige viser."

Det kunde ikke fejle, at Hâtim's Ry maatte brede sig vidt om, og der fortælles ogsaa, at ʿAmr-ben-Hind, den ellers saa strænge og haarde Konge i Hirah, paa hans Forbøn løsgav nogle Fanger af Stammen Taj. Den Forringelse, hans Formue led ved hans Gavmildhed, erstattede han igjen ved heldige Krigstog; men det gjorte Bytte uddelte han strax til de fattige og dem, der paakaldte hans Ædelmodighed; han havde gjort sig det til en Lov aldrig at afslaa, hvad man bad ham om, og denne Lov overholdt han til den Grad samvittighedsfuldt, at han engang under en Kamp, da en Mand flygtede for ham og raabte til ham: »Giv mig din Lanse!« virkelig kastede den til Flygtningen og hørte op med at forfølge ham. Ved denne Lejlighed sagde hans Venner til ham: »Du har udsat dig for stor Fare; hvis den flygtende var vendt om og havde angrebet dig, vilde du have været værgeløs«. »Sandt nok,« svarede han; »men hvad ville I have, jeg skulde gjore? han bad mig jo om en Gave«. Hâtim havde gjort det Løfte aldrig at dræbe en Mand, og han skaanede virkelig ogsaa alle deres Liv, han overvandt; sine Fanger løsgav han uden Løsepenge og frikjøbte alle Fanger, hvad Stamme de end hørte til, naar de gjorde Fordring paa hans Medfølelse. Da han en Dag kom igjennem Familien Anazah's Omraade, hørte han en Mand, der blev holdt fangen hos dem, raabe til ham: »Abû-Sufânah, forbarm dig over mig!« »Ak!«

*) Navnet paa den Gren af Banû-Taj, hvortil Hâtim hørte.

svarede Hâtim, »du knuser mit Hjærte; jeg er paa Rejse og har ikke noget hos mig til at betale dine Løsepenge med. Dog skal du ikke forgjæves have søgt Hjælp hos mig«. Strax begyndte han at underhandle med Anazah'erne og blev enig med dem om et Antal Kameler, som han forpligtede sig til at lade komme og give dem. Da Handelen var sluttet, fik Fangen Lov til at vende hjem til sin Familie, medens Hâtim indtog hans Plads og blev holdt fængslet, indtil den fastsatte Løsesum blev betalt.

Paa denne Tid var Hâtim gift og Fader til en Datter, Sufânah, der endnu ikke var voxen; hendes Moder levede endnu, da han fik Lyst til at indlade sig i Ægteskab med en anden Kvinde ved Navn Mâwijah. Mâwijah var rig, smuk og sin egen Herre; hun ægtede hvem hun fik Lyst til og skilte sig igjen fra dem, naar hun var kjed af dem. Da Hâtim kom for at bejle til hende, fandt han hos hende to andre Bejlere, Digteren Nâbighah-adz-Dzubjânijj og en Mand af Familien Nabît, en Gren af Stammen Aws. Mâwijah modtog dem alle tre lige venlig og paalagde dem hver at forfatte et Digt, hvori de skildrede sig selv; den, som hun da fandt i Besiddelse af den største Digterbegavelse og det største Højsind, vilde hun ægte; dermed lod hun dem gaa og indbød dem med det samme til alle at spise til Middag hos hende den næste Dag. De tre Medbejlere gik hver til sit Telt og slagtede en Kamel til Aftensmaaltid for deres Venner; henimod Aften kom Mâwijah, forklædt som en fattig Tiggerkvinde, til Nabît'ens Telt og bad ham om et Stykke af det Kjød, han kogte. Han gav hende et Ben, som hun lagde i sin Kurv og gik der fra til Nâbighah's Telt, hvor hun gjentog sin Bøn og af ham fik Halen af Kamelen. Ogsaa denne lagde hun i sin Kurv og gik sluttelig til Hâtim med samme Bøn. Denne bad hende vente, til Kjødet var kogt, for at han kunde give hende et godt Stykke; han gav hende saa flere Skiver af Laaret, Pukkelen og Ribbensstykket, som hun lagde i Kurven og gik bort

med. Nâbighah og Nabît'en sendte derefter Mâwijah hele Kamstykket af deres Kameler, hvorimod Hâtim kun sendte hende et Stykke af sin, det øvrige uddelte han til de Kvinder, der stode under hans Beskyttelse, og hvem han altid plejede at sende noget, naar der var Gilde hos ham.

Den næste Dag modtog Mâwijah de tre Bejlere og opfordrede dem først til at fremsige deres Digte. Nabît'en og Nâbighah talte først og omtalte i højtklingende Ord den ædle Brug, de gjorde af deres Rigdom, og de store Gaver, de skjænkede de trængende. Da Turen kom til Hâtim, sagde han:

„O Mâwijah! Rigdommen kommer ved Aften og gaar ved Morgen,
og af Rigdom kun Ry og Berømmelse bliver tilbage.
O Mâwijah! Jeg siger aldrig den bedende, naar til mig han
kommer en Dag: Min Rigdom er bleven til Armod.
O Mâwijah! naar min Ugle*) sig tumler i Ørkenen flyvende
fra det Land, hvor ej Vand eller Vin ere hos mig,
Da vil du se, min Gavmildhed har mig ej skadet,
og min Haand er tom, for hvad den gjerrig har samlet.
Al Verden véd godt, at hvis Hâtim sig Rigdoms Forøgelse ønsked',
da havde han Magt og Evne til Skatte at samle;
men jeg med min Rigdom aldrig Godgjørenhed svigter;
det første er andre at føde, det andet at leve i Mindet.
Snart Armod, snart Rigdom jeg prøved, og begge
have ladet mig smage paa begge Tilværelsens Skaaler;
men aldrig min Overflod har gjort mig hovmodig over min Næste,
ej heller min Armod mig bøjet og trykket dybt ned i Støvet.“

Imidlertid satte Mâwijah's Tjenere Maden frem, og efter hendes hemmelige Befaling satte de for hver af de tre Gjæster de samme Stykker Kjød, som hver af dem havde givet Tiggerkvinden. Nabît'en og Nâbighah sad forvirrede; men Hâtim, der følte sig ulykkelig over sine Medbejleres Forlegenhed, skjød rask det til Side, der var sat for dem, og bød dem det Fad, der var sat frem for ham; men da disse gjærne vilde gjøre hastig Ende paa

*) De hedenske Arabere troede, at den dødes Sjæl blev forvandlet til en Ugle.

denne ubehagelige Situation, rejste de sig og gik bort. Mâwijah sagde da til Hâtim: »Forskyd din Hustru, saa vil jeg ægte dig«. — »Nej,« svarede han, »min Datters Moder sender jeg aldrig hjem,« hvorefter han gik bort uden at tale mere om det onskede Ægteskab; dog da hans Hustru nogen Tid efter døde, fornyede han sit Frieri og ægtede Mâwijah, der fødte ham en Søn ʿAdi. Henved denne Tid indtræffer formodentlig ogsaa hans Æresstrid med Familien Banû-Lam.

Den bekjendte Konge i Hîrah Nuʿmân-Abû-Kâbus havde givet Familien Banû-Lam, hvortil hans Svigerfader Saʿd-ben-Hâritsa hørte, Fjerdedelen af Vejen mellem Hidjâz og Hîrah, det vil sige, Ret til at udplyndre dem, der ikke hørte til deres Stamme, og som rejste gjennem Landskabet Djadîla, der omtrent indtog Fjerdedelen af Vejen mellem de to nævnte Landstrækninger. Hvert Aar holdtes der et Marked i Hîrah, der blev besøgt af handlende fra hele Arabien; det kunde altsaa blive en meget fordelagtig Ret for Banû-Lam. Kurajsjiten Hâkim, Fader til den senere Khalif Marvân, vilde drage til dette Marked i Spidsen for en lille Karavane, der førte Røgelse og Lugtesager med sig. Da han kom til Hâtim, bad han denne om hans Beskyttelse, for at han uden at blive udplyndret eller betale for det kunde rejse gjennem Djadîla. Hâtim afslog heller ikke hans Bøn, men satte sig strax op paa sin Rejsekamel, tog sin Hest med som Haandhest og fulgte Karavanen. Da de naaede til Banû-Lam's Telte, kom Saʿd-ben-Hâritsa med sin Broder Kindi og flere andre Mænd ud imod dem; Hâtim steg af Kamelen, aabnede sin store Lædermadpose og indbød Banû-Lam til at sætte sig ned og spise med ham. Uden at svare paa Indbydelsen spurgte de ham: »Hvad er det for Folk, du har med dig?« »Det er mine Gjæster og Folk, der staa under min Beskyttelse,« svarede Hâtim. — »Har du ogsaa i Sinde at beskytte dem i vort Land og mod os?« spurgte de igjen. — »Jeg er eders Slægtning; den Beskyttelse, jeg

har givet dem, maa være hellig for eder«. — »Nej,« raabte Mændene af Banû-Lam, »det gaa vi aldrig ind paa,« og dermed gik de hen imod Hâkim og hans Ledsagere for at udplyndre dem. De vilde derved tilføje Hâtim den samme Forhaanelse, som en Menneskealder tidligere Banû-Lam havde tilfojet ʿÂmir-ben-Djuwajm af samme Familie som Hâtim, i det en Mand, der stod under ʿÂmirs's Beskyttelse, var bleven udplyndret af dem, uden at ʿÂmir's Familie havde søgt at hævne denne Forhaanelse, der ellers var en Skamplet paa en af deres Medlemmers Ære, fordi ʿÂmir var en ilde berygtet Mand, der endog var forskudt af sin egen Slægt. Hâtim var for hojsindet til at taale en saadan Fornærmelse og stillede sig foran Karavanen, fast besluttet paa, skjont alene, at forsvare dem, han havde lovet Beskyttelse, og da nu Kindi lagde Haand paa ham for at trække ham bort, huggede han med sit Sværd Næsespidsen af ham, som han selv siger i disse Vers:

„Jeg ønsked', ved Herrens Hus, at Næsen hans skulde falde,
saa ikke mindste Hud eller Ben af den blev tilbage.
Dog en Slægtnings Sværd det var, der ham slog, og det vægred'
sig ved dette Hug og borttog kun Spidsen af Næsen."

Der opstod nu en heftig Strid, som dog indskrænkede sig til et Skjændsmaal, da et Angreb paa Hâtim vilde medføre en Krig med alle Ghawts's Efterkommere. Banû-Lam maatte altsaa bekvemme sig til at lade Kuraisjiterne drage uhindrede videre; men de haabede at kunne ydmyge Hâtim paa en anden Maade. »Vi udfordre dig til en Væddekamp om Ære og Gavmildhed,« sagde de til ham, »og til Mødested bestemme vi Markedet i Hîrah. Dér skulle vi i alle Arabernes Nærværelse opgjøre vort Mellemværende«. — »Jeg tager mod Udfordringen,« gav Hâtim til Svar, »og her er mit Pant,« føjede han til, i det han pegede paa sin Hest. — »Og her ere vore Panter,« sagde hans Modstandere, og ni af de fornemste Mænd blandt Banû-Lam kom frem med

deres Heste; alle ti Heste bleve derpaa overleverede til en Araber af Stammen Kalb, der den Gang boede hos Banû-Lam. Den foreslaaede Kamp horte til den Art, Araberne kaldte Mumâdjada ɔ: Æreskamp eller Munâhara ɔ: Gavmildhedskamp, hvor hele Folket var Dommer, og den, der udfoldede den største Pragt og rigeligst beværtede den forsamlede Mængde, blev erklæret for Sejrherre. Banû-Lam gjorde Regning paa, at deres Slægtning Kong Nu'mân vilde gjøre fælles Sag med dem, og haabede ved deres Følges Pragt og høje Rang og de overdaadige Gilder, Nu'mâns Rigdom vilde sætte dem i Stand til at give, at sejre over Hâtim og berøve ham hans store Berømmelse for Gavmildhed. Hâtim drog saa med Karavanen til Hîrah, hvor hen Rygtet om den forestaaende Væddekamp var ilet forud. Ijâs-ben-Kabîsa, der tillige med adskillige andre Medlemmer af den tajitiske Familie Banû-Hajjah boede i Hîrah, blev først underrettet om det forefaldne; da han frygtede for, at Nu'mân skulde for Svogerskabets Skyld hjælpe Banû-Lam, samlede han hele sin Slægt, fortalte dem om den forestaaende Væddekamp og opfordrede dem til at støtte deres Slægtning Hâtim. »Jeg,« sagde en, »har 100 sorte og 100 røde Kameler, dem stiller jeg til Hâtim's Raadighed«. — »Jeg,« sagde en anden, »har 10 Heste og 10 fuldrustede Mænd«. En tredje sagde: »I vide, at min Fader har efterladt mig meget Gods; jeg leverer alt det Kjød, Brød og Vin, der behøves, saa længe Markedet varer.« Saaledes gjorde hver sit Tilbud, og til sidst sagde Ijâs: »Og jeg giver alene lige saa meget, som alle I andre tilsammen«. — Ved sin Ankomst til Hîrah vidste Hâtim intet om, hvorledes Ijâs havde sørget for at støtte ham, og han henvendte sig derfor først til en Fætter, Mâlik-ben-Djabbâr, der var en af de rigeste Mænd i Hîrah. Denne svarede imidlertid kort og godt, at han ikke havde Lyst til at ødelægge sig for hans Skyld. Afvist af ham gik Hâtim til en anden Fætter, Wahm-ben-'Âmir, med hvem han paa den Tid stod paa en

spændt Fod. Denne modtog ham imidlertid meget venlig og spurgte om Aarsagen til et saa uventet Besøg. Hâtim forklarede ham hele Sagen, og hvorledes denne Udfordring angik ikke blot hans, men hele Familien Tsuʿls Ære. »Meget vel,« svarede Wahm, »alt, hvad jeg ejer, tilhører dig. Jeg har 900 Kameler: tag dem og slagt dem 100 for 100 for at beværte Folket og sejre over dine Medbejlere«. Hâtim nøjedes ikke blot med at takke ham derfor, men forfattede et Digt til hans Pris, der ender med dette Vers:

„Naar den Dag kommer, da Døden os skiller.
du være den sidste af os, der gaar bort.“

Nu kom ogsaa Banû-Lam med den Mand. hvem Panterne vare overgivne. Væddestriden skulde til at begynde, da Ijâs-ben-Kabîsa, der led af et Anfald af Podagra, lod sig bære hen til Kong Nuʿmân og sagde til ham: »Har du i Sinde at stille dine Heste, dine Kameler, dine Rigdomme til dine Svigerfædres Raadighed, saa de kunne ydmyge vore Brødre, Banû-Tsuʿl? Dine Svigerfædre have troet, at de for godt Kjøb skulde sejre over Hâtim ligesom over ʿÂmir-ben-Djuwajm; men de have glemt, at Banû-Hajja ere her. Nu vel, hvis du vil det, ville vi kæmpe mod dig selv, og vi ville slagte saa mange Kameler, at Blodet skal flyde i hele Floder gjennem alle Dale her omkring«. Disse Ord og den Ivrighed, hvormed de bleve fremførte, viste Nuʿmân, at han ikke uden at forstyrre Freden mellem Banû-Taj, ja endog sætte sin egen Værdighed paa Spil, kunde støtte Banû-Lam i deres Kamp mod Hâtim. Derfor sagde han til Ijâs: »Vær du kun rolig; Kampen skal ikke blive til noget«. Saa snart Ijâs var gaaet, sendte Nuʿmân Bud efter Banû-Lam og sagde til dem: »Stol ikke paa, at jeg skal støtte eder; jeg vil ikke indlade mig paa en Væddekamp med Banû-Hajja. Tag derfor eders Udfordring tilbage og affind eder med eders Fætter Hâtim«. Der var naturligvis intet andet for Banû-Lam at gjøre end adlyde; de gik altsaa til

Hâtim og sagde til ham: »Vi opgive Kampen«. — »Og eders Panter vel med?« spurgte Hâtim. — »Det gjør lige meget med dem; vore Heste vare kun nogle Krikker«. — »Og Kindis Næse?« — »Den fordre vi heller ikke noget for«; dermed droge de bort, forgjæves søgende at skjule deres Ærgrelse. Hâtim slagtede da de ni Heste, og med Kjødet af dem og nogle Sække Vin beværtede han de Folk, der vare komne til Markedet.

En anden lille Begivenhed læses hos den arabiske Ordsprogsamler Majdânijj, saaledes som Mâwijah fortalte den. »Et ufrugtbart Aar,« sagde hun, »voldte en fuldstændig Mangel paa Græsning, saa hele vor Stammes Kvæg var omkommet, og vi led nogen Tid den skrækkeligste Hunger. En Aften, da vi hele Dagen ikke havde smagt en Bid, havde vi faaet vore Børn til at glemme deres Sult og falde i Søvn ved at fortælle dem Historier; Hâtim havde lagt sig ved Siden af mig og søgte ved sine Fortællinger at faa mig til at glemme mine Lidelser, og jeg, der forstod hans Hensigt, lod, som jeg sov. Da han troede, jeg sov fast, tav han. I det samme hørte jeg Skridt uden for, og en Flig af vort Telt blev tagen til Side. »Hvem er det?« spurgte Hâtim. En Kvindestemme svarede: »Det er mig, din Naboerske; mine Børn have intet at spise og hyle som Ulveunger; jeg er kommen for at bede dig om noget«. — »Kom her ind med dem,« var Hâtim's Svar. — »Hvad vil du gjøre?« spurgte jeg; »vi have intet til vore egne, hvad vil du da give denne Kvindes Børn?« — »Vær blot ikke urolig derfor,« svarede han, tog et kort Sværd og gik ud. Nabokonen kom strax efter med to Børn paa Armene og fulgt af fire andre. Imidlertid slagtede Hâtim sin Hest Djulâb, huggede dens Kjød i Stykker og tændte Ild op for at stege det. Da Kjødet var mørt, gav han Nabokonen Kniven og sagde til hende: »Tag for dig og giv ogsaa dine Børn; væk vore,« sagde han til mig, »og stil eders Sult«. Og da han nu saae, at vi begyndte at spise med største Begjærlighed,

sagde han: »Det vilde være en Skam, om vi alene fik noget at spise, medens alle Folk i Lejren lide af Sult«. Dermed gik han fra Telt til Telt og kaldte alle Folk sammen for at tage Del i Maaltidet; alle skyndte sig at komme, og næste Morgen var der intet andet tilbage end Knoglerne og Hovene af Hâtim's Hest. Indhyllet i sin Kappe havde han siddet i en Krog og set de andre spise uden selv at smage en Bid.

Den persiske Digter Sa'di fortæller i Bustân, at den græske Kejser havde hørt tale om Hâtim's Gavmildhed og vilde prøve den; han vidste, at Hâtim havde en kostbar Hest af den reneste Race, berømt for sin Skjønhed og Hurtighed, og sendte derfor til ham en af sine høje Embedsmænd, der skulde bede om hans Hest som en Foræring til Kejseren. Da Sendebudet kom til Hâtim's Telt, skyndte denne sig at anrette et Maaltid for ham. Efter at have spist kom Grækeren frem med sit Ærende. »Ak,« udbrød Hâtim, »havde du blot talt derom før! Alle mine Fødevarer vare slupne op, mit Kvæg er paa en fjærn Græsgang; jeg havde kun denne Hest ved Haanden, og den slagtede jeg for at kunne beværte dig passende og ikke lade dig vente paa Maaltidet«.

Efter flere Aars Samliv med Mâwijah havde Hâtim samme Skjæbne som hendes andre Mænd: hun forskød ham, ikke just fordi han begyndte at blive gammel, men fordi hans grænseløse Gavmildhed ofte bevirkede, at hun led Mangel paa de første Fornødenheder; men selv denne Fornærmelse gav ham Lejlighed til endnu engang at vise hende sit Højsind.

En Dag, da han var borte, sagde en af hans Fættere, Mâlik, til Mâwijah: »Hâtim er en Ødeland; du lever sammen med ham under stadige Savn, og naar han dør, vil han efterlade dig i Elendighed. Forskyd ham og ægt mig; jeg er rig og husholderisk, du kan være vis paa bestandig at føre et behageligt og hæderligt Liv«. Mâwijah var let

at overtale. De arabiske Kvinder, der, som hun, havde den Ret at kunne forskyde deres Mænd, tilkjendegave deres Beslutning herom ved at vende deres Telt saaledes om, at Døren vendte til den modsatte Side af, hvad den før havde gjort; heraf kunde Manden se, at han havde mistet sin Ret, og at Indgangen for Fremtiden var ham forment. Da Hâtim ved sin Hjemkomst fandt sin Hustrus Telt vendt om, gik han strax sin Vej og lod et andet Telt opslaa til sig i nogen Afstand der fra. — Samme Aften standsede 50 rejsende foran Mâwijah's Telt i den Tro, at Hâtim endnu boede dér, thi de vare vante til at lægge Beslag paa hans Gjæstfrihed og gjorde Regning paa ved et godt Aftensmaaltid at glemme Rejsens Besværligheder. Det vilde have været en Skam for Mâwijah at vise dem bort, hun beholdt dem altsaa hos sig; men da hun ikke havde Levnedsmidler nok til saa mange Mennesker, sendte hun en Slavinde til Mâlik og lod ham sige: »50 Gjæster til Hâtim ere tagne ind hos mig; dette vil ikke mere ske, naar det er blevet bekjendt, hvor han bor. Send mig derfor for denne ene Gang en Sæk Mælk og en ung Kamel, at jeg kan give disse Folk nogen Aftensmad«. — »Nej,« svarede Mâlik, »sig din Frue, at jeg ikke vil sætte mig i Bekostning for fremmedes Skyld, som Hâtim gjor. Jeg vil ikke efterligne den Ødselhed, jeg dadler, og for hvis Skyld jeg har raadet Mâwijah til at forskyde ham«. — Bragt i stor Forlegenhed ved dette Afslag vidste Mâwijah ikke anden Udvej end at henvende sig til Hâtim. Denne var allerede gaaet til Sengs, da Slavinden kom til hans Telt og kaldte paa ham. »Her er jeg!« svarede han, stod strax op og gik ud til hende. Slavinden bragte ham en Hilsen fra Mâwijah og sagde, at 50 Gjæster i Aften vare tagne ind til hende, og hun bad ham derfor sende hende en Sæk Mælk og en ung Kamel til Aftensmaaltid til dem. »Paa Øjeblikket!« var Hâtims Svar, lod bringe to Sække Mælk til Mâwijah's Telt og bragte to fede Kameler der hen, som han selv slagtede

»Det er mere end der behøves,« sagde Mâwijah, »det er den Ødselhed, der volder din Familie Ubehageligheder, og som har tvunget mig til at forskyde dig«. Hâtim svarede hende med disse Vers:

„Medens andre som Rigdommens Slaver ynkelig trælle,
behersker jeg den, Gud ske Lov, som dens Enevoldsherre.
Fangen med den jeg løskjøber, bespiser den arme
og giver, naar Gnieren angrer sin sparsomme Gave
Saa er Menneskets Kaar: ved Gjerrighed Lavsind sig fryder,
og Højsind til Ærens Top ved Gavmildhed stræber."

Saaledes lyde Beretningerne om Hâtim den gavmilde, der rimeligvis er død omtrent 610 eller 618 e. Kr.

H. V. Lund.

Skildringer af Englands nyeste Historie*).

VI.

O'Connell.

Der var en Tid, da O'Connell var et Partis Afgud, medens han var Gjenstand for det andet Partis bitreste Had og Foragt. Ingen samtidig blev saa vanvittig tilbedt og saa voldsomt anklaget; han var ubetinget den betydeligste Politiker, som den Gang var i Virksomhed; han havde været Ministeriet Melbournes Beskytter, men hans Beskyttelse havde voldet dets Undergang; thi en af de vigtigste Grunde til den Harme, en stor Del af det engelske Folk nærede mod Ministeriet Melbourne, var netop dettes formentlige Afhængighed af den irske Agitator. Man kan ikke undre sig over, om det engelske Publikum kun var lidet tilbøjelig til at bedømme O'Connell upartisk; han havde rettet de voldsomste Angreb mod nogle af deres offentlige Ledere; han havde bragt den berømte Repeal-Agitation i Gang**), der saae ud til at ville tilvejebringe en Opløsning af den Forbindelse mellem England og Irland, der nylig var bleven fuldendt ved Unionsakten; han var en Modstander af den irske Statskirke og en bitter

*) Efter Justin Mc. Carthy, se foregaaende Bind.

**) Den gik ud paa at ophæve (tilbagekalde) de tre Rigers fælles Parlament eller Unionen af 1801 mellem Storbritannien og Irland.

Fjende af den irske Godsejerstand — det vil sige af de Godsejere, som paa en eller anden Maade sluttede sig til England. Det var en Trosartikel hos det engelske Publikum, at O'Connell berigede sig paa et fattigt og uvidende Folks Bekostning; det er imidlertid en Kjendsgjerning, at han havde opgivet sin glimrende Praxis som Sagfører for at kunne føre sin Agitation frem, at han i pekuniær Henseende tabte mere, end han vandt ved Agitationen, og at han døde fattig uden at efterlade sine Sønner noget. Det er i det hele et mærkeligt Bevis paa den rensende Indflydelse ved en alvorlig politisk Sag, at man næppe skal kunne opvise et eneste Exempel i den nyere Tid paa Mænd, der af Begjærlighed efter at tjene Penge have gjort sig til Førere for en politisk Agitation. Dog den Gang var det den almindelige Overbevisning i England, at O'Connell kun holdt Agitationen i Gang for at kunne stikke Indtægterne i Lommen. De Egenskaber, som særlig gjorde O'Connell yndet af sine keltiske Landsmænd, vare netop de samme, som allermest mishagede Englænderne, og Englænderne have aldrig haft Ry for med Lethed at kunne gaa ind paa andre Nationers Følelser og Synspunkter. O'Connell var en fuldblods Kelter; hos ham fandtes det heftige, letbevægelige Sind, den lidenskabelige Overdrivelse i Kjærlighed og Had, den Unøjagtighed i Fremstillingen, den Tilbøjelighed til at blande Indtryk med Kjendsgjerninger, det sprudlende Lune — kort sagt alle de Egenskaber, som ere karakteristiske for det keltiske Folk. Det irske Folk var det Publikum, til hvem O'Connell som oftest henvendte sig, og som Taler ved et Folkemøde har han vistnok aldrig haft sin Lige i disse Lande; han havde mange af de fysiske Betingelser, der fordres for at gjøre Lykke i en saadan Sfære, en kæmpemæssig Skikkelse, en stolt Fremtræden, et Ansigt, der med Lethed afspejlede de hurtigst skiftende Sindsstemninger, og en Stemme, som af alle, der have hørt ham, erklæres for enestaaende i Styrke og Velklang; hans Stemmes rørende, lidenskabelige Magt

beskrives med ligefrem Begejstring af Mænd, der hadede ham, og som gjærne, om de havde kunnet, havde nægtet ham enhver Adkomst til offentlig Opmærksomhed. Han talte uden Forberedelse og havde naturligvis alle de Mangler, som følge hermed, saa at han ofte forfaldt til Gjentagelser, til Skjødesløshed i Sætningsbygningen og til overdrevne, endogsaa svulstige Udtryk; men paa den anden Side opnaaede han det Held, som belønner den, der kan tale uforberedt; hvad han sagde, gik altid hans Tilhørere lige til Hjærtet og blev ikke afleveret over deres Hoveder, som hos mange Talere. Han var næsten fire og halvtredsindstyve Aar, da han kom ind i Underhuset, og de fleste mente, at den Maade at tale paa, han havde dannet sig, først ved at henvende sig til Juryer og senere ved at rejse den irske Pøbel, vilde glippe, naar han skulde tiltale det usympathetiske og kræsne Publikum i Underhuset; men ikke desto mindre er det sikkert, at O'Connell blev en af sin Tids dygtigste Parlamentstalere. Lord Jeffrey, som var en Kritiker af Profession, erklærede, at alle de andre Talere i Huset forekom ham kun at komme med Børnesnak, efter at han havde hørt O'Connell; og Charles Dickens, den Gang han var Referent i Parlamentet, hvori faa, om i det hele nogen har overgaaet ham, lagde sin Blyant fra sig engang, da han lyttede til en Tale af O'Connell om en Tiende-Opstand i Irland, og erklærede, at han var alt for bevæget af Talen til at kunne gjøre Optegnelser om den. Lord Beaconsfield, der visselig ikke yndede O'Connell, har omtalt hans Magt over Huset i saa høje Udtryk som nogen; men O'Connells Veltalenhed hjalp ham kun til at skaffe sig flere Fjender i Underhuset, ogsaa dér var han hensynsløs i sine Udtryk, skjønt han sørgede for aldrig at byde Parlamentet de overdrevne, meningsløse Skjældsord, hvormed han frydede de irske Folkemøder.

O'Connell havde i sin Virksomhed som Sagfører víst megen Snildhed og Dygtighed; den irske Bonde er ligesom den skotske en stor Elsker af Processer, han finder For-

nøjelse i Kneb og Spidsfindigheder og glæder sig, naar en Sagfører ved sin Snildhed kan overvinde Modstanderne. O'Connell blev dobbelt saa meget beundret, naar han pralede af, at han kunde dreje og vende enhver Parlamentsakt, ganske som han lystede. En af de mest yndede Skikkelser i de irske Folkesagn er en Fyr, hvis List og Snedighed forskaffe ham et Øgenavn, der maaske kan gjengives ved Ordene »Puds paa Puds og Kneb paa Kneb«, og O'Connell var i den irske Bondestands Øjne »Puds paa Puds og Kneb paa Kneb« i egen Person, der var kommen for at støtte deres Sag mod Modstanderne. Han havde haft den største Andel i, at den katholske Emancipation var gaaet igjennem og havde paataget sig hele Faren og Ansvaret ved den dristige Bevægelse, hvormed den til sidst var bleven sikret. Det er sandt, at det var en Reform, som Civilisationen før eller senere maatte have ført med sig; den havde alle Tidens oplyste Mænd for sig; de største Talere, Filosofer og Statsmænd havde talt dens Sag og hjulpet til at bane Vej for den, og der kan ikke være Tvivl om, at den snart vilde være gaaet igjennem, selv om O'Connell aldrig havde levet; men at den gik igjennem just da. skyldtes O'Connells dristige Agitation og Regeringens kloge Beslutning ikke at ville vække en Borgerkrig; det er Skade, at Regeringen ikke strax gav efter for den katholske Emancipations rimelige Fordringer; i saa Tilfælde vilde der maaske aldrig være blevet Tale om Ophævelse af Irlands Forbindelse med England. Det irske Folk vidste, at O'Connell havde forlangt den katholske Emancipation, og at den var bleven nægtet, at han havde sagt, at han vilde sætte den igjennem alligevel, og at det var lykkedes. Hvad Under da, at Irlænderne ogsaa troede, at O'Connell kunde holde Ord, naar han lovede dem at tvinge Regeringen til at ophæve Unionen, og O'Connell selv troede rimeligvis paa Muligheden af at udføre sin Hensigt. Unionen mellem England og Irland havde paa den Tid næppe bestaaet i

tredive Aar, og han betragtede den som et moderne Paafund. hvorfor intet andet talte, end at en Del Englændere ved Trusler og Bestikkelser havde paatvunget en Del Irlændere den. Han vilde bevise, at en stor Majoritet af det irske Folk var imod Unionen, og det var hans Tro, at naar fire Femtedele af en Nation udholdende og energisk stræbe at faa deres Vilje frem, maa de til sidst sejre. Hvem kan ogsaa sige, at Agitationen ikke vilde være lykkedes, hvis O'Connell havde levet ti Aar længere, hvis en værdig Efterfølger var traadt i hans Fodspor, hvis en skrækkelig Hungersnød ikke havde knækket Folkets Mod?

O'Connell var i mange Retninger forskjellig fra de nuværende folkelige Ledere i Irland; han var Liberal, en ivrig Modstander af Negerslaveriet, Frihandelsmand, Ven af Folkeoplysningen og en Fjende af alle yderliggaaende Midler, han hadede Striker, prækede almindelig Religionsfrihed og nægtede at modtage Befalinger fra Vatikanet angaaende sin politiske Agitation. »Jeg er Katholik, men ikke Papist,« saaledes lød hans egen Definition af hans religiøse Stilling. Han prækede strængt Læren om konstitutionel Agitation og erklærede, at ingen politisk Reform var værd, at der blev udgydt en Draabe Blod for den. Hvorledes gik det da til, at O'Connell til Trods for alle de udmærkede Egenskaber, Kritiken nu indrømmer, at han besad, var saa forhadt af de allerfleste Englændere? En af Grundene var sikkert, at O'Connell med Forsæt rippede op i det næsten uddøde Nationalhad mellem Kelter og Saxer, for at det kunde tjene hans politiske Formaal; som Partibenævnelse i de politiske Stridigheder kan man gjærne sige, at han har opfundet Ordet »Saxer«. Han holdt aldeles ikke Styr paa sin Tunge, hans Dadel var overdreven, og hans Ros var overdreven, selv hans stadige Pukken paa sin Loyalitet skadede ham; thi Folk kunde ikke begribe, hvorledes den, som bestandig angreb »Saxerne«, kunde tale med saa megen Begejstring og Henrykkelse om Saxernes Dronning. Det var den al-

mindelige Mening i England, at alle de irske Ulykker og alle de Uroligheder, Unionen mellem de to Lande foraarsagede, skrev sig fra dette uforsonlige, bitre Had, som Kelterne nærede til Saxerne, og det var Englænderne umuligt at fatte, at en Mand, som forsætlig brugte hele sin Veltalenhed til atter at vække det gamle Nag, skulde være en sand Patriot og nære en begejstret Hengivenhed for Englands Hersker. Imidlertid vare O'Connells Loyalitetsforsikringer rimeligvis aldeles ærlig mente; han var paa ingen Maade nogen Revolutionsmand; hans Opdragelse i en fransk Skole havde tidlig givet ham Afsky for den franske Revolutions Principer, og han talte om de irske Oprørere fra 1798 med lige saa megen Intolerance, som nogen borneret engelsk Tory kunde vise, naar han talte om O'Connell selv. Tonerne, Emmetterne og Fitzgeralderne, som saa mange Irlændere tilbade, vare efter O'Connells Mening kun »en Bande Forbrydere«, og han blev opbragt, naar en af hans Tilhængere viste mindste Tilbojelighed til blot at diskutere Kommunismens Læresætninger. Det var øjensynlig hans Theori og Politik, at naar Irland skulde frelses, maatte han være Diktator, og den irsk-katholske Præstestand virke i hans Tjeneste. Han opretholdt Præsternes Myndighed og sin egen Myndighed ved Hjælp af dem og over dem og indrettede et politisk System, der skulde fremme Agitationen, og som nærmest var et Slags Hierarki: Sognepræsterne beklædte den laveste Grad, Biskopperne stode paa de højere Trin, og O'Connell herskede over dem alle som Ypperstepræst.

O'Connell havde ogsaa et parlamentarisk System, ved Hjælp af hvilket han mere direkte virkede for Sporgsmaalet om Unionens Ophævelse; han skaffede nemlig et stort Antal af sine Sønner, Slægtninge og trofaste Tilhængere Sæde i Underhuset; de gik i Underhusets Slang-sprog først under Navn af «O'Connels Hale« og fik senere Benævnelsen »Pavens Spillemænd«. Han var næsten enemægtig i de irske Valg-

kredse, og saa snart en Plads blev ledig, sendte han en »Repeal-Kandidat« der hen for at stille sig. Han holdt stadig paa Nødvendigheden af at vedligeholde Orden og Fred, og da det var hans Hensigt at gjennemføre Agitationen ved Hjælp af Biskopperne og Præsterne, var han nødt til at overholde fredelige Grundsætninger, selv om han havde ønsket andet. »Den Mand, der begaar en Forbrydelse, giver Fjenden Vaaben i Hænde« var en Regel, han aldrig blev træt af at indprente sine Tilhængere. Den Maadeholdsbevægelse, Fader Mathew satte i Gang med saa meget Held, blev strax tagen til Indtægt af O'Connell; han var selv, i det mindste i sine senere Aar, en meget maadeholden Mand, og den Udsigt til Orden og Disciplin, som Maadeholdsforeningen tilbød, voldte ham stor Glæde. Fader Mathew var meget langt fra at dele alle O'Connells politiske Meninger; den milde, jævne Munk, hvis Magt kun laa i hans Fromhed og Begejstring, da han hverken havde megen Karakterstyrke eller en fremragende Forstand, gos tilbage for en politisk Agitation og var snarere konservativ i sine Anskuelser end noget andet; men han havde ikke Raad til at afvise O'Connells Støtte, da denne ved alle Lejligheder hædrede Maadeholdsforeningen, opfordrede sine Tilhængere til at træde ind i den og stadig pralede af »sin ædle Hær af Teetotallers«. Det var rimeligvis, da O'Connell opdagede, hvor meget hans Støtte havde bidraget til Ministeriet Melbournes Fald og til at nedsætte det i Englændernes Øjne, at han opgav sit parlamentariske Agitationssystem og begyndte at agitere ved Hjælp af Folkemøder, et System, dsr siden stadig har været benyttet iblandt os ved alle politiske Organisationer med bestemte Formaal. Han grundede i Dublin en Repealforening, hvis Mødested han kaldte »Conciliation Hall«, og samlede der sine Sønner, Slægtninge og tro Tilhængere, baade Præster og Lægmænd. Bladet »the Nation«, som den Gang var i sin Begyndelse og fuldt af frisk literær Kraft, var et af hans mest glimrende

Redskaber; paa et senere Tidspunkt af Agitationen skulde det imidlertid med megen Virkning vende sig imod ham selv. De berømte Folkemøder bleve i Almindelighed holdte om Søndagen paa et eller andet aabent Sted, valgt for sine historiske Minders Skyld, og malerisk omgivet af Høje og Floder. Fra det tidlige Sommerdaggry strømmede Repealerne til Mødestedet; de kom milevidt fra alle Landets nærliggende Egne, som oftest under Anførsel af deres Sognepræster; før Mødet begyndte, blev der holdt Gudstjeneste, hvori alle toge Del; baade ved Religionens og Fædrelandskjærlighedens Indflydelse virkedes der paa de modtagelige, let bevægelige Kelter. Ved Mødet talte O'Connell og flere af hans udvalgte Talere til Forsamlingen om den Uret, Irland havde lidt af »Saxerne«. om Irlands Ret til at faa sit gamle Parlament i College Green tilbage, og om hvor sikkert det var, at de vilde opnaa det, naar blot Irlænderne adløde O'Connell, og deres Præster vare maadeholdne og udfoldede deres Styrke og Enighed.

Det følger af sig selv, at O'Connell altid var Dagens Helt; Agitationen udviklede en god Del literært Talent hos de yngre Mænd af den dannede Klasse; men den frembragte ingen Taler, der kunde udpeges som O'Connells mulige Efterfølger i Veltalenhed; hans glimrende Stemme satte ham i Stand til at gjøre, hvad ingen nok saa genial Taler, der var mindre begavet i den Retning, kunde have gjort. Hans lettest henkastede Ord gik selv de yderste i den store Forsamling lige til Hjærtet. Han forstod alle sit Folks Stemninger. og det faldt ham ganske naturligt at henvende sig til dem; derfor havde han ogsaa Tilhørerne aldeles i sin Magt, han fik dem til at brøle af Latter, han fik dem til at græde, fik dem til at blusse af Harme; som en Skygge løber over Landskabet, saaledes løb Indtrykket af hans vexlende Veltalenhed over Forsamlingen. Som en dygtig Kapelmester leder sit Orkester, saaledes vidste han at lede sine Tilhøreres Bevægelse, enhver Hentydning slog an, som da

han t. Ex. engang ved et Møde i sin Fødeegn Kerry vendte sig om og højtidelig pegede mod »hine blaa Bjærge, hvor vor Barndoms Vugge stod«, eller naar han med de skjønne Omgivelser for Øje omtalte Irland som »Landet med de grønne Dale og de brusende Strømme« — et meget træffende Billede — eller naar han gjenkaldte et eller andet historisk Minde, der stod i Forbindelse med Egnen — altid forstod han at anslaa beslægtede Strænge hos sine Tilhørere. Undertiden morede han sig med at smigre sine Tilhørere paa en saa latterlig og overdreven Maade, at selv det sløveste engelske Publikum vilde have følt sig krænket derved; men den irske Bonde er, til Trods for sit skarpe Blik for det latterlige hos andre, mærkværdig modtagelig for, hvad der smigrer hans egen Forfængelighed; uden Tvivl vidste O'Connell dette og rettede sig derefter; men denne Side af hans politiske Opførsel kan man ikke rose og næppe nok forsvare. Han anvendte i sin Agitation i Grunden den samme Taktik som for Skranken. »En god Tale er en god Ting,« plejede han at sige, »men det er Juryens Kjendelse, det kommer an paa.« Lige saa meget han smigrede sine Tilhørere, lige saa meget rev han ned paa dem, som de ikke kunde lide: men hans Dadel var ofte aldeles meningsløs. Der var ikke Mening skabt i at kalde Hertugen af Wellington »en vantreven Korporal«; man kunde lige saa gjærne kalde Mont Blanc et Muldvarpeskud, og ingen kunde afgive tydeligere Beviser end O'Connell paa, at han i Virkeligheden ikke ansaa Times for »en sjofel Klud«. Dog disse Urimeligheder fik hans uvidende Tilhørere til at le, og det var alt, hvad han i det Øjeblik ønskede at opnaa. Hans hensynsløse Overdrivelser gjorde ham imidlertid meget forhadt i England, hvor man plejer at antage en Talers Ord for i det mindste til en vis Grad at repræsentere hans sande Mening, selv om han er midt i Stridens Hede. Naturligvis vare mange af de Tilnavne, O'Connell gav sine Modstandere, ikke blot meget lunefulde, men ramte tillige ret træffende

deres svage Sider. Nogle af hans historiske Allusioner vare af en mere ondskabsfuld Natur, end de ligefremme Personligheder kunde være. Saaledes sagde han engang i Kilkenny: »Peel og Wellington kunne maaske blive to nye Cromweller; de kunne maaske, o, store Himmel! gjentage paa mine skjønne Tilhørerinder paa Galleriet (pegende paa Damernes Galleri) Mordet paa Kvinderne i Wexford. Ingen maa tro, at min Indbildningskraft her løber af med mig! Nej, da Cromwell ved Forræderi indtog Byen Wexford, havde tre Hundrede skjønne Kvinder, Stadens Pryd og Stolthed, unge og gamle, Jomfruer og Matroner, samlet sig om Kristuskorset; de bad Himlen om Naade, og jeg haaber, de fandt den; de bad Englænderne om Barmhjærtighed, og Cromwell myrdede dem. Jeg siger eder, tre Hundrede Kvinder, Wexfords Skjønhed, Ynde og Dyd bleve nedhuggede af de engelske Umennesker, store Himmel!« Han forsikrede derpaa sine Tilhørere, at »det lumpne saxiske Blad Times vover i det Nummer, jeg i Dag har modtaget, at true os med Gjentagelsen af denne Scene.« Man kunde nok ønske at se det Nummer af Times, der skulde indeholde en saadan Trusel eller blot en eller anden Sætning, som kunde fordrejes til en lignende Udtydning; men da den store Agitator fandt, at han tilstrækkelig havde vakt sine Tilhøreres Rædsel, skred han til at berolige dem ved et paa en saadan Tid baade farligt og upassende Middel. »Det er ikke blot Indbildning,« sagde han, »naar jeg taler om Muligheden af slige Scener paa ny; men dog kan jeg forsikre eder, at der nu ingen Fare er for vore Kvinder, thi Irlands Mænd vilde alle som én rejse sig til deres Forsvar.« Her udbrød hele Forsamlingen i lidenskabelige Bifaldsraab. »Ja,« vedblev Taleren, da Stormen havde lagt sig, »den Gang vare vi kun en ussel Rest, nu ere vi Millioner.«

I Mullaghmast gav O'Connell en lidenskabelig Beskrivelse af Blodbadet paa de irske Høvdinger, som siges at have fundet Sted netop dér under Dronning Elisabeths

Regering. »Tre Hundrede og halvfemsindstyve irske Høvdinger ere omkomne paa dette Sted! De kom i Tillid til Saxernes Æresfølelse, stolende paa Dronningens Beskyttelse for at underhandle i Fred og Venskab. Midt under Gjæstebudet, under Lystigheden i det oplyste Gildehus, bleve de omringede og myrdede. Kun én undslap og vendte hjem; deres Hustruer vare Enker, deres Børn faderløse; i deres Hjem hørtes Fortvivlelsens vilde Skrig og bitter, kvalfuld Graad. O, grusomme Saxere! hvor det glæder mit Hjærte at tænke, at I ikke tør vove slig en Gjerning nu!« Det er næppe nødvendigt at gjøre opmærksom paa, hvilken Virkning disse Beskrivelser og Hentydninger maatte øve paa de letbevægelige, uvidende Bønder, der vare rede til i al Oprigtighed at tro, at England kun manglede Lejlighed til under Dronning Victorias Regering at gjentage Scenerne fra Elisabeths eller Cromwells Dage.

Bulwer har i sit Digt »St. Stephens« givet en malerisk Beskrivelse af et af disse Møder og det Indtryk, O'Connells Veltalenhed gjorde paa ham. »Engang stod Kæmpen saaledes for mit Blik, Himlen var Tag og Luften Væg, et Hav af Mennesker laa for hans Fødder, rullende med svære Bølger. — Ingen Trompet kunde naa med sin Lyd til Midten af denne Skare. — Og medens jeg tænkte dette, rejste sig en malmfuld Klang, som naar den sølvklare Klokke ringer fra Kirketaarnet; den gled fra Luftbølge til Luftbølge saa let som en Fugl; den naaede den yderste Grænse af hin store Tilhørerkreds og legede med enhver vild Lidenskab paa sin Vej; snart vakte den Stormen, snart stillede den dens Brusen, og Hulken og Latter svarede paa dens Bud. Da lærte jeg, hvilken vidunderlig Trolddomsmagt den skjønne Menneskestemme ejer til at vække og til at stille; da fandt jeg Nøglen til det store, urolige antike Liv, da saae jeg det vankelmodige Athen løfte sine larmende Bølger mod Demosthenes' Klippegrund.«

De Skarer, som bivaanede Folkemøderne, mødte i mili-

tær Orden og paraderede med en vis militær Disciplin. Ved det Møde, der blev holdt paa Tarabjærget, hvor O'Connell stod ved Siden af den Sten, som siges at være bleven brugt ved Kroningen af Irlands gamle Konger, paastaaes det for vist af nøjagtige og usympathetiske Vidner, at en Fjerdedel Million Mennesker maa have været til Stede. Regeringen følte naturligvis, at der var betydelig Fare ved denne Sammenstrømmen af til Dels bevæbnede Folkeskarer, som fuldstændig lode sig lede af den Mand, der aabenlyst vedgik, at han havde kaldt dem sammen for at vise de engelske Statsmænd, hvor stor den Styrke var, de skulde bekæmpe, hvis de vedblev at nægte hans Forlangende om Unionens Ophævelse. Nu vide vi sikkert, at O'Connell aldrig har haft i Sinde at bruge Vold til Opnaaelsen af sine Planer; men det er lige saa sikkert, at han ønskede at lade den engelske Regering se, at han raadede over et umaadeligt Antal Tilhængere, og maaske tillige at vække den Tro, at de i Tilfælde af, at England kom i Krig med en udenlandsk Magt, samtidig vilde gjøre Oprør. Det er desuden sikkert, at mange af O'Connells ivrigste Beundrere, i Særdeleshed blandt de unge, vare fuldt overbeviste om, at deres Fører vilde kalde dem til Kamp, naar den belejlige Tid kom, og at de bleve meget skuffede, da de opdagede, at det ikke var hans Hensigt. Til sidst besluttede Regeringen at lægge sig imellem. Der var ansat et Møde, som skulde afholdes i Clontarf Søndagen den 8de Oktober 1843. Clontarf ligger nær ved Dublin og er berømt i Irlands Historie som Skuepladsen for Irlændernes store Sejr over de indtrængende Normanner; det var bestemt, at dette Møde skulde i Antal og Betydning overgaa Forsamlingen ved Tara. Selve Dagen før den ottende udstedte Vicekongen en Proklamation, der forbød Mødet som »egnet til at vække rimelig og velbegrundet Frygt, da dets Hensigt var at opnaa Forandring i Rigets Love og Konstitution ved Hjælp af Intimidering og Demonstrationer af fysisk Styrke.«

O'Connells Magt over Folket har aldrig víst sig tydeligere end i dette kritiske Øjeblik; Befolkningen strømmede allerede i store Skarer til Clontarf fra alle de omliggende Egne, da Vicekongens Proklamation blev udstedt. Uden Tvivl løb den irske Regering en stor Risiko ved at tøve saa længe med at forbyde Mødet; da Folket allerede havde forsamlet sig i saadanne Masser, er det skrækkeligt at tænke paa, hvilket Blodbad der kunde være blevet Følgen af et Sammenstød mellem dem og Politiet. Det er ikke til at undres over, at O'Connell og nogle af hans Tilhængere beskyldte Regeringen for, at den ønskede et saadant Sammenstød for at statuere et Exempel paa nogle af Repealerne og saaledes slaa Landet med Rædsel. Noget lignende maatte utvivlsomt være sket, naar ikke O'Connell selv havde forhindret det; han udstedte øjeblikkelig selv en Proklamation, som Befolkningen rimeligvis vilde tage meget mere Hensyn til, end til hvad der udgik fra Slottet i Dublin. O'Connell erklærede, at Vicekongens Befalinger maatte adlydes, at Mødet ikke maatte finde Sted, og at Folket maatte vende tilbage til deres Hjem. »Den usalvede Konge«, som nogle af hans Beundrere yndede at kalde ham, blev adlydt, og der blev intet Møde holdt.

Dog fra det Øjeblik af havde Repeal-Agitationen mistet sin største Magt; Regeringen havde ved sin Proklamation opnaaet meget mere, end den selv havde nogen Anelse om; de havde uden at vide det tvunget O'Connell til at vise sine Kort, og det var nu klart, at det ikke var hans Hensigt at gribe til voldsomme Forholdsregler for at naa sit Maal. Fra den Tid af var der Splid mellem de ældre og yngre Repealere, thi Agitatorens unge, hidsige Tilhængere havde mistet Troen paa ham. Det vilde i ethvert Tilfælde have været umuligt længe at vedligeholde den Tilstand af national Spænding, som Irland var i, det maatte snart komme enten til en Climax eller til en Anticlimax, og det kom til en Anticlimax. Alle de imponerende Demonstrationer

tabte deres Betydning, da det blev bekjendt, at de kun vare Demonstrationer, og at der aldrig skulde komme noget ud af dem. Der levede den Gang i Udlandet en Mand, som holdt opmærksomt Øje med Irland og O'Connell, en Mand, der skulde komme til at spille en meget betydelig Rolle i Evropas Historie; Grev Cavour var nylig vendt hjem til sit Fædreland fra en Rejse, han havde foretaget med den udtrykkelige Hensigt at studere Englands og Irlands Politik og indbyrdes Stilling. Han skrev til en Ven om den Krisis, som Irland den Gang var stedt i: »Naar man er fjærnet fra Begivenhedernes Skueplads, er det let at udtale Profetier, som allerede ere blevne modsagte af Kjendsgjerninger; men efter mine Anskuelser er O'Connells Skæbne afgjort. Han har trukket sig tilbage den første Gang, hans Modstandere optraadte med Kraft, og fra det Øjeblik har han ophørt at være farlig.«

Cavour havde fuldkommen Ret; det var umuligt, at det irske Folk nogen Sinde igjen kunde naa det Toppunkt af Begejstring, som O'Connell havde bragt dem paa før Clontarfmødet, og det varede ikke længe, før den irske Nationalbevægelse var splittet i tvende Partier.

Strax efter bleve O'Connell og nogle af hans vigtigste Forbundsfæller sagsøgte af Regeringen; de bleve beskyldte for at arbejde paa at vække Misfornøjelse blandt Hds. Majestæts Undersaatter og for at opægge dem til Had og Foragt mod Regeringen og Rigets Konstitution. Det var i mange Retninger en meget uheldig Sag; Regeringens Advokat protesterede mod, at der skulde findes Katholiker i Juryen, og Følgen var, at den største Repræsentant for den irske Katholicisme blev forhørt af en Jury, der udelukkende bestod af Protestanter. og det i et Land, hvor de fem Sjettedele af Befolkningen vare Katholiker, og angaaende et Spørgsmaal, der i det mindste indirekte angik Katholikernes Stilling og Rettigheder. Forhøret var langt; O'Connell førte selv sin Sag, og de fleste fandt, at hans Tale savnede

den overbevisende Kraft, der tidligere havde gjort hans Forsvar for andre saa virkningsfuldt. Det var mest et roligt, noget tungt Forsøg paa at bevise, at Irland havde tabt mere, end det havde vundet ved Unionen med England. Juryen dømte O'Connell skyldig tillige med de fleste af hans Forbundsfæller, og han blev idømt tolv Maaneders Fængsel og en Bøde paa 2000 L., medens de andre slap lettere. O'Connell appellerede til Overhuset og udstedte imidlertid en Proklamation til Irlænderne, hvori han befalede dem at holde sig fuldstændig rolige og ikke begaa nogen Forsyndelse mod Loven. »Enhver,« sagde han, »som gjør sig skyldig i det ubetydeligste Brud paa Freden, er min og Irlands Fjende.« Irlænderne toge ham paa Ordet og forholdt sig fuldstændig rolige.

O'Connell og hans vigtigste Forbundsfæller bleve satte i Richmondfængslet i Dublin. Forhøret var blevet forsinket paa flere Maader, og Dommen faldt først i Maj 1844; i September samme Aar udtalte Overhuset sin Kjendelse, som, da Majoriteten var imod Juryens Dom, tilbagekaldte denne og satte O'Connell og hans Venner i Frihed.

Intet kunde være mere heldigt end Overhusets maadeholdne Opførsel, der viste, at O'Connell kunde blive behandlet med Retfærdighed selv af den Forsamling, han havde raset bitrest imod. Det er utvivlsomt, at denne Omstændighed for en stor Del svækkede Virkningen af hans Klager over Saxernes Forræderi og Uretfærdighed; thi hans Indflydelse blev aldrig mere, hvad den havde været før. Det mislykkede Clontarf-Møde gav hans Popularitet et stærkt Stød; fra det Øjeblik, det blev hans Tilhængere klart, at det ikke var hans Hensigt at gjøre andet end at agitere, og at Folkemøderne med deres Menneskemasser, Faner, Musikkorps, Kommanderen og Exercеren ikke betød mere end Fader Mathews Maadeholdsmøder — fra det Øjeblik faldt hele Ungdommen fra. De senere Begivenheder

viste, at det var meget taabeligt af de unge, og at O'Connell med langt større Klogskab havde forstaaet at vurdere Englands Styrke; men de unges Harme blev vakt af det storartede Bedrageri, som det forekom dem, at Agitatoren havde gjort sig skyldig i. Desuden var det umuligt i Længden at vedligeholde den Ophidselse. som frembragte Folkemøderne, en Reaktion var uundgaaelig. O'Connell begyndte at blive gammel, og hans Liv havde været saa fuldt af Arbejde og Anstrængelser, at selv en saa kraftig Konstitution som hans maatte blive nedbrudt.

Da O'Connell og hans Medfanger efter Overhusets Kjendelse bleve satte i Frihed, viste det irske Folk sin Glæde paa forskjellige Maader. Der var Illuminationer og Gilder, Møder og Processioner, paa Folkets Side fornyede Erklæringer om Troskab mod deres store Leder, og paa hans Side fornyede Forsikringer om, at Unionens Ophævelse stod for Døren. Dog hans Herredømme var forbi; den enemægtige Konge maatte fra nu af kæmpe med sine egne Undersaatter, og under denne Kamp faldt Kronen af hans Hoved. Hans Helbred var nedbrudt, og de Stridigheder, som opstode mellem ham og den irske Ungdom og delte hans Parti i to fjendtlige Lejre, vare ham en tung Byrde. I »Lord George Bentincks Liv« giver Disraeli en meget rørende Skildring af den sidste Tale, O'Connell holdt i Parlamentet i April 1846. »Hans Udseende,« siger Disraeli, »vidnede om stor Svaghed, og han talte sagte og stille; hans Ord naaede kun til dem, der vare nærmest omkring ham, og til Ministrene, der sad paa den anden Side af det grønne Bord og lyttede med al den Interesse og ærbødige Opmærksomhed, som var passende ved en saadan Lejlighed.« O'Connells Tale varede i næsten to Timer. »Det var et besynderligt og rørende Syn for dem, der mindedes den mægtige, energiske Skikkelse og den klare gjennemtrængende Stemme, som engang havde forfærdet, forstyrret og regeret over Senater. — — — For Størstedelen af Huset var det

kun en mimisk Forestilling: en gammel, svag Mand, der stod foran et Bord og mumlede for sig selv; men af Agtelse for den store Mand holdt alle sig saa rolige, som om et af Partiernes Skæbne var afhængig af hans Veltalenhed, og skjønt ikke en Lyd naaede til Galleriet, blev der draget Omsorg for, at Landet næste Morgen skulde blive bekjendt med den sidste og ikke mindst interessante Tale af ham, der saa længe havde optaget og bevæget hele Nationens Tanker.«

O'Connell blev grebet af en dyb Melankoli; han havde kun ét Ønske tilbage, Ønsket om at slutte sit stormfulde Liv i Rom. Den evige Stad er en Hovedstad, et Alter, et Mekka for den Kirke, som O'Connell hang ved med hele sit Hjærte; han længtes efter at lægge sig til Ro i St. Peterskirkens Skygge og ende sine Dage dér. Han havde i sin Ungdom ført et vildt Liv og havde længe følt dyb Anger derover; i en Duel havde han dræbt sin Modstander, og Erindringen pinte ham bestandig siden, skjønt Duellen virkelig var bleven ham paatvungen, og han kun havde handlet, som enhver anden Mand paa hans Tid vilde have gjort under de Omstændigheder; men nu da han blev gammel og svag, forfulgtes han af Mindet om sine Ungdoms og Manddoms Forvildelser og længtes efter at begrave de pinlige Minder i Roms hellige Indflydelse. Han ilede til Italien paa en Tid, da Udsigten til den kommende Hungersnød i Irland kastede en endnu mørkere Skygge over hans Vej; men han naaede ikke længere end til Genua; dér svigtede de sidste Kræfter ham, og han døde endnu fjærnt fra Rom, den 15de Maj 1847. Slutningen af hans Liv gjør et sorgeligt Indtryk; det var som den pludselige Sammenstyrten af et højt og mægtigt Taarn; saa kort var det kun siden, at han indtog en imponerende Plads i Politiken, og nu var han allerede forsvunden.

VII.

Frihandelen og Ligaen.

De nyere Tiders politiske Historie indeholder kun faa Perioder, der have givet mere Anledning til Strid end Peels Administration med Hensyn til Kornloven. Fortalt saa kort som muligt er Sagen den, at Peel 1841 blev Minister for at støtte Kornloven, og at han 1846 ophævede den. Striden om, hvor vidt det var klogt eller uklogt at ophæve Kornloven, er for længst sluttet; de, som forhen vare Frihandelens ivrigste Modstandere, ere nu stolte af at kalde sig dens ivrigste Forkæmpere, og der er ikke Spor af Fare for en Reaktion; men Striden om Robert Peels Handlemaade er endnu staaende og vil rimeligvis altid være en Gjenstand for Dispute.

Det er blevet sagt, at »Fortællingen om Landmændenes Nød falder sammen med Fortællingen om deres Overflod.« Dette ser ved første Øjekast ud som en Paradox; men intet kan i Virkeligheden være mere ligefremt. »Naar Forsynets Velsignelse,« hedder det sammesteds, »lader Markerne bugne af Overflod, da og kun da er Agerdyrkerens Raab om Ødelæggelse det store Onde, som Lovgivningen maa søge at raade Bod paa.« Det er i Grunden Meningen af Beskyttelsesprincipet; naar den Vare, som den beskyttede Interesse udbyder til Salg, er saa rigelig, at den med Lethed kan erholdes af Forbrugerne, bliver øjensynlig den beskyttede Interesse forulempet i sin Næringsvej og venter, at Staten skal gjøre noget for at sikre Fordelen af Monopolet. Jo mere Korn en god Høst indbringer til bedste for alt Folket, jo lavere Pris kan Agerdyrkeren sætte paa det; hans Interesse som Monopolist er uundgaaelig modsat Samfundets almindelige Interesse.

Det er en let Sag endogsaa nu, da vi næsten have glemt Beskyttelsestoldens Dage, at indse, at Agerdyrkeren ikke med Rimelighed kunde ventes at anerkjende denne

Konflikt mellem sin egen Interesse og Samfundets Velfærd. Bortset fra den naturlige Tilbojelighed, som findes hos enhver, til at mene, at hvad der er godt for ham maa ogsaa være godt for Samfundet, laa der desuden noget meget tillokkende i Beskyttelsestheorien. Selv leve og lade andre leve syntes at være dens Motto. »Indse I ikke, at naar I give mig lidt mere end Markedsprisen for mit Korn, kan jeg være i Stand til at kjøbe mere af eders Klæde, Te og Sukker, eller til at betale hojere Afgift af eders Jord?« Saadan en Overenskomst ser meget rimelig og fristende ud. Lige til vor egen Tid var Landets Lovgivning i Hænderne paa Folk, der havde mere at gjøre med Agerdyrkning og Jordejendomme end med Fabrikker. og Lovenes vigtigste Formaal syntes at være at holde Godsejernes Indtægter og Forpagternes Priser oppe paa et for dem behageligt Standpunkt. Man kan egentlig ikke dadle Godsejerne og Forpagterne derfor; vi have senere set, hvorledes hver Samfundsklasse har gjort Modstand mod Frihandelens Princip, naar Turen kom til, hvad der særlig angik dem, og hvorledes de have betragtet det som en besk, giftig Drik, der kun kunde tages med sure Miner og under heftig Protest.

Dersom det virkelig var sandt, at Godsejerklassens lovlige Indkomster og lovlige Indflydelse sank ved Kornlovens Ophævelse, maa man indromme, at Godsejerne i England, ligesom Adelen i Frankrig før Revolutionen, selv havde bidraget til Fremkomsten af de nye Omvæltningsideer; før Revolutionen sværmede de franske Adelsmænd med deres Hustruer og Døtre for Frihed, Lighed og Broderskab; det var Mode at tale efter Rousseau og at lade, som om man var ligegyldig for Rangens Betydning og troede paa en kommende gylden Tid, da alle skulde være lige. Paa lignende Vis stræbte den engelske Adel kort før Kornlovens Ophævelse at gjenoplive de gamle patriarkalske Ideer om Godsejernes Pligter; alle Vegne gjorde Tidsaandens Indflydelse sig gjældende. Oxford havde travlt med at vække

Kirkens gamle Indflydelse; det unge England, som dette Parti kaldtes, var ivrigt efter at bringe de gode gamle Dage tilbage, da Godsejeren var den fattiges Fader og Høvding for sin Egn. Alle Slags nette Skikke bleve satte i Gang for at give Foretagendet alvorlig Vægt; den unge Adelsmand optraadte som sine Fæsteres Beskytter og Ven, paa bestemte Tider blev der uddelt milde Gaver til alle, der vilde komme og hente dem paa Slottet; Godsejeren spillede Cricket med Bønderne paa sit Gods, og der var mange, som mente, at Guldalderen var vendt tilbage til gamle, eller rettere sagt, unge England. I Parlamentet havde der dannet sig et Parti for at virke for »det unge Englands« idylliske Formaal, og som i sine Rækker talte mange mere eller mindre begavede unge fornemme Mænd, der vare fulde af Begejstring, poetisk Tragten og Nonsens. Det blev stottet af en virkelig genial Mand, der ikke havde nogen naturlig Forbindelse med det engelske Aristokrati, men som senere skulde blive det konservative, aristokratiske Partis heldige Leder, frelse det, da det laa i Stovet, føre det til Sejr og endnu engang give det Overvægten i det politiske Liv. Denne Konservatismens glimrende Forkæmper har ofte omtalt Kornlovens Ophævelse som Godsejerklassens Fald; hvis det er Tilfældet, maa man sige om Godsejerne, hvad man med rette kan sige om mangt et andet Dynasti, at de aldrig have haft storre Fortjenester, end netop da Slaget fældede dem.

Den berømte Kornlov af 1815 var en Kopi af Kornloven af 1670; Toldafgiften af udenlandsk Korn var saa høj, at det var omtrent det samme som et ligefremt Forbud. Hvede kunde udføres mod en Toldafgift paa 2 Shilling per Quarter (2 Tønder 2 Fjerdingkar); men Indførsel var praktisk forbudt, indtil Hvede havde naaet til 80 Shilling per Quarter. Denne Lov gik igjennem i Parlamentet til Trods for de mest indtrængende Andragender fra Handels- og Fabrikverdenen, dog ikke uden at vække adskillige Urolig-

heder; der var Opløb i London, og flere af dem, der havde støttet Kornbillen, fik deres Huse angrebne; flere paasatte Ildebrande blussede rundt om i Landet, og paa Øen Ely fandt der et Opløb Sted, som varede i to Dage og to Nætter, saa at der maatte militær Hjælp for at kue det; fem Mennesker bleve hængte som en Følge af disse Optøjer. Det var med en vis Berettigelse, at en Demagog sammenlignede denne Begivenhed med Brødopløbene i Frankrig kort før Revolutionen, om hvilke der kun siges, at Folket — det vil sige de fattige — strømmede sammen og forlangte Brød, og at Anførerne bleve hængte for at gjøre Ende paa Sagen. Efter Kornloven blev der indbragt forskjellige andre Forslag, som alle vare grundede paa det samme Princip: at Kornet først og fremmest groede til bedste for Agerdyrkeren, og at Samfundet i Almindelighed ikke havde Ret til at forlange Nedsættelse i Brødpriserne, før han havde sikret sig en god Profit. Naar Høsten var god, og det gyldne Korn fandtes i Overflod, skjælvede Landmanden i sin inderste Sjæl, og han anraabte Parlamentet om at beskytte ham mod den Ulykke at skulle sælge sit Korn billigere end i daarlige Aar; han kunde ikke indse, at naar Landets Velstand i det hele blev forøget, vilde han ogsaa have Fordel deraf.

Naturligvis var det i Stæder som Manchester, at denne Theoris Uholdbarhed først blev opdaget og vakte mest Harme. Fabrikanterne i Manchester vidste, at deres Varer vilde kunne finde Kunder i alle Egne af Verden, og de saae, at deres Handel alle Vegne stødte paa Hindringer fra Toldbeskyttelsessystemet; de ønskede at sælge overalt, hvor de kunde finde Kjøbere, og vare rasende over den Skranke, der blev stillet mellem dem og Verden. Lige fra det Tidspunkt, da Manchester fik Repræsentanter i Parlamentet, hvilket kun fandt Sted faa Aar før Anti-Kornlovligaen blev grundet, har Byen bestandig stemt for Frihandelen. I Slutningen af Aaret 1836 stod Handelen stille, og der

herskede en almindelig Nedtrykthed, som i nogle Egne af Landet steg til virkelig Nød; nogle Parlamentsmedlemmer og andre indflydelsesrige Mænd bleve slaaede af den Tanke, som man ikke skulde tro, der hørte megen Iagttagelsesevne til at fatte, at det ikke kunde være fordelagtigt for Landet, at Brodpriserne vare saa høje, naar der var Mangel paa Arbejde, og Lønnen var meget ringe. Der begyndte da i London at rejse sig en Opposition mod Kornloven, og en Antikornlovliga efter en mindre Maalestok blev rgrundet. Medlemslisterne bare Navnene paa over tyve Parlamentsmedlemmer, og Selskabet havde for en Tid et et kraftigt Præg; der kom imidlertid intet ud af det. London har aldrig víst sig skikket til at være en Vugge for Agitationen; Byen er for stor til at samle sig om én Interesse og i social og økonomisk Henseende alt for afhængig af de rige og fornemme Stænders Beskyttelse. London har aldrig været for England, hvad Paris er for Frankrig, og den har hverken skabt eller repræsenteret Landets offentlige Mening under nogen som helst Krisis. Der maatte findes et nyt Centrum for Bevægelsen, og forskjellige Grunde bidroge til at gjøre Lancashire til det rette Sted. I Aaret 1838 var Byen Bolton-le-Moors i Lancashire Offer for en skrækkelig Handelskrisis; af de halvtredsindstyve Fabrikker, som Byen indeholdt, vare de tredive lukkede, næsten en Fjerdedel af Forretningerne stode tomme og forladte, og over fem Tusende Arbejdere manglede baade Hjem og Existentsmidler. Hele Lancashires Energi og Forstand vaktes; det var indlysende, at billigt Brød maatte være en Garanti mod at sulte ihjel, og ved billigt Brød forstod man Kornlovens Afskaffelse, fordi den var bygget paa det Princip, at man burde holde Brødet dyrt. Der blev holdt et Møde i Manchester for at overveje, hvilke Forholdsregler man burde anvende for at faa Kornloven aldeles afskaffet, og et Andragende desangaaende blev indsendt til Parlamentet; Antikornlovagitationen var begyndt.

Fra den Tid tiltog den stadig i Styrke og Betydning; der blev holdt Møder i forskjellige Byer i England og Skotland, og der blev overalt dannet Selskaber, som stode i Forbindelse med Hovedkvarteret i Manchester. Ligaen mødte en temmelig voldsom Modstand hos Chartisterne, der højt og lydelig erklærede, at hele Bevægelsen kun gik ud paa endnu engang at lokke dem ind i en Alliance med Middelklassen og Arbejdsherrerne, ligesom ved Reformbillen, for at de, naar de havde raget Kastanierne af Ilden, atter kunde skubbes til Side med Foragt. Til Gjengjæld blev Ligaen lige fra først af støttet af O'Connell, som blev en af dens vigtigste Talere, naar der holdtes Møde i Hovedstaden. Der blev udsendt Flyveskrifter i Hundredvis og skikket Mænd rundt om i Landet, der skulde holde Foredrag om Frihandelens Grundsætninger; det var en gigantisk Propaganda, som blev fremkaldt. For at skaffe Penge blev der holdt Basarer i Manchester og London og indbudt til Subskriptioner; en Basar i Manchester indbragte ti Tusende Pund, og ved en i London var Indtægten næsten det dobbelte uden at medregne, hvad der indkom ved Subskription. I Manchester blev der bygget et Forsamlingshus paa en Grund, som tilhørte Cobden, der havde stillet den til Ligaens Disposition. Denne Grund havde været Skuepladsen for en Begivenhed, som i Manchester var bekjendt under Navnet: Blodbadet ved Peterloo. I Avgust 1819 havde Manchester-Reformatorerne holdt et Møde paa dette Sted, men vare blevne adsplittede ved et Angreb af Soldater, der havde kostet mange Mennesker Livet. Dette Minde havde længe naget de liberale i Manchester, og man kunde vel næppe finde et bedre Middel til at rense Grunden fra den Plet og Skam, som hin Blodsudgydelse havde sat paa den, end ved at indvie den til Frihandelens Forkyndelse og Udbredelse.

Tiden var særlig gunstig for den nye Slags Propaganda, som opstod sammen med Antikornlovligaen. Blot faa Aar tidligere vilde det have været umuligt for en saadan Agitation

at udstrække sin Indflydelse over hele Landet; alene Forringelsen af Postomkostningerne lettede Arbejdet i en utrolig Grad; det vilde med det gamle Postsystem næppe have været muligt saaledes at oversvomme Landet med Flyveskrifter, Afhandlinger og Referater; i alt Fald vilde det have krævet flere Penge, end endogsaa Ligaen med sine store Hjælpekilder var i Stand til at skaffe til Veje; der blev netop paa den Tid aabnet Jærnbaner overalt i Landet, hvilket gjorde det muligt for Ligaens Udsendinge at ile fra By til By og bestandig holde Sagen i frisk Minde hos Befolkningen. Alle disse Fordele og mange andre vilde alligevel kun have haft ringe Vægt, hvis Ligaen ikke fra først af havde været i Hænderne paa Mænd, som det syntes, at Forsynet selv havde sendt for at udføre dette Værk, og hvor stor end Ligaens Gjerning var, vil den dog altid mindes i England lige saa meget for deres Skyld, som vandt Sejren, som for Sejrens egen Skyld.

(Fortsættes).

S. M.

Rejser i Spanien i det 17de Aarhundrede.

(Slutning.)

III.

I vore Dage vil enhver, der rejser i Spanien, uden Tvivl henvende en særlig Opmærksomhed paa Landets Naturskjønheder og da ikke mindst beundre de afvexlingsrige, imponerende Bjærgegne i Galicien, Asturien, Biscaya o. s. v., der hver Sommer besøges af en talrig Skare Turister og Badegjæster fra det indre af Spanien, naar Opholdet i Madrid og de sydlige Provinser er blevet utaaleligt paa Grund af Heden; men i det 17de Aarhundrede var det endnu ikke blevet Skik at sværme for Bjærglande; der havde endnu ikke levet nogen Jean Jacques Rousseau, og Historikeren finder det derfor ganske i sin Orden, at Jakob Sobieski anser Navarra for et sørgeligt Land, især naar man nys har været i det venlige Frankrig, at Leon forekommer ham »overordentlig goldt og ufrugtbart, bedækket med Bjærge og Klipper og saare bedrøveligt for dem, der rejse igjennem dets folketomme Egne«, og at Galicien, som kappes med Schweiz og Norge i storartet Skjønhed, affejes med de Ord: »Galicien er ogsaa et af de spanske Kongeriger, men fattigt, øde, bjærgrigt og vildt.« Imidlertid er Madame d'Aulnoy næsten henrykt over Pyrenæerne, som hun havde god Lejlighed til at se sig mæt paa, da hun var alene i sin Bærestol

med sin Datter og »Samtalen med en lille Pige ikke er synderlig opmuntrende.« En betegnende Bemærkning: Konversation er bedst, men i Mangel deraf kan Naturen være ganske morsom at se paa. Hendes Beskrivelse er for den Tid slet ikke saa ueffen, om end naturligvis en Smule kølig efter vore Begreber. Derimod ere alle de rejsende saare glade over de rige, frugtbare Slettelande, især den nærmeste Omegn af visse større Byer; saaledes have Lissabons Omgivelser behaget Sobieski meget, ligeledes Andalusien, hvis vidtstrakte Sletter, bevoxede med Olivenskove, Orangelunde, Cypresser, Daddelpalmer og med yppige Vinmarker, synes ham et Paradis. Granada, siger Mocquet, er en herlig, fortræffelig og saare berømt Stad, og det samme finder Zeillers Anonym, som for Resten ogsaa er meget begejstret over Valencia, men Lissabon kalder han den pyrenæiske Halvøs fornemste By og Evropas rigeste. Hvad Sevilla angaar, betegnes Byen af den i sligt kyndige Mocquet som usund formedelst mange opstigende Svovldampe. De rejsende savne rigtignok omkring i Byerne saadanne Pragtbygninger, som findes i andre Lande; herved maa man imidlertid formode, at de ikke have haft Blik for de dejlige gothiske Kirker, og man kan i alt Fald være vis paa, at den mavriske Stils tilsyneladende saa romantiske og uregelbundne Former ikke have fundet Naade for de Øjne, der plejede at dvæle med Velbehag ved Mansards pompøse firskaarne Paladser. Dog bør man indrømme, at Boisel har set Alhambra ret godt, og et Par tørre Bemærkninger om arkitektoniske Monumenter, paa hvilke Spanierne vel have gjort de fremmede opmærksomme, støde vi alt Fald paa hos alle Rejsebeskriverne. Mest Indtryk have de rejsende, saa godt som alle, faaet af Escorial, der jo nævnedes over hele Evropa som Verdens ottende Vidunder, som de derfor vidste skulde beundres, og hvis Mængde af Kostbarheder blændede Besøgerne. Baade Neumayr og Welsch ere grumme betagne af San Lorenzo's Pragt og Mærkværdigheder, og Zeillers

Anonym berømmer det vældige Klosterslot højlig for sin uhyre Prunk. Ganske saa tilfreds med Escorial er dog ikke den galante Forfatter af de »galante Breve«: naturligvis kan han ikke være andet bekjendt end at kalde det »le plus beau«, som han nogen Sinde har set, men det er ikke »le plus aimable«; »to Timer i N. N., hvor jeg kunde se Dem, vilde skaffe mig større Fornøjelse end tredive Aar i dette prægtige Kloster.« Heller ikke Aarssens er synderlig henrykt, og at selv indfødte havde allerede den Gang faaet Øjnene op for Escorials noget tomme Pomp og hele iskolde Granitpræg i de umilde Omgivelser ses af en højst interessant lille Satire i Brevform, der hidrører fra Slutningen af Filip den 2dens Regering og er fremdragen af A. Morel-Fatio. »Folk gaa der ude og blive gnavne, kjedelige og dumme,« hedder det deri, »og alt er denne ubehagelige Egn Skyld i, denne, jeg havde nær sagt forbandede By Escorial, en ugjæstfri By, uskjønne Bjærge, en uvenlig Beliggenhed, hvor alt er skrækkeligt og afskyligt, naar man fradrager Bygningen og de hellige Ting, der indeholdes i Klosteret. Det er en Egn, der er saa fattig paa Græs, uagtet den er et Dalstrog, at den Smule, der voxer mellem Træerne, holdes under Laas og Lukke, for at man ikke skal træde paa det. Planterne kunne ikke trives, Træerne ville ikke voxe, Blomsterne fryse ihjel, Frugterne blive haarde som Sten, og det, der slipper fra Taagen, Frosten og Haglen, bliver fortæret af Vildtet. I Kirken er det lige saa godt, som om der var et evigt Interdikt; thi at skaffe Adgang dertil formaar ikke engang Korstogsbullen (se oven for). Helgenbillederne kjende hinanden kun af Omtale der inde; thi alle befinde de sig saa langt fra hinanden og saa højt, at de knapt kunne faa Øje paa hinanden. De berømmelige Malere have der glemt deres Kunst, mistet deres Færdighed i Tegning og undladt at give deres Figurer den Naturlighed og Bevægelse, som de ellers pleje at give dem, og de, som andensteds næsten skjænkede deres Skikkelser

Liv, have her selv maattet lide Døden personlig. Hvad skal jeg vel sige mere om Menneskene, naar selv Bøgerne blive vilde der og fly fra de lærdes Blikke, i det de skjule sig i de forhexede Skabe i det usynlige Bibliothek? Naar man vil gaa ud og røre sig lidt, saa er det jævne Land omsluttet af Mure, og Bakkerne ere saa stejle, at man maa gribe fat med Hænderne, naar man skal opad, og benytte sig af sin Bagdel, naar man vil ned. Aa, hvor det er ynkeligt at se en stakkels Mand, der har Forretninger ved Hoffet, vandre svedende ned ad Bakkerne fra Slottet, i Færd med at gaa ud af sit gode Skind, fordi han ikke bliver expederet, og naar han saa kommer hjem til sit Logi, finder han det ikke fejet: Maden er ikke lavet endnu, Vandet er varmt, Vinen som Eddike, Bordet halt, Dugen smudsig, Tallerkenerne i Stykker, Lagnerne ferniserede med Fedt, og Fluer summende om det alt sammen, og naar han lægger sig til at sove, angribes han i Sengen paa én Gang af saa mange Lopper og Væggetøj, at Xerxes' Hær ikke var større.« Og paa selve Slottet er der Virvar og Spektakel, naar Hoffet ligger der; derfor finder ogsaa Regeringen undertiden paa saa forrykte Ting i dette afskylige Escorial. »Paa samme Tid hører man Hjorten brøle, Hofdamen sukke, Ulven hyle, Munken stønne, Æslet skryde, Supplikanten brumme, Grisen grynte, Kjøbmanden klage, Himlen tordne, Soldaten bande, Gaasen gække og Kongens Yndling skvadronere.«

Hovedmaalet for alle de rejsende var almindeligvis Hovedstaden, og deres Skildringer yde derfor mangt et Bidrag til Karakteristiken af Madrid paa den Tid. Det er en stadig Kilde til Forbavselse for de fremmede, at Filip den 2den valgte denne By til at være Rigets første, og at den kan vedblive at tage til i Størrelse og Befolkning, da dens Beliggenhed er saa uheldig som vel muligt, hvad den naturlige Beskaffenhed af Omegnen angaar, (i det alle Levnedsmidler o. desl. maatte hidføres langvejs fra), og

særlig istemmer man Spaniernes Spot over den stakkels Manzanares, denne »Flod, der venter paa Vand ligesom Jøderne paa deres Messias.« Som det, der væsentlig henledede Kongernes Opmærksomhed paa denne By, anføres den Omstændighed, at Karl den 5te helbrededes for Feber paa Grund af dens sunde Klima, — en Betegnelse, man ellers ikke giver Byens Luft, i alt Fald ikke med Hensyn til Brystsygdomme, men som vi finde baade hos Zeiller og Caspar Ens. Denne sidste fortæller endda den højst forbavsende Kjendsgjerning, at Byen er omgiven med en Mængde frugtbare Marker, som frembringe Vin, Frugter og andre Ting i Overflødighed; dersom dette nogen Sinde har været Tilfældet, har man nu til Dags Aarsag til at udbryde: »Ak, hvor forandret!«, men i Følge alle andre Efterretninger har Egnen ganske vist tidligere været noget frugtbarere end nu om Stunder, dog aldrig i nogen særlig Grad. — Endskjønt Gaderne vare ret livlige, i det Residensens Forlæggelse hurtig havde kaldt Folk til Madrid, baade fra Provinserne og fra Udlandet*), endskjønt der boede mange af de fornemste Adelsmænd i Byen, synes Madrid ikke at have taget sig rigtig storstadsmæssig ud den Gang, navnlig fordi der manglede monumentale Bygninger. »Madrid,« siger Borghese's Sekretær, »der kaldes saaledes efter det mavriske Ord Magerit, som betyder: Vindenes Sted, er temmelig stor og velbefolket; man beretter, at der findes 50,000 Familier i den. Dens Gader ere brede og vilde være smukke, hvis de ikke vare saa opfyldte af Dynd og Svineri. Husene ere daarlige og hæslige, næsten alle byggede af Ler, og blandt andre Mangler have de den, at der hverken findes Skorstene eller Retirader.« Fremdeles: »Ved denne Lejlighed« (ɔ:

*) Aarssens siger, at der var saa mange Franskmænd i Byen, at de godt vilde kunne jage de indfødte ud af den, men for ikke at plages paa forskjellige Maader, navnlig ved Afgifter, kalde de sig spanske Undersaatter: Burgundere, Lothringere o. desl.

ved Forhandlingerne med Ministrene om Pengehjælpen mod Tyrken) »fik vi alle de fornemme Huse at se, hvilke ere ynkelige i Sammenligning med dem i Italien, undtagen Signor Pietro de Medicis, som er meget godt. Det indre af disse store Herrers Huse er rigt prydet med Tapeter og Sølvtøj; men de leve i Griseri, uden den mindste Renlighed: at komme ind i deres Huse er ligesom at komme ind i en Stald.« Og paa et andet Sted: »De bo meget knebent, thi i et og samme Hus leve tre eller fire Familier, hvilke ikke bruge Brænde som Brændsel, efterdi dette er alt for dyrt: man maa give sex Realer for hvad et Æsel plejer at bære, og det er endda meget lidt. Derfor indrette de ikke Kaminer i deres Huse, men hjælpe sig med Kul, som de have i særegne Kulpander af Sølv eller Messing*). Husene ere lave, som oftest kun paa ét Stokværk; thi den, der bygger højere, er nødt til at overlade Hans Majestæt det halve Hus, og han bruger det saa til sine Hofmænd, Granderne og de fremmede Fyrsters Gesandter, hvilke han giver Beboelse til alle sammen.« Denne mærkelige Kjendsgjerning (Regalía de posento) har ogsaa været andre rejsende paafaldende. For ovrigt var Madrid bleven en Del rigere paa smukke Huse, den Gang Madame d'Aulnoy opholdt sig der; disse gjemte imidlertid deres Pragt bag et uanseligt Ydre, i det Murene kun vare prydede med nogle faa Balkoner, og man fik først Indtryk af Velstand, naar man kom ind i Patio'en med dens lille Have og Springvand og i Værelserne, der vare vel udstyrede med pyntelige, men lidet bekvemme Møbler, med Malerier og Tapeter, og hvis hvide Lofter, Stengulve og valencianske Maatter vidnede om, at man befandt sig i et varmt Land. En Bygning, der har frapperet Rejsebeskriverne overordentlig, er Madrids Fængsel: dets ualmindelige Pyntelighed (med forgyldte Jærnstænger

*) Det er de bekjendte Braseros, ved hvilke endnu mange spanske Familier opvarme deres Værelser.

o. desl.) omtales bl. a. af Boisel og Madame d'Aulnoy, hvilken sidste kalder det en Gjendrivelse af Ordsproget: »Il n'y a point de belles prisons ni de laides amours.«

Aftentimerne vare den muntreste Tid paa Dagen i Madrid; da vovede man sig ud af Husene, og Pradoen var opfyldt af elegante Ryttere — der som oftest red med blottet Hoved — og tilslørede skjønne til Vogns eller til Fods, medens Serenaderne lød omkring i alle Gader. »Vi kom noget sent om Aftenen der til,« siger Welsch, »og da der paa den Tid befandt sig unge Mennesker næsten alle Vegne paa Gaderne og foran Husene, blandt hvilke nogle sang og andre slog Cithren eller musicerede ellers paa deres spanske Vis, syntes jeg lige strax udmærket om at være der.« Ligeledes fortæller Neumayr, at nogle Steder ligge Folk paa Matrasser i Nattekoligheden uden for Huset og sove, saa at Aftentiden om Sommeren er den »allerlystigste« i Spanien, — dog vel ikke alene af den Grund. Derimod vare Gaderne i den solhede Middagstid omtrent udelukkende overladte »Hunde og Udlændinge«, medens los Madrileños sov deres Siesta, og Gaderne vandedes ved Hjælp af en Vogn, hvorpaa der laa en Lædersæk med Vand (Neumayr), eller ved Sluffer med Vandtønder, trukne af Oxer (Sobieski). Det kunde ogsaa gjøres behov; thi Sommersolen forvandlede Gadesnavset til utaaleligt Støv; men langt værre at passere vare dog Hovedstadens Gader i de regnfulde Vintermaaneder, saa at det offentlige Griseri i Madrid var bekjendt over hele Evropa og skildres med mere eller mindre levende Farver af Rejsebeskriverne. Vognene, hedder det hos Boisel, arbejdede sig kun møjsommelig frem gjennem de Floder af tykt Smuds, som strømmede alle Vegne og kun af og til vexlede med Smaahøje af tørrere Beskaffenhed, som aabenbart laa der fra Karl den 5tes Tid. Aarssens erklærer, at det var ligesom at dømme sig selv til Stejle og Hjul, naar man begav sig ud paa en Kjøretur gjennem Madrid. Det misligste var imidlertid, at der fra

alle Huse leveredes, formedelst Manglen af »salva venia Kloaker«, som Welsch siger, et bestandigt Kontingent til Uhumskhederne, ligesom det endnu sker i de spanske Smaabyer; hvert Øjeblik lød der endog ved højlys Dag fra en eller anden Balkon det advarende Raab »Guarda cabeza« (tag Hovedet i Agt!) eller »Agua va« (der kommer Vand!), og de forbigaaende kunde være glade, naar det kun gik ud over deres Lugteorganer. Uheldigvis ere især de tyske rejsendes kuriøse Skildringer af dette Uvæsen saa vel som den i »Relation de Madrid« saa drøje, at de ikke egne sig til at aftrykkes her. Det berettes, at de rigtige Madrileños vare saa fortrolige med disse »odeurs de Madrid«, at de savnede dem i fremmed Land; men ikke des mindre lyder det højst mærkværdigt, naar Limberg fortæller, at Spanierne betragtede det som en — sanitær Forholdsregel: »naar man giver dem det Raad at lade indrette hemmelige Gemakker, svare de os, at vi Tyskere ere nogle Narre, som ingen Forstand have og ikke indse, at Stanken tempererer den skarpe Luft og forebygger mange Sygdomme.« Det samme siger den franske Grevinde: »Luften er her saa skarp og kraftig, at al denne Uhumskhed er forsvunden fra Morgen til Middag; naar der dør en Hest eller et andet Dyr, lader man det ligge paa Gaden, ja selv foran Porten til Kongens Slot, og den næste Dag er det blevet til Støv. Man nærer den Overbevisning, at dersom man ikke saaledes kastede Snavset paa Gaderne, vilde det ikke vare længe, før Pesten var i Madrid, hvor den nu aldrig er.« I Overensstemmelse hermed priser Borgheses Sekretær Naturen, fordi den har ladet der være Overflødighed paa vellugtende Sager i Spanien; thi ellers vilde man ikke kunne leve dér, og Boisel mener, at Spaniernes stærke Brug af Parfumer har sin Oprindelse herfra.

Hvorledes fik de rejsende Tiden til at gaa i Madrid? En fornem Dame som Madame d'Aulnoy havde selvfølgelig

ikke vanskeligt ved at faa Indpas i de spanske Familier, men for de jævne Tyskere f. Ex. aabnede de indfødtes Huse sig ikke, og da der ingen Museer eller lignende fandtes og i det hele ikke mange Seværdigheder undtagen Theatrene, syntes det dem, at der kun var ringe Tidsfordriv i denne By. Det, som de imidlertid savnede i Særdeleshed, var »köstliche Mahlzeiten und Gastereyen« (Hieronimus Welsch): dem kjendte de alt andet end gastronomiske Spaniere lidet eller intet til, og naar man som god Nordbo holdt af at samles med gode Venner om den dampende Steg og den perlende Rhinskvin, faldt det haardt at maatte nøjes med den slette Føde, der var at faa i Madrid — og det endda med Møje. Thi der gaves kun faa rigtige Værtshuse, hvor man kunde trakteres med gode Spiser: næsten kun »heillose Garküchen« (Welsch), hvor man blot plejede at spise en Skaal Suppe samt et Stykke Kjød; der stod i et daarligt, forfaldent Værelse et langt Bord, midt paa hvilket en Kniv fandtes befæstet ved en lang Kjæde, saa at alle de, der sad ved Bordet, kunde benytte den. Neumayr istemmer disse Klager, i det han skildrer de spanske Slagterier. »Naar det er henimod Middag, føre Slagterne først Kvæget til Slagterbænken og slagte det; derpaa kjøbe Folk Kjødet, saa varmt det er, og vaske eller rense det aldeles ikke, i det de paastaa, at det mister Smagen derved, skære det derpaa i Smaastykker og kaste disse i en Pande med Olje, som de strax sætte over Ilden. Kjødet bliver derved saa sejt, at man ikke kan bide det, og til slig Spise hører altsaa en god, hed Vin, som der imidlertid ikke er nogen Mangel paa i Spanien, men først og fremmest en god Mave.« I selve Madrid var Vinen dertil som oftest slet, bitter og »von einer Unart«, og for den, der fra Tyskland var vant til de prægtige Vinfade, maatte de Svine-, Lamme- eller Gedeskindssække, hvori den spanske Vin opbevaredes, synes højst uappetitlige. Naar man saa endda kunde altid være vis paa at finde noget til at stille Sulten og Tørsten med

i Værtshusene, men, som tidligere omtalt, stod der i dem ofte kun et dækket Bord uden Spise eller Drikke, og naar man blot satte sig et Øjeblik ned for at hvile sig, maatte man betale Værten sex Maravedís for Logementet, uden at faa et eneste venligt Ord derfor. Man maatte da trøste sig med at betragte det brogede Liv paa Gaden, hvor man, naar man var særlig heldig, som Zeillers Anonym, kunde møde Kongen kjørende med sex Heste eller — Æsler for: kun hans Majestæt selv, bemærkes der, maatte kjøre med sex, men Filip den 3dje havde ogsaa givet Hertugen af Lerma dette Privilegium. Og dersom det var Aftenen før en Tyrefægtning skulde finde Sted, var der i Følge Welsch nok til at se paa, i det »alle løse og ledige Mands- og Fruenspersoner pleje at spasere i stor Mængde og at forlyste sig med alskens Strengeleg, Syngen, Dansen og Springen; men det værste er, at der foregaar meget ugudeligt Væsen derved.« Selve den yndede Nationalforlystelse, der endnu i Dag bidrager sit til at fjærne Spanien fra den øvrige civiliserede Verden, falder naturligvis ikke synderlig i de fremmedes Smag, men da Tyrefægtningerne vare noget saa ejendommeligt og havde saa stort Ry, maatte man i alt Fald overvære én af dem, og Skildringen af en Tyrekamp er obligat i den Tids Rejsebeskrivelser af Spanien ligesom i vore Dages. Welsch f. Ex. titulerer et helt Kapitel af sin Bog: »Vom Ochsen-Kampff oder Fiestas de Toros, auch wie grausam die Leut darbey umbkommen, dessgleichen wie Löw und Ochs miteinander gekämpffet«. Allerede af denne Titel ses det, at Tyrefægtningerne den Gang ikke havde aldeles det samme ufravigelige Præg som nu om Stunder: man satte af og til Krydderi paa Festen ved at lade vilde Rovdyr optræde paa Arenaen; men Grundforskjellen mellem disse blodige Skuespil i det 17de Aarhundrede og i vor Tid er den, at nu til Dags ere Tyrefægterne næsten altid Folk, der have valgt denne Profession og faaet Uddannelse paa en formelig Skole, der lade sig

betale, og det endog overordentlig højt, men den Gang plejede det at være Kavalerer, ofte meget fornemme Adelsmænd, der ønskede at vise deres Mod og Koldblodighed ved at deltage offentlig i den farlige Leg. Medens nu til Dags Kampen mod hver enkelt Tyr foregaar som et Drama med flere Akter og regelmæssig fremadskridende Handling, i det de ridende Kæmpere (los picadores) afløses af de lette unge Knøse til Fods (chicos og banderilleros), som tirre Tyren med deres brogede Kapper og ved at fæste Pile i dens Ryg, ligesom Picadorerne havde drillet den ved at prikke den med deres Lanser, indtil de alle maa give Plads for Hovedaktoren, Espada'en, der optræder til Fods og kun væbnet med en Kaarde for at gjøre Ende paa Tyrens Liv; medens i vore Dage kun uforudsete Tilfælde forandre dette Program, gik Kampen i ældre Tid mere uregelmæssig for sig. Ridderne rede frem, hver fulgte af et Par Tjenere, og Tyrene dræbtes af dem ved Lansestød; dog gjælder dette, i Følge Aarssens, ikke om den Corrida de toros, som gaves ved den aarlige Fest for St. Isidorus, Madrids Skytspatron, i det der kun optraadte Fodkæmpere ved den. Der fandt tre til fire Tyrefægtninger Sted hvert Aar i Madrid, og Lokalet for disse var Plaza mayor, den store firkantede Plads, der er omgiven af Gallerier, og hvis Midte nu er indrettet som en Have med en Statue af Filip den 3dje; de omliggende Huses Balkoner benyttedes som Loger af de kongelige, Hoffet og Adelen, men det øvrige Publikum tog Plads paa Tribuner af Brædder, som opstilledes ved hver Tyrefægtning. Neden for Kongens Balkon, inde paa selve Arenaen, opmarcherede en Afdeling af Livgarden; med fældede Hellebarder maatte Soldaterne forsvare sig mod Tyren, hvis den faldt paa at angribe dem, og det var dem forbudt at vige et Skridt; men dersom den dræbtes af dem, tilhørte dens Krop dem. Ligesom Publikum havde Tilladelse til at færdes nede paa Kamppladsen, før Skuespillet begyndte, kort efter Kongens Ankomst, fyldtes Arenaen

hurtig med alskens Pobel, saa snart den sidste Tyr havde maattet lade sit Liv. »Strax da den ottende var bleven nedlagt med Livsfare for Kavaleren,« hedder det hos Limberg, »sprang mange Spaniere ned fra deres Plads og borede deres Kaarder i den døde Oxe, og da de siden kom ud paa Gaden, viste de hinanden den blodige Kaarde og sagde: »Se dér, du; har jeg ikke stridt tappert?«« Ved den Corrida, som Aarssens saae, optraadte af Ryttere kun en Mand fra Valladolid paa en tam Tyr, der imidlertid smurte Haser, saa snart som den vilde Fjende styrtede ind paa den, og en Bonde paa et Æsel, som gjorde det omtrent af med en af Tyrene under Tilskuernes store Jubel. Derimod havde Madame d'Aulnoy det Held at være Vidne til en saare glimrende Tyrefægtning, der holdtes i Anledning af det kongelige Bryllup, og hun giver en livlig Beskrivelse deraf. I denne Corrida deltoge flere unge Adelsmænd, der vilde bryde en Lanse mod Uhyret til deres Dames Ære, tillige var der efter vore Begreber fuldt op af al den Blodsudgydelse, som gjorde den Art Forestillinger saa tiltrækkende for den nationale Skuelyst. Og der udfoldedes stor Pragt: paa alle Kanter straalede Guld og Ædelstene, Solen spejlede sig i de blanke Vaaben, Damernes Skjønhed og prægtige Klædninger blændede Øjet. Ikke alene den unge Kong Karl II og hans Dronning vare tilstede med hele deres Hof og Raadene; men ogsaa de katholske Fyrsters Gesandter, der havde som Privilegium at sidde lige over for Kongelogen, ja selv de diplomatiske Afsendinge fra de protestantiske Lande gjorde sig en Ære af at have en Balkon ved Tyrefægtningerne, — for Danmarks Vedkommende vidne adskillige Breve i Rigsarkivet i Simancas derom. Alle disse trakteredes paa Kongens Bekostning med Forfriskninger, og deres Damer modtoge Foræringer, bestaaende af Handsker, Vifter, Silkestrømper o. desl. Da Kongen havde indfundet sig omtrent Kl. 4, opstillede Gardisterne sig, den med Sand bedækkede Plads vandedes ved 40 til 50 Sluffer, og

nu rede først sex Alguaciler ind paa dejlige andalusiske Heste for at hente de sex Kavalerer, der skulde kæmpe; den ene af disse var den unge svenske Grev Königsmark. De Heste, som de kæmpende rede paa, vare overordentlig smukke og herlig prydede (nu om Stunder anvender man, som bekjendt, kun gamle og daarlige Heste til Tyrekampene); foruden dem havde de hver tolv Heste, som Rideknægte førte ved Haanden, og sex Muldyr, belæssede med Lanser (rejones) af meget tørt Fyrretræ, fire-fem Fod lange, alle malede og forgyldte og med blinkende Jærnod. Selv vare de prægtig klædte, med vajende Fjerbuske og Baand og Skjærf af deres Damers Farve; hver var fulgt af 40 til Dels udklædte Lakejer til Fods, af hvilke der dog kun blev to tilbage, da Kampen skulde begynde, ligesom naturligvis alle Hestene og Muldyrene førtes ud. Nu rakte Kongen Nøglen til Tyrestalden til sin Halvbroder, Don Juan de Austria; under Musikkens Toner kastedes den af ham ned til to Alguaciler, der aabnede Porten og skyndsomt flygtede for det rasende Dyr, som nu fór ind paa Pladsen, Her ventede de sex Kavalerer med deres tolv Tjenere paa den. I Følge Skik og Brug, der ikke turde overtrædes, betragtedes Kampen mellem den enkelte Ridder og Tyren som en Tvekamp (duelo), hvori ingen turde blande sig; at drage Sværdet mod Tyren var ikke tilladt, undtagen naar den havde fornærmet sin Modstander, d. v. s. havde frarevet ham Lansen, revet Hatten eller Kappen af ham, saaret ham selv eller hans Hest eller en af hans Ledsagere; men saa var han ogsaa forpligtet til at hævne sig og ride mod Tyren eller ogsaa gaa den i Møde, hvis Hesten vægrede sig ved at gaa frem; de øvrige Riddere maatte da ogsaa stige af og følge ham, dog ikke hjælpe ham paa anden Maade. Det første Kaardestød skulde ramme Hovedet eller Halsen, dermed vare Ærens Fordringer opfyldte, og han havde Lov til at støde, hvor han vilde. De to Lakejer, som fulgte hver Ridder, holdt sig lige ved deres Herrer,

rakte ham nye Spyd, hver Gang et var knækket, og gjorde tillige Tjeneste som Chicos ved at drille Tyren med Pile, hvis Papirssirater man undertiden stak Ild paa. Naar man syntes, at Tyren havde levet for længe, og at det var paa Tide at gjore hurtig Ende paa Kampen, hidsedes Blodhunde paa den, eller dens Haser bleve overskaarne. Madame d'Aulnoy saae tyve Tyre blive dræbte paa én Dag, fire Heste oprives af de spidse Horn, fremdeles en ung Toledaner spiddes af en Tyr, saa at han døde paa Stedet, endelig to andre saares dødelig og den unge Königsmark komme slemt til Skade. »En rasende Tyr saarede Grev Königsmark meget farlig i Benet; dog fik han ikke hele Stødet, men hans Hest blev gjennemboret deraf; han sprang rask ned paa Jorden, og skjont han ikke er Spanier, vilde han ikke unddrage sig nogen af Lovene. Det var ynkeligt at se den prægtigste Hest af Verden i denne Tilstand; den løb af alle Kræfter rundt langs Skranken, saa at der fløj Gnister om dens Hove, og den dræbte en Mand ved at sparke ham i Hovedet og Brystet; man aabnede den store Port for den, og den løb ud. Hvad Greven angaar, ilede en meget smuk spansk Dame, der mente, at han kæmpede for hende, frem paa sin Balkon, saa snart han var bleven saaret, og gjorde flere Gange Tegn til ham med sit Lommetørklæde, øjensynlig for at indgyde ham Mod; men det lod ikke til, at han trængte til den Hjælp; han skred stolt frem med Kaarden i Haanden, og uagtet Blodet flød fra ham i Strømme, og han var nødt til at støtte sig paa en af sine Lakejer, tilføjede han ikke des mindre Tyren et stort Saar i Hovedet; derpaa vendte han sig strax hen imod det Sted, hvor den skjønne Pige sad, for hvem han kæmpede, kyssede Kaarden og sank sammen i Armene paa Tjenerne, der bare ham halvdød bort.« En anden Kavaler tabte Hatten under Kampen og var saaledes ogsaa forpligtet til at angribe Tyren, hvad han gjorde til Hest og saa uforfærdet, at Tilskuerne udbrøde i begejstrede Bifaldsraab: Victor, victor!

(det samme, som man raabte i Theatret). Madame d'Aulnoy fortæller endnu et Par Prover paa Kjækhed, som aflagdes ved denne Tyrefægtning, f. Ex. at en mavrisk klædt Tjener dræbte en Tyr med en Dolk, at en anden sprang over en af Tyrene, og at en tredje svang sig op paa Ryggen af en Tyr, greb den ved Hornene og til sidst knækkede et af dem; men trods alt dette erklærede Spanierne, at Tyrefægtningen ikke havde været rigtig god: der var ikke flydt Blod nok! — Baade Madame d'Aulnoy og Aarssens kunne ogsaa som Øjenvidner berette om det sædvanlige Forspil til Festen, nemlig Tyrenes Indtog i Madrid og »el Herramiento«, d. v. s. Brændemærkningen af de rasende Dyr; ogsaa ved dette Skuespil saae den hollandske rejsende Spaniens daværende Konge, Filip den 4de, blandt Tilskuerne. Man lokkede Tyrene fra de andalusiske Græsgange til Hovedstaden ved Hjælp af Koer, i det saa vel Landevejene som Madrids Gader indesluttedes med Plankeværker, og en Skare Ryttere med Pigstave bestandig forfulgte Flokken. I det Øjeblik, Tyrene vare i Stalden umiddelbart ved Kamppladsen, lukkedes dens to Porte, af hvilke der fandtes en i hver Ende af Bygningen — Koerne vare allerede ude af den ene —, og de befandt sig nu fangne som i en Fælde; lidt senere brændemærkedes de ude paa selve Pladsen, en Akt, der aldrig gik for sig uden Blodsudgydelse, og hvori ikke alene Bonderkarle deltoge, men ogsaa Folk som Guvernoren af Aranjuez, i Følge Aarssens Spaniens bedste Toreador.

Som et Tillæg til de forskjellige Scener af spansk Folkeliv i ældre Dage, som vi have grupperet i det foregaaende, ville vi efter vore gamle rejsende meddele et Par Skildringer, der ikke have kunnet finde Plads i de anførte Grupper. Saaledes er det ikke uden Interesse at læse de skizzerede Portræter af Filip den 2dens Ydre, som to af vore Hjemmelsmænd give. Neumayr, der havde det Held at være tilstede ved det kongelige Taffel som Tilskuer,

siger, at Kongen var en ganske lille Person med tørt, indfaldent Ansigt, graat Haar og graat spidst Skjæg; Borgheses Sekretær, der saae ham omtrent paa samme Tid, nemlig i hans sidste Regeringsaar, beretter, at han »er lille af Væxt, med jovialt Udtryk« (saaledes tænker man sig jo ikke denne Despot, og Tizians, Pantoja's og andres Portræter af ham vise just heller ikke noget synderlig jovialt Ansigt), »stor Mund og aldeles graat Haar, hvilket forlener ham Værdighed; han var aldeles sort klædt, med en Baret, kaldet gorra paa Spansk, Kaarde og Kappe.« — Et kjønt lille Billede af en offentlig Fest tegner J. M. de Monconys, kongelig fransk Statsraad og Dommer i Lyon, i hvis Værker (Lyon 1666) der blandt en Mængde mathematiske og kemiske Afhandlinger, filosofiske Breve, Digte, Recepter, Husraad o. desl. findes en »Voyage d'Espagne fait en l'année 1628«, — Forfatteren var den Gang 17 Aar gammel og rejste med en Hovmester. Den Fest, han skildrer, var et Fyrværkeri paa Galejerne i Puerto de Santa Maria i Anledning af Kronprinsens Navnedag: Skibene vare saa opfyldte af smaa Lys, anbragte paa deres Ræer, at det saae ud, som om det var højlys Dag; paa Masterne, i For- og Bagstavnen var der en Mængde Ildhjul og Raketter, og paa begge Sider af alle Galejerne flammede en uendelig Mængde Begkranse, som man saae brænde ned i Vandet; medens dette Fyrværkeri afbrændtes, gjenlød Luften af Trompeter og Trommer, og Festen endte med en stor Kanonsalut fra Galejerne, saa at Røgen tvang Folk til at trække sig tilbage. Med denne Skildring kan sammenstilles den, som Hieron. Welsch giver af Indsejlingen til Barcelona: »Ved vor Indfart i Havnen maatte Skytset paa alle vore Galejer affyres tre Gange, først til Ære for Byen, dernæst for la Real Capitania (der er de allerfornemste kongelige Galejer i Spanien), for det tredje for Barcelonas Kommandantskab. Da der nu altsaa skødes med saare mange Kanoner, efterdi der svaredes saa vel fra Staden og Fæstningen som fra alle de

tilstedeværende anselige Skibe, da fremdeles Galejerne vare prydede med alle Haande Faner, malte med skjønne Farver, og dertil hørtes forskjellig Musik paa tyrkisk og anden fremmed Vis, endelig en stor Mængde Folk pleje at komme ned til Havet og løbe til, er en saadan Indfart overmaade prægtig og majestætisk at skue.« — Af en anden Art og ikke slet saa opbyggeligt er et lille Rejseæventyr, som Welsch ogsaa fortæller. I en Venta paa Vejen mellem Barcelona og Zaragoza fandt han i en Matras en Pose med Penge; Værten og hans Folk vare alle ude, og Welsch laa nu og udregnede, at disse Penge havde tilhørt en eller anden rejsende, som efter al Rimelighed var bleven myrdet i denne tilsyneladende Røverrede, i hvilken han ikke turde have taget ind alene; men han gjorde heldigvis Rejsen sammen med en spansk Adelsmand, der kom som Gesandt fra Sicilien og havde et større Følge. »Derfor havde jeg besluttet ved mig selv,« fortæller han meget naivt, »at tage Pengene til mig og med mig ved vort Opbrud, i Fald der ikke kom nogen imidlertid og gjorde Fordring derpaa, og jeg vilde ikke aabenbare mine Rejsekammerater dette, da de rimeligvis ikke vilde overlade mig som fremmed noget deraf. Men da jeg i omtrent to Timer havde beskæftiget mig med disse Tanker — ved hvilke jeg næsten var angst —, kom Værten i Kroen hjem fra Marken, løb strax hen til Stedet, tog Pengene til sig og befriede mig saaledes for denne Ulejlighed og pinlige Fare.« Et lignende lille kulturhistorisk Træk meddeler Jean Mocquet. En Apotheker i San Lucar, i hvis Brød han var, blev om Aftenen, da han gik hjem fra et Gjæstebud, overfalden midt paa Gaden »af nogle Banditer« og tagen til Fange efter Ordre af Hertugen af Medina Sidonia, Stadens Guvernør, og kort efter indfandt Byens Alguaciler sig i hans Hus, hvor de gjennemrodede alle hans Papirer; Apothekeren var nemlig mistænkt for at have udspredt et Smædeskrift mod Hertugen, »i det Spanierne almindeligvis ere kloge og listige i at finde paa

slige Spidsfindigheder samt ere meget snilde Hoveder i det hele taget.« Men en særlig karakteristisk Tyvehistorie fortælles af Sobieski ret omstændelig; den har det mærkelige ved sig, at den fik et godt Udfald for den bestjaalne, og at der i den optræder en meget hæderlig og fornuftig Øvrighedsperson. »I Pamplona hændtes der mig et meget ubehageligt Æventyr, i det Kroværtens Kone og Datter stjal alle mine Rejsepenge fra mig. I det Værelse, jeg beboede, var der et Skab, hvor jeg havde gjemt mine Penge tillige med andre Kostbarheder. Værten gav mig Nøglen til dette Skab, men hans Kone var i hemmelig Besiddelse af en anden, som hendes Mand, der var Militær, ikke vidste noget om; han ledsagede os op til Fæstningen, og vi gik alle der hen efter at have laaset Skabet af og taget Nøglen med. Medens vi vare ude, fik Konen Tid nok til at aabne Skabet med en anden Nøgle og tage alt, hvad der lystede hende. I det Øjeblik, da vi skulde til at rejse, lukkede min Tjener Piestrzycki Skabet op for at tage Penge ud, men fandt intet; strax begyndte Værtinden og hendes Datter at skraale op paa Baskisk, der er lige saa forskjelligt fra Spansk som fra Polsk. Jeg begav mig hen til Vicekongen af Navarra for at fortælle ham, hvad der var sket, og jeg traf ham i Færd med at spille Kort; han modtog mig høflig og blev endnu mere venlig, da jeg tiltalte ham paa Spansk, som jeg havde lært før Rejsen i Paris. Desuden sagde jeg ham, at jeg var Polak, fra St. Hyacinthus' Fædreland; denne Helgen er nemlig højt æret af Spanierne. Han spurgte mig strax, om jeg kom fra Krakau, og for at faa Sagen hurtigere klaret, svarede jeg Ja.

Nu sendte han en Retsbetjent med mig hen i Herberget for at varetage det fornødne; der kom ogsaa en meget gammel Dommer hen i Herberget. Vi droge Værten, hans Kone og hans Datter til Ansvar for det skete; Værten anførte til sin Retfærdiggjørelse, at han havde været fra-

værende, da han ledsagede os op paa Fæstningen, og hans Kone paastod, at da vi havde Noglen i Forvaring, kunde Skabet kun aabnes af os selv; hvis en Tyv, tilføjede hun, havde gjort det, vilde han have brudt Laasen i Stykker og ødelagt Skabet. Medens dette Spørgsmaal drøftedes, behagede det Gud at beskæmme den skyldige; thi strax da Tyveriet opdagedes, og hun skreg op, lod hun i Betuttelse sin Nøgle ligge paa en lille Pakke paa vort Tøj. Da Piestrzycki bemærkede til Dommeren, at Værtinden maaske havde en anden Nøgle til det samme Skab, og Dommeren svarede: »Ja, vís mig den,« saae Piestrzycki tilfældigvis hen til vor Pakke, og da han lagde Mærke til, at der laa noget skinnende derpaa, gik han rask der hen og fandt en Nøgle, som han rakte Dommeren; den prøvedes i Skabslaasen og aabnede den. Da sagde Dommeren: »Jeg ser heri et stort og afgjørende Bevis mod denne Kone« og befalede strax, at man skulde fængsle Værten, hans Kone og Datter, hvorpaa han vendte sig til os og sagde: »Mine Herrer, jeg véd ikke, om I have saa mange Penge, som I paastaa; I maa paa Ære og Samvittighed sige, hvor meget I have tabt«. Jeg gjorde dette ufortøvet. Derefter spurgte han mig, om jeg kunde bevise, at jeg var den, jeg udgav mig for. Jeg viste ham mit Pas, udstedt af Kong Sigismund den 3dje, min Herre, og et til fra Kongen af Frankrig. Da han havde læst dem meget opmærksomt igjennem, bemærkede han: »Men hvem kan nu vide, Herre, om I er den, her er nævnt? Det kan ikke ses heraf, og I kunde jo rejse paa et fremmed Pas«. Derpaa víste jeg ham et Brev, jeg havde til Lissabon og Sevilla, hvori en Pariserkjøbmand tydelig gav mit Signalement; han læste det opmærksomt, saae paa mig og sammenlignede, omfavnede mig saa og bad mig ikke optage denne Optræden ilde ell r den Mistænksomhed, han havde víst lige over for mig, eller hans nøjagtige Undersøgelser, »thi saaledes burde en Dommer bære sig ad,« tilføjede han. Til sidst sagde han til mig:

»Vær ikke bekymret, i Morgen skal Retfærdigheden ufravigelig ske Fyldest,« og gik bort. Sent paa Aftenen kom en Hushovmester hos Stadens Biskop hen til mig og bad mig i hans Navn, om jeg vilde lade være at begjære Dødsstraf over Værtindens Datter; om Morgenen skulde Bispen sende mig alle de stjaalne Penge tilbage. Jeg svarede med faa Ord, at jeg ikke ønskede nogens Blod, men nok at faa mine Penge tilbage. Meget tidlig den næste Morgen overbragte Manden fra i Gaar Aftes mig hele Summen, uden at der manglede en eneste Skilling, og jeg paa min Side udfærdigede en Erklæring, hvori jeg sagde, at jeg ikke ønskede disse Folks Blod, eftersom jeg havde faaet mit Tab erstattet; derpaa rejste jeg strax min Vej. Jeg véd ikke, hvad der blev af Værtinden og hendes Datter efter min Afrejse; hvad Værten angaar, var han uskyldig og vidste intet om det hele; det var en hæderlig Mand, en gammel Soldat, men han havde tilfældigvis faaet en mindre hæderlig Kone, som var berygtet for sin Letfærdighed, og det var hende og hendes Datter alene, der gjorde Skjælmsstykket. Den Gang jeg rejste bort fra Pamplona, saa hurtig som muligt, saae jeg mig slet ikke tilbage og takkede Gud, fordi han havde tilladt, at jeg fik min Ejendom igjen.«

Da Spanierne ikke gave sig af med Udenlandsrejser og heller ikke lærte fremmede Sprog hjemme, maatte de Udlændinge, der besøgte Spanien, komme som Muhamed til Bjærget, ikke blot forsyne sig med Landets Mønt, men ogsaa i det mindste med Gloser af Landets Sprog for at kunne bevæge sig mellem Spanierne. Alle vore Rejsebeskrivere have øjensynlig faaet en Mundsmag af Spansk, og flere tale med Beundring om dette Sprog som kraftigt og værdigt, skjønt noget haardt, saaledes Zeiller, der bl. a. véd at gjøre Adskillelse mellem de forskjellige Provinsers Dialekter, men begribeligvis ved sin øvrige Omtale af Sproget ytrer Ting, som ikke rigtig kunne forliges med vor Tids Viden. Han tror, at Fjerdedelen af de Ord, der

findes i Spansk, ere arabiske; Spanieren Sarmiento og med ham den store Filolog Fr. Diez holder rigtignok for, at Ordene af arabisk Oprindelse kun udgjøre en Tiendedel af Sproget, og nu til Dags vil man vist foretrække disse Avtoriteter for den, Zeiller støtter sig til, nemlig et Glossar, som Inkvisitionen havde udgivet i Granada. Imellem de Gloser, han anfører som mavriske efter dette, ere uheldigvis adskillige gode romanske Ord (ogsaa nogle gothiske), hvilket han ikke mærker, uagtet han sætter den latinske Form som Oversættelse ved Siden: saaledes berruga, en Vorte (lat. verruca), bolsa, en Pung (gr. byrsa), halda, en Nederdel, et Skjod (gammeltysk falt, dansk Fold), muladar, en Modding (egl. muradal, af muro, en Mur), peregil, Persille (lat. petroselinum), pulga, en Loppe (lat. pulex), dedo pulgar, en Tommelfinger (lat. digitus pollicaris). Orozuz (Lakrits) oversætter han ved »tympanum« (en Pavke) og naranjo (et Orangetræ) ved »chartarum lusus« (et Spil Kort, paa Spansk baraja)! Ogsaa i de geografiske Benævnelser forplumrer han sig engang imellem: Balbao, S. Lucar de Baramedo (i St. f. Barrameda), Porto S. Maria (i St. f. Puerto S. M.), Grujo (i St. f. Grao). Af de talrige, men lige forkastelige Etymologier af Navnet Madrid vælger han »Mantua Carpetanorum«, der hverken er bedre eller værre end de andre — Magerit, Miacum etc. — og i alt Fald en Smule mindre komisk end Caspar Ens' (Eichovius) Forklaring af Navnet Darro (den ene af de to Floder, hvorved Granada ligger) = Daurus = Dans Aurum, eller følgende lærde Notits af Jean Mocquets tyske Oversætter: »Andalusien ist so viel als Vandalhusia, das ist ein Haus oder Wohnung der Vandalen, da die Vandalen für diesen gewohnt und hausgehalten«; her vil man nok acceptere »Vandalerne«, men ikke »Huset«. Welsch har ikke rigtig fundet sig i, at Portugiserne og han ikke kunde forstaa hinanden, hvorfor han trakterer deres Sprog noget haanlig: det er slet ikke godt Spansk, men »schandlich und nichts werth«.

Og hvad skulde man saa sige om Baskisk? Det forekommer Neumayr helt besynderligt, at Folk i Bilbao ere langt venligere og tjenstvilligere end de andre Spaniere, endskjønt de bruge et ganske andet, sært og barbarisk Sprog, hvoraf man ikke forstaar et eneste Muk. Forfatteren af »Relation de Madrid« fornægter naturligvis ikke sin Manér lige over for det spanske Sprog, laver Witser over det og betegner det som plukket sammen hos »Ægypterne, Grækerne, Araberne, Mavrerne, Jøderne, Romerne, Vandalerne, Hunnerne, Gotherne, Franskmændene og Italienerne!«

Ved sin Omtale af de lærde Forhold i Spanien og de Videnskabsmænd o. desl., Landet har haft, viser Zeiller sig (ligesom i det hele taget) som en for sin Tid meget dannet Mand; han vil ikke lade sig indbilde alt, saaledes sætter han »experientia« mod Sagnet om Guadianas underjordiske Løb. Og han kjender Spaniens lærde Litteratur tilstrækkelig til at kunne citere de Forfattere, der støtte hans Udsagn om spanske Tilstande, ja forsmaar endog ikke Mendoza's berømte Gavtyveroman »Lazarillo fra Tormes« som Kilde — et Bevis paa, hvor stor Anseelse denne Bog nød som en sandfærdig Skildring af Land og Folk; men hvor det gjælder det, der især er af Interesse, nemlig den levende Berøring med spansk Universitetsliv og spanske Litterater og de fra den daglige Færden hentede, oplysende Smaatræk af Nationens Videnskabelighed og lærde Dannelse, er der mere at hente hos nogle af de andre Rejsebeskrivere. Monconys besøgte Universitetet i Salamanca, og skjønt Limberg kun synes at have været der kort Tid, har ogsaa han en Del at fortælle om det. Allerede uden for Byen fik den tyske Student et Vidnesbyrd om, hvordan Spanierne, overensstemmende med Folkekarakteren i det hele, nærede stor udvortes Respekt for den navnkundige Højskole. Han spurgte en Plovmand, om det var Salamanca, de saae for sig; men denne studerede Kvægdriver dadlede ham, fordi han blot sagde Salamanca: han skulde for Fremtiden sige

»den højt- og verdensberømte Universitetsstad Salamanca«. Da Manden fik at vide, at det var Studenter, der havde spurgt ham, kom Don-Ranudovæsenet rigtig frem hos ham, i det han bad dem undskylde, at han havde været saa uhøflig at tale med dem uden Kappe; derpaa tog han med megen Værdighed sin lasede »capa« paa, gjorde en Reverens, beklagede, at hans Kaarde var hjemme, og konverserede en Stund med dem om Politik, Universitetet o. desl. Samme Tysker hørte der i Byen en Disputats paa Latin og roser dette som sirligt, men tilføjer, at »materia« foredroges paa Spansk, hvorhos de disputerende skrege saaledes i Munden paa hverandre, at man knap forstod et Ord. Hvad Monconys især roser i Salamanca, er den gode Orden og det, at alle de mange Fag vare besatte med Professorer. Det var en Fornøjelse at se Studenterne møde ved Forelæsningerne, alle ragede, klædte i lange Kaaber som Præster og med Hue paa Hovedet; denne bære de altid, undtagen i Regnvejr, da det er dem tilladt at gaa med Hat; men hvad Kundskaber angaar, er han slet ikke saa tilfreds med Studenterne. »Det er nogle rigtige Ignoranter; de kunne ikke blot ikke tale Latin, men ikke engang forstaa det; derfor tvinge de Professorerne til at holde Forelæsninger i deres vulgære Sprog, og de, der studere Lovkyndighed eller kanonisk Ret, vide for Størstedelen ikke, hvad Filosofi er, og kunne ikke fremsætte et Argument ordentlig; dertil ere de saa raa, at de mere ligne Dyr end Mennesker.« Den sidste Bemærkning stemmer ganske godt med spanske Forfatteres Skildringer af Studenterlivet i gamle Dage; og angaaende Kundskaben til Latin siger ogsaa Zeiller, at man ikke var synderlig stiv i dette Sprog og foretrak Landets eget Tungemaal ved akademiske Handlinger, men Udtalen og Betoningen af Latin betegnes som bedre end Franskmændenes og Englændernes, d. v. s. mere nærmende sig til Tyskernes — hvilket er aldeles sandt. Hvorledes det sædvanligvis stod sig med Latinen hos Munkene, frem-

gaar af to smaa Fortællinger hos Limberg og Zeiller. Den første kom engang til et Jesuiterkloster i Galizien og bad paa Latin en uden for Porten staaende Pater, om han vilde vise ham Klosteret indvendig; men den adspurgte svarede blot, at han ikke forstod tysk Latin; han skulde tiltale ham paa spansk Latin, saa skulde han nok faa Svar. Kunde denne Historie endda kun betragtes som Bevis paa Spaniernes Mangel paa fint Øre, i det de endnu i vore Dage, paa Grund af Uvanthed med at høre fremmed Udtale, ej formaa at gætte sig til Meningen af ikke ganske korrekt udtalte spanske Ord (i den Henseende ere de meget forskjellige fra Franskmænd og Italienere), kan følgende kun forstaas som en Prøve paa de spanske Munkes Uvidenhed. Zeillers Anonym og hans Rejseselskab hørte i Domkirken i Burgos en Munk svare paa Spørgsmaalet, om et stærkt belyst Helgenbillede havde gjort noget Mirakel: »Imo, quia hæc imago nuper resurrexit unum puerum!« — Og hvordan en af de Institutioner, der stode Universiteterne nærmest, blev forsømt i adskillige Tilfælde, viser Mocquets næsten gruopvækkende Skildring af Felthospitalet ved Don Luis Fajardos Lejr ved Cadiz, hvor en Hær laa, som skulde med paa et Krigstog mod Maurerne i Nordafrika. »Dette Sygehus var for det første i sig selv en gammel, forfalden, aaben Bygning, beliggende helt afsides uden for Stadens Mure, fuld af Stank og Uhumskhed; der hen bragtes alle syge, saarede og kvæstede Soldater, saa længe den spanske Lejr ved Cadiz varede. Apothekerens Forraad bestod omtrent kun af en tom Krukke. Jeg maa sige, at jeg ikke traadte ind i dette Hospital og Sygehus uden Gru og Forfærdelse, saa elendigt og ynkeligt var det hele at se til, i det alt var opfyldt med Klager, Jamren og Hylen, saa at en Sten maatte røres derved. Det var kun en slet Vederkvægelse og Belønning for dem, der havde udholdt stor Fare og haarde Kampe imod saa mange vantro, ja helt barbariske Mennesker, at maatte ligge der meget daarlig plejede og

forbundne, Venner og Fjender, fri og fangne, Herrer og Slaver uden Forskjel, tilmed da de fleste endnu laa i deres Blod, paa Grund af den store Mængde saarede og Mangelen af Læger, med Betændelse i deres uvaskede Saar, aldeles vanvittige og ude af sig selv af Smerte, i deres egen Urenlighed mellem Orme og Utøj, uden nogen som helst Hjælp og Redning.«

Kun en enkelt af vore rejsende omtaler et Møde med en navnkundig spansk Videnskabsmand; det er Polakken Sobieski, som i Toledo traf den store Historiker, Pater Juan de Mariana af Jesuiterordenen († 1623), Forfatter af en høist betydelig »Historia de España«. Han var 1610 i en Alder af 73 Aar bleven interneret i et Jesuiterkloster formedelst sine Bøger: »De morte et de immortalitate«, »De monetæ mutatione« og »Om Jesu Selskabs Svagheder«, i hvilke man mente at finde religiøse og politiske Kjætterier. Man tillod ham at forlade sin Celle for at hilse paa Sobieski, der tegner hans Billede med faa Ord: »I hans Ansigt afmalede sig Lidelsen i Fængslet, og det var præget af dyb Kummer; bleg, gul, opsvulmet, kun med faa graa Haar, endskjønt han var 60 Aar gammel. traadte han frem for mig.« Der er i disse Par Linjer en sjælden Anskuelighed tilstede; man ser næsten for sig den ualmindelige Mand, hvis Pen har vovet at drage farlige Konsekvenser, og hvis Ansigt ikke blot bærer Spor af Fangeluftens Indvirkning, men ogsaa, kan man sikkert tilføje med hans Værker i Erindring, af Kampen mellem en kraftig Aand og den gejstlige Subordination.

Hos Boisel findes en Notits om et Besøg hos en poetisk Storhed. »Om Aftenen,« siger han, »var jeg med to Adelsmænd i Theatret. Komedien (en, som havde været opført tidligere, men nu var paa ny indstuderet) duede ikke, endskjønt dens Forfatter var Don Pedro Calderon. Senere gjorde jeg ogsaa en Visit hos denne Calderon, som gjælder for Spaniens betydeligste nulevende Digter og største Geni.

Han var Ridder af Santiagos Orden og Kapellan ved Dronningens Kapel i Toledo; men af hans Tale kunde jeg mærke, at det var daarlig bevendt med hans Kundskaber. Vi disputerede en Tid lang om Reglerne for Skuespil, som man ikke kjender i dette Land, og som Spanierne gjøre Nar af.« Vel er det ikke umuligt, at det Stykke af Calderon, som Franskmanden saae, ikke var af synderlig stort Værd; thi blandt den frugtbare Digters Arbejder er der jo mange Avner; men rimeligere er det, at Boisel, der var vant til sit Fædrelands klassiske Tragedier og Komedier, ikke havde Blik for det spanske Dramas fantastiske og romantiske Skjønhed. I saa Henseende deler han Anskuelse med Madame d'Aulnoy og Aarssens, hvis historisk værdifulde og karakteristiske Ytringer om spansk Komedie findes citerede i A. F. v. Schacks, Ticknors og andres Værker over Spaniens Litteratur. Mest frastodtes de fremmede af de gejstlige, allegoriske Skuespil paa Kristi Legemsfest, los autos sacramentales, hvis underlige Blanding af det sublime og det lavkomiske, af mythologisk Blomsterpragt og theologisk Spidsfindighed syntes dem at stride mod al Fornuft og Smag. — Der var den Gang Lejlighed nok til at se Komedie i Madrid, thi denne Forlystelse var overordentlig yndet af de magelige fantasirige Spaniere, og Hoffet foregik Folket med sit Exempel, i det Filip den 4de havde ladet indrette et pragtfuldt Theater i Slottet Buen Retiro, hvor navnlig hvad man nu til Dags vilde kalde Feerier og Udstyrelsesstykker florerede, medens Teatro de la Cruz og Teatro del Principe (endnu existerende) holdt sig mest til Intrigelystspillene med Æmner af det daglige Liv og slet ikke imødekom Publikums Lyst til at se Dekorationspragt, men tvært imod stillede store Fordringer til dets Fantasi. Dekorationen plejede nemlig her kun at bestaa af nogle Tæpper, der gjorde Tjeneste som Værelse, Gade, Skov osv. Hvorledes Tilskuerpladsen i Buen Retiros Theater saae ud, faa vi at vide af Grevinde d'Aulnoy. »Skuespilsalen er af

en skjøn Form meget stor og rigt prydet med Billedhuggerarbejde og Forgyldning. I hver enkelt Loge havde femten Personer rigelig Plads: alle disse Loger ere forsynede med Gitre ligesom i vor Opera, og Kongens er stærkt forgyldt. Et Orkester eller Amfitheater findes der ikke; i Parterret sidder man paa Bænke. Logernes Jalousier dække dem helt, saa at man kunde antage dem for Værelser.« Og Boisel giver følgende Beskrivelse af Etiketten under en Festforestilling ved Filip den 4des Hof: »Salen var kun oplyst af sex Fakler eller rettere store, hvide Voxlys, som vare anbragte i virkelig kæmpemæssige Sølvlysestager. Paa begge Sider af Salen fandtes lige over for hinanden to Nicher eller Estrader, lukkede med Gitre. I den ene sad Infanterne og nogle Hoffolk, i den anden Marskalken (ɔ: Grammont, i hvis Følge Boisel var). Langs disse stode paa begge Sider to Rækker Bænke, som vare dækkede med persiske Tæpper, og paa hvilke omtrent tolv Damer toge Plads; de satte sig over for hverandre og lænede sig med Ryggen mod den bag ved dem staaende Bænk. Længere nede ad Scenen til stode nogle Herrer; ved Marskalk Grammonts Gitter havde kun en Grande Plads. Vi andre Franskmænd stode bag den Bænk, til hvilken Damerne lænede sig. Derpaa traadte Kongen, Dronningen og Infantinden ind; foran dem gik en Hofdame med en Voxkjærte. Kongen tog Hatten af for Damerne, da han traadte ind, og tog saa Plads i en Loge, i det Dronningen nedlod sig til venstre for ham, og Infantinden atter til venstre for Dronningen. Kongen sad ubevægelig under hele Komedien, undtagen at han engang sagde et Ord til Dronningen og blinkede undertiden med Øjnene til højre og til venstre. Da Komedien var forbi, rejste samtlige Damer sig og forlode deres Plads den ene efter den anden, hvorpaa de traadte hen i Midten af Salen, ganske som Kannikerne pleje at gjøre efter endt Gudstjeneste. Derpaa gave de hverandre Haanden og nejede. Imidlertid stod Kongen med Hatten i Haanden; derefter brød han

ligeledes op, bojede sig for Dronningen, ligesom denne for Infantinden, hvorpaa de rakte hverandre Haanden alle tre og gik bort.«

Det 17de Aarhundrede er jo i Spaniens Historie uforglemmeligt ikke blot ved de store litterære Navne, det har at opvise, men ogsaa som de fortrinligste spanske Kunstneres Periode. Det er derfor ved forste Blik forunderligt, at hverken Velazquez eller Murillo nævnes blot en eneste Gang af Rejsebeskriverne, ja der omtales næsten ikke én eneste Gang nogle af de herlige Værker af Malerkunst og Plastik, hvormed Italien, Nederlandene og Spanien selv havde i tidligere Tid beriget de spanske Slotte, Kirker og Klostre. Kun Boisel har en enkelt Notits; og Madame d'Aulnoy ytrer, at Brugen af Sminke var saa udbredt, at man endogsaa sminkede Statuerne — det er alt, hvad hun har at sige om den interessante og betydelige polychrome Skulptur, der dyrkedes af Mestere som Berruguete, Montañes og Alonso Cano. Sagen er, at hverken hun eller Zeillers Anonym — der imidlertid i alt Fald er lærd — have haft nogen virkelig Sans for bildende Kunst, og de andre rejsende aabenbart lige saa lidt; det er nærmest Kostbarheder og Kuriositeter, der tiltrække dem, af den Slags, som Tidens »Kunstkamre« og Raritetskabinetter indeholdt i rigelig Mængde til Fryd for den studsende Enfoldighed. Derimod træffe vi et Par ret interessante Bemærkninger om en anden Kunst, nemlig Musikken. Den pavelige Legats Sekretær, der jo var fra et Land, hvor Kirkemusikken stod i høj Blomstring ved den nys afdøde Palestrinas Værker, siger, at Musikken i Filip den 2dens Kapel var rig paa udmærkede Stemmer, men for larmende for Rummet. Ogsaa paa Filip den 3djes Tid anvendtes der i Følge Zeiller mange Penge paa det kongelige Kapel, som bestod af en Kapelmester, tolv Drenge, der sang Diskant (kaldede Monacillos), 45 andre Sangere, af Instrumentister en Fagottist (Bajon), en Organist og tyve Mand til, hvoriblandt sex, der spillede paa tistrænget Gige (Violones de

arco), og to Hornister. Ellers forekommer Musikken i Kirkerne hans Hjemmelsmand tarvelig og Sammensangen ikke prisværdig, ligesom Spanierne i det hele ikke dyrke Musikken synderlig eller drive det til en særlig Færdighed paa noget Instrument. Det er ogsaa i vore Dage vanskeligt at sige, om Spanierne egentlig ere et musikalsk Folk eller ej; har Nationen nogen sand Begavelse for Musik, trænger den i alt Fald i høj Grad til Uddannelse.

Det foregaaende har forhaabentlig vist, at mange Ting af kulturhistorisk Interesse kunne hentes i de gamle Rejsebeskrivelser over Spanien. Det er, saa vidt Forfatteren bekjendt, første Gang, at disse spredte Notitser om en bestemt Periode ere blevne sammenstillede, og nærværende Afhandling maa derfor kun betragtes som et Forsøg, hvortil endda ikke alle Kilder have kunnet benyttes, i det navnlig en større tysk Rejseskildring (Jakob Beyrlins, Strasb. 1604) ikke findes her i Byen.

Emil Gigas.

Timur lenk og hans Hof.

I sin »Geschichte Transoxaniens oder Bucharas« giver den bekjendte Orientalist Vambéry en Mængde hidtil ukjendte Oplysninger om asiatiske Forhold, hvoraf vi her i Korthed gjengive en Del af hans Beretning om den berømte Erobrer Timur og om hans Hof i Samarkand, en Beretning, der støtter sig til en Mængde Kildeskrifter, deriblandt den af Erobreren selv skrevne »Tyzikat i Timur« eller »Timurs Anordninger«, som tillige er en Slags Levnedsbeskrivelse.

I.

Da Mongolerne i det 13de Aarhundrede under den vældige Dschengis Khan fra deres fattige Hjemstavn ved Ørkenen Gobi oversvømmede og hærjede de herlige Egne ved Oxus og Jaxartes (Amu- og Sir-darja, som disse Mellemasiens vigtigste Floder nu almindelig kaldes), fulgte en stor Del Tyrker fra deres oprindelige Hjem i Dalene ved Altai og Thian-schan med dem som Hjælpetropper; men da Mongolerne under Dschengis's Efterfølgere antoge Islams Lære og Vestasiens Kultur og med deres buddhaistiske Tro og vilde Sæder efterhaanden tabte deres Anseelse og Overvægt over de undertvungne Folkeslag, vandt Tyrkerne mere og mere Indflydelse, og mange af de vigtigste Poster

i Transoxanien (Landet imellem Oxus og Jaxartes) kom i deres Hænder.

Blandt de tyrkiske Stammer, der efterhaanden vandt Indflydelse, mærkes Stammen Berlas, hvortil Timur hørte. Han saae første Gang Lyset den 5te Dag i Schaban 736 (1333 efter kristelig Tidsregning) i Byen Kesch syd for Samarkand, eller rettere i en af dens Forstæder, hvis Huse, Mure og Terrasser om Foraaret næsten skjules under en yppig Vegetation af Flyveplanter og andet Grønt, hvorfor den kaldtes »den grønne Stad«, Schehri-sebs, hvilket Navn senere er overført til hele Byen.

Som Overhoved for Berlas-Stammen havde Timurs Fader Provinserne Kesch og Nascheb til Len; han var en stræng, rettroende Muhamedan og en ivrig Tyrk, der higede efter Tilintetgjørelsen af Mongolernes Herredømme, og Sønnen blev opdragen i samme Tænkemaade. Allerede som Barn viste han et sjældent Mod og ualmindelige Anlæg til alle Slags ridderlige Idrætter, hvilket bragte hans Lærer, den lærde Seïd Berke, til at profetere hans kommende Storhed, samt vakte en betydelig Selvtillid hos Drengen, saa at Timur selv i sin Levnedsbeskrivelse siger: »Allerede i mit tolvte Aar troede jeg at føle Spirer i mig til sjælden Visdom og Storhed, og allerede da mødte jeg enhver med iøjnefaldende Stolthed og Værdighed.«

Som Yngling delte han sin Tid imellem Jagt, Skakspil og ridderlige Øvelser, og i sin Higen efter Kamp og Farer sluttede han sig, da han var 20 Aar gammel, til en tyrkisk Emir Kazan, der gav ham sin Sønnedatter til Hustru, og under hvem han som Míngbaschi eller Fører for 1000 Mand deltog i et Tog til Chorasan. Da Kazan kort efter blev myrdet, hjalp han Sønnen Huseïn med at tage Hævn over Morderne, hvilket hidførte en Række Kampe, hvorunder Anarkiet greb endnu stærkere om sig.

For at skaffe Ro i Landet ilede den mongolske Fyrste med en Hær imod Samarkand, og da han efter at have

tugtet Oprørerne atter drog tilbage til Mongoliet, indsatte han sin Søn til Vicekonge i Transoxanien, og Timur, der efter sin Faders Død havde arvet Værdigheden som Lensbesidder af Kesch, blev valgt til at være hans Raadgiver. Denne Ære stred imidlertid fuldstændig imod hans Planer: han kunde ikke finde sig i at være en mongolsk Prins's Hovmester, vakte strax Vesirens Vrede imod sig og maatte, kun ledsaget af et Par gode Venner, flygte ind i den store turkomanniske Ørken, der strækker sig lige fra Oxus til det kaspiske Hav.

Med gribende Simpelhed fortæller Timur selv, hvorledes han og hans trofaste Hustru, der opsøgte ham i Ørkenen, en hel Maaned flakkede om her uden Ly og næsten uden Føde og Drikke, for derpaa at falde i en rovlysten Turkomans Fangenskab, hvor de bleve holdte indespærrede i en, af alle Slags Utøj opfyldt, Faaresti. Det var en haard Forskole for en Mand, der senere skulde bringe det halve Asien under sit Scepter; men i denne Modgangens Skole hærdedes Timur, »Jærnet«, som hans Navn betyder, og saaledes vandt han Kraft til at følge sin senere saa glimrende Løbebane.

Efter at være undsluppen fra Fangenskabet hos Turkomannerne samlede Timur nogle af sine tidligere Legekammerater og Vaabenfæller og foretog nu et »Strejftog« eller Plyndringstog ind i Segistan, hvor han i Kampen med Balutscherne fik et Saar i den ene Fod, der gjorde ham halt for Livstid, hvorfor Perserne kaldte ham »Timur lenk« (den halte Timur), et Navn, der i Evropa forvanskedes til »Tamerlan«.

Medens Timurs Saar lægedes, samlede hans Ven og Vaabenfælle Huseïn, der havde Belch til Len, 1500 Mand for ham, og i Spidsen for dem vovede Timur nu at optage Kampen mod Mongolerne for at uddrive Dschengis Khans Efterfølgere af Oxuslandene. Virkelig lykkedes det ham med sin lille Hob Tilhængere at slaa den fem Gange

stærkere Hær, som var sendt imod ham, og da Vicekongen paa Grund af sin Faders Død forlod Landet, for at tage hans Trone i Besiddelse, rykkede Timur ind i Samarkand, hvor han blev modtagen som Landets Befrier.

Allerede næste Foraar nærmede Mongolerne sig imidlertid paa ny Jaxartes for at tilbageerobre Transoxanien. Med en betydelig Styrke sluttede Huseïn sig derfor til Timur, og med forenede Kræfter mødte de en langt stærkere Fjende i Nærheden af Taschkend. Timur kommanderede højre Fløj, og det lykkedes ham her at kaste Fjenden tilbage; men Huseïn, der havde venstre Fløj, blev haardt trængt, og et fuldstændigt Nederlag blev kun undgaaet ved at Timur, der ilede til, greb ind i hans Kommando, hvilket vel reddede Hæren ud af Kampen, men tillige fremkaldte en heftig Ordstrid og et deraf følgende bittert Fjendskab imellem de før saa tro Venner. Denne Uenighed aabnede Fjenden Vejen til Samarkand, der dog denne Gang blev reddet for Plyndring, da en Smitsot bortrev næsten alle Mongolernes Heste, saa at de vilde Ryttere maatte hæve Belejringen og drage hjem til Fods med deres Sadeltøj og Bytte paa Ryggen.

Ved denne Lejlighed vilde Timur let for lang Tid have kunnet lamme Mongolernes Magt, naar ikke Huseïns Fjendskab og Skinsyge havde forhindret ham i at vende sine Vaaben imod disse Landets værste Fjender, ja, Huseïn bemægtigede sig en kort Stund endog hele Khorasan; men allerede næste Aar finde vi Timur hinsides Oxus i Fremrykning med en, rigtignok fabelagtig lille, men modig Rytterskare, og med 243 Mand angreb han Huseïns 12,000 Mand, endskjønt de vare dækkede af Fæstningen Karschi. Ved Hjælp af en hul Træstamme satte de med Timur i Spidsen om Natten én for én over den brede Fæstningsgrav, og saaledes lykkedes det dem at overfalde og fordrive Besætningen.

Af Frygt for, at deres Strid paa ny skulde hidkalde Mongolerne, sluttede de to Rivaler dog senere Forlig, og for at styrke dette understøttede Timur Huseïn saa vel under et Opror i hans Provinser som paa et Tog imod Kabul; men næppe var Timur atter dragen i Marken for at møde et nyt Indfald af Mongolerne, før Huseïns Skinsyge bragte ham til paa ny at bryde Freden. Denne Gang sluttede imidlertid flere af hans mægtigste Høvdinger sig til Timur, dels fordi de troede paa dennes voxende Lykke, dels fordi de vare kjede af deres tidligere Herres Rænker og Luner. Efter tapper Modstand maatte Huseïn overgive sig til Timur, der ogsaa var ædelmodig nok til at tilgive sin Ungdomsven; men rimeligvis har han dog senere maattet give efter for Høvdingernes Forlangende om hans Død; thi endnu samme Aar blev Huseïn nedstyrtet fra et Taarn.

Timur, der ogsaa havde drevet Landets ydre Fjender tilbage, stod nu uden Rivaler, og paa en Forsamling af alle Landets Stormænd, saa vel hans Venner som hans Modstandere, hvem han sammenkaldte i Belch, blev han den 10de Ramazan 771 (8de April 1369) sat paa »det hvide Filt«, løftet i Vejret og saaledes, efter at Præsterne havde nedbedt Allahs Velsignelse over ham, kaaret til Emir af Transoxanien. Han uddelte derpaa rige Gaver til sine Tilhængere, og med Mildhed og Overbærenhed vidste han snart at vinde sine Uvenner for sig. Til Residens valgte han Samarkand; lige til sin Død plejede han her at tilbringe de korte Hviletider imellem sine sejrrige Felttog, og her ophobede han alle de uhyre Skatte, der faldt i hans Hænder paa de talrige Erobringstog, saa at denne herlige gamle By, som Mongolerne havde ødelagt saa forfærdelig, endnu en Gang rejste sig til aldrig før kjendt Glans og Rigdom.

II.

Med fast Haand greb Timur Regeringens Tøjler, og hans første Bestræbelse gik ud paa at gjenoprette den

stærkt rystede Orden i Landet. Skjont oprigtig Muhamedan var han en ivrig Beundrer af Dschengis Khans Lovbog »Jazau«, der uden Tvivl ogsaa passede bedre til de sociale og politiske Forhold i Turan end Koranens og Sunnas i rent semitisk Aand givne Forskrifter. Det var derhos naturligt, at Timur, hvis Herredømme og Fremtidsplaner vare byggede paa Hæren, i mange Retninger gjenindforte den gamle mongolske Lov, lempet efter Islams Forskrifter, og at han forsvarede den saa ivrig imod det muhamedanske Præsteskabs Angreb, at han udsatte sig for den Beskyldning at sætte Dschengis's Jazau hojere end Koranen.

Med Hensyn til Landets militære Ordning fulgte han navnlig nøje sit store Forbilledes Ordning. De militære Grader Tymen Agazi (Herre over ti Tusende), Mingbaschi (Fører for tusende), Jyzbaschi (Centurion) og Oubaschi (Decurion) bleve gjenindførte, og dertil føjet Værdigheden Beglerbigi eller Emir-ul-umera, der svarede til Nutidens »kommanderende General«, og hvis ydre Kjendetegn var en en rod Fane, medens Tymen Agazis Forrider førte en Tuk*), og Jyzbaschis et Par Pavker. Stræng Mandstugt blev indfort; den menige Soldat, for hvis gode Forplejning Officererne skulde indestaa, og som skulde være vild og modig i Kampen, indprentedes det at vise Mildhed imod den værgelose Fjende, der bad om Naade, og Timur var i Virkeligheden meget ulig det Uhyre, hans Fjender have skildret.

Ogsaa Landets civile Bestyrelse blev omhyggelig ordnet. Det blev paalagt Embedsmændene med Mildhed at hævde Lovene og inddrive Skatterne — ja, Timur skal endogsaa have forbudt at benytte Knutten, i det han sagde, at »den Embedsmand, hvis Person var mindre anset end hans Pisk, var uværdig til at beklæde et Embede.«

---

*) En med Halen af en Hest eller Jakoxe prydet Lanse.

Skjønt Landets indre Forhold efter et hundredaarigt Anarki først lidt efter lidt lod sig bringe fuldkommen i Orden, fik Timur dog fra det Øjeblik, han besteg Tronen, Tid tilovers til i fuldeste Maal at følge sin rastløse Erobrelyst, og at han aldrig manglede Grunde til at tilfredsstille denne, kan man slutte af følgende Udtalelse i hans »Tyzikat«: »Naar Tyranni og Uretfærdighed gribe om sig i et Land, er det enhver Fyrstes Pligt at angribe dette Land, for i den almindelige Ordens og Sikkerheds Interesse at knuse Ophavsmanden; i Følge denne Pligt har jeg erobret Kongerigerne Fars, Irak og Schan (Damaskus).« En af Timurs samtidige Biografer fortæller desuden, at han ofte har hørt ham sige, »at ligesom der kun er én Gud, saaledes skal der ogsaa kun være én Hersker« og »Hvad er vel Verden for en stor Fyrstes Ærgjerrighed!« Med saadanne Anskuelser, ledet af en ubændig Ærgjerrighed, et mægtigt Feltherregeni og stor Regeringsdygtighed, støttet af en hærdet, tro, lydig og tapper Hær, begunstiget af de anarkiske Tilstande i Asien, hvor Stammer og Familier, i Steden for at slutte sig sammen, kun tænkte paa at komme hverandre til Livs, — og fulgt af en glimrende Lykke blev det Timur muligt at optræde som Verdenserobrer (i dette Ords asiatiske Betydning) og at lægge Asien fra Irtisch til Ganges og fra Gobi til Marmarahavet under sit Scepter.

Det vilde føre os for vidt at følge den vældige Kriger paa hans glimrende Sejersbane, der blev afskaaren af Døden, da han, 71 Aar gammel, var i Færd med at vende sine Vaaben imod det store »himmelske« Rige. Allerede ved Opbruddet fra Samarkand, strax efter Nyaar, led den graahærdede Olding af en Forkølelse; men endskjønt det var midt i den barske Vinters Hjærte, ænsede han ikke Sygdommen, før hans Livlæge i Lejren hinsides Jaxartes aabent erklærede, at hans Tilstand var haabløs. Den gamle Helt blev sig selv lig i Døden; ikke en Klage trængte sig over hans Læber, og da de om Dødslejet forsamlede Børnebørn

og gamle Krigskammerater udgøde bitre Taarer over at skulle miste ham, opmuntrede han dem med Koranens Ord og formanede dem til Enighed samt til at vise Hørighed og Lydighed imod den af Sønnesønnerne, Pir Mahommed, hvem han havde udvalgt til Efterfølger. Selv da den fuldkomne Lamhed havde grebet ham, var han fattet; med Tegn gav han til Kjende, at man skulde læse den i Koranen foreskrevne Sure over ham, og i den første Time paa den 7de Dag i Schaban 807 (17de Februar 1405) opgav han Aanden. Med stor Højtidelighed blev hans Lig bisat i Samarkand i det Mausoleum, som han selv med glimrende Pragt havde ladet opføre for sin elskede Lærer Seïd Berke, og hvortil endnu talrige Pilegrimme valfarte for at bede ved de to Helgeners Grave. Næppe var imidlertid Klangen af Begravelseshøjtiden forbi, før hans Slægt glemte hans Formaninger til Enighed, og rasende Borgerkrige nedbrøde snart den mægtige Bygning, han nu havde opført fra Grunden.

I Ærgjerrighed, Feltherregeni, Jærnvilje og Krigslykke kan Timur med rette sættes ved Siden af Alexander, Cæsar, Dschengis og Napoleon; men de skummende Blodstrømme, der fulgte hans Krige, have vakt selv hans asiatiske, med Kamp og Blod saa fortrolige samtidiges Skræk, og det er ikke helt med urette, at en af hans ivrigste Fjender, en arabisk Skribent, lader Vinterens Aand paa Mellemasiens iskolde Stepper sige til den graahærdede, døende Kriger: »Stands din Flugt, du vilde Tyran! Agter du endnu længere at hjemsøge den ulykkelige Jord med Ild og Blod? Er du en Helvedes Aand, da er jeg det sandelig ogsaa! Bliv du kun ved at udrydde Menneskeslægten og gjøre Jorden kold! Til sidst vil du dog erfare, at mine Storme ere endnu koldere og mere ødelæggende, end du. Gjør du dig kun til af de talløse Hære, der paa dit Bud ødelægge og forstyrre alt; men víd, at mine Vinterdage ved den almægtiges Hjælp ogsaa forstaa at tilintetgjøre, og at jeg — saa sandt Allah

lever — ikke vil staa tilbage for dig! Vent blot! Min Hævn vil snart faa Bugt med dig, og al din Glød og al din Ild vil ikke kunne frelse dig fra mine isnende Stormes stivnende Pust!«

Vel er det sandt, at han i sin Lidenskab for Kamp og Magt ofte var forfærdelig grusom og ikke betænkte sig paa at lade Strømme af Blod flyde. De, der kun have kaldet ham en raa Barbar, en ubændig og blodtørstig Tyran, have dog bedømt ham i høj Grad uretfærdig. De tage ikke i Betragtning, at han først og fremmest var en asiatisk Erobrer, og at den blodige Kampmaade, han anvendte, var den samme, der endnu almindelig anvendes af de asiatiske Folkefærd, for hvem Menneskeliv have saare ringe Værd, samt at hvor forfærdelig haardt han end tugtede sine Modstandere, skete det dog ikke af ren Blodtørst, men altid med et bestemt Formaal for Øje, som han næppe vilde have naaet ved at lade almindelig menneskelig Følelse raade. Da han saaledes under Toget til Indien udstedte den forfærdelige Befaling, at 100,000 af de paa Vejen gjennem Kabul gjorte Fanger skulde dræbes, og at hver Mand i Hæren, selv den fredsommelige lærde, skulde række Haand dertil ved at kvæle sine Slaver, var Aarsagen hertil, at det uhyre Antal Fanger i den Grad hemmede Hærens Marche og Bevægelser, at Indiens Erobring uden dette gruopvækkende Blodbad vilde have været en Umulighed; og naar han f. Ex. i Isfahan lader 70,000 Hoveder afhugge og opstable i en gruelig Pyramide, var det til Straf, fordi Indbyggerne havde overfaldet og myrdet 3000 af hans Soldater, der laa i Garnison i Byen.

Selv midt under Plyndringen og det forfærdelige Myrderi i Isfahan viser den blodige Erobrer, at Raaheden ikke har faaet Bugt med hans bedre Interesser, i det han befaler at skaane den Del af Byen, hvor Videnskabsmændene bo, og han vaagede nu som altid strængt over deres Sikkerhed. Og hvem kan vel kalde den Erobrer en raa

Barbar, der, hvor han kom frem, stævnede de fangne Vismænd for sig, indlod sig i lærde Disputer med dem og derefter, hvor fjendtlig sindede de end viste sig imod ham, og hvor ivrig de angrebe hans Anskuelser, belønnede dem fyrstelig for deres Frimodighed og ikke alene tilsagde dem, men ogsaa deres Disciple, sin Beskyttelse; der overalt betragtede Kunstnerne og dygtige Haandværkere som den værdifuldeste Del af Byttet; der med uhyre Anstrængelser lod det berømte Bibliothek i Brussa paa Æselsryg slæbe til Samarkand, og som paa alle Maader søgte at omplante den islamitiske Kulturs, allerede den Gang sygnende Træ fra Vestasien til Turkestan? Vel var denne partiske Kjærlighed for den fædrene Jord, som han delte med alle Erobrere af tyrkisk og arabisk Stamme, i høj Grad beklagelig, set fra det almene Standpunkt; men Timur opnaaede virkelig sin Hensigt, at hæve sin Hjemstavn til aldrig før kjendt Glans og Storhed.

III.

Da Timur efter det berømte Slag ved Engyry, hvori han besejrede Evropas Skræk, den osmanniske Sultan Bajazid Ilderim, og efter at han havde udvidet sit umaadelige Rige til Strædet ved Dardanellerne, i 1404 for 9de og sidste Gang i Triumf holdt sit Indtog i Samarkand, fandtes imellem de talrige Sendemænd, der her nedlagde deres Herrers Hyldest for hans Trone og deltoge i de uafbrudte Festligheder, en Ridder fra den »allerkristeligste« Stat i Evropa, nemlig Don Ruy Gonzalez de Clavijo, hvem Kong Henrik III af Spanien havde sendt til Timur i en diplomatisk Mission. Denne Sendemand, der siger, at aldrig er der ved de mellemasiatiske Hoffer bleven ophobet saa uhyre Skatte og udfoldet en saadan Pragt som paa Timurs Tid i Samarkand, udkaster i den Beretning, som han har efterladt sig, et straalende og blændende Billed af dette tatariske Hof.

Han stod i høj Gunst hos Timur, der ved Sendemændenes første højtidelige Avdiens fremstillede ham og hans Ledsagere for sine Stormænd med de Ord: »Se! det er de Sendemænd, hvem min Søn, Kongen af Spanien, der bor ved Verdens Ende, den største af alle frankiske Konger, har sendt til mig. Disse Franker udgjøre et meget stort Folk. Jeg vil ogsaa sende Kongen af Spanien min Velsignelse.« Clavijo fik alle Herligheder at se, og vi kunne derfor trygt benytte den ædle Hidalgo som Vejviser ved Hoffesterne i Samarkand og efter hans Beretning omtale Datidens Mærkværdigheder, Ceremoniel og Skikke.

I det ydre var Timurs Hof en Blanding af alle de Landes Skikke og Ceremonier, paa hvis Ruiner han havde opført sin mægtige Trone. Mændenes Hofdragt var af Silke-, Fløjl- og Atlaskstoffer, syet efter arabisk eller islamitisk Snit, medens Damernes Klædning, hvori den høje Hovedpynt spillede den mest fremtrædende Rolle, mindede om den gamle iraniske Mode. De bare nemlig en sid, folderig, rosenrød Kjortel, besat med Guldkniplinger, der sluttede tæt i Halsen, var uden Ærmer, men forsynet med et Slæb, som var saa langt, at de fornemste Damer havde indtil 15 Hofdamer til at bære det. Ansigtet, som skjultes bag et Slør, blev paa Rejser ved en zinkholdig Sminke beskyttet imod Støvets og Vejrligets skadelige Indflydelse. Paa Hovedet bare de en hjælmformet Hue af rødt Klæde, besat med Perler, Rubiner og Smaragder, og derover hævede sig en rund, udtakket Hovedpynt, hvor fra lange hvide Fjer bølgede lige ned til Øjnene og ved deres Bevægelser gave Ansigtet en egen Ynde. Endnu bære de turkomanniske Kvinder en noget lignende Hovedpynt.

Medens Kvinderne ved Timurs Hof behængte sig med det halve Asiens Klenodier og med Juvelerernes Kunstværker, bare Mændene en ikke ringere Pragt til Skue i deres med Ædelstene smykkede Vaaben, Bælter og Agraffer.

Timur selv bar til sine persiske Silkeklæder i Steden

for den muhamedanske Turban den høje, kegleformede mongolske Filthat, i hvis Spids straalede en af Perler og ædle Stene omgiven, mægtig Rubin, ligesom han efter mongolsk Skik bar kostbare Ørenringe; og, mærkeligt nok, satte han, den graahærdede, med alle Slags Savn fortrolige Kriger i det hele stor Pris paa Pynt og Pragt, og den strænge islamitiske Anskuelse, der var bibragt ham i hans Barndom, laa stadig i Strid med hans Forfængelighed. Naar nogle Skribenter have beskrevet ham som et hæsligt, uanseeligt og værkbrudent Uhyre, medens andre have skildret ham som en ægte iranisk Skjønhed med langt bølgende Skjæg, Rosenkinder og hvid Hud, svarede Virkeligheden lige lidt til noget af disse Billeder. Hans Træk nærmede sig mere den mongolske end den persiske Type; han var af Middelhøjde med stolt, rank Holdning, der gjorde, at man kun lagde lidet Mærke til hans haltende Gang. Hans Stemme havde en mægtig Klang og lød i Slaget langt ud over hans Omgivelser, hans hærdede, muskelstærke Legeme bevarede sin fulde Kraft til hans høje Alderdom, og selv da var det kun Synet, som var svækket, saa at den spanske Sendemand ved den første Avdiens maatte tæt hen til ham, for at han kunde se, hvorledes han saae ud.

Af Hoffets Skatte var det navnlig den fabelagtige Rigdom paa Guld- og Sølvkar, der forbavsede Clavijo. Han fortæller saaledes om et stort Skrin eller lille Skab af massivt Guld, som han saae opstillet midt i et Telt; — dets øverste flade Del var omgiven af smaa Taarne, indlagte med grøn og blaa Emaille, kostelige Stene og store Perler. Inden for Døren i Skabet var der en bred Hylde eller Gesims, hvor der var anbragt tætte Rækker af talrige Guldbægere, og hvorover hang sex store, med Perler og Ædelstene oversaaede Guldkugler. Tæt ved dette Skrin paa et lille Bord af Guld, indfattet med kostelige Stene, laa en, fire Spand lang, klar Smaragd af aldeles uskattérlig Værd. Paa den anden Side i Teltet stod et, af purt Guld eftergjort,

Egetræ, hvis Stamme var over en Fod tyk, og hvis Grene, der bredte sig til alle Sider, bare herlig udførte Guldblade, medens talrige Rubiner, Smaragder, Turkiser og vidunderlig dejlige Perler hang derpaa som Frugter, og broget emaillerede Guldfugle sade paa Kvistene. Og alt dette var kun et lille Exempel paa de Skatte, Clavijo fik at se.

Naar noget skulde bydes eller overrækkes en af Prinserne eller Prinsesserne, blev det altid først lagt paa store Guldbakker; selv til daglig Brug spiste Medlemmerne af den kejserlige Familie af Guldskaale, og naar hertil føjes, at Vinen, ved de store Drikkegilder, hvor ofte tusende Gjæster deltoge, næsten altid udelukkende blev kredenset i Guldbægere, anbragte paa Guld-Underskaale, saa vil man heraf kunne slutte sig til den usædvanlige Rigdom og Pragt ved Timurs Hof.

Som alle Tyrker havde Timur Forkjærlighed for at bo i Telte, og vor Hjemmelsmand, der besøgte hans Hof paa Højdepunktet af dets Glans, kan ikke noksom fremhæve alle de Undere, han saae i den store Lejr, som var opslaaet paa Sletten Kanigul uden for Samarkand. Orientalernes Telte have altid afgivet et Billed paa Ejerens Rang og Rigdom, og det er derfor ganske naturligt, at Timur, den største og mægtigste af alle Tyrker i Verden, deri udfoldede en endnu aldrig set Pragt; men kun den, der kjender hans Hovedstads smukke Beliggenhed, vil ret kunne forestille sig, hvor herlig Lystlejren tog sig ud paa Sletten, der, gjennemskaaren af Zerefschan (»Guldsprederen«) og dens talrige Vandingskanaler, strækker sig henved en Mil i nordvestlig Retning.

Lejren bestod ofte af 10—15,000 Telte, da den ikke alene rummede Hoffet og Landets Stormænd, men ogsaa alle andre Klasser af Befolkningen, i det Kjøbmænd her aabnede deres rigeste Boder, og Haandværkerne opsloge deres Værksteder.

Først blev Kejserhusets Telte rejste midt paa Lejrpladsen; derfra bredte de andre Telte sig straaleformig og ringformig til alle Sider, og ethvert Medlem af Familien, enhver Vesir eller Høvding vidste nøjagtig efter sin Rang og Stilling, om han skulde bo til højre eller til venstre, i første, anden eller tredje Række o. s. v.; man saae aldrig nogen Famlen, og i utrolig kort Tid havde den smukke Slette ved de brogede Flag og prangende Telte faaet Udseende af et umaadelig stort, i Vinden bølgende, prægtigt Tulipanbed. De i Mellemasien almindelige runde Filthatte vare de fremherskende, dog manglede heller ikke aflange arabiske Abrahamstelte eller overdaadige iranske Gardinpaladser, og det var navnlig nogle af disse sidste, der satte den ædle Ridder i Forbavselse. Blandt dem var Timurs eget Telt, der var firkantet, 100 Skridt langt og 3 »Lanser« højt. Det pavillonagtige Midtparti, der var udspændt over 12 mandstykke blaamalede og forgyldte Søjler, havde et kuppelformigt Tag, medens det imellem Stængerne trukne Silketøj dannede 12 smukke Sidelinjer. Paa hver Side af Pavillonen var der en paa 6 Søjler hvilende høj Portal, og det hele var gjort fast med talrige røde Snore. Udvendig var Pavillonen af sort-, gult- og hvidstribet Silketøj, medens de indvendige Vægge dækkedes af purpurfarvede Tæpper med rige Silke- og Guldbroderier, hvoraf det kostbareste Arbejde var anbragt midt i Loftshvælvingerne; i de fire Hjørner stode mægtige Ørne med udspilede Vinger. Hjørnestænger og Midtstænger vare prydede med gyldne Kugler og Halvmaaner, hele Teltet var omgivet af en høj broget Silkemur, forsynet med smaa Taarne og talrige Flag, og paa Afstand lignede det hele et broget Palads.

Ved Siden af dette Telt var der mange af lignende Pragt, bestemte for Kejserinden og de fornemste Prinser. Ogsaa de vare indvendig betrukne med det kosteligste Brokade, og udvendig vare de af gult og rosenrødt Silketøj; næsten alle havde saa høje Portaler, at en Mand til Hest

kunde ride igjennem; de vare forsynede med Vinduer; naar disse stode aabne, for at skaffe frisk Luft, hindrede et tæt Silkeslør uvedkommende Blikke fra at se ind i Teltet, medens et Silkeforhæng værnede imod Solstraalerne. Ligesom nu til Dags benyttedes de pragtfuldeste Tæpper til Dørforhæng, der ofte vare forsynede med Guld- og Sølvspænder og Arabesker af Ædelstene. Paa et saadant Dørforhæng, som Timur havde ført med sig fra Brussa, vare den hellige Petrus's og Paulus's Billeder kunstfærdig fremstillede.

I disse Telte, hvis Pragt hensatte Beskueren i »Tusinde og én Nats« brogede Æventyr, afholdtes ikke mindre storartede Spise- og Drikkegilder. Vi have ikke nogen udførlig Spiseseddel over det tatariske Køkken; men de sparsomme Efterretninger vise, at stegt Faare- og Hestekjød, Pilau, fyldte Melspiser, Frugttærter og Sukkerbrød hørte til de mest yndede Retter. Navnlig ansaas Hestens Bagfjerding for en stor Lækkerbid; medens de andre Retter bleve satte frem paa Læderduge, blev den serveret paa Guld- og Sølvfade, lagt for af særlig kunstfærdige Forskærere, og først budt om, efter at Kejseren havde nydt den første Mundfuld. Ogsaa hakkede Kjødretter hørte til Maaltidet, der om Sommeren sluttedes med Frugt, især Meloner og Druer.

Umiddelbart oven paa Maaltidet fulgte Drikkelaget, efter orientalsk Skik under Forsæde af Fyrsten selv, uden hvis Tilladelse intet Drikkelag turde afholdes, hverken offentlig eller hemmelig. De almindelige Drikke vare Vin, Boza eller sødet Fløde og Kimis (Kumus), dog blev Vinen i Almindelighed foretrukken. Drikken blev kredenset af Mundskjænke, der knælende overrakte det paa en Underskaal staaende Bæger og holdt et Lommetorklæde frem, for at den drikkende ikke skulde spilde paa sine Klæder. Først efter at Bægrene vare tømte nogle Gange, bleve de stive Former satte til Side, man greb Krusene, og enhver maatte, naar han tømte et saadant paa Timurs Sundhed, drikke ud til

sidste Draabe. En fuldstændig Beruselse var Drikkelagets Maal. Som den modige paa Valpladsen blev den udholdende Dranker anset for en Helt, medens den, der først sank beruset til Jorden eller med drukne Lader bidrog til de andres Morskab, blev Gjenstand for Latter. Det var en utrolig Virtuositet, der her blev udfoldet over for Mad og Drikke, og den, der saae Timur hengive sig til Lystighed og Nydelse, vilde vanskelig i ham have anet den rastløse Erobrer, der selv midt under Gildet pønsede paa nye Krigsplaner.

Selvfølgelig manglede det ved saadanne Lejligheder ikke paa al Slags Gjøglere, Tryllekunstnere og Linjedansere, hvoraf de fleste vare fra Kaschmir og Indien; men hvad der maa forundre enhver, der kjender lidt til Islam og de almindelige asiatiske Forhold, er, at Kvinderne toge Del i Festlighederne, ja, at Kejserinden og Prinsesserne gjorde officielle Drikkegilder, hvortil endogsaa de kristne Sendemænd bleve indbudte.

IV.

Hvad kunde der ikke fortælles om Athleternes Brydekampe, om Spøgen med de rød- og grønmalede Elefanter, om alle Slags Ridderspil, Kapløb og andre Fornøjelser, der udfyldte Festprogrammet i Lejren! Dog det vilde føre os for vidt at komme ind herpaa, og vi ville hellere dvæle et Øjeblik ved nogle af de vigtigste Mindesmærker af Bygningskunsten, som Timur har sat sig, og som i Forbindelse med den overdaadige Hofholdning vise, at han ikke rugede over de umaadelige Skatte, han havde slæbt sammen fra alle Egne af Asien. Enhver glimrende Sejr og enhver glædelig Begivenhed i sin Familie søgte han at forevige ved et eller andet arkitektonisk Monument, og Hundreder af Indiens dygtigste Stenhuggere og af Isfahans og Damaskus's berømteste Bygmestere maatte drage over Oxus for at udføre disse

Kunstværker, der afgave talende Vidnesbyrd om, at Kunsten i det islamitiske Asien endnu besad Kraft til at vække Eftertidens Beundring, og tillige vidnede om, hvilken Sans for det skjønne og det ophøjede den som en vild Barbar skildrede Erobrer besad.

Om end Timur ogsaa paa andre Steder i sit Rige lod opføre Bygningsværker, f. Ex. en Moske i Tebris, et Palads i Schirvaz, en Højskole i Bagdad og et Mausoleum over en berømt Askets Grav i Hazreti-Turkestan, var det dog navnlig i Kesch og i Samarkand, at han efterlod sig de talrigste og stolteste Mindesmærker.

Strax efter sin Tronbestigelse begunstigede Timur ganske særlig Kesch, hans Fødeby og hans Slægts Hjemstavn, der tillige var bestemt til at være dens Medlemmers sidste Hvilested. Over sin Faders Grav lod han opføre et prægtigt Mausoleum, og over sin Søn Dschihangirs lod han bygge en Moske, i hvis rummelige Forgaard var Boliger for lønnede Mollaher, som Nat og Dag skulde læse Bønner af Koranen til den afdødes Sjæls Frelse. Paa alle Maader søgte han at gjøre Kesch til Centralasiens aandelige Midtpunkt; Lærere fra de berømte Højskoler og lærde fra Bokara og Kokand maatte tage Ophold inden for dets Mure, og Timurs Bestræbelser lykkedes saa vel, at Kesch snart blev kaldet »Videnskabens og Moralens Kuppel«. At Timur selv til en Tid har haft i Sinde at opslaa sin Residens dér, fremgaar nok som af det smukke Palads Ak-Serais Bygning.

Dette Palads, til hvis Opførelse der medgik 12 Aar, var bygget udelukkende af persiske Bygmestere, der bleve deres Hjemstavns Stil saa tro, at de endogsaa prydede den turanske Erobrers Bolig med de iranske Fyrsters Emblemer, Solens og Løvens Billeder, som de anbragte over Hovedfaçaden i Steden for Timurs eget Vaaben, tre, hinanden tangerende, Ringe med Devisen »Rusti Rasti« eller »Styrken ligger kun i Retfærdighed«, hvilke Ringe her symbolsk

skulde hentyde til Timurs Magt i de tre Himmelretninger Syd, Nord og Vest, medens samme Tegn paa gamle iranske Mindesmærker betegne Magt og Evighed. Som ved alle hin Tids Bygninger var ogsaa ved dette Palads Portalen den pragtfuldeste Del; den ragede højt op over den øvrige Bygning, havde en Kuppel og fantastiske Nicher ved Siderne; udvendig var den overalt prydet med Blomster og Arabesker i glaserede Mursten, hvormed ogsaa det indre var beklædt; de paa denne Maade med blaa og forgyldte Arabesker smykkede Sale, hvis Gulve vare af det kunstigste Mosaik, maa efter de Levninger at domme, der endnu findes, have gjort et overraskende smukt Indtryk. Navnlig var den store Festsal udstyret med uhyre Overdaadighed; foran den strakte sig en stor og skyggefuld Have, hvor yndige Smaabække muntert rislede mellem Blomsterbedene.

Senere traadte Kesch imidlertid helt i Skyggen for Samarkand, som Timur paa Grund af den yndige Beliggenhed valgte til sin egentlige Residens. Efter Clavijos Udsagn var Samarkand ikke meget større end Sevilla; men skjønt Vambéry mener, at Ridderen kun taler om den indre befæstede Del af Byen, tror Vambéry dog, at den maa have været meget større. Det var navnlig i den ydre Del af Byen, i de herlige Haver, at de fleste Villaer og kejserlige Paladser vare opførte.

Imod Øst hævede Timurs Sommerpalads Bagi-Dilkuscha (»Haven, der opliver Sindet«) sig. Ved en smuk Allé stod det i Forbindelse med Byen, og i lang Afstand straalede dets mægtige, med blaa og forgyldte Stene prydede Portal Tilskuerne i Møde. I den ydre Forgaard vrimlede det af den rigt bevæbnede kejserlige Garde, i den mellemste Gaard paraderede sex mægtige Elefanter med flagsmykkede Taarne paa Ryggen, og i den tredje Gaard plejede Timur, siddende paa et Tæppe, at give Avdiens. Bag denne Gaard fandtes endnu en fjerde, hvor muntre Springvand spillede Bold med farvede og gyldne Æbler og sendte de plaskende Straaler

ned i smukke, af Ælme- og Poppeltræer overskyggede Basiner.

Mod Syd laa Paladset Bagi Bihischt (»Paradishaven«), der var lige berømt for sin arkitektoniske Skjønhed og sine henrivende Haveanlæg; det var udelukkende bygget af snehvidt Marmor fra Tebris, laa paa en kunstig Højde, omgivet af en dyb Grav, men stod ved talrige Broer i Forbindelse med Parken og den tilgrænsende Dyrehave. Timur havde foræret dette Palads til en af sine Sønnedøtre, der var hans særlige Yndling, hvorfor han tilbragte en meget stor Del af sine Hviletimer her, saa at det blev betragtet som hans egentlige Eremitage (Chalvet).

I den sydlige Del af Staden laa ligeledes Bagi Tschinaran (»Poppelhaven«), saaledes kaldet efter de mægtige Poppeltræer, der dannede Havens berømte Alléer. Ogsaa her hævede Lystslottet sig paa en kunstig Høj i Haven; udvendig var det prydet med den syriske Mejsels Kunstprodukter, indvendig var det dækket med Vægmalerier og opfyldte med Pragtmøbler, som Borde og Senge af massivt Sølv, og andre fabelagtige Luxussager.

Blandt andre af de Bygninger, Timur lod opføre, omtaler Vambéry endnu Bagi Schumal (»Nordhaven«) og Bagi No (»den nye Have«), hvilket sidste Palads, der dannede en umaadelig Kvadrat med 1500 Alen lange Sider, foruden ved sin uhyre Størrelse vakte Beundring ved sine prægtige Billedhuggerarbejder i Marmor og sine kunstfærdige Mosaikgulve af Ibentræ og Elfenben.

At domme efter de faa endnu bevarede Bygningslevninger fra Samarkands Glansperiode (blandt hvilke Levninger det af Timur byggede Slot Medschidi Schah, nu en russisk Kaserne, endnu rager højt op over den forfaldne By) ere Beretningerne om disse Pragtbygninger ingenlunde overdrevne, og aldrig har Bygningskunsten i Oxuslandene staaet paa et saa højt Trin som under »den vilde Barbar« Timur. Det samme gjælder ogsaa om Industrien. Paa

Timurs Magtsprog maatte de dueligste Silkevævere fra Damaskus, de berømteste Bomuldsfabrikanter fra Aleppo, Klædefabrikanter fra Engyry, Guldarbejdere fra Georgien og de vestlige tyrkiske Byer — kort sagt alle, der øvede et Kunsthaandværk, nedsætte sig i Samarkand. Alle Asiens Folkeslag og Religioner vare repræsenterede her, og Clavijo dømmer næppe meget fejl, naar han anslaar det samlede Antal af alle de Mennesker, der af Mangel paa Husrum i Byen maatte bo i Jordhuler eller nøjes med det Ly, Træerne kunde afgive, til 150,000 Sjæle.

Under saadanne Forhold er det naturligt, at saa vel den indenlandske som den udenlandske Handel blev dragen til Samarkand, der snart blev Stabelpladsen for alle Mellemasiens rigeste Frembringelser. Fra Indien kom rige Karavaner med Krydderier og Farvestoffer, Kina sendte Silketøjer, Porcellæn, Muskus, Agat og andre Ædelstene, medens der fra den nordlige Del af Kæmperiget gjennem de store Ørkener blev tilført Hovedstaden store Mængder af det kosteligste Pelsværk. I Samarkand bleve nu de forskjellige Bælters Frembringelser ompakkede i nye Baller og sendte til det nordlige Asien, ja til Evropa, hvor til de enten toge Vejen over Kiva, Astrabad, Nizsnei-Novgorod og Moskva til Hansestæderne eller over Herat, Tebris og Trapezunt, hvor fra de bleve førte videre paa venezianske Handelsskibe; hvor bevæget og krigersk Tiden end var, gik dog den livlige Samfærdsel fuldkommen sikkert, saa langt som Skyggen af Timurs Herredømme naaede; herom kan det ofte omtalte spanske Gesandtskab afgive det paalideligste Vidnesbyrd, i det det strax efter Slaget ved Engyry, medens Anarkiet i Lilleasien var paa det højeste, fuldkommen trygt og saa godt som uden Eskorte kunde rejse gjennem hele Asien fra Trapezunt til Samarkand, til Dels endogsaa gjennem fjendtlige Egne, og det endskjønt det medførte flere Lastdyr, belæssede med Kostbarheder fra Occidenten. En saadan Vejsikkerhed i Egne, som i vore Dage til Dels fuldkom-

ment ere spærrede for alt Samkvem paa Grund af Rovervæsenet, vidner klart om den Kraft, hvormed Timur forstod at styre sit udstrakte Rige.

Først under hans Efterkommere viste sig ret det aandelige Opsving i Centralasien, hvortil Timur lagde Grundvolden; men ham tilkommer hele Æren af at have givet den videnskabelige Stræben en national tyrkisk Retning. Vel havde ogsaa flere af Mellemasiens tidligere Fyrster været Tyrker; men de havde hyldet den iranisk-vestasiatiske Kultur og bidraget lige saa lidt til at hæve, hvad der var tyrkisk, som Persiens nuværende tyrkiske Dynasti. Timur, hvis Person repræsenterer Tyrkernes Sejr og det mongolsk-kinesiske Væsen, stræbte derimod bestandig at skaffe de tyrkiske Elementer den Overvægt, der med rette tilkom dem, og skjønt hans Hof vrimlede af lærde og Kunstnere, vedblev Tyrkisk dog at være Landets officielle Sprog, ja selv de mongolsk-uiguriske Skrifttegn, der vare de fanatiske Muselmænd saa forhadte som en Levning af det buddhaistiske Hedenskab, bibeholdtes. At Timur selv skrev en kraftig og flydende tyrkisk Stil, ses bedst af hans »Tyzikat«. Han yndede ikke de datidige Skribenters svulstige Sprog, og han, for hvem mere end det halve Asien skjælvede, og for hvis Trone saa mange Dynastier bøjede sig i Støvet, begyndte sine diplomatiske Meddelelser med de simple Ord: »Men tangri kuli Timur, jeg, Guds Slave, Timur, siger som følger . . .« — Hvilken grel Modsætning hertil danner ikke de senere bukhariske Khaners alenlange Titulaturer.

Ved paa mange Maader at beskytte og begunstige det store Antal Digtere og Videnskabsmænd, som Timur havde samlet om sig, søgte han at holde dem skadesløse for det tvungne Ophold i hans Hovedstad. Nogle fik glimrende Hofembeder, medens andre, som de lærde fra Bagdad og Merv, bleve ansatte ved Højskolerne i Bukhara, Samarkand og Kesch med langt rigere Indtægter, end de nogen Sinde vilde kunne have opnaaet i deres Hjemstavn. Ved Siden

heraf kunde Digtere og Skribenter ofte ustraffet tillade sig et saa frit Sprog lige over for Verdenserobreren, at mange af Nutidens halvciviliserede Monarker i Asien utvivlsomt vilde have straffet saadanne Udtalelser og Vittigheder med Døden.

Ved selve Højskolernes Udstyrelse udfoldedes der i Timurs Glansperiode en saadan Luxus, at Sporene endnu maa vække vor Forundring. Selv gav Regenten Exemplet, og dette blev villig fulgt af Medlemmerne af hans Familie, af Vesirerne og andre Rigmænd, der, for at behage ham, kappedes om, hvem der kunde udsmykke disse Videnskabens Boliger, Moskeer, Læse- og Sygehuse paa det prægtigste eller forsyne dem med de rigeste Pengegaver; men Timur blev dog den, der gav Stødet til Centralasiens aandelige Opsving.

Frode Jürgensen.

Napoleon III*).

I næsten tyve Aar har Kejser Napoleon III. ledet et stort Riges Skæbne, i det halve af dette Tidsrum har han behersket Evropas Politik, og det er derfor en mærkelig Fremtoning ved denne Mands Død at overskue denne Syndflod af modsigende Domme. Hele Ordbogens Omraade synes udtømt til hans Ros og Dadel; vi høre Beundringen og Hadet, den taknemmelige Kjærlighed og den vilde Foragt give sig Luft; »en uduelig Politiker«, »Evropas Velgjører«. »en Æventyrer og Bandit«, »en Mester i Regeringskunsten« — saaledes lyde Dommene mellem hverandre og diskuteres med Liv af Folkeslagene som af Partierne. Han selv levede i Tavshed og døde i Tavshed, som en vanskelig og æggende

*) Efter Heinrich v. Sybel: Kleine historische Schriften. III. Band. Stuttgart. 1881. — Afhandlingen er nærmest fremgaaet af tvende Foredrag, som Forfatteren holdt i Aaret 1873, strax efter den styrtede Kejsers Død, men foreligger her i en stærkt omarbejdet og fuldstændigere Form, i det Sybel foruden de senere fremkomne Arbejder ogsaa har kunnet benytte det berlinske Geheimearkiv. Naturligvis gjør Afhandlingen heller ikke i nærværende Form Krav paa at give det andet Kejserdømmes Historie endog blot i en nogenlunde udtømmende Form, men vil desuagtet vistnok interessere selv en videre Læsekreds ved de mange Haande Oplysninger om de historiske Begivenheders sande Sammenhæng.

Gaade for Samtidens offentlige Mening; men saa meget maa dog staa fast, at den, som har tilbagelagt et saadant Levnedsløb og har kunnet sætte saadanne Lidenskaber i Bevægelse, ikke har kunnet være noget ubetydeligt, fremfor alt ikke noget sædvanligt Menneske; han kan ikke indordnes under de almindelige Kategorier, god og ond, stor og middelmaadig; jævnsides og efter hinanden udfolder han de mest forskjellige Egenskaber, viser sig stadig som en anden Personlighed, end den han har udgivet sig for; midt i den tilsyneladende Ubevægelighed er han uafbrudt rastløs virksom, og sluttelig er han dog den samme midt under den mest brogede Omvexling. Napoleon III.'s Historie, i dette Ords rette Betydning, kan naturligvis slet ikke skrives endnu, men det er ligefuldt fristende at gjøre et Forsøg paa at udkaste et Billede af denne Mand og gjennem et Overblik over de vigtigste Udviklingspunkter i hans Liv muligvis naa frem til at anskueliggjøre denne hans Personligheds indre Enhed. Det følgende er et Forsøg herpaa; jeg giver fra første Færd Afkald paa alt, som udkræves til en fuldstændig og alsidig Fremstilling; store Krigsaktioner berører jeg kun med et Par Ord for udførlig at dvæle ved enkelte Momenter, hvor han personlig skrider ind, saaledes som min Opgave kræver, og saa vidt det Materiale, der staar til min Raadighed, tilsteder det. At give en objektiv historisk Betragtning tør jeg forudsætte som min Hensigt; den Politik, han har fulgt over for Tyskland, vilde — fraset alle andre Omstændigheder — allerede i og for sig hindre mig i en Overvurdering af den afdøde Kejser; men paa den anden Side er jeg personlig forpligtet til at vide ham megen Tak for den store Liberalitet, hvormed han aabnede de parisiske Arkiver for mine historiske Studier; ved de Samtaler, som herved foranledigedes, fik jeg Øje for hans aandelige Betydning og for den vindende Elskværdighed i hans personlige Fremtræden, ingen kan have en mindre Lyst end jeg til at kaste en Sten paa hans Minde.

I.

Jeg vil begynde med en Bemærkning, som synes mig af Betydning for strax fra første Færd at vinde det rette Standpunkt for vor Betragtning: Napoleon III. var lige saa lidt som sin store Onkel, ja maaske endnu mindre end han, en Franskmand i Ordets prægnante Betydning. Onklen var gjennemgaaende en Italiener, han var lige til sit tyvende Aar opfyldt af et bittert Had mod sin Hjemstavns franske Voldsherrer og blev først en Franskmand, da Revolutionen aabnede hans Ærgjerrighed de videste Udsigter, og Frankrig skaffede ham Hjælpekilder til et ubegrænset Herredømme. Brodersønnen var født i Paris og havde i det mindste paa mødrene Side fransk Blod i sine Aarer; men hans Skæbne medførte, at han fra sit sjette til sit fyrretyvende Aar, altsaa i den Livsperiode, som giver den menneskelige Natur sit afsluttende Præg, levede i alle Herrens Lande, kun ikke i Frankrig, at han ikke saae andet af Frankrig end Fængslets Vægge, at han modtog den største Del af sin Skoledannelse paa det tyske Gymnasium i Augsburg og sin militære Opdragelse i Schweiz; at han gjennemgik det revolutionære Demagogis Skole i Italien og modnedes til Statsmand i engelske og amerikanske Omgivelser; med andre Ord: den hele Sum af aandelig Viden og Formaaen skyldte han fem andre Kulturfolk, kun ikke det franske. Endnu i Aaret 1855, efter sit Besøg i Paris, skrev Dronning Victoria om ham: »Han holder meget af Tyskland og sine gamle Minder sammesteds, og der er meget tysk og meget lidt — i Virkeligheden slet intet — fransk i hans Karakter.« Ganske vist hang han fra den første Dag, han var sig bevidst, med hele sin Sjæls Attraa ved Frankrig, men ikke med Hjemmets og Fædrelandskjærlighedens medfødte Naturkraft, men fordi han med en fatalistisk Selvfølelse stræbte efter Onkelens Trone, og denne havde staaet paa fransk Grund og kun kunde gjenrejses dér og ellers intet andet Sted. Frankrig var lige saa lidt for ham som for Onkelen Maalet, men kun Midlet;

ligesom Tilfældet var med Onkelen, gik ogsaa Brodersønnens politiske Planer fra første Færd langt ud over Frankrigs Grænser og Frankrigs Interesser, hvad der rigtignok en Tid lang smigrede den franske Tørst efter Hæder, men snart bragte ham ind paa Veje, der maatte lede til en ødelæggende Katastrofe.

Arven efter Onkelen var hans Skæbne. Hans Moder Hortense, en livlig, begavet og ærgjerrig Kvinde, nærede en glødende Begejstring for den store Kejsers Minde, indpodede sin Søn allerede i hans tidligste Barndom den samme Tilbedelse og opfyldte hans unge Sjæl ene med den Tanke, at han og hans Broder fremfor alle andre Mænd vare kaldede til at gjenoprette Huset Bonapartes nedarvede Glorie. Karl Ludvig, som den yngre Søn den Gang kaldtes, tog sig i øvrigt slet ikke ud, som om Naturen havde bestemt ham til at give Kronprætendentens halsbrækkende Rolle, han var en stille og venlig Dreng, uden al barnlig Livlighed, lærvillig, godmodig og hjælpsom, langsom og betænksom i hele sin Færden; men bag det rolige Ydre glimtede undertiden en heftig Lidenskab og altid en sej Viljeskraft. »Mit blide Jærnhoved« plejede hans Moder at kalde ham. I hine Aar havde han til Legekammerat en Plejesøster, som senere blev en i enhver Henseende højst udmærket Dame, der ogsaa under Kejserdømmet stod i nært, hyppig endog i indflydelsesrigt Venskabsforhold til ham og kjendte hans Indre som faa andre Mennesker. For omtrent tyve Aar siden havde jeg den Ære at gjøre hendes Bekjendtskab; i en fortrolig Kreds opkastedes det Spørgsmaal, om Kejseren ejede Følelse. »Sikkert nok har han Følelse,« udbrød hun, »og det i tysk Betydning. Han er en blød, venlig Natur, han kunde ønske overalt at gjøre sine Omgivelser Glæde, han sørger for Menneskene med den samme udelte Opmærksomhed, hvormed en Gartner plejer sine Blomster; men der gives et Sted i hans Indre, som man ikke tør berøre, det er hans Dynastis Ret og Trivsel. Modsiges han heri,

bryder Lidenskaben alle Skranker; han bliver en Tiger«. Til denne Skildring føjede hun et Minde fra hin Barndomstid. Prinsen kunde vel omtrent være tolv Aar gammel, da hun i Arenenbergs Haver engang sladrede med ham uden for Slottets Vinduer og under en Vending i Samtalen drillede ham med hans Kejserdømme. Hans Øjne lynede, men han fattede sig, forblev ganske venlig, sladrede rolig videre og lokkede hende saaledes bort fra Slottet og hen til et ensomt Sted i Parken, hvor han, sikker for enhver Iagttagelse, pludselig sprang løs paa hende, greb hende i Armen med begge Hænder og med hæst Raseri udbrød: »Gjenkald, hvad du har sagt, gjenkald, eller jeg brækker din Arm«. — Saa haardt havde han grebet fat, at hun i hele Dage ikke kunde røre Armen frit.

Vi se hos Barnet den fuldstændig tragiske Komplication, der næsten minder om Hamlets Skæbne. Den tilbedte Moder indpoder i Drengens Sjæl en dæmonisk Ærgjerrighed, som lidt efter lidt voxer til, fylder hans hele Indre og drager ham bort fra ethvert andet sædeligt Bud: hun paalagde ham som nedarvet Ret, som et helligt Kald en Opgave, der overstiger hans Kræfter, er i Modstrid med den naturlige Retning i hans Indre og derved river hans hele sædelige Natur ud af alle Sammenføjninger.

Julirevolutionen 1830 drog for første Gang den unge Bonaparte frem til det offentlige Liv. Hortense vilde strax ved den første Efterretning ile til Paris, men hindredes heri ved Louis Philippes hurtige Tronbestigelse; men Paris's Demokrater havde Forbindelser med de utilfredse i alle Lande, og da alt forblev roligt i Neapel, Toscana og Piemont, gave de for Italiens Vedkommende den gjærende Befolkning i Kirkestaten, Modena og Parma Tegnet til Rejsning. Opstanden, som indskrænkede sig til Resterne af Carbonarierne og en Del af den dannede Borgerstand, blev næret af den indædte Harme mod den elendige Præstestyrelse og proklamerede Ophøret af Pavens verdslige Herredømme, men

savnede indre Enhed og fast Ledelse. Hortenses tvende Sonner færdedes den Gang i Italien, og trods alle Formaninger fra Faderens Side, som ikke vilde vide noget af sin Families ærgjerrige Dromme, sluttede de sig til en væbnet Skare, der fra Bologna vilde rykke lige løs paa Rom. De tvende Bonaparter dreve den noget ubestemte General Sercognani til en energisk Fremmarche; de kom til Rieti, men her stillede Biskop Gabriel Ferretti sig mod dem, lokkede en stor Del af deres Tropper til Frafald og nødte saaledes Generalen til et Tilbagetog. For ovrigt fandt de tvende Prinser ikke her nogen Lejlighed til videre Bedrifter; thi den revolutionære Regering i Bologna var bange for at lægge sig ud med Louis Philippe ved denne Brødrenes Deltagelse og internerede dem derfor i en afsides Fæstning; her døde den ældre Broder af Mæslinger, den yngre, som fremtidig kaldte sig Louis Napoleon, undkom under Østerrigernes Fremrykning under mange Æventyr til Frankrig og vendte derpaa tilbage til Schweiz. Ved denne Sagernes Stilling er det næppe sandsynligt, at Prinsen med dyre Eder har knyttet sig til Mazzinisterne for hele Fremtiden, hans senere Intervention i Italien lader sig ogsaa uden et saadant Sammenhæng fuldt vel forklare.

Efter sin Tilbagekomst til Arenenberg fordybede han sig i Studier over Artillerivæsenet og Statsvidenskaberne, var overalt afholdt paa Grund af sin rolige og venlige Optræden, men vakte ingen høje Forventninger om fremtidige Bedrifter hos nogen som helst. Lige som i Drengealderen var han tavs og indadvendt, i sit Ydre derimod utrolig flegmatisk, og trods al sin glødende Ærgjerrighed uden Heltens legemlige Styrke eller Statsmandens rolige Bestemthed. Han læste, grubliserede, var Forfatter, udspandt Planer paa Planer og sammenføjede sine Planer til velafrundede Systemer, uden dog at kunne finde nogen brugelig Løftestang til deres Virkeliggjørelse. Paa ny lægge vi Mærke til den tragiske Modsætning mellem hans Natur og

den Livsopgave, han i blind Tro havde paataget sig. Ingen kunde være den mægtige Soldaterkejser mere ulig end den talentfulde, men stadig indadvendte Yngling, som altid var hensunken i Grublerier og usikker, hvor det kom an paa Daad. Først da Underofficer Fialin, den senere Grev Persigny, sluttede sig til ham, skred Prinsen efter Raadforsel med ham i Aaret 1836 til Oprørsforsøget i Straszburg; han havde Mod nok til med faa Ledsagere at vove sig ind i de kongelige Troppers Kaserne; men han savnede den friske Daadskraft, som river Menneskene med sig, og en energisk Obersts Befalinger gjorde ham til Fange. Han blev derpaa forvíst til Amerika, men ilede efter sin Moders Død tilbage til Schweiz og drog her fra over til England, hvor han førte et noget obscurt Liv, undertiden i fint Londoner-Selskab, hyppigst dog i Samkvem med politiske Flygtninge og øvrige Æventyrere, der i Tillid til hans Lykkestjærne samlede sig om den seje og urokkelige Prætendent. Trods Uheldet i Straszburg vedblev han at stole paa sin Stjærne, pønsede Dag og Nat paa et nyt Foretagende og offentliggjorde i Aaret 1839 som et Forbud herpaa sit politiske Program: Les Idées Napoléoniennes. Bogen er i mere end én Henseende mærkværdig. I det væsentlige beror Indholdet af samme paa den Fremstilling, Fangen fra St. Helena har givet af sin Politik, paa hine Udviklinger, hvorefter alle den første Napoleons Krige og hele hans Despotisme kun har ét ophøjet Formaal: den demokratiske Lighed og en ny Folkeføderation i Evropa. Dog i det Brodersønnen saaledes forherliger sin Onkels Grundsætninger, fremtræder han ingenlunde som hans slaviske Afskriver, hans Bog vrimler af egne Iagttagelser over moderne Forhold og er derhos skreven meget klart, præcis og indtrængende; fremfor alt er imidlertid den Aabenhed og Oprigtighed frappant, hvormed Prætendenten, midt under Forberedelserne til en ny Rejsning, udvikler sit System for Frankrig og Evropa; ikke som naar nu til Dags Greven af Chambord blot i almindelige

Fraser hævder sit Princip og planter sin Fane, men gjennem en udforlig Drøftelse fastslaar han alle ledende Synspunkter saa vel for sin indre som for sin ydre Politik. Som han her har skrevet, har han ogsaa senere handlet, og naar Franskmændene have undret og beklaget sig over den sidste, kunne de i det mindste ikke rejse nogen Bebrejdelse over nogen som helst Føren bag Lyset.

Han begynder med en Udvikling af, at alt, hvad der i Evropa er stort, frugtbart og har Fremtiden for sig, hidrører fra den første Napoleon. I det han nu analyserer og motiverer sammes Grundsætninger, vil han ikke saa meget vinde Klarhed om de svundne Tider som et Forbillede for de kommende. Han finder nu den kejserlige Absolutisme i enhver Henseende retfærdiggjort; thi det franske Samfund er gjennemgaaende demokratisk, sønderrevet af heftige Partikjævlerier, berøvet den politiske Moralitet og uden Agtelse for nogen som helst Avtoritet. Derfra slutter han nu tvende Ting: Regeringen maa være fuldstændig demokratisk, og den maa være ubetinget stærk. Den bliver demokratisk, i det den proklamerer alles Lighed for Loven, en aaben Løbebane for ethvert Talent, Arbejdets og Samhandelens Frihed, i det den ikke indrømmer Fødslen nogen Forret og overdrager de politiske Valg til den almindelige Stemmeret. Regeringen er dernæst stærk, i det den samler hele den politiske Magt hos en eneste Repræsentant for hele Nationen, nemlig Kejseren, i det Kamrenes Rettigheder føres tilbage inden for beskedne Grænser, og Partiernes og Pressens Kjævlerier forhindres. Kejseren viser Kirken al Ære og stærk Beskyttelse, uden dog at tilstede den nogen Indflydelse paa Statsforvaltningen. Den politiske Frihed er det høje, men rigtignok meget fjærne Maal, hvortil den kejserlige Regering lidt efter lidt bør uddanne Folket; den skal danne Kransen paa Bygningen, som Napoleon senere udtrykte sig; for Øjeblikket drejer det sig dog kun om at

lægge Fundamentet hertil ved at gjenoprette Avtoriteten og Enigheden.

Den ydre Politik behandles mindre udførlig, men Forfatterens Tendens er stadig dog tydelig nok. Medens han i indre Spørgsmaal accepterer Onkelens System fuldt ud, gjør han her nogle Indskrænkninger, beklager, at Onkelen ved Overilethed og Rastløshed har beredt sit endelige Nederlag, at han har indladt sig alt for dybt paa de Frankrig uvedkommende tyske Anliggender, at han, rigtignok til sin egen dybe Beklagelse, er bleven trængt ind i en krigersk Konflikt med Preussen, sin naturlige Forbundsfælle. Det kommer stadig an paa ikke at presse Begivenhederne ind under Systemet, bemærker Brodersønnen, men at lempe Systemet efter Begivenhederne. Han tænker altsaa paa at handle mindre heftig og hidsig end Napoleon I., ikke at brede sig saa vidt og ikke saa lidenskabelig tilsidesætte andres Følelser. Skjønt han saaledes, overensstemmende med sin Individualitet og Tidsforholdene, pønser paa mildere Midler og forstandig begrænsede Formaal, opfatter han dog ogsaa her sin Opgave paa bonapartistisk Vis. I det han brændemærker Louis Philippes fejge Fredspolitik som æreløs, erklærer han, at Frankrig er kaldet til at fuldbyrde store Omvæltninger i Evropa, og det i alles Interesse, i Kulturens Tjeneste og i Kraft af sin civilisatoriske Genius. Han ser ikke sin sidste Opgave i at pleje og styrke de franske Interesser, men opfatter sit Kald som et verdenshistorisk, ganske som Onkelen. Hvorledes han i det enkelte har tænkt sig denne Omdannelse af Verdensdelen, erfare vi endnu ikke; kun saa meget er indlysende, at han tænker at fuldbyrde den gjennem en jævn Udvikling og, om muligt, i Enighed med Preussen*).

Med dette Program foretog Prinsen i 1840 Attentatet i Boulogne, der, som bekjendt, strandede endnu mere

*) Smlg.: Oeuvres I. pag. 133, 136 i Udgaven af 1856.

ynkelig end Rejsningen i Straszburg og indbragte ham en sexaarig Fængsling i Ham. Han gjaldt den Gang for en latterlig Figur, men fik snart Grund til at prise sit Uheld. Hans Fangenskab rettede alle misfornøjedes Blikke paa ham, den demokratiske Opposition knyttede Forbindelser med ham. og hans Navn begyndte igjen at fængsle Massernes Opmærksomhed. I 1846 lykkedes det ham at undkomme fra Fæstningen og slippe over til England, og strax efter Februarrevolutionen begyndte han sine ivrige Bestræbelser for at faa Fodfæste i den nye Republik. Det er bekjendt nok, hvorledes Napoleonsnavnet strax hævdede sit gamle Trylleri. hvorledes Prinsen blev valgt til Deputeret i fem Departementer og den 10de December 1848 til Republikens Præsident med flere end 5 Millioner Stemmer, medens den hidtidige Diktator, General Cavaignac, kun bragte det til 1½ Million Stemmer. Hine 5 Millioner vare nu rigtignok ingenlunde alle til Hobe Tilhængere af et bonapartistisk Kejserdømme, en stor Del Socialister, Orleanister og Legitimister stemte for Prinsen, udelukkende af Had til General Cavaignac; men den egentlige Afgjorelse kom til alles Overraskelse ved det mægtige klerikale Partis Hjælp. Endnu i September havde Pave Pius IX., som blev haardt ængstet i Rom af de italienske Republikanere, anmodet General Cavaignac om Afsendelsen af et fransk Troppekorps til sin Beskyttelse; men Generalen havde maattet afslaa denne Anmodning, da den franske Forfatning udtalte den Grundsætning, at Republiken aldrig turde blande sig i et uafhængigt Folks Anliggender. I Stedet tilbød han Paven et hæderligt Asyl i Frankrig, og Pius aflagde ham derfor i Oktober sin varmeste Tak og ytrede kun Betænkeligheder over, at Louis Napoleon, Kirkens slemme Fjende, maaske kunde sejre ved Præsidentvalget og Frankrig saaledes blive et farligt Opholdssted for Paven. I November foretrak han derfor at flygte fra Rom til Gaëta. Hvorledes gik det nu til, at Prinsen. Kirkens slemme Fjende, blot fire Uger

senere kunde samle hele Kleresiets Stemmer paa sig? Kjendsgjerninger forklare det. Tre Maaneder efter vovede han, til Trods for hin Artikel i Forfatningen, hvad Cavaignac havde afslaaet. Friskaremanden fra 1831, han, som den Gang havde bekæmpet Pavens verdslige Herredømme, afsendte nu et Armékorps til Rom, for at styrte Republiken og gjenoprette Pavens Regimente. Flertallet af Franskmændene tiljublede ham imidlertid sit Bifald, nogle af kirkelig Fanatisme, andre fordi en fransk Besætning i Rom styrkede den franske Indflydelse i hele Italien. Saa meget mindre kunde dette Forfatningsbrud eller dette Frafald fra tidligere Grundsætninger volde Præsidenten nogen Samvittighedsskrupel; Skridtet var nødvendigt, for at en Bonaparte igjen kunde komme i Spidsen for Frankrig; dette var i enhver Henseende bestemmende for ham, og han skulde først senere erfare, hvor skæbnesvanger denne romerske Expedition skulde blive for hans hele Fremtid. Visse Ubehageligheder traadte snart for Dagens Lys; han havde med meget Eftertryk lovet Romerne konstitutionelle Reformer, men fandt sig nu fuldstændig ude af Stand til at afpresse Paven blot den ringeste Indrømmelse. Pius vidste meget vel, at Prinsen yderligere trængte til det klerikale Partis Understøttelse og derfor ikke saa let vilde fornærme det ved at kalde Franskmændene tilbage fra Rom; han modtog altsaa deres Beskyttelse som en Ting, der forstod sig af sig selv, uden at indrømme deres Regering den mindste Indflydelse paa den romerske Forvaltning.

Napoleon skildrede selv nogle Aar senere for Lord Clarendon Behagelighederne ved dette Forhold. Han havde begaaet en Fejl, sagde han, da han lod Rom besætte, stod det nu til ham, vilde han sikkert ikke gjøre det om igjen; men den Gang havde hele det nationale Parti, Odilon Barrot og Fæller, været ivrige derfor og havde revet ham med; han havde tænkt at omdanne Rom til en lille konstitutionel Rede og bestemme Paven til at gaa ind paa denne Ind-

retning; men Pius svarede ham, at han befandt sig ganske vel i Gaëta og kun vilde vende tilbage til Rom, naar han havde ubetinget Frihed til at handle dér, som han vilde. »Saaledes har jeg,« lagde Napoleon til, »paa mine Knæ maattet tigge ham om at vende tilbage, og det var ham, som foreskrev mig Love«. Ved en senere Samtale kom Lord Clarendon ind paa Mortara-Historien og bad Kejseren at gjøre noget for den retfærdige Sag, da han utvivlsomt havde Magt dertil. »Nej,« svarede Napoleon, »jeg har gjort, hvad jeg kunde; dog Paven har skrevet mig et langt Brev til, at han hellere havde set, om den lille Jødedreng ikke var bleven døbt paa den bekjendte Maade; men siden det nu engang var sket, var det for ham en Samvittighedssag, og han lod sig heller slaa ihjel, end han udleverede Drengen til hans Forældre. Jeg tror,« tilføjede Napoleon ironisk, »at Martyrdøden vilde forekomme Paven som en stor Lykke; men netop jeg, som holder Rom besat, kan dog umulig berede ham den Fornøjelse, det vilde rent ud være et Mord« *).

Desto bedre gik det for Præsidenten i selve Frankrig. Hvorledes han her med største Behændighed vidste at gjøre Nationalforsamlingen upopulær, at opløse Partierne, at fange Demokraterne ved Løftet om den almindelige Stemmeret og at fremstille sig for de fredelskende Borgere som det eneste Bulværk mod nye kommunistiske Revolutioner, kan vel her forudsættes som velbekjendt. Endelig i Aaret 1851 ansaa han sin Stilling for stærk nok til at kunne sætte den republikanske Forfatnings Fald paa Dagsordenen. At den Ed, som han havde aflagt paa Forfatningen, ikke vilde hindre ham, forstod sig af sig selv. Siden Broderens Død følte han sig som retmæssig Kejser af Frankrig; naar de ubeføjede Usurpatorer, som foreholdt ham hans Arv, søgte at binde ham ved aftvungne Eder, syntes det kun en Grund

*) Grev Bernstorffs Indberetning af 5te Januar 1859, efter Clarendons Meddelelser.

mere til at feje disse Forbrydere bort fra Jordens Overflade.

For Prinsen imidlertid skred til Værket, ønskede han at styrke sin fremtidige Stilling ved et Tilhold i Udlandet. Faa Uger før Statskupet afsendte han derfor en af sine fortroligste Venner, Persigny, til Berlin med Forslaget til en fransk-preussisk Alliance. Persigny gav udforlige Udviklinger om Præsidentens Regeringssystem, i officiel som i fortrolig Form, navnlig ved lange Samtaler med General Radowitz, ved hvem han haabede bedre at kunne paavirke Kong Frederik Vilhelm IV end gjennem hans Ministre. Saa vidt jeg véd, er der angaaende disse Underhandlinger hidtil kun kommet ubestemte Notitser frem for Offentligheden, og jeg forelægger dem altsaa noget udførligere*), da de ere i høj Grad karakteristiske for de napoleonske Bestræbelser. »I de indre Forhold,« udtalte Persigny sig for den preussiske General, »staar alt fuldkommen anderledes til hos os end i Tyskland: alle ideelle Begreber, alle Hensyn til Ret og Lov ere hos os malede til Støv gjennem en halvhundredaarig Revolutionstid; kun den materielle Magt gjælder hist; men mægtig er kun det, som er organiseret; organiseret hos os er kun Hæren og Proletariatet. Armeen have vi for os ved Navnet Napoleon, og Proletariatet ville vi vinde ved rigelig Beskæftigelse og Underhold. Saaledes kan Herredømmet ikke glippe os«. Angaaende Frankrigs Stilling i Evropa bemærkede han følgende: »Vi vide, at Napoleon I har haft Held med sig, saa længe han indskrænkede sig til Frankrigs naturlige Kald, Hegemoniet over det stambeslægtede romanske Syden. Han gik til Grunde ved den afsindige Stræben at drage Tyskland inden for sit Herredømmes Omraade. Derved gjorde han ogsaa Bruddet med England ulægeligt, og nu vide vi, at Frankrig i en Krig samtidig med England og Tyskland nok kan tilkæmpe sig Sejre, men

*) Efter mundtlig Meddelelse fra General v. Radowitz.

ikke triumfere i Længden. Det lykkedes ikke ham, alle Tiders største Feltherre, og vi have ikke mere nogen saadan Feltherre. Vi ønske at bygge for en lang Fremtid og forstaa at begrænse os. Vore Interesser og vor Ærgjerrighed gaar mod Syd, vi kunne ikke længere taale, at Østerrige hersker over hele Italien. Østerrige staar imidlertid eder lige saa meget i Vejen i Tyskland som os i Italien: altsaa pege vore Interesser udtrykkelig og lige frem paa en Alliance mod den fælles Fjende«.

Paa Spørgsmaalet, hvad der da skulde ske, naar Østerrige var ydmyget, lod Svaret: »Vi ønske at skabe blivende Forhold, altsaa hverken at opflamme Evropa mod os ved blind Ærgjerrighed eller ved bornert Havesyge at synde mod Tingenes Natur; men Tingenes naturlige Udvikling kræver saa vel i Italien som i Tyskland en national Omformning. Vor Fordel er stor nok, naar vi udvise Østerrige af Italien; lad Landet da indrette sig efter eget Ønske. Naar I hjælpe os hertil, finde vi det ganske rigtig, at I konstituere Tyskland overensstemmende med de nationale Bestræbelser. For os selv fordre vi hverken hist eller her nogen materiel Fordel«.

Den sidste Ytring førte til en nærmere Udvikling. »Vi tragte,« forsikrede Persigny, »ikke efter nogen Erobring. Frankrigs Magt er stor nok til, at det ved en rigtig Brug kan bevæge og lede Verden, medens vi som Erobrere ville væbne Verden mod os. Naar vi blot paa nogen som helst Maade evne det, ville vi alvorlig tragte efter ikke engang at tilegne os en Fodsbred fremmed Jord. Rigtignok er det for os meget tvivlsomt, om vi ikke dog maa vise Frankrigs offentlige Mening en saakaldet reel Gevinst: indtræder dette Tilfælde, ville vi tænke paa Savoyen eller Landau«.

Den hele Udvikling kunde prægtig udgjøre et Kapitel i »Idées Napoléoniennes, en noget speciellere Anvendelse og Gjennemførelse af de i 1839 opstillede Sætninger. I Formen er den umiskjendelig afpasset efter den preussiske Tilhørers

Standpunkt; men ikke desto mindre modtager den gjentagne Forsikring om fuldstændig Uegennyttighed sin rette Belysning gjennem Persignys Slutningsord. Den udvikler et stort Skema, snarere efter almindelige doktrinære Forudsætninger end efter nøje Kjendskab til de virkelige Forhold; men det er lige fuldt det System, Louis Napoleon et helt Aarti fulgte med vedholdende Konsekvens.

Preussen afslog høflig, men kategorisk de franske Opfordringer. Det var i Virkeligheden ogsaa et stærkt Stykke at rette den Slags Anmodninger til Kong Frederik Vilhelm IV, og det mest slaaende Bevis for den theoretiske Sikkerhed, hvormed Louis Napoleon troede paa sit Systems uimodstaaelige Tiltrækningskraft. Enhver, i Ordets virkelige Betydning, praktisk Statsmand havde kunnet sige ham, at Kongen den Gang, et Aar efter Olmütz, afskyede Tanken om Tysklands Enhed, der havde drevet Preussen ind paa revolutionære Veje, at han ærede Østerrige, som — rigtignok med en noget barsk Haand — havde revet ham bort herfra. Paa østerrigsk Side har man i Aaret 1859 forsikret, at Persigny, efter at være víst tilbage af Preussen, strax har sonderet Østerriges daværende Sendemand, i Berlin, v. Prokesch, med Hensyn til et Wiener-Pariser Forbund paa Preussens Bekostning, men med samme Uheld som hos Kong Frederik Vilhelm. Sagen er i og for sig ikke umulig; Napoleon I plejede at betegne det som Politikkens højeste Regel stadig at have tvende Strænge paa Buen; men der foreligger indtil Dato ikke paalidelige Oplysninger herom.

Imidlertid fuldbyrdede Prinsen den 2den Decbr. 1851 sit Statskup. Da der den 4de Decbr. rørte sig en væbnet Modstand herimod, brød Tigeren i ham løs. Tropperne havde Ordre til ved den ringeste Bevægelse at gaa frem med knusende Energi; inden faa Timer bleve mange Tusende Mennesker, kæmpende og Tilskuere, Mænd og Kvinder, Oldinge og Børn skudte ned. Paa lignende Maade gik det

til i Departementerne, hvor der udbrød mangfoldige Uroligheder, som bleve undertrykte med knusende Grusomhed. De døde har ingen talt; men over 26,000 Mennesker bleve i Løbet af faa Uger deporterede over Oceanet. Hele Frankrig laa i stum Rædsel, men fremtidig saae ingen en latterlig Figur i Æventyreren fra Boulogne. Derimod holdt Ærkebispen af Paris den 30te December et højtideligt Te Deum i Domkirken Nôtre Dame, de bosiddende Klasser aandede frit; thi Faren for en kommunistisk Revolution var fjærnet, og syv Millioner Stemmer gave Prinsen Fuldmagt til at udstede en ny Forfatning. Han formede denne efter Mønsteret fra 1804, efter de Anskuelser, han havde bebudet i »Idées Napoléoniennes«; det er bekjendt, hvorledes han ad denne Vej inden ti Maaneder steg op paa Kejsertronens Trin.

Angaaende hans indre Politik kan jeg fatte mig kort; den var, som han havde forudsagt i Aaret 1839, despotisk, hvad Forfatningen, demokratisk hvad Forvaltningen angik. Den gav Kejseren fuldstændig uindskrænket Magt, tilintetgjorde Presse- og Forsamlingsfriheden, ledede den almindelige Stemmerets Valg ved det verdslige og gejstlige Politi, kvalte enhver Rejsning ved Hærens, Kleresiets og Domstolenes forenede Magt. Ofte nok blev der talt om den fremtidige Frihed, som skulde indtræde, naar Folkets politiske Opdragelse var fuldendt; men det forstaar sig af sig selv, at der ikke gives nogen slettere Skole for Friheden end den fuldstændige Ufrihed, og ved hvert lille Experiment kom Napoleon stadig til den Erkjendelse, at det franske Folk desto værre stadig endnu ikke var modent for Friheden. Bedre Resultater naaede han i den anden Del af sit Program, den demokratiske Forvaltning til Fordel for den store Masse. Hvad der under Louis Philippe stadig strandede i Kamrene paa lokale og Børsens modstridende Indflydelser, satte den kejserlige Despotisme igjennem med glimrende Held: Frihandelens Gjennemførelse, Jærnbanesystemets Fuldførelse og

Fuldendelsen af Bivejene over hele Frankrig. Disse tre glimrende Resultater vilde i og for sig være tilstrækkelige til at sikre enhver Regering et højt historisk Minde; og hertil kom endnu en Række mindre, men dog betydelige og velgjørende Indretninger t. Ex. Ombyggelsen af næsten alle Landets større Byer, den kolossale Forøgelse af Sparekasserne, Opdyrkningen af de store Heder mellem Oceanet og Gironde, Beplantningen af talrige Bjærgskrænter i Provence, den indenlandske Hesteavls heldige Fremme o. s. v. Man kan heller ikke paastaa, at den aandelige Dannelse blev forsømt over de materielle Interesser; Pariserakademiets store Publikationer gik deres Gang, Regeringen foranstaltede Udgivelsen af Napoleon I's Korrespondence, understøttede en lang Række lærde Undersøgelser og udsendte et helt Antal videnskabelige Expeditioner til Orienten. Arkiverne bleve ordnede og paa en liberal Maade gjorde tilgjængelige, og Organisationen af den fortræffelige »Ecole des Chartes« udvidet. Efter tyske Fagmænds Mening skal de franske Naturvidenskabers gamle Ry være stærkt blegnet; men paa de historiske Discipliners Omraade kan en saadan Tilbagegang ikke spores, hvad enten man lægger Vægten paa Forskningens Grundighed eller Nøjagtighed eller paa den aandrige Forstaaelse og smagfulde Fremstilling. Ogsaa den lavere Undervisning udvikledes med Iver, og Tallet paa Elementarskolerne blev næsten fordoblet; langvarige Studier viedes en Reform af Lyceerne og Gymnasierne, men Kejserriget gik til Grunde, før man paa dette Omraade kunde naa et endeligt Resultat.

Det var og det blev dog umiskjendeligt, at Tidens fremherskende Retning mere gik ud paa at erhverve Rigdom og timelige Goder end Livets ideelle Goder. Den herskende Absolutisme, som forbød enhver uafhængig Karakter at deltage i de offentlige Anliggender, bidrog til at vende den økonomiske Virksomhed mere og mere mod Egoisme og Nydelsessyge, og Manglen paa enhver parlamentarisk og offentlig

Kontrol bragte ogsaa de herskende Kredse ind paa dette Skraaplan. Det er dog for meget sagt, naar man uden videre betegner ham som Ophavsmanden til den med Rigdommen voxende Korruption og Frivolitet; om slige uhyggelige Ting kunde allerede Louis Philippes parlamentariske Tid have meget at fortælle, og det maa overhovedet staa mislig til med et Folks offentlige Moral, naar det slette Exempel fra enkelte af Hoffets og Regeringens Stormænd kan give Tonen an for Nationens Masse. Napoleon selv var uordentlig og ødsel i Pengesager; Tiden har utvivlsomt godtgjort, at han ikke har opdynget store Skatte for sig og sine. I en anden Henseende maa man om Kejserinde Eugenie sige, at hun siden sit Ægteskab aldrig har givet Anledning til en grundet Anklage, betræffende hendes kvindelige Rygte; men i øvrigt saae det sørgelig ud i det kejserlige Frankrigs højeste Samfundslag, saa vel hvad Ubestikkeligheden som hvad Sædernes Renhed angik. For fra Exilet at naa op til Kejsertronen havde Præsidenten maatte hverve enhver Fælle, der var duelig, samvittighedsløs og hengiven; efter Statskupet trak hele det hidtidige franske Samfunds Pryd sig sky og harmfuld tilbage fra den blodbesudlede Lykkeridder; saaledes kunde han ikke undvære en Morny, Maupas eller St. Arnaud, og havde han turdet, vilde alligevel hans naturlige Godmodighed og Taknemmelighed have forment ham det. Fra Statens Midtpunkt strømmede saaledes Ødselhed, Bestikkelighed og Underslæb mere og mere ud i alle Finansstyrelsens Aarer, og derfor kunde denne aldrig naa en fast Ordning og regelmæssig Ligevægt til Trods for de ledende Mænds fremragende Talent, for Kejserens Vilje og Nationens voxende Rigdom.

(Fortsættes.)

Skildringer af Englands nyeste Historie.

VIII.

Cobden og Bright.

Den nominelle Leder for Frihandelspartiet i Parlamentet var i mange Aar Charles Villiers, en udmærket dygtig Mand med aristokratisk Familie og Forbindelser og urokkelig trofast mod den Sag, han havde helliget sig. Det er et meget almindeligt Fænomen i Englands politiske Historie at se en Adelsmand antage sig Folkets Sag og træde op for »de ufrigjorte Millioners Rettigheder«; men det var noget nyt at se en Mand af Charles Villiers's Stand hellige sig til en saa praktisk og forretningsmæssig Sag som Ophævelsen af Kornloven. Villiers indbragte flere Sessioner i Træk i Underhuset et Forslag om Kornlovens fuldstændige Afskaffelse, og hans Veltalenhed og dygtige Bevisførelse tjente til at vække Landets Opmærksomhed for Sagen og skabe mange Proselyter; men han kunde gjærne hele sit Liv igjennem være vedbleven at præke for Underhuset om Frihandelsspørgsmaalet uden at komme Maalet nærmere, naar det ikke havde været for den Maade, hvorpaa hele Landet, og særlig de store Fabrikbyer i det nordlige England, tog sig af Sagen. Før Lord Greys Reformbill gik igjennem, havde disse Byer ikke haft Repræsentationsret til Parlamentet, og det syntes nu, som om de vilde ind-

hente den forsømte Tid ved ganske at tiltage sig Landets Styrelse. I den senere Tid have de mistet noget af deres Indflydelse; de Reformer, de særlig tragtede efter, ere blevne udførte, og den Enighedens Aand, som i vanskelige Tider udgjorde deres Styrke, har tabt sig, nu da der er mindre Nødvendighed for den. Manchester, Birmingham og Leeds ere ikke mindre vigtige for Nationens Liv, end de vare den Gang; men deres Overherredømme existerer ikke mere. I hin Tid var det By mod Land; Manchester repræsenterede Byerne, og hele det konservative Parti (den Gang næsten de eneste Landejendomsbesiddere) repræsenterede Landet. Manchester-Skolen, som den kaldtes, havde den Gang og længe efter nogle Lærere og Ledere, som i og for sig vare i Stand til at gjøre hvilken som helst Skole anset og mægtig. Med Manchester-Skolen begyndte en ny Slags Folkeagitation; hidtil havde Agitationen, enten dens Sag var god eller slet, kun appelleret til Lidenskaberne og levet af at ægge dem; nu blev der indført en Agitation, der appellerede til Fornuften, brugte Talstørrelser som Bevisgrunde og forvandlede Pøbelmøder til politisk Økonomi.

Bevægelsens virkelige Leder var Richard Cobden. Cobden hørte til den rigere Bondestand og havde kun faaet en middelmaadig Opdragelse. Da hans Fader døde, medens den vordende store Frihandelsmand endnu var i sin første Ungdom, kom han i Huset hos en Onkel, som drev en Forretning en gros i Londons City, og som gav ham Beskæftigelse ved denne. Senere blev han Deltager i en Bomuldsfabrik i Manchester og gjorde af og til Handelsrejser paa Forretningens Vegne. Han holdt meget af at rejse; men det var ingenlunde paa almindelig Turistmanér, at han rejste; thi Cobden interesserede sig ikke for skjønne Egne, for Kunst eller Ruiner, men for Mennesker; han studerede Landenes Tilstand med Hensyn til den Indflydelse, den havde paa Nutidens Mænd og Kvinder og gjennem dem rimeligvis paa Fremtidens. Han iagttog alt med et hurtigt

og forstandigt Blik, saae for sig selv og tænkte for sig selv. Hvor han kom hen, onskede han at lære noget; han besad i høj Grad den Gave, flere store Mænd af vidt forskjelligt Præg have ejet, som Goethe aabent pralede af, og som Mirabeau besad mere af, end han gjærne vilde indromme, den Gave at drage Nytte og Belæring af enhver, med hvem man kommer i Beroring. Cobden forstod at lære noget af enhver, hvem han mødte paa sin Vej, og selv ved et flygtigt Bekjendtskab vidste han at udvide sin Erfaring. Han var vidt berejst efter den Tids Maalestok, da det var langt vanskeligere at rejse end nu til Dags; thi han var fortrolig med de fleste Lande i Evropa, med flere Dele af Østen og, hvad der den Gang var langt sjældnere, med de forenede Stater og Kanada. Han foretog ikke den rejsendes sædvanlige store Tur for derpaa at lade de Steder, han havde set, synke hen i Forglemmelse; nej, han studerede dem noje og besøgte mange af dem igjen for at sammenligne sine tidligere og senere Indtryk med hinanden, og dette var i sig selv en udmærket Forberedelse til den Lobebane, han agtede at slaa ind paa. Da han var omtrent tredive Aar, begyndte han at erhverve sig en vis Berømmelse som Forfatter til Flyveskrifter, der vare rettede mod nogle af de mest yndede Doktriner i den gammeldags Statskunst: at Stormagterne i Evropa skulde være lige mægtige, at det var nødvendigt at vedligeholde en Statskirke i Irland, at det var af Vigtighed for England at blande sig i alle evropæiske Stridigheder, og lignende Dogmer. Cobdens Meninger vare den Gang, hvad de vedbleve at være lige til hans Dodsdag; han synes lige paa en Gang at have naaet en fast og moden Overbevisning, som aldrig senere forandrede sig. Hvorledes man end ellers vil stille sig lige over for hans Anskuelser, kan der kun være én Mening om den Dygtighed, hvormed han forstod at forsvare dem baade skriftlig og mundtlig; dog var det levende Ord altid hans bedste Vaaben, og hvis Veltalenhed var en Forretning

og ikke en Kunst — det vil sige, hvis en Tales Værdi mere beroede paa dens Held end paa dens Form — da kunde man med rette paastaa, at Cobden var en af de største Talere, England nogen Sinde har kjendt. Hans Sprog var jævnt og naturligt, og hans Maade at tale paa var indtrængende. alvorlig og overbevisende. Hans egen Sanddruhed og oprigtige Tro paa sin Sag skinnede gjennem hans Tale, han appellerede til sine Tilhøreres Fornuft og Dømmekraft og overbeviste dem om, at deres Fordomme stred mod deres egen Interesse. Skjønt han talte aldeles rolig, havde hans klare, klangfulde Stemme en egen fordringsløs Magt, som satte hans Ord i Stand til at høres med Lethed af alle i de store Forsamlinger, han ofte havde Lejlighed til at henvende sig til. Hans Taler vare fulde af Afvexling; thi han illustrerede sine Beviser med Exempler, tagne fra hans egen personlige Erfaring eller fra Bøger, og disse Exempler vare altid slaaende, passende og underholdende, og bleve fortalte med meget Lune. Aldrig brugte han en overflødig Sætning, men fik med faa klare Ord sin Mening tydelig frem. Mange af Cobdens ivrigste Modstandere tilstode, endogsaa medens han levede, hvorledes de ofte til deres Forskrækkelse fandt, at selv deres fasteste Overbevisning styrtede sammen under hans flydende Bevisførelses overvældende Indflydelse. Naar Folkets Lidenskaber imidlertid kom i Bevægelse, havde Cobden ikke længer nogen Magt over dem. Saa længe Spørgsmaalet kunde afgjøres paa følgende Maade: »Jeg skal overbevise dig om, at din Handlemaade skader din egen Fordel,« eller »du handler, som ingen retfærdig og redelig Mand bør handle«; saa længe som den Slags Beviser havde Magt over Tilhørerne, var Cobdens Indflydelse enestaaende; men naar Lidenskabens Time kom, naar Folket svarede: »Jeg bryder mig ikke om, enten det er til min Fordel eller ej — jeg bryder mig ikke om, enten jeg handler rigtig eller galt,

hvorhen mit Instinkt driver mig, dér gaar jeg«, da var Cobden med sin sunde Fornuft og sin Retfærdighed ikke mere paa sin Plads. Han kunde ikke besvare Følelse med Følelse, han kunde ikke, som Shakespeare siger, »overgale« de andres Lidenskab; thi han havde ingen Sympathi for Menneskers Sindsbevægelse, han forstod den ikke og tog den aldeles ikke med i Betragtning. Hans Bedømmelse af Mennesker og Nationer var alt for meget grundet paa hans Kjendskab til hans egen Karakter; da han vidste, at han kunde stole paa, at han i ethvert Tilfælde vilde handle med Billighed og Forsigtighed, indbildte han sig, at hele Verden vilde lade sig styre af de samme retfærdige og forsigtige Love. Historien havde kun liden Interesse for ham, undtagen for saa vidt, som den vidnede om Menneskeslægtens stadige Fremgang og forsynede ham med Beviser for, at Frihed, Fred og indbyrdes Retfærdighed vare gavnlige for Mennesker. For de uvilkaarlige Følelser nærede han ingen Agtelse, selv hvor disse havde sin Rod i ædle, menneskelige Tilbøjeligheder; saaledes indsaa han f. Ex. ikke, hvorledes den blotte Nationalitetsfølelse kunde bringe Folk til at gjøre Oprør og føre Krig, saa længe de bleve nogenlunde godt regerede og fik Lov til at leve i Fred og ernære sig redelig. Han repræsenterede derfor aldrig mere end Halvdelen af den engelske Nationalkarakter og var altid uenig med sine Landsmænd om et eller andet betydeligt politisk Spørgsmaal.

Ikke desto mindre var Cobden som skabt til at føre en Agitation som den om Kornloven heldig til Ende; han havde det Held at finde Hjælpere, der vare ham værdige, især var Bright hans vigtigste Kampfælle. Brights Berømmelse er ikke saa nøje forenet med Kornlovens Ophævelse som Cobdens; selv om Bright havde været paa den urette Side af de Spørgsmaal, hvis Sag han talte, selv om hans Agitation havde gjort sig lige saa bemærket ved sit

Uheld, som nu ved sit Held, vilde han dog være bleven en berømt Mand i England; thi han besad, hvad Cobden i en vis Forstand manglede, den sande Veltalenheds Gave. Det er et Spørgsmaal, om der nogen Sinde i England er fremtraadt en Mand, som besad flere af de Egenskaber, der ere nødvendige for en stor Taler, end Bright; han havde en bydende Skikkelse, skjønt han ikke var saa høj og statelig som O'Connell, men mere bred med et stort Hoved og et smukt udtryktsfuldt Ansigt; hans Stemme var mægtig, klar og gjennemtrængende med en usædvanlig vibrerende Klang, der gjorde usigelig Virkning, naar han ønskede at udtale sin Bevægelse eller Foragt; hans Sprog var ganske som en Demagogs bør være, af den strængeste Renhed og frit for al overflødig Prydelse. En Mærkelighed ved hans Maade at tale paa, som først slog Tilhørerne, var hans sjældne Selvbeherskelse; han syntes altid snarere at holde sin Kraft tilbage end paa nogen Maade anstrænge sig; hans Tale var som oftest rolig og afmaalt uden megen Gestikulation, og selv ikke paa de mest bevægede Steder blev han lidenskabelig eller højrøstet. Hans Veltalenheds Ild var hvidglødende, dyb og fortærende, men aldrig gnistrende eller funklende. Han raadede baade over meget Lune og over skarp, træffende Satire, og var han end ikke meget belæst, var han til Gjengjæld fuldkommen inde i de Bøger, han havde læst. Bibelen og Milton var hans kjæreste Læsning; hans Sprog var rimeligvis mest dannet efter Bibelen; thi om end hans Tænkemaade og simple, strænge Moralitet kan have været paavirket af Milton, bar hans Tale dog kun ringe Spor af Miltons klassiske Vendinger og helleniske og romerske Terminologi, men var fremfor alt ægte engelsk og jævn naturlig. Bright hørte til en stræng religiøs Kvækerfamilie, som var Tæppefabrikanter i Rochdale i Lancashire og havde erhvervet sig en betydelig Formue ved deres Forretning; John Bright var derfor hævet over de Fristelser, hvorfor

andre unge Talere for den demokratiske Sag ofte kunne være udsatte, og det er rimeligt, at det ved hans første Fremtræden i Parlamentet gavnede ham i den offentlige Mening, at han var bekjendt som en formuende Mand og ikke som en dristig og trængende Æventyrer.

Bright har selv givet en interessant Beretning om sit første Møde med Cobden: »Første Gang, jeg gjorde Bekjendtskab med Cobden, var angaaende det store Spørgsmaal om Folkeoplysningen. Jeg tog over til Manchester for at besøge ham og indbyde ham til at komme til Rochdale og tale ved et Møde, som skulde holdes i Baptistkapellets Skolestue i West-Street. Jeg fandt ham i hans Kontor; jeg sagde ham, hvad jeg ønskede; hans Ansigt straalede af Glæde, da han hørte, at andre arbejdede for den samme Sag som han. Han gik uden Betænkning ind paa at komme; han kom og talte, og skjønt han den Gang var saa ny som Taler, vare dog hans Tales Egenskaber de samme, som han beholdt saa længe, han i det hele var i Stand til at tale — Klarhed, Logik, en rolig Veltalenhed og en Overtalelsesevne, der i Forening med den fuldkomne Sanddruhed, hans Blik og Ydre bare Præget af, udøvede en næsten uimodstaaelig Magt.«

End mere mærkelig er den Skildring, som Bright har givet af Cobdens første Opfordring til ham om at deltage i Agitationen om Kornlovens Afskaffelse:

»Jeg var i Leamington, og Cobden kom for at besøge mig. Jeg var den Gang nedsunken i den dybeste Sorg — jeg kan næsten sige Fortvivlelse, thi Lyset og Solskinnet i mit Hus var bleven slukket. Alt, hvad der endnu var tilbage paa Jorden af min unge Hustru, undtagen Mindet om et helligt Liv og en alt for kort Lykke, laa koldt og stille oven over os. Cobden besøgte mig som en Ven og tiltalte mig, som man kan tænke, med deltagende Ord. Efter nogen Tids Forløb saae han op og sagde: »Der er i dette Øje-

blik i England Tusender og atter Tusender af Hjem, hvor Hustruer, Mødre og Børn ere nær ved at dø af Sult. Naar nu Deres første voldsomme Sorg er forbi, vil jeg raade Dem til at komme med mig, og vi ville ikke unde os Hvile, før Kornloven er ophævet.«

Bright fulgte Opfordringen, og fra den Tid skriver sig det enestaaende Sammenhold mellem disse to Mænd, der arbejdede sammen som Brødre, elskede hinanden, som ikke alle Brødre gjøre, og vare saa nøje forbundne med hinanden i Folks Øjne, at man indtil Cobdens Død næsten aldrig hørte den ene omtale, uden at den anden ogsaa blev nævnet. Der var noget ligefrem romantisk ved deres gjensidige Hengivenhed; begge førte et ædelt Liv, begge vare, hver paa sin Maade, geniale Mænd med en ærlig og stærk Natur, og der var aldrig Tanke om Jalousi imellem dem, skjønt de stadig bleve sammenlignede med hinanden baade af velvillige og fjendtlige Kritikere. Deres Begavelse var udmærket skikket til at gjøre dem til mægtige Forbundsfæller; thi den ene besad netop, hvad den anden manglede. Bright havde ikke Cobdens vindende Overtalelsesevne eller hans Lethed og Kraft i Bevisførelse, men paa den anden Side kunde Cobden ikke maale sig med sin Ven i Veltalenhed, og de udgjorde i Forening en betydelig Magt saa vel i Underhuset som ved Møder. Kinglake, der aldeles ingen Sympathi nærede for Brights og Cobdens politiske Meninger, udtalte sig alligevel saaledes om den Indflydelse, de udøvede over Underhuset: »Disse to Talere havde vist, med hvilken Styrke, med hvilken mesterlig Dygtighed, med hvilken Udholdenhed og Mod de kunde føre en videnskabelig Sandhed gjennem de politiske Storme. De havde vist, at de kunde vække og styre de Tusender, som lyttede til dem med Henrykkelse — at de kunde bøje Underhuset — at de kunde paatvinge Førsteministeren deres Tro og øve saa stærkt et Tryk paa ham, at han efter nogen Tids

Forløb følte det som en Pine og en Tvang mod sin Fornuft at holde ud imod dem. Ja, endnu mere. Enhver af disse begavede Mænd havde víst, at han turde gaa tappert ind midt imellem vrede Modstandere, bevise dem, hvor fejlagtige deres Slutninger vare, tilintetgjøre deres Yndlingstheorier lige for deres Øjne og triumferende slaa dem af Marken«.

(Fortsættes).

S. M.

Smaating.

En historisk Notits fra Svenskerkrigen 1657. Kalmarunionen hidførte, som bekjendt, ikke en Styrkelse og et Sammenhold imellem de tre nordiske Folk, men gav tvært imod Stødet til hundredaarige Kampe, hvori Danmark og Sverige tilføjede hinanden blodige og uerstattelige Tab. Særlig ødelæggende for Danmark var Svenskerkrigen 1657—58, der indlededes med den danske Krigserklæring af 1ste Juni 1657.

Rigsmarsken Anders Bilde erobrede Bremen og Verden paa Stade nær, men hermed var Krigslykken ogsaa forbi. Svenskerkongen Karl Gustav brød med 9000 Hestfolk og 4000 Fodfolk ind i Holsten 23de Juli, medens Vrangel og Ascheberg ryddede Bremen; Itzeho blev taget, og snart var hele Halvøen i Kongens Magt, især efter Frederiksoddes (Fredericias) Fald. Hvad Jylland led og hvorledes det stred imod, er for det meste hyllet i Dunkelhed, men hvad skulde en Landstorm udrette mod de øvede svenske Tropper andet end at spredes og nedsables. At dette fandt Sted ved Nørresundby og Hals, hvor Oberst Bøttiger fra svensk Side førte Kommando, er bekjendt nok; men hvad synes ganske ubekjendt, ville vi her meddele. I Gjettrup Sogns Kirkebog findes anført, at s e x G a a r d m æ n d d e r s t e d s b e g r o v e s, s o m v e d d e t y n k e l i g e N e d e r l a g v e d N a b e 7 d e O k t o b e r 1 6 5 7 faldt i Slag mod S v e n s k e r n e. Gjettrup er et lille Sogn, Annex til Helligsø, og tæt syd for Vestervig. Dersom Vestervig Kirkebog fra den Tid og de omliggende Sognes vare længere i Behold, vilde det sikkert vise sig, at en stor Mængde Thyboer nævnte Dag fandt

Døden; thi da Gaardene trods senere Udstykning og Udflytning i Gjettrup Sogn endnu ikke ere over 30, vil der næppe den Gang have været 10, eftersom Fæstegaardene til Vestervig Kloster da vare større og derfor færre, end Tilfældet nu kan være, efter at Fæsteafløsning for længst er sket.

Efter Kammerraad Andresens Oplysning (se Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne, 3. Binds 5. Hefte) hørte der den Gang til Agger Sogn 3 Byer, Bollum, Nabe og Toft, som Havet nu har bemægtiget sig. Naar Beboerne maatte fraflytte, er uvist; men det i Gjettrup Kirkebog nævnte Nabe stod endnu indtil Slutningen af forrige Aarhundrede. Paa Tangen, som den Gang forbandt Agger med Harboøre, var det altsaa, at Thyboerne forgjæves søgte at standse de Svenske.

F. V. Trojel.

Den florentinske Republiks Undergang.*)

Som Athen i Oldtiden blomstrede Republikken Florents i Middelalderens fire sidste Aarhundreder under uophørlige indre Stridigheder: Ghibelliner og Guelfer, hvide og sorte Guelfer, Adel og Borgere, de højere og lavere Lav kæmpede idelig med hinanden, og Sejrherrerne fordreve sædvanlig mange af deres Modstandere fra Staden; men en frodig Livskraft fornyede stadig dennes materielle og aandelige Flor. Forfatningen udviklede sig i fuldstændig demokratisk Aand, og som Prytanerne i Athen fik Lavenes »Priorer« Styrelsen og valgtes paa to Maaneder, i hvilken Tid de boede og spiste sammen; men under den demokratiske Form gik den virkelige Regering dog efterhaanden over til en mindre Kreds af ansete Mænd. Den gamle Adel var udelukket fra Deltagelse i Statsstyrelsen; men de rige Kjøbmandsslægter dannede en ny Adel. Over alle hævede sig i det 15de Aarhundrede Familien Medici, og uagtet Regeringsformen vedblev at være republikansk, styrede Cosimo de' Medici, hans Søn Piero og endnu mere hans Sønnesøn Lorenzo »il magnifico«

*) Sismondi: Histoire des républiques Italiennes du moyen âge. — Cantù: Histoire des Italiens. — Gino Capponi: Geschichte der florentinischen Republik. Uebersetzt von Dütschke. — Reumont: Geschichte Toskanas seit dem Ende des florentinischen Freistaats. — Hermann Grimm: Leben Michelangelo's.

Florents med fyrstelig Myndighed. De af Kampe trætte Florentinere bleve vante til Ro, Glans og Vellevned af Lorenzo, som paa én Gang vilde hæve Civilisationen og afdrage Mængden fra at sysselsætte sig med Statsanliggender. Florents havde aldrig nydt større Ro i det indre og større Anseelse i det ydre end i den sidste Del af denne udmærkede Mands Regering; men det maatte betale disse Fordele med en Svækkelse af Borgerskabets gamle Kraft og Frihedssind*).

Lorenzo de' Medici døde paa en for Italien skæbnesvanger Tid: det var det Aar (1492), da den ryggesløse Alexander den 6te besteg Pavestolen, hvis allerede svækkede Anseelse han end ydermere skulde nedbryde, da Columbus opdagede Amerika, hvilken Begivenhed tillige med den kort Tid efter følgende Opdagelse af Søvejen til Ostindien snart skulde berøve de italienske Handelsstater den største Del af deres Betydning, da endelig Granadas Erobring fuldendte Spaniens Forening, medens Frankrigs Enhed omtrent paa samme Tid var bleven grundfæstet, hvorefter begge disse Riger vendte deres friske Kræfter mod det splittede Italien. Lorenzos 22aarige Søn, den legemskraftige og livsglade, men aandelig ubetydelige Piero de' Medici var ikke de vanskelige Forhold voxen og blev styrtet, da den unge Konge af Frankrig, Karl den 8de, drog gjennem Toskana paa sit Tog mod Neapel. Samme Dag, som Florentinerne forjoge Medicæerne (den 9de November 1494), holdt Karl den 8de sit Indtog i Pisa, 8 Dage efter i Florents: begge Stæder bleve erkjendte for frie; men dermed ophørte det strænge Herredømme, som Florentinerne siden Aarhundredets Begyndelse havde udøvet over den fordum saa mægtige Søstat.

I Florents grundedes den Gang, især ved Dominikanermunken Girolamo Savonarolas Indflydelse, en virkelig Folke-

*) Smlg. Afhandlingen: Lorenzo de' Medici og hans Tid, Hist. Arkiv 1875, II, 60.

regering, under hvilken den høieste Magt tilhørte det store Raad, som kunde tælle indtil 2000 Medlemmer, og denne Forfatning holdt sig endnu i nogen Tid, efter at den begejstrede Bodsprædikant var bukket under for Hierarkiets, det medicæiske Partis og Libertinernes Had*). Samme Aar (1498) som Fra Girolamo besteg Baalet, døde den barnløse Karl den 8de, og Ludvig den 12te af Huset Orleans blev Frankrigs Konge. Medens denne »allerkristeligste« Konge og Ferdinand »den katholske« af Spanien overbøde hinanden i at træde al Ret under Fødder for at faa Magten i Italien, og medens Pave Alexander og hans forfærdelige Søn Cæsar Borgia skamløst solgte deres Hjælp til deres Fædrelands Fjender, var Florents i en meget sørgelig Stilling. I Steden for de gode Dage under den store Lorenzo var der traadt Arbejdsløshed og Nød, og Folket begyndte at blive misfornøjet med sin demokratiske Forfatning. Francesco Guicciardini, som den Gang var 20 Aar gammel, skildrer Tilstanden i sin Fødeby paa følgende Maade: »Der forenede sig alle de Ulemper, som opstaa i en stor Mængde, der giver sig af med Sager, som den ikke forstaar. Ved den lange Raadslagning indtræder Forhaling, og ikke at kunne holde noget hemmeligt bliver Grunden til mange Onder. Man vidste ikke, hvad der foregik i Italien, og mærkede først en truende Fare, naar den stod for Døren; ingen forudsaa noget, og de udenlandske Fyrster og Magter stode ikke mere i Forstaaelse med nogen Borger; thi de vidste ikke, hvem de skulde stole paa eller henvende sig til under Embedsmændenes idelige Omskiftning. Pengene gik igjennem manges Hænder uden at forvaltes med Omhu af en enkelt; derfor kastedes de bort til ingen Nytte og manglede, naar de skulde bruges. Man holdt ikke mere Soldater eller Besætninger i de til Florents hørende Stæder og Borge«.

---

*) Smlg. Afhandlingen Savonarola, Hist. Arkiv 1870, II, 104 og flg.

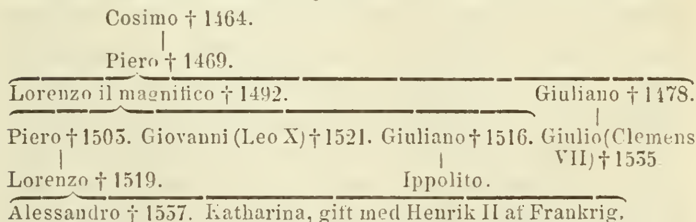
Saaledes besluttede da det store Raad i Efteraaret 1502 at stille en enkelt Mand som »Gonfaloniere« paa Livstid i Spidsen for Staten. Det store Raad og det paa to Maaneder valgte »Signori« skulde vedblive, og naar Gonfalonieren opførte sig slet, kunde han afsættes og henrettes. Man valgte Piero Soderini, en jævn, maadeholden og hæderlig Mand paa 50 Aar, der ikke, som saa mange andre rige og ansete Borgere, havde unddraget sig fra at deltage i den demokratiske Statsstyrelse. Soderini styrede Florents i 10 Aar under stræng Overholdelse af den lovlige Forfatning og borgerlige Lighed; han gjenvandt Pisa, som nu blev behandlet mildere end før, og dannede en Nationalmilits. I den ydre Politik sluttede han sig til Frankrig og holdt sig derfor saa længe, som Ludvig den 12te var mægtig i Italien; men da Pave Julius den 2den havde stiftet den hellige Ligue mod Frankrigs Overmagt, og en spansk Hær var rykket ind i Toskana, hvor den indtog og med den forfærdeligste Grusomhed plyndrede den af Florents afhængige Nabostad Prato, tabte Florentinerne Modet og fandt sig i, at nogle enkelte Adelsmænd førte Soderini bort fra Florents (i Efteraaret 1512). Lorenzo il magnifico's to yngre Sønner: Giuliano og Kardinalen Giovanni — Piero var død flere Aar før — vendte derpaa tilbage til deres Fædrenestad, med dem spanske Soldater; en Folkeforsamling maatte vælge en Valgkommission (Balia), som skulde omdanne Statens Forfatning og vælge dens Embedsmænd; det store Raad blev opløst, og den nye Regering blev naturligvis sammensat af Medicæernes Tilhængere.

Snart efter (den 11te Marts 1513) blev Giovanni de' Medici Pave under Navnet Leo den 10de og blev hilset med Jubel baade i Rom og Florents; under hans to Forgængere, hed det, havde Venus og Mars hersket; nu kom Pallas Athenes Rige. I Florents bleve de landsforviste tilbagekaldte; Tidens største Kunstnere kappedes om at opføre Triumfbuer og smykke Kirker og Paladser; Kjøbmænd

og Haandværkere haabede paa bedre Tider; ingen syntes mere at tænke paa Friheden, men alle søgte Medicæernes Gunst. Giuliano drog til sin Broder i Rom, og i deres Sted som Florents's Overhoved traadte deres Brodersøn, Pieros Søn Lorenzo, den Gang 20 Aar gammel*). Regeringsformen blev den samme som under den store Lorenzo: et Raad paa 70 Medlemmer stod i Spidsen for Staten, under det et Raad paa 100 eller flere; Balia'en af 1512 beholdt sin Indflydelse paa Valgene. I Begyndelsen havde den unge Lorenzo ingen ydre Stilling, der hævede ham over de andre Borgere; men 1515 blev han Anfører for Nationalmilitsen og Aaret efter Hertug af Urbino; han blev gift med en fransk Prinsesse, holdt et fyrsteligt Hof i Florents og blev mere og mere overmodig; men da døde han (den 4de Maj 1519); 6 Dage før var ogsaa hans Gemalinde død efter at have født en Datter, Katharina, den senere Dronning af Frankrig.

Foruden Pave Leo gaves der nu kun uægte mandlige Efterkommere af Cosimo de' Medicis Hus: de to vare Børn, Sønner af Hertug Lorenzo og hans 3 Aar før døde Farbroder Giuliano; den tredje var Giulio, en Søn af den ældre Giuliano, Lorenzo il magnificos Broder, der var falden (1478) som Offer for Pazzi'ernes Sammensværgelse**). Giulio de' Medici var født efter sin Faders Død og bleven opdragen sammen med sine Fættere, Lorenzos Sønner, af hvilke

*) For at lette Oversigten meddeles følgende Stamtavle over Huset Medicis ældre Linje.

**) Smgl.: Fr. Julius Meier: Pazziernes Sammensværgelse, Hist. Arkiv 1870, I, 68 og flg.

navnlig den kun faa Aar ældre Giovanni, nu Pave Leo, var hans gode Ven og benyttede ham som sin fortroligste Raadgiver. Giulio var 1513 bleven Ærkebiskop af Florents og Kardinal; efter den unge Lorenzos Død fik han Styrelsen i Florents; han regerede forstandig og maadeholdent, levede af sine store kirkelige Indtægter og voldte ikke Staden nogen Bekostning. De mange florentinske Politikere søgte han at tilfredsstille ved at spørge dem til Raads om en ny Forfatning, der kunde tilfredsstille alle; der indkom ogsaa de forskjelligste Forslag, men derved blev det. Der gaves den Gang i Florents en Forening af fornemme og dannede Ynglinge, som kom sammen i en dejlig Have, der var rigt udstyret med Kunstværker og fremmede Væxter; de havde stiftet et saakaldet Akademi, hvor de især forhandlede Statskunst og gammel Historie; for denne Kreds skrev bl. a. Macchiavelli sine Bøger om Krigskunsten og om Livius. Disse unge Mennesker stiftede nu en Sammensværgelse for at myrde Kardinalen og befri deres Fædreland; men den opdagedes, nogle bleve henrettede, og de andre flygtede. I det hele var Stemningen dog gunstig mod Kardinal Giulio, som vedblev at styre Florents, ikke blot under Leo den 10de († 1521), men ogsaa under hans Efterfølger Hadrian den 6te, og de fleste Borgere saae ham med Ængstelse forlade Staden, da han blev Pave under Navnet Clemens den 7de (den 19de November 1523).

Imidlertid vare de to oven for omtalte uægte Sønner af Giuliano og Lorenzo voxede op og kom snart efter til Florents: Giulianos Søn Ippolito var en skjøn og fint dannet Yngling paa 16 Aar, Lorenzos to Aar yngre Søn Alessandro en vild og kraftig Dreng med mørk Hudfarve, tykke Læber og krøllet Haar; thi hans Moder havde efter Sigende været en Neger- eller Mulatslavinde. En af disse to syntes at være bestemt til Hersker i Florents; men Clemens den 7des ukloge og ustadige Politik under Krigene om Overmagten i Italien mellem Kejser Karl den 5te og Ludvig den 12tes

Efterfølger, Frants den 1ste, skadede baade ham selv og hans Familie, og de florentinske Frihedsvenner begyndte igjen at røre sig. Da derfor Budskabet om Roms Indtagelse og forfærdelige Plyndring af de kejserlige Tropper og Pavens Indeslutning i Engelsborg (den 6te Maj 1527) nogle Dage efter naaede Florents, opstod der en voldsom Bevægelse: Ippolito og Alessandro maatte forlade Staden, unge Mennesker stimlede sammen om Paladset, hvor Signorerne vare samlede, Kræmmerne lukkede deres Boder og sluttede sig til dem, og Signorerne nødtes til at sammenkalde det store Raad. Man arbejdede Dag og Nat paa at istandsætte den store Sal, som var bleven indrettet paa Savonarolas Tid, men i de senere Aar var bleven ødelagt af Soldater; men ikke engang den kunde rumme de 2500 Borgere, af hvilke Raadet blev sammensat: de fyldte ogsaa alle Trapper. Der valgtes nu nye Signorer i Overensstemmelse med den gamle Forfatning, som var bleven ophævet 1512, og Niccolò Capponi, en anset og maadeholden Mand af fornem Familie, blev udnævnt til Gonfaloniere paa et Aar.

Den nye Regering stadfæstede det allerede af Medicæerne sluttede Forbund med Frants den 1ste og sendte Tropper til den franske Hær, som ved Nyaarstid 1528 drog til Neapel; men da denne bukkede under, var det ude med Frankrigs Magt i Italien, og Pave Clemens søgte nu Fred med Kejseren. Hans Formaal var først og fremmest Gjenindsættelsen af hans Familie i Florents; men inden han dertil søgte Hjælp hos de Spaniere og Tyskere, som nylig havde øvet saa skjændig Vold imod ham, forsøgte han alle Midler for at vinde Staden uden deres Bistand; han forlangte blot, at Medicæerne skulde gjenoptages i deres Fædrenestad som simple Borgere og faa deres Ejendomme tilbage, og Niccolò Capponi, der i Sommeren 1528 var gjenvalgt til Gonfaloniere, raadede til at underhandle saa vel med Paven som med Kejseren. Capponi havde vel nærmest støttet sig paa de saakaldte »Piagnoner« (Hylerne), det

pietistiske Parti, der betragtede Savonarola som en Helgen og Profet, hvis Spaadomme om Roms rædselsfulde Undergang og den florentinske Republiks Gjenfødelse nu syntes at gaa i Opfyldelse; i denne Aand havde han forbudt Besøget af Vinstuer og en Gang i det store Raad foreslaaet at udraabe Jesus Kristus til Konge af Florents, et Forslag, som næsten enstemmig blev vedtaget; men han var dog heller ikke nogen afgjort Fjende af det medicæiske Parti og indsaa, at en Overenskomst med dette var den eneste Redning for hans Fædrenestad. Det store Flertal i Florents holdt imidlertid fast ved Forbundet med Frankrig: »naar man gjennemskærer et florentinsk Hjærte, vil man deri finde en gylden Lilje« (Frankrigs Vaaben), lød Ordsproget, og i Foraaret 1529 blev Capponi afsat, fordi han hemmelig fortsatte Underhandlingerne med Rom.

Til Gonfaloniere for Aaret 1529 valgtes Francesco Carducci, en Demokrat af det reneste Vand, som hverken udmærkede sig ved Slægt, Rigdom eller fremragende Dygtighed, men hvis bedste Anbefaling var hans Had til Medicæerne. Det fuldstændige Brud med Paven var herved beseglet, og denne maatte nu bide i det sure Æble at søge Kejserens Hjælp til Gjenoprettelsen af det medicæiske Herredomme i Florents. Paa St. Peters og Pauls Dagen den 29de Juni sluttedes en Overenskomst i Barcelona, hvor Paven og Kejseren forpligtede sig til at forene deres Kræfter til dette Formaal; tillige lovede Karl den 5te at give Alessandro de' Medici sin uægte Datter Margrete til Ægte. Ippolito var nogle Maaneder før imod sit Ønske bleven udnævnt til Kardinal, og man vidste nu, hvem Paven havde udset til Herre i Florents; Florentinerne satte endnu deres Lid til Frankrig, og Kong Frants forsikrede, at han aldrig vilde slutte Fred uden at tage Hensyn til deres Vel; den kloge Andreas Doria, som Aaret før havde reddet Genuas Uafhængighed ved at gaa over paa Kejserens Parti, havde forgjæves gjort dem opmærksomme paa, at Kong

Frants længtes alt for meget efter at faa sine Sønner, der som Gisler vare i hans Fjenders Magt, tilbage, til at de kunde stole paa ham. Deres Tillid blev ogsaa sørgelig skuffet: ved Freden i Cambrai (den 5te Avgust) lovede Kongen af Frankrig ikke mere at blande sig i Italiens Anliggender og lod saaledes sine italienske Forbundsfæller i Stikken.

Den 12te Avgust landede Kejser Karl med sin Hær i Genua, og her indfandt sig Sendemænd fra Florents, blandt dem Niccolò Capponi og den ivrige Demokrat Rafaello Girolami. Andreas Doria modtog dem med de Ord: »Nu komme I for silde og til urette Tid,« og Kejseren, som de bade om Beskyttelse for deres Stad og dens Frihed, henviste dem til Paven. Forgjæves fulgte de efter ham, da han fra Genua drog til Piacenza; her lukkede man Portene for dem, medens Kejseren med stor Ære modtog Pavens Udsending, den unge Kardinal Ippolito de' Medici. Kun én af Sendemændene, Rafaello Girolami, vendte tilbage til Florents og vakte Forhaabninger, der ikke svarede til Virkeligheden; men Niccolò Capponi døde undervejs; hans sidste Ord vare: »Hvorhen have vi bragt vort ulykkelige Fædreland?«

Uvejret trak nu sammen om Florents: Prins Philibert af Oranien, Vicekonge af Neapel, samlede spanske Veteraner og tyske Landsknægte omkring Perugia, hvis Hersker, Malatesta Baglioni, stod i Florentinernes Sold, og snart strømmede italienske Skarer til for at faa Del i det ventede Bytte: i Begyndelsen af September talte Hæren 15,000 Mand, men efterhaanden steg den til 40,000. Florentinerne havde sendt 3000 Mand til Perugia; men Baglioni overgav Staden og drog med sine egne og de florentinske Tropper nord paa ind i Republikkens Land; Prinsen af Oranien fulgte efter ham og besatte Stæderne Cortona og Arezzo, som bleve opgivne af deres florentinske Besætninger og overgave sig til ham. Den 16de September kom Malatesta

Baglioni til Florents, hvor man betroede ham, den øvede Kriger, Overanførselen; men mange Borgere nærede ikke uden Grund Mistillid til den fremmede Condottiere, blandt dem Michelangelo Buonarotti. Denne store Kunstner var stillet i Spidsen for Anlæggelsen af Forsvarsværker omkring Florents og havde udført sit Arbejde med sin sædvanlige Energi og en saadan Dygtighed, at det senere vakte den store franske Ingeniør Vaubans Beundring. Især befæstede han Højen ved San Miniato syd for Florents, hvor fra man har den prægtigste Udsigt over Staden og Arnodalen; her forekom det ham nu, at Baglioni opstillede Kanonerne paa en højst besynderlig Maade; han meddelte sin Forundring til en anden af de i Republikkens Tjeneste staaende Krigshøvdinger, Mario Orsini, og denne svarede: »Véd du da ikke, at disse Baglioni'er ere Forrædere til Hobe?« Michelangelo ilede da til Regeringspaladset og ytrede sine Bekymringer for Signoriet, men blev haanlig afvist. I det han nu harmfuld vendte tilbage, mødte han paa Vejen en Ven, Rinaldo Corsini: de udøste deres Hjærte for hinanden, og Rinaldo forsikrede, at Medicæerne inden faa Timer vilde blive indladte i Staden: den ene ophidsede den anden, og begge flygtede fra Florents. Michelangelo drog til Venedig, den eneste Stat, som endnu, skjønt den ikke vilde hjælpe sin i Nød stedte Søsterrepublik og hidtilværende Forbundsfælle, dog stod i venskabelig Forbindelse med den; men han fortrød snart, at han havde forladt sit Fædreland i Nøden, hans Venner lode ham vide, at alle vare enige om at forsvare sig til den sidste Blodsdraabe, og den venetianske Sendemand i Florents skrev den 15de Oktober til sin Regering: »Hele Staden er i den bedste Stemning og bliver Dag for Dag mere modig; talrige herlige Bygninger i Omegnen blive brændte dels af Fjenderne, dels af selve Ejerne, og man maa beundre den Sjælsstorhed, hvormed enhver taaler alle Slags Tab og trodser alle Farer for at bevare Friheden.« Paa samme

Tid havde den florentinske Regering erklæret alle Flygtninge, som ikke efter det første Opraab vare vendte tilbage, for Oprørere og inddraget deres Ejendomme; men Michelangelo stod ikke paa Listen, og det varede heller ikke længe, førend han igjen kom til Florents og overtog sit forrige Hverv.

To Aar for havde den venetianske Sendemand skrevet hjem fra Florents: »Jeg tror ikke, at der i Italien, ja ikke i hele Evropa findes en dejligere Egn end den, i hvilken Florents ligger. Det er omgivet af frugtbare Høje og Dale, fulde af skjønne Paladser og Villaer, som forene alle tænkelige Herligheder: Haver, Lunde, Kilder, Bade, Kunstværker.« Alle disse Herligheder bleve nu ofrede; medens Prinsen af Oranien rykkede langsomt frem fra Arezzo og udplyndrede den rige Arnodal der fra mod Nord, hvor alt bugnede af Overflødighed efter en ualmindelig rig Høst, gjennemstrejfede florentinske Ynglinge Stadens nærmere Omegn og ødelagde Huse, Haver og alt, hvad der kunde bringe Fjenderne Fordel. Som Matroser paa Skibene, fortæller en samtidig, arbejdede de i Takt og med Opsang, naar de trak Tovene frem og tilbage, som satte Stormvædderne i Bevægelse. En Hob var saaledes sysselsat med at nedrive Klosteret San Salvi; men da de kom til Spisesalen, standsede de fulde af Beundring foran Andrea del Sartos skjønne Nadverbillede, som endnu staar paa den halv ødelagte Mur. Naar de kom hjem til Florents, medbragte de Faskiner, som de havde hugget af deres Oliven-, Figen- og Orangelunde. I Staden herskede igjen Savonarolas Aand, Carducci lod for anden Gang Kristus erklære for Konge af Florents og udstedte Love mod Hasardspil, Yppighed og Usædelighed. Jacobo Alemanni, en ung Mand af fornem Slægt, som blev dømt i Følge de nye, strænge Love, lykønskede, da han besteg Skafottet, sig og sine Medborgere med, at hans Straf skulde tjene til at grundfæste de nye Indretninger.

Den 14de Oktober viste Prinsen af Oranien sig for

Florents; da de spanske Soldater for første Gang saae den stolte Stad for deres Øjne, svang de deres Sværd og raabte: »Signora Fiorenza, hold dine gyldne Stoffer rede, vi komme nu for at maale dem med vore Spyd.« Grunden til Hærens lange Ophold i Arnodalen var, at man havde ventet paa 8 Kanoner fra Siena, som denne Stad kun nolende og uvillig havde ydet. De første Batterier kunde først aabnes i Begyndelsen af November, og imidlertid havde Florentinerne arbejdet saa ivrig paa deres Forsvarsværker, at de ikke troede at behove at frygte Fjendens Angreb. Da alt var i Orden, traadte Malatesta Baglioni en Morgen ved Solens Opgang frem paa San Miniatos Bastion og lod ved Trommer og Trompeter Fjenden udæske til Kamp; da ingen viste sig, lod han dernæst alle sine Kanoner affyre, saa at det gav Gjenlyd fra alle de omliggende Høje, og hele Florents fyldtes paa én Gang af Frygt og Glæde. I de følgende Dage bombarderede Prinsen San Miniato; men to af hans Kanoner sprang, og han kunde ikke engang bringe Ilden fra Kirketaarnet til Tavshed, hvor fra to smaa Kanoner beskod Lejren. Michelangelo lod Uldsække, som svævede frit i Luften, hænge ned over Taarnet, og bevarede saaledes dets Mure uskadte. Den skjønne Kirke var Kunstnerens Yndling, han kaldte den sin Brud, og det lykkedes ham at redde den; endnu den Dag i Dag er den et af Egnens herligste Smykker.

I den mørke og regnfulde St. Mortens Nat lod Prinsen sine Tropper rykke frem mod Murene med Stormstiger, i det Haab at kunne overrumple Staden; men Besætningen var paa sin Post og Borgervæbningen i en Fart under Vaaben, paa Broerne og Gaderne viste sig Folk med Fakler og Lygter, og i Vinduerne satte man Lys. En af de samtidige Forfattere, Varchi, saae en Olding føre et Barn med sig til Kamp paa Volden. »Hvorfor vil du udsætte denne uskyldige for Fare?« spurgte man ham. »For at han kan frelse sig eller dø med mig for Fædrelandet,« svarede den

gamle. Kanonerne rettedes i den mørke Nat mod de Punkter, hvor fra der lød stærkest Larm, og Fjenderne maatte snart trække sig tilbage. Dagen efter begav Prinsen af Oranien sig til Bologna, hvor Kejseren og Paven holdt Møde. I Lejren herskede der Hungersnød, fordi det var vanskeligt at bringe Levnedsmidler der til paa de ufremkommelige og opblødte Veje; men i Staden steg Modet og Kamplysten. Hadet mod Medicæerne viste sig i fanatiske Forslag, som dog heldigvis ikke kom til Udførelse, f. Ex at man skulde jævne Familiens prægtige Palads med Jorden og kalde Stedet »Mulæselpladsen«, fordi alle dalevende Medicæere vare uægte Børn. Michelangelo blev senere beskyldt for at have stillet dette Forslag, men dog vistnok med urette. Der var endog dem, der talte om at hævne sig paa den tiaarige Katharina af Medici, der som Gissel blev holdt tilbage i et Kloster.

Prinsen af Oranien kom imidlertid tilbage fra Bologna med friske Tropper og 25 svære Kanoner, som man med stor Møje havde bragt over Apenninerne, og indesluttede nu ogsaa Staden fra Nordsiden. Derimod vedligeholdt Florentinerne Herredømmet over den nedre Arnodal, hvor Francesco Ferrucci, hidtil Kjøbmand i Florents, af en gammel, men fattig Slægt, ledede Kampen med en gammel Feltherres Dygtighed. Kun Skade, at han ikke havde Overanførselen i Florents i Steden for Mænd, der ikke havde nogen Følelse for Republikkens Sag, men kun tænkte paa deres egen Fordel, som Malatesta Baglioni. Disse Condottierer søgte altid at skaane deres Tropper, og Baglioni var derfor utilbøjelig til at indlade sig i nogen afgjørende Kamp. Ikke desto mindre blev han i Januar 1530 udtrykkelig anerkjendt som Overanfører af den nye Gonfaloniere, Rafaello Girolami, der paa Nyaarsdag havde afløst Carducci.

Belejringen slæbte sig nu langsomt hen under idelige Smaakampe, der begyndte at opstaa Nød i Staden, hvor Kjødet slap op, og der udbrød Sygdomme; fra den 15de

Marts til den 15de April døde saaledes 5800 Mennesker. Imidlertid holdt Borgerne Modet oppe, betalte villig umaadelige Afgifter, f. Ex. Michelangelo 1500 Dukater, skrev paa deres Huse: »fattig, men fri« og opsatte enhver indre Strid, til Faren var forbi. En stor Trøst fik de i Slutningen af Marts ved Efterretningen om, at Ferrucci havde indtaget Volterra, dræbt 400 Spaniere og taget det svære Artilleri, som dér blev samlet. For at støtte den utrættelige Helt hvervede de nye Soldater og fandt ikke faa blandt de fjendtlige Lejetropper, der ikke fik deres tilgodehavende Sold. Flere Gange gjorde de større Udfald mod den fjendtlige Lejr og kæmpede bl. a. den 5te Maj med saa stor Tapperhed, at de gjorde den betydelig Skade; ved denne Lejlighed styrtede i øvrigt ogsaa Malatesta Baglioni sig ind i den vildeste Kamptummel og dæmpede saaledes den Mistanke, der begyndte at rejse sig imod ham.

Den 12te Maj kom den sidste Drift Kvæg ind i Byen; fra nu af var Florents fuldstændig indesluttet og Forbindelsen med Ferrucci afbrudt. Den Stad, over hvilken den især havde fundet Sted, Empoli i Arnodalen, blev indtagen og plyndret af Spanierne, og Kvinderne fra Empoli, om hvilke Ferrucci havde sagt, at de alene vilde kunne forsvare deres Stad, bleve til Haan udstillede paa Lejrens Volde. Derimod forsvarede Ferrucci i Juni Maaned Volterra mod gjentagne Angreb af en stor Overmagt, og Florentinerne gjorde et heldigt Udfald, hvorved de klatrede op over Lejrens Volde, fældede 500 Lansknægte og trak sig tilbage med et Tab af højst 50 Mand.

Juli Maaned brød frem, med den en trykkende Hede i den af Bjærge omgivne Stad, der ligger som i Bunden af en Kjedel; Menneskene gispede efter Luft, enhver Mundfuld Mad blev kostbar, og endelig udbrød Pesten. Florents kunde ikke længer tænke paa at redde sig selv, man satte al sin Lid til Ferrucci; han blev udnævnt til uindskrænket Overanfører over hele Republikkens Krigsmagt og fik Be-

faling til at drage til Hovedstaden. Naar han nærmede sig, vilde Borgerne bryde ud af Portene, og Fjenden skulde angribes fra begge Sider; hvis man bukkede under, skulde de, der bleve tilbage til Murenes Bevogtning, dræbe Kvinder og Børn og stikke Ild paa Staden. Dette Budskab blev den 14de Juli overbragt til Ferrucci af to unge Florentinere, der forklædte havde sneget sig igjennem den fjendtlige Lejr.

Ferrucci efterlod en Besætning i Volterra og drog til Pisa, hvor han samlede Tropper og med frygtelig Strænghed inddrev Penge; men ulykkeligvis faldt han i en heftig Sygdom og maatte vente 14 Dage, inden han kunde bryde op mod Florents. Derved gik en kostbar Tid til Spilde; Prinsen af Oranien, som fik Underretning om Planen, besluttede at drage Ferrucci i Møde, inden han naaede til Staden, og den Begejstring, hvormed Florentinerne vistnok vilde have udført deres heroiske Beslutning, strax efter at den var vedtagen, kunde ikke holde sig, medens de maatte vente og hentæres af Sult og Pest. Tanken om Underhandling med Paven vaagnede nu selv hos dem, der før havde raabt paa Forræderi, naar nogen havde talt derom. Dog lykkedes det endnu dem, der holdt paa Modstand til det yderste, at faa Overhaanden. Begejstrede Prædikanter opmuntrede Folket til den sidste store Kamp, og Condottierernes Indvendinger bleve ikke paaagtede. Den 31te Juli, samme Dag som Ferrucci drog ud fra Pisa, afholdtes den sidste store Mønstring i Florents: 16,000 væbnede Borgere og Soldater trak op med 21 Kanoner. Den 1ste Avgust blev der holdt en almindelig Procession: med Gonfalonieren og Regeringens Medlemmer i Spidsen drog man med bare Fødder fra Kirke til Kirke, nød Sakramentet, gjorde Testamenter og beskikkede sit Hus. Dagen efter skulde det store Udfald finde Sted: 2000 Mand skulde gaa Ferrucci i Møde, naar han kom ned fra Pistojas Højder — denne Vej havde han maattet vælge, fordi den lige Vej

gjennem Arnodalen var spærret ved Empolis Tab —; de øvrige skulde kaste sig over den fjendtlige Lejr, hvor fra de fleste Tropper vare dragne ud imod Ferrucci.

Imod denne Beslutnings Udførelse var imidlertid ikke blot Malatesta Baglioni, som ikke fandt nogen Anledning til at sætte alt paa Spil, men ogsaa mange velhavende Florentinere, som gruede for deres herlige Stads Ødelæggelse. I Tillid til disses Samstemning sendte Baglioni den 2den Avgust Signoriet en skriftlig Redegjorelse for de Grunde, der efter hans Mening talte mod at kæmpe. Man svarede ham, at han skulde adlyde Signoriets Befaling. Da erklærede han den 3dje Avgust, at han vilde foreslaa Prinsen af Oranien Vilkaar, som stemmede med Republikkens Ære; vilde Prinsen ikke gaa ind paa dem, maatte det store Raad sammenkaldes, inden man traf en Afgjørelse. Saaledes viste han nu aaben Trods, og Staden delte sig i to Lejre: paa den ene Side Regeringen og dens ivrige Tilhængere, paa den anden Side Generalen med sine Soldater, hemmelig stottet af en Del af Borgerne. Denne indre Splid hindrede det vedtagne Udfald, og saaledes maatte Ferrucci alene kæmpe mod en stor Overmagt. Slaget stod den 3dje Avgust ved Gavinana i Nærheden af Pistoja; i Begyndelsen syntes Lykken at tilsmile Republikkens Tropper, Prinsen af Oranien aldt, da han forvovent styrtede sig ind i den vildeste Kamp, og Efterretningen herom, som Rygtet forvandlede til en Sejr, vakte allerede Jubel i Florents; men friske Tropper overvældede den lille Hær, og efter en heltemodig Kamp maatte Ferrucci, halv død af Saar, overgive sig til en spansk Soldat. Denne søgte at redde ham for at vinde Løsepenge; men den neapolitanske Krigshøvding Fabriccio Maramaldo, der var opfyldt af bittert Had til den Helt, som gjentagne Gange havde slaaet hans Angreb paa Volterra tilbage, lod ham føre frem for sig og gjennemborede ham med sit Spyd. »Du dræber en død Mand,« var Ferruccis sidste Ord.

Da det sorgelige Budskab kom til Florents, siger

Varchi, »følte Folk Jorden vakle under deres Fødder og bleve blege som Døden«. Piagnonerne vilde vel endnu kæmpe til det yderste; men Fredspartiets Tal steg, og da Regeringen opfordrede Baglioni til at føre Tropperne ud mod den fjendtlige Lejr, erklærede han, at saa vilde han nedlægge Kommandoen. Man tog ham paa Ordet og gav ham Afsked; men da denne blev bragt ham, stødte han rasende med sin Dolk efter Overbringeren og vilde ikke modtage den. Gonfalonieren vilde nu i Spidsen for Borgere og Soldater rykke imod ham; men kun et Mindretal adlød hans Opfordring; de fleste opgave udmattede og fortvivlede alt Haab; mange flygtede med deres Hustruer og Børn til Kirkerne og ventede allerede en fjendtlig Plyndring; thi Baglioni truede med at kalde Tropperne fra Lejren ind i Byen, hvis man angreb ham.

Signoriet indsaa, at længere Modstand var umulig, og tilbagegav dybt ydmyget Kommandoen til Baglioni. Der blev dernæst udnævnt 4 Mænd, som skulde underhandle med Prinsen af Oraniens Efterfølger, Ferrante Gonzaga, og den pavelige Kommissær, Baccio Valori, en emigreret Florentiner af det mediceiske Parti. Overenskomsten blev afsluttet den 12te Avgust paa følgende Vilkaar: »Kejseren skal inden 4 Maaneder fastsætte Regeringsformen i Florents, dog med Bevarelse af Friheden. De faste Pladser (Pisa Livorno, Volterra) skulle overgives til Pavens Kommissær, alle politiske Fanger frigives, de forviste vende tilbage, Gisler stilles, 80,000 Scudi udbetales til Hæren, som derefter skal drage bort. Malatesta Baglioni skal holde Staden besat, indtil alt er ordnet. Det erobrede Land skal tilbagegives Florents, almindelig Amnesti tilstaas«. Saaledes lød de tilsyneladende meget maadeholdne Fredsbetingelser; men det skulde snart vise sig, hvor lidet de havde at betyde.

Florents var bleven forskaanet for Udplyndring og Ødelæggelse, men var kun en sørgelig Skygge af den endnu for kort Tid siden saa rige og yppige Stad. Landet rundt

omkring var fuldstændig ødelagt, og i selve Staden holdt Borgerne sig skjulte i deres Huse, medens man paa Gaderne kun saae Soldater. Med Nød og næppe skaffede man de nødvendige Pengemidler til Levnedsmidler og den Sum, der skulde udredes til den fjendtlige Hær. Denne var rasende over, at den ikke var kommen til at plyndre, og medens Italienerne, Spanierne og Tyskerne ellers vare saa uenige, at de kæmpede aabenlyst mod hinanden, vare de enige om at hindre Tilførselen til den ulykkelige Stad, med mindre man betalte dem i dyre Domme for Tilladelsen. Malatesta Baglioni vedblev at have Overanførselen i Staden og modtog Pavens Tak, fordi han havde reddet den fra Ødelæggelse; Clemens den 7de havde med Gru tænkt sig, at hans Fædrenestad kunde komme til at lide Roms forfærdelige Skæbne, og havde derfor ogsaa tilbudt bedre Fredsvilkaar, end han havde i Sinde at holde. Hans Kommissær, Baccio Valori, hadve nu, støttet af Baglionis Tropper, Styrelsen og sammenkaldte den 20de Avgust for sidste Gang det florentinske Folk ved den store Klokke, som snart efter blev ødelagt, for at den aldrig mere skulde tjene til denne Brug.

Paa den af korsikanske Soldater besatte Plads samlede sig næppe 300 Borgere, som gave deres Samtykke til Udvælgelsen af en Balia paa 12 Medlemmer. Denne kaldte strax Medicæerne tilbage, afsatte den hidtilværende Regering og lod Borgerne afvæbne. Herefter opfordrede Paven Malatesta Baglioni til at forlade Florents, og den 12te September drog han bort med sine Tropper, ledsaget af et Vogntog, som bortførte de Rigdomme, han havde erhvervet sig; Aaret efter døde han paa et af sine Landgodser. Omtrent paa samme Tid droge ogsaa Levningerne af Hæren bort fra Lejren*);

---

*) Blandt de mange faldne var den trofaste danske Helt Søren Norby, der var gaaet i Kejserens Tjeneste, da han ikke længere kunde kæmpe for sin landflygtige Konge, smlgn. Karl Theisen: Søren Norby, Hist. Arkiv 1870, I, 473—74.

kun 2000 Landsknægte bleve tilbage og besatte Florents. Efterhaanden vendte nu alle tidligere fordrevne Florentinere af det medicæiske Parti hjem, bl. a. den dygtige Statsmand og navnkundige Historieskriver Francesco Guicciardini, og til Trods for den lovede Amnesti begyndte en Række af Proskriptioner. Allerede Baglioni havde sendt en Munk, der havde prædiket voldsomt mod Paven, til Rom, hvor han var bleven fængslet i Engelsborg og sultet langsomt ihjel. Francesco Carducci og flere andre ansete Demokrater bleve pinte og henrettede; Rafaello Girolami blev kastet i Fængsel og døde snart efter, rimeligvis af Gift. De forvistes Tal steg til 150; Michelangelo holdt sig i Begyndelsen skjult; men da Paven lovede ham Sikkerhed, kom han frem og kastede sig med al sin Kraft over de ved Krigen afbrudte Billedhuggerarbejder.

Tilsyneladende bestod Republikken endnu; Balia'en, som havde udvidet sig til 150 Medlemmer, indsatte Embedsmændene og gav Love; men enkelte Mænd af det medicæiske Parti havde den virkelige Magt, og bag ved dem stod Paven, der ikke vilde handle i sit eget Navn for ikke at blive ansvarlig for de mange Brud paa Fredsvilkaarene. Først den 17de Februar 1531 lod han Balia'en overdrage Forsædet i Signoriet til den fraværende Alessandro de' Medici, og den 5te Juli holdt denne, som havde ledsaget Kejseren til Nederlandene, sit Indtog i Florents. Dagen efter blev der holdt et højtideligt Møde, i hvilket der oplæstes et Brev fra Kejseren, der bestemte, at Florents skulde have samme Forfatning som før Medicæernes Fordrivelse, og at denne Familie, for Øjeblikket »Hertug« Alessandro, med hvem han havde forlovet sin Datter, og efter ham hans Arvinger, skulde staa i Spidsen for Regeringen. Efter Oplæsningen fulgte Leveraab og Kanonsalver, »der uden Kugler ramte Hjærtet paa enhver, som beklagede Tabet af den gamle Frihed« (Muratori).

Endnu var Clemens den 7de dog ikke tilfreds; saa længe

den gamle Forfatnings Former bestode, og Florents endnu af Navn var en Republik, kunde man ikke vide, hvad der vilde ske i urolige Tider. Han besluttede at faa dette Forhold forandret, dog, som Varchi siger, i det han i Følge sin Natur søgte at udslynge Stenen, uden at man saae Haanden. Det skulde se ud, som om Sagen udgik fra Borgerne, og saaledes blev det da ogsaa indrettet. Den 1ste Maj 1532 aftraadte det gamle Signori; men der traadte intet nyt i Stedet, Alessandro blev udraabt til Hertug af Florents, og den sidste Levning af den republikanske Forfatning var forsvunden.

S. B. Thrige.

Skildringer af Englands nyeste Historie.

IX.

Hungersnoden tvinger Peel til at give efter.

Hvor meget Held Ligaen end ellers havde med sig, i Parlamentet havde den en haard Strid at bestaa, og Frihandelsmændene maa vist ofte have følt deres Mod synke, naar de skulde angribe denne Fæstning af Traditioner og gamle indgroede Rettigheder. Selv efter den Forandring, Reformbillen havde frembragt til Gunst for Fabrikverdenen og Middelklassen, bestod dog endnu de ni Tiendedele af Underhuset og hele Overhuset af Repræsentanter for Godsejerstanden, medens Arbejderstanden, der kunde have været at frygte som et forstyrrende Element, i det hele taget snarere var mod Ligaen end for den. Næsten alle Husets fremragende Ledere maatte først omvendes til Frihandelens Læresætninger; Whiggerne vare ganske vist villige til at indrømme, at Frihandelens Princip var rigtigt i Theorien, og Torypartiets Leder blev Dag for Dag dragen mere i samme Retning; men de holdt endnu paa, at i England maatte Kornhandelen danne en Undtagelse. Frihandelspartiet, som endnu kun udgjorde en lille Styrke i Parlamentet, men daglig voxede i Magt ved Provinsernes Bistand, vilde imidlertid intet høre om en delvis Reform, men holdt fast ved deres Principer. Enhver, som kjender noget til

det engelske Regeringssystem, vil indse, at dette snart maatte have endt med, at et af de store Partier havde sluttet Forbund med Frihandelsmændene, og dersom ikke uforudsete Begivenheder vare komme imellem, er det rimeligt, at Whiggerne vilde have faaet Æren af at ophæve Kornloven; de ønskede at komme til Roret igjen, og Frihandelspartiet vilde være kommet i rette Tid til at være dem en nyttig Forbundsfælle. Det kan ikke nytte at nægte, at de politiske Partiers Meninger blive en god Del paavirkede af den Længsel, som altid findes hos det ene Parti efter igjen at faa Overtaget over det Parti, som for Øjeblikket staar i Spidsen for Regeringen; engelske Statsmænd blive omvendte paa samme Maade som Henrik af Navarra blev Katholik. I dette Tilfælde blev imidlertid Afgjørelsen fremskyndet ved en Begivenhed, over hvilken de politiske Partier ingen Magt havde; mange Aar efter beskrev Bright, hvad der den Gang hændtes, med følgende Ord: »Hungersnøden selv, som vi havde ført Krig imod, blev vor Forbundsfælle.« I Efteraaret 1845 begyndte Kartoffelsygen i Irland.

Den overvejende Majoritet af den irske Arbejderbefolkning var fuldstændig afhængig af Kartoflen som Opholdsmiddel; i den nordlige Del, hvor Befolkningen er af skotsk Oprindelse, var Havremel endnu det vigtigste Næringsmiddel, men i de sydlige og vestlige Provinser levede en stor Del af Bønderne ene og alene af Kartofler; i disse Distrikter kunde hele Generationer voxe op, leve, tage til Ægte og dø uden nogen Sinde at have smagt Kjød: det var derfor klart, at naar Kartoffelhøsten slog fejl, maatte der indtræffe Hungersnød. Mange af Arbejderne fik liden eller ingen Løn i Penge, men levede efter, hvad der kaldtes »Husmands-Fæste-Systemet«, det vil sige, en Mand arbejdede for en Jordbesidder paa den Betingelse, at han fik et lille Stykke Land for sig selv, hvor han »kunde plante Kartofler til Føde for sig og sine«. I Efteraaret 1845 kom der

Underretning om, at der paa Grund af det vedvarende kolde og fugtige Vejr var Fare for, at et helt Folk skulde komme til at mangle Føde.

Sir Robert Peels Kabinet holdt hastige Møder, der fulgte umiddelbart paa hverandre; man begyndte at spørge, om Parlamentet skulde sammenkaldes, og om Regeringen havde besluttet en dristig Politik. Anti-Kornlov-Ligaen fordrede højrøstet, at man skulde aabne Havnene, og Førsteministeren selv var meget gunstig stemt for denne Fremgangsmaade; han forestillede indtrængende sine Kollegaer, at alle Indskrænkninger mod Indførselen af udenlandsk Korn burde suspenderes enten ved en ministeriel Befaling eller ved at sammenkalde Parlamentet og anbefale denne Forholdsregel fra Tronen; men han tilføjede en Tvivl om, at det nogen Sinde vilde være muligt atter at paalægge Indførselsskatten, naar den engang var bleven hævet. Denne Tvivl maatte unægtelig falde enhver ind, og Ligaen erklærede aabenlyst, at en af Grundene, hvorfor de fordrede Havnenes Aabning, var, at de aldrig vilde kunne lukkes igjen. Skjønt det synes forbavsende, at ansvarlige Statsmænd kunde kæmpe for at holde paa en Lov, der var i den Grad upopulær og uholdbar, at det vilde være umuligt atter at indføre den, naar den engang var suspenderet, modsatte dog Hertugen af Wellington og Lord Stanley sig Havnenes Aabning, og Forslaget faldt igjennem; Kabinettet nøjedes med at bestemme sig til at udnævne en Kommission, som skulde tage nogle Forholdsregler for at hindre et pludseligt Udbrud af Hungersnød, og Tanken om at sammenkalde Parlamentet blev opgiven.

I Irland raabte alle paa Havnenes Aabning; Mansion House-Understøttelseskomiteen i Dublin udstedte en Række Erklæringer, hvori der udtaltes den Overbevisning, grundet paa de mest uimodsigelige Kjendsgjerninger, at betydelig mere end en Tredjedel af hele Kartoffelvæxten i Irland var ødelagt af Sygen, og at Ødelæggelsen ingenlunde var

standset, men tvært imod daglig greb mere og mere om sig; Dokumentet sluttede med en Fordømmelse af Ministeriet, fordi de ikke havde aabnet Havnene og ikke engang sammenkaldt Parlamentet for den sædvanlige Tid.

To eller tre Dage efter Udstedelsen af disse Erklæringer skrev Lord John Russell fra Edinburgh et Brev til sine Vælgere, Valgmændene i Londons City — et Brev, hvori han forkyndte sin ubetingede Omvendelse til Frihandelens Principer. Kartoffelsygen var naturligvis den nærmeste Anledning til dette Brev. »Vankelmodighed og Opsættelse,« skrev Lord Russell, »kan være Skyld i Lidelser, som det er skrækkeligt at forestille sig — — — Det kan ikke længer nytte at kæmpe for en bestemt Toldafgift. I 1841 vilde Frihandelspartiet være gaaet ind paa en Afgift af 8 Shilling per Quarter af Hvede, og efter nogle Aars Forløb kunde denne Afgift være bleven yderligere formindsket for til sidst ganske at afskaffes; men en hvilken som helst Toldpligt, der ikke havde Udsigt til at blive afskaffet inden meget kort Tid, vilde nu kun forlænge en Strid, der allerede har avlet alt for meget Fjendskab og Misfornøjelse.« Lord Russell opfordrede derpaa til en almindelig Forstaaelse for at gjøre Ende paa et System, »der har víst sig at være en Ødelæggelse for Handelen, en Fordærvelse for Agerdyrkningen, en Kilde til bitter Splid mellem Stænderne og Aarsag i Armod, Feber, Dødelighed og Forbrydelser blandt Folket.« Han tilføjede derpaa en betydningsfuld Bemærkning om, at Regeringen syntes at vente paa en eller anden Undskyldning for at afskaffe Kornloven, og opfordrede Folk til at give dem al den Undskyldning, de kunde ønske sig, »ved Bønskrifter, Adresser og Protester.«

Peel har i sine Memoirer selv beskrevet den Virkning, dette Brev havde paa hans Beslutninger. »Det maatte nødvendigvis øve en betydelig Indflydelse paa den offentlige Mening,« siger han, »og det beviste klarlig, at Whigpartiet var rede til at forene sig med Ligaen om at forlange Korn-

lovens fuldstændige Afskaffelse.« Peel vilde nu ikke mere foreslaa blot at aabne Havnene; det forekom ham alt for ydmygende at antage det ringeste af de Vilkaar, Whiggernes Leder havde anbefalet. Det kunde have været godt nok, den Gang han først foreslog det i Kabinettet; thi hvis Ministeriet strax, enstemmig og af egen Tilskyndelse havde tilbudt Folket denne Udvej, kunde det vel have sømmet sig for dem; men at gjore det nu vilde være flovt. Peel foreslog derfor Kabinettet at samle Parlamentet til et tidligt Mode for at indbringe et eller andet Forslag, der kunde svare til en hurtig Ophævelse af Kornloven. Lord Stanley var endnu tvivlraadig og bad om Tid til at overveje sin Beslutning; Hertugen af Wellington havde ikke forandret sin private Mening om, at Kornloven burde bevares; men han erklærede paa sin djærve, ligefremme Maade, at hans eneste Maal var at støtte Peels Bestyrelse af Regeringen for Dronningen. »En god Regering,« sagde den gamle Helt, »er vigtigere for Landet end Kornlove eller hvilke som helst andre Hensyn.« Man kan ikke lade være at smile over denne Ide om en god Regering uden Hensyn til den Lovgivning, den indforer; men Hertugen fulgte strængt sine Begreber om Pligt og erklærede, at hvis Peel ansaa Kornlovens Ophævelse for at være, vel ikke hverken rigtig eller gavnlig for Englands Velfærd, men nodvendig for at han kunde bevare sin Stilling, vilde han støtte Forslaget af al sin Magt. Desuagtet viste Oppositionen i Kabinettet sig at være umedgjorlig, og da Peel under disse Omstændigheder ikke mente at kunne udfore sin Hensigt paa en tilfredsstillende Maade, skyndte han sig at nedlægge Regeringen (den 5te December 1845).

Det lod til, at den kaotiske Tilstand var vendt tilbage; der blev sendt Bud til Edinburgh efter Lord Russell; thi hans Brev havde uden nogen saadan Hensigt fra hans Side udpeget ham som den Mand, der maatte tage Peels Plads. Lord Russell kom til London og gjorde sit bedste for at

overvinde sin Stillings mange Vanskeligheder; hans Parti var ikke meget stærkt i Provinserne og havde ingen Majoritet i Underhuset, og han forsøgte, som rimeligt var, at faa Peel til at love at støtte et Forslag om Kornlovens fuldstændige og øjeblikkelige Ophævelse; men Peel udtalte i et Brev til Dronningen sin Beklagelse over ikke at kunne indgaa en saadan Forpligtelse, da han var bunden ved tidligere Løfter. Lord Russells Stilling var meget vanskelig; han var bleven tvungen ind i den, fordi en eller to af Peels Kollegaer ikke vilde følge deres Chefs Politik; men denne haardnakkede Opposition fra en Mand med Lord Stanleys Indflydelse viste noksom, at Frihandelsbillen ikke vilde gaa igjennem uden heftig Modstand fra Godsejerpartiet, og nu vilde Peel ikke engang forpligte sig til at støtte en Politik, som dog i Grunden var hans egen. Med sin karakteristiske Resoluthed besluttede imidlertid Lord Russell at danne et Ministerium uden at have Majoritet i Parlamentet, men han blev sparet for denne Prøve. Lord Grey var bestemt imod Lord Palmerstons udenlandske Politik, og disse to kunde ikke enes i et Ministerium, som Lord Russell ønskede, at de skulde; desuden var Lord Grey afgjort af den Mening, at der burde tilbydes Cobden Sæde i Kabinettet, hvorimod andre af de fremragende Whigger ikke kunde bringe Retfærdighed og den sunde Fornuft et større Offer end at tilbyde Ligaens Leder Pladsen som Vicepræsident ved Handelskollegiet. Macaulay udtaler sig i et Brev saaledes om disse Begivenheder: »Alle vore Planer strandede paa Lord Greys Modstand mod at gjøre Lord Palmerston til Sekretær for de udenrigske Anliggender; jeg haaber, at den offentlige Interesse ikke maa lide derunder. Sir Robert Peel maa nu overtage Spørgsmaalets Løsning; det er sikkert, at han kan gjøre det; men det er paa ingen Maade sikkert, at vi kunde have gjort det; thi vi ville støtte ham som én Mand, hvorimod en stor Del af Toryerne vilde have nægtet at støtte os.«

Ligaen saae til med stor Sindsro under disse Partistridigheder, de vidste alt for godt, at hvilket Parti der end blev det styrende, vilde det være nødt til at udføre deres Politik. Ved et Møde, som Ligaen paa denne Tid holdt i Covent Garden Theatret, erklærede Cobden, at han og hans Venner ikke havde stræbt at modarbejde ét Parti og støtte et andet. »Vi have kun arbejdet med ét Princip og ét Maal for Øje,« sagde han, »og hvis vi blot et halvt Aar endnu kunne holde fast ved dette Princip, skulle vi naa den Tilstand, jeg saa længe har ønsket og tragtet efter, da Ligaen skal opløses i sine primitive Elementer ved sine Grundsætningers Sejr.«

Lord Russell fandt det umuligt at danne et Ministerium og meddelte dette til Dronningen; da han havde gjort, hvad han kunde, tog han sig det maaske ikke synderlig nær, at hans Forsøg var slaaet fejl. Dronningen var altsaa nødt til at sende Bud efter Peel og bede ham om at tage sin Begjæring om Afsked tilbage og forblive i hendes Tjeneste. Peel kunde naturligvis ikke gjøre andet end at indvillige deri, og da han om Aftenen den 20de December vendte tilbage fra Windsor, beklædte han atter Embedet som Førsteminister. Da Lord Stanley endnu holdt fast ved sin Opposition mod Kornloven, blev hans Plads som Statssekretær for Kolonierne overtagen af Gladstone, der imidlertid mærkværdig nok ikke fik Sæde i Parlamentet for den kommende, indholdsrige Session; han havde været Medlem for Flækken Newark; men da dette Sted stod under Indflydelse af Hertugen af Newcastle, som havde berøvet Ministeriet sin Støtte, indbød han ikke til Gjenvalg, men forblev uden Sæde i Underhuset i nogle Maaneder. Peel overtog altsaa atter Regeringen, som han selv sagde: med større Udsigt til at gjøre nogen offentlig Nytte, end han vilde have haft, hvis han ikke havde givet Afkald paa den, og han følte sig, for at bruge hans egne Ord, »som en

Mand, der vender tilbage til Livet, efter at hans Ligtale er bleven holdt.«

Parlamentet blev sammenkaldt til at møde i Januar; imidlertid var det let at se, hvorledes Protektionisterne og de yderliggaaende Toryer vilde stille sig lige over for Peels Forslag. De holdt Møder i forskjellige Egne af Landet og fordømte forud næsten enstemmig den gjenindsatte Førsteministers Politik; ved mange af disse Møder blev der udstedt Erklæringer, som udtalte sig lige tvivlende om Førsteministeren og om Hungersnøden. Den Tanke, at der kunde være nogen Hungersnød i Udsigt, som kunde foraarsage en Afvigelse fra de Principer, der sikrede Landmanden en vis bestemt Pris for sit Korn eller i det mindste forhindrede denne Pris fra at synke under, hvad der mentes at kunne betale sig, vakte den største Harme. Ikke mindre urimelige end Forsikringen om, at der ikke kunde blive Hungersnød, vare de Midler, som anbefaledes derimod, hvis den alligevel skulde være saa fræk at vise sig; især vakte den daværende Hertug af Norfolk Opsigt ved at gaa om og anbefale en Slags Karri af egen Opfindelse, der skulde være et virksomt Middel mod Sult.

Den 22de Januar 1846 aabnede Dronningen i egen Person Parlamentet og sagde i Trontalen en hel Del om Tilstanden i Irland og den daarlige Kartoffelhøst. Talen indeholdt følgende betydningsfulde Sætning, der blev lagt Hds. Majestæt i Munden: »Jeg har fundet stor Tilfredsstillelse i at give mit Samtykke til de Forholdsregler, som af og til ere blevne mig forelagte, og som gik ud paa at udvide Handelen og fremme Husfliden og Industrien ved at formindske Beskyttelsestolden. Jeg beder Dem om snart at tage under Overvejelse, om ikke dette Princip med Held vilde kunne anvendes i endnu større Udstrækning.« Før Adressen til Svar paa Trontalen blev forebragt, gav Peel en Meddelelse om, at det var Regeringens Hensigt paa

den forst mulige Dag at forelægge Huset nogle Forslag angaaende Landets kommercielle og finansielle Affærer.

Der er kun faa Scener, som i Liv og Interesse kunne overgaa det Skue, Underhuset frembyder paa en saadan Aften, naar der ventes en stor Debat eller en vigtig Meddelelse. En fælles Bevægelse gaar igjennem hele Forsamlingen, ligesom et Vindpust løber over Havet, og Huset synes kun at udgjøre ét Legeme, optaget af den samme Forventning; paa Ministerbænkene ser man Mænd med politisk Berømmelse og historiske Navne, medens alle de øvrige Pladser ere besatte med saa mange, de paa nogen Maade kunne rumme. Medlemmer, som ikke kunne faa Plads — og det er ved slige Lejligheder et betydeligt Antal —, staa uden for Skranken eller fylde Sidegallerierne. Berømthederne findes ikke blot paa de fornemste Pladser, men ere spredte hist og her; især var dette Tilfældet ved dette Møde, hvor Frihandelsmændenes stigende Ry næsten lod dem synes at danne et tredje og vigtigt Parti i Underhuset. Galleriet er en saadan Aften aldeles overfyldt, og Øjet søger forgjæves en ledig Plads i hele Huset; den Minister, der skal træde frem for en saadan Forsamling og bringe den Meddelelse, som alle længes efter med feberagtig Uro, er en Mand, som maa vække enhver ærgjerrigs Misundelse; denne Gang herskede der Nysgjerrighed paa alle Punkter. Hvad vilde Ministeren meddele? Naar og hvorledes vilde han gjøre det? Vilde Whiggernes Ledere tale før Ministeren? Eller maaske Frihandelsmændene? Det er altid en noget kjedelig og formel Forretning at forebringe en Adresse for Tronen, og i dette Tilfælde var der desuden den ubehagelige Omstændighed for Taleren, at Huset med Længsel ventede paa, hvad der vilde følge efter.

Endelig er den formelle Forretning besørget; Adressen er bleven forebragt og understøttet, og nu er det Tiden for Debat, dersom der skal være Debat. Man ventede, at nu vilde Lord Russell eller maaske Cobden tale, men pludselig

løb en forbavset Mumlen gjennem Huset, og et Øjeblik efter hørtes Førsteministerens Stemme — denne vidunderlige Stemme, hvorom Lord Beaconsfield siger, at den ikke havde sin Lige i Parlamentet, naar undtages O'Connells pathetiske Røst —, og man vidste, at nu vilde den store Forklaring komme.

Forklaringen kom imidlertid alligevel ikke strax; Førsteministeren indlod sig paa lange og vidtløftige Udviklinger af, hvorledes hans Meninger vare undergaaede en Forandring med Hensyn til Frihandelen, og meddelte nøjagtige Beregninger for at vise, hvorledes der efter Inddragelsen af Told bestandig fulgte en Forøgelse af Indtægter og endogsaa Bevarelsen af de høje Priser. Tolden paa Glas og paa Hør, Prisen paa Flæsk og paa salt Kjød — disse og mange andre Æmner bleve diskuterede med stor Vidtløftighed, medens Huset sad i spændt Forventning efter at faa at vide, om det var Ministerens Hensigt at indføre Frihandelen eller ikke. Det var imidlertid indlysende, at Peel var aldeles omvendt til Frihandelens Læresætninger, og at efter hans Mening Tiden var kommen til for bestandig at afskaffe den Protektion, han havde paataget sig at bevare. Han sluttede med en Sætning, der blev Gjenstand for megen Kritik og mange Angreb, i det han erklærede, at han ikke fandt det let »at forene et gammelt Monarki, et stolt Aristokrati og et reformønskende Underhus til en enig og harmonisk Virken.«

Talen var endt; Underhuset maatte nøjes med at slutte sig til, hvad Regeringen havde i Sinde at gjøre, thi det var ikke blevet tydelig udtalt. Da derpaa Lord Russell havde givet nogle Forklaringer om sit Forsøg paa at danne et Ministerium og Grunden, hvorfor det var mislykket, skulde man synes, at Aftenens Forretning var forbi; men pludselig blandede en ny og slaaende Skikkelse sig i den hensygnende Debat og bragte en Strømning af frisk Liv ind i Underhuset. Der findes ikke ofte i Parlamentets

Historie et Exempel som dette paa, hvorledes en betimelig Tale kan give et Menneskes hele Liv en anden Vending; det Medlem, som rejste sig for at modsige Peels Tale, havde været mange Aar i Parlamentet; dette var hans tiende Session, og han havde talt ofte i hver Session; han havde gjort mange dristige Forsøg paa at vinde et Navn i Parlamentet, men hidtil havde hans Karriere været fuldstændig mislykket; fra det Øjeblik, da han holdt denne Tale, har han været ledsaget af det mest glimrende Held.

X.

Disraeli.

Den Taler, som saa pludselig kom til at indtage en fremragende Stilling, var en af de mærkeligste Mænd, Englands politiske Historie har frembragt; maaske man endogsaa, naar man tager Ordet »mærkelig« uden nogen rosende Bibetydning, maa kalde ham den mærkeligste Mand, de senere politiske Stridigheder have bragt til Magten. Da Disraeli i 1837 indtraadte i Underhuset som konservativ Repræsentant for Maidstone, var han 32 Aar gammel; han havde begyndt sin politiske Løbebane som udpræget liberal under O'Connells og Humes Beskyttelse og havde beskrevet sig selv som en Mand, der ønskede at kæmpe for Folkets Sag uden at støttes af noget af de aristokratiske Partier; men efter gjentagne mislykkede Forsøg paa at komme ind i Parlamentet begyndte han at tænke paa, at det dog vilde være det klogeste at søge Støtte hos et af de aristokratiske Partier. Han havde allerede tidlig givet Prøver paa et usædvanlig literært Talent, og hans Roman »Vivian Grey«, der udkom, da han gik i sit tre og tyvende Aar, vidnede til Trods for den Overspændthed og Affektation, hvoraf den var gjennemtrængt, om glimrende Aandsgaver. Som Søn af en dygtig Skribent og selv beskæftiget med literære Arbejder havde Disraeli paa den Tid rimeligvis kun temme-

lig ubestemte Forestillinger om Politik, og man behøver ikke at beskylde ham for overlagt Troløshed, fordi han fra at have været yderliggaaende radikal ved et dristigt Spring blev en romantisk Tory; han forbandt ved Begyndelsen af sin Løbebane næppe meget klare Begreber med Ordene »Tory« og »radikal«; i et Brev, som han skrev til den bekjendte Unitarierpræst Fox, erklærede han, at hans Force var Revolution. Det er noget, de fleste unge Mænd, der ikke ere fødte til Rigdom, men føle sig tiltrukne af det politiske Liv, indbilde sig. Da den unge Disraeli opdagede, at Revolution og yderliggaaende Radikalisme ikke hjalp ham til at komme ind i Parlamentet, begyndte han formodentlig at spørge sig selv, om hans liberale Overbevisning var saa rodfæstet, at han behøvede at ofre den sin Karriere; han overtænkte Spørgsmaalet nøje og opdagede uden Tvivl snart, at han var i Færd med at forvandles til en Forkæmper for det bestaaende. Set fra et rent personligt Standpunkt var dette et Held for den ærgjerrige unge Politiker; han kunde den Gang ikke forudse den forbavsende Forandring, som to den Gang næsten ganske ubekjendte Mænd ved deres Veltalenhed og Indflydelse vilde komme til at bevirke i Torypartiets Skæbne og Sammensætning. Samme Aar som Disraeli for første Gang blev valgt, stillede Cobden sig for første Gang, men faldt igjennem og maatte vente fire Aar, før han kom ind i Underhuset, medens Bright først to Aar senere fik Plads. Det var imidlertid Anti-Kornlovagitationen, som ved at overvinde Peel og drage ham over til deres Side, bevirkede den mindeværdige Spaltning i det konservative Parti og berøvede Godsejernes Sag næsten alle de talentfulde Mænd, som hidtil havde arbejdet for den; der blev dannet et nyt Parti, kaldet Mellempartiet eller Peeliterne, og da Gladstone, Graham, Sidney Herbert, Cardwell og flere andre betydelige Mænd sluttede sig til det, maatte Godsejerpartiet tage den kun middelmaadig begavede Lord George Bentinck til deres Leder. Da gjorde

Disraeli sin Lykke; skjønt hans Begavelse var saa stor, at den maatte have banet ham Vej hvor som helst, vilde dog hans politiske Løbebane rimeligvis være bleven ganske anderledes, hvis han i Steden, for at være den eneste betydelige Mand paa sit Parti, havde været Medlem af et Parti, der havde Palmerston og Russell eller Gladstone og Graham til Ledere og Cobden og Bright til stadig Støtte.

Alt dette kunde Disraeli imidlertid ingen Anelse have om, den Gang han slog om fra Radikalismen til Konservatismen; man finder intet Spor af gradvis Omvendelse hverken i hans Taler eller hans Skrifter, og man kan med Grund antage, at han i Begyndelsen kun blev radikal, fordi det forekom ham at være mest romantisk, og at det først var efter, han havde opdaget, at han paa den Maade ingen Vej kom, at det faldt ham ind, om han dog i Grunden ikke stod Landmændenes Sag nærmere. Det Rygte, han havde erhvervet sig, før han kom i Parlamentet, var af den Beskaffenhed, at det snarere maatte hindre end fremme hans politiske Løbebane; han blev i Almindelighed anset for en dristig excentrisk Æventyrer, hvis Affektation og latterlige Opførsel hindrede ham i at være farlig. Hans Dragt var saa ultramoderne og lapset som muligt, hans Tale var en Blanding af Cynisme og Følsomhed, han kunde komme med de frækkeste Paastande og det mest storartede Praleri, og hans Dygtighed i at skjælde ud var endogsaa for hin fritalende Tid forbavsende stor og utæmmet. Selv hans literære Forsøg vandt den Gang ingenlunde den Anerkjendelse, de siden have naaet, men bleve snarere ansete for dristige Indfald af en livlig Fantasi end for virkelige Kunstværker af en egen Slags, og da han endelig kom ind i Underhuset var hans første Erfaring dér kun lidet skikket til at give ham Haab om Held. Naar man nu læser Disraelis første Tale, har man ondt ved at forstaa, hvorfor den vakte saa megen Latter og Spot; thi det er en god Tale, fuld af skarp Satire og snurrige Indfald og i Stil og Bygning

meget lig mange af de Taler, hvorved han senere høstede saa meget Bifald i Underhuset; men Disraelis Rygte var gaaet forud for ham; »hans Liv havde hidtil«, siger en ugunstig, men ikke uretfærdig Kritiker, »været en næsten uafbrudt Kjæde af Galskaber og Nederlag.« Huset var formodentlig i Humør til at finde Talen latterlig, fordi det almindelige Indtryk var, at Manden selv var latterlig; Disraelis Ydre bidrog uden Tvivl ogsaa til den Foragt, der vistes ham ved hans første Forsøg paa at tiltale den Forsamling, hvis Hersker han senere skulde blive. En af de tilstedeværende har beskrevet hans Udseende saaledes: »Han var klædt i en flaskegrøn Frakke og en hvid Vest prydet med flere glimrende Kjæder; moderne, vide, stormønstrede Benklæder og et sort Halsbind, hvorover ingen Skjortekrave lod sig til Syne, fuldendte Dragten. Hans ligblege Ansigt blev fremhævet ved de kulsorte Øjne, og den brede, men ikke meget høje Pande blev beskygget af tætte Krøller af ravnsort Haar, som vare redte bort fra den højre Tinding og faldt i smaa pomadiserede Lokker ned over den venstre Kind.« Hans Væsen var i høj Grad theatralsk, og hans Gestikulation vild og overdreven. Alt dette kan imidlertid ikke forbavse dem, som have kjendt Disraeli i hans Storheds Dage; hans Ydre var altid extravagant, hans Veltalenhed havde hyppig et simpelt Præg, og hans hele Væsen var som den typiske Udlændings, hvem Englænderne betragte som et Indbegreb af alt, hvad der er voldsomt og uroligt. Dog, hvad Grunden end kan være, er det sikkert, at Disraelis første Forsøg som Taler ikke blot var mislykket, men tillige gjorde ham til Latter. En af dem, der vare tilstede, har beskrevet, hvorledes den støjende Forsamlings stadige Latter og andre Afbrydelser nødte Taleren til at holde op, besejret, men ikke modløs. Efter mærkværdig længe at have bevaret sin Fatning, blev han til sidst vred, standsede midt i en Sætning, saae stift paa de liberale og sagde, i det han løftede Hænderne og aabnede Munden, saa højt, som dens Størrelse tillod, med en

paafaldende stærk og næsten uhyggelig Stemme: »Der er mange Ting, som jeg har begyndt paa flere Gange, og de ere ofte lykkedes for mig til sidst, og skjønt jeg nu viger Pladsen, saa skal den Tid vel komme, da De vil høre paa mig.« Denne Spaadom er saa lig, hvad Forfatteren af en Biografi gjærne vil tillægge sin Helt, at vi ville undskylde vore Læsere, hvis de tvivle paa den; men det er ikke desto mindre aldeles sikkert, at Disraeli sluttede sin Jomfrutale i Underhuset med disse Ord; man kan finde det i de Referater, der næste Morgen stode i alle Blade.

Saaledes begyndte Disraelis Løbebane som Parlamentstaler; det er en mærkelig Omstændighed, at næsten den eneste af Tilhørerne, der beundrede hans Tale, var Robert Peel, medens det netop var ved sit voldsomme Angreb paa Peel, at Disraeli nu skulde overbevise Underhuset om, at den Mand, de før havde lét af, var en stor Taler.

Disraeli tabte aldeles ikke Modet over sit første mislykkede Forsøg; faa Dage efter talte han igjen og holdt tre eller fire Taler endnu under sin første Session; men han var bleven klog af Skade og lod ikke sin Veltalenhed svinge sig mod saa højt og ærgjerrigt et Maal, som første Gang. Senere, da han var bleven mere fortrolig med Huset, lagde han sig efter at gjøre sig bemærket ved sine paradoxe Paastande og ved at indtage Stillinger og afgive politiske Trosbekjendelser, som andre vilde have søgt at undgaa. Det er meget vanskeligt at komme paa det rene med, hvilke Meninger han egentlig havde paa denne Tid, eller om han i det hele havde nogen Mening; jeg har den Tro, at han egentlig ingen havde, men kun gik paa Jagt efter dem. Han holdt ofte Taler om Æmner, han øjensynlig ikke vidste det mindste om, og det lykkedes undertiden hans skarpe Forstand at opdage det taabelige i økonomiske Sofisterier, der havde gjort Mænd af langt større Erfaring raadvilde, og som ogsaa senere, at dømme efter hans personlige Udsagn og politiske Optræden, beredte ham selv

Vanskelighed. Som oftest talte han imidlertid med en grandios og orakelmæssig Ubestemthed, der syntes at antyde, at af alle Mennesker han alene gjennemskuede Spørgsmaalet, men at han endnu ikke maatte aabenbare, hvad han vidste. I sine bedste Øjeblikke hørte Disraeli til den Slags Mennesker, Macaulay erklærer for saa sjældne, at Lord Chatham forekommer ham at være næsten det eneste Exempel derpaa — »en virkelig stor og genial Mand med en modig, højsindet og bydende Karakter, men forskruet og usand,« hvad Macaulay videre siger om Chatham, kan ogsaa passe paa Disraeli. — »Han spillede Komedie i Raadet, han spillede Komedie i Parlamentet, han spillede Komedie ved de hemmelige Forhandlinger, og selv i det private Selskabsliv kunde han ikke aflægge sit theatralske Væsen.« Disraeli var paa et Tidspunkt af sin Løbebane saa affektert, at han ligefrem affekterede Affektation; dog var han utvivlsomt en genial Mand, selv under de vanskeligste Omstændigheder tabte han ikke Modet, han herskede saa uindskrænket som næppe nogen anden Statsmand siden Chatham, og det vilde være urimeligt og uretfærdigt at nægte, at en Mand med disse Egenskaber ogsaa maatte eje en højsindet Natur.

Det syntes altsaa i nogen Tid at være Disraelis Maal at gjøre sig bemærket, at blive omtalt. Det lykkedes fuldkomment, han blev omtalt; alle hin Tids politiske og satiriske Blade have meget at sige om ham; men i Almindelighed bliver han ikke synderlig rosende omtalt. Selv var han heller ikke ødsel med Ros; enhver, som kaster et Tilbageblik paa hin Tids politiske Stridigheder, vil forbavses over det Sprog, Disraeli og hans Modstandere i Bladene anvende mod hinanden; man kan uden Overdrivelse sige, at et Skjænderi mellem to Fiskerkællinger nu til Dags vilde have al Udsigt til i Grovhed og Uartighed at staa tilbage for de Fejder, som den Gang førtes mellem denne udmærkede Forfatter og nogle af hans Angribere. Bekjendt er f. Ex.

Striden mellem ham og O'Connell, under hvilken O'Connell erklærede ham for »en Forbryder«, »en Usling«, »en Løgner«, hvis Liv er »en levende Løgn« og til sidst kaldte ham for »den retmæssige Arving af hin gudsbespottende Røver, som døde paa Korset uden at angre«. Disraeli svarede til Gjengjæld, »at han ikke engang vilde lade sig fornærme af en Vildmand uden at revse ham«, og i et senere Brev til en af O'Connels Sønner udtaler han sit Ønske om at kunne finde Udtryk for »den ubeskrivelige Foragt, jeg nærer for hans (O'Connells) Karakter, og den Væmmelse, hans Opførsel indgyder mig. — Jeg skal gribe enhver Lejlighed til at udstille Deres Faders Navn for Publikums Foragt, og det er mit mest brændende Ønske, at De eller en af Deres Slægt vil forsøge at hævne det uudslukkelige Had, hvormed jeg skal forfølge hans Tilværelse«. Dog er dette ikke det mest forbavsende Exempel paa Disraelis og hans Modstanderes Sprog; skjønt ingen af de andre Fejder kan overgaa denne i Heftighed og Bidskhed, kunne dog Bladene fra hin Tid opvise mange Prøver paa Skjældsord, der langt mindre vilde kunne taale at udsættes for Nutidens kræsne Blik. Den Gang florerede Dueller endnu, og Disraeli erklærede sig altid rede til med en Pistol at bevise, hvad hans Læber havde udtalt, selv om det var midt i Stridens Hede.

Disraeli begyndte efterhaanden i Underhuset at blive anset for en farlig Modstander i en Debat; thi han havde altid et træffende Svar eller en Spydighed paa rede Haand; dog betragtede man ham længe kun som en Friskaremand; men under Debatterne om Kornlovens Afskaffelse naaede han Ry for at være en stor Parlamentstaler. Vi benytte med Forsæt dette Ord, fordi det har en lidt anden Betydning end selve Ordet Taler; den Mand er en stor Parlamentstaler, som forstaar at anvende det Sprog og de Beviser, som gjøre mest Virkning i Parlamentet; men derfor behøver han ingenlunde at være en stor Taler i videre For-

stand. Disraeli opnaaede aldrig at blive andet end Parlamentstaler og brød sig rimeligvis heller ikke om andet; men selv den Gang han endnu var bekjendt som en bizar, indbildsk og forfløjen Æventyrer, vandt han dog snart et Navn som den, der havde Svar paa rede Haand til hvem som helst, der angreb ham. De omhyggelig udarbejdede Talers Tid var forbi, og det var nu de bidende Epigrammer, de glimrende Paradoxer, de fyndige Angreb og de raske Svar, som gjorde mest Lykke hos Underhuset.

Disraeli var i høj Grad skikket til at opfylde de nye Fordringer, der stilledes til en Parlamentstaler; hidtil havde han manglet en Sag, der kunde inspirere ham, og hvorpaa han med Virkning kunde anvende sit sjældne Vid og sin Veltalenhed, og han havde desuden altid maattet henvende sig til en for største Delen usympathetisk Tilhørerkreds; nu derimod blev han Ordfører for et stort Parti, der skummende af Vrede, halvkvalt af Harme ikke var i Stand til at tale for sig selv. Det var derfor meget klogt gjort af Disraeli, at han strax styrtede sig ind i et voldsomt personligt Angreb paa Peel, og Talen strømmede over af dristige, vittige Spydigheder. »Jeg hører ikke til Proselyterne,« sagde han, »men er maaske Medlem af et faldent Parti. Jeg bekjender mig endnu til de Meninger, jeg før har udtalt i dette Hus til Gunst for Beskyttelsen; det var paa dem, at jeg kom ind i Underhuset, og hvis jeg havde opgivet dem, vilde jeg ogsaa have opgivet min Plads.« Det var Talens Grundtone; Disraeli anklagede Peel, ikke fordi han havde forandret Mening, men fordi han havde beholdt en Stilling, der satte ham i Stand til at forraade sit Parti. Han sammenlignede Peel med den tyrkiske Admiral, som, da han i et farligt Øjeblik blev sat i Spidsen for den skjønneste Flaade, der nogen Sinde var sejlet ud fra Dardanellerne siden Soliman den stores Dage, strax satte Kursen efter den fjendtlige Havn, og som, da han blev anklaget for Forræderi, erklærede, at han ikke indsaa Nytten af at

forlænge en haablos Kamp, og at han kun havde modtaget Anførselen over Flaaden for at bringe Sultanen ud af sin Forlegenhed ved strax at gjøre Ende paa Krigen. Han beskyldte Peel for at være »en Mand, som aldrig har en Idé af sig selv, en Mand, som gjør sine Iagttagelser om Vejret, og som, naar han har opdaget, i hvad Hjørne Vinden staar, kantsætter sine Sejl derefter.« — »Saadan en Mand kan være en mægtig Minister; men han er ikke nogen stor Statsmand saa lidt som den, der springer op bag paa en Vogn, er en dygtig Kusk.«

»Det belejlige,« siger Disraeli selv i sin »Lord George Bentinck«, »har undertiden mere Held med sig end de ivrigste og fornuftigste Bestræbelser.« Han hentyder derved til denne samme Tale, om hvilken han med en maaske unødvendig Beskedenhed tilføjer, at »det ikke var Talerens dristige Udfald, men Husets længe tilbagetrængte Lidenskab, som nu skaffede sig Luft og forvandlede Forsamlingens isnende Tavshed til Ophidselse og Tumult.« Disraelis Tale var i Sandhed belejlig; det Øjeblik, da han rejste sig, var netop et Vendepunkt i hans Partis Skæbne, og det var en genial Indskydelse, der vidnede om virkelig Statsklogt, at gribe Øjeblikket saa behændig og dristig. Det vilde have været en stor Vinding for Peel, hvis han kunde have overstaaet dette første Møde, uden at der var blevet ytret nogen Opposition fra hans eget Partis Side; en anset Minister har stor Magt over sine hidtil lydige Tilhængere, og hvem véd, om ikke hans Parti aldrig vilde have gjort Oprør imod ham, hvis de havde ladet hans første Erklæring gaa hen uden Modsigelse. Disraeli samlede deres stigende Harmes Straaler i ét Brændpunkt og bragte dem til at blusse op i lys Lue; han viste, at han var født til at herske ved at træde frem i rette Øjeblik og overtage Kommandoen, og fra denne Time var han Torypartiets egentlige Leder.

Disraeli viste ikke saa lidt Mod ved at optræde, som han gjorde; thi han maatte vide, at han derved blottede sig

for en Modbeskyldning fra Peel, som kunde have kuet en mindre dristig Mand. Det var en bekjendt Sag, at Disraeli, den Gang Peel kom til Magten, ventede at faa Tilbud om en Plads i Ministeriet og vilde have modtaget det; han forklarede senere, da Peel hentydede til denne Sag, at han aldrig havde ansogt om Pladsen; men det er utvivlsomt, at han gjennem en anden havde indledet en Underhandling, som Peel imidlertid ikke havde taget Hensyn til, da han ikke onskede at benytte ham. Da Disraeli angreb Peel, maatte det være ham indlysende, at denne næppe vilde undlade at benytte denne Omstændighed imod ham; men han lod sig ikke afskrække deraf, han vidste, at hvad de vrede Toryer trængte til just da, var ikke en Mand, som havde víst sig urokkelig trofast, men en dristig Forkæmper, som kunde angribe Peel uden Skrupler og med Eftertryk. Disraeli skabte sig en Lobebane ved sin Optræden hin mindeværdige Aften, og han skabte paa samme Tid en ny Lobebane for Torypartiet.

Nu da Disraelis Fægtekunst i denne Debat havde víst sig fra en saa glimrende Side, begyndte Folk at mindes, at han ogsaa tidligere havde uddelt skarpe Hug. Mange af de Spydigheder mod Peel, som ere gaaede over i Folkemunde og næsten blevne til Ordsprog, bleve udtalte i 1845; han havde beskyldt Forsteministeren for at have laant sin Taktik fra Whiggerne: »Den hojvelbaarne Gentleman overraskede en Dag Whiggerne, medens de badede sig, og absenterede sig med deres Klæder.« — »Jeg anser den hojvelbaarne Gentleman for en Mand, som har tæmmet Liberalismen, den Havgasse, med hendes egne Vaaben; han er en politisk Petruchio, der har overbudt eder alle.« — »Dersom den hojvelbaarne Gentleman blot vilde holde sig til sine Citater i Steden for at komme med Indvendinger, kan han stole paa, at det vilde være et sikrere Vaaben; thi han benytter det med Mesterskab, og naar han appellerer til en eller anden Avtoritet enten i Prosa eller Vers, er han sikker paa

sit Held, til Dels fordi han sjælden citerer et Sted, som ikke allerede er blevet belønnet med Parlamentets Bifald.« Man kan tænke sig, hvor dette sidste Hib maatte være føleligt for en Taler som Peel, der havde den gammeldags Vane at indblande i sine Taler lange Citater fra yndede klassiske Forfattere, som bleve end bedre modtagne af Huset, fordi de vare saa velbekjendte. End mere spydig og ondskabfuld var Diraelis Bemærkning om Canning, med hvem Peel var bleven Uvenner; Peel havde imod Disraeli citeret Cannings berømte Linjer, hvori han beder om at blive frelst fra en »oprigtig Ven«, og Disraeli greb strax Lejligheden. »Cannings Navn«, sagde han, »burde aldrig nævnes uden Rørelse her i Huset; vi beundre alle hans Geni; vi beklage alle, eller i det mindste de fleste af os, hans utidige Død, og vi sympathisere alle med ham i hans haarde Kamp mod urimelige Fordomme og sublim Middelmaadighed, mod haardnakkede Fjender og oprigtige Venner«. Ordene »sublim Middelmaadighed« gjorde en forbavsende Virkning; som en ondskabsfuld Beskrivelse af Peels Karakter kom det Sandheden nær nok til at virke baade paa Ministerens Venner og Fjender, og det maa indrømmes, at det vilde være vanskeligt at finde en Sætning, der bedre svarede til sit uædle Maal, og som var mere skikket til for bestandig at klæbe ved sit Offers Navn. I Grunden beundrede Disraeli slet ikke Canning; der findes i en af hans Romaner en meget nedsættende Kritik af Canning som Taler, medens han paa den anden Side i »Lord George Bentincks Liv« har vist, at han kunde lade nogle af Peels største Egenskaber vederfares Retfærdighed; men da det kom an paa at angribe Peel ved at hæve Canning, gjorde han sig Umage for at nedsætte den første og roste i den Anledning den anden. Ogsaa den berømte Erklæring, hvori han kaldte en konservativ Regering for et »organiseret Hykleri«, blev udtalt under Debatterne i 1845, før Ministeren havde udtalt sig om Frihandelen. Alle disse glimrende

Udfald begyndte Folk nu at mindes, og naar man nu kaster et Blik tilbage paa hin Tid, er det let at se, at Disraeli havde lagt sin Genialitet for Dagen, længe før Underhuset tilstod ham sin Anerkjendelse; men fra 1846 blev hans Begavelse ikke mere betvivlet, og han var for Fremtiden sit Partis Ordfører.

Den første Følge af Disraelis betimelige Indblanding i Debatten var, at der i Underhuset dannede sig et Beskyttelsesparti, hvis Ledelse blev betroet Lord George Bentinck, en sportelskende Adelsmand af en energisk Karakter, meget stivsindede Meninger og ikke ubetydelige Anlæg for Politik, som imidlertid ikke havde haft Lejlighed til at udvikles eller vise sig. Lord Bentinck havde siddet i Parlamentet i otte Aar uden at tage Del i nogen betydelig Debat; men da Ledelsen af Beskyttelsespartiet blev overgiven ham, helligede han sig ganske dertil og viste sig i mange Retninger vel skikket til sin Post, indtil hans pludselige og tidlige Død berøvede Partiet hans Tjeneste; i sin Levnedsbeskrivelse af Lord Bentinck har Disraeli ganske vist med Venskabets tilgivelige Overdrivelseslyst overvurderet hans Begavelse; Bentincks Evner vare næppe engang af anden Rang; men han var udholdende, energisk, behagelig og havde et godt Blik for at bedømme Mennesker. Om han end var en daarlig Taler, som plejede at komme med det værste Vrøvl om Beskyttelsestold, Sukker og Guano og at opgjøre urimelige Beregninger for at bevise Umuligheder og Paradoxer, talte han i det mindste altid i god Tro og var kun saa meget mere uundværlig for sit Parti, fordi han i al Oprigtighed kunde vedblive at tro paa de gamle Læresætninger, hvad saa de politiske og økonomiske Kjendsgjerninger beviste derimod.

Den 27de Januar kom Peel frem for at meddele den finansielle Politik, han agtede at følge, og det er næsten overflødigt at bemærke, at denne Meddelelse blev imødeset med Længsel af hele Landet, og at Huset var overfyldt.

En Hændelse, som den Gang gjorde megen Opsigt, vilde nu ikke være værd at omtale uden for det Vidnesbyrd, den giver om Beskyttelsespartiets bitre Stemning og den Taktloshed, hvori indflydelsesrige og dannede Mænd kunne gjøre sig skyldige under Paavirkning af blind Fanatisme. Der er noget latterligt i den pompøse Tone, hvori Disraeli, ret som om han med Møje betvang sin retfærdige Harme, meddeler denne Hændelse i sin Levnedsbeskrivelse af Bentinck. »Forhandlingerne i Underhuset,« siger han, »bleve indledte med en forbavsende Begivenhed; hans kgl. Højhed, Prinsgemalen traadte ind, ledsaget af Staldmesteren, og tog Plads i Huset for at lytte til Førsteministerens Tale.« Med andre Ord, der skulde holdes et vigtigt Møde med en interessant Debat, og Dronningens Ægtefælle ønskede at være Tilhører; han kunde ikke forstaa, hvorfor han paa Grund af sit Ægteskab med Dronningen skulde være udelukket fra at høre en Diskussion i Underhuset; den fattigste og den fornemste Mand i Landet havde lige megen Ret til at tage Plads paa Galleriet, og man kan derfor ikke undre sig over, at ogsaa Prinsgemalen mente at have Lov til at høre paa en Debat uden derved at undergrave den britiske Konstitution; men Lord Bentinck og hans Parti blussede af Harme, de saae i Prinsens Tilstedeværelse et Forsøg paa at skræmme Underhuset og tvinge dem til at bøje sig for Regeringens Vilje. Man kan ikke uden en Følelse af Skam læse de urimelige og upassende Bemærkninger, hvortil denne uskyldige Omstændighed gav Anledning. Dronningen har selv givet en ligefrem og værdig Forklaring angaaende Prinsens Besøg i Underhuset: »Prinsen gik der hen, ligesom Prinsen af Wales og andre kongelige Prinser pleje at gjøre for engang at høre en interessant Debat, hvilket er saa nyttigt for alle Prinser; men han følte naturligvis, at han for Fremtiden ikke kunde gjøre det.«

Førsteministeren forklarede sine Planer; men vi ville

ikke indlade os paa en nojere Udvikling af dem; det eneste, der nu kan være af Vigtighed for os, er det Faktum, at Peel erklærede, at han var fuldstændig omvendt til Frihandelen, og at det var hans Hensigt, at Indforelsen af Frihandelsprincipet i alle Departementer af den kommercielle Lovgivning kun skulde være et rent Tids- og Formspørgsmaal. Dette tilfredsstillede alligevel ikke ganske Ligaen, der ønskede at indføre Principet øjeblikkelig i Steden for gradvis, som det var Peels Hensigt; men skjønt de indbragte et Ændringsforslag til Fordel for den øjeblikkelige Afskaffelse af Beskyttelsestolden, var det naturligvis ikke deres Mening ikke at tage, hvad de kunde faa, da Ændringsforslaget faldt igjennem. Paa den anden Side indbragte Beskyttelsespartiet et Forslag om, at Huset skulde give et bestemt Afslag paa den af Regeringen foreslaaede Politik. Debatten varede i tolv Dage, og til sidst gik Regeringens Forslag igjennem med 337 Stemmer mod 240; denne Majoritet var ikke saa stor, som Regeringen havde ventet, og Følgen var, at Beskyttelsespartiet følte sig opmuntret til at fortsætte sin Opposition. Vi skulle ikke trætte Læserne med de kjedelige Enkeltheder ved de lange Debatter, som nu paafulgte; thi den omtalte Majoritet gik kun ud paa, at hele Huset skulde danne en Komité for at undersøge de existerende Toldafgifter og Kornlove, hvorimod hver enkelt finansiel Plan, som Ministeren foreslog, først maatte indbringes, debatteres og bringes til Afstemning, før den blev sat i Værk. Takket være Disraelis Veltalenhed havde Debatten dog enkelte interessante Punkter at opvise; denne utrættelige og hensynsløse Stridsmand beskæftigede sig uophørlig med at angribe Ministeren, han kaldte Peel for »en politisk Røver af andre Folks Ideer« og Ministeriet for »politiske Bissekræmmere, der havde kjøbt deres Parti paa det billigste Marked og solgte det igjen paa det dyreste.« Det var stærke Ord; men end mere uforsvarligt var dog Disraelis

Forsøg paa at rippe op i en gammel og bitter Strid mellem Peel og Cobden, der for den førstes Skyld hellere maatte glemmes. Tre Aar tidligere var Peels Privatsekretær, Edward Drummond bleven skudt af en Morder; der kunde ikke være Tvivl om, at det var en Fejltagelse, og at Skuddet havde været bestemt for Ministeren selv; men da Morderen viste sig at være vanvittig, blev han ikke funden skyldig, men sat i et Galehospital. Denne Begivenhed gjorde, som rimeligt var, et dybt Indtryk paa Peel, og da Cobden under en af Debatterne om Frihandelen tilfældigvis kom til at sige, at han ansaa Førsteministeren for at bære Ansvaret for Landets Tilstand, udtydede Peel i et forunderligt Anfald af Ophidselse disse Ord som en Trusel med at lade ham myrde. Man kunde ikke tænke sig nogen mere urimelig Beskyldning, og det er et godt Bevis paa det ufornuftige og uhæderlige Had, Toryerne den Gang nærede til enhver, som modsatte sig deres Leders Politik, at de hilste Peel med gjentaget Bifald, da han fremsatte denne næsten vanvittige Beskyldning mod en af de reneste og ædleste Mænd, som nogen Sinde har haft Sæde i Parlamentet. Peel gjenvandt snart sin Sindsro, indsaa sin Fejl og gjorde Undskyldning for den, og dermed burde Sagen have været glemt: men da der nu blev rettet en Anklage mod Disraeli for at gaa alt for vidt i personlige Fornærmelser, drog han under sit Forsvar denne gamle Historie frem igjen og mindede Underhuset om, at Førsteministeren havde beskyldt Ligaens Leder for at ville lade ham myrde; dette ondskabsfulde Forsøg paa at rippe op i den gamle Strid havde imidlertid ikke anden Følge, end at Peel gjentog sin Undskyldning, og at Cobden erklærede sig for fuldstændig tilfreds med Ministerens Erklæring og udtrykte det Haab, at for Fremtiden ingen i Huset vilde hentyde til denne Sag.

Regeringen sejrede; i Maj blev Billen indsendt til Overhuset, hvor den, nærmest ved Hertugen af Wellingtons Indflydelse, gik igjennem uden at møde alvorlig Modstand;

men den 25de Juni, den Dag, da Billen for tredje Gang blev oplæst i Overhuset, faldt det samme Ministerium, som havde ført den vigtige Lov igjennem.

En Tvangsbill for Irland, som Regeringen paa Grund af den forbryderske Tilstand paa denne Ø fandt sig foranlediget til at indbringe, var Grunden til Ministeriets Fald. Beskyttelsespartiet torstede efter Hævn, og deres eneste Tanke var for Øjeblikket, som Disraeli udtrykker sig: »Hvorledes skulle vi faa Peel kastet paa Døren?« De opdagede snart, at dette kunde ske ved at stemme mod Tvangsbillen; thi da Frihandelsmændene, Whiggerne og de irske Katholiker sikkert vilde høre til Oppositionen, var der al Sandsynlighed for, at Regeringen vilde blive overvunden. Efter en lidenskabelig og bitter Debat blev der afstemt, og Ministeriet fik en Minoritet af 73. Tilfældet havde skaffet Beskyttelsespartiet et Middel til Hævn, de havde grebet det og benyttet det; Ministeriet Peel faldt i selve Sejrens Stund.

Tre Dage efter indgav Sir Robert Peel sin Dimission. »Hans Afskedstale,« siger Disraeli, »var fornærmet og selvforherligende.« Det er imidlertid ikke den almindelige Mening; Peel var ganske vist usædvanlig bevæget, men tillige værdig og rolig og bevidnede paa en smuk Maade sin fordums Modstander Cobden sin Anerkjendelse. »Det Navn, som bør være,« sagde han, »og altid vil være uadskilleligt fra disse Love, er Navnet paa en Mand, som handlende af rene og uegennyttige Bevæggrunde har forsvaret deres Sag med utrættelig Energi og med en Veltalenhed end mere beundringsværdig, fordi den er saa naturlig og usmykket — Navnet paa Richard Cobden.« Denne velfortjente Lovtale fik foroget Virkning ved den lille Uregelmæssighed, Førsteministeren begik, ved i en Debat at nævne et Medlem ved Navn. De Ord, hvormed Peel sluttede sin Tale, vare veltalende og rørende; mange vilde dømme ham, sagde han, og hans Navn vilde maaske blive forbandet af

Monopolisten, som ønskede at beholde Beskyttelsen for sin egen personlige Fordel; »men jeg vil maaske efterlade et Navn, som undertiden vil mindes med Velvilje paa de Steder, der ere Bolig for Mænd, hvis Lod det er at arbejde og tjene deres Brød i deres Ansigts Sved — et Navn, som vil mindes med Velvilje, naar de styrke deres udmattede Legeme med rigelig og billig Føde, der smager dem saa meget bedre, fordi den ikke længer bliver syret med en Følelse af Uretfærdighed«.

Den store Minister faldt. Det er næsen uhørt, at et saa betydeligt og heldigt Udfald følges af et saa pludseligt og fuldstændigt Fald; Peel havde knust O'Connell og fort Frihandelen igjennem, og dog var der endnu Liv nok i O'Connell og Beskyttelsespartiet til at overvinde ham; han er lige som en Sejrherre, der efter at have vundet sit Livs store Sejr bliver ramt bag fra af en fjendtlig Haand, i det han gaar hjem for at nyde sin Triumf.

(Fortsættes).

S. M.

Napoleon III.

II.

Umiddelbart efter Statskupet undte Kejseren sig hverken Rast eller Ro, for han tog fat paa den udenlandske Politik og med stor Duelighed indledede de forberedende Skridt til Verdensdelens Omdannelse. I Begyndelsen saae han hele det gamle Evropa som en sluttet Masse over for sig; over for Samfundets Redningsmand, som man den Gang udtrykte sig, følte Regeringerne sig nu rigtignok uden Undtagelse forpligtede, fordi han havde knust Socialismen; men de vedbleve at være yderst mistroiske mod den bonapartistiske Kejsers videre Tendenser. Det kom aabenbart fremfor alt an paa, om Napoleon kunde løsne dette stille Sammenhold mellem Magterne, naar han skulde kunne vinde Mulighed for sine videre Bevægelser. Hvis han den Gang havde gjort noget som helst Forsøg i Retning af Persignys fortrolige Meddelelser, kunde han have været sikker paa hele Evropas Fjendskab, først naar en eller anden Forvikling gjorde Magterne splidagtige indbyrdes, kunde Vejen aabnes for ham; et kirkeligt Stridsspørgsmaal i Orienten gav ham Anledningen til at fremtvinge en saadan Spaltning. Romerske og græske Munke i Jerusalem kjævledes om Nøglerne til Kirken i Bethlehem: efter en Traktat af 1740, som Frankrig havde sluttet med Porten, skulde Nøglerne være hos de romerske Katholiker, men i flere Menneske-

aldere havde de faktisk været i de græske Katholikers Besiddelse, uden at Frankrig hidtil havde modsat sig dette. Napoleon gjorde nu den gamle Fordring gjældende og, støttende sig til Traktaten af 1740, satte han ogsaa i Aaret 1852 sejrrig sin Paastand igjennem hos Porten. Derpaa indtraf alt, hvad Napoleon blot kunde ønske sig. Kejser Nikolaus, den russisk-græske Kirkes Overhoved, var i højeste Grad forbitret og lod sig i sin Ærgrelse og Hovmod forlede til en retløs og brutal, offensiv Optræden mod den ulykkelige Sultan.

Hidtil havde Evropa lidt spottende trukket paa Skulderen ad Franskmændenes pludselige Trosiver, men ingen havde for Alvor frygtet, at de berømmelige Nøgler kunde hidføre en virkelig, en blodig Krig. Helt anderledes stillede imidlertid Sagen sig nu, da Rusland trak en stor Hær sammen ved Pruth, da det optraadte med den anmassende Fordring, gjennem en formelig Traktat at opnaa Anerkjendelse som Protektor for den græske Kirke, og da det besatte Donaufyrstendømmerne, efter at den nævnte Fordring var bleven afslaaet. Ved slig Adfærd glemte man helt og holdent Historien med Nøglerne, det orientalske Spørgsmaal i Ordets videste Betydning blussede pludselig op i Flammer, og Rusland var den brutale Voldsmand over for de fuldkommen skyldfri Tyrkere.

Alle de øvrige Stormagter vare forbitrede eller dybt bekymrede over Czarens bydende Optræden, og Lykkeridderen, som hidtil var bleven saa stærkt mistænkt af dem alle, saae nu sin Time slaa. Først og fremmest knyttede han Forbindelser med det den Gang endnu fuldkommen tyrkervenlige England; medens han stadig førte Retten og Freden i sit Skjold og i alle underordnede Punkter imødekom de engelske Ønsker, lykkedes det ham at drage Englænderne ind i Kampen mod Russerne. I September 1854 udvirkede han et Møde i Boulogne med den engelske Prinsgemal Albert, hvor han optraadte paa en yderst jævn og aaben

Maade, beundrede den engelske Forfatning, gjærne lod sig belære paa alle Punkter og saaledes naaede det Resultat at kunne sondere Prinsen og gjøre ham bekjendt med alle Haande vidtgaaende Anskuelser over den evropæiske Politik, uden at hans Tilhører egentlig bleve foruroliget ved saa betænkelige Letsindigheder. Saa havde han den Forestilling, at det vilde være fortræffeligt og slet ikke saa vanskeligt at sammensmelte Spanien og Portugal til én Stat, dernæst at det laa i den almindelige Interesse at samle de tyske Mellem- og Smaastater til et snævrere Forbund, uafhængigt af Østerrige og Preussen, og andre tilsvarende Forbedringer af Evropas Kort. Da Talen kom paa de to tyske Stormagters Forhold til de orientalske Forviklinger, fandt han Preussens tilbageholdne Stilling langt mere begribelig, end Tilfældet var med hans engelske Forbundsfælle, men nærede det meget bestemte Haab om inden kort Frist at kunne vinde Østerriges aabenlyse Understøttelse mod Rusland. Hermed syntes det nu ganske sikkert ikke at passe synderlig, naar han sluttelig med stor Bestemthed udtalte, at han kun havde to politiske Ønsker, Lombardiets Befrielse fra det østerrigske og Polens fra det russiske Herredømme. Prinsen var af den Mening, at Østerrige aldrig vilde anerkjende Nationalitetsprincipet, aldrig vilde opgive sin militære Stilling ved Mincio. Napoleon erklærede, at hvis militære Hensyn skulde være det afgjørende med Hensyn til Grænserne, maatte ogsaa Frankrig have tilsvarende Grænser. *)

For Øjeblikket, medens begge Rigers Kræfter vare optagne ved det fjærne Pontus, toge denne Slags Ytringer sig kun ud som theoretiske Meninger uden praktisk Betydning; men imidlertid arbejdede Kejseren rolig og virksomt videre. I December 1854 gik hans varmeste Ønske i Opfyldelse, ogsaa

*) Prinsens Optegnelser hos Martin: Leben des Prinzen Albert III, 113 (i den tyske Udgave).

Østerrige lod sig drage over til en Alliance med Vestmagterne. Saaledes havde han ikke blot vundet et varigt godt Forhold til Verdens første Sømagt, men hvad han maaske satte endnu højere, det gamle Forbund mellem de tre Østmagter var sprængt og Østerrige fra den Tid prisgivet Ruslands bitreste Had. Hvad Vægt lagde Napoleon slutteligt paa Krimkrigens heldige Udfald, denne Krig, som førtes til bedste for Tyrkerne, hvem han kaldte en bedrøvelig Horde, og hvis kristelige Undersaatter han Hjærtens gjærne undede enhver Befrielse; fra første Færd havde denne Krig ikke været ham et Maal, men kun et Middel til at sprænge den hellige Alliance, og med indre Fryd saae han fra Dag til Dag Bruddet udvide sig mere og mere; thi med sjælden Kejtethed imodekom Østerrige hans hemmelige Ønsker. Wienerhoffet havde ingen Lyst til at begynde en virkelig Kamp mod Rusland uden et Tilhold i Tyskland; men ved de Underhandlinger, som det indledede i dette Øjemed, kom man i aabenlys Uenighed med Preussen, og da Østerrige derpaa til Trods for Decemberoverenskomsten igjen stak Sværdet i Skeden, fremkaldte denne Upaalidelighed en heftig Vrede og grundig Foragt i England. Efter Sebastopols Fald fandt den østerrigske Regering sig alligevel foranlediget til ved et aabenlyst Ultimatum at fuldende det næsten værgeløse Ruslands Ydmygelse og drev herved Petersborghoffets Harme over denne »Huset Habsburgs Taknemmelighed« til det højeste; med ét Ord, under Krimkrigens Forløb saae Østerrige — netop det Østerrige, Persigny i Aaret 1851 havde betegnet som det napoleonske Systems egentlige Modstander — sig fuldstændig isoleret i Evropa.

Ved Fredsforhandlingerne under Pariserkongressen traadte de Anskuelser, der vare komne frem under Samtalerne i Boulogne, praktisk for Dagens Lys. Napoleon foreslog i Stilhed Østerrige at gjøre Polens Oprettelse til en Betingelse for Freden. Begribeligvis afviste Østerrige, der besad næsten en Tredjedel af gamle Polen(?), denne Fordring.

Napoleon gjorde dernæst endnu et Forsog, om da ikke hans andet Hjærtens Ønske, Lombardiets Befrielse, lod sig gjennemføre ved en Forstaaelse med Østerrige. Han forelagde de østerrigske Underhandlere det Spørgsmaal, om deres Regering mulig vilde indlade sig paa at bortbytte sine italienske Provinser mod Donaufyrstendømmerne, et Forslag, der tog sig besynderlig ud i den Herskers Mund, som nylig havde ført en stor Krig for Tyrkiets Integritet.*) Ogsaa dette Forslag afviste Østerrige uden videre, og hos Napoleon, som saaledes saae Østerrige skuffe sig i hans ene Hjærtens Ønske efter det andet, modnedes nu gamle Tankefostre til faste Beslutninger. Fra denne Stund kom han det besejrede Rusland i Møde med vindende Venlighed og bestræbte sig for at faa Fodfæste for sine yderligere Anskuelser hos sin engelske Forbundsfælle. I fortrolige Samtaler forestillede han den første engelske Underhandler, Lord Cowley, Nødvendigheden af Evropakortets Revision. Denne kom med alvorlige Advarsler: Hvad betød en saadan Revision? Rhinens Udlevering til Frankrig, hvad Preussen ikke vilde gaa ind paa, Polens Gjenoprettelse, som Rusland afskyede, og Italiens Befrielse, som Østerrige afslog. Napoleon trak sig tilbage; han indrømmede, at et sligt Værk, hvor velgjørende og indre nødvendigt det end maatte være, for Øjeblikket syntes at maatte møde uoverstigelige Vanskeligheder**); men samtidig bemærkede han, at intet vilde fyldestgjøre den nuværende Verdensstilling bedre end en Tripelalliance mellem England, Frankrig og Rusland, med Udelukkelse af Østerrige. Han maatte rigtignok strax gjøre den Erfaring, at den engelske Regering heller ikke nærede nogen Beredvillighed i denne Retning***); men han lod sig ikke mere vildlede i sine Planer, han vidste, at der fandtes

*) Prins Albert til Stockmar, 18de Maj 1857.
**) Martin: III, 492.
***) Clarendon til Prins Albert, 18de Maj 1857.

andre Midler end en diplomatisk Understøttelse fra venskabelige Hoffer, og ilede med højtidelig at rejse det italienske Spørgsmaal paa selve Fredskongressen og for Evropas Øjne. Understøttet og tilskyndet af ham rejste den store italienske Minister Cavour for de samlede Magter en pinlig Anklage mod Paven og Østerrige over Italiens utaalelige Tilstand. Den offentlige Mening i alle Lande kom i dybt Opror, faa vidste Besked med Napoleons Lyst til at lade Frankrig optræde som Formagt over Sydevropa, men den offentlige Mening fattede dog, at den første Gnist til en stor Brand her var glimtet i Vejret.

Imidlertid holdt Kejseren sig i Begyndelsen tilbage og nøjedes for Tiden med at knytte Baandet til Rusland fastere, i det han i Fællesskab med Czaren samt Preussen og Italien, og til Trods for Englands og Østerriges Modstand, kraftig støttede Rumæniens nationale Rejsning mod det tyrkiske Overherredømme. Det var det samme Program, hvormed han tænkte at virke i det italienske, fremtidig ogsaa i det polske Spørgsmaal. Han, den ved syv Millioner Stemmer udkaarede Fyrste, den franske Nationalviljes Repræsentant, var den fødte Talsmand og Beskytter ogsaa for andre Nationaliteter, han var fra første Færd uvillig stemt mod ethvert af Nationalviljen forkastet Herredømme. Italien, Polen og Rumænien forkastede det paatvungne Fremmedherredømme. og Kejserens demokratiske Hjærte kunde umulig andet end nære en varm Medfølelse for denne nationale Higen og Tragten. Med stedse større Kjærlighed uddannede han herefter sin Plan til en liberal Omdannelse af Evropa og udfandt lidt efter lidt ogsaa de Punkter, som ved Planens Gjennemførelse tillige gave ham Udsigt til at vinde Frankrig den reelle Løn, Folket fordrede for sin Virksomhed til det fælles bedste. I Aaret 1857 havde han en ny Sammenkomst (i Osborne) med Dronning Victoria og Prins Albert. Det drejede sig nærmest om en Udjævning af det rumænske Spørgsmaal; da dette var naaet,

indlod Napoleon sig igjen paa lange Drøftelser om Evropas nuværende utilfredsstillende Tilstand, hvor nodvendig en rationel Omdannelse var, og hvor uundgaaelig en Revision af Traktaterne i Aaret 1815 ved en Kongres af alle Evropas Stater. Med skarp Utilfredshed udtalte han sig om Østerrige, omtalte det hensigtsmæssige ved en Deling af Nordafrikas Kystlande mellem Stormagterne, holdt en skandinavisk Union for en letopnaaelig og meget forstandig Forholdsregel, som blandt andet ogsaa aabnede en Mulighed til at vinde Preussen for det nye System ved Udsigten til at erholde Holsten. Denne Gave skulde nu rigtignok ikke gaa for sig uden Gjengjæld fra preussisk Side. Engang efter Taflet udviklede han med største Gemytlighed og Hjærtelighed for Prins Albert, medens man sladrede, røg og drak, at til Befæstelsen af hans Dynasti i Frankrig udkrævedes endnu kun ét, men dette var ogsaa uomgængelig nodvendigt: han maatte igjen skaffe det franske Rige Belgien og nogle Dele af den venstre Rhinbred. Prinsen udbrød: »Hvilke Rystelser, hvilke Kampe og Katastrofer! Vort Parlaments Modstand, Preussens Modstand ville hidføre en kolossal Krig.« »Aldeles ikke,« gjensvarede Napoleon, »ikke et Pistolskud vil blive affyret af den Grund, eders Parlament giver jeg en god Handelstraktat, men Preussen forstaar sin Interesse og aftræder mig gjærne et Par Millioner Sjæle, naar det til Gjengjæld selv tør tage ti eller tolv i Tyskland.« Prinsen skyndte sig derpaa at lede Samtalen bort fra dette mislige Æmne.*)

Det store Ord, der her bliver udtalt saa ganske gemytlig: Dynastiet Bonaparte behøver til sin Befæstelse Belgien og Rhinlandene, — giver den sidste Forklaring til Persignys Meddelelser af 1851. Hvad denne endnu kun havde henstillet som en Hypothese, Frankrigs offentlige Mening kræver med Nodvendighed Besiddelsen af venstre Rhinbred,

*) Efter mundtlig Meddelelse fra en tilstedeværende.

fremtræder nu som en uomtvistelig Kjendsgjerning: Disse Landskabers Erhvervelse bliver altsaa en Del af de dynastiske Forpligtelser og følgelig en ufravigelig Tanke i den napoleonske Politik. Med det samme er ogsaa strax enhver Tvivl om Opnaaeligheden svunden; det maa ske, altsaa vil det ske; saaledes udtaler Kejseren sig da ogsaa for Prinsen med hin, saa aldeles uforlignelige Koldblodighed. Jo større imidlertid hans Sikkerhed er, desto mindre Anledning er der til Hastværk; Brodersønnen har ikke en eneste Draabe af Krigerens Fremfusenhed, som fyldte alle Onkelens Aarer; han vugger sig hellere i Følelsen af sin aandelige Overlegenhed, hvormed han uden et Pistolskud forbereder Rhinlinjens Annexion. Vi tro ogsaa gjærne, at han endnu den Gang, sine gamle Grundsætninger tro, ikke tænkte paa nogen videre Indblanding i de indre tyske Spørgsmaal; først den senere Praxis skulde gjøre ham det indlysende, at Annexionen af venstre Rhinbred ogsaa havde den højre Breds Beherskelse som Forudsætning eller som Følge. Først og fornemmelig var hans Virksomhed dog viet den italienske Sag, Østerriges Betvingelse og Hegemoniet over de romanske Folk. Alt tidligere Arbejde var kun forberedende Skridt, nu skulde det store Drama: »Evropas civilisatoriske Nydannelse« første begynde, og nu først ville vi se den kejserlige Aktørs Styrke og Svaghed udfolde sig i hele sit Omfang. Han var her i fuld Fart med sine »Idées Napoléoniennes«, og herved var da ogsaa ethvert Middel retfærdiggjort, som kunde føre til dette Maal og bryde Modstanden.

Det er nu betegnende for hans Handlemaade, at han for at naa sit Maal tænker med samme Kraft og jævnsides at anvende baade diplomatiske og revolutionære Midler og saaledes haaber maaske at kunne spare sig den store Krig. Saaledes lader han Cavour og den italienske Nationalforening uophørlig agitere hele Halvøen og fylde den med Tanken om en patriotisk Rejsning; hans Fætter Jerome Napoleon blev Midt-

punktet for en rastløs Propaganda, som strakte sine Bestræbelser til Neapel og Ungarn, til Galizien og Rumænien. Da nu fremdeles Orsini i Begyndelsen af 1858 havde udøvet sit Mordattentat paa Kejseren og derpaa umiddelbart før sin Henrettelse indstændig havde opfordret ham til at støtte Italien som en eneste Sone for sin despotiske Udaad, udviklede hint Rænkespil sig stadig paa en mere og mere hensynsløs Maade*), og i Juli paafulgte det afgjørende Skridt under Kejserens berømte Sammenkomst med Cavour ved Vogeser-Badestedet Plombières. Cavour har senere paastaaet, at ikke han, som ved sin Stilling maatte have en stærkere Følelse af Situationens Farer, men tvært imod Napoleon her var den, som trængte og drev fremad.**) Rigtignok vilde Kejseren ikke vide noget af en italiensk Enhedsstat, og Cavour, hvem det fremfor alt kom an paa Østerriges Besejrelse, erklærede sig villig til at gaa ind paa en italiensk Forbundsstat, hvor ogsaa Paven kunde finde en Plads. Piemont skulde dernæst erholde Lombardiet-Venedig med Modena og Parma; hvis Toscana sluttede sig til, vilde det blive udvidet med de pavelige Legationer (Romagnaen), og under disse Forudsætninger endelig kunde Napoleon annektere Savoyen og Nizza som den reelle Fordel, der kunde fyldestgjøre Frankrigs offentlige Mening. Det forstod sig af sig selv, at denne Aftale for Tiden skulde forblive indhyllet i den dybeste Hemmelighed; heller ikke de franske Ministre fik det mindste Nys derom.

Hvad de evropæiske Stormagter angik, var Napoleon sikker paa Ruslands velvillige Nevtralitet, hvis hans Vaaben havde god Fremgang, og turde muligvis haabe paa dets virksomme Understøttelse, saafremt Østerrige skulde tilkæmpe sig Fordele i Kampen.***) I England var Nationens

*) Grev Pourtales' Meddelelse af 2den Maj 1859 og senere.
**) Martin: IV, 428.
***) I Følge gjentagne Indberetninger fra v. Bismarck.

Stemning og Whiggerne, særlig Lord Palmerston og Lord John Russell, afgjort for Italiens nationale Begejstring, medens Toryerne nok truede den evropæiske Fredsforstyrrer med deres Uvilje, men sikkert ikke med aktivt Fjendskab. For øvrigt søgte Kejseren forud at berolige de engelske Statsmænd ved den Forsikring, at han af Hensyn til Kirken ikke vilde forgribe sig paa det pavelige Herredømme, lige saa lidt som paa Kongeriget Neapel af Hensyn til Rusland, men vilde indskrænke sin Virksomhed til Norditalien, strængt taget. I Tyskland rørte i vide Kredse den vaagnende Nationalfølelse sig rigtignok lige saa stærkt for Østerrige som i Italien mod samme Stat; men her byggede Napoleon paa Preussen, det siden Aar 1850 af Østerrige stadig tilsidesatte Preussen, hvor nu med Prins-Regentens (den senere Vilhelm I) Tiltræden det i Olmütz styrtede gammelliberale Parti kom til Roret. Allerede i Aaret 1857 havde Napoleon under en Sammenkomst i Stuttgart med Kejser Alexander afgivet det bindende Løfte under ingen Omstændighed at krænke det tyske Forbundsomraade ved en mulig Krig med Østerrige.*) Preussen vilde saaledes ikke have nogen retlig tvingende Grund til en væbnet Indblanding, og endelig haabede Napoleon endog at kunne drage Preussen over paa sin Side ved en Udsigt til nordtyske Erhvervelser. Han holdt sig saaledes dækket paa alle Kanter mod en fjendtlig Koalition og begyndte nu, foreløbig med rolig Betænksomhed, sine forberedende Rustninger, medens Grev Cavour og hans italienske Fæller allerede højt og offentlig talte om den forestaaende Krig og herved Dag for Dag æggede Østerriges Mistanke og Forbitrelse. Under disse Omstændigheder udtale Napoleon ved den store Nyaarskur 1859 til den østerrigske Sendemand de bevingede Ord: »Til min Beklagelse er Forholdet mellem vore Re-

---

*) Alexanders Meddelelse til den preussiske Militærattaché, Hr. v. Loën, i dennes Indberetning af 16de Maj 1859.

geringer spændt; men min personlige Højagtelse for Kejser Frants Josef er uformindsket.« Hans Ytringer fløj over hele Evropa, en almindelig Panik rystede Børserne, alle saae heri en svagt tilsløret Krigserklæring, og Østerrige kastede ufortøvet en Forstærkning paa 30,000 Mand ind i Lombardiet.

I Wien nærede man alt længe en ikke ringe Harme mod den demokratiske Imperator; man var bestemt paa ved den første Trusel mod de østerrigske Besiddelser at sætte alle Midler i Gang for at styrte den forhadte Modstander; men denne var langt fra plump nok til at blotte sig for slige Hug. Napoleon udtalte sin højlige Forundring over, at man kunde misforstaa hans forsonlige Nyaarstale som en Trusel; naar Østerrige under et saadant Paaskud midt i den dybeste Fred opstillede en Hær, lagde dets Hof og Regering derved tydelig sin Angrebslyst for Dagen. I Stedet havde han i sin Fredskjærlighed stillet det Forslag, at Frankrig og Østerrige i Fællesskab skulde opfordre Paven til de alt længe uopsættelige Reformer, og at de begge i Tilfælde af Vægring skulde kalde deres Tropper bort fra hans Lande. Dette var et for Østerrige højst ubelejligt Skridt. Tiltraadte man Forslaget, var Revolutionen i Kirkestaten uundgaaelig, afslog man samme, havde Napoleon derved vundet Englands offentlige Mening for sine videre Skridt*), og et saadant fulgte paa Stedet.

Efter Wiener-Kongressens Beslutninger af 1815 skulde Østerrige ganske vist besidde Lombardiet-Venedig, men det øvrige Italien bestaa af uafhængige Stater. Nu havde Østerrige imidlertid kort derpaa sluttet Specialtraktater med Modena, Toscana og Neapel; herved fik det indrømmet de vigtigste Beføjelser paa bemeldte Territorier, indskrænkede selvfølgelig hine Staters Suverænitet i høj Grad og fastslog Østerriges Supremati over hele Halvøen. Ligesom Napoleon

*) Bernstorffs Indberetning af 4de Januar 1859, efter Samtaler med Clarendon.

over for Befolkningen forstod at dølge sine Formagtslyster bag Fordringen om Italiens Befrielse, tog han nu til sin diplomatiske Aktion disse specielle Pagter som Paaskud til Italiens Befrielse; uden paa nogen Maade at omtale Lombardiets Befrielse fordrede han netop i den gamle Folkerets Navn Ophævelsen af hine Overenskomster. Gjennem en retlig Drøftelse lode slige Fordringer sig nu lettelig gjendrive; netop fordi de italienske Stater vare suveræne, kunde de indgaa Pagter af hvilket som helst Indhold; men Napoleon fremsatte altsaa her kun en anden Opfattelse af den bestaaende Folkeret og kom ingenlunde frem med nogen Plan til at bryde samme ved en krigersk Revolution. Han kunde følgelig haabe at kaste det formelle Ansvar for Bruddet over paa Modstanderen.

Han tænkte lige fuldt ikke paa at slaa løs strax. De franske Rustninger vare tvært imod ikke langt fremskredne, medens Østerrige med urolig Ilfærdighed kastede den ene Division efter den anden over Alperne og hen mod den sardinske Grænse, udtømte sine knappe Pengemidler, under Fortsættelsen af det diplomatiske Felttog muligvis bragte Uretten mere og mere over paa sin Side og derved aabnede Modstanderen Udsigt til nye Allianccer. Napoleon havde ganske vist kun ringe Held ved de første Forsøg af denne Art; de venlige Antydninger, han den Gang lod udgaa til Preussen om nordtyske Erhvervelser gjennem en fransk Alliance, fandt her kun døve Øren, da Preussen vilde have frie Hænder for alle Muligheder. Ogsaa den engelske Regering var langt fra at støtte de napoleonske Planer, udfoldede kun en Virksomhed til Krigens Forebyggelse og afsendte midt i Februar sin Sendemand i Paris, Lord Cowley, som Forligsmægler til Wien. Han fandt denne Opgave vanskelig nok, men sluttelig dog ikke ganske umulig, og fik Østerriges foreløbige Billigelse til romerske Reformer og Ændringer i de specielle Traktater, saa Napoleon og Cavour allerede begyndte at nære Ængstelse for en mulig Overens-

komst mellem Wien og London, da Rusland i dette Øjeblik traadte frem som hjælpende Aand med et Forslag, der var saa ganske napoleonsk udtænkt, at mere end én af Datidens Iagttagere nærede den Overbevisning, at Napoleon aldeles ikke blev overrasket herved; Forslaget gik nemlig ud paa at overdrage et evropæisk Tribunal, nemlig en Kongres af de fem Stormagter, en Afgjørelse af det italienske Spørgsmaal.*) Det forstaar sig af sig selv, at det franske Kabinet paa Stedet akcepterede samme Forslag, og for en Stund begyndte Napoleons Politik at blive lige gaadefuld for Ven som for Fjende. Hans Minister, Grev Walewski strømmede over med dyre Forsikringer og Foranstaltninger til Fredens Bevarelse, tilskyndede Sardinien til en rask og grundig Afvæbning som en nødvendig Forberedelse til Kongressen**) og erklærede enhver Bestræbelse for at revolutionere Italien at ligge langt uden for Frankrigs Hensigter. Kejseren selv hviskede imidlertid den sardiniske Sendemand i Ørene: Vær uden Bekymring, alt dette bliver til ingen Ting.***) Cavour var imidlertid alvorlig urolig, ilede selv til Paris og fik af Napoleon nye Løfter om hans Paalidelighed; den franske Sendemand i Turin var derimod aldeles fortvivlet, da han uafbrudt fik Instruktioner snart fra Ministeren, snart fra Kejseren med fuldstændig modsatte Anvisninger. Kong Leopold af Belgien, der naturligvis fulgte disse Forviklinger med en spændt, ja ængstelig Opmærksomhed, aflagde paa denne Tid Kejseren et Besøg i Paris og havde en længere Samtale om Napoleon med den preussiske Sendemand, Grev Pourtales †). »Han er,« sagde Leopold, »i Løbet af de sidste

*) Walewskis Meddelelse til Prinsen af Reuss i dennes Indberetning af 18de Marts; en bestemt Underretning om Lord Cowleys Held i Wien forelaa den Gang endnu ikke.

**) Prinsen af Reuss's Indberetning af 5te og Grev Pourtales' af 17de Marts.

***) Cowleys Beretning hos Martin IV, 399.

†) Beretning af 14de Marts.

ti Aar bleven meget forskjellig bedømt, snart alt for haardt, snart alt for gunstig. Han er samtidig flegmatisk og en Bon-vivant, uden yderste Kjækhed, men en stor Projektmager og har fra sin Fortid beholdt en sammensvorens Tilbøjeligheder og Vaner, der staa i en underlig Modsætning til hans Ønsker om Ro og til hans nuværende Stillings Behageligheder. Han har stedse yndet Tanken om en Revision af Evropas Kort, og inden for disse, vistnok temmelig ubestemte Rammer falde vistnok ogsaa Planer om Frankrigs »naturlige« Grænser. Derimod mindes han sin Onkels sluttelige Skæbne og lever i stadig Uro for Fremkomsten af en evropæisk Koalition, en Tanke, der ogsaa er meget levende hos Franskmændene i det hele taget.« Leopold udtalte derfor det Ønske, at Østerrige og Preussen maatte forblive enige, da Napoleon i saa Fald vilde opgive enhver Tanke om et Felttog ved Rhinen; den italienske Krig holdt han ikke for nogen vanskelig Sag, man kunde jage Østerrigerne ud af Halvøen med en Ridepisk; da vilde, tænkte han, Frankrigs krigerske Aand muligvis vaagne igjen og videre Planer lade sig virkeliggjøre. »Ret og Moral,« bemærkede Kongen, »have ringe Vægt hos ham; men han er tilgængelig for enhver Overvejelse af det hensigtsmæssige, netop derfor ønsker jeg, at han maa blive i Frygten for en evropæisk Koalition, og at nærmest Enigheden mellem Østerrige og Preussen maa blive bevaret. Desto værre,« tilføjede Leopold, »begaar Østerrige daglig slemme Fejl.«

En retfærdig Utaalmodighed og en overdreven Selvfølelse var virkelig lidt efter lidt i Wien bleven Herre over enhver rolig Overvejelse. Man saae Modstanderens List, der ved beregnet Tøven søgte at vinde Tid for sine egne Rustninger og at lamslaa Østerriges Kræfter ved en tærende Uvirksomhed. Man var forbitret over Kongresplanen, hvor Østerrige ganske vist formelt var Meddommer i Sagen, men i Virkeligheden skulde sidde paa Anklagebænken lige over for

Napoleons Rænker, Englands og Preussens Ligegyldighed og Gortschakoffs skadefro Had.

Ved Wienerhoffet var man da ogsaa bestemt paa aldrig at lade det komme dertil; man mente at være forud for Frankrig i sine Rustninger; man haabede at kunne rive Tyskland med sig og ponsede da paa i et stort Sejrstog at rykke lige mod Paris, gjøre Ende paa Kejserdommet og med en Henrik V ogsaa i Frankrig at bringe det samme legitimistisk-klerikale Regimente til Roret, som den Gang tyngede paa det østerrigske Omraade. Saaledes drog det Forhandlingerne angaaende Kongressen i Langdrag, søgte at vinde Preussen ved en særlig Mission af Ærkehertug Albrecht og fremkaldte samtidig Krigen ved et bydende Ultimatum til Sardinien.

Den diplomatiske Triumf var her fuldstændig paa Frankrigs Side. Alle øvrige Magter havde gjort det mest mulige for at bringe Kongressen i Stand; efter møjsommelige Skriverier var man kommen overens om et foreløbigt Program paa Grundlag af en Udvej, Østerrige selv havde anvist, og nu havde Wienerkabinettet med væbnet Haand sønderrevet Evropas fredelige Drøftelser og egenmægtig sluppet Krigens Furier løs. Virkningen var overordentlig ugunstig: Rusland klagede højt over den østerrigske Ondskabsfuldhed*), i England havde man ikke mere nogen Modvægt mod Italiens populære Sag**), og Preussen dækkede sig bag sin strængt afmaalte Beskyttelse af de tyske Forbundslande.***) I selve Frankrig, hvor Krigen hidtil ikke havde fundet nogen Anklang, slog Massens Stemning om; da Sardinien nu dog engang var Frankrigs allierede, indeholdt Østerriges grove Adfærd en dyb Fornærmelse mod den franske Nation. Napoleons Ønske om at give Østerrige

*) Bismarck 22de og 23de April.
**) Bernstorff passim.
***) Cirkulære af 26de April.

hele Skylden, var glimrende naaet; maaske alt for glimrende i mere end én Betydning. Ved den almindelige Uvilje mod Østerrige lod han sig forlede til nu ogsaa at kaste Masken og ikke blot som hidtil fordre Reformer paa det bestaaende Retsomraade, men i Krigsmanifestet bebudede han tillige Østerriges fuldstændige Fordrivelse fra Italien. Imidlertid kom han dog for Øjeblikket i en, fra det militære Standpunkt betragtet, pinlig Stilling; thi han havde ikke tænkt sig, at hans Udæskninger skulde virke saa hurtig. Hans Krigsminister var aldeles ikke færdig endnu, og trods umaadelige Anstrængelser forløb der næsten en Maaned, før der stod 100,000 Franskmænd i Øvreitalien; men derpaa fulgte, takket være den udygtige østerrigske Krigsledelse, Sejrsgangen fra Magenta til Solferino, overalt ledsaget af de italienske Befolkningers Rejsning mod deres hidtidige Herskere, i Toscana, Modena, Parma og de pavelige Legationer. I Toscana overtog Prins Napoleon Styrelsen, efter manges Mening som fremtidig Hersker, efter Cavours meget bestemte Forsikring dog kun betroet med en militær Kommando. Prins Lucian Murat kom samtidig frem med sine Fordringer paa Neapel, men klynkede strax derpaa meget ynkelig over, at Kejseren slet ikke vilde gjøre noget for ham. Disse Spørgsmaal vare maaske endnu aabne for Napoleon selv og forbeholdt en Afgjørelse efter, hvorledes Sagerne fremtidig vilde stille sig. De franske Forventninger gik imidlertid den Gang meget højt; man behøvede efter al Rimelighed endnu kun en kort militær Anstrængelse, Faldet af Verona, som var meget utilfredsstillende befæstet, og de stærkt demoraliserede Østerrigeres Forjagelse fra Venetien, og da var det lysende Maal naaet: Italien var befriet fra Østerriges Formynderskab, men til Gjengjæld saa meget desto stærkere underkastet den franske Indflydelse og muligvis for en stor Del behersket af franske Vasaller. Dog nye Vendinger vare nær forestaaende.

Man kan være meget klog, meget listig og alligevel

eller netop derfor overse, hvad der er ganske haandgribeligt for mindre snu Mennesker. Napoleon havde valgt sine Formaal af forskjellige Motiver og forfulgt dem med forskjelligartede Midler og herved ikke lagt Mærke til, i hvilken Grad det ene udelukkede det andet. Han stræbte efter en Omdannelse af Evropa, svarende til den rene Fornuft og Humanitet og beregnet paa en fremtidig sund Fasthed gjennem de undertvungne Nationaliteters Frihed; men samtidig skulde Systemet krones ved Frankrigs og Napoleonidernes Magtforøgelse, hvad jo aldeles ikke havde noget at skaffe med de nye Grundsætninger, ja var ligefrem uopnaaeligt, naar man konsekvent vilde følge disse Sætninger. I den ene Retning nærede han ingen Betænkelighed ved at slippe Revolutionen løs i Italien og lade sin Fætter sprede den vidt og bredt lige til Orienten; i den anden Retning anstrængte han sig for at bevare eller vinde et velvilligt Forhold til Stormagterne, som trods al øjeblikkelig Interessepolitik i deres inderste Hjærte vare konservativt sindede eller i det mindste fordrede et konservativt Sindelag hos enhver Tredjemagt. Saaledes havde hans Sejre inden kort Frist vakt Modsigelse og Mistillid mod ham paa alle Punkter. De franske Statsmænd af enhver Farve erklærede hans Politik for mislig eller fordærvelig; Walewski havde indstændig, men forgjæves anmodet ham om i den sidste Trontale at udtale sin Agtelse for de bestaaende Traktater*) og at udelade Sætningen: »Italien fri til Adriaterhavet« af sit paafølgende Krigsmanifest. Drouin de Lhuys knurrede: »Hvad vil Kejseren med Italien? For Frankrig var den hidtidige Tilstand langt mere fordelagtig, end nogen anden kan blive«. **) Persigny vred Hænderne: Ved en usalig Misforstaaelse, udbrød han, styrter Kejseren sig og Frankrig i Fordærvelse, han besvor den preussiske Sendemand at virke for,

*) Prinsen af Reuss 9de Febr.
**) Pourtales 17de April.

at de nevtrale Magter skrede ind og tvang Frankrig til Fred.*) Ganske paa lignende Maade udtalte Thiers sig; han beklagede, at ikke England under Tilslutning af Preussen havde forhindret Krigen ved en aaben Trusel om Krig imod enhver Fredsforstyrrer; man havde da kunnet hidføre visse Reformer i Italien uden at aabne det nuværende halsbrækkende Spil. Efter at man havde kastet Østerrigerne over Mincio. vilde de sande Vanskeligheder først begynde; en Krænkelse af de tyske Grænser var da undgaaelig, Tyskland vilde blive indviklet i Kampen, og England tvungen til en Deltagelse i samme; for Frankrig vare da kolossale Anstrængelser nødvendige, og Dynastiets Fald blev sandsynligt. »Som Partimand,« sagde Thiers, »kunde jeg være vel tilfreds dermed; men jeg holder af mit Fædreland, og denne Krig skader Frankrig selv i bedste Tilfælde; kun en Verdensborger som Napoleon kunde falde herpaa; naar den ender sejrrig, kan den kun bevirke en Forstørrelse af Sardinien, som stadig blot vil være en upaalidelig og utaknemmelig Forbundsfælle mod Frankrig.«**)

Endnu mere betænkelig stod det til uden for Frankrig. Rigtignok gjorde England det mest mulige for at lokalisere Krigen ɔ: afholde de tyske Stater fra at støtte Østerrige***), og da Whiggerne snart igjen kom til Roret, havde Østerrige ikke mere den ringeste Udsigt i London; men heller ikke Lord Palmerston gav Anledning til den mindste Tvivl om, at hans Sympathier for Italien vare vidt forskjellige fra en Begunstigelse af franske Annexioner; Cavour kunde vel gjøre Regning paa ham, men Napoleon ingenlunde. I Rusland havde man dernæst ganske vist hilset Østerriges første Uheld med Jubel og indstændig manet Preussen til at indgaa paa et fransk Tilbud, som lovede det tyske For-

*) Bernstorff 21de Maj, Reuss 30te Maj.
**) Grev Pourtales' Indberetning af 12te Maj.
***) Depeche af 2den Maj til Frankfurt.

bundsomraade Ukrænkelighed under alle Magters Garanti, saafremt Preussen vilde gaa ind paa en ubrødelig Nevtralitet og saaledes overlade Østerrige til sin Skæbne. Kejser Alexander udtalte den Gang meget bestemt den Mening, at han var Preussens oprigtige Ven, men i enhver Henseende vilde forbeholde sig frie Hænder under samme Lands Deltagelse i en Krig mod Frankrig; enhver, der mulig troede, at han under alle Omstændigheder vilde sidde uvirksom, var hildet i en grov Vildfarelse.*) Hvor stærk hans Uvilje mod Østerrige end var, saa lidet Behag fandt han dog i den revolutionære Side af den napoleonske Adfærd. saa lidt fandt han den i Samklang med Ruslands Interesser. I Betragtning heraf slog hans Stemning mere og mere om; allerede i Slutningen af Maj maatte hans Minister, Fyrst Gortschakoff, gjøre den franske Sendemand alvorlige Forestillinger over, at Napoleon ved sine falske Skridt vilde bringe England og Tyskland i Vaaben mod sig, og at Rusland aldrig vilde støtte den franske Politiks revolutionære Vending; Manifestet: »Italien til Adria«, Prins Napoleons Stilling i Italien, de italienske Smaastaters Revolutionering, alt dette var uforeneligt med russiske Grundsætninger.**) Da man fra fransk Side slog paa, om Napoleon turde vente russisk Hjælp mod en mulig Indskriden fra Preussens Side, paafulgte nu et meget bestemt Nej.***) I al Fortrolighed tilstod den franske Sendemand i St. Petersborg den Gang for sin preussiske Kollega, at hans Kejser ikke nærede nogen Skuffelse angaaende hans Stillings Vanskeligheder.

Det afgjørende var imidlertid, at Preussen netop nu traadte ud af sin afventende Stilling. Siden Efteraaret 1858 herskede her en Fyrste, der var en Mand, og det en

*) Bismarcks Indberetninger af 29de og 30te April; v. Schleinitz's Rundskrivelse af 6te Maj.

**) Bismarck: 19de og 26de Maj.

***) Allerede noget tidligere ved Hr. v. Kisseleff i Paris; den 23de Juni ved selve Kejser Alexander til Hr. v. Loën.

Mand af uhildet Forstand, stræng Pligtfølelse og fast Mod; han følte intet Kald til at gribe til Vaaben for Østerriges forfejlede italienske Politik; men lige saa lidt fandt den Tanke Anklang hos ham med ét Slag at vinde Preussens Herredømme over Tyskland gjennem Østerriges Beskæmmelse; hvad der drev ham frem, var den Overbevisning, at det hverken svarede til Preussens Værdighed eller Tysklands Sikkerhed, naar en ny Bonaparte egenmægtig styrtede de gamle Traktater, forjog de retmæssige Fyrster og vendte op og ned paa Evropa. Holdt noget tilbage af sit ængstelige Ministerium gik han kun langsomt frem med sine Forholdsregler, men lod dog allerede i Slutningen af Maj stille den Forespørgsel i London, om man ikke i Forening skulde skride ind mod Krigens Fortsættelse. England fandt, at dette Forsøg vilde være forhastet. Prinsregenten ventede flere Uger, mobiliserede først tre Armékorps, derpaa sin hele Hær og rettede den 24de Juni, Slagdagen ved Solferino, en bestemt Opfordring til England og Rusland om en fælles Mægling. Enkeltgaaende Forslag angaaende Indholdet af den Fred, som skulde paabydes Parterne, vare ikke fremsatte, man antydede kun i Almindelighed det Ønske, at Territorialomraadet skulde opretholdes efter Overenskomsterne af 1815, men samtidig udtaltes ogsaa Nødvendigheden af at forsone Italiens Befolkning hermed gjennem liberale Reformer. Faa Dage senere fremsatte Preussen i Frankfurt det Forslag, at Forbundshæren skulde mobiliseres og stilles under preussisk Kommando. Napoleon erholdt strax baade fra London og St. Petersborg Meddelelse om det berlinske Mæglingsforslag*) og saaledes ogsaa om den preussiske Opfattelse, at en Ændring i de territoriale Forhold i Italien ikke var ønskelig. Efter hans Manifest og hans italienske Sejre var dette ligefrem uantageligt; men kom det nu til Krig ved Rhinen mod Preussen og Tyskland,

---

*) Pourtales den 30te Juli, Meddelelse fra Walewski.

var Frankrig ved Rhinen udsat for et Angreb af 400,000 Mand, hvorimod man for Øjeblikket ikke kunde stille Halvdelen. For første Gang efter sin Tronbestigelse stod Kejseren over for en truende Fare, og Sagernes Ledelse var tagen ham ud af Haanden.

Det var Vendepunktet i hans hele Regering. Den, som paatager sig at forny Verden, maa leve i den Bevidsthed at være enhver Fare overlegen; men Napoleon følte sig ikke stærk nok over for de mange Haande Vanskeligheder; han søgte at unddrage sig dem og fandt Midlet hertil i et Rænkespil, som snarest hørte hjemme i en Farce.*) Paa Efterretningen om Preussens Optræden lod han Persigny i London forelægge et Fredsprogram paa syv Punkter, i Følge hvilket Venetien skulde være en uafhængig Stat under en østerrigsk Ærkehertug, Lombardiet, Parma og Modena tilfalde Sardinien, og Toscana Hertugen af Parma: naar England vilde foreslaa en Vaabenhvile paa dette Grundlag, vilde Frankrig strax give sit Samtykke. Ministeren John Russell udtalte over for Sendemanden som sin personlige Anskuelse, at Forslaget syntes ham ganske hensigtssvarende; men den engelske Regering afslog at gjøre noget som helst Skridt for samme og nøjedes med at give den østerrigske Sendemand Meddelelse om dette Aktstykke, ved hvilken Lejlighed Lord Russell nu rigtignok ogsaa gjentog sin personlige Anskuelse. Den russiske Minister fandt ligeledes heller ingen Modgrund mod de syv Punkter, uden dog at gjøre Preussen nogen Meddelelse herom i Embeds Medfør. Samtidig drøftede den franske Sendemand i Berlin og Grev Schleinitz

*) Det følgende efter Indberetninger fra v. Werther af 15de, 16de, 20de og 28de Juli angaaende hans Forhandlinger med Grev Rechberg, fra Prinsen af Reuss af 8de og 18de Juli angaaende Grev Walewskis Meddelelser, fra Grev Bernstorff af 21de, 23de og 27de Juli angaaende Begivenhederne i London, og fra Grev Pourtales angaaende en Konference den 30te Juli med Grev Walewski.

den paakaldte Mægling, og uden at have nogen Anelse om de syv Punkter udtalte den preussiske Minister det Haab, at Kejser Frans Josef vilde modtage Mæglingen; man var sig jo bevidst at sørge fuldkommen for de østerrigske Interesser ved at forlange de gamle Grænser; saafremt Kejseren ikke gik ind paa Mæglingen, tilføjede Ministeren troskyldig, saafremt Østerrige skulde stille overdrevne Fordringer, vilde Preussen hverken yde materiel eller moralsk Hjælp. Walewski skyndte sig med at telegrafere alt dette til det franske Hovedkvarter, og Napoleon forstod paa en eftertrykkelig, men ikke just ganske hæderlig Maade at drage Nytte heraf. Allerede den 7de Juli havde han afsendt General Fleury til Frans Josef med den Meddelelse, at en nevtral Magt vilde foreslaa en Vaabenhvile, Venedig skulde den 8de angribes af en fransk Flaade, og for at forebygge Brand og Blodsudgydelse henstilledes ikke først at afvente det nevtrale Forslag, men strax at træde i direkte Underhandlinger. Denne Tilnærmelse mødte en beredvillig Stemning i det østerrigske Hovedkvarter; tre Dage tidligere havde Preussen i Frankfurt stillet sit Forslag om at mobilisere Forbundshæren under preussisk Overkommando, noget Østerrige under ingen Omstændighed vilde gaa ind paa; — før vi indrømme Preussen slig en Stilling, skrev den officielle Prager-Tidende, aftræde vi hellere tre Lombardier. Saaledes indløb nu til Frankfurt det Svar, at Prinsregenten kun skulde føre Overbefalingen som Forbunds-Feltherre, altsaa under Tilsyn og Opsyn af Forbundets Militærudvalg, men Napoleons Tilnærmelse besvaredes med en Modtagelse af Vaabenhvilen, hvis mere enkeltgaaende Bestemmelser derpaa fastsloges af Generalerne Hess og Vaillant. Napoleon havde imidlertid henkastet Tanken om en personlig Sammenkomst med Frans Josef; men denne havde erklæret, at sligt Møde først da var muligt, naar man var bleven enig om et Fredsgrundlag, som var antageligt for begge Parter. I dette Øjemed afgik Prins Alexander af Hessen til det franske

Hovedkvarter, og her udviklede Napoleon for ham, at Preussen foreslog de tvende andre nevtrale Magter en Mægling ved alle tre Stater, at England og Rusland alt havde indvilliget i de syv Punkter, og at Preussen derpaa havde erklæret at ville nægte Østerrige enhver Understøttelse, saafremt samme Stat afslog Mæglingen: nu var imidlertid han, Napoleon, fuldkommen villig til at indrømme sin højagtede Modstander langt bedre Betingelser, som han haabede hurtig at kunne komme overens om med Kejser Frans Josef ved et personligt Møde. Med en let stilistisk Vending forvandlede han saaledes de tvende Ministres private Billigelse af de syv Punkter til en officiel Anerkjendelse fra de vedkommende Regeringers Side, og hvad der var Hovedsagen, den Magt, som truede ham med en Krig til Forsvar for de gamle Grænser, stillede han i samme Forhold til Englands og Ruslands fingerede Program, der gik ud paa en grundig Omdannelse af disse gamle Grænser. Han naaede imidlertid sit nærmeste Maal; den 11te Juli indtraf Frans Josef i Villafranca og snart ankom ogsaa hans Minister, Grev Rechberg, til Mødet.*) Det personlige Indtryk, Napoleon gjorde, var fordelagtigt; han optraadte forstandig, jævn og aabenhjærtig. Spørgsmaalet om det endnu ikke erobrede Venetiens Adskillelse fra Donauriget lod han paa Stedet falde, medens Frans Josef uden videre indrømmede Aftrædelsen af det alt tabte Lombardi, vel at forforstaa, ikke til det forhadte Sardinien, men til Franskmændenes højhjærtede Kejser, der, hvis han vilde, kunde overlade Landet til sin sardinske Forbundsfælle. Hvad

*) Saaledes indberetter Werther efter lange Diskussioner med Rechberg; men jeg skal dog bemærke, at en højtstaaende Officer fra det østerrigske Hovedkvarter meget bestemt har forsikret mig, at Rechbergs Tilstedeværelse under Sammenkomsten var bleven fuldstændig ubekjendt sammesteds, og at man tvært imod almindelig beklagede, at Frans Josef havde ført de afgjørende Underhandlinger uden sin Minister.

Grænsespørgsmaalet angik, ønskede Napoleon at erholde Fæstningerne Mantua og Peschiera for Lombardiet, men gav føjelig efter, da Frans Josef erklærede, at hans Ære ikke tillod ham at aftræde Fæstninger, som Fjenden endnu ikke havde erobret. Derpaa kom Forhandlingerne om Toscana, Modena og Parma; Napoleon fremhævede, at de forjagede Fyrsters Tilbagevenden vanskelig lod sig udføre; Frans Josef, hvem dette Punkt var vigtigere end Lombardiet af Hensyn til Østerriges fremherskende Indflydelse over hele Mellem- og Nedreitalien, erklærede, at han vel var villig til personlige Ofre, men at hans Ære rent ud forbod ham at lade sine allierede falde. Napoleon erkjendte dette; men, spurgte han, Vaabenmagt vil dog vel ikke let være anvendelig ved denne Restavration? Den er heller ikke nødvendig, svarede Frans Josef; det er kun en lille Skare usle Demagoger, som ved fremmede Bajonetters Magt har lavet Revolutionen; saa snart de miste de fremmede Vaabens Beskyttelse, vil hele Folket med Jubel gjense sine elskede Fyrster. Uden al Vanskelighed enedes man dernæst videre om, at Italien skulde have en Forbundsforfatning, at Østerrige skulde indtræde i Forbundet for Venetiens Vedkommende, og at man vilde indrømme Paven, som skulde opfordres til indre Reformer, Æressædet i Forbundet. Forstaaelsen var opnaaet. For at undgaa den preussiske Krig havde Napoleon ofret sit Manifest: »fri til Adria« og for Øjeblikket tilsidesat Løfterne fra Plombières; han nedskrev nu egenhændig, til Dels under Rechbergs Diktat, Texten til Præliminærerne. Victor Emanuel gav sit Samtykke uden Indvending, men Frans Josef proklamerede over hele Evropa, at han kun havde sluttet Fred, fordi hans Fjende havde indrømmet ham bedre Betingelser, end det havde ligget inden for hans naturlige Forbundsfællers Planer, hvoraf igjen udviklede sig en forbitret Notevexling mellem Wien og Berlin, til Østerrige senere kom paa det rene med den Mystifikation, dets Kejser var bleven et

Offer for. Omvendt, da Napoleons Ministre udtalte deres Forundring over, at Toscana og Modena vare opgivne, svarede Napoleon paa sin Side: Hvad skal man sige til det? Frans Josefs Ridderlighed, Indsigt og Verdenserfaring har fortryllet mig.

Alligevel holdt han just ikke med glad Hjærte sit Indtog i Paris. Hans Onkel vilde utvivlsomt trods alle Farer have besvaret den preussiske Intervention med en øjeblikkelig Krigserklæring; den første Napoleon vilde have været paa det rene med, at en Omdannelse af Evropa ikke lod sig sætte igjennem uden Krig til det yderste, men Brodersønnen havde lært, at han ikke var nogen Feltherre, Valpladsens Grueligheder havde dybt rystet hans blødere Nervesystem, han var vegen tilbage for det truende Uvejr. Hermed var imidlertid ogsaa det smukke Billede om det franske Supremati over hele Italien svundet, og siden han hverken havde kunnet skaffe Piemonteserne Venetien, Modena eller Parma, hvad han havde lovet i Plombières, kunde han ikke engang kræve den lovede Modpræstation, Savoyens og Nizzas Aftrædelse til Frankrig. Og endnu yderligere Forviklinger forestode. Tre Aar igjennem havde han gjort alt for at puste til Italiens nationale Begejstring; nu stod den i fulde Flammer, ingen paa hele Halvøen vilde høre noget om de fordrevne Fyrsters Gjenindsættelse; hele Befolkningen i Florents, Modena og Bologna havde kun det ene Feltraab, Foreningen med Piemont. Kastede Napoleon sit Herskerbud i Vægtskaalen herimod, tjente han kun de østerrigske Interesser og fjærnede for stedse Italien fra sig. Gjorde han det ikke, brød han sine i Villafranca indgaaede Løfter, samtidig voxede Italien op til en selvstændig Enhedsstat, og Tanken om en fremtidig fransk Overhøjhed over Landet var ogsaa bortfalden. Rigtignok kunde han da gjøre Regning paa det befriede Folks hengivne Taknemmelighed; i Steden for en Vasal havde han da i det mindste vundet sig en allieret og kunde i dette Tilfælde ogsaa

komme tilbage paa Tanken om Savoyens og Nizzas Afstaaelse.

Han vilde utvivlsomt rask have bestemt sig for sidste Alternativ, tilmed da England nu med hele sin Vægt traadte i Skranken for den populære Sag; han vilde igjen afgjort have støttet Italien, hvis han endnu havde været Herre over sine Beslutninger; men i dette Øjeblik ramtes han af Nemesis for sin Adfærd i 1849; han var ikke mere en fri Mand. Til den italienske Enhedsstat maatte ogsaa høre Pavens Provinser, følgelig var det klerikale Parti i Frankrig og hele Evropa Italienernes bitreste Fjende; men Napoleon havde solgt sig til dette Parti for deres Stemmer ved Præsidentvalget, for deres Tedeum efter Statskupet, for deres vedvarende Understøttelse ved Valgurnerne og i Skolen. Til Gjengjæld havde han knust den romerske Republik, i Frankrig ladet Statens Tilsynsret over Kirken falde og paa enhver Maade fremmet Kleresiets Magt. Nu var det katholske Parti voxet saa mægtig frem, at han følte de største Betænkeligheder ved at bryde med samme. Naar han lod den italienske Bevægelse gaa sin Gang, maatte han frygte for at ryste det bedste Fundament for sin Trone.

Han vaklede altsaa flere Maaneder i Træk, søgte en Udvej, gjentog ved den definitive Fred i Zürich sine Løfter fra Villafranca, men erklærede i London fremfor alt at ville holde fast ved sit engelske Forbund og slog paa, om en evropæisk Kongres ikke kunde ordne det italienske, muligvis ogsaa det polske og tyrkiske Spørgsmaal. Endelig i Aarets sidste Dage fattede han en Beslutning, greb en halv Forholdsregel som Udvej: Paven skulde under den franske Garnisons Beskyttelse forblive verdslig Suveræn i Rom og Omegn, men de frafaldne Provinser overlades til Italien, hvorpaa Rom og Italien skulde forliges og leve fornuftig og anstændig sammen med hinanden. Som bekjendt, afviste begge Parter lige ivrig denne hovmestererende Kjendelse, Paven fordrede alle sine tidligere Besiddelser og betegnede

den kejserlige Udvikling som en modbydelig Blanding af Hykleri og Brutalitet; de franske Biskopper agiterede som én Mand for ham i Hyrdebreve, i Avisartikler og fra Prædikestolene; den politiske Dødsstilhed, som siden Statskupet havde hvilet over Frankrig, var med ét Slag forbi, og en stormende Bevægelse fyldte hele Landet. Cavour, som nu var sig sin Stillings Overlegenhed bevidst, hævede sig i Ørneflugt, reunerede rask efter hverandre alle de mellemitalienske Lande og vandt Napoleons Samtykke, i det han i Marts 1860 indlod sig paa den i Plombières lovede Aftrædelse af Savoyen og Nizza. Kejseren, der pralende forkyndte Franskmændene, at han paa denne Kant havde gjenerhvervet Frankrigs naturlige Grænser, maatte rigtignok snart erkjende, at denne »reelle Gevinst« ikke havde været en absolut fordelagtig Forretning. Schweiz protesterede heftig mod den franske Annexion af det nordlige Savoyen, som Wienerkongressen engang havde erklæret for et nevtralt Land; Mindet om de »naturlige Grænser« gjenvakte i Tyskland hele den gamle Mistillid mod franske Vindikationer af den naturlige Rhingrænse; Belgien protesterede mod enhver Tanke om fransk Herredømme, i England begyndte man at udruste frivillige Korpser, og Lord Palmerston sagde om den engang saa beundrede Napoleon: hans Hoved er lige saa fuldt af Rænker som en en Kaningaard af Kaniner, og fordrede i Parlamentet en høj Sum til Kystbefæstninger, fordi Landet, som han aabent erklærede, maatte sikres mod Farerne for en fransk Landgang. Under slige Omstændigheder nærede Cavour ingen Betænkelighed ved at skride kjækt frem, hvad enten det nu behagede Napoleon eller ikke, han lod Garibaldi forplante Revolutionen til Sicilien og Neapel, lod en piemontesisk Hær besætte Umbrien, Markerne og Neapel og Victor Emanuel proklamere som Konge af Italien. Napoleon billigede, hvad han ikke kunde hindre, og bestræbte sig kun for at komme paa god Fod igjen med Stormagterne; han

hilste paa Prinsregenten i Baden, bevidnede over for Englænderne i et offentligt Brev højt og dyrt sin Fredsommelighed og Uegennyttighed og erklærede i Wien, at han under et italiensk Angreb paa Venedig vilde give Østerrigerne frie Hænder til Mellemitaliens Erobring. Naar denne oprørende Mistillid mod mig vedbliver, udbrød han, vil jeg helt og holdent trække mig tilbage fra de evropæiske Anliggender, de maa da gaa, som de kunne.*)

Denne Resignation holdt dog ikke længe ud, og da Kejser Frans Josef og Prinsregenten i Oktober havde en Sammenkomst i Varszava, væsentlig med det Formaal igjen at bringe den personlige Forbindelse mellem de legitime Herskere paa en bedre Fod, indsendte Napoleon paa en russisk Forespørgsel om Italien en ligefrem Anmodning om Sammenkaldelsen af en evropæisk Kongres, der skulde grunde et nationalt og føderativt System i Italien, men rigtignok ikke rokke ved det franske Herredømme i Savoyen.**) I Paris antydede han over for Fyrst Metternich, at efter hans Mening vilde Neapel blive selvstændigt, Umbrien og Markerne igjen tilfalde Paven og Legationerne danne et uafhængigt Fyrstendømme.***) Dog den tabte Tillid lod sig ikke saa let vinde tilbage, Metternich mente, at det skete Tilbud blot var et nyt Følehorn, som den napoleonske Æventyrpolitik stak frem, Preussen gav et undvigende Svar, og Østerrige havde faaet nok af de hidtidige Prøver paa den napoleonske Virksomhed i Italien og sendte et tørt Afslag paa Kongresindbydelsen. Desto mindre tøvede Cavour, som stadig blev opmuntret af England, med at fuldstændiggjøre sin Organisation og veg end ikke tilbage fra en aabenlys Modstand mod Napoleons sidste officielle Program, i det han i sin berømte Dagsorden

*) Reuss 25de Avgust 1860.
**) Egenhændigt Brev af 26de Okt. 1860 til Kejser Alexander.
***) Grev Pourtales' Indberetning af 30te Oktbr. 1860.

af 27de Maj 1861 til det italienske Parlament udpegede Rom som Kongeriget Italiens fremtidige Hovedstad. Den indre Modsigelse, som dømte det kejserlige System til Ufrugtbarhed, var hermed aabent lagt for Dagen. At spænde Verdens aandelige Hersker Pius IX og Italiens fremadstræbende Nation for det napoleonske Cæsarherredømmes Triumfvogn, gik nu engang ikke; den kejserlige Statskunst vaklede saaledes uophørlig frem og tilbage, og Usikkerhed blev Aar for Aar mere og mere dens karakteristiske Præg. Snart trængte Thouvenel eller Lavalette den nølende Kejser nogle Skridt fremad i italiensk Retning, snart Kejserinden eller Drouin de Lhuys i pavelig Retning. Cavour søgte nærmest at faa de franske Tropper bort fra Rom; han beraabte sig paa det af Napoleon selv opstillede Ikkeindblandings-Princip, hvorefter Rom maatte tilhøre Romerne, og Italienerne lige saa godt som Franskmændene havde at holde sig borte fra den evige Stad og overlade det romerske Folk alene at afgjøre deres fremtidige Stilling. Underhandlingerne gik fremad, men afbrødes ved Cavours Død. I det følgende Aar, 1862, anstillede Paven herimod en stor gejstlig Demonstration, i det han lod 300 Biskopper højtidelig hævde Kirkestatens Nødvendighed, og snart derpaa paafulgte Garibaldis taabelige Friskaretog mod Rom og Franskmændene, som den italienske Regering rigtignok selv slog ned ved Aspromonte, men som desuagtet fremkaldte stor Harme i Paris, skaffede det klerikale Parti Overtaget og fremkaldte en kort og grov Affærdigelse af de italienske Anmodninger om Roms Rømning. Kejseren selv var klarsynet nok med Hensyn til sin famlende italienske Politik. Paa en Jagt i Rambouillet sagde han engang til den østerrigske Sendemand, Fyrst Metternich: »Man bebrejder mig, at jeg har en dobbelt Politik, det er sandt nok, men det ligger med Nødvendighed i min Stilling. Jeg kan ikke fuldstændig fornægte det italienske Enhedsparti, efter at jeg har støttet det tvende Aar i Træk; jeg kan ikke hist

fornægte den almindelige Stemmeret, som her danner Grundlaget for min egen Stilling. Paa den anden Side onsker jeg ikke at se Revolutionen komme til sine yderste Konsekvenser (Angrebet paa Rom og Venedig), og følgelig søger jeg at moderere og holde igjen.« *)

Det var umuligt at betegne den af ham selv skabte Stilling nojagtigere; men det var sandelig ingen klart tænkende Statsmænd med faste Formaal, som udtalte slige Ord.

III.

Gjor man Facitet op, var der siden 1856 paafulgt et stærkt Tilbageskridt i den franske Politik. Den Gang havde Krimkrigen sonderrevet Forbundet mellem Napoleons Modstandere og skaffet Frankrig Forbundsfæller, Indflydelse og Magtforhøjelse, men rigtignok intet nyt Landomraade; derimod havde den italienske Krig igjen ført Østmagterne nærmere sammen, havde fyldt hele Evropa med Mistillid mod Kejseren og ganske vist friet Italien for Østerriges Herredomme, men ogsaa fra Frankrigs Formynderskab. Medens klerikale og nationale Bestræbelser engang begge havde æret Napoleon som deres Beskytter, vare begge Partier nu utilfredse, det ene samlede sig atter om Østerrige, det andet om England og Preussen. Saaledes indskrænket og hæmmet i Evropa paa alle Kanter, rettede han paa ny — som engang i Osborne — sit Blik paa en bedre Organisation af de fjærnere Verdensdele, afsendte i Fællesskab med England en heldig Expedition til Kina, kastede med Stormagternes uvillige Samtykke et Troppekorps til Syrien for at beskytte den kristne Befolkning og indlod sig 1861 paa et Foretagende, som skulde blive af den mest skæbnesvangre Betydning for Kejserdømmet, nemlig hans

*) Pourtales 10de Decbr. 1860.

Forsøg paa at oprette et Monarki i Mejico til Fordel for den latinske Race. Ogsaa her spillede den klerikale Indflydelse, som havde lammet Napoleons Virksomhed i Italien, en stor Rolle. Den fordrevne Ærkebiskop af Mejico, La Bastida, bidrog væsentlig til at vinde Kejserinde Eugenie og gjennem hende Kejseren for Tanken om en monarkisk-kirkelig Restavration i hint Land; andre Motiver vare ogsaa medvirkende, som Pengegridskheden hos fornemme Spekulanter, der spekulerede i at vinde Aagerrenter ved Frankrigs finansielle Fordringer paa Mejico; men man maa alligevel indromme, at Foretagendets heldige Udfald vilde have aabnet den franske Handel og Kolonialvælde storslaaede Udsigter, og det heldige Udfald var muligt under én Forudsætning, nemlig at den nys udbrudte Borgerkrig vilde sprænge de forenede Staters store Republik; Napoleon levede nu i den faste Tro, at England aldrig vilde kunne lade denne Lejlighed undslippe til at gjøre den frygtelige Rival uskadelig. Det forekommer mig ikke, at denne Opfattelse just gjør hans Forstand Skam; men den blev ikke desto mindre fordærvelig for ham selv, da den viste sig at være en Vildfarelse.

Hvor mange Fejltagelser i Enkelthederne der vare løbne med under Planens Drøftelse, viste sig strax i de første Maaneder under Udførelsen. De tvende Magter, England og Spanien, som i Begyndelsen hjalp til, traadte tilbage, saa snart Napoleons yderligere Planer traadte frem; de mejicanske Emigranters Løfter, at den franske Fane overalt vilde blive hilset af deres Landsmænds Jubel, viste sig nu som tomme Ord; en heftig Folkerejsning stillede sig overalt mod Franskmændene, som trængte frem i Religionens, Civilisationens og Almenvellets Navn; en Hær paa 50,000 Mand var snart ikke længere tilstrækkelig, og den endeløse Kamp sugede Marven og Kraften af den franske Hærorganisation.

Napoleon, som var overbebyrdet med det romerske og mejicanske Spørgsmaals Besværligheder og Trængsler, havde saaledes haft mer end Grunde nok til at samle alle sine Kræfter paa disse to vanskelige Opgaver og vise Ro og Tilbageholdenhed paa alle andre Punkter; men Ro og Tilbageholdenhed var det sidste, som forundtes Onkelens Neveu; vi ere nu naaede til det Punkt, hvor han gjorde det første Skridt ind paa det Skraaplan, ad hvilket han skulde glide ned og drage hele sin Slægt med sig i Afgrunden.

Siden 1861 gjærede det i Polen mod Fremmedherredømmet; her virkede Italiens Exempel og de stadige Ophidselser, som udgik fra den polske Emigration i Paris, der stod i nær Berøring med Kejseren, og i endnu højere Grad med Prins Napoleon. I Begyndelsen af 1863 brød derpaa den vilde Rejsning løs, som vel egentlig ikke var farlig for den russiske Magt, men for en Stund bragte hele Evropa i Bevægelse ved sine frække Misgjerninger. Ligesom i Aaret 1831 vare atter nu alle franske Partier grebne af en levende Medfølelse for det undertrykte Folk, de liberale af traditionelt Had mod det russiske Tyranni, de klerikale af Sympathier for Polens katholske Tro. Vi have alt flere Gange fremhævet, med hvilken sej Forkjærlighed Napoleon holdt fast ved Polens Gjenoprettelse; et godt Forhold til Rusland var ham imidlertid for Tiden af stort Værd, og i Begyndelsen forholdt han sig derfor absolut afvisende over for alle polskvenlige Demonstrationer; men snart stødte flere Omstændigheder til, som dreve ham fremad. I England kappedes Ministre, Lorder og Parlamentsmedlemmer i offentlig Fordømmelse af det russiske Voldsherredømme, og det er ingenlunde en fjærn Sandsynlighed, at Ønsket om at lokke Napoleon ind paa samme Vej og hindre et Forbund mellem Frankrig og Rusland har spillet en Rolle med. Den 8de Februar afsluttede Preussen og Rusland en Traktat om en strængere Overholdelse af Grænsebevogtningen for at hindre

Opstandens Udbredelse til preussisk Polen, og i den Mening, at han lettere kunde komme denne Modstander til Livs, tænkte Napoleon at give sine polske Sympathier frit Spillerum over for Preussen og foreslog derfor den engelske Regering i Fællesskab at gjøre Forestillinger i Berlin angaaende dette Spørgsmaal, som nu var blevet fuldkommen folkeretligt; men England vilde ikke vide noget heraf, holdt fast ved den antirussiske Retning og afsendte en kraftig Anklagedepeche til St. Petersborg. Derpaa erklærede Napoleon sig villig til en fælles og energisk Fremgangsmaade og fandt til Evropas store Overraskelse ogsaa Bistand hos selve Østerrige, den ene af de tre polske Delingsmagter.

(Sluttes.)

Skildringer af Englands nyeste Historie.

XI.

Hungersnoden i Irland.

Lord John Russell indtog Pladsen som Førsteminister efter Sir Robert Peel; Lord Palmerston blev Udenrigsminister, og Macaulay overtog Embedet som Generalkasserer med Sæde i Kabinettet, en Udmærkelse, som ellers ikke plejede at blive tildelt den, der beklædte dette Embede. Ministeriets øvrige Medlemmer udmærkede sig hverken ved særlig Dygtighed eller Begavelse; i Grunden vare Lord Russell og Lord Palmerston de eneste, der kunde kaldes Statsmænd af første Rang, og den sidste havde endda endnu kun erhvervet sig en saa tvivlsom Berømmelse, at man ansaa det for lige saa sandsynligt, at han vilde gjøre Ministeriet Skade, som at han vilde gavne det.

»Peel,« skrev Lord Palmerston til en Ven kort efter, at det nye Ministerium var dannet, »synes at være kommen paa det rene med, at han i et Aar eller to ikke kan haabe at danne et Parti, men maa give Folk Tid til at glemme det sidste Aars Begivenheder; imidlertid er det tydeligt, at han ikke ønsker, at der skal dannes noget andet Ministerium fra hans Side af Huset, fordi han ikke vil blive Medlem af et saadant Ministerium. Af disse Grunde, og tillige fordi han virkelig anser det for at være det

bedste, hvis vi kunne holde os, støtter han os efter Evne, saa vidt han kan uden at miste sin uafhængige Stilling. Graham, som sidder henne ved sin gamle Pille og aldrig kommer hen til Peels Plads, ikke engang i Anledning af personlig Samtale, synes at holde sig borte fra alle andre og bevare sin Frihed til at optræde efter Omstændighederne, men endnu anses han ikke for at staa i Spidsen for noget Parti. George Bentinck er kommen rent galt fra det som Kandidat for Ministerpladsen, og vi have altsaa beholdt Valpladsen, ikke blot paa Grund af vore egne Fortjenester, som, naar jeg selv skal sige det, ere store, men fordi vi mangle jævnbyrdige Medbejlere.« Palmerstons humoristiske Anskuelse af Tilstandene var meget sand; det nye Ministerium var sikkert nok, fordi intet Parti var i Stand til at gjore det Rangen stridig.

Det nye Ministeriums Stilling var ingenlunde misundelsesværdig; Hungersnoden i Irland optog hele Opmærksomheden og lod til at være alt for stort et Onde, til at noget Ministerium kunde raade Bod derpaa. Kartoffelsygen var en forfærdelig Ulykke for et næsten udelukkende agerdyrkende Folk og en Bondestand, der havde været vant til ene og alene at leve af Kartofler. Irland ejer meget faa store Byer og ikke andre Fabrikker end Linnedvæverierne i den nordlige Del, medens Agerdyrkning i de øvrige Dele af Landet er den eneste Næringsvej. Vi have allerede omtalt det Fæstesystem, som var det almindelige i tre af de fire Provinser; de større Godsejere vare for Størstedelen fraværende, og de mindre Landejendomsbesiddere vare ofte saa dybt i Gjæld, at de vare nødte til at skrue hver Skillings Afgift, som de paa nogen Maade kunde faa, ud af deres Fæstere. Alligevel var der ikke den Orden og Regelmæssighed i deres Fordringer, som behøvedes for at bibringe Fæsterne den Vane at være forsynlige og nojagtige; det var en stiltiende Aftale, at der altid skulde gives nogen Henstand med Afgiften, og der herskede en demoraliserende

Skodesløshed i det hele System. Det var temmelig sikkert, at naar en Fæster ved forøget Flid og Held gjorde sin Forpagtning mere indbringende end før, vilde hans Afgift blive forhøjet, medens det paa den anden Side blev bebetragtet som et utilladeligt Tyranni at berøve en Mand sin Forpagtning, saa længe som han blot gav Løfte om at betale; dette System var lige demoraliserende for Godsejerne og Fæsterne.

Der er næppe inden for Civilisationens Grænser noget andet Land, hvor hele Bondebefolkningens Liv er afhængigt af en eneste Plante; i Begyndelsen haabede man, at Kartoffelsygens Udbredelse kunde standses; men det viste sig snart, at i det mindste i to Aar vilde det eneste Næringsmiddel for Bønderne og de fattige i Byerne være fuldstændig ødelagt. Lord Russells Ministerium viste sig ikke disse Vanskeligheder voxent; deres Forholdsregler vare først aldeles utilstrækkelige og gjorde senere kun ondt værre. Ikke en eneste Provins i Irland undgik ganske Kartoffelsygen, og i mange af de sydlige og vestlige Egne af Landet herskede der snart virkelig Hungersnød; der udbrød samtidig en skrækkelig Blodgangsepidemi, og i nogle Distrikter døde Folk daglig i Hundredvis af Blodgang, Feber eller ligefrem af Sult. I nogle af disse Egne nægtede Sogneforstanderne til sidst at betale Kister til den alt for store Masse af døde, og Kronbetjentene erklærede det for umuligt at vedblive at holde Ligsyn med de sædvanlige Formaliteter; andre Steder, hvor Ceremonierne endnu vedligeholdtes, føjede Juryerne til deres Kjendelse om Død af Sult en Anklage for overlagt Mord mod Lord Russell, Vicekongen eller andre Embedsmænd, hvis formentlige Forsømmelse blev ansat som Dødsaarsag. Uheldigvis var Regeringen nødt til med Strænghed at indføre Tvangsbiller og andre hemmende Forholdsregler; det var utænkeligt, at Hungersnød i et Land som Irland ikke skulde føre Forbrydelser med sig; Bondestanden havde altid hadet For-

pagtningssystemet, det var bestandig blevet sagt dem, og ikke ganske uden Grund, at det var Skyld i al deres Ulykke, og de nærede den faste Overbevisning, at Regeringen kunde have frelst dem, hvis den havde villet. Hvad Under da, om der var Brødopløb og agrariske Uroligheder? Regeringen var nødt til at optræde med Strænghed; men det gjorde ganske vist et uhyggeligt og nedslaaende Indtryk paa det irske Folk, at Regeringen, som det syntes, ikke kunde gjøre noget alvorligt mod Hungersnøden, medens den viste sig energisk nok, naar det gjaldt Tvangsbillen.

Hvad der end kunde indvendes mod Regeringen, kan ingen tvivle paa det engelske Folks gode Vilje. Der blev overalt aabnet Subskriptionslister, og gavmilde Bidrag strømmede ind; i Liverpool f. Ex. gav en stor Del Kjøbmænd hver tusende Pund. Kvækerne i England sendte en Kommission over til de af Hungersnøden værst medtagne Distrikter for at bringe Hjælp, og mange andre Sekter og Selskaber fulgte deres Exempel. Fra alle Lande begyndte der nu at strømme Hjælp til; de forenede Stater i Nordamerika anvendte nogle af deres Krigsskibe til at sende Gaver af Korn og andre Næringsmidler til de Steder, hvor Hungersnøden rasede; i en af de irske Søhavne vedbleve Byens Klokker at ringe en hel Dag igjennem til Ære for Ankomsten af et af disse Skibe, der vare ladede med Korn — ganske vist et sørgelig betydningsfuldt Udtryk for Glæde. En irsk Forfatter siger, at Irlands Elendighed rørte »endogsaa Tyrkens Hjærte ved de fjærne Dardaneller, og han sendte medlidende Almisse, som til en Tigger«; og vist er det, at der fra Tyrkiet saa vel som fra de fleste andre Lande kom Bidrag til Hjælp i Nøden. Paa samme Tid blev der i Dublin med Vicekongens Tilladelse og Beskyttelse opført en meget taabelig Forestilling, der vakte stor Harme hos mange af det nationale Parti; det var Indvielsen af et offentligt Suppekøkken, som under Ledelse af den fine franske Kok Monsieur Soyer skulde vise det irske

Folk, hvilken mærkværdig nærende Suppe der kunde tilberedes af de billigste og simpleste Ingredienser. Dette Foretagende kunde have været meget godt, naar det var blevet iværksat paa en praktisk og fordringsløs Maade; men saaledes som det nu fremtraadte, med Musik og Pomp, som en højtidelig folkelig Ceremoni, der skulde gjenføde Irland, havde det et meget taabeligt og endogsaa fornærmeligt Præg.

Imidlertid greb Nøden stadig om sig; den var alt for stor til, at selv de gavmildeste Bidrag kunde standse den, og Regeringen, som gjærne vilde gjøre, hvad den kunde, vidste hverken ud eller ind. De forsultne Bønder strømmede massevis til den nærmeste større By i det Haab dér at finde Hjælp, men alt for ofte fandt de, at Barmhjærtighedens Kilder vare udtørrede, og mange, saare mange, der saaledes saae deres sidste Haab skuffet, lagde sig ned paa Gaden og døde der. Langs med Landevejene mødte man overalt Skarer af udmagrede, elendige Stakler, klædte i usselt Sækkelærred, som vandrede om uden Maal og Med, med en ubestemt Forestilling om at finde noget at spise, ligesom Drengen i Æventyret haabede at finde Guld der, hvor Regnbuen rørte ved Jorden; mange vendte hjem til deres tomme Hytter for dér at vente paa Døden. I nogle Egne var Landet milevidt som uddødt, en Forfatter siger, at han fik det Indtryk, at alt var »én uhyre, tavs Opløsning«, og denne Beskrivelse var ikke meget overdreven. Det hidtilværende Irland blev opløst under Hungersnøden; det gamle System maatte vige og levede aldrig op igjen med sin særegne Indretning og i sin gamle Styrke.

Voldshandlinger begyndte, som vi allerede have sagt, at blive ikke ualmindelige paa Landet og i Byerne; et mærkeligt Tidens Tegn var saaledes den Mani for at slaa Ruder itu, som udbrød i de sydlige og vestlige Byer, skjønt det maaske ikke er ganske rigtigt at kalde det en Mani, da det ikke var uden en vis sørgelig Methode. Arbejds-

husene vare overfyldte, og Avtoriteterne kunde ikke modtage og føde blot en Fjerdedel af de Ansøgere, som belejrede dem; pludselig faldt det mange af de forsultne Stakler ind, at der var Fængsler, som maatte aabne sig for dem, naar de blot begik en eller anden ulovlig Handling. Det var ganske ligefremt; man gik ind i en By, slog nogle Butiksvinduer ind, og Følgen var nogle Dages Fængsel med nærende Føde. Denne Plan blev saa yndet, især af Koner og unge Piger, at den raadvilde Øvrighed til sidst besluttede at sætte en Stopper derfor ved at nægte de ulykkelige Mennesker den Straf, de søgte som en Hjælp og en Trøst i Nøden. En anden Følge af Hungersnøden var de talrige Fallitter blandt Godsejerne; flere af dem havde længe levet efter et uholdbart System, der ved Kartoffelsygen maatte gaa aldeles til Grunde, de bleve fuldstændig ødelagte, og da de ikke længere kunde beholde deres Gaarde, vare de kun alt for glade ved at kunne leje dem til Fattigforstanderne som Extra-Arbejdshuse. Mangt et prægtigt Slot blev saaledes et Opholdssted for de Skarer af fattige, der ikke kunde finde Plads i de overfyldte Asyler, som Fattigforsørgelsen allerede havde indrettet; »Løven og Firbenet,« siger den persiske Digter, »bebo nu de Haller, hvor Jamshyd levede højt og drak tæt«; Almisselemmerne fortærede nu deres knapt tilmaalte Ret Majsvælling i de Sale, hvor deres Herrer havde levet højt og drukket tæt.

Da Hungersnøden var forbi, og man begyndte at anslaa, hvor megen Skade, den havde gjort, viste det sig, at Irland havde mistet omtrent to Millioner af sin Befolkning og var sunket fra et Antal af otte Millioner til sex. Det var dog ikke alene en Følge af Hungersnøden og af de talrige Sygdomme, der fulgte den i Hælene og sankede, hvad den havde forsømt at tage med sig, men tillige af Emigrationen. Længe efter, at Kartoffelsygens Virkninger vare ophørte, vedblev Befolkningen stadig at aftage; den irske Bonde havde, som Bright udtrykte sig, vendt sit Blik mod

den nedgaaende Sol, og Udvandringen vest paa vedblev i mange Aar at være lige saa almindelig. Et nyt Irland spirede frem hinsides Atlanterhavet, og der var snart ingen af de store Byer i de forenede Stater, hvor ikke det irske Element udgjorde en betydelig Del af Befolkningen; fra New York til San Francisco, fra St. Paul i Minnesota til New Orleans høres den irske Akcent i hver Gade, og den irske Vælger møder ved Valgtribunen rede til ubetænksomt at stemme paa enhver Politiker, som fortæller ham, at Amerika elsker Irlænderne og hader »Saxerne«.

Hvor skrækkelige end Hungersnødens øjeblikkelige Virkninger vare, er det dog umuligt for nogen sand Ven af Irland at nægte, at den i det hele taget bragte meget godt med sig. Irland trængte til en saadan Svøbe, som grundig kunde uddrive det gjennemraadne System, der raadede i Landet, og uimodsigelig bevise de engelske Statsmænd, at Systemet aldeles ikke duede, og at der aldrig kunde komme noget godt ud af det; desuden vækkede den den irske Almue, der var alt for tilbøjelig til at tage alting med en Tyrks eller Neapolitaners dovne Flegma, og henledte deres Opmærksomhed paa, at der ogsaa for dem gaves en Verden uden for deres eget Land. Det kan ikke nægtes, at Hungersnøden avlede mangen blodig Efterbyrd; men den skjænkede Verden et nyt Irland.

XII.

Chartismen og det unge Irland.

Virkningerne af den franske Revolution i 1848 viste sig ogsaa i England og Irland. Chartismen rejste sig atter, nogle af Chartisternes Ledere fordrede Ministeriets Afsættelse, Parlamentets Opløsning, Chartet og »ingen Underkastelse«, og et Nationalkonvent af Chartister begyndte at holde Møder i London for at forberede en stor Demonstration, der skulde foretages i April. Nogle af Talerne for-

kyndte aabent, at Folket nu var rede til at kæmpe for Chartet, medens andre, mere forsigtige, raadede ikke at foretage noget Skridt, før det var ganske sikkert, at Folket var stærkere end de, der forsvarede de existerende Love. Næsten alle de ledende Chartister omtalte den franske Revolution som et Exempel, der i rette Tid var givet det engelske Folk til Efterfølgelse, og det er snurrigt at lægge Mærke til, hvorledes de i fuldstændig god Tro mente, at det engelske Folk udelukkende bestod af, hvad man kan kalde Daglønnerklassen; hvad de dannede, de rige, Godsbesiddere, Fabrikejere, Præster, Forfattere, Kunstnere, Jurister, Officerer, Læger — hvad alle disse kunde have for en Mening om de eventuelle konstitutionelle Forandringer, var noget, som aldeles ikke vedrørte det engelske »Folks« Beslutning. De moderate Chartister kunde snart ikke mere skaffe sig Tilhørere, og Parolen lød paa, at »det engelske Folk« maatte have Chartet eller en Republik; Sværmerne indbildte sig, at hvad der var lykkedes i Frankrig, kunde ogsaa lykkes i England.

Bestemmelsen var at indsende en Ansøgning om Chartet, forsynet med utallige Underskrifter, til Underhuset, for saaledes for sidste Gang at give Parlamentet Lejlighed til at afgjøre Sagen i Mindelighed. Ansøgningen skulde overrækkes af en Deputation, som af et stort Følge skulde ledsages lige til Parlamentets Dør; Processionen skulde samles paa Kennington Fælled, den nuværende Kennington Park paa Sydsiden af London, som den Gang var en uindhegnet Plads, og dér skulde deres endnu ansete Leder, Feargus O'Connor, holde en Tale til dem, hvorefter de i militær Orden skulde marchere til Underhuset. Hensigten var utvivlsomt at paradere med saa stor en Styrke, at Regeringen og den lovgivende Forsamling kunde blive imponerede og indse Umuligheden af at nægte et Forlangende, der havde en saa mægtig Støtte i Ryggen; Ideen var tagen fra O'Connells Politik med Folkemøderne; men der var mange af Chartisterne, som haabede paa noget mere end en

blot Demonstration, og som vilde have været inderlig glade, hvis en ubetimelig Indblanding fra Avtoriteternes Side havde fort til et Sammenstød. Ivrige unge Chartister, der vare i den Alder, da man ikke tager Hensyn til Kjendsgjerninger, men mener, at for den tapre er alting muligt, nærede en urokkelig Tro til, hvad de stolt kaldte Mængdens Magt, og vare fuldt overbeviste om, at der kun behøvedes »Glimtet af det forste dragne Sværd« for at føre Folket til Sejr og indvie Frihedens Herredomme. Den paatænkte Procession blev af Øvrigheden erklæret ulovlig, og alle fredelige og loyale Undersaatter bleve advarede mod at deltage deri; men dette var netop, hvad de ivrigste Chartister onskede og haabede. Var her ikke den bedste Lejlighed for sande Patrioter til at vise, at de repræsenterede en Sag, der var hævet over despotiske Love? Var her ikke netop Lejlighed til at bevise, at Folket var mægtigere end Regeringen, og at Regeringen enten maatte adlyde eller gaa af? Var ikke den hele Fremgangsmaade aldeles indrettet efter den franske Revolutions Monster? Folket beslutter at foretage en vis Demonstration paa en vis Maade, den oligarkiske Regering nægter sin Tilladelse, Folket er standhaftigt, og Følgerne maa naturligvis blive, at Regeringen falder, ganske som i Paris. Da den stakkels Dick Swiveller i Dickens's Fortælling begynder at komme sig af sin Feber, kikker han ud af sin usle Seng og kommer paa det rene med, at han maa staa under Indflydelse af en eller anden Fortryllelse, saaledes som han har læst om i »Tusend og én Nat«; hans fattige lille Sygeplejerske klapper i Hænderne af Glæde over at se ham komme til Bevidsthed, og Dick er overbevist om, at dette Haandklap er et Tegn, der er vel bekjendt for enhver Læser af østerlandske Æventyr, og at der derefter paa Prinsessens Bud vil vise sig en Skare Slaver med juvelfyldte Bækkener paa Hovedet. Den stakkels Dick, der ventede at se sine Erfaringer fra »Tusend og én Nat« omsatte i det daglige Liv, var ikke en Smule mere vild paa det, end de

begejstrede Chartister, som fra Begivenhederne i Frankrig droge lignende Slutninger for Englands Vedkommende. For det forste repræsenterede Chartisterne i London ingenlunde saa stor en Magt, som de liberale Deputerede fra det franske Kammer havde gjort i Paris; for det andet behersker London ikke England i den Grad, som Paris behersker Frankrig, og for det tredje vidste den engelske Regering meget godt, at den blev støttet af Nationen og vilde rimeligvis aldrig noget Øjeblik forfalde til den Toven, som beseglede det franske Monarkis Skæbne.

Der opstod Uenighed mellem Chartisterne ligesom mellem O'Connells Tilhængere; nogle holdt paa, at man intet Hensyn skulde tage til Øvrighedens Befaling, men alligevel foretage Processionen og snarere opfordre til et Sammenstod end søge at undgaa det, og paa et Chartistmøde, der blev holdt Aftenen før Demonstrationen, var et betydeligt Antal stemt for at begive sig bevæbnet til Kennington Fælled. Feargus O'Connor havde dog imidlertid Fornuft nok tilbage til at kaste sin Indflydelse i Vægtskaalen mod en saa vanvittig Fremgangsmaade; han holdt paa, at Demonstrationen maatte blive, hvad den fra forst af havde sagt sig at ville være. et aldeles fredeligt Foretagende. Denne Erklæring splittede Chartistpartiet i to, de ivrigste trak sig tilbage, og det hele indskrænkede sig til et Møde under aaben Himmel og en Ansøgning til Parlamentet. Der havde imidlertid i Byen cirkuleret de skrækkeligste Rygter om Chartisternes Planer, og den fredelige Borgerstand var i stor Angest og Rædsel hele den Dag, da Mødet blev holdt paa Kennington Fælled; ikke i deres mest sangvinske Øjeblikke havde Chartisterne selv tilskrevet sig Halvdelen af den Magt, som Paniken tilskrev dem hin Dag. Hertugen af Wellington havde imidlertid iagttaget alle Forsigtighedsregler for at forebygge en Chartistopstand, og en stor Mængde Londonere havde frivillig indskrevet sig som Konstabler, der skulde sørge for, at alt gik lovlig og

ordentlig til. Som en snurrig Omstændighed fortjener det at bemærkes, at Prins Louis Napoleon, der den Gang opholdt sig i London, var med i dette frivillige Politi; han, paa hvis Bud der ikke længe efter skulde udøves den mest ulovlige Vold mod en fredelig By, han var her saa ivrig efter at forsvare det engelske Samfund mod nogle stakkels Hundreder eller Tusender engelske Arbejdere.

Al denne Forsigtighed viste sig imidlertid at være ganske overflødig; Chartistdemonstrationen slog fuldstændig fejl: langt fra at samle en halv Million Mennesker bestod Mødet paa Kennington Fælled kun af cirka 20,000 Personer, hvoraf endda Halvdelen siges blot at have været Tilskuere, der ønskede at se, hvad der gik for sig, uden at nære mindste Interesse for Chartet. Der blev ikke noget af Processionen, da O'Connor holdt fast ved, at Øvrighedens Befaling burde adlydes; nogle af de sædvanlige Taler bleve holdte, og adskillige af de mere yderliggaaende og derfor misfornøjede Chartister grebe Lejligheden til i voldsomme Udtryk at erklære deres ikke ganske ugrundede Overbevisning om, at det var Humbug med Partiets Ledere. Selv den store Ansøgning, som skulde gjøre et saa mægtigt Indtryk paa Underhuset, faldt uheldig ud. Da O'Connor overrakte dette skæbnesvangre Dokument, pralede han af, at det vilde findes at indeholde med en rund Sum fem Millioner og syv Hundrede Tusende Underskrifter; det viste sig snart, at Beregningen unægtelig var i høj Grad afrundet. Komiteen for offentlige Ansøgninger blev anmodet om at foretage en nøjagtig Undersøgelse af Dokumentet og aflægge Beretning derom til Underhuset, og den antog en hel lille Hær af Medhjælpere til at efterse Underskrifterne. De fandt for det første, at hele Antallet af Underskrifter, baade ægte og uægte, ikke naaede to Millioner; men det var ikke nok dermed: hele Blade af Ansøgningen vare underskrevne med samme Haand, og otte Procent af Underskrifterne tilhørte Kvinder. Der behøvedes ikke nogen skarp Undersøgelse for

at bevise, at en stor Del af Underskrifterne vare uægte, thi Dronning Victorias, Prins Alberts, Hertugen af Wellingtons, Sir Robert Peels, Lord John Russells, og forskjellige andre bekjendte Personers Navne fandtes atter og atter optegnede paa Chartistlisten, og nogle af disse fremragende Personer syntes at have drevet deres Iver for Chartet saa vidt, at de utrættelig havde skrevet deres Navne rundt omkring paa hele Ansøgningen. Dog Chartistsagen havde endnu mere besynderlige Forbundsfæller; »Marine-Cheeks« var den Gang en god Bekjendt af alle Elskere af Kaptejn Marryats Søromaner, og Navnet paa denne mythiske Helt gjentoges forbavsende tit blandt Underskrifterne; det samme var Tilfældet med Navne som Braknæse, Klumpnæse, Træben og andre lignende Benævnelser, der tydede paa besynderlige ydre Mangler. Det er overflødigt at beskrive den Latter og Spot, som disse Opdagelser fremkaldte; men i Grunden var Sagen ganske naturlig: Ansøgningen var affattet i største Hast og med stor Skjødesløshed, og dens Blade bleve sendte rundt omkring og laa og flød alle Vegne i det Haab at finde Underskrifter; det var en uimodstaaelig Fristelse for Skoledrenge og kaade Spøgefugle, og hvor som helst de kunde faa fat i en Pen, blev Chartistlisten forøget med Navnet paa en kongelig Person eller en opdigtet Romanhelt. Det er en Kjendsgjerning, at næsten alle offentlige Ansøgninger indeholde slige Bajadsstreger, og Ansøgningskomitéen har ofte haft Anledning til at henlede Opmærksomheden paa slige iøjnefaldende uægte Underskrifter; men der var forud blevet pralet saa meget af Chartisternes Ansøgning, og den hele Demonstration havde vakt saa megen Forskrækkelse, at Publikums Henrykkelse over at se Chartisterne blive gjorte latterlige var aldeles overstrømmende. Det blev med Sikkerhed bevíst, at Underskrifternes Antal var i en latterlig Grad mindre, end Chartistlederne havde anslaaet det til, og Agitationen, der længe havde indgydt en uhyggelig Respekt, blev nu kun en Gjenstand for Spot

og Latter. Ikke desto mindre afgive netop de Urimeligheder, hvoraf Ansøgningen vrimlede, et Bevis for Deputationens Ærlighed; det er ikke rimeligt, at de selv vilde have forskaffet deres Fjender saa bekvem en Lejlighed til at gjøre dem latterlige, hvis de havde vidst eller anet, at Underskrifterne vare uægte; men Chartistlederne viste i al deres Færd den største Mangel paa Orden og Nøjagtighed, og den berømte Ansøgning var kun et nyt Exempel paa deres sædvanlige Svaghed.

Det uheldige Udfald af denne Demonstration gav imidlertid Chartismen Dødsstødet; den var fra denne Dag kun en Gjenstand for Spot. De ivrigste af Chartisterne gjorde i Aarets Løb flere Forsøg paa atter at kalde Agitationen til Live, men uden Held. Der blev sammenkaldt et stort Møde til anden Pinsedag, og Londonerne fik igjen en lille Forskrækkelse i Blodet, ligesom der ogsaa igjen blev iagttaget Forsigtighedsregler af de militære Avtoriteter for at hindre en eventuel Pøbelopstand; men der kom intet ud af dette Chartismens sidste Dødssuk. »Times« bemærkede den følgende Dag, at der var aldeles intet at berette om Mødet »intet uden den tommeste Forventning, den ynkeligste Gloen, Gaben, Sladren og Brummen af skuffede Tilhørere, medens nogle stakkels Taaber, der vare mødte i Haab om en mirakuløs Krisis i deres Affærer, spredtes ad og listede sig hjem.« Det er umuligt ikke at føle Medlidenhed med dem, der bleve saa bittert skuffede, ikke at beklage den alvorlige Iver, det Haab, den uvidende, begejstrede Energi, som blev spildt.

Hermed er Chartismens Historie til Ende; den døde af den offentlige Mening, af at være udsat for Luften, af Antikornlovligaen, af Tidens voxende Tilbøjelighed til at afgjøre alle Spørgsmaal ved Fornuftgrunde, Beviser og Majoritet, af den stigende Oplysning og af den tiltagende Pligtfølelse hos de indflydelsesrige Klasser af Folket. Chartismen døde ikke af sine egne Udskejelser, men blev en

Anakronisme; der var ingen, som mere trængte til den; thi de af Chartisternes Fordringer, som vare rigtige og rimelige, hævdede sig selv og bleve efterhaanden indrommede; men Chartismens direkte Indflydelse sluttede med 1848.

I Irland gjorde Tidens Aand sig imidlertid gjældende paa en anden Maade. Nogle Maaneder før Aarets Begyndelse havde der under Navn af »det unge Irland« dannet sig et Modparti til Repealerne, der endnu troede paa O'Connells Politik. Det var en uundgaaelig Følge af O'Connells Agitation, at slig en Spaltning maatte finde Sted; den store Agitator havde bragt sine unge Tilhængere op til en Febertemperatur, og det var ikke til at vente, at disse unge Studenters og Skoledrenges hede Blod skulde afkøles netop i det Øjeblik, da deres Leder fandt, at han var gaaet for vidt og gav Ordre til Tilbagetog. O'Connells Indflydelse, der nærmest afhang af hans Veltalenhed og hans Personligheds Magt, havde paa Grund af hans fysiske Svækkelse været i Aftagende allerede nogen Tid før hans Død. Modpartiets Blad »the Nation« havde til Redaktør og Medarbejdere unge begavede og dannede Mænd, hvis Ry var i Tiltagen, og som i deres Artikler hyldede en romantisk sentimental Folkelighed, der kun havde lidet til fælles med den noget listige og snu Maade at agitere paa, som O'Connell havde indført. Det unge Irlands Folkelighed var af fransk eller hellenisk Typus, de rasede mod Præsternes Indflydelse og gjorde Nar af den konstitutionelle Agitation; Partiet havde faaet en ny Støtte i William Smith O'Brien, der havde sluttet sig til deres Rækker. O'Brien besad betydelig Indflydelse i Irland; han havde store Ejendomme, en høj Rang og var beslægtet med mange aristokratiske Familier; han nedstammede utvivlsomt fra den berømte irske Helt, Kong Brian Boru, og denne lange Stamtavle var hans Stolthed. Han havde en ædel Karakter og en fin Æresfølelse; men med hans Dygtighed som Leder for en Folkebevægelse var det kun ringe bevendt; uden Talegaver og

med en Forstand, der ikke stod meget over, hvad der plejer at findes hos en almindelig Landadelsmand, var O'Brien en velmenende, men svag og forfængelig Mand, der til sidst blev halvt fortumlet af al den Hyldest, som vistes ham af hans Tilhængere og det irske Folk i Almindelighed. Han var en Slags mislykket Lafayette og kunde under de heldigste Omstændigheder aldrig være bleven mere end en vellykket Lafayette, men hans Tilslutning til det unge Irlands Sag gav Bevægelsen et Opsving; hans Rang, hans Nedstamning fra Sagnets Helt, hans uomtvistelige ridderlige Karakter og rene Formaal laante en romantisk Interesse til hans Fremtræden som de »unge Irlænderes« anerkjendte Leder eller i det mindste deres Gallionsfigur.

Smith O'Brien var en Mand af mere moden Alder end de fleste af hans Parti, thi han var tre eller fire og fyrretyve Aar, da han overtog Ledelsen; Thomas Francis Meagher, Partiets mest glimrende Taler, som under andre Betingelser sikkert kunde have opnaaet at udmærke sig i det offentlige Liv, var den Gang kun to eller tre og tyve; Mitchel og Duffy, der hørte til de ældre blandt de »unge Irlændere«, vare maaske tredive, og der fandtes blandt Partiets mere eller mindre fremragende Medlemmer mange, som vare endnu yngre end Meagher. En af disse unge Mænd, som senere naaede en temmelig høj Stilling i Amerika og nu er død for længe siden, skrev paa den Tid, da Bevægelsen var paa sit højeste, et Digt, hvori han beklagede allerede at have naaet sit attende Aar uden endnu at have udrettet noget for sit Fødeland; de fleste af hans Kammerater sympathiserede fuldstændig med ham og fandt hans Utaalmodighed baade rimelig og naturlig. »Det unge Irland« var fra først af en Slags Studenterforening og blev aldrig en virkelig folkelig Agitation; det bestod for Størstedelen af unge Journalister, Studenter, litterære Dilettanter, fremspirende Digtere, Talere, der havde dannet sig efter de fineste græske og franske revolutionære Forbilleder, og fremadstræbende Ungersvende

af Cherubinarten, der vare begjærlige efter at vise sig som Helte i Damernes Øjne. Næppe en eneste af Partiets Ledere havde Mangel paa Penge, de vare alle enten selv formuende eller i det mindste Sønner af rige Forældre, og der fandtes ikke mange farlige revolutionære Elementer blandt disse agtbare, dygtige, tidlig udviklede unge Mænd. Der kan ikke tænkes to mere forskjellige politiske Agitationer end det unge Irland og Chartismen i England; hvor uheldig Chartistbevægelsen end faldt ud, var det dog sand Lidenskab og sand Nød, som havde skabt den.

Før O'Connells Død havde der fundet en formel Adskillelse Sted mellem det unge Irland og de egentlige Repealeres Parti; den var opstaaet af O'Connells Forsøg paa at paatvinge sine Tilhængere en Erklæring, som fordømte Brugen af fysisk Magt — Sværdet, som det højtravende blev kaldt — i hvilket som helst patriotisk Øjemed. Det var i sig selv et Bevis paa O'Connells svigtende Evner og Dømmekraft, at han kunde vente at faa en Forening af unge Mennesker paa Meaghers Alder til ligefrem at erklære sig imod det Værge, som brugtes af Leonidas, Miltiades og alle de andre Helte, som den klassisk oplærte Ungdom har Forkjærlighed for. Meagher bekæmpede denne Ide med saa megen poetisk Veltalenhed, at hans Tilhængere ansaa ham for en ny Demosthenes, kommen for atter at kalde Irlands Manddom til Live, der var bleven banlyst af O'Connell og hans Præster. »Jeg er ikke en af hine tamme Moralister,« udbrød den unge Taler, »som sige, at Friheden ikke er en Draabe Blod værd — — — — Imod denne ynkelige Grundsætning optræder som Dommer den ædleste Dyd, der nogen Sinde har frelst og helliget Menneskeheden. Fra de blaa Bølger i Bugten ved Salamis, fra hin Dal, hvor Solen stod stille og lyste Israeliterne til Sejr, fra Kirken, hvor Polens Sværd ligger begravet i Kosciuskos Ligklæde, fra St. Isidors Kloster, hvor den kjække Haand, der sønderrev St. Georgs Fane paa Ulsters

Sletter, smulrer hen i Støv, fra Ørkenens Sand, hvor Algiers vilde Skytsaand saa længe har skræmmet Pyrenæernes Ørn, fra dette Lands Hertugborg, hvor Mindet om den tapre Oprører Geraldine langt mere end Hoffets Gunst forhøjer hans Slægts Glans, fra den ensomme Grav i denne tavse Stad, som en døendes sidste Vilje har ladet uden Indskrift — o, fra ethvert Sted, hvor Heltemodet har bragt et Offer eller vundet en Sejr, lyder en Stemme til den krybende Flok, som hylder hin Grundsætning og raaber: »Bort med den — bort med den!««

Læserne ville rimeligvis mene, at disse unge Mænd gjærne kunde have nydt saa meget, som de kunde faa af den Slags glimrende Deklamation uden derved at skade Orden og Lovlighed; kun en Flok dannede unge Irlændere, der endnu havde deres Studier frisk i Minde, og som hver Uge bleve underviste i Fædrelandshistorie af deres Blad »the Nation« baade i Poesi og i Prosa, kunde være i Stand til at forstaa alle disse historiske Hentydninger. Der vilde sikkert heller ikke være kommet noget ondt ud af denne poetiske og skjønne Bevægelse, hvis der ikke var indtruffet Begivenheder, som det unge Irland ikke havde nogen Del i at fremkalde.

Revolutionerne i 1848 forvandlede pludselig Bevægelsen fra en litterær og poetisk Forening til en oprørsk Sammensværgelse. Tidens Oprørsfeber spredte sig øjeblikkelig ogsaa til Irland; hvad Under, om det hellenistiske unge Irland troede, at naar Troner ramlede sammen rundt omkring, saa var ogsaa Tiden kommen til at styrte de saxiske Tyranner? Den franske Revolution og Louis Philippes Flugt fyldte Irland med Haab og oprørsk Glæde; Lamartine blev Dagens Helt, og et Exemplar af hans glimrende overfladiske Skrift »l'Histoire des Girondins« fandtes hos enhver ægte »Ung Irlænder«. Meagher blev strax udnævnt til den irske Revolutions Vergniaud, og Smith O'Brien skulde være dens Lafayette. En Deputation af »unge Irlændere« med Meagher

og O'Brien i Spidsen gjorde Lamartine deres Opvartning og bleve af ham modtagne med en rolig Kulde, der indgød England megen Agtelse for hans Dømmekraft, men betydelig nedslog de unge Irlænderes Forhaabninger. Mange af disse synes at have taget i bogstavelig Forstand nogle Ord af Lamartine om den Sympathi, den nye franske Republik nærede for undertrykte Nationaliteters Kamp, og at have indbildt sig, at Republikken paa Opfordring af nogle faa unge Mænd fra Irland vilde tage alvorlig under Overvejelse, om det ikke var passende at erklære England Krig. Imidlertid var der i Partiet opstaaet en kraftigere og friskere Indflydelse end Meaghers eller O'Briens, og det unge Irland delte sig nu selv i to Dele, hvoraf den ene stemte for hurtig Handling, den anden for Forsigtighed og Opsættelse. Det handlelystne Parti anerkjendte John Mitchel som deres Leder, og deres Organ var et Blad, som Mitchel havde begyndt at udgive i Opposition til »the Nation«, der var blevet ham alt for tamt. Det nye Blad bar Navn af »the united Irishman« og havde inden kort Tid aldeles overfløjet sin Medbejler i Popularitet og Abonnentantal; dets Formaal var først at tvinge Regeringen til at erklære sig og derpaa Irlænderne selv. Mitchel havde lagt den Plan at drive Folkets Lidenskab saa vidt, at Regeringen blev tvungen til at skride ind og arrestere nogle af Lederne for at forebygge en Opstand; da haabede han, at Folket vilde rejse sig for at forsvare eller befri sine Helte, og derved vilde Spillet være vundet — Irland vilde være i Oprør; Udfaldet maatte Skæbnen afgjøre.

Denne Plan forekommer os nu meget vild og haabløs, hvilket den da ogsaa viste sig at være; men den Gang tog den sig ikke saa haabløs ud, selv for dem, der overvejede Sagen med koldt Blod. Det var i det mindste den eneste Plan, der havde nogen Udsigt til at lykkes; vi ville ikke sige, at den kunde have ført til at skaffe Irland Uafhængighed, som Mitchel stræbte efter, men derimod nok til at

sætte en virkelig Opstand i Gang. Mitchel var den eneste farlige blandt Rebellerne i 48; thi han var den eneste, som bestemt vidste, hvad han vilde, og var rede til at udsætte sig for hvilken som helst Fare for at naa sit Maal; han var støbt som en ægte Oprører og kunde under andre Betingelser være kommen til at spille en farlig Rolle. Han hørte hjemme i den nordlige Del af Øen og var protestantisk Dissenter; det er i det hele noget, som er værd at lægge Mærke til at alle de virkelig farlige Rebeller, der i den nyere Tid ere fremtraadte i Irland, lige fra Wolfe Tone til Mitchel, have bekjendt sig til den protestantiske Religion. Mitchel besad megen litterær Begavelse; hans Artikler ere affattede i et klart, dristigt. logisk Sprog, ere fulde af skarp træffende Satire og gaa uden Omsvøb lige til Sagen. Uge efter Uge udfordrede han Regeringen til at forfølge ham; han prækede med Begejstring det vildeste Oprør og brugte ethvert Tirringsmiddel for at ægge sit ildfulde Folk til at gribe til Vaaben og den utaalmodige Regering til at bruge Vold. Mitchel var fuldkommen rede til at bringe sig selv som Offer, hvis det var nødvendigt; det er muligt, at han havde overtalt sig selv til at tro paa det heldige Udfald af en Opstand mod Regeringen; men vi have Grund til at antage, at han vilde have været tilfreds, naar han blot kunde have bragt et virkeligt, blodigt Oprør i Gang, der kunde tage sig godt ud i Bladene og løse de irske Nationalister fra den Skam aldrig at have vist, at de forstode at dø for deres Sag. Han vedblev at ophidse Folket til krigerske Forberedelser, og hver Uge indeholdt »the united Irishman« lange Beskrivelser af, hvorledes man skulde lave Lanser, og hvorledes man skulde bruge dem, hvorledes man skulde støbe Kugler, og hvorledes man skulde gjøre Gaderne farlige for Kavalleriets Hestehove. Nogle af disse Recepter, hvis man maa kalde dem saaledes, vare af en særlig grusom Art. Brugen af Svovlsyre blev saaledes anbefalet blandt andre ødelæggende Midler. Der

opstod, som rimeligt var, en Følelse af Afsky for Mitchel selv hos mange, der ellers delte hans Anskuelser, og den Del af Partiet, som man kunde benævne Girondinerne, gos tilbage for ham og vilde hellere end gjærne have været af med ham. Det er sandt, at de mest blodtorstige af disse Artikler ikke vare skrevne af Mitchel selv, og at han intet vidste om den berygtede Opfordring til at kaste Svovlsyre paa Fjenden, for han saae den paa Tryk; han var imidlertid ansvarlig for alt, hvad der fremkom i hans Blad, og det er ikke engang sikkert, at han vilde have misbilliget Svovlsyrerecepten, hvis han havde vidst Besked derom i Tide; han fralagde sig i det mindste aldrig denne Artikel eller gjorde sig nogen Ulejlighed for at vise, at den ikke var af ham. Han var en Fanatiker, dygtig og uforfærdet, og hvis Irland havde ejet mange Mænd, saa energiske og resolute som han, vilde Landet snart være blevet indviklet i en blodig, haardnakket og fordærvelig Kamp mod den britiske Regerings Magt.

Regeringen var nodt til at gjore noget; Vicekongen kunde ikke vedblivende tillade et Blad at præke Oprør og hver Uge at offentliggjøre udførlige Beskrivelser af den nemmeste og hurtigste Maade til at gjøre det af med engelske Soldater. De existerende Love vare ikke strænge nok til, at Mitchel kunde blive dømt og hans Blad forbudt; saa vel han som O'Brien og Meagher bleve virkelig sagsøgte for Oprør i Tale og Skrift; men de anklagede fik Kavtion og vedbleve at tale og skrive som før, og da Sagen endelig kom for en Jury, opnaaede Regeringen ikke at faa dem erklærede skyldige. Regeringen indbragte derfor et Forslag om, at enhver, som skriftlig æggede Folket til Oprør, skulde kunne straffes som Forbryder med Deportering. Dette Forslag, der meget hurtig gik igjennem, satte Regeringen i Stand til at forbyde et Blad som »the united Irishman« og at holde enhver, der forsyndede sig mod den nye Lov, i Fængsel uden Løsladelse mod Kavtion.

Mitchel gav snart Øvrigheden Anledning til at forsøge Aktens Brugbarhed paa ham: han gjentog sine oprørske Artikler, blev arresteret og kastet i Fængsel. Irland havde den Gang naaet Toppunktet af Ophidselse, og han nærede uden Tvivl et sikkert Haab om, at hans Tilhængere vilde forsøge at befri ham; han skrev fra sin Celle, at han hver Nat kunde høre Hundreder af trofaste Venner, »Forbrydere i Hjærtet,« trampe uden for hans Fængselsmure. Ogsaa Regeringen var paa sin Side forberedt paa en Opstand. O'Brien, Meagher og alle de andre »unge Irlændere« bleve for Tiden fuldstændig stillede i Skygge af Fangen, og alles Blik vare rettede mod Mitchels Fængsel. Havde der været en anden Mitchel uden for, lige saa uforfærdet og hensynsløs som han, der sad i Fængslet, vilde en blodig Opstand vistnok have været uundgaaelig; men Bevægelsens Ledere vare ingenlunde paa det rene med, hvilken Vej de skulde slaa ind paa; mange af dem indsaa klart, hvor taabelig og haabløs en Opstand vilde være, og at Landet aldeles ikke var forberedt paa at indlade sig paa sligt; ikke faa havde en lumsk Mistanke om, at Oprørsaanden aldrig var trængt dybt ned i Folket, og nogle vare skinsyge over Mitchels Popularitet og forbandede ham i deres Hjærte for den Knibe, han havde bragt dem i. Aabent at ytre slige Følelser kunde imidlertid ingenlunde gaa an; Mitchel besad den Fordel over dem, som en Mand med en bestemt Vilje altid har over dem, der ikke rigtig vide, hvad de ville, og hans dristige Beslutsomhed havde beredt dem store Vanskeligheder. En Ting kunde de imidlertid gjøre, og det gjorde de, de fraraadede ethvert Forsøg paa at befri Mitchel. Mitchels Sag kom for, og han blev funden skyldig; han holdt en kort, men kraftig og lidenskabelig Tale for Retten, og efter at være dømt til 14 Aars Deportering blev han i største Hast under Bedækning af en Deling Kavalleri ført gjennem Dublins Gader, bragt om Bord paa et Krigsskib og var faa Timer efter paa Vejen til Bermuda. Dublin

forholdt sig fuldkommen rolig, paa Landet vidste man næppe, hvad der foregik, før Mitchel allerede var langt borte, og kloge Folk smilede for sig selv og sagde, at nu var al Fare forbi.

Det var virkelig ogsaa Tilfældet; thi de paafølgende Begivenheder havde nærmest et burlesk Præg. Det unge Irlands Ledere bleve mere ivrige end nogen Sinde, »the Nation« erklærede sig aabenlyst for Oprør, men Oprør i en fjærn Fremtid, naar Irland havde gjort sig rede til at møde Saxerne. Det antoges uden videre, at Saxerne af Agtelse for Ridderlighedens Love vilde lade deres Fjender gjøre saa mange Forberedelser, som de lystede, og ikke møde til Kamp, før Irlænderne erklærede sig rede til at modtage dem. O'Brien drog rundt i Landet og holdt Revu over de »Konfødererede«, som de unge Irlændere kaldte sig; men med en uhørt Foragt for Ridderlighedens Love suspenderede Regeringen den irske Habeas Corpus Akt og udstedte Arrestordrer mod O'Brien, Meagher og flere af Lederne. De unge Irlændere modtoge Budskabet om denne uridderlige Fremgangsmaade med uskrømtet Harme og Forbavselse: de havde øjensynlig indbildt sig, at de havde Lov til at lege Oprør saa længe som de lystede, og denne nye Stilling af Sagerne bragte dem aldeles ud af Fatning. Det var ikke klart, hvad Leonidas eller Vergniaud vilde have gjort under lignende Omstændigheder; men derimod er det sikkert, at hvis de alle bleve fængslede, vilde Folket ikke røre en Finger for at befri dem; nogle af de vigtigste Ledere, O'Brien, Meagher og flere, forlode derfor Dublin og rejste ud paa Landet; det er uvist, om de fra først af havde nogen bestemt Plan om at gjøre Oprør, rimeligvis ønskede de foreløbig blot at undgaa Fængsling og vilde imidlertid undersøge, om Landet var villigt til at gribe til Vaaben, hvis det behøvedes; men det varede ikke længe, før de kom i Konflikt med Politiet. Hovedstyrken af O'Briens Tilhængere angreb ved Ballingarry i Tipperary en lille Deling Politi, som forskansede sig i en

Hytte, der tilhørte en fattig Enke ved Navn Cormack. Oprørerne angrebe Huset fra Kjøkkenhaven, og Politiet affyrede nogle Skud; Rebellerne skøde nu ogsaa med de faa elendige Bøsser og Rifler, de ejede, men uden at saare en eneste Politibetjent, og efter at nogle af dem selv vare blevne saarede eller dræbte, spredtes de ad, og Opstanden var dermed forbi. Faa Dage efter blev den stakkels O'Brien greben ved Banestationen Thurles i Tipperary; da han blev gjenkjendt, var han ganske rolig i Færd med at tage en Billet til Limerick; men han gjorde ingen Modstand og lod til at anse den hele Komedie for endt. Han fandt sig i sin Skæbne med Anstand og opførte sig under det følgende paa en værdig og passende Maade. Nogle Rygter, der vare i Omløb om, at O'Brien under Skjærmydslen ved Ballingarry skulde have víst Mangel paa personligt Mod, ere ikke andet end Bagvaskelse; tvært imod har Politiet bevidnet, at den ulykkelige Mand under Kampen — hvis det kan kaldes en Kamp — med den største Dumdristighed satte sit Liv i Fare, og en af dem sagde, at han flere Gange med Lethed kunde have skudt ham, naar han ikke havde følt Ulyst til at dræbe den vildledte Ætling af de irske Konger. Det viste sig senere, at enhver Mulighed for at føre Opstanden videre blev tilintetgjort ved O'Briens eget Forbud til Oprørerne mod at bemægtige sig nogens private Ejendom; han holdt fast ved, at de skulde betale alt, hvad de tog, og det varede ikke længe, før Kapitalen var opbrugt. De konfødereredes Leder vaagnede af sin Drøm, da han saae sine Tilhængere spredes ved Politiets første Salve; fra det Øjeblik optraadte han med en Adelsmands Værdighed og viste sig den Skæbne voxen, han selv havde bragt over sit Hoved.

Meagher og to af hans Kammerater bleve arresterede nogle Dage senere, medens de fortvivlede og uden Maal og Med vandrede om mellem Tipperarys Bjærge. I September

blev Fangernes Sag undersogt af en speciel Kommission, der holdt sin Domstol i Clonmel i Tipperary. O'Brien blev først forhørt og funden skyldig; han sagde med rolig Værdighed nogle Ord, hvori han erklærede, at han havde stræbt at gjøre sin Pligt mod sit Fædreland og var rede til at tage Følgerne deraf; han blev efter den gamle Formel i Tilfælde af Højforræderi dømt til at hænges, halshugges og parteres. Derefter blev Meagher erklæret skyldig; hans Skæbne vakte stor Medlidenhed, og baade Mænd og Kvinder beklagede, at hans Ungdom og Begavelse skulde gaa til Grunde. Hans Fader var en rig Mand, der havde været et anset Medlem af Parlamentet, og det var ikke længe siden, at Fremtiden syntes at aabne sig lys og lykkelig for den unge Meagher. Den korte Tale, hvori Meagher forsvarede sine Handlinger, da han blev opfordret til at angive Grunde, hvorfor han ikke skulde dømmes til Døden, var fuld af mandig og poetisk Veltalenhed. Der var intet, sagde han, som han ønskede at tilbagekalde eller bede om Tilgivelse for. »Jeg staar ikke her for med svigtende Læber at trygle om det Liv, jeg har ofret for mit Lands Uafhængighed — — — Jeg vil give mit unge Hjærteblod som et Bevis paa den Oprigtighed, hvormed jeg har tænkt og talt og kæmpet for mit Land — — — Irlands Historie forklarer og retfærdiggjør min Forbrydelse — — — Endogsaa her, hvor Dødens Skygger omgive mig, hvor jeg ser en tidlig Grav i en uindviet Jord aabne sig for mig, endogsaa her føler jeg mig trøstet, opmuntret, begejstret af det Haab, der vinkede mig ud paa de farlige Vande, hvor jeg har lidt Skibbrud. Nej, jeg opgiver endnu ikke mit ulykkelige Fædreland; det skal endnu opnaa Fred, Frihed og Hæder!«

Meagher blev dømt til Døden med de samme gyselige Formaliteter som O'Brien; men der var ingen, som troede paa, at slig en Dom kunde blive fuldbyrdet under Dronning

Victorias Regering. Dødsdommen blev forandret til Deportering for Livstid, og alle de dømte bleve sendte til Avstralien. Nogle Aar senere lykkedes det Mitchel at undslippe, fulgt af Meagher, men deres Flugt geraader dem ikke egentlig til Ære; thi de vare Fanger paa Æresord, og det er vanskeligt at afgjøre, om de brøde det eller ikke, da de flygtede. Hvad Mitchel angaar, staar Sagen saaledes, at han begav sig til den Politiret, i hvis Jurisdiktion han opholdt sig, og formelig erklærede, at han tog sit Ord tilbage, og at Øvrigheden kunde arrestere ham strax; men Øvrigheden, der aldeles ikke var forberedt paa hans Komme, var ikke i Stand dertil, især da saavel Mitchel som en Ven, der ledsagede ham og havde lagt Planen til Undvigelsen, vare bevæbnede; de havde deres Heste uden for, og da de saae, at Øvrigheden ikke vidste, hvad den skulde gjøre, forlode de Retten og rede bort. Mitchel og hans Ledsagere paastode, at de havde opfyldt deres Forpligtelser, da de formelig havde taget deres Ord tilbage; men det er et Spørgsmaal, om de ikke bedroge sig selv, og i ethvert Tilfælde var det hæderligere at handle som O'Brien, der afslog at have noget at gjøre med Planer til at undvige, saa længe han var Fange paa Æresord. Til Belønning for sin hæderlige Opførsel blev O'Brien benaadet paa den Betingelse, at han ikke maatte vende tilbage til England; dog blev ogsaa denne Betingelse efter nogen Tids Forløb hævet, og han døde rolig i Wales i 1864. Mitchel opholdt sig en Tid i Richmond i Virginia og blev en ivrig begejstret Forkæmper for Slaveriet og Sydstaternes Opstand. Efter Krigens Slutning vendte han tilbage til Nordstaterne og kom senere til Irland, hvor han paa Grund af en Fejl i Kriminalloven ikke kunde arresteres, da hans Straffetid var udløben, skjønt han ikke havde aftjent den. Han gjaldt endnu for en Helt hos en vis Klasse af Folket, og da han stillede sig som Kandidat

for et irsk Valgdistrikt, blev han valgt; han fik imidlertid ikke Lov til at komme ind i Parlamentet, hans Valg blev annulleret, og en ny Valgbefaling udstedt; atter blev han valgt, og der vilde vistnok være opstaaet Uroligheder, hvis ikke Mitchel, hvis Helbred længe havde været svækket, pludselig ved Døden var bleven bortkaldt fra Striden. Det havde været bedre for ham, om han var død tidligere; i 1848 havde han víst saa megen Begavelse, Viljeskraft og Heltemod, at selv hans ivrigste Fjender maatte beundre ham, og dersom han aldrig senere var optraadt i det politiske Liv, vilde Verden have ment, at der var gaaet et glimrende Geni tabt i ham. Meagher tjente i de forenede Staters Hær, da Krigen udbrød, og viste sig som en tapper og dygtig Soldat. Han fik en tidlig og uhæderlig Død ved en Nat at falde i Vandet fra et Dampskib; det var mørkt, og Strømmen var stærk, der kom ikke Hjælp, før det var for sent; Missouris mudrede Bølger lukkede sig over det Liv, der var begyndt saa lovende og lyst.

Der var flere af de andre fremragende »unge Irlændere«, der fik en lykkeligere Skæbne. Saaledes Duffy, Redaktøren af »the Nation«, der efter den mislykkede Opstand to Gange blev sagsøgt, men begge Gange frikjendt af Juryen, og som derefter udvandrede til Kolonien Victoria, hvor han blev Førsteminister og adlet. Flere af de »unge Irlændere« sloge sig ned i de forenede Stater i Amerika, hvor de udmærkede sig; andre vendte tilbage til England, og ikke faa af disse kom ind i Underhuset og opnaaede ansete Stillinger.

Det unge Irlands Bevægelse kom og svandt som en Skygge; det var kun en litterær og poetisk Inspiration uden nogen virkelig Sandhed i sig. Det var et nyt Bevis paa den Kjendsgjerning, som ogsaa O'Connells Agitation havde vidnet om, at i den irske Politik kan en Klimax ikke gjentages. Der er noget ustadigt ved al irsk Agitation; den

nationale Begejstring kan naa Kogepunktet; men hvis da Øjeblikket ikke bliver benyttet, afkøles Heden atter, og ingen kyklopisk Blæsebælg kan da oppuste den ulmende Ild. Repealagitationen havde naaet dette Punkt ved Clontarfmødet, og det unge Irland ved Mitchels Fængsling, og da Skarerne først vare spredte ad, kunde de ikke samles igjen.

(Fortsættes).

S. M.

Napoleon III.

(Slutning.)

III.

Østerrige havde altsaa, som vi oven for saae*), til Evropas store Overraskelse i det polske Spørgsmaal sluttet sig til Vestmagterne. Wienerhoffet holdt ganske vist ikke mere af den demokratiske Kejser nu end ved Begyndelsen af den italienske Krig; tvært imod paa Bunden af Hjærtet ulmede endnu det gamle Had, og det sidste Maal for Østerriges Politik var og blev Lombardiets Gjenerhvervelse; men for Øjeblikket var man langt fra at tænke paa et sligt Forsøgs Gjennemførelse og havde mere end én Grund til at gjøre sig behagelig for Napoleon. Mindet om Ruslands Optræden 1859 bevirkede, at Grev Rechberg nu fandt Lejligheden passende til ogsaa paa sin Side at ærgre den hovmodige Nabo lidt og derfor gav de polske Emigranter næsten fri Raadighed over den galiziske Grænse; men Hovedsagen var dog, at Østerrige, som allerede stod paa spændt Fod med Preussen angaaende Toldforeningen, den Gang gik svanger med Udkastet til en ny Forbundsforfatning, som skulde gjøre Preussen afhængig af et Forbundsdirektorium, der vilde blive ledet fra Wien. Jo mere sikker man var

*) Se Side 240.

paa preussisk Modstand, desto heldigere maatte det synes, om der lod sig finde en Lejlighed til en Stund at vinde Rygstød i Frankrig. Saaledes gik man i Wien ind paa, sammen med Vestmagterne, at sende en identisk Note til St. Petersborg, hvori man henpegede paa Wienerkongressens Garantier for et selvstændigt Kongerige Polen. Rusland afviste imidlertid energisk enhver fremmed Indblanding, og Napoleon opfordrede nu begge sine Fæller til at sende en Krigserklæring. England fandt endnu ikke Lejligheden passende hertil, og i Juni paafulgte altsaa en ny identisk Note, som Fyrst Gortschakoff i Juli affærdigede paa en endnu mere bidende Maade. Derpaa skyndede Frankrig atter paa Krig, da en slig offentlig Beskæmmelse var utaalelig, men der fulgte et nyt Afslag fra England og nu ogsaa fra Østerrige, som netop lavede sig til at indbyde Preusserkongen til Raadslagning om den nye Forbundsforfatning. I Steden for Krigen fulgte altsaa i Begyndelsen af Avgust en tredje identisk Note til Rusland, hvorpaa Fyrst Gortschakoff fire Uger senere erklærede, at han ikke vilde fortsætte Diskussionen yderligere. Det polske Opror var imidlertid, om ikke fuldstændig undertrykt, saa dog aldeles haabløst. og de tre Magters diplomatiske Nederlag saa eklatant som muligt. I London var man allerede længst vant til kun at have kjønne Ord for Polen, og i Bevidsthed om sin solide Styrke nøjedes man med at trække paa Skulderen over dette Uheld; men anderledes tog man Sagen i Paris. Napoleon var just ikke i en Stilling, hvori man kunde holde sligt Uheld for ufarligt; dernæst nærede han virkelig en alvorlig Medfølelse for Polen og saae sig nu ligefrem født bag Lyset ved sine to Fællers Adfærd. Han var højst fortrydelig over England, men ligefrem forbitret paa Østerrige, som efter Bruddet mellem Frankrig og Rusland i al Mag skred til at underkaste sig Preussen paa tysk Jordbund og grunde det for Frankrig aldeles utilstedelige Halvfjerdsindstyve-Millioners-Rige. Et pludseligt og

absolut Omslag i alle politiske Forhold resulterede af alle disse Omstændigheder; Napoleon besluttede at dække det polske Nederlag ved en ny overraskende Aktion, at støtte det nylig saa skarpt truede Preussen, at tøjle og straffe sin nys saa intime Forbundsfælle, og alt dette forhaabentlig med Englands Bifald, muligvis endog med dets Bistand, ja maaske med Støtte hos det saa haardt fornærmede Rusland. En saadan Opgave vilde have forekommet enhver anden Statsmand som Cirklens Kvadratur; men Kejseren, sagde Drouin de Lhuys engang til den preussiske Sendemand, er forbavsende frugtbar paa omfattende Kombinationer.

Dette Omslag i de napoleonske Tendenser kom ingen mere til gode end Italien, som nylig var blevet behandlet med saa trykkende en Unaade. Med den gjenopblussede Harme mod Østerrige vaagnede ogsaa Napoleons begejstrede Ungdomsdrøm, Tanken om Italiens nationale Frihed, til nyt Liv. Med bitter Kummer havde han i 1859 endnu for en Stund maattet overlade Venetien til Fremmedherredømmet, og af fransk Statspolitik havde han mod sit eget Ønske med sine egne Tropper maattet beskytte det pavelige Herredømme i Patrimonium Petri mod Italien. Saa længe denne Tilstand varede, var det italienske Spørgsmaal ikke løst, og Kejseren saae sig vexelvis truet af det franske Kleresis harmfulde Agitationer og italienske Frihedssværmeres Dolke, ikke at tale om de mislige Følger, der for ham og hans Søn kunde flyde af den Sagernes Stilling, at hans Fætter Jerôme dannede Midtpunktet for alle revolutionære Rystelser i Evropa. Napoleon havde nu naaet Midten af Halvtredserne og følte ikke sjælden stærke Mindelser om en fremrykkende Alder og svindende Legemskraft; saaledes kom han til den Beslutning nu endelig at bringe det italienske Anliggende til en definitiv Ordning og Afslutning; »naar jeg skulde dø bort før den italienske Opgaves Løsning«, sagde han en Dag til Lord Cowley, »vilde min Søns Trone staa paa en Vulkan.« At erklære en anden italiensk Krig var han

rigtignok ikke for Tiden til Sinds; i Forvejen maatte han først tilvejebringe den forønskede nye Gruppering af Magterne. I denne Sammenhæng vendte han endnu en Gang tilbage til sin gamle Yndlingstanke om en stor Kongres til Evropas almindelige Omdannelse, og han ilede med at sætte samme i Scene med desto større Pomp, jo mindre glimrende hans virkelige Stilling netop var for Tiden.

Den 5te November 1863 erklærede han i sin Trontale til den lovgivende Forsamling, at Rusland traadte den traktatmæssige Ret under Fødder, at Traktaterne af 1815 havde ophørt at existere, og at kun en Kongres af samtlige evropæiske Suveræner kunde løse de svævende Spørgsmaal og hidføre en ny Tingenes Orden. I en noget mildere Form (»Traktaterne af 1815 danne Grundlaget for den offentlige Ret, men dette Grundlag smulrer sammen paa alle Kanter«) lød det i de officielle Indbydelser, som endnu samme Dag udgik til Suverænerne og uden Angivelse af noget bestemt Program betegnede Paris som Kongressens Sæde. Det Indtryk, som dette exempelløse Aktstykke vakte i Evropa, var mægtigt, men gjennemgaaende mere afskrækkende end lokkende. Hvad skulde der blive af Evropa, naar en hvilken som helst Magthaver efter Behag med et Pennestrøg kunde skaffe næsten samtlige Staters Retsadkomster ud af Verden? En Kongres uden noget forud fastslaaet Æmne eller Formaal, saa at enhver kunde bringe en hvilken som helst Gjenstand paa Bane, kunde dog umulig danne et fast Værn for Freden, men maatte snarere blive Kilden til en ny Tvedragt, og man havde en Mistanke om, at dette netop var Ophavsmandens Maal. Dette Brev er en Uforskammethed, sagde Dronning Victoria. Hvilket nyt Puds spiller Napoleon os ikke her igjen, udbrød Kejser Alexander; men dette her er dog for stærkt*). Pinligst overraskedes man dog i Wien; først nogle Dage

*) Indberetning fra Hr. v. Loën.

forud havde Grev Rechberg truet den preussiske Regering med en fuldkommen Kulde i de tvende Hoffers indbyrdes Forhold og en snæver Tilslutning til Frankrig, saafremt Preussen ikke gik ind paa den østerrigske Forbundsreform, og nu saae man sig pludselig ramt paa det ømmeste Sted ved denne Frankrigs pludselige Vending; thi at Kongressen fremfor alt vilde komme til at dreje sig om Venetiens Afstaaelse til Italien laa slaaende tydelig for Haanden. Den engelske Sendemand i Wien henledede Ministerens Opmærksomhed paa, hvor højst ønskeligt et fast Sammenhold mellem de to tyske Magter maatte være ved denne nye Manøver fra den franske Overmagts Side, og opfordrede ham udtrykkelig til at lade Forbundsreformen hvile. »Ak, saa gjærne,« udbrød Grev Rechberg, »naar Preussen blot nu vil gjøre os det muligt; thi der ligger for Tiden sandelig vigtigere Ting for end den tyske Forbundsreform.« Ganske i samme Retning udtalte han sig nogle Dage senere over for selve den preussiske Sendemand.*)

Saaledes herskede der paa alle Kanter Uvilje mod Kongressen; men ogsaa Respekten for den franske Selvhersker var endnu betydelig; Staterne af anden Rang kappedes om at melde deres Samtykke, Paven og Sultanen fulgte efter, om end med nogle Forbehold; blandt Stormagterne vilde den ene gjærne unde den anden den mislige Ære ved et Afslag. Imidlertid besluttede England, Rusland og Østerrige sig først til en foreløbig Forespørgsel om, hvilke Æmner Kongressen vel skulde drøfte, og ved hvilke Midler den skulde virkeliggjøre sine Beslutninger; de erklærede samtidig alle tre, at de vilde opretholde Retsgyldigheden af Traktaterne fra 1815 og de traktatmæssige Ændringer i samme. Preussen nuancerede sin Holdning paa en noget anden Maade. Her var nylig Aarhundredets største Statsmand kommen til Roret, opfyldt af den faste Vilje at

*) Efter Werthers Indberetninger i November og December

hæve Preussen til dets historisk berettigede Stilling, dog paa den Tid indskrænket i sine Midler, miskjendt af Alverden, men begavet med et uforligneligt Blik for Tingenes Realitet, for de Maal, som lode sig naa, og for de virksomste Midler hertil. Bismarck erkjendte ogsaa Nytten af de Konjunkturer, som nu aabnede sig; lige saa bestemt han i Foraaret havde taget Stilling over for Frankrig, og i Sommerens Løb over for Østerrige, lige saa imødekommende tænkte han nu at behandle Napoleons Yndlingsdrøm. Strax den 8de November sagde han til den franske Sendemand, at personlig var han ganske enig, og hvis Forholdet blot havde været som i Begyndelsen af Aaret, vilde han strax have kunnet erklære dette paa den mest utvetydige Maade; men nu var Kongen rigtignok bleven noget foruroliget ved det polske Spørgsmaal, men han haabede dog, at Tilliden snarligst lod sig gjenoprette; i hvert Fald havde Preussen vel ingen tvingende Interesse i Kongressens Samtræden, men rigtignok endnu mindre nogen Grund til at bekæmpe samme. Samme Dag talte den franske Minister Drouin de Lhuys med den preussiske Sendemand, Grev Goltz. »Vi have stadig betragtet det polske Spørgsmaal som et evropæisk,« bemærkede han; »nu, da de tre Magters Overensstemmelse ikke har kunnet udrette noget, vil Kejseren hverken føre nogen isoleret Krig eller lade Polen i Stikken; han vender altsaa tilbage til en evropæisk Voldgift; skulde Kongressen blive afslaaet, have vi i ethvert Fald lagt vor Fredskjærlighed for Dagen.«

Derpaa gik Ministeren den preussiske Diplomat noget nærmere paa Klingen. »Hvad Preussen angaar,« sagde han, »forekommer det mig, at vort Forslag maatte kunne gjøre det lettere at komme ud af eders tyske og indre Vanskeligheder. Det maa kunne hjælpe til at styrke vore Forbindelser, som ere kølnede noget ved det polske Spørgsmaal. Som De mindes, har jeg oftere udtalt det Ønske at kunne udrette noget i Forbund med Deres Stat; maaske er

Øjeblikket hertil kommet.« Efter at de oven nævnte Svarskrivelser vare indløbne fra de tre andre Stormagter, udtalte Ministeren den 12te November den Anskuelse, at Kongressens Virksomhed naturligvis kun kunde blive fuldstændig ved en almindelig Deltagelse; men selv om blot Rusland og Preussen, ja blot Preussen og nogle Mellemstater gave Møde, kunde betydelige Resultater dog naas.

I dette Øjeblik indtraf fjærnt i Norden en Begivenhed, som gav Tegnet til nye, dybt indgribende Forviklinger: den 15de November døde Frederik VII af Danmark, og det slesvig-holstenske Spørgsmaal blev nu brændende*).

Som bekjendt, havde Danmark efter Krigen 1848 ved højtidelige Erklæringer, som meddeltes det tyske Forbund, tilsagt begge Hertugdømmer forskjellige konstitutionelle Rettigheder og navnlig lovet aldrig i snævrere Forstand at inkorporere Slesvig i den danske Stat. Omvendt havde de fem Stormagter ved Londoner-Protokollen af 1852 anerkjendt Prins Christian af Glücksborg som Tronarving til det danske Fællesmonarki med Udelukkelse af Prins Frederik af Augustenborgs Fordringer paa de tvende Hertugdømmer. Hine konstitutionelle Indretninger vare imidlertid under de tiaarige Stridigheder aldrig komme i Stand, saa at det demokratiske Parti, som herskede i Kjøbenhavn, endelig den 30te Marts 1863 fuldstændig udelukkede det tyske Forbundsland Holsten af Fællesstaten i den Tanke derpaa at gjore

---

*) De følgende Sider ere en ordret Oversættelse af v. Sybels Fremstilling. Læseren vil selv lettelig kunne bedømme det partiske og skjæve i den givne Fremstilling; men selv saaledes vil det have sin Interesse at se, hvor aldeles umuligt det er for en tysk Forfatter at komme til en retfærdig Bedømmelse af det dansk-tyske Mellemværende. Hovedvægten ligger imidlertid paa Napoleon III's næsten uforstaaelige Letsindighed over for Preussen og hans Upaalidelighed over for Frankrigs gamle allierede, og dette fremgaar til Evidens af det følgende.

Red.'s Anm.

Slesvig helt og holdent til en dansk Provins til Trods for Tilsagnene af 1852. I Tyskland rejste sig af den Grund en mægtig folkelig Bevægelse, Forbundsdagen fordrede i Kjøbenhavn Tilbagetagelsen af Patentet af 30te Marts, og da Danmark afslog det, besluttedes den 1ste Oktober en militær Exekution mod den holstenske Regering. Under denne Spænding indtraf Efterretningen om Kong Frederiks Død, og æggede ved de danske Overgreb lød nu til Trods for Londoner-Protokollen Raabet: »Bort fra Danmark!« over Hertugdømmerne, hvis Befolkning enstemmig (!) krævede Prinsen af Augustenborgs Tronbestigelse, og det samme Løsen gjenlød over alle Tysklands Egne under aabent Bifald fra Flertallet af de tyske Fyrster. Imidlertid havde Christian IX i Kjøbenhavn besteget den danske Trone og havde — presset af Hovedstadsbefolkningen og til Trods for sin tunge Bekymring — den 18de November undertegnet en ny Forfatning for Danmark og Slesvig, som ubetinget indlemmede Slesvig i den danske Stat. Det aabne Brud mellem Danmark og Tyskland var herved udtalt.

Saaledes var Sagernes Stilling, da Napoleon udsendte en Rundskrivelse til sine Sendemænd, hvori han erklærede, at han, Ihændehaveren af Evropas yngste Trone, i Begyndelsen havde næret Betænkelighed ved at gribe Initiativet til at opsætte et Program for Kongressen, men efter Englands Opfordring indlod han sig dog derpaa og indlod nu det polske, det dansk-tyske, det rumænske og det venetianske Spørgsmaal til Drøftelse. Det var ham imidlertid allerede den Gang klart, at England og Østerrige ikke vilde tilstede Kongressen; han var ikke lidet ærgerlig derover og følte sig saa meget desto mere tilfreds, da der fra Kongen af Preussen indløb en Svarskrivelse, som vel ikke indeholdt noget bindende Tilsagn, men dog i yderst venlige Former anerkjendte Kongressens Grundtanker. Drouin de Lhuys's Antydninger fik nu strax fastere Former. »Det var mit Ønske,« sagde han til Goltz, »at komme over-

ens med Deres Stat om store Sager; jeg har intet at forlange af eder, men I kunne dog ikke fordølge, at eders nuværende Stilling er utaalelig; I have en Mængde Smaastater omkring eder, som hindre og lamme eder ved hvert Skridt; Kongressen vilde have givet os Lejlighed til en Forstaaelse herom, samt om meget andet.« Og nogle Dage senere: »Efter Stormagternes Erklæringer vil der ikke komme noget ud af Kongressen; jeg har nu kun den Pligt at have mit Alliancesystem for Øje, og jeg kunde netop ønske at træde i et saadant Forhold til Preussen.« *) Da derpaa England den 27de November næsten paa en grov Maade definitivt afviste Kongresforslaget, og Østerrige strax efter under en noget tilsløret Form havde fulgt dette Exempel, voxede Napoleons Vrede mod disse Magter, og hans Vending mod Preussen tiltog i Styrke. »England,« sagde Drouin de Lhuys, »maa bære Ansvaret for enhver yderligere Forvikling, med det preussiske Svar have vi fremfor alt været tilfreds; have I nu noget at hviske os i Ørene, kunne I være sikre paa, at vi skulle høre opmærksomt derpaa.« **) Paa den anden Side havde Kejseren en lang og lidenskabelig Samtale med den russiske Sendemand, Baron Budberg, hvem han forfærdede ved sine Udtalelsers betænkelige Retning og deres udskejende Dristighed; Rusland og Østerrige ere i lige høj Grad forblændede angaaende deres sande Interesser, hint Land ved ikke at frigive Polen, dette ved ikke at slippe Venetien. Derhos er Galizien alt fuldkomment undermineret, en Opstand her vil blive fulgt af Ungarns Rejsning, og denne atter af en Revolution i Venetien og af Italiens Indblanding. Budberg fik det Indtryk, at Napoleon om kort Tid vilde erklære Østerrige Krig. ***) Paa en tilsvarende Maade opfattede Goltz den herskende Stemning,

*) Goltz, den 23de November.
**) Goltz, den 29de November.
***) Goltz, den 4de December.

rigtignok under det Forbehold, at daglige Ændringer vare mulige under Partiernes vexlende Indflydelse, af hvilke det ene med Fould og Rouher af Resignation prædikede Fred, det andet med Fleury og Morny ansaa Kongressens Fejlslagen oven paa det uheldige polske Forsøg som en stor Fare for Napoleons Stilling indad til. Napoleon, skriver Goltz, som i 1859 saae sig truet af Preussen og Tyskland, nu ved det polske Spørgsmaal er fjærnet fra Rusland og ladt i Stikken af England og Østerrige, ser overalt Spirer til en truende Koalition og tragter derfor ivrig efter et nyt Alliancesystem. Mislykkes ogsaa dette, maa man befrygte en extravagant Beslutning, nærmest Udbruddet af en Revolutionskrig mod Østerrige; vedvarende lægger det heftigste Had mod denne Stat sig for Dagen, men derimod en udsøgt Imødekommenhed mod Preussen. For paa en Maade at straffe England for dets Afslag med Hensyn til Kongressen fremsatte Kejseren imidlertid det Forslag at raadslaa om de svævende Spørgsmaal paa Ministerial-Konferencer af Fastlandsmagterne, og efter hans Ytringer desangaaende tilraadede Goltz indstændig at gaa ind herpaa. Rhingrænsens Erhvervelse, mente Greven, er intet ledende Synspunkt hos ham paa Grund af hans Sky for nationale Antipathier og evropæiske Koalitioner. Gjør Preussen ham den Glæde at gaa ind paa hans Konferencer, vil han sandsynligvis aabne os en Løsning af det slesvig-holstenske Spørgsmaal i videste Omfang og hindre Rusland og England enhver Forstyrrelse heraf.

Under Øjeblikkets Krisis vare disse Meddelelser i høj Grad glædelige for Bismarck; Kongrestankens Fremkomst havde indbragt ham Venskabstilbud fra Østerriges Side, Kongressens Stranden derimod Napoleons Bejlen til en Alliance. Det gjaldt nu om at drage Udbytte af begge Dele, hvor tydelig end begge Parters Bagtanke laa for Dagen, i Wien nemlig Tanken om at sikre sig selv, men sikkerlig uden det Ønske at lade nogen Fordel tilflyde

Preussen, i Paris derimod Haabet om at lokke Preussen frem til en stor Aktion for, saafremt samme lykkedes, at lægge Haand paa en Kompensation. Bismarck bevarede sin hidtidige, forsigtige, imødekommende Holdning over for Napoleon; han godkjendte Konferencerne, som han tidligere havde godkjendt Kongressen, men henstillede, at skjønt Preussen kun maatte frabede sig det polske Spørgsmaals Drøftelse, vilde de andre Magter sikkert ogsaa udelukke de rumænske og italienske Spørgsmaal; tilbage blev altsaa kun det danske, og dette vilde Preussen meget gjærne forelægge Konferencen, fra hvis Samlinger dog heller ikke England turde udelukkes, saafremt Beslutningerne skulde have nogen Varighed. I Paris fandt man vel, at denne Affattelse af Forslaget berøvede samme hele Nyhedens og det overordentliges Tillokkelse, men erkjendte dog med Taknemmelighed, at Preussen ikke, som saa mange andre, rejste Vanskeligheder over for ethvert fransk Forsøg, men tvært imod søgte at rømme samme af Vejen. Mere bestemt og rask tog Bismarck sin Stilling over for Østerrige. For at den danske Tvist skulde faa et heldigt Udfald kom det efter hans Opfattelse langt mere an paa et godt Forhold mellem de tvende Stormagter end paa de tyske Avisskriveres Taler og Folkeforsamlingernes Støjen og Larmen. Stormagterne havde i 1852 anerkjendt Londoner-Protokollen, og en direkte Krænkelse af samme kunde altsaa fremkalde en Modstand fra alle de øvriges Side; trods alle tyske Patrioters Vrede fik han dog sin Konge til at anerkjende den i London fastslaaede Tronfølge og følgelig ogsaa Christian IX's Regering. Østerrige, som engang imod Preussen saa ivrig havde medvirket til Londoner-Protokollens Fremkomst, aandede friere, da det modtog denne Erklæring, og at denne gik imod den populære Strømning var en Grund mere til at gaa ind paa det preussiske Standpunkt, da Kejser Frans Josef paa den Tid var meget utilfreds med sit Rigsraad og altid nærede Bekymringer for demokratiske Bevægelser. Saa meget mere

beredvillig sluttede han sig til Bismarcks anden Sætning: Danmark har sonderrevet sine konstitutionelle Løfter af 1852 og kastet det tyske Forbund Stumperne i Ansigtet; det vilde være en Forhaanelse at taale sligt; saafremt Danmark ikke paa vor Opfordring strax ophæver den nye Forfatning, paafølger vor Krigserklæring mod Kong Christian. Den 16de Januar 1864 sluttede begge Hoffer en Overenskomst i denne Retning: østerrigske og preussiske Tropper skulde under preussisk Overbefaling besætte Slesvig som Pant for Danmarks konstitutionelle Forpligtelser; naar Danmark øvede Fjendtligheder, og der saaledes indtraadte Krigstilstand, vare alle tidligere Forpligtelser bortfaldne og følgelig Magterne ikke mere bundne til Londoner-Protokollen; man vilde da under ingen Omstændigheder tilstede en snævrere Forbindelse mellem Hertugdømmerne og Danmark, ikkun indrømme en Personalunion under Christian IX og kun efter gjensidig Overenskomst træffe den fremtidige Afgjørelse over Hertugdømmerne. Saaledes handlede man ogsaa, Krigen udbrød, Slesvig erobredes, og selv Grænsebyen Kolding paa jysk Jordbund blev besat.

England optog denne Adfærd yderst unaadig, men kunde kun rejse lidet vægtige Indvendinger herimod, da deres egen ledende Minister endnu Aaret forud udtrykkelig havde anerkjendt de danske Forpligtelser i Forfatningssagen. Rusland ønskede at mildne Danmarks Skæbne; men de kjøbenhavnske Demokraters Polakdemonstrationer Aaret forud havde stærkt kølnet denne Stemning, og det følte ingen Lyst til at løsne sit fortrolige Forhold til Preussen. Og nu Frankrig endelig, saa talte det, som om Tysklands Opmuntring var dets væsentligste Opgave; Kejseren vilde føle Uvilje, saafremt han skulde blive nødsagen til med Vaaben at træde op mod Tysklands nationale Ønsker; en saadan Krig vilde strax over hele Evropa fremkalde den ugrundede Mistanke, at Frankrig stræbte efter Rhingrænsens Erobring; for England vilde en Krig med Tyskland kun afgive en

temmelig uskyldig Adspredelse til Sos, men for Frankrig vilde det være den mest ulykkelige og vovelige Krig. Et Øjeblik syntes en vis Ophidselse mod Tyskland at gjøre sig gjældende i Paris, da de tyske Tropper overskrede den jyske Grænse; men snart bedredes Stemningen igjen, og da man fra tysk Side beredvillig indrømmede en Drøftelse af Stridsspørgsmaalet paa en Konference i London, var det igjen Napoleon, som overraskede Preussen ved en indholdsvægtig og fortrolig Meddelelse. Drouin de Lhuys afgav den 4de April følgende Erklæring til Grev Goltz: I England tænkte man under Magternes Konference paa ny at fastslaa det danske Monarkis Integritet og derpaa at overlade de stridende Magter paa dette uantastelige Grundlag at komme overens om Hertugdømmernes fremtidige Stilling. Efter de sidste Begivenheder forekom dette ham imidlertid uantageligt for Tyskland, og Frankrig var villig til at modsætte sig dette Program som en sand Haan mod Kjendsgjerningerne. Den ved Londonertraktaten skabte Tilstand var utvivlsomt uholdbar; heller ikke den af de tyske Stormagter fremsatte Tanke om en Personalunion mellem Danmark og Hertugdømmerne vilde vække varig Tilfredshed hos nogen af Parterne. En fuldstændig Udskillelse af Holsten og Sydslesvig vilde være bedre for alle Parter. Frankrig maatte dog, sine egne Statsretsgrundsætninger tro, i saa Fald stille den Fordring, at Befolkningen blev hørt desangaaende. Man forlangte just ikke ligefrem et Plebiscit, men kunde være tilfreds med et Votum fra en eller anden Repræsentation for Landet, som Tilfældet havde været med Grækenland, Rumænien og de joniske Øer. Skulde dette Votum falde ud til Fordel for Oprettelsen af en selvstændig Stat under Prinsen af Augustenborgs Scepter, vilde Frankrig, som for øvrigt ikke havde nogen Forpligtelse over for Prinsen, ikke modsætte sig, endskjønt det kun kunde beklage Dannelsen af en ny Smaastat; men skulde Folkebeslutningen udtale sig for en

Forening med Preussen, vilde Kejseren paa Londoner-Konferencen gjøre denne Beslutning til sin. Og vel at mærke, han forlangte heller ikke den ringeste Landeafstaaelse, men vilde nøjes med de Kompensationer, som en aaben og virksom Forstaaelse med Preussen kunde skaffe ham paa andre Omraader. En Tilvæxt for Preussen paa denne Kant kunde kun være ønskelig for Frankrig, navnlig i Sammenhæng med Bismarcks Tanke om en stor Kanal paa Slesvigs Grund til Forbindelse mellem Nord- og Østersøen. Bismarck havde ganske rigtig indset, at Napoleon, der saa varmt støttede Kanalprojekterne ved Suez og Panama, ogsaa interesserede sig for den her tilsigtede store Forbindelsesaare; denne Kanal, for hvilken Napoleon havde udset Linjen Slien-Husum, vilde kunne danne den naturlige Grænse for den tyske Part af Slesvig. Danskerne, som alt længe vare forberedte paa Holstens Tab, vilde da ogsaa ved Delagtigheden i Kanalens Velgjerninger kunne finde en Erstatning for Sydslesvigs Afstaaelse; ogsaa de tyske Mellemstater vilde kunne glæde sig over at se Preussens Ærgjerrighed ledet i denne Retning. Den hele Plan havde en saa indre Storslaaethed, at den utvivlsomt vilde blive kronet med Held, naar den frembares af Preussen og Frankrig.

Saaledes fremkom Napoleon paa ny med Annexions- og Forstørrelsesplaner, for at han og Preussen, som han udtrykte sig, i Fællesskab kunde sætte store Ting igjennem i Evropa eller, som vi bestemtere kunne betegne det, for at vende Preussens Vaaben mod Østerrige til Venetiens Befrielse. Atter stod han i Paris fuldkommen ene med disse Tanker; den offentlige Mening krævede hist med Iver Danmarks Understøttelse mod den tyske Rovbegjærlighed; Flertallet af de datidige Statsmænd nærede Afsky mod en Forøgelse af Preussen uden tilsvarende Landeerhvervelse for Frankrig; den høje Finansverden var i sin Fredskjærlighed ude af sig selv over, at Frankrig saa tørt havde afvist den engelske Opfordring til kategorisk at forbyde Tyskerne

enhver krigersk Bevægelse, ja den kejserlige Minister Drouin de Lhuys delte i sit Hjærtens Indre de samme Meninger og viste sig under den fortsatte Drøftelse saa gjenstridig og tyskfjendtlig, at Kejseren med Forbigaaelse af ham direkte førte Underhandlingerne videre med Grev Goltz. Til en bestemt Afslutning om den slesvigske Sag kom det dog ikke, da Preussen vel i Almindelighed udtalte sin højlige Tilfredshed med Napoleons Tendenser, men ganske afgjort vilde forlægge Delingslinjen længere mod Nord, hvad der forekom Kejseren betænkeligt over for Franskmændenes Stemning. »Det væsentlige,« sagde han endelig, »er Anerkjendelsen af Nationalitetsprincipet, og at Befolkningerne adspørges; Grænsens Fastsættelse i Enkelthederne ville vi senere lettere komme ud af.« Bismarck lod sig for Tiden nøje med denne Formel, og man kom overens om under Konferencen først at drøfte de tvende andre Systemer, altsaa den oprindelige østerrigske Plan med en Personalunion, dernæst Hertugen af Augustenborgs Indsættelse, for sluttelig, naar disse Planer efter al rimelig Sandsynlighed vare forkastede, at gjøre Nødvendigheden af en tredje Løsning indlysende og herved bane Vejen for den preussiske Annexion. Saaledes gik det ogsaa. Forslaget om en Personalunion mellem Danmark og Hertugdømmerne forkastedes ubetinget af de danske Underhandlere, og Planen om at proklamere Augustenborgeren strandede paa Frankrigs og Danmarks forenede Modstand. Da dette var sket, kom England Frankrig i Forkjøbet og indbragte paa sin Side Forslaget om Holstens Afstaaelse og Slesvigs Deling efter Slilinjen, men oplevede nu, at Danmark kun gav et meget betinget Bifald, at de tyske Magter fordrede en langt nordligere Linje, og at Danmark derpaa forkastede alt. Endelig begjærede Preussen efter Napoleons Ønske en Folkeafstemning i Hertugdømmerne, men herimod kappedes Danmark, Rusland og Østerrige om at rejse Indsigelse. Saaledes opløstes Konferencen uden noget som helst Resultat, Krigen brød ud

paa ny, derpaa fulgte Erobringen af Als, Jylland og de frisiske Øer, og Danmark, der var fuldstændig overvundet, aftraadte Østerrige og Preussen begge Hertugdømmerne til fælles Eje. Gjengjældelsen for den tolvaarige Ringeagt af Tysklands Ret var med knusende Vægt brudt ind over Danmark (!), og Preussen havde naaet sit Maal, at fri Hertugdømmerne fra det danske Fremmedherredømme, uden Evropas fjendtlige Mellemkomst; men ogsaa Napoleon var i sit Hjærtens Indre tilfreds med det øjeblikkelige Resultat, som, langt fra at føre til en endelig Afslutning, tvært imod indeholdt Spirerne til stadig større Forviklinger.

Det var indlysende for alle, at det østerrig-preussiske Sameje af Hertugdømmerne ikke lod sig gjennemføre i Længden, at det kun var et kort afmaalt Provisorium; lige saa klar var den geografiske Kjendsgjerning, at Slesvig-Holsten laa inden for det preussiske, uden for det østerrigske Magtomraade. Netop for at forebygge Konsekvenserne af dette Forhold havde Østerrige oprindelig ikke villet gaa ud over Personalunionen, altsaa ladet Hertugdømmerne blive under den danske Konges Herredømme og i denne Sammenhæng energisk frakjendt Hertugen af Augustenborg enhver Ret; men for at hindre den preussiske Magt i at slaa Rod i Hertugdømmerne begyndte man nu i Wien at betragte Prinsen med gunstigere Øjne, og jo mere tydelig Preussen lod sine Annexionsønsker træde frem, desto skarpere Indsigelse rejste man mod enhver Tanke af denne Art. Hertil kom endnu den vedvarende Gjæring i det tyske Folk; at bevare den hidtidige Forbundsforfatning blev stadig mere og mere usandsynligt, medens Anskuelserne om Fædrelandets fremtidige Omdannelse tumledes i broget Virvar. De tyske Forhold maatte for Iagttageren i Tuilerierne synes at modnes efter hans gamle System; allerede i Aaret 1864 havde Goltz engang bemærket, at Napoleon foretrak den preussiske Annexion af Hertugdømmerne for enhver anden Løsning, fordi han haabede derved uigjenkaldelig at skille

Preussen fra Østerrige og Mellemstaterne og lænke det til Frankrig; men stod det engang fast, at den preussiske Politik var bleven afhængig af den franske, hvem i Tyskland, hvem i Evropa vilde da kunne tilraabe ham et Holdt under Verdensdelens Omdannelse.

Under disse gode Udsigter stræbte Napoleon fuld af Iver at nærme sig sit store Maal, det italienske Sporgsmaals Afslutning. Strax efter den danske Krigs Slutning lykkedes ham et betydeligt Skridt, i det Victor Emanuel ved Forliget af 15de September 1864 forlagde sin Residens til Florents og lovede at afstaa fra og hindre ethvert Angreb paa det pavelige Patrimonium, hvorimod Frankrig gav det Tilsagn inden tvende Aar at kalde sine Tropper bort fra Kirkestaten. Det var rigtignok intet klart og fuldstændigt Resultat; men det forekom alligevel Kejseren ikke at være nogen ringe Fordel saaledes at have skaffet den franske Klerus det Tilsagn, at i det mindste den daværende Rest af Kirkestaten var skyttet mod ethvert fjendtligt Angreb, og at man kunde henvise de italienske Patrioter til de franske Garnisoners Bortfjærnelse og deres egen Regerings Afkald paa Rom. Tilbage stod endnu Østerrigernes Fordrivelse fra Venedig, og hertil gjorde Napoleon fremfor alt Regning paa Preussens Hjælp; thi Italien alene var utvivlsomt for svagt til en Krig mod Østerrige, og Kejseren var nu mindre end nogen Sinde før i en Situation, at han selv endnu engang, som i Aaret 1859, kunde yde en militær Understøttelse. Han havde den Gang oplevet, hvor grundig upopulært et saadant Foretagende var i Frankrig; han havde nylig i den danske Sag igjen trodset sit hele Folks offentlige Mening; han turde ikke vove efter en saa kort Frist for tredje Gang at gjentage et saa betænkeligt Experiment; men hertil kom endnu den slemme Forlegenhed, han svævede i paa Grund af den uheldige Vending, det mejicanske Spørgsmaal tog. Vel havde man hist slaaet sine Modstandere i talrige Træfninger, besat vidtstrakte Provinser og udraabt Ærkehertug

Max af Østerrige til Kejser i Mejico; men Republikanerne vare ikke underkuede og opretholdt Kampen i alle Grænsedistrikterne, og hvad der var Hovedsagen, England afslog haardnakket enhver virksom Intervention i den amerikanske Borgerkrig. Alene vovede Napoleon imidlertid ikke at gaa frem; han maatte med tungt Hjærte nøjes med at haabe paa Sydstaternes Lykke, kastede imidlertid Tropper paa Tropper, Millioner paa Millioner over til Mejico, svækkede de franske Kadrer, tømte de franske Arsenaler og forudsaa mod Slutningen af Aaret 1864 dog alligevel Unionens Sejr i en nær truende Fremtid og som Følge heraf den franske Hærs Fordrivelse fra Mejico. Han maatte inderlig ønske atter at udslette et saadant Nederlag ved et stort Held i Evropa, men var paa Grund af sin Hærstyrkes Lammelse udelukkende henvist til diplomatiske Kombinationer. Til dette Spil tyktes Venskabet med det fremadstræbende Preussen ham nu at være det vigtigste og bedste Kort. Naar det lykkedes ham at vinde denne Stat for sig, naar Preussen lod sig bestemme til et Forbund med Italien, kunde Venetiens Befrielse i heldigste Fald gaa for sig uden nogen som helst, i værste Fald med en ringe fransk Hjælp. Den preussisk-østerrigske Tvist om Hertugdømmerne gav nu en nær Udsigt til dette Resultat; for Napoleon kom det fremfor alt an paa at opmuntre Preussen til en kraftig Optræden og bestemme det til et snarligt, aabent Brud med Østerrige. Hvad de tyske Forhold selv angik, troede Kejseren, som Alverden i Paris, paa den østerrigske Hærs Overlegenhed over den preussiske, men forudsatte dog, som det eneste sandsynlige, en lang blodig Strid maaske flere Aar i Træk, til begge Parter vare grundig udmattede, og det laa i hans Haand i belejligste Øjeblik at optræde som den bydende Mægler og under Tysklands Nydannelse at varetage de franske Interesser i enhver Henseende; thi trods al sin Sympathi for Preussen vilde han dog lige saa lidt lade dette Rige som Østerrige voxe frem til fuldstændig Herre-

dømme over Tyskland, hvad der maatte forekomme ham, om ikke just farligt, saa dog hindrende for Frankrig. Naar han altsaa for Venetiens Skyld lod Preussen forstørre sig, maatte ogsaa Frankrig erholde et eller andet Æqvivalent.

I Aaret 1865 syntes disse Planer at modnes til en rask Virkeliggjørelse; med hver Maaned bleve Forhandlingerne mellem Wien og Berlin skarpere og bitrere, og Bismarck tog ikke i Betænkning aabent at udtale sin personlige Overbevisning om Krigens Uundgaaelighed. Napoleon maatte imidlertid endnu engang se sine Forhaabninger udsatte, da de tvistende Magter den 14de Avgust ved Gasteiner-Overenskomsten delte Hertugdømmernes Bestyrelse — under Forbehold af den fælles Ejendomsret — og Krigsfaren saaledes for en Stund fjærnedes. Napoleon formaaede ikke at dølge sin Fortrydelighed over denne Skuffelse og offentliggjorde den 29de Avgust gjennem et Cirkulære fra hans Minister en skarp Kritik af dette Forlig. Det viste sig imidlertid snart, at Gasteinerværket var langt fra en endelig Løsning, i Oktober talte Grev Bismarck i Biaritz med Kejseren og fandt ham fuldkommen venlig stemt mod Preussen. Napoleon udtalte flere Gange sin Beklagelse over Cirkulæret af 29de Avgust, forsikrede Preussen om sit uforandrede Venskab, fremkom ikke med nogen som helst fremtidig Fordring, som havde kunnet sætte den preussiske Statsmand i Forlegenhed, men erklærede sig meget mere beredt til i Fællesskab med Preussen at drage Fordel af de heldige Omstændigheder, som ukaldte maatte tilbyde sig. Da nu Østerrige vedblev paa enhver Maade at støtte Preussens Modstandere i Holsten, fornyede Bismarck fra Januar 1866 i Wien sine Besværinger med stedse voxende Energi, og nu nærmede ogsaa Napoleon sig den praktiske Uddannelse af sine Planer; han betegnede for Grev Goltz Venedigs Befrielse som et væsentligt Maal for sin Politik, og det blev snart Greven tydeligt, at her laa Hovedmotivet for Frankrigs Helden mod Preussen. Han selv, bemærkede Napoleon,

vilde nu som tidligere unde den preussiske Regering Slesvig-Holsten uden nogen som helst Kompensation for Frankrig under den eneste Betingelse, at de nordlige, af Danskere beboede Distrikter efter et Votum af Befolkningen kom tilbage til Danmark; men Frankrigs offentlige Mening nødte ham til at tænke paa et eller andet Æqvivalent for Preussens Magtforøgelse. I forskjellige Samtaler med Sendemanden drøftede man de for Haanden værende Muligheder, Belgien, Luxemburg, Rhinbayern, det franske Schweiz; men overalt frembød sig ubehagelige Hindringer, navnlig med Hensyn til de rhinske Territorier Preussens bestemte Erklæring, at enhver Aftrædelse af tysk Land var umulig.*) Goltz udviklede, hvorledes slige Annexioner vilde stride mod Kejserens egne Statsretsgrundsætninger om Nationaliteten og Folkenes Selvbestemmelsesret; det faldt vanskelig for Napoleon at bestride denne Udvikling, og sluttelig var det dog ham, som vilde opmuntre Preussen til Krig og følgelig ikke turde stille nogen Betingelse, der under Kongens bekjendte Sindelag havde kunnet kvæle alle Tanker om Krig i deres Spire. Han lod altsaa Kompensationsspørgsmaalet for Tiden hvile, og uden at man kom til nogen Afgjørelse herom, var man enig i, at Preussen ved Marts Maaneds Begyndelse skulde indlede Underhandlinger med Italien om et Forbund mod Østerrige. Som bekjendt, gik Forhandlingerne mellem Spree og Arno i Begyndelsen noget trægt; men Napoleon pressede Italienerne til en Afslutning, og den 8de April blev en Alliancetraktat for tre Maaneder undertegnet i dybeste Hemmelighed i Berlin; men til Trods herfor var den gjensidige Tillid mellem de nye allierede ikke stor, og Bismarck besluttede at gjøre et sidste Forsøg, om man ikke uden Krig kunde naa Maalet og, uden just at forvandle Slesvig-Holsten til en preussisk Provins, dog skaffe

---

*) Goltz gjentagne Gange over for Napoleon og Drouin de Lhuys.

Kongen den nødvendige Højhedsret i Marine- og Krigsvæsenet gjennem en Reform af den tyske Forbundsforfatning; han stillede i Frankfurt Forslaget om Indkaldelsen af et tysk Parlament ved direkte Valg med almindelig Stemmeret. Det var et Forslag, ganske i Overensstemmelse med den napoleonske Statsret. Kejseren tvivlede ikke om dets Virkning, troede altsaa Udsigterne til en krigersk Befrielse af Venetien væsentlig formindskede og saae sig ufortøvet om efter et andet Middel til samme Maal. Hvad mener De? sagde han den 21de April til Grev Goltz, vilde den Kongres, jeg for to Aar siden har foreslaaet, ikke være fortræffelig egnet til at løse de nuværende Vanskeligheder? Han bekræftede sin Beredvillighed til at samtykke i Hertugdømmernes Annexion, men kom atter tilbage til Kompensationen, hvis Opnaaelse var ham saa vigtig paa Grund af det franske Folks Stemning. »Havde I blot et Savoyen,« udbrød han, »vilde Sagen være let nok; men om Rhinen ville I ikke høre tale, og det begriber jeg, og over andre Herrers Lande kan man dog ikke saa let disponere.« Goltz gjensvarede, at hvis man bød hans Konge fem Millioner nye Undersaatter for en Million gamle, maatte han dog afslaa det, da det moralske Tab uden Sammenligning vilde være større end den materielle Fordel.*) Napoleon erkjendte det ærefulde i en saadan Tænkemaade; desto mere ønskeligt forekom det ham at faa en Udtalelse fra et stort evropæisk Tribunal; hvis Kongresforhandlingerne, sagde hans Minister, ogsaa kun føre til en fast Forstaaelse mellem Frankrig, Preussen og Italien, vilde det dog altid være en stor Fordel. Bismarck svarede ufortøvet den 5te Maj, at Preussen med Glæde vilde modtage en Indbydelse til Kongressen, men rigtignok gjærne ønskede, at denne Forstaaelse mellem Berliner- og Pariserhoffet kunde komme i Stand før Kongressens Aabning.

*) Goltz's Indberetning af 25de April 1866.

I dette Øjeblik indtraadte imidlertid paa en anden Kant en Vending, som skulde øve en skæbnesvanger Virkning paa Napoleons videre Beslutninger. I Wien gik det nemlig i 1866 under den preussiske Strid som i 1859 under den sardinske; efter at man Maaned paa Maaned havde vexlet Depecher, højt og dyrt forsikret om sin Fredskjærlighed, drøftet sin gode Ret og derhos vedvarende øst svære Penge ud paa Rustningerne, var Taalmodigheden pludselig sluppen op, og man havde fattet den Beslutning engang for alle at gjøre grundig op med sin gamle Modstander. I Forbund med de tyske Mellemstater mente man at være Preussen langt overlegen og efter sammes knusende Ydmygelse at kunne fastslaa den østerrigske Indflydelse i Tyskland. Man vidste imidlertid i Wien saa godt som i Berlin, at det venetianske Spørgsmaal var aldeles afgjørende for Napoleons Holdning, og følgelig afgik den 5te Maj den Meddelelse til Paris, at man var beredt til at aftræde Venedig, saa snart man, uhindret af italienske og franske Angreb, havde erobret preussisk Schlesien som en Erstatning, ja man følte sig saa vis paa sin Sejr over for Preussen, at man strax derpaa forøgede sit Tilbud til den simple Erklæring: man vilde aftræde Venedig, saafremt Frankrig og Italien bleve nevtrale under den tyske Krig; Venedig vilde blive overladt til Kejser Napoleon, som da yderligere kunde aftræde Landet til Italien.

I Berlin vilde man endog vide, at Østerrige mod hans Nevtralitet havde givet Kejseren Udsigt til Erhvervelse af Land paa venstre Rhinbred.

Napoleon havde nylig i den lovgivende Forsamling maattet opleve et yderst heftigt Angreb paa sin Politik af Thiers, som under Kammerets næsten enstemmige Bifald havde advaret mod Preussens Ærgjerrighed, fraraadet enhver Forbindelse med samme, selv mod egen Magtforøgelse, og paa Grundlaget af Traktaterne fra 1815 fordret en kraftig Protest mod den tyske Enhed. Den østerrigske Meddelelse

kom saaledes Kejseren dobbelt belejlig; sit længe tilstræbte Maal, Venedigs Befrielse, mente han nu sikret under alle Eventualiteter, saa snart Krigen mellem de tyske Magter blot kom til Udbrud. Blev Østerrige slaaet, tabte det sin Provins ved Sejrherrens Vaabenheld; men triumferede dets Hære, vilde det betale den franske Nevtralitet med Schlesiens Tilbytning mod Venetien. Lige over for denne skjønne Vished forsvandt hos Kejseren enhver Betænkelighed, som vilde have kunnet opstaa hos en almindelig dødelig ved Modsætningen mellem preussiske Allianceforhandlinger og Schlesiens Overdragelse til Østerrige.

Strax den 6te Maj svarede han paa Thiers's Tal ved en Udtalelse til Befolkningen i Auxerre, hvor han paa ny fremsatte sin Afsky mod Traktaterne af 1815 og mod den bestaaende Grænseregulering mellem de evropæiske Stater, Det østerrigske Tilbud lod han strax gaa videre til Florens, men fik her til Svar, at Italien nu efter Berlinertraktaten, som Napoleon jo selv havde tilraadet, ikke kunde skille sin Sag fra Preussens. Det kom nu an paa ogsaa uden Italiens Tiltrædelse, altsaa blot mod Frankrigs Nevtralitet, i Wien at naa Venedigs Aftrædelse, og det bedste Middel hertil syntes for en Stund at gjøre Wienerhoffet Vrangsiden, nemlig Faren for en preussisk-fransk Alliance, ret anskuelig, at ængste den østerrigske Sendemand, Fyrst Metternich, ved et stigende intimt Forhold til den preussiske Sendemand, Grev Goltz, og derved øge den preussiske Regerings Lyst til en Krigserklæring. Dagen efter Talen i Auxerre bad Drouin de Lhuys Grev Goltz ikke at tage Forslaget om en Kongres alt for alvorligt, da det ved sin gjentagne Fremkomst var noget forslidt; men i ethvert Fald var Frankrig fuldkommen beredt til den Forstaaelse, Bismarck ønskede skulde gaa forud. Han bad altsaa Greven udkaste Spisesedlen. Goltz sagde, han vilde gjærne fremkomme med Preussens Ønsker, men Frankrig var dog alene i Stand til at betegne sine egne Yndlingsretter. Ministeren afslog

dette; det var Preussens Sag at angive, hvad det vilde byde for Frankrigs gode Tjeneste; hint Æqvivalent behøvede just ikke ligefrem at være et Landeomraade, han tænkte paa en eller anden Kombination, som kunde danne nye, for Frankrig gunstige Grupperinger, sprænge gamle, ugunstige, derved styrke Frankrig og svække Frankrigs Modstandere. Goltz brød sit Hoved med, hvad der var Meningen med disse gaadefulde Udsagn, og tænkte nærmest paa Polens Gjenoprettelse. Han svævede i en Vildfarelse; som vi snart skulle se, drejede det sig om en for Frankrig gunstig Gruppering af de tyske Lande. Strax den følgende Dag gav Napoleon, uden at berøre dette Punkt, bestemtere Forklaring om sine Ønsker; han erklærede, at han fuldt vel indsaa Faren ved en fransk Forøgelse paa tysk Jord og altsaa paa Kongressen vilde afholde sig fra enhver Anmeldelse om en saadan Kompensation; der skulde kun være Tale om de tre brændende Spørgsmaal, det slesvigholstenske, det venetianske og den tyske Forbundsreform, og disse skulde, saa vidt mulig, afgjøres i preussisk-italiensk Retning, saaledes at Venetien tilfaldt Italien, Preussen fik Hertugdømmerne — dog mod Tilbagegivelse af de danske Distrikter — samt Hegemoniet i Nordtyskland, og de øvrige tyske Stater fik indrømmet et indbyrdes Forbund. Man maatte dog endnu se at udfinde en Skadesløsholdelse for Østerrige: han tænkte i saa Henseende paa Bosnien og Herzegovina. Dette lød ganske antageligt for Preussen, og Goltz fik Fuldmagt til at træffe en Aftale paa dette Grundlag; men snart maatte han erfare, paa hvor usikker Jordbund han bevægede sig. Da han den 15de Maj forelagde Kejseren et Udkast til en Overenskomst af hint Indhold, forklarede Napoleon, at han var fuldstændig enig om denne Sag, men for Tiden ikke kunde binde sig ved et udtrykkeligt Løfte. Goltz havde i sit Udkast optaget den Sætning, at Østerrige skulde erholde en Erstatning for Venetien, men dog ikke paa de tre kontraherende Magters Bekostning.

Atter fandt Kejseren dette ganske naturligt; men et bestemt Tilsagn derom kunde han dog ikke give, tilmed da han havde afslaaet Wienerhoffet et saadant Løfte, hvorvel man havde tilbudt ham Venetiens Aftrædelse som Pris for hans Nevtralitet. Vi maa imidlertid lægge den højeste Vægt paa dette Punkt, gjensvarede Goltz; naar man t. Ex. krævede Schlesiens Aftrædelse af os mod en Erhvervelse af Slesvig-Holsten, vilde vi give Afkald paa Hertugdømmerne og opgive hele Krigen. Napoleon erkjendte uden videre Berettigelsen ved dette Standpunkt; men desto værre, sagde han, lod der sig indtil nu ikke finde nogen Godtgjørelse for Østerrige, da England og Rusland modsatte sig enhver Anvisning af tyrkiske Provinser til dette Land. Saaledes blev ogsaa denne Samtale uden positivt Resultat.

Medens Napoleon paa denne Maade holdt Preussen og Italien hen med det stadig tilbagevigende Billede af en Specialoverenskomst, som skulde gaa forud for Kongressen, aabnede han samtidig bag disse Magters Ryg en hemmelig Forhandling med England og Rusland ved Forslaget om, at de tilsammen skulde fastslaa Kongressens Grundlag og Formaal. Efter at være opfordret til selv at udtale sig derom foreslog han begge Hoffer en Note, der angav som Kongressens Thema det italienske Spørgsmaals Løsning ved Venetiens Aftrædelse mod en af Østerrige udpeget Erstatning, fremdeles en evropæisk Garanti for Resten af Pavestaten samt endelig en Drøftelse af Spørgsmaalet om Hertugdømmerne og om Forbundsreformen uden Angivelse af Løsningen. Goltz bemærkede meget rigtig, at dette Program, som kun udtalte en bestemt Afgjørelse af det italienske, men ikke af de tyske Stridsspørgsmaal, just ikke afgav noget gunstigt Vidnesbyrd om Napoleons Venskab for Preussen. Imidlertid blev der ikke meget staaende af Forslaget; hverken England eller Rusland vilde høre noget om en Garanti for Kirkestaten, og i Steden for »det venetianske Spørgsmaal« indsatte Rusland i Notens Text de

ubestemte Udtryk »Fjærnelsen af de italienske Tvistemaal«. Napoleon erklærede sig uden al Vanskelighed enig i disse Udeladelser, ganske naturlig, da Kongressen denne Gang kun skulde være en ydre Demonstration af hans Fredskjærlighed, og han vilde glæde sig af ganske Hjærte, naar det pralende Skuespil ikke kom til Opførelse ved Tredjemands Brøde. Den saaledes purificerede Note overraktes den 28de Maj i Wien, Berlin, Florens og Frankfurt, paa de tvende sidste Steder var Antagelsen en Selvfølge; i Berlin var man efter de sidste Tildragelser opfyldt af Mistillid mod Napoleon, men haabede dog paa, at Preussen ved sit Forbund med Italien var sikret mod enhver Fjendtlighed fra fransk Side og gav strax den 29de Maj sit ubetingede Samtykke til Kongressen. Anderledes stillede Sagerne sig i Wien; Østerrige erklærede den 1ste Juni kun at ville modtage Kongressen under den Forudsætning, at ingen af de repræsenterede Magter rejste Fordring paa en territorial Forøgelse. Saaledes havde Kongressen ikke mere noget Forhandlingsæmne, hvad der strax blev højtidelig udtalt af Rusland og Frankrig; men samtidig skaffede Østerrige den franske Kejser Sikkerhed for en umiddelbar, en nær forestaaende Krig, i det man den selv samme 1ste Juni opfordrede Forbundsdagen til at fælde Afgjørelsen over Slesvig-Holsten og derved aabent tilkastede Preusserhoffet Handsken. Napoleon sagde nu i Paris til enhver, som vilde høre derpaa, at Østerrige ved dette Skridt, ligesom i 1859 ved sit Turiner-Ultimatum, havde paataget sig Ansvaret for Bruddet; han forsikrede Grev Goltz, at Preussen nu kunde være sikker paa Frankrigs velvillige Nevtralitet, da Østerrige alene havde gjort Krigen uundgaaelig; han vilde fremtidig med levende Interesse følge sammes Gang. I Stilhed spildte han imidlertid intet Øjeblik med at træffe sine yderligere diplomatiske Forholdsregler. Medens Fyrst Metternich, under levende Bekymring over Goltz's fortrolige Konferencer, hidtil ikke ved noget Middel havde kunnet ud-

virke noget fast Løfte om Frankrigs Nevtralitet, afsendte Napoleon nu den 4de Juni Hertugen af Gramont med denne Nevtralitetserklæring, naar Østerrige vilde overlade ham Venetien til Italien; i saa Fald vilde han paa sin Side ikke rejse nogen Indvending mod Schlesiens Annexion ved Østerrige. Wienerhoffet nærede den Gang en langt dybere Harme mod Preussen end mod Italien; som vi have set, havde man jo allerede selv tilbudt denne Aftrædelse mod de to latinske Magters Nevtralitet. Nu mente man ikke blot at være Preussen, men ogsaa det preussisk-italienske Forbund rigelig voxen og at kunne fuldbyrde Aftrædelsen med dobbelt Ære, naar Italien først vilde give dem Lejlighed til en ny Hædersdag ved Custozza.*) Den 9de Juni sluttede man paa hin Betingelse Overenskomsten med Gramont, og den 11te stilledes i Frankfurt det Forslag, som satte Lunten til Krudttonden. Krigen var erklæret.

Napoleon saae sig ved sine Ønskers Maal: Venetiens Befrielse var under alle Eventualiteter sikret, nu kunde de tyske Naboer gjærne i det ene Felttog efter det andet tappe hverandres Hjærteblod, til det behagede ham som bydende Regulator at optræde mellem de kæmpende Magter og ordne Tysklands Fremtid efter fransk Recept. Han følte sig saa sikker i sin Sag, at han efter nogle forberedende Artikler i den officiose Presse allerede den 11te Juni ved et aabent Brev til sine Ministre forkyndte Alverden sit Program. Det lod: Venetien overlades til Italien, Østerrige bevares i sin store, tyske Position (for at Skinsygen mellem de tvende rivaliserende Magter kunde virke videre), det preussiske Omraade faar en bedre Afrunding mod Øst (Preussen skulde foruden Schlesien ogsaa miste Rhinprovinsen og derfor erholde Hertugdommerne og maaske

---

*) Den 25de Juli 1848 sejrede Radetzky over den sardinske Konge Karl Albert og tilbageerobrede herved Lombardiet.
Red.'s Anm.

Hannover eller Kurhessen), de øvrige tyske Stater erholde en bedre Organisation (efter Preussens Fjærnelse fra Rhinen et nyt, mod Frankrig forsvarsløst Rhinforbund). Naaede Frankrig dette Maal, var Belgiens og den venstre Rhinbreds Indlemmelse fremtidig kun et Konveniensspørgsmaal, Tyskland var dybere sønderrevet og adsplittet end nogen Sinde tidligere, Italien ved en ny Velgjerning paa en utaalelig trykkende Maade forpligtet mod den franske Hersker og derhos ved Rom vedvarende truet i sin Enhed; Napoleon havde da vundet en Stilling, lig med Førstekonsulens i Aaret 1803, og naaet Hegemoniet over Syd- og Mellemevropa. Og alt dette var vundet uden at sætte en eneste Franskmands Liv paa Spil, kun ved hans aandelige Overlegenhed, ved et Blik, som omfattede Evropas Helhed, og en stærk Dosis tvetunget Snuhed: med ét Ord ved de napoleonske Ideers Magt.

Det var alt sammen vel udtænkt, og det fine Rænkespil havde kun en eneste Fejl, men denne var ogsaa tilstrækkelig til at gjøre det hele grundig til Skamme: Intriguen var bygget paa den preussiske Hærs formentlige Utilstrækkelighed; men syv Dage efter Fjendtlighedernes Begyndelse rullede Kanontordenen fra Königgrätz hen over Evropa, det napoleonske Væv var sønderrevet af en stærkere Haand, og Traadene flagrede for Vinden. Nu at forelægge det sejrrige Preussen sine Fordringer af 11te Juni, havde været Vanvid, naar man da ikke bar dem frem paa Sværdsodden; men Krigsministeren erklærede Kejseren, at han først efter nogle Ugers Forløb vilde være i Stand til at sætte omtrent 100,000 Mand paa Krigsfod. I en højst nedtrykt Stemning maatte Napoleon finde sig i at tage til Takke med en faktisk beskeden Stilling, som blot skaffede ham en vis ydre Glans; han maatte være tilfreds, da ogsaa Preussen modtog hans Mægling, som Østerrige havde paakaldt mod Italien. Denne Glorie bevarede han i det mindste ivrig for sig alene, og da Rusland nu kom tilbage til Kongres-

tanken, afviste han Forslaget kategorisk. Derpaa lykkedes det hans mæglende Virksomhed at afpresse Preussen nogle ubelejlige Punkter, men i Hovedsagen kunde han ikke hindre, at Fredstraktaten omtrent fastslog lige det modsatte af hans herlige Program af 11te Juni. Og for at Skæbnens Ironi kunde være fuldkommen, laa akkurat de Principer til Grund for Pragerfreden, som han den 8de Maj havde foregøglet Grev Goltz som Frankrigs Ønsker, den Gang det gjaldt at lokke Preussen til en Krig for Venetiens Skyld. Slaget var knusende, og har en Katastrofe nogen Sinde været retfærdig og velfortjent, maa det vel være denne; thi hvad Preussen nu havde gjort, hvem andre end Napoleon havde vel ivrigere raadet og tilskyndet hertil, og det ikke først nu, men allerede 1851, 1859 og 1864? Ligesom efter den første italienske Krig havde han nu atter kun høstet, hvad han selv havde saaet. Efter Evne havde han her som hist hjulpet til at løsne de nationale Strømninger, han kunde da mindst af alle undre sig over, at disse Strømninger gjennembrøde alle Dæmninger. Og han kunde heller ikke besvære sig, naar Bølgen nu bortskyllede Gjenstandene for hans egne Ønsker. Naar det triumferende Preussen nu nægtede Frankrig enhver Landeafstaaelse, havde da han, Opfinderen af Wieneraftalerne af 9de Juni, en Ret til at klage over Utaknemmelighed? I sin dynastiske Fanatisme havde han antaget alle Listens og Bedrageriets Kunster for tilladelige; nu var han hildet i sin egen Snare; af hvem turde han nu kræve tjenstagtige Indrømmelser?

Fra denne Stund var han en lamslaaet Mand, ved Sygdomme ældet før Tiden og usikker paa sig selv; ingen véd, hvor mange af hans Handlinger i de sidste Aar der maa tilskrives hans egen Vilje, hvor meget hans vexlende Raadgiveres Tilskyndelser. Jo stærkere Nederlaget havde været, desto mere krampagtig klyngede han sig til sine længe nærede Ønsker; da det ikke var lykkedes ham som

bydende Voldgiftsmand at diktere Freden, tænkte han ved venlige Anmodninger at overtyde Preussen om Nødvendigheden af de franske Annexioner. I Tuilerierne hvirvledes Meningerne mellem hverandre; Drouin de Lhuys tilraadede at indskrænke sig til den Fordring, at Landet paa venstre Rhinbred skulde danne en nevtral Stat (hvorved Preussen maaske skulde have Kongeriget Sachsen i Steden for Rhinprovinsen); Rouher paamindede ham om for Tiden at nøjes med Landau og Saarlouis og forbeholde Fremtiden det øvrige; Kejserinde Eugenie erklærede derimod med castiliansk Stolthed, at man maatte fordre alt eller intet. Der var en ynkelig Modsætning mellem den fuldstændige Impotenthed til Handling og denne imaginære Vejen og Disponering over tysk Omraade. Resultatet blev efter Rouhers Raad først et Forslag om Overdragelsen af Rhinpfalz og Rhinhessen; efter Bismarcks Erklæring, at en saadan Fordring var Krigen, begjærede man efter Kejserindens Tankegang Preussens Samtykke til Luxemburgs Annexion og dets fremtidige Hjælp til Belgiens Erobring. I den forstandige Forventning, at en ædruelig Betragtning af de virkelige Forhold vilde virke afkølende paa den ophidsede Fantasi, gik Grev Bismarck, som bekjendt, ind paa en »dilatorisk« Behandling af den sidste Anmodning; han forhalede Drøftelsen uden at komme med en bestemt Afgjørelse. Maaske faldt der ved disse Samtaler en Ytring, hvori den preussiske Minister ikke viste sig fuldkommen utilbøjelig til at gaa ind paa Luxemburgs Erhvervelse af Frankrig; saaledes har man i det mindste paastaaet fra fransk Side, uden dog at kunne komme frem med en udtrykkelig, bindende Aftale. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, indlod man sig paa Forhandlinger med Holland om det nævnte Landskabs Kjøb, men oplevede, saa snart dette blev bekjendt, en levende Opposition fra den nordtyske Rigsdag og en Indsigelse fra den preussiske Regering. Atter var man ikke i den Stilling at kunne føre en Krig, da de franske Soldater

endnu ikke havde Bagladevaaben, og man var grundig overtydet om Fængnaalsgeværernes frygtelige Overlegenhed; tænderskærende nøjedes man efter Stormagternes Mægling med den preussiske Garnisons Afmarche og det lille Landskabs Nevtralisation. Et koncentreret Had blev imidlertid tilbage i Kejserens Hjærte. »Hr. v. Bismarck har duperet mig!« udbrød han; »men Franskmændenes Kejser tør ikke lade sig dupere.« Jeg tør alligevel ikke paastaa, at han er bleven sine tidligere Aars Overbevisning fuldstændig utro, at han nogen Sinde har ønsket Krig med Preussen, at han nogen Sinde har tænkt derpaa med andre Følelser end en vis Ængstelse. Strax efter den endelige Overenskomst om Luxemburg hørte jeg ham ytre: »Det er en Lykke, at man har fundet en hæderlig Udvej; havde vi maattet bryde, vilde Krigen være bleven frygtelig.« Hans faste Beslutning om at undgaa en slig Krig var imidlertid rigtignok væsentlig svækket ved denne nye Harme, og nu maatte han paa alle Kanter gjøre den Iagttagelse, at en Krig med Preussen var uundgaaelig paa Grund af Frankrigs indre Tilstande. Saa vidt hans Korrespondance fra disse sidste Aar med Rouher, Moustier, Drouin de Lhuys er kjendt, er den fuld af det overvættes stærke Indtryk, som fremkaldtes ved Preussens pludselige Landetilvæxt. »Alle Oppositionsblade,« skriver Rouher, »gjentage stadig Thiers's forfærdelige Ord: Frankrig er sunket ned til tredje Rang«. Hvor man den Gang saae hen i Paris, mødte man lignende Stemninger; Politikernes Overvejelser gik ud paa, at Frankrigs Sikkerhed var alvorlig truet ved Tysklands forestaaende Enhed og kun kunde gjenvindes ved en Udvidelse af dets Grænser; Hæren var opfyldt af Begjærlighed efter at søge Revanche for Sadova, det vil sige, for at vise Preusserne, at de ikke vare Verdens første Soldater; Republikanerne foreholdt idelig Kejserdommet, hvilke ynkelig Fiasco det havde gjort med alle sine politiske Beregninger; det klerikale Parti hidsede og æggede Stemningen mod det nye Tysklands

protestantiske Overhoved, og Bonapartisterne endelig levede i den Overbevisning, at kun krigerske Triumfer igjen kunde opfriske Dynastiets synkende Glans. Trods hele denne Gjæring var det dog endnu ikke saa ganske sikkert, at Regeringen strax maatte frygte for et sejrrigt Gadeopror, naar man holdt fast ved Freden; saa længe Hæren forblev tro, var noget saadant en Umulighed, men paa dette Punkt laa netop den egentlige Fare: Frankrig havde i 1789, 1830 og 1848 oplevet, at man ikke ubetinget kunde forlade sig paa den militære Lydighed, og den stadig gjentagne Sætning om Frankrigs Fornedrelse var mest af alt egnet til at forgifte Hærens Stemning. Hvad kunde det under saadanne Omstændigheder hjælpe, at Millioner Smaaborgere og rolige Bønder ikke havde noget andet Ønske end Freden; de vare kun den dorske, uvirksomme Masse; den handlende, talende og skrivende Del af Nationen gjorde af de mest modsigende Grunde alt for at drive Regeringen ind paa Krigspolitiken. Skridt for Skridt traf man derfor sine indledende Forholdsregler; en ny Hærorganisation blev paabegyndt, med uendelig Virksomhed fuldstændiggjorde man i Fylde det manglende Krigsmateriel, og inden kort Frist forfærdigedes halvanden Million Chassepots; men Leboeuf, som ved Hofgunst forfremmedes til Krigsminister efter Niel's Død, var øjensynlig ikke i Besiddelse af Duelighed nok til at bringe Orden og Sammenhæng i Krigsministeriets kolossale Forvaltning. Ogsaa paa det diplomatiske Omraade søgte man at træffe sine Forberedelser. Et Forsøg paa at nærme sig Rusland forblev uden Resultat, da Kejser Alexander holdt fast ved sit gode Sindelag mod Preussen, og den Omstændighed, at en Polak under Besøget 1867 i Paris gjorde et Mordforsøg paa ham, og den levende Deltagelse, Befolkningen lagde for Dagen over for Gjerningsmanden, var just ikke egnet til at øge Kejserens Velvilje mod Frankrig. En anden allieret, paa hvem Napoleon gjorde Regning formedelst Victor Emanuels personlige

Stemning, var Italien; Garibaldis nye Friskaretog i Efteraaret 1867 tvang imidlertid Kejseren paa ny til at kaste en Besætning ind i Rom og fremkaldte hos Ministeriet og en stor Del af Befolkningen atter den stærkeste Forbitrelse mod Frankrig. Det hedder imidlertid, at man havde aabnet sig en Udvej: Dronning Isabella, som kappedes med Kejserinde Eugenie i glødende Ærefrygt for Kirken, skal have været enig i at afløse den franske Garnison i Rom med en spansk, saa at Frankrig uden at udsætte Paven for Fare kunde træde tilbage fra hin tornefulde Position. Naar dette i Virkeligheden forholder sig saa, havde dette Haab ingen lang Varighed; thi netop i det Øjeblik, da Dronning Isabella brød op til en personlig Sammenkomst med Kejserparret i Biarritz, indtraadte der i Spanien en Revolution, som kastede hendes Trone i Støvet, den franske Garnison maatte forblive i Rom, og Frankrigs Forhold til Italien var saaledes aldeles usikkert. Desto mere velgjørende maatte det være for Napoleon, da Østerrige højst beredvillig imødekom hans Tilnærmelser. Gjennem den Beust-Gramont'ske Korrespondance have vi erfaret, at de tvende Monarkers Møde i Salzburg Sommeren 1867 lagde Grunden til fortrolige Forbindelser, som i de tvende følgende Aar nærmere udvikledes gjennem Suverænernes egenhændige Brevvexling og ved Beusts og Gramonts mange Haande Drøftelser om Krig og Fred, ved hvilken Lejlighed Beust navnlig betonede, at Frankrig, naar det blot nogenlunde var muligt, maatte søge Anledningen til Krig i et ikke tysk Spørgsmaal; man havde ikke sluttet nogen fast Aftale, men den gjensidige Beredvillighed syntes dog hævet over al Tvivl.

Det vilde ikke lønne sig Umagen at tale udførligere om Kejserdømmets sidste Evolutioner paa den indre Politiks Omraade; der viste sig Deficit, Misfornøjelse og voxende Opposition; men samtidig bragte den noget udvidede Foreningsret og den noget løsnede Pressefrihed en saadan Masse radikal Raahed til Syne, at Mellemklasserne bleve

grundig uvillige mod alle politiske Indrømmelser; tvingende Grunde til liberale Reformer forelaa altsaa ikke, og en Udvidelse af de offentlige Debatter i Pressen eller Kamrene kunde allermindst synes ønskelig for en mulig Krigspolitik. Naar Napoleon imod Slutningen af 1869 alligevel besluttede sig til en Systemforandring i liberal Retning og udnævnte den parlamentarisk sindede Ollivier i Rouhers Sted, var dette ikke saa meget Resultatet af en presserende Stilling som Frugten af en personlig Tvist mellem Rouher og det lovgivende Kammers Præsident Schneider, der vidste at styrte sin Modstander ved en vidt forgrenet Hofintrigue; men efter at Ollivier nogle Maaneder i Træk havde sat det ansvarlige konstitutionelle Monarki i Scene med stor Pomp, var det lykkedes Rouher fuldstændig at gjenvinde sin gamle Indflydelse, saa at Olivier lejlighedsvis maatte vente lang Tid i det kejserlige Forværelse, medens Rouher inden for sammen med de tvende Majestæter drøftede det nye Plebiscit, d. v. s. den parlamentariske Regerings Tilbagevenden til det demokratiske Diktatur. Da Plebiscitet igjen havde leveret Kejseren syv Millioner Stemmer, var de rene Bonapartisters og dermed den krigerske Politiks Sejr afgjort og hidførte først og fremmest Gramonts Hjemkaldelse fra Wien og hans Udnævnelse til Udenrigsminister; faa Uger senere stod Hohenzollerns spanske Kandidatur paa Dagsordenen i den lovgivende Forsamling.

Naar jeg er vel underrettet, havde enkelte Ledere af den spanske Revolution allerede før Isabellas Afsættelse tænkt paa en katholsk Hohenzoller som en mulig Hersker over Spanien og sonderet Hoffet i Düsseldorf i denne Retning. Alt den Gang, og endnu langt ivrigere i 1870, have mangfoldige Stemmer anklaget Grev Bismarck for, at han ved sit Rænkespil baade havde fremkaldt Dronning Isabellas Fald og Hohenzollerns Kandidatur og derved lokket Frankrig ind i en uheldsvanger Krig. Man har aldrig anført endog blot Skyggen af et Bevis herfor, meget mere have Spanierne

paa det bestemteste erklæret kun at have underhandlet med Fyrsten af Hohenzollern og aldrig med den preussiske Regering. Gramont havde i hvert Fald lettelig kunnet bringe den preussiske Minister til at tabe et sligt Spil, naar han havde bragt Sporgsmaalet frem, ikke paa Talerstolen og paa en bydende Maade, men for Stormagterne og i en diplomatisk Iklædning, og en uhildet Iagttager vil det aldrig blive indlysende, at Grev Bismarck, som i 1867 fraraadede en Krig i det for Tyskland højst populære luxemburgske Spørgsmaal, nu tre Aar senere skulde have udvalgt dette hojst upopulære Paaskud til Krig. Omvendt er intet mere sandsynligt, end at Gramont, med Beust's Raad i Minde, med Begjærlighed har grebet et ikke-tysk Spørgsmaal som hensigtsmæssigt Paaskud til et Brud. Han, Leboeuf og Rouher stormede fremad, rev den tidligere Tyskerven Ollivier med sig, og Natten mellem den 14de og 15de Juli fravristede man den betænkelig tøvende og usikkert grublende Kejser hans Samtykke, sandsynligvis under Kejserindens Indflydelse. Den 15de blev Krigen forkyndt i Paris. I Østerrige havde man hidtil ikke anset det spanske Spørgsmaal for et heldigt Valg, men nu vandt Krigspartiet ogsaa Overtaget i Wien, og man lovede saa vidt mulig at støtte Frankrig med Vaabenmagt og at erklære Tyskland Krig i Begyndelsen af September, naar de nodvendige Rustninger vare fuldendte. Videre naaede Enigheden ikke, det i Paris udarbejdede Udkast til en ligefrem Alliance kom ikke til Afslutning. Hvorledes Italien forholdt sig i denne Krisis, vide vi ikke: det hedder sig, at et anseligt Parti med Kongen selv har været for den franske Alliance, men paa Grund af Oppositionens Styrke havde man (efter Univers' Beretning) kun vovet at handle i denne Retning, saafremt Napoleon havde villet udlevere Rom, og hans Afslag paa denne Begjæring havde sluttelig været afgjørende med Hensyn til Landets Nevtralitet. Hvis denne Angivelse er begrundet, har det romerske Spørgsmaal været lige saa skæbnesvangert

for Napoleon mod Slutningen af hans Herredomme som ved sammes Begyndelse.

Saaledes gik Frankrig til dette Aarhundredes vældigste Kamp, trods sine mangfoldige Forberedelser i ingen Henseende og paa intet Sted færdigt, uden sikker Beslutning, uden fast Plan, og skjønt man selv havde grebet det første det bedste Paaskud, dog i Grunden lige saa overrasket ved dens Udbrud som i Aaret 1859. Med Beklemthed meldte Kejseren i sin Proklamation til det franske Folk, at man maatte imødese en svær Kamp; efter de første Ulykkestilfælde var han fuldkommen overvældet, og i stum Uvirksomhed lod han Fordærvelsen gaa i Opfyldelse. Ogsaa her ved Afslutningen paa det hele kan man kun gjentage: aldrig har der været en mere tilintetgjørende, men heller ikke nogen mere retfærdig Katastrofe. Nederlaget var fortjent, hvad enten man prøver Midlerne eller Formaalet. En Krigsminister, som har de mest kolossale Forraad paa alle andre Steder end det rigtige; en Udenrigsminister, som hovedkulds fremjager Bruddet i Steden for at udhale Underhandlingerne til Afslutningen af sine Forbund; men fremfor alt Monarken selv, der trænges frem af sit Folks falske Æresfølelse og miskjender alle sin virkelige Stillings Forudsætninger.

Paa en Tid, da Evropas store Nationer efter Forholdenes naturlige Gang tragtede efter Enhed, Selvstændighed og en velordnet Frihed, vilde han levere en afdæmpet og forbedret Udgave af det Verdensrige, hans store Slægtning under Revolutionens vilde Storme havde opført paa Ruinerne af vore forfaldne Lensstater. Dette foretog han sig, en klog, begavet og dannet Aand, som blot manglede de vigtigste Egenskaber, hvormed hans Onkel havde fuldbragt Evropas Omdannelse, nemlig Lysten til Farer, fremstormende Mod og en gjennemtrængende Beregning. Som en utrættelig Theoretiker, der aldrig kom ud af en sælsom, med Sandhed og Vildfarelser lige blandet Atmosfære, havde han efter sin store Onkel ikkun arvet det ene, der bragte ham i Fordærvelse,

nemlig den fatalistiske Hengivelse til en Opgave, som var bleven en Umulighed. Under denne sin Stræben blev han, der af Naturen var god og velvillig, stadig trængt dybere ind i alle en Fanatikers Synder; han blev, som hans store Øjemed ligefrem krævede, listig og løgnagtig, tyrannisk og ubarmhjærtig, uden dog at vinde i Fasthed og Indsigt. Tvært imod, han, som i Begyndelsen var opfyldt af Forsættet om Maadehold og kun havde sin Opmærksomhed rettet paa det romanske Sydens Beherskelse, følte den dæmoniske Lyst rive sig uimodstaaelig videre, alt som han kom længere ind paa Skraaplanet; hvad der kun halvvejs var lykkedes ham i Italien, søgte han siden 1864 ogsaa at gjennemføre i Tyskland, uden at huske paa, hvorledes han selv engang havde dadlet en saadan Adfærd af Onkelen som Aarsagen til dennes endelige Nederlag. Det var, efter hans egne tidligere Ord, Begyndelsen til Enden. I Forblændelse med Hensyn til sin Modstanders Styrke sendte han sine Turcos mod Rhinen: Tysklands sunde og samlede Kraft slog ham og hans stolte Bygning i Grus.

Julia, Augustus' Datter.*)

(Et Livsbillede fra det romerske Kejserhof.)

I.

Blandt alle de mange Kvinder, som under Augustus ved deres Lidenskaber og Skæbne fængsle vor Opmærksomhed, indtager Julias tragiske Skikkelse, det juliske Kejserhuses Stammemoder, en fremragende Plads; om hendes Liv og hendes Skæbne, hendes Karakter og aandelige Egenskaber hersker en sjælden Overensstemmelse hos de gamle. I det gode som i det onde, i Lys- og i Skyggesiderne af hendes Karakter kan hun stilles op som et betegnende Exempel paa den sædelige Tilstand hos Damerne af den fine Verden i Rom paa denne Tid. Verdensbeherskerens eneste Barn, af ham selv opdraget med ængstelig Omhu for hendes høje Bestemmelse, blev denne Fyrstinde 3 Gange formælet med de nærmeste Arvinger til hans Trone; ved sine elskværdige Egenskaber, sin Aand og sit Vid længe Faderens Glæde og Stolthed, dernæst i brat Om-

---

*) Kilder: Svetonius: Vitæ Cæsarum (Augustus et Tiberius). — Tacitus: Annales, passim. — Dio Cassius: 45--57, passim. — Vellejus Paterculus: Historia Romana, 2det Bind. — Merivale: History of the Roman empire, 3dje til 5te Bind. London 1865. — Stahr: Römische Kaiserfrauen. Berlin 1865. — Beulé: Auguste et sa famille. Paris 1867.

vexling hans dybeste Hjærtesorg og bitreste Skam, fra Højhed og Storhed som den første Prinsesse af Blodet nedstyrtet i dyb Elendighed ved egen Brøde og uhørt Letsindighed, udstødt af sin Slægt, endende sit Liv i et nedværdigende Fangenskab med et knust Hjærte, overlevende sine 3 Sønner, det sidste Haab om Gjenoprejsning fra sit Fald — frembyder denne Kvinde med sit forunderlig blandede Væsen og Karakter et gribende Billede paa Ustadigheden i Menneskelivets Lykke, selv i en paa lignende Tildragelser frugtbar Tid.

Julia fødtes den samme Dag, som Augustus sendte hendes Moder Scribonia Skilsmissebrevet, og ved denne Forstødelse af en Gemalinde med uplettet Navn saaedes den første Sæd til det saa fordærvelige, ulykkebringende Fjendskab mellem begge Kejserhusets Familiegrene. Den spæde Datter synes tidlig at være berøvet sin ulykkelige Moders Pleje og overgiven til Faderen, hvis eneste Afkom hun skulde blive. Vi læse nemlig, at Augustus bar Omsorg for selv at lede hendes Opdragelse og Undervisning, ligesom han senere viste den samme Omhu for hendes spæde Børn. Opdragelsen var ikke fri for en vis pedantisk Strænghed og en iøjnefaldende Efterligning af borgerlig Simpelhed; Kejserens Datter forrettede husligt Arbejde og spandt Uld, vævede og maatte tidlig hjælpe sin stolte Stifmoder Livia og sin ædle Tante Octavia med at forfærdige Klædningsstykker for Faderen, som var forfængelig af ikke at bære andre end dem, hans egne Damer havde vævet. Den hele Opdragelse gik ud paa at fremstille den unge Prinsesse, det hellige juliske Blods Bærerinde, som et Mønster paa Sæder og Anstand; bestandig indprentede man hende ikke at sige andet eller foretage sig andet, end hvad Offentligheden kunde taale, eller hvad der kunde indrykkes i Familiejournalen (diurni commentarii), eller, som vi vilde sige, »offentlig kunde trykkes«. Denne Opdragelse, som holdt saa strængt paa den ydre Etikette, hvorpaa den

kloge Kejser lagde saa megen Vægt, var forbunden med stræng Afsondring fra al Berøring med den ydre Verden uden for Kejserfamilien. Da en ung Mand. Lucius Vinicius, af ædel Byrd og fine Sæder, engang var kommen til Badestedet Bajæ, hvor Prinsessen opholdt sig, for at gjøre hende sin Opvartning, skrev Augustus til ham, at han havde gjort et Skridt, som ikke passede sig (parum modeste fuisse). Denne ængstelige Afspærring gjorde næppe noget godt Indtryk paa den unge livsglade Julia; hvad der i slige Tilfælde sædvanlig sker, indtraf ogsaa her; den besværlige Bevogtning forhøjede hendes livlige Aands Længsel efter Frihed og Ubundethed, og da Tiden kom, da Skrankerne faldt og Friheden smilte hende i Møde — og den kom tidlig, som vi skulle se —, skyndte hun sig ogsaa med at nyde den i fulde, berusende Drag.

Ægteskaber vare paa den Tid og i de Forhold, hvorunder Julia ved sin Fødsel var stillet, næsten kun en Gjenstand for beregnende Politik, og Forlovelser i den tidlige Barnealder til saadanne Øjemed hørte til Dagens Orden. Dette maatte Julia erfare; hun var endnu ikke 3 Aar gammel, da Faderen (i Aaret 36 f. Kr.) forlovede hende med den ældste Søn af sin Kollega i Triumviratet, Antonius Anthyllus, Marcus Antonius' og Fulvias Søn. Denne Forlovelse opløstes dog snart, da Kampen mellem begge Rivaler om Verdensherredømmet rykkede nærmere. Om Augustus senere har forlovet den lille Julia med Geterkongen Cotison, som Marcus Antonius bebrejdede ham i sine Manifester, kan ikke bevises; det turde ikke være usandsynligt, at Octavian i den forestaaende Kamp mod Antonius ved en saadan Forbindelse søgte at sikre sig Hjælp fra et af de mægtigste og krigskyndigste Folkeslag i Østevropa. Skjønt af de stolte Romere kaldte Barbarer stod Geterfolket paa et betydeligt Civilisationstrin og besad i sine Guld-, Sølv- og Jærnbjærgværker Skatte, som den fattige Octavian ved den forestaaende Krig kun alt for godt

forstod at benytte. Efter Antonius' Overvindelse, som fulgte hurtigere, end Octavian selv havde haabet, var det ikke mere nødvendigt at gjøre et saa betænkeligt Skridt. Efter Slaget ved Actium og Ægyptens Erobring Herre over det romerske Verdensrige, kunde Augustus tænke paa at søge en Forbindelse for sin eneste Datter — hvis Værd var stegen end højere, da hans nye Gemalinde ikke havde bragt ham Børn —, som egnede sig til at begrunde og befæste et arveligt Dynasti. Derfor valgte han til Julias Gemal og tillige til Arvtager af sin Magt et Medlem af sin egen Familie, sin Yndlingssøster Octavias Søn af hendes første Ægteskab, den næppe syttenaarige Marcellus. Formælingen fandt Sted i Aaret 25 f. Kr., da Julia just havde fyldt sit 14de Aar; Søsteren til denne Marcellus havde allerede tidligere maattet række Agrippa, Augustus' første Feltherre og Magtfælle, sin Haand. Agrippa selv repræsenterede Faderen ved Formælingshøjtidelighederne, da Augustus var forhindret derfra ved Sygdom. Saaledes troede den nye Enehersker at have lagt det sikreste Grundlag for sit Dynasti.

Julia var ved sin Formæling næsten endnu et Barn, men Ægteskabet var for hende det første Skridt til Frihed; thi det udløste hende fra det ensformige Liv i Fædrenehjemmet, som ikke blev behageligere ved Samlivet med Stifmoderen, hendes forstødte Moder Scribonias afgjorte Fjende. Den unge Marcellus var elskværdig, ligesom hans Moder yndet af Folket, og skjænkede hende som Kejserens erklærede Yndling en sikker Udsigt til Tronen; allerede tidlig havde Augustus givet ham mangfoldige Beviser paa sin Naade og forlenet ham med høje Værdigheder, saa at Marcellus og det romerske Folk nærede den faste Tro, at han var bestemt til engang at blive hans Eftermand i Verdensherredømmet. Den unge Prins var derfor yderst populær, og Samtidens Digtere og Skjønaander kappedes om at forherlige ham i deres Sange. Dog den Lykke, Augustus

troede at skulle fremspire af Datterens Giftermaal, var af kort Varighed; Marcellus hører til de faa lykkelige, som forsvinde fra Livets Skueplads i Ungdommen, med gyldne Løfter om Fremtiden, uden at have prøvet deres Karakter og Daadskraft i Livets Alvor. Den unge Tronarving var af svagelig Sundhed og skrantede allerede fra sit 16de Aar; det er et betegnende Træk, at de gamle i deres Lovprisninger over ham ikke omtale Ynglingens Legemskraft og Skjønhed, hvilket de ved andre Prinser af Kejserhuset aldrig undlade. Marcellus blev i sit Ægteskabs tredje Aar (Sommeren i Aaret 23) greben af den Sygdom, der lagde ham i Graven, medens han som Ædil med sin Svigerfaders Penge gav glimrende Lege; for at gjøre den brændende Sommerhede i Rom uskadelig for ham havde Kejseren ladet det hele Forum og Theatret overtrække med et beskyttende Soltelt; alligevel blev den unge Fyrste greben af Feberen. For at gjenvinde sin Helbred begav han sig til Bajæ, det berømte Badested, hvor han ejede en Villa; men den Vandkur, som kort forud havde reddet Augustus fra overhængende Livsfare, og som hans Livlæge Antonius Musa nu ogsaa anvendte hos Marcellus, blev den syge fordærvelig. Hans Død indtraf samme Aar, som var et slemt Feberaar og krævede mange Ofre.

Grænseløs var Moderens Fortvivlelse og næppe mindre heftig Augustus' Smerte over dette Skæbnens første Slag, der traf hans Familie. Han fandt en Slags Trøst ved paa en glimrende Maade at fejre Adoptivsønnens og Svigersønnens Minde; han holdt selv Ligtalen ved hans Baare, en herlig Bygning, Marcellustheatret, rejste sig til hans Ære, og en Billedstøtte af Guld og en sella curulis, som ved festlige Lege opstilledes paa Theatret, skulde minde Folket om ham, hvem Døden saa tidlig havde bortrevet. Dog varigere end alle disse Hæderstegn var det Minde, Samtidens store Digter Virgil satte ham i sin Æneide; Augustus forstod sig paa dette Mindes Værd, da han lønnede Digteren

for hvert af de 27 Vers med en Sum af 10,000 Sestertier. Marcellus synes ikke at have været fri for Ærgjerrighed og Herskesyge; den ældre Plinius synes at antyde, at Ynglingen trods sin Ungdom ikke var tilfreds med den høje Stilling og de Værdigheder, Augustus havde skjænket ham, og i Følelsen af sin store Yndest hos Folket, med et misundeligt Blik paa Agrippas store Magt og Indflydelse, utaalmodig længtes efter den Tid, da han selv kunde gribe Regeringens Tømmer og indtage den Plads, hvortil Folkets Stemme betegnede ham. Ved Kejserens livsfarlige Sygdom, som gik forud for Marcellus' egen, havde Augustus ikke overgivet ham, men sin prøvede Ven og Vaabenbroder Agrippa sin Signetring. Marcellus maa ved denne Lejlighed paa en utilbørlig Maade have lagt sin Utilfredshed for Dagen; thi Plinius nævner ogsaa ham mellem dem, som voldte Augustus Sorg, og den strax derpaa omtalte Forvísning af Agrippa antyder klart, at der mellem den unge Prins og den erfarne Minister var indtraadt en Spænding, som havde Agrippas ufrivillige Bortfjærnelse fra Rom til Følge.

Julia havde først fyldt sit sextende Aar, da hendes unge Gemals tidlige Død gjorde hende til Enke. Hun skulde ikke have lang Tid til at begræde sit Tab. Ægteskabet med Marcellus var barnløst; desto større Grund havde Augustus, i sin ængstelige Iver for at befæste sit Dynasti ved naturlige Descendenter, til paa ny at formæle hende; men Valget var vanskeligt, da der efter Marcellus' Død i hans egen Slægt næppe fandtes nogen passende Gemal. Omsider valgte han den Mand, som, skjønt af lav Byrd, dog i Magt og Anseelse stod ham nærmest, hans Regerings Hovedstøtte og fortroligste Ven, Marcus Vipsanius Agrippa; den store Statsmand og Feltherre, den dygtigste og mest agtede Mand i hans Rige, Sejrherren ved Actium, det romerske Verdensmonarkis Grunder blev Julias anden Ægtemand. Spændingen mellem den erfarne prøvede Minister og den unge, ved Augustus' store Forkjærlighed forvænte Prins

var, som oven for berørtes, stegen til en saadan Højde, at et fredeligt Samliv ikke var muligt, og Augustus var svag nok til at ofre sin trofaste Ven og Medhjælper for Svigersønnen. Agrippa var altid beredt til at underordne sig Kejseren, men heller ingen uden ham. Derfor fjærnedes han fra Rom og anbetroedes en Sendelse til Orienten; Agrippa følte Krænkelsen dybt, men adlød; dog rejste han ikke videre end til Lesbos; her forblev han fortrydelig, medens han sendte sine Underfeltherrer med fornøden Anvisning til Syrien. Det var en Slags Forvisning for Helten fra Actium, hvorover Augustus selv dybt skammede sig, og som han ogsaa i sine Memoirer regnede til sit Livs Ulykker. Han skulde ogsaa snart angre sin Handlemaade; Marcellus døde, i Rom udbrød Uroligheder, og Sammensværgelser mod Kejserens Liv bleve opdagede. I denne Nød huskede den betrængte Augustus paa sin gamle prøvede Ven, drog til Sicilien og indbød Agrippa til sig. Agrippa var højhjærtet nok til strax at indfinde sig, i det han lod sig lede af sit gamle Valgsprog, hvorpaa efter hans eget Udsagn hans ubrødelige Venskab for Augustus og Tilslutning til hans Sag beroede, nemlig at Endrægtighed gjør det lille stort, Uenighed forstyrrer det store.*)

Hvorfor modsatte Augustus' kloge og ærgjerrige Gemalinde Livia sig ikke en Forbindelse, der syntes at omstyrte hendes egne Planer? Tænkte hun ikke allerede den Gang paa Julias Formæling med sin en og tyveaarige Søn Tiberius, som just havde tjent sine Sporer i Felttoget mod Kantabrerne? Stillingen var ikke Kejserindens Planer gunstig; kun Agrippas fornyede varme Tilslutning til Kejserhusets Interesser kunde stille det juliske Dynastis Trone paa et fast Grundlag, og den kloge Mæcenas' Raad, som fremstillede Nødvendigheden af en saadan Forbindelse med skarpe Ord, vandt Overhaand.

*) Concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur.

»Du har gjort Manden saa stor,« hviskede den fine Politiker Kejseren i Øret, »at han nu enten maa blive din Svigersøn eller — falde.« Agrippa var rigtignok allerede gift og det med Augustus' Niece, hans Søster Octavias Datter og den afdøde Marcellus' Søster; men Octavia selv stemmede for, at man fulgte Mæcenas' Raad, og Agrippa maatte derfor sende sin Gemalinde, hendes Datter, Skilsmissebrevet. Hvad der bevægede Octavia til dette Skridt, er let at indse. Hendes Søns Død havde rystet hendes inderste Sjæl og knust hendes kjæreste Forhaabninger; men Sorgen havde ikke udslukt Romerindens Had; Livia skulde ikke nu høste Frugterne af dette Dødsfald og stille sin Søn paa den Plads, som var frareven Juliernes hellige Blod. Desuden levede Octavia i god Forstaaelse med Agrippa og kunde i ham haabe en Støtte for sin Indflydelse. Agrippa blev ved hendes og Augustus' Forestillinger bevæget til at opløse sit Ægteskab med Marcella, som allerede havde født ham Børn, og fejrede sin Formæling med Julia, et Aar efter Marcellus' Død. I denne politiske Forbindelse var den syttenaarige Enkes Tilbøjelighed for den mere end dobbelt saa gamle Ægtemand — Agrippa var allerede over 40 Aar — ikke bleven adspurgt; kun Julias Ærgjerrighed kunde smigres ved dette Ægteskab; thi som Medregentens og den eventuelle Kejsers Gemalinde vedblev hun at indtage sin høje Rang som Rigets første Dame, en Stilling, som Agrippas Berømmelse og store Navn endnu forhøjede. En Søn, Cajus', Fødsel i Ægteskabets andet Aar tilfredsstillede Augustus' længselsfulde Ønsker; snart derefter fulgte endnu en Søn, Lucius, derpaa 2 Døtre, Julia og Agrippina. Kejseren adopterede begge Drengene som Sønner for at befæste Sukcessionen i sin Slægt mod alle Sammensværgelser og Attentater, hvilke fra Tid til anden fornyedes af fanatiske Republikanere saa vel mod ham, Magtens højeste Bærer, som imod hans Medhjælper Agrippa.

Julias andet Ægteskab varede ti Aar. Denne Tid var i enhver Henseende hendes Livs Glansperiode; alle de rige Egenskaber, hvormed Naturen havde udstyret hende, udfoldede sig i disse ti Aar til den højeste Blomst. Hendes Skjønhed, understøttet af den fineste Elegance og forbunden med en ganske usædvanlig aandelig Begavelse, hendes livsglade, muntre Sind, hendes uddannede Smag for Litteratur og Kunst, ja selv hendes Letsind gjorde hende snart til Midtpunktet for det fornemme Selskab i Verdensbyen. Jo strængere hun var opdragen i Hjemmet, jo mere ensformig hendes Liv i samme havde været, desto begjærligere nød hun nu den gjenvundne Frihed. Faderen, der tilbad sin eneste Datter som en Afgud og glædede sig ved hendes elskværdige Egenskaber, tænkte ikke paa at indskrænke hendes frie Liv, da han kun alt for vel følte, at Datteren med sit fyrige Temperament havde bragt ham et Offer, hvorfor han skyldte hende Erstatning, naar den blot ikke overskred Anstandens og den ægteskabelige Troskabs Grænser.

Agrippa med alle sine Egenskaber, som gjorde ham til en af Aarhundredets største Krigere og til et for Monarkiets Grundlæggelse uundværligt Redskab, var i Sandhed i ingen Henseende en Gemal for et Væsen som Julia. Allerede hans lave Fødsel var en Mangel, ja en Plet ikke blot i det adelsstolte, hovmodige Aristokratis Øjne, men ogsaa for Augustus', af sin ophøjede Herkomst stolte Datter. Alle hans Bedrifter, alle hans Sejre og Triumfer kunde kun daarlig skjule, at Julias Ægteskab med en Mand af lav Fødsel, med Lykkeridderen Agrippa (ignobilis), i Grunden dog var en Mésalliance. Hertil kom den store Ulighed i Alder og den totale Forskjellighed i Karakter og Livsanskuelse. Den mørke Alvor (torvitas), der prægede sig i Helten fra Actiums Ansigtstræk og gjennemtrængte hans hele Væsen, hans indesluttede Sind, de bydende og barske Manerer hos den i uophørlig Krig og Arbejde tidlig graanede Mand, hans rastløse Virksomhedstrang, som aldrig havde

kjendt, hvad man kalder Livets Nydelser, og netop derfor foragtede dem, passede kun daarlig til Julias Temperament. Maaske dannede fælles Kunstinteresse et vist Beroringspunkt mellem de to saa forskjellige Naturer; men ogsaa her viste Agrippa sig som den, hvem Privatlivet og dets Krav var intet, Staten og det offentlige Væsen alt. Alle hans Pragtbygninger og Anlæg, hans Portiker, Templer, Vandledninger, Thermer og Haver. paa hvilke han anvendte sine Rigdomme, gjaldt kun det almene bedste. Der fortælles, at han i en Tale — »den største af alle Borgere værdig« kalder Plinius den — rettede den Opfordring til Roms Stormænd, at udstille deres Malerier og Kunstværker til offentlig Brug i Steden for at indeslutte dem paa deres Villaer.

En anden Omstændighed, som bidrog til at fjærne de to Ægtefæller fra et nærmere og inderligere Samliv, var Agrippas hyppige Fraværelse under sin krigerske og administratoriske Virksomhed. Kun i Ægteskabets første Aar levede Agrippa i Rom; allerede i det næste Aar, i hvilket Julia fødte ham en Søn, maatte han forlade hende for at dæmpe Opstande i Gallien og tilbagekaste Germanernes Indfald i denne Provins. Næppe var hans Arbejde afsluttet her, forend et farligt Oprør kaldte ham til Spanien, hvor han handlede med samme Energi og Held. Først i Aaret 19 f. Kr. finde vi ham igjen i Rom som Stadpræfekt; men allerede i Sommeren Aar 17 droge Forretninger ham igjen til Orienten, hvor han forblev i tre Aar. Her synes Julia at have fulgt med, eller snarere, da hans Fraværelse fra Rom mod Forventning forlængedes, paa Augustus' Befaling at have besøgt ham; begge gjæstede Kong Herodes i Judæa, som modtog dem med de højeste Æresbevisninger, og de dvælede længere Tid i Lilleasiens Provinser. Om dette Ophold er en Episode tilfældigvis overleveret os. Samme Nat, da Julia med sit Rejsegods nærmede sig den berømte By Ilium og skulde sætte over den allerede fra Homers Iliade ved sine pludselige og stærke Oversvømmelser berygtede Flod Skamander, kom Agrippas Gemalinde i Livs-

fare; Iliums Beboere vare ikke blevne underrettede i Tide om Fyrstindens forestaaende Ankomst og havde saaledes forsømt at træffe de fornødne Forberedelser for den høje rejsende, og den fortørnede Agrippa dømte derfor Priamus' By til en Bøde af ikke mindre end 100,000 Drakmer. Kun Kong Herodes' Forbøn, til hvem Historikeren Nikolaus Damascenus i Iliensernes Navn havde henvendt sig, bevirkede en Eftergivelse af Straffen.

Efter sin lange Fraværelse i Østen vendte Agrippa tilbage til Rom, for snart derefter igjen at forlade Staden. En Opstand i Pannonien kaldte ham midt i Vinterens Hjærte til Donaulandene; men allerede Rygtet om den frygtede Krigers Nærmelse bragte de oprørske Folkeslag til Underkastelse, og Agrippa kunde tiltræde sin Tilbagerejse uden Sværdslag. Snart efter blev han syg i Campanien; hans Livs uhyre Anstrængelser havde undergravet hans Jærnhelbred og tidlig udtømt hans Kræfter; Podagra martrede ham i hans sidste Aar, og de stærke Midler, han efter sin Læges Raad, men imod den forsigtige Augustus' Vidende og Vilje, anvendte for at dulme sine Smerter, paaskyndede hans Død.*) Efterretningen om hans Sygdom traf Augustus, da han ved en Minervafest i Rom gav Folket Gladiatorlege i sine Adoptivsønner, Agrippas Børn, Cajus' og Lucius' Navn. Det var i Midten af Marts Maaned Aaret 12 f. Kr., han ilede øjeblikkelig til den syge, men fandt kun et Lig. Den trøsteslose Augustus lod den jævnaldrende Ven begrave med kejserlige Æresbevisninger og holdt selv hans Ligtale paa Forum; i Augustus' Mausoleum, ikke i det af Agrippa selv byggede Gravmonument paa Marsmarken, blev hans Urne nedsat ved Siden af Marcellus', Julias første Husbonds jordiske Levninger. Det er et betegnende Træk, at Roms høje Adel vægrede sig ved at overvære Begravelseshøjtidelighederne og kun paa Kejserens Befaling indfandt sig for at vise »den største Borger« den sidste Ære. Endnu besidde

*) Plinius fortæller, at han satte Benene i hed Eddike.

vi en herlig Marmorstatue af Julias Gemal, en af de skjønneste fra Oldtiden. Han er fremstillet som en nogen græsk Heros, med sit Feltherresværd, og Klamys kastet over Skuldrene, skridende stolt frem som for at give Tegn til Angreb. Det er en kraftig muskuløs Skikkelse med bredt Bryst og Skuldre uden al Ynde, en ægte Type paa en romersk Bondeson; det fuldkommen skjægløse Hoved med det opmærksomt spejdende Blik i de dybtliggende Øjne aander hin mørke Alvor, der betegnede hans inderste Væsen og allerede af de gamle sattes som Hovedmærket i hans Karakter.

II.

Agrippa havde endnu ikke naaet sit 52de Aar, da Døden bortrev ham midt i hans kraftige og daadrige Virksomhed og berøvede Augustus hans Regerings trofasteste Støtte. Anden Gang stod Julia som Enke, kun 27 Aar gammel; men hun begræd ikke sit Tab; thi var hun nu ikke løst fra en Mand, hvem hun aldrig havde elsket, hvis hele Væsen saa lidet stemmede med hendes eget? Kunde hun ikke haabe midt i sin Ungdoms og Skjønheds Blomst at indgaa en med hendes Tilbøjeligheder mere passende Forbindelse? Dog Skæbnen vilde det anderledes. Næppe havde Agrippa lukket sine Øjne og Julia født det Barn til Verden, hun gik svanger med ved Gemalens Død — til Ære for denne blev det kaldet Agrippa postumus —, førend politiske Rænker igjen spandt sine Traade om hende. Augustus ansaa det for en politisk Nødvendighed at bortgifte Datteren igjen. Motivet laa i Datterens egen Karakter og Livsvandel; Faderen kjendte Datteren alt for nøje til at indse, at en blivende Enkestand hos en saa lidenskabelig og letsindig Natur maatte føre til Udskejelser, som han i sin ængstelige Iver for at bevare den fyrstelige Anstand og Sædelighedens ydre Skin for enhver Pris søgte at undgaa. Dog til hvem skulde han skjænke hendes Haand? I hans egen Slægt var der ingen, han kunde vælge, og at gifte hende med en

Konsular af en af de romerske Adelsfamilier syntes farligt for det juliske Dynastis Interesser. Det var ham ikke ubekjendt, at Julia i Agrippas Levetid havde knyttet Kjærlighedsforbindelser med enkelte fornemme Romere, skjønt han endnu troede paa hendes ægteskabelige Troskab imod sin Mand og i hine Forhold kun saae kvindeligt Koketteri og Behagelyst. Han vaklede længere Tid, og mere end én Gang var han til Sinds at tage en politisk ubetydelig Mand af Ridderstandens Rækker til Svigersøn. Her traadte hans politisk kloge, men rænkefulde Gemalinde Livia ham hindrende i Møde med sine ærgjerrige Planer; hun troede Tiden nu var moden og foreslog sin ældste Søn Tiberius, og det lykkedes hende at overbevise den modstræbende Augustus om, at Julias og Tiberius' ægteskabelige Forbindelse var en politisk Nødvendighed, da hendes krigskyndige, dygtige Søn bød ham den bedste Erstatning for den store Agrippa. Livia havde tilsyneladende Retten paa sin Side. Tiberius stod i sin Ungdoms fulde Kraft og Skjønhed, i sit 31te Aar, havde i flere Krige víst sig som en dygtig Feltherre og i Fredens Gjerninger lagt Duelighed og et klart Blik for Dagen. Det var en beskeden ung Mand, som det syntes, uden Ærgjerrighed efter den højeste Magt; han var en lydig Søn, og hans alvorlige Væsen og uplettede Livsvandel var ganske egnet til at danne en Modvægt mod Julias Excentriciteter. Kun én Omstændighed laa i Vejen, Tiberius var gift og — lykkelig gift; han elskede sin unge Gemalinde Vipsania, en Datter af den afdøde Agrippa i hans første Ægteskab med en Datter af Atticus, Ciceros bekjendte Ven; hun havde allerede skjænket ham en Søn Drusus og gik svanger med det 2det Barn; men for Mennesker som Livia og Augustus var dette lykkelige Ægteskab ingen Hindring, hvor det gjaldt om at gjennemføre deres egoistiske Politik. Havde ikke Agrippa maattet bringe det samme Offer? Julias og Tiberius' gjensidige Mangel paa Sympathi for hinanden kom ikke i Betragtning; Sonnen føjede sig efter den herskesyge Moders Vilje og

forlovede sig med Kejserens Datter endnu i Agrippas Døds aar, og Formælingen fandt Sted det næste Aar (11 f. Kr.), da Tiberius vendte sejrrig tilbage fra sit pannoniske Felttog.

Det var det ulykkeligste af alle Ægteskaber. Hvis Skilsmissen fra den første Hustru hvilede tungt paa Livias Søn, var den ham paatvungne nye Forbindelse forhadt. Julias Stolthed og Hovmod var ham imod, og hendes Letsindighed og Koketteri forhøjede hans Modbydelighed for hende. Han havde selv været en Gjenstand for Julias Tilnærmelser, medens Agrippa levede, og havde afvist hendes Opmærksomheder, og dette tilgav hun ham aldrig. I Begyndelsen fandt dog begge Parter sig med Taalmodighed i deres Skæbne; Ægteskabet fuldbyrdedes, og Julia fødte sin tredje Gemal, paa en Rejse til Aqvileja, en Dreng, som dog snart døde. Denne tilsyneladende gode Forstaaelse var dog kun af kort Varighed, og ved Barnets Død traadte Spaltningen mellem begge stærkere frem; det kom vel ikke til Skilsmisse; men Tiberius undgik alt ægteskabeligt Samkvem med en Hustru, hvis Adfærd voldte ham dyb Kummer, og som snart skulde faa en ulykkelig Indvirkning paa hele hans Liv. Selv Tacitus, som ellers skildrer Tiberius med saa mørke Farver, tilstaar, at de fem Aar, han maatte gjennemleve som Julias Gemal indtil sin frivillige Forvísning, hørte til hans Ungdoms og Mandsalders tungeste Prøvelser. Den romerske Historieskriver siger tydelig, at Tiberius overtydede sig om Julias ægteskabelige Utroskab, men ikke vovede at løfte en Anklage mod hende hos Kejseren.

Allerede i Ægteskabet med Agrippa havde Julia søgt at holde sig skadesløs for sin Gemals hyppige Fraværelser ved mange Slags Kjærlighedsforhold; i sin Omgang med lige saa smukke og aandrige som udsvævende unge Mænd af de romerske adelige Kredse kunde det ikke mangle den indtagende Kejserdatter paa Tilbedere, der ikke først behøvede at studere Modedigteren Ovids »Kunsten at elske« eller andre Hjælpebøger for at knytte liaisons d'amour med en

ældre Ægtemands unge Kone. Den alvorlige Agrippa var ikke ubekjendt med sin Gemalindes Utroskab; men da Beviserne manglede, og han alt for godt kjendte Augustus' blinde Forkjærlighed for sin Datter og ikke vilde bringe Skam og Skandale over sig og Kejserhuset, begravede den tavse Mand sin huslige Kummer i sit Bryst. Plinius beretter udtrykkelig, at den Sorg, Julia i saa Henseende voldte ham, forbitrede den store Mands sidste Livsaar.

Hvis Julia i sin hemmelige Frygt for den mørke Agrippas jærnfaste Energi og strænge Karakter havde holdt sine Udsvævelser inden for visse Skranker, følte hun sig lige over for sin nye Gemal befriet og løst fra saadanne Hensyn; hun foragtede den sky og tilbageholdne Tiberius, allerede fordi en Forbindelse med Livias Søn syntes en Nedværdigelse for hendes fyrstelige Blod. Og denne Mand med sit indesluttede Væsen og ubehjælpsomme Manerer, som ikke kunde byde hende en Agrippas store Navn og Krigerberømmelse i Erstatning, som oven i Kjøbet havde forsmaaet hendes tidligere Imødekommenhed, vilde nu ikke taale, hvad en Agrippa havde taalt! Dette var for meget for hendes Hovmod; hun besluttede at styrte ham, da han selv bød hende Midler dertil. Det lykkedes hende, men rigtignok kun til hendes egen Fordærvelse.

Tiberius var Aaret efter sin Formæling med Julia vendt tilbage til sine krigerske Beskæftigelser; han havde fuldendt Pannoniernes og Dalmatiernes Betvingelse, da hans Broder Drusus' uventede Død kaldte ham til Germanien. Efter at haveført Broderens Lig til Rom vendte han paa Augustus' Befaling tilbage til Rhinen for at overtage Kommandoen i det tyske Felttog. Julias ældste Søn, den 13aarige Prins Cajus, ledsagede sin Stiffader paa dette Felttog, der indbragte Tiberius Imperatortitelen og de triumfalske Ærestegn. I Foraaret næste Aar (7 f. Kr.) kæmpede han igjen i Gallien mod de urolige germanske Nabostammer uden at udrette noget betydeligt, og ved sin Tilbagekomst til Rom fandt han sin Stilling ved Hoffet

forandret. Julia, som ganske beherskede Augustus, havde begyndt at bagvaske sin Ægtefælle; paa denne Tid stod hun nemlig paa sin Magtfyldes højeste Tinde; som Moder til en talrig Familie af kejserlige Prinser og Prinsesser — en Garanti for det juliske Dynastis Varighed —, hvoraf de to ældste Sønner vare adopterede af Kejseren og betegnede som præsumptive Tronfølgere, havde Julia ikke forsømt at hæve disse, især den ældste og bedst begavede Cajus Cæsar, i Folkets Gunst og Agtelse for saaledes at stille Tiberius i Skygge. Rige Donativer uddeltes til de Soldater, med hvilke den unge Prins gjorde sit første Felttog; begge Brødrene beklædtes tidlig med høje Æresposter og bleve til den Ende af Senatet dispenserede fra den Lov, der foreskrev en nødvendig Alder; ved de Festlege, ved hvilke Kejser Augustus' lykkelige Hjemkomst fra Gallien fejredes, førte Cajus, i Bedstefaderens Sted, Forsædet ved Siden af den 2den Konsul. Fuldendelsen og Indvielsen af den afdøde Agrippas offentlige Bygninger og Anlæg blev ligeledes benyttet til at stille Julias og den hedengangne Helts Børn i Forgrunden hos Romerfolket. De Jubelraab, hvormed dette ved enhver Lejlighed hilsede Julias Sønner, hævede disses Stolthed og Anmasselse til en saadan Højde, at den yngste af Augustus forlangte Konsulatet for sin Broder. Fra den tidligste Ungdom havde Kejseren optaget dem i sit Hus, ledede selv deres Opdragelse og Undervisning; de skulde ligne ham i alt, selv i hans Haandskrift, og han hvilede ikke, førend de til Skuffelse kunde efterligne den, et lille, men karakteristisk Træk om Stifterens ængstelige Omsorg for sit Dynasti. Ved Familietaflet laa de stedse paa hans højre Side, og naar han rejste, kjørte de forud for hans egen Vogn eller rede ved Siden af ham.

(Sluttes.)

Chr. Stremme.

Det gamle Troja.*)

For 50 Aar siden stode det gamle Testament og de Homeriske Digte ved den yderste Ende af Oldtidens Erindringer og kastede som isolerede Fyrtaarne kun et usikkert Lys over den ældste Histories vidtstrakte Hav; men siden man begyndte at læse de ægyptiske Hieroglyfer og undersøge de forhistoriske Tiders Levninger, har Historiens Synskreds faaet et umaadeligt Omfang, og hine to Bøger, der syntes saa gamle, saa ærværdige og saa hemmelighedsfulde, have paa en Maade nærmet sig til os i Sammenligning med det forfærdelige Svælg, som aabnede sig bag dem. Deres Avtoritet er bleven styrket ved de nye Opdagelser, og tusende Lysstraaler have samlet sig mod disse ubevægelige Midtpunkter og forøget deres Glans; men samtidig have de borttaget noget af den Hemmelighedsfuldhed, som omgav dem; man har set dem paa deres Plads: talrige Kjendsgjerninger, som forklare dem, og som de forklare, have rejst sig omkring dem og formindsket deres kæmpemæssige Forhold, uden at rokke ved deres uangribelige Fasthed.

For kun at tale om de Homeriske Digte — siden det er Troja, vi her sysselsætte os med —, hvor mange Tvivl har der ikke lige fra Oldtiden til vore Dage været udtalt

---

*) Efter Hanno: Les villes retrouvées. Paris 1881.

om den Avtoritet, man bør tillægge dem? Man har, som bekjendt, nægtet selve Homers Existens og ment, at Iliaden og Odysseen ere Værker af en hel Digterskole. Fra et historisk Standpunkt har det været et endnu vigtigere Spørgsmaal, om de i Iliaden fortalte Begivenheder vare virkelige eller blot udsprungne af Digterens Hjærne eller maaske snarere en Række af mythologiske Ideer, laante af det fabelelskende Grækenlands rige Forraadskammer. Har Ilion virkelig været til? Have Grækerne og Trojanerne virkelig kæmpet i ti Aar om dets Mure? Dersom, som det er rimeligt, Troja har været en virkelig Stad, dersom man antager, at Digteren har ladet sig nøje med at pryde virkelige Begivenheder, Traditionen havde fortalt ham om, med de rigeste Farver, hvor er saa Grænsen for, hvad Historien bør antage som sandt? Har det trojanske Rige haft den Betydning, som Digteren tillægger det? Hvor laa Ilion? Har Homer set dets Levninger? Er der intet Spor tilbage af den gamle Kongestad?

Utallige Skrifter have søgt at svare paa disse Spørgsmaal, de have om Kap indviklet dem, og den tyske Videnskab naaede endelig den kritiske Lærdoms Højdepunkt, d. v. s. at man slet ikke mere kunde forstaa noget. Ærbødigheden mod Digteren forblindede hans Fortolkere i den Grad, at de vilde gjøre ham til en nøjagtig Annalist og en Arkæolog i deres Billede. De søgte alene hos ham selv Forklaringen af de Vanskeligheder, hans Fortælling frembød, tænkte ikke paa at skaffe sig Oplysninger uden fra og endnu mindre paa at undersøge de Ting, han har omtalt. Nu derimod have de store Fremskridt i Kundskab til den gamle Historie og den Vane, som næsten er bleven til en Mode, at foretage Udgravninger paa den gamle Kulturs navnkundigste Steder, gjort det muligt at gaa rask frem i den reale Fortolkning af Homers Text. Navnlig har Schliemann opdaget og bragt for Lyset mærkelige Ruiner, som sandsynligvis ere Levninger af det gamle Troja og i alle Tilfælde

kaste et nyt Lys over de Folks Sæder og Kulturtilstand, hvis Storværker Homer har besunget.

Den første utvivlsomme Slutning, som fremgaar af disse nye Opdagelser, er den, at Homer selv ikke har kjendt de trojanske og græske Folks virkelige Tilstand paa Ilions Belejrings Tid. Han har ikke kjendt den bedre, end Folk i Middelalderen kjendte Romerne, end Paul Veronese kjendte Jødernes virkelige Kostume ved Brylluppet i Kana, end Shakespeare havde studeret Cæsars samtidiges Sæder og Sprog, og, for at tage et Exempel fra samme Iderække, end Forfatteren til Rolandskvadet havde noget Begreb om Karl den stores sande Historie.

Homer har levet længe efter Trojas Undergang. Behøves der Beviser derpaa, kunne vi finde dem i Iliaden selv. Da saaledes Grækerne bygge en Mur om deres Lejr, klager Poseidon til Zevs over, at den vil bringe Menneskene til at glemme den Mur, han havde bygget for Laomedon i Forening med Føbos Apollon; men Zevs svarer:*)

Naar engang de haarfagre Mænd af Achaja
stævne paa Skibene hjem, til Fædrelandet tilbage,
styrt da Muren i Grus, udskyl den i Havsens Bølger,
dæk saa atter med Dynger af Sand Søkysten saa vide,
da vil Achæernes mægtige Mur udslettes af Jorden.

Senere kommer Homer tilbage til den samme Tanke; i Begyndelsen af 12te Bog fortæller han, hvorledes Poseidon og Apollon efter Trojas Fald ødelægge Muren

ved imod den at rejse de stærke
Floder, som springe fra Ida og ud i Havet sig styrte.
Flux omskifted' Apollon Flodgabenes Retning, og Strømmen
ind mod Muren han drev ni samfulde Døgn, mens Kronion
idelig regned', at Muren des før kunde skylles i Havet.
Selv foran Jordrysteren gik med sin mægtige Tretork,
ud i det bølgende Vand han styrted' Befæstningens Grundlag,
jævned saa Pladsen igjen ved det brusende Hav Hellespontos,
dækkede derpaa med Dynger af Sand Søkysten saa vide.

---

*) Iliaden Bog 7, V. 459 efter Wilsters Oversættelse.

Ved en anden Lejlighed*) spaar Poseidon, at Æneas senere skal herske over Troerne,

han og hans Børn i fjærneste Led, som fødes i Fremtid.

Hvad vise disse Steder? At Homer ligesom Nutidens rejsende besøger Trojas Plads og søger at finde den Mur, hvor fra Grækerne dreve Hektor tilbage; men for ham ligesom for os havde Jordbundens Udseende allerede forandret sig: Oversvømmelser og Sand-Opskylninger havde allerede den Gang forvandlet Landets Udseende. Et nyt Troja var bygget i det gamles Sted, og der herskede fjærne Efterkommere af Æneas. Han saae Landet og skildrer dets Bjærge, dets Himmel, dets Planter, som de gamle Helte havde set dem, og som vi endnu finde dem; men en nøjagtig Skildring af en for lang Tid siden ødelagt By: dens Mures Bygningsmaade, dens Borgs Beliggenhed, dens Gaders Retning, dens Slottes Pragt, og ligeledes Stridsmændenes Vaaben og Krigskunst, Krigens Varighed, de enkelte Kampe — hvorledes kan man fordre saadanne Oplysninger af en Digter? Han har anvendt, hvad han selv havde for Øje, paa de Helte, han besynger; det er hans Tids Grækere og, om man vil, Trojanere, som han afmaler, det er deres Vaaben, Skikke og Følelser.

Den sande trojanske Krig var allerede paa Homers Tid Gjenstand for en alt for usikker Tradition, til at han kunde sige noget paalideligt om den, og selv om han havde kunnet det, vilde han ikke have budt sine Tilhørere en saadan arkæologisk Poesi. Nu kunne vi derimod forestille os disse halvbarbariske Krigere, disse Stenalder-Mennesker i deres raa Virkelighed, saaledes som Historiens paalideligste Mindesmærker og navnlig deres egne Levninger vise os dem. Det er Schliemann, som har opgravet disse Levninger; men denne store Opdagelse har ikke tilfredsstillet den enthusiastiske Tilbeder af Homer. Med Digterens Text

*) Iliaden Bog 20, V. 307.

i Haanden har han søgt at gjenfinde enhver af dens Enkeltheder og har derved skadet sine Opdagelser, ja i manges Øjne berøvet dem al Tiltro.

I Steden for Homers Ilion har han fundet de sande Trojanere, der have levet Aarhundreder før den Digter, som har besunget dem, og han siger selv: »Under mine tre Aars Udgravninger i Trojas Dybder har jeg Dag for Dag mere overbevist mig om, at det er umuligt paa vor egen Levemaade eller paa de gamle Grækeres at grunde et tilnærmelsesvist Begreb om de fire Folks Tilværelsesmaade, der efter hinanden have beboet denne Høj, førend den blev besat af Grækerne; Samfundstilstanden maa dér have været forfærdelig; thi ellers vilde man ikke kunne forklare sig, hvorledes man stadig finder det ene Huses Mure byggede paa Ruinerne af det andet.« Ikke desto mindre har han ikke villet opgive det Digt, der havde ført ham der hen, og har villet vedblive at se den Homeriske Tids Liv i disse barbariske Tilstande. Naar han finder en Bronceplade, ser han strax deri et Skjold og giver det et Homerisk Navn; er det en Skaal, hvilken Umage gjør han sig da ikke for deri at finde Digterens *δέπας ἀμφικύπελλον*? De talrige Stenredskaber, han finder, sætte ham derimod i stor Forlegenhed, fordi Homer aldrig taler om saadanne. Saaledes gaar det stadig: hvert Øjeblik anvender han Homers Beretninger paa Gjenstande, Skikke og Steder, som Homer aabenbart ikke har kjendt det mindste til. Naar man finder Porte, er det de skæiske; finder man en Skat, er det Priamos's; opgraver man et Altar, er det Athenes Tempel.

Ved hvert Skridt modsige Kjendsgjerningerne hans enthusiastiske Paastande: man er nødt til at erkjende, at Athenes Tempel ikke existerede, at denne store Stad, Homer taler om, næppe kunde rumme 5—6000 Mennesker, at Pergamons højtpriste Borg kun har efterladt meget raa og plumpe Spor, at kort sagt det virkelige gamle Troja, som det sandsynligvis er, ikke har nogen Lighed med det Troja,

man maatte forestille sig efter Iliaden. Lad os altsaa kun tilstaa, at man i Iliaden blot maa søge en usikker Erindring om et gammelt Sagn og væsentlig støtte os paa historiske Kjendsgjerninger og Undersøgelser paa selve Stedet. Naar vi gaa saaledes til Værks, ville vi først finde et Svar paa det første Spørgsmaal, der naturlig fremstiller sig: Har Troja virkelig været til?

Ja, Troja har været til, og det trojanske Rige har været betydeligt i den fjærneste Oldtid. Det lære vi af Ægypternes Beretninger. Paa Kong Ramses den 2dens Tid brøde talrige Folk fra Lilleasien ind over det ægyptiske Riges Grænser; Pentaurs' Digt opregner dem, og de dygtigste Ægyptologer ere enige om at læse følgende Navne: Dardani, Iluna (Ilion), Leka (Lykiere), Masa (Mysere) og Akerit (Karer). Det er de samme Folk, der i 2den Bog af Iliaden nævnes som Deltagere i Trojas Forsvar. Ramses den 3dje fremstillede dernæst paa Medinet-Habus Mure Tevkrerne som et af de mægtigste søfarende Folk, der angrebe hans Rige. Det trojanske Rige har altsaa været til imellem 1500 og 1200 f. Kr.; men de Kostumer og Vaaben, vi finde afbildede i Medinet-Habu, have rigtignok ikke den fjærneste Lighed med Homers Skildringer.

Det andet Spørgsmaal bliver da: hvor har Troja ligget? Der kunde kun være Tale om to Steder: det ene i Nærheden af den nuværende Landsby Bunarbashi, det andet ved Hissarlik. For det sidste Sted, hvor den senere Oldtid havde opbygget Staden Ny-Ilion, havde allerede de gamle erklæret sig, dog med Undtagelse af den ansete Geograf Strabon. Til den sidstes Mening havde de fleste nyere sluttet sig; men Schliemann erklærede sig for Hissarlik og besluttede at støtte sig paa Udgravninger. Til at udføre denne Plan krævedes der en urokkelig Udholdenhed, en fast Tro og oven i Kjøbet en betydelig Formue. Heldigvis forenede Schliemann disse tre Betingelser.

I Aaret 1870 tog han fat paa sit store Foretagende:

han gjorde flere forberedende Rejser i Landskabet Troas og saae de Udgravninger, Konsulen Hahn havde gjort ved Bunarbashi i Aaret 1864. Man fandt vel der Levninger af en By, men de syntes alle helleniske og gik i det højeste tilbage til det 6te Aarhundrede f. Kr. Nogle Spadestik paa et Par andre Høje, der havde tildraget sig enkelte lærdes Opmærksomhed, overbeviste Schliemann om det unyttige i at foretage videre Undersøgelser dér, og han henvendte hele sin Opmærksomhed paa det Sted, han selv betragtede som det, hvor Troja havde ligget, d. v. s. de gamles Ny-Ilion nær ved den nuværende Landsby Hissarlik.

Det var ikke uden Møje, at Schliemann af de gjenstridige Ejermænd og den endnu graadigere tyrkiske Regering fik Tilladelse til at foretage Udgravninger. Den høje Ports Ministre spillede ham mere end ét slemt Puds, og Savfet Pasha, den tilkommende Underhandler med Rusland, viste allerede den Gang sin diplomatiske Kunst. Endelig overvandt dog Schliemanns Udholdenhed alle Hindringer, og den 10de Oktober 1871 kunde han gjøre det første Spadestik i Egnen ved Hissarlik. Fra dette Øjeblik af bleve Arbejderne drevne med en Virksomhed, som ikke lod sig standse, hverken ved en osmannisk Inspektørs stadige Opsyn eller de omboende Bønders Modvilje eller Vanskeligheden ved at skaffe sig Arbejdere, især i Høsttiden, ikke heller ved nogle Undersøgelsers daarlige Resultat eller de Skuffelser, som ofte maatte ramme Undersøgeren, der, som han selv siger, troede paa Homer som paa et Evangelium.

Opfyldt af sin Ide ventede han at støde paa en stor By, som efter Digterens Beretninger langt maatte overgaa den græske By, der var fulgt efter den, og kunde rumme mindst 100,000 Indbyggere. Da han dernæst var overbevist om, at den Borg, som Homer taler om, det gamle Pergamon, laa paa Spidsen af Højen, besluttede han at omfatte de Ruiner, der maatte svare til den gamle Stad, ved en Kreds

af Udgravninger og at gaa ud fra Udkanterne imod Midtpunktet. Han begyndte derfor at grave et vist Antal Brønde ved det græske Ilions Grænser; men til sin store Forundring fandt han intet, i det mindste intet, som ikke var rent græsk. Han fortsatte Udgravningerne, i det han nærmede sig til det antagne Pergamon; endnu intet, 7 Brønde bleve gravede ved Foden af Bjærget, men de bragte intet andet for Lyset end græske Mure og Potteskaar.

Lige over for saadanne Resultater var Schliemann nødt til at tilstaa, at Homer havde skuffet ham med Hensyn til Stadens Størrelse, at hvis der var et Troja, var det indskrænket til Højens Overflade, og at Undersøgelserne maatte foretages dér, hvis man vilde naa til noget positivt Resultat. De 150 Arbejdere bleve nu fordelte paa Højen, og man begyndte at grave Brønde ned til dennes oprindelige Jordbund.

En ny Overraskelse ventede Schliemann: Brøndene maatte føres til en Dybde af henved 45 Fod, førend man naaede den af menneskelige Levninger urørte Jordbund, og i Steden for Levninger af én eller to Byer fandt man 4 eller 5 over hinanden. Denne Overraskelse var unægtelig behageligere end den første; hvilken lang Udsigt aabnede der sig ikke paa én Gang for Troas's Historie! Hvor langt maatte man ikke stige op i Tiden for at finde Oprindelsen til disse mærkværdige Levninger! Den græske By, som havde bestaaet i over 1000 Aar (indtil Aar 361 efter Kr.), havde efterladt et Lag af Ruiner, der ikke var meget over 6 Fod dybt. De tidligere Ruiner maatte fordeles mellem andre Oldtidsfolk, og man ser, til hvor fjærn en Tid det mathematiske Forhold førte dem tilbage.

De fulgte imidlertid ikke regelmæssig og fredelig efter hinanden; men allerede de første Gravninger frembøde Indtrykket af voldsomme Kriser og ubarmhjærtig Ødelæggelse. Tykke Lejer af Træaske vare tydelige Spor af Ildebrande, som med ét Slag havde ødelagt Byen. Husmurene, der vare

byggede over hinanden uden Benyttelse af de gamle Fundadamenter, vidnede om Perioder af en fuldstændig Forladthed, og tydelige Tegn paa Forfald og Tab af erhvervede Kundskaber, som regelmæssig viste sig i de forskjellige Lags Kunstgjenstande, vidnede om et i visse Tidsrum indtraadt afgjort Brud i den almindelige Udvikling af den af Forgængerne opdyngede Kulturmasse.

I det første Lag fandt Schliemann altsaa Gjenstande af græsk Oprindelse, saasom en Mængde Mynter, der beviste Ny-Ilions Tilværelse indtil 361, umaadelige Levninger af den Ringmur, der var opført af Lysimachus, en af Alexanders Generaler og Efterfølgere, talrige græske Indskrifter, der gave vigtige Oplysninger om Lilleasiens Tilstand under Romerne, Ruiner af Templer, offentlige Mindesmærker og alle Slags Bygninger, som viste, hvor blomstrende Ny-Ilion havde været. Man kunde af disse Levninger slutte sig til, at Staden havde kunnet rumme henved 100,000 Indbyggere, at den havde været prydet med alt det ædleste og skjønneste, som Grækenlands og Asiens Kunster kunde frembringe — kort sagt, den havde været værdig til sine store Minder.

Man kunde heller ikke let tænke sig nogen herligere Beliggenhed for en stor By paa en Tid, da Lilleasien og Arkipelagus saa at sige vare Verdens Midtpunkt. Lad os høre Schliemanns Skildring: »Udsigten fra Toppen af Hissarlik er dejlig. Foran mig udbreder sig Trojas herlige Slette, som efter de sidste Regnskyl paa ny har dækket sig med Græs og Blomster; den blaa Hellespont begrænser den i en Times Afstand mod Nordvest. Den thrakiske Halvø strækker sig ud til en Spids, paa hvilken et Fyrtaarn hæver sig. Til venstre udbreder sig Øen Imbros, over hvilken man ser Samothrakes for Øjeblikket snedækte Bjærg; lidt længere mod Vest opdager man Athos eller det hellige Bjærg med dets talrige Klostere. Naar man igjen vender sit Blik til den trojanske Slette, ser man dér paa For-

bjærget Rhøteon Ajax's Grav, lige over for ved Foden af Forbjærget Sigeon Patroklos's Grav, paa den yderste Spids af dette Forbjærg Achilles's Mindesmærke og til venstre derfor paa selve Bjærget Landsbyen Jenishair. Der fra udstrækker Sletten sig i en Bredde af to Timers Vej; mod Vest begrænses den af det ægæiske Havs Kyst, som har en Middelhøjde af 120 Fod. Man opdager dér først Festus's Grav; det var Caracallas fortrolige, hvem dette Uhyre efter Herodians Fortælling lod forgive, da han besøgte Ilion, for at efterligne den pragtfulde Ligfærd, hvormed Achilles i Følge Homer hædrede sin Ven Patroklos. Paa samme Kyst ser man en Gravhøj, der kaldes Udjek-Tépé og sædvanlig antages for at være den gamle Æsyetes' Grav, paa hvilken efter Iliaden (Bog 2, V. 792) Priamos' Søn Polites sad og spejdede, da Achæerne landede. Imellem disse to Grave ser man Øen Tenedos stige op af det ægæiske Hav. Mod Syd udstrækker Trojas Slette sig ligeledes to Timers Vej til Bunarbashis Højder, over hvilke det høje Gargaron hæver sin snedækte Top, hvor fra Zevs skuede ned paa Grækernes og Trojanernes Kampe.«

Naar man dertil føjer, at denne Slette vandes af flere rivende Floder, som man med større eller mindre Lethed identificerer med Skamandros og Simois, kan man gjøre sig et Begreb om, hvor fortrinlig Ny-Ilions Beliggenhed var. Blandt de mange skjønne Levninger, Schliemann fandt i dette øverste Lag, ville vi blot nævne det mærkelige Relief, som fremstiller Solguden med fire prægtige Heste, der minde om Parthenons-Frisen; med Opdageren skynde vi os at naa til ældre Byer.

Efter at være kommen igjennem Ny-Ilions 6 Fod dybe Lag fandt Schliemann sig i en ganske ny og uventet Verden. Fra omtrent 6 til 22 Fods Dybde herskede et Lag af Levninger, som syntes at henhøre til Folk af arisk Race, hvor Kunstgjenstande og Ruiner af betydelige Bygninger næsten ganske manglede; men underlig formede Lerkar fandtes i

Mængde, og Stenredskaber bleve talrigere, jo længere man kom ned, medens Jærnredskaber fuldstændig manglede, og Kobbergjenstande efterhaanden bleve sjældnere. Det var vist nok ikke det, Schliemann søgte: Opdagelsen svarede ikke til den Ide, man kunde gjøre sig om Homers prægtige Troja. Der var ingen Marmorslotte eller Stenbygninger; men betydelige Spor af Aske vidnede om, at Byerne havde været byggede af Træ. Lerkarrene, den betydeligste Levning, som man fandt, viste en plump Kunst og en stadig Decadence, og der var ikke noget Spor af Magt eller Rigdom, der i nogen Maade kunde retfærdiggjøre det Ry, som det trojanske Rige har efterladt.

Til disse almindelige Vanskeligheder kom der særlige Tvivl, som gjorde det allerede saa dunkle Problem endnu mere indviklet. Fra de første Skridt fandt man en umaadelig Mængde Redskaber af brændt Ler i Form af en Top eller snarere gjennemboret Dobbeltkegle, hvis Brug syntes aldeles uforklarlig. Disse Gjenstande vare sædvanlig dækkede med Indskrifter eller Tegn af en ganske ukjendt Art. Dernæst havde de fleste af de hele Kar, man fandt, en højst ejendommelig, skjønt plump Form: man gjenkjendte paa dem tydelig Øjne, en Slags Næse, Bryster, en Navle, undertiden ogsaa paa Siderne Arme eller noget lignende. Skulde man deri se en plump Efterligning af et Kvindelegeme eller, som Schliemann paastod, en Gudinde med Uglehoved, Homers Athene glavkopis? Hans Iver for at bringe alle disse Fund i Overensstemmelse med Homers Skildringer forøgede endnu Vanskelighederne.

Heldigvis opholdt den ivrige Forsker sig ikke længe ved disse Spørgsmaal, men fortsatte sine Undersøgelser og steg bestandig dybere ned. Han fandt da for det første Gjenstande af samme Art som de forrige, men bedre udførte, og dernæst talrige Metalredskaber, Gjenstande af Kobber og Bronce og en Skat af kostbare Smykker. Da han saa oven i Kjøbet stødte paa Ringmure, solide Bygnings-

fundamenter, Levninger af Altare, Templer og Gadebrolægning, og da alt dette bar tydelige Mærker af en voldsom Ødelæggelse ved en almindelig Ildebrand, kunde Schliemann forkynde, at han havde fundet det gamle Troja. Undersøgelserne, som ledede med stor Indsigt og Iver i Aarene 1871—73, bragte følgende Opdagelser:

Staden, der var langt mindre, end man skulde have troet efter dens vidunderlige Historie, var bygget paa Hissarlik-Højens Overflade; dens stærkeste Punkt strakte sig ud i en Spids over Sletten, der udbredte sig mod Nord til Havet. Dér laa Borgen, Pergamon, som beherskede Sletten og var bygget af Sten og Bjælker. En Ringmur omgav Byen, og nogle Dele af denne tjente, som det synes, tillige til at støtte Terrasser, som bare de vigtigste Bygninger. Den synes at have haft en Højde af 16 til 18 Fod og var opført af store hvide utilhugne Stene, som vare taarnede oven paa hinanden uden Bindemiddel. Længst mod Vest hævede sig et 20 til 25 Fod højt Taarn paa Bakkefladens højeste Punkt, hvor fra man ser vidt ud over Sletten og Havet, og Schliemann saae naturligvis i det Ilions store Taarn, hvor hen Andromache ilede, da hun hørte, at Troerne vare i Nød og Achæerne sejrede (Iliaden Bog 6, V. 386).

Fra det indre af Byen førte en Gade til Porte, gjennem hvilke man steg ned i Sletten. Denne Gade, som er funden i en Dybde af henved 30 Fod, var 16 Fod bred og bro med tykke Stenfliser; den gik mod Sydvest og havde en stærk Skraaning mod Sletten. Ved Gadens Ende fandt Schliemann to Porte med et Mellemrum af henved 20 Fod; den ene af dem var 12 Fod bred; man fandt endog Slaaer eller store Nøgler af Kobber, der havde tjent til at lukke dem. Det var naturligvis meget fristende at identificere denne Dobbeltport mod Iliadens skæiske Porte. Rigtignok stemmer det slet ikke med Ruinernes Beliggenhed, at Hektor hos Homer paa sin Vej fra Pergamon til de skæiske

Porte kommer igjennem hele Byen; men her antager Schliemann, at Digteren ikke har haft en nøjagtig Kundskab om Stederne; heri har han vistnok fuldkommen Ret, men han tænker ikke paa, at han herved modsiger de fleste af sine Paastande.

Det var altsaa her, efter Schliemanns Mening, hvor Troernes gamle Drotter sade, da de saae Helene nærme sig, og priste hendes Dejlighed (Iliaden Bog 3. V. 149 ff.). Hvo vil vel dadle den dristige Forsker, som ved sin levende Indbildningskraft og faste Overbevisning blev opretholdt i sine Undersogelser, og som uden denne sikre Tro vistnok aldrig vilde have tænkt paa at foretage dem?

Med Hensyn til religiøse Mindesmærker vare Schliemanns Udgravninger mindre heldige. I Begyndelsen troede han rigtignok at have opdaget Pallas Athenes Tempel i Nærheden af Pergamon; men det viste sig snart, at det ikke var andet end et halvmaaneformigt Altar; naar han dog vil indvie dette til »Athene med Uglehovedet«, har han ingen anden Grund, end at det ligger lige under Ny-Ilions græske Athene-Tempel.

Langt heldigere var Schliemann med Hensyn til alt, hvad der vedkommer de gamle Trojaneres Privatliv, og heri bestaar hans Opdagelses Hovedudbytte. Ved Siderne af den brolagte Gade bragte man flere Levninger af gamle Huse for Lyset. Deres Form var for en stor Del bevaret, og Schliemann sammenligner dem med Husene i Pompeji. Det betydeligste er det, han har døbt med Navnet: Priamos's Palads. Dets Mure havde en ulige Tykkelse og vare opførte af Stene, der vare forbundne med Ler; indvendig vare de overstrøgne med en gul eller hvid Puds. I nogle Værelser var der Flisegulv, i andre synes der at have været et Trægulv, som ved Ildebranden har efterladt en tyk Aske. Foruden umaadelige Masser af denne røde eller gule Aske fandt man i mange Værelser Levninger af Husgeraad, i nogle prægtige 6 til 8 Fod høje Krukker, som rimeligvis

have indeholdt Drikkevarer. I selve Værelserne og rundt omkring Ruinerne, hvis Mængde synes at vidne om flere Stokværk, laa der talrige Menneskeben, et Sted to hele Skeletter med Hjælm paa Hovedet og den lange Lanse ved Siden, Krigere, som sandsynligvis vare faldne under Forsvaret af deres Arne.

Skjønt Byen ingenlunde svarer til de Homeriske Forestillinger og efter Schliemanns egen Tilstaaelse ikke har kunnet rumme mere end 5000 Indbyggere, vise hans Opdagelser dog, at den har været rig paa mangfoldige Gjenstande af Metal og især af brændt Ler. De sidste vare i Almindelighed plumpe i de øvre Lag, men syntes at blive finere, naar man steg ned til de ældste Tider. De ere formede af en Lerart, som i Brændingen antager gule eller sorte Farver; undertiden ere raa Tegninger ridsede paa Leret, medens det endnu var frisk.

En ejendommelig Art af Lerkar ere de oven for omtalte Vaser med Uglehoved, som Schliemann kalder dem. Undertiden er det hele Karret, undertiden kun dets øvre Del, som fremstiller et Billede, hvorpaa man let kan kjende to buede Øjenbryn, to store runde Øjne, en Næse eller et Næb, et Par Øren eller noget lignende. Naar Vasen er stor nok, ere disse Træk anbragte paa Halsen, og paa den nedre Del finder man saa to Bryster, en Navle og ofte Hanke i Form af Arme. Undertiden gjøre ogsaa et Halsbaand eller et Skjærf Kunstnerens Hensigt, at fremstille et Kvindelegeme, endnu tydeligere. I den øvre Del ser Schliemann, som sagt, et Uglehoved. Uglen er, som bekjendt, Pallas Athenes hellige Fugl; da nu Pallas efter Homer var særlig tilbedt i Troja, mener han, at Troerne have sat et Dyrehoved paa Gudindens Legeme ligesom Ægypterne. Uheldigvis er der imidlertid slet ingen Rimelighed i denne Opfattelse: paa mange af Billederne er det ganske tydelig et menneskeligt Ansigt med en Næse og en Mund.

Den allertalrigste Art Gjenstande af brændt Ler er de

besynderlige Toppe eller Dobbeltkegler, om hvis Brug man har opstillet mange mere eller mindre fantastiske Formodninger. Snart har man villet gjøre dem til Fiskeredskaber, snart til religiøse Symboler, snart til Redskaber til at tænde Ild med, snart til Væverskytter; men ingen af disse Forklaringer synes at passe til deres Mængde, Form og Udsmykning. Lige saa lidt har man hidtil kunnet forklare de hemmelighedsfulde Tegn, som findes paa nogle af dem: Burnouf har med stor Dristighed erklæret et af disse for Tegnet paa den hellige Ild, Agni, medens han i en anden Indskrift har villet gjenkjende kinesiske Bogstaver! Det synes virkelig at være en Skrift, og man tror nu, at denne nærmer sig til det ældste eller fønikiske Alfabet, og at Sproget er ældgammelt Græsk.

Vi skulle nu omtale de i Hissarlik fundne Gjenstande af Metal: Kobber, Bronce, Guld, Sølv og Elektron (en Blanding af Guld og Sølv). Deraf, at Brugen af disse Metaller har været hyppig hos Folkene i Troas, maa man ikke slutte, at de vare fuldstændig udtraadte af Stenalderen; Schliemann har fundet mange Redskaber af Flint og Diorit. Homer omtaler rigtignok aldrig Redskaber af af denne Art; men dette beviser kun, at han havde meget ufuldkomne Forestillinger om det Folks Kulturtilstand, hvis Heltegjerninger han fortalte efter Traditionen. I Virkeligheden maa Schliemanns Trojanere have levet i Overgangstiden fra Stenalderen til Broncealderen: man forstod allerede at forarbejde Metaller; det betydelige Antal af Støbeformer, man har fundet, beviser det med fuldkommen Sikkerhed. Naar Sten- og Benvaaben have Overvægten, kommer det af økonomiske Grunde og maaske af en Levning af gamle Sædvaner.

Metalforarbejdelsen, som maaske er indført fra Fønikien, og Sammensmeltningen af forskjellige Stoffer blev hos disse Folk drevet vidt nok til at kunne anvendes med Held paa enhver Slags Gjenstande, der vare nødvendige til Forsvar,

Pynt og det huslige Livs Brug. De forstode endog at skaffe sig Tin, som ikke fandtes i deres Lande. Gulv, Sølv, Kobber, Bly fandtes der nok af; men Brugen af Jærn have de ikke kjendt. De betydeligste Metalgjenstande, Schliemann har beskrevet, høre til den Skat, hvis Opdagelse saa skjønt satte Kronen paa den taalmodige Oldgranskers Arbejder og Undersøgelser, og hvis Navnkundighed nu er saa stor i den Verden. Lad os høre Schliemann selv fortælle, hvorledes han gjorde dette skjønne Fund:

»Da jeg gravede under en Mur i Nabolaget af Priamos's Palads, stødte jeg paa en stor Gjenstand af Kobber. Den tildrog sig saa meget mere min Opmærksomhed, som jeg troede at gjenkjende Guld bag ved den. Oven over hævede sig et Lag paa 4 til 6 Fod, med en Tykkelse af over 5 Fod, af rød Aske blandet med forkullede Levninger og haardt som Sten, der igjen bar den omtalte Mur, som er henved 20 Fod høj og henved 6 Fod tyk, bygget af svære Stene og Ler, og som maa stamme fra de nærmeste Tider efter Trojas Ødelæggelse. For at unddrage denne Skat fra mine Arbejderes Graadighed og bevare den for Videnskaben maatte jeg skynde mig stærkt, og skjønt Frokosttiden endnu ikke var kommen, lod jeg strax raabe »païdos«, et Ord af uvis Oprindelse, som er gaaet over i det tyrkiske Sprog, og som man her anvender for at betegne Hviletimen. Medens nu mine Folk spiste og hvilede sig, arbejdede jeg selv med en stor Kniv for at drage Skatten frem; det lykkedes kun med stor Anstrængelse og megen Fare; thi den store Mur, under hvilken jeg arbejdede, kunde let styrte ned over mig; men jeg tænkte næppe derpaa, dreven til Dumdristighed ved Synet af en Mængde Gjenstande, som hver især havde en uskatterlig Værd for Videnskaben. Imidlertid vilde Bortførelsen af denne Skat have været mig umulig, hvis ikke min kjære Hustru stadig havde holdt sig rede til at indhylle Gjenstandene, efterhaanden som min Kniv løsnede dem, i sit store Shavl og bringe dem bort.«

Efter at have beskrevet de vigtigste paa dette Sted fundne Stykker og bestræbt sig for at bringe dem i Overensstemmelse med Homers Angivelser tilføjer Schliemann følgende Bemærkninger: »Da jeg fandt alle disse Gjenstande samlede eller stillede inden i hinanden i en firkantet Dynge paa Muren, synes det vist, at de vare indpakkede i en Trækasse af den Art, som omtales i Iliaden, og det er saa meget sikrere, som jeg ved Siden af dem fandt en Kobbernøgle. Man maa antage, at en af Priamos's Familie, efter i Hast at have kastet Skattens Stykker i Kassen, har bortført denne uden at give sig Tid til at tage Nøglen af; men ankommen paa Muren er han bleven indhentet af Fjenderne eller Ilden og har maattet efterlade Kassen, som den røde Aske og Stenene af det hosliggende Kongeslot strax har dækket i en Højde af 4 til 5 Fod. Maaske den ulykkelige, som havde gjort dette Flugtforsøg, har været Ejermand til den Hjælm, som er funden i et Kammer i Slottet ved Siden af det Sted, hvor Skatten laa, i Forbindelse med en tyk Sølvvase og inden i denne en elegant Skaal af Elektron. Ilfærdigheden og Angesten, hvormed man havde pakket de kostbare Gjenstande i Kassen, bevises bl. a. ved Indholdet af den største Sølvvase, i hvis Bund jeg fandt to prægtige Guld-Diademer, et Hovedbind og fire kunstig forarbejdede Guld-Berlokker. Oven over disse Gjenstande fandtes 56 Guld-Ørenringe og 8750 smaa Cylindere, Ringe, Prismer, gjennemborede Kegler, Knapper o. s. v. af samme Metal, som aabenbart hørte til andre Smykker. Der over laa endnu 6 Guld-Armbaand og allerøverst i den store Sølvvase to smaa Guldskaale.«

Denne Opregning af de Stykker, som fandtes i Sølvvasen, giver blot en Forestilling om, hvor betydelig Skatten var i sin Helhed: store Kobberplader af omtrent 1½ Fod i Diameter, Guldflasker, Skaale af forskjellige Former, uforarbejdede Guld- og Sølvbarrer, Vaser af Guld, Sølv og Elektron i alle Størrelser, 13 Lansespidser af Kobber, be-

stemte til at fæstes i Skafter, Stridsøxer, Knive og Dolke af Kobber, en umaadelig Mængde af al Slags Pynt, bl. a. Armbaand saa smaa, at man næppe kunde faa en tiaarig lille Piges Arm der igjennem; Halsbaand af Perler eller Metalkorn, Ringe, Haarnaale, og alt dette af et fint og fuldendt Arbejde, som ikke har laant noget af fønikiske, ægyptiske eller assyriske Former, sande Frembringelser af en national Industri, som give en høj Ide om det Folks Rigdom og Kunstfærdighed, der har efterladt saa mærkelige Spor af sin Civilisation.

Af enkelte Stykker kan fremhæves et smukt Guld-Drikkekar i Form af et Skib, som vejer over et Pund og er forsynet med to Hanke; paa hver Side har det en Munding til at drikke af, af ulige Størrelse. Schliemann formoder, at Værten bød sin Gjæst den brede Aabning efter selv at have vædet sine Læber med den snævre. Fremdeles Ørenringe i Snegleform, Armbaand, der sno sig som Slanger om Armen; prægtige Hovedbind af en barbarisk, men unægtelig Elegance: naar man føjer Stykkerne sammen, bestaa de af et Slags Guldbaand i en Længde af henved 1½ Fod, ved begge Enderne lange Frynser bestemte til at hænge ned over Tindingerne, imellem dem en Række af 40 til 50 kortere Frynser, alle af Guld, som dække Panden med et Slags bevægeligt Diadem.

Man har villet sætte den gamle trojanske Kunst i Forbindelse med den assyriske; men Ligheden er kun ringe, og de Gjenstande, som Schliemann har fundet, synes tvært imod at vidne om en aldeles ejendommelig og national Udvikling. Hvor betydelige de end kunne være, have de dog ikke den majestætiske og fuldendte Karakter som Ninives og Babylons gamle Mindesmærker; og fra et kaldæisk Synspunkt vilde de Folk, som beboede Schliemanns Ilion, snarere synes Barbarer. Naar vi ville søge arkæologiske Analogier, synes Lenormant snarere at have Ret i at sammenstille vore Troere med de gamle Folk paa Øerne i det ægæiske

Hav, særlig Santorin. Sikker vilde denne Sammenstilling blive, dersom Hypothesen om et beslægtet Sprog hos disse forskjellige Folk traadte ud af den usikre Skikkelse, som den endnu har. Et andet Bevis for denne Mening er, at Thebanere og Achæere synes betegnede som Forbundsfæller i de ægyptiske Lister, som opregnede de Folk i Asien og Evropa, der havde forenet sig for at plyndre Faraonernes Rige.

Man maa imidlertid her gaa til Værks med den største Forsigtighed. Det arkæologiske Stade, paa hvilket man saa gjærne stiller sig for at forfølge disse Undersøgelser (thi det er det, som yder de fleste og betydningsfuldeste Vidnesbyrd), er meget usikkert. At finde Analogier i Form, Dekoration, Forarbejdelsesmaade af visse Kar eller Vaaben, er ingen tilstrækkelig Grund til at antage Identitet af Civilisation eller Samtidighed i Existens og Udvikling. Man maa ikke glemme, at Menneskeaanden, i det den gaar ud fra samme Punkt i Uvidenhed og Udygtighed, følger de samme Veje i sin Udvikling for ofte at naa til lignende, undertiden identiske Resultater. Det er t. Ex. mærkeligt, at de Sager af brændt Ler, man har udgravet i Peru, have stor Lighed med dem, vi oven for have omtalt. Der er samme Usikkerhed i Haandarbejdet, samme Ubehjælpelighed i Fremstillingen af Menneske- og Dyreskikkelser, samme Inspirationer i Dekorationens Motiver. Schliemann vilde maaske glæde sig ved i disse amerikanske Lersager at finde flere »Athener med Uglehovedet«; men man kan dog ikke af disse Ligheder slutte sig til Forbindelser imellem de gamle Peruvianere og Trojanere.

Naar vi nu ville sammenfatte Resultatet af Schliemanns mærkelige Opdagelser, maa vi tilstaa, at vi endnu ikke kunne bestemme det trojanske Riges Tid, men hvor mange værdifulde Oplysninger have vi ikke faaet om dette gamle Folk! Have vi ikke paa en Maade set dem leve op for vore Øjne? Deres Skikke og Huse, de Forsøg, deres

endnu barnlige Hænder gjorde paa at gaa over fra Brugen af Sten til Brugen af Metal, Kjærligheden til Pynt og Klingklang, som nærmer dem til alle halvciviliserede Folk, deres bevægede, usikre Liv, endelig den sidste Kamp, som de maatte udholde mod en til Slutningen sejrrig Fjende, Visheden om og næsten Synet af den Katastrofe, i hvilken de gik til Grunde, i det de forsvarede sig lige til deres sidste Forskansning midt i en By, der var et Rov for Flammer — det er det Skuespil, som har oprullet sig for vore Øjne. Syntes ikke den Aske, Schliemann har udgravet, endnu varm af denne store Ulykke? Maa man ikke røres ved Tanken om, hvad disse Fortidens Mennesker have lidt, selv om der ikke var Tale om Troja og den Kamp, Homer har besunget?

Thi — lad os til Slutning gjentage det — for os er det Stedet, hvor Troja har staaet, »ubi Troja fuit«. Uagtet al Usikkerhed i Forklaringen af nogle Kjendsgjerninger, uagtet Umuligheden af at bringe Schliemanns Opdagelser i Overensstemmelse med Homers Beretninger, ja vi havde nær sagt, paa Grund deraf; uagtet den næsten forhistoriske Tidsalder, til hvilken vi maa vise den navnkundige Belejring tilbage, tvivle vi dog ikke om, at det er Troja, som den dristige, udholdende Oldgransker har opdaget. Stedet svarer til det traditionelle Sted, hvor Troja maa have ligget, og de fundne Gjenstandes Ælde passer godt til det lange Mellemrum, Homers Sange forudsætte mellem Begivenheden og den Tid, da den blev besungen. Desuden er det umuligt, at et Rige, som var mægtigt nok til at indpræge et uudsletteligt Minde i Menneskenes Erindring, ikke skulde have efterladt noget Spor paa den Jordbund, hvor det har levet. Schliemann kan derfor med god Grund som sidste afgjørende Grund mod dem, der ville nægte hans aabenbare Resultater, anføre: »Dersom det ikke er det historiske Troja, saa vís os et andet!«

S. B. Thrige.

Julia, Augustus' Datter.

(Et Livsbillede fra det romerske Kejserhof.)

(Slutning.)

III.

Da Tiberius vendte tilbage fra sit tyske Felttog, bemærkede han snart, at hans Stilling var undermineret. Folket modtog ham koldt, af de unge Prinser behandledes han med krænkende Hovmod, af den almægtige Julia med hendes talrige Tilhængere forfulgtes han med skærende Haan. De fornemme Kredse i Rom angrebe med ubønhørlig Spot den tolerante Ægtemand, hvis Hustrus Kjærligheds-forbindelser vare en offentlig Hemmelighed. Trods alt dette havde Tiberius kunnet hævde sin Stilling, da den ham af Kejseren skjænkede Udmærkelse, den tribuniciske Magt paa 5 Aar, i Magt og Anseelse hævede ham op over alle andre; men Augustus' Fremgangsmaade ved Agrippas og Tronfølgeren Marcellus' Rivalitet gjentog sig nu, maaske ikke uden Julias Indvirkning. Den kloge Mæcenas, Kejserens mangeaarige tro Raadgiver, den eneste, som maaske her havde kunnet skride ind, var død, og Julia havde nu et desto friere Spil for sine Rænker, da hendes Fader, Kejseren, kun nærede liden Sympathi for Stifsønnen, men derimod den ømmeste Forkjærlighed for Julia og hendes Børn. Det faldt let at bestemme ham til at fjærne Familiefredens Forstyrrer paa en god Maade fra Rom, Tiberius blev over-

rasket med en Ordre fra Kejseren om at drage til Armenien og udjævne de ved Kong Tigranes' Død og Parthernes Indfald i Landet opstaaede Forviklinger. Denne Mission var i Virkeligheden intet andet end en Slags ærefuld Forvísning for at fjærne den fortjente og derfor frygtede Tiberius fra Regeringens Midtpunkt; Julia kjendte sin Husbond nok til at forudse Følgerne. Tiberius følte sig dødelig fornærmet ved denne Sendelse, hvis skjulte Hensigt han let gjennemskuede; han var en langsom Natur, besad ingen hurtig Handlekraft, derimod et Sind, som følte ufortjente Krænkelser dybt. Han havde været sin Moder en lydig Søn, sin kejserlige Stiffader en tro Tjener; sin ægteskabelige Lykke havde han, vistnok ikke uden Smerte, bragt begge som et Offer. I Krig og Fred havde han ydet vigtige Tjenester, aldrig gjort sig til af disse, men stedse baaret et beskedent Væsen til Skue. Paa dette Sind gjorde Kejseren Regning; men denne Gang bedrog han sig; Tiberius var ingen Agrippa og vidste alt for godt, at han ikke turde tillade sig, hvad hin under lignende Omstændigheder havde gjort. En mørk Fortrydelse, en uimodstaaelig Længsel efter at unddrage sig de trykkende Forhold, Prinsernes Misundelse, den fornemme Verdens Spot og Stiklerier, og fremfor alt Samlivet med den forhadte Julia bemægtigede sig hans Sjæl. Maaske var heller ikke den Tanke ham fremmed at lade den utaknemmelige Stiffader føle Savnet af en uundværlig Medhjælper; saaledes erklærede han til Verdens Forundring, at han følte sig for anstrængt til at tiltræde det nye Felttog og udbad sig Fritagelse for Forretningerne for i Stilhed at kunne leve for Videnskab og Litteratur og saaledes gjenvinde sin Sundhed. Ingen Forestillinger eller Bønner formaaede at bringe ham fra denne Beslutning, som han fastholdt med sit medfødte Stivsind; han forlod Hovedstaden og gik til Rhodos. Augustus følte dette Skridt endnu bitrere, da Tiberius rejste alene uden Julia og saaledes paa en tydelig Maade udtalte sin Skilsmisse fra hende. Plinius tæller da

ogsaa denne Stifsonnens beskæmmende Bortrejse mellem de svære Ulykker, som hjemsøgte Augustus. Nu begyndte den Sæd at modnes, han selv havde udsaaet, og Nemesis rammede ham der, hvor han dybest kunde saares, i sin Families Skjød.

Julia triumferede. Med haanlige Blikke saae hun den forhadte »Pedant« romme hende Marken. Hvor spottede hun ikke den kortsynede Politiker, der ikke betænkte, at han med dette Skridt tilføjede Kejseren en Krænkelse, som han aldrig kunde tilgive! Medens Livia var haardt truffen ved dette Sønnens Skridt, delte Scribonia, Julias Moder, og alle Livias og hendes Søns Fjender Julias Glæde; nu gjaldt det at benytte den vundne Fordel og udvide det mellem Tiberius og hans Stiffader opstaaede Brud til en Kløft, som gjorde den bortrejstes Tilbagekomst umulig og for bestandig friede det juliske Hus fra de forhadte Claudier, og det kan næppe drages i Tvivl, at Julia havde naaet dette Maal, hvis hun havde sat en Skranke for sin tøjlesløse Letfærdighed. Blandt hendes hemmelige Elskere stod en af Datidens »Løver«, Sempronius Gracchus, øverst; hans Familie hørte til Roms berømteste Slægter, han selv var Mester i mange Kunster og Færdigheder, besad en betydelig Aandsbegavelse og en indsmigrende Veltalenhed, som var desto farligere, da han anvendte den i slette Øjemed. Han havde allerede forført Julia, medens hun var Agrippas Gemalinde, og vilde ikke opgive sin Erobring efter hendes Formæling med Tiberius. Vi omtalte, at Julias 3dje Ægteskab i Begyndelsen stillede sig bedre, end begge Ægtefæller havde ventet, og de levede endogsaa i en temmelig god Forstaaelse. Julias Hjærte var egentlig ikke slet, men kun fordærvet ved Sanselighed og Letsind, ved Hovmod og Stolthed og det sædelige Forfald, som omgav hende; men den Mand, til hvem hun engang havde hengivet sig, vilde ikke slippe sit Bytte; hans listige Veltalenhed hidsede den lidenskabelige Kvinde til Trods mod hendes nye Ægtefælles Formaninger.

Denne Fornyelse af den gamle Kjærlighedsforbindelse med Sempronius synes at have været den egentlige Aarsag, hvorfor Tiberius strax efter sit Barns Død brød med hende.

Ved Tiberius' Selvforvísning fik Sempronius frit Spil, og han skyndte sig med at benytte Lejligheden til at bringe den forhadte Ægtemand i Fordærvelse. Fremfor alt kom det an paa at indtage den fornærmede Kejser mod den utaknemmelige og stivsindede Svigersøn; det var Sempronius — saaledes i det mindste troede man —, der smeddede de Breve, i hvilke Julia anklagede sin Husbond og rejste Faderens Forbitrelse til en Højde, som kostede Tiberius syv Aar af hans Liv og bragte ham hans Undergang nær. Saaledes hengik fire Aar fra den Dag, da Tiberius havde forladt Rom og Italien; hans Gemalinde og hendes Elsker havde vidst at bringe det dertil, at den frivillige Forvísning forvandlede sig til en ufrivillig, og Tiberius maatte føle Sandheden af det Ord, at den fraværende altid har Uret. Julias Sønner voxede efterhaanden til, og hun undlod ikke at indtage dem grundig mod Stiffaderen og at indpode dem det Had og den Foragt, hun selv nærede for ham.

Augustus plejede undertiden i sine Venners fortrolige Kreds at sige, at han havde to Døtre, som det var lige vanskeligt at styre og behandle;*) saa længe Julia levede som en ung Pige, velbevogtet under hans Øjne i Kejserpaladset, havde han holdt den sig skjønt udfoldende Prinsesse for et Mønster paa kvindelig Dyd, ja, selv efter at hun havde været gift med Agrippa i sex Aar, sagde han ved den dydige Cornelias Død, at hendes Livsvandel havde været saaledes, som det passede sig for hans Datters Søster (Halvsøster).**) Naar der alligevel undertiden rejste sig Bekymring for Datteren

---

*) Macrobius' saturnalia: Duas se habere filias delicatas, quas necesse haberet ferre, rem publicam et Juliam.

**) En Datter af Scribonia i et tidligere Ægteskab.

i Faderens Sjæl og Tvivl om hendes ægteskabelige Troskab, beroligede han sig igjen, naar han betragtede hendes Born, som alle bare Agrippas umiskjendelige Træk.

Hun stod nu i Begyndelsen af sit 38te Aar, i en Alder, hvor hun alt længe havde overtraadt Ungdommens Dørtærskel; dog vedblev hun at misbruge sin sjældne Lykke og Faderens Overbærelse; de elskværdige Egenskaber, hun besad og som paa ny henrykkede Faderen, vendte sig til hendes egen Fordærvelse og Undergang. Flere Træk af denne hendes Aandrighed og Vid ere os overleverede. Augustus havde ofte indskærpet hende, skjønt altid med den Blanding af Alvor og Overbærelse, som betegnede hans Forhold til hende, at hun dog i sin ydre Optræden maatte holde Maade med sit prægtige og elegante Toilette. Saaledes viste hun sig engang for ham i en saadan Pynt og læste i hans tavse Øje Dadel og Bebrejdelse; den følgende Dag fremstillede hun sig i en ganske anden Dragt og hilste sin kejserlige Fader med en værdig Matrones Anstand. Augustus, der Dagen forud havde behersket sin Misfornøjelse, kunde nu ikke tilbageholde sin Glæde. »Din Paaklædning i Dag, Julia!« udraabte han, »passer bedre for Augustus' Datter end den i Gaar!« »Det kommer deraf,« udbrød den aandrige Prinsesse, »at jeg i Dag har pyntet mig for min Faders Øjne, i Gaar for min Mands.« En anden Gang ved en Gladiatorleg, som Kejserfamilien overværede, tildrog Livias og Julias forskjellige Optræden sig den almindelige Opmærksomhed; Livia var omgiven af lutter ældre værdige Adelsmænd, medens der om Julia sværmede en hel Skare unge Mennesker, som paa Grund af deres Letsind og Daarskaber just ikke havde det bedste Navn i Rom. Faderen sendte hende en Billet, hvori han gjorde hende opmærksom paa denne Forskjel. men kunde næppe holde et Smil tilbage, da hun besvarede Billetten med de Ord: »Ogsaa mine ville blive gamle med mig!« Hvor vidt Faderens Opmærksomhed og Omhyggelighed for sin Yndling gik, kan følgende

Træk bevise. Julia var nu i en Alder, da Toiletkunster allerede maatte hjælpe paa den aftagende Skjønhed; hun havde tidlig faaet graa Haar, som hun hemmelig lod fjærne. Augustus' pludselige Indtræden i hendes Paaklædningsværelse overraskede engang hendes Kammerpiger under denne Beskæftigelse; skjønt de hurtig afbrøde Arbejdet, bleve dog Sporene deraf tilbage i enkelte graa Haar paa Fyrstindens Klædning. Augustus lod, som om han intet mærkede, men begyndte en længere Samtale om forskjellige andre Ting, ledede Samtalen hen paa Julias Alder og gjorde hende pludselig det Spørgsmaal, om hun efter nogle Aars Forløb heller ønskede at være graahaaret eller skaldet. »Jeg?« var hendes Svar, »jeg vil helst være skaldet.« »Du lyver,« vedblev Faderen smilende, »hvorfor lader du da dine Piger saa hurtig gjøre dig skaldet?«

Hvis Julia fandt sig i at høre saadanne Formaninger af sin kejserlige Fader, traadte hun med hele sin medfødte Stolthed dem i Møde, som i Tillid til Augustus' Fortrolighed vovede at bebrejde hende hendes luxuriøse Taffel og Hofstat og anbefale hende Faderens Tarvelighed som et efterlignelsesværdigt Exempel; hun affærdigede dem med det fyrstelige Svar: »Hvis min Fader tør glemme, at han er Kejser, er det derimod min Pligt at huske paa, at jeg er Kejserens Datter.«

Det maa i Sandhed have været en fortryllende Kvinde, denne Kejserdatter med sin fine mangesidige Dannelse, sin Kjærlighed til Litteraturen, sin uimodstaaelige Elskværdighed og hjærtevindende Venlighed, der henrev Alverden, selv dem, for hvem hendes Fejl og Laster ikke vare nogen Hemmelighed. Det var et af sælsomt blandede Elementer og Egenskaber sammensat Væsen, som bestandig maatte vække Opsigt og Forbavselse. Dog just denne Blanding af den fineste Kultur og raaeste Sanselighed, af glimrende æsthetisk Uddannelse og kynisk, moralsk Fordærvelse karakteriserede det daværende Samfundsliv i de højeste Kredse. Den vilde

Daadskraft, den hensynsløse Energi, den forvovne Ærgjerrighed, som tidligere havde skaffet sig Luft i det offentlige Liv, paa Forum, i Folkeforsamlingerne og i hidsige Partikampe, saae sig nu fortrængt til Privatlivets smaalige Rænker, til litterære og selskabelige Interesser, og tabte sig i Luxus, raffineret Livsnydelse, dristige Kjærlighedsæventyr, nu og da i farlige Sammensværgelser. Ved Monarkiets Oprettelse under Augustus koncentrede det historiske Statsliv sig mere og mere om Herskerens Person og hans Hus; Damerne, særlig Kejserhusets Damer, og deres Rænker begyndte at spille en Hovedrolle i dette Statsliv. Sædernes Forfinelse i denne saakaldte Litteraturens »Guldalder« var kun en broget Overflade, som skjulte Tidens og Samfundets Brøst. Den fine Smag, den søgte Ynde og Elegance i Omgangslivet skjulte under sin glinsende Fernis den forfærdeligste Usædelighed og Mangel paa enhver Grundsætning. Kejser Augustus, den store Sædernes Gjenopretter, havde intet herimod; han selv var i sit Liv og sine Handlinger kun beflittet paa at bære det ydre Skin og Velanstændighed til Skue; den indre Sædelighed var den store Skuespiller ligegyldig. For Folket: Brød og Lege, for Adelen: Livsnydelse og Lediggang — det var hans Politik. Offentlig en Forsvarer af Ægteskabets Hellighed og hemmelig en samvittighedsløs Overtræder af dets Love, en Sædelighedens, en Dydens Herold, men hvor det gjaldt hans Fordel, ikke vigende tilbage for noget forbryderisk Middel, opdrog han i Rom en Slægt af lignende Hyklere; men der gaves Naturer, som ikke kunde bære denne ydre Hellighed til Skue, og til disse hørte Julia. Saa tunge og svære de Beskyldninger ere, der hvile over hendes Minde, Hykleri og Forstillelse ere aldrig blevne lagte hende til Last; hun var Resultatet af sin Tid og ikke værre, maaske endog bedre end denne; men det forvovne Mod, hendes høje Stilling indgav hende, og hendes lidenskabelige Temperament drev hende ud over de Hensyn, Augustus just fordrede iagttagne

af sin Families Medlemmer. Synkende dybere og dybere forglemte hun efter Tiberius' frivillige Fratrædelse, i sin Higen efter at nyde Ungdommens hurtig bortilende sidste Aar, at anvende den Forsigtighed, de hende omgivende Spejderøjne, især Livias, gjorde fornøden, ja, hun synes endog at have trodset den forhadte Svigermoder og at have søgt at krydre sine Udsvævelser med Farens Tillokkelse.

Vi ere ikke nøje underrettede om den Maade, hvorpaa Katastrofen fulgte; men den var frygtelig. Rom blev Vidne til en Skandale i Kejserfamilien, som den endnu aldrig havde oplevet. Augustus stod i sit 61de Aar paa Højden af sin Berømmelse og sin huslige Lykke. Æresnavnet Fædrelandets Fader, nu højtidelig tildelt ham af Senat, Folk og Ridderstanden, prangede over Indgangen af hans Palads; det var i Februar i Aaret 2 før vor Tidsregning, da hundrede Tusenders Jubelraab hilste ham med dette Navn og fyldte hans ærgjerrige Hjærte med stolt Glæde. Allerede et Aar tilforn havde han beklædt den ældste af Julias Sønner med Mandstogaen og fremstillet ham paa Forum for det forsamlede Folk; begge Fyrster førte i glimrende Sølvrustning den ridderlige Ungdom over Marsmarken; med Ømhed og Stolthed betragtede Kejseren sin Datter, som havde født ham disse Arvinger, hans Dynastis Fortsættere; vel maatte han have meget at dadle hos hende; men naar hans Blik hvilede paa den skjønne Kvinde med det altid muntre Sind, hvis sorgløse Letsind gik til Forvovenhedens yderste Grænser, troede han hende dog altid fri for virkelig Skyld. »Saaledes maa hin Claudierinde have været, om hvem Historien fortæller!« plejede han da at ytre til sine Venner; han sigtede til hin stolte Claudia Qvinta, som paa den anden puniske Krigs Tid ved Modtagelsen af Kybeles Billede fra Pessinus saa glimrende havde hævdet sin Kyskhed mod sine Bagvaskere. Da Skibet, som bar det hellige Billede, var løbet paa Grund ved Ostia, forkyndte

Haruspices, at kun en kysk Kvinde kunde faa det flot igjen; da traadte hin Claudia frem med Bon til den hellige Moder, og se: det tunge Lastskib fulgte den svage Kvindehaand! Den ulykkelige Augustus! han skulde kun alt for snart opvaagne af sin Drom! »Fyrster erfare alt førend andre, undtagen hvad der foregaar i deres eget Hus, og medens intet af det, de selv foretage sig, undgaar deres Omgivelser, kommer dog intet af hint til deres egen Kundskab.« Sandheden af disse Ord, hvormed Dio Cassius begynder sin Beretning om Julias Fald, havde vist sig med Augustus. Hans Datters Udsvævelser, hendes forbryderiske Kjærlighedsintriguer vare allerede i alles Munde, og Livia, som ved hine, til Julias og hendes Sønners Forherligelse foranstaltede, Festligheder i bitre Tanker for sin fordrevne og forstødte Tiberius sad ved Siden af Kejseren og hans overmodige Datter, beregnede allerede i Stilhed Dag og Time, da hendes længe forberedte Hævn skrækkelig skulde ramme Synderinden. Endelig faldt Slaget; det traf Julia og endnu mere hendes kejserlige Fader som en Lynstraale fra klar Luft.

Ukyskhed af enhver Art, Krænkelse af den ægteskabelige Troskab ved hyppige Ægteskabsbrud i en lang Række af Aar, Fornedrelse af Kejserfamilien ved de groveste Udsvævelser, fræk Forhaanelse af Kejserens Love og Forordninger og endelig højst sandsynlig Medviden i hemmelige, for Staten farlige Sammensværgelser af højtstaaende og ærgjerrige unge Mænd — saaledes vare de Anklager, hvis langsomt, men fast vævede Net trak sig sammen over den letsindige Julias Hoved i Sommeren Aaret 2 f. Kr. Beviserne maa have været uigjendrivelige, og Julias Handlinger, som gave hendes Fjender med Livia i Spidsen Lejlighed til Angreb, maa have naaet en skandaløs Almenkundskab; thi ellers vilde den ømme Fader med sin store Sky for alt, som kunde nedsætte hans Families Anseelse i den offentlige Mening, have søgt og fundet en Udvej til at redde det ydre

Skin. Men just den Omstændighed, at han indsaa, at dette var umuligt, forhøjede hans Fortvivlelse og Vrede og bragte ham ganske ud af sin sædvanlige Fatning. Den Kjærlighed og Overbærenhed, han havde vist hende, nu hans dybeste Krænkelse og Ydmygelse, opflammede endnu mere hans Raseri. Hans Huses Ære, det hellige juliske Blod var besudlet, hans Dynastis Sikkerhed omstyrtet, Ægtheden af de ham fødte Arvinger dragen i Tvivl; hans Fortvivlelse betog ham den kolde Rolighed, netop hvad Livia tilsigtede; han forlangte selv offentlig Behandling af Anklagen og overgav sin Kvæstor de skriftlige Aktstykker for at foredrage dem i Senatet.

De gamle Skribenters Vidnesbyrd om Julias ukyske Vandel ere af en uomtvistelig Enstemmighed. Vellejus Paterculus, der affattede sin Beretning 30 Aar senere, udtrykker sig saaledes: »En Uvejrsstorm brød løs over Kejserens eget Hus; hans Datter Julia, der aldeles forglemte, hvad hun var en saadan Fader og sin Ægtemand skyldig, overskred i sine Udsvævelser og Lyster alle Skamløshedens Grænser; hun gjorde sin høje Stilling til Maalestok for sin Frihed til at synde og tillod sig alt, hvad hun lystede.« Dog langt forfærdeligere end disse hendes samtidiges Ord, som kun betegne Julias Forbrydelser i almindelige Omrids, lyder Filosofen Senecas Vidnesbyrd, skrevet under Claudius eller Nero. Hans Ord, hvis frygtelige Nøgenhed forstærkes derved, at han sandsynligvis har udskrevet Enkelthederne af selve Anklageakterne, ere disse: »Den dybt sunkne Prinsesse talte Elskere i Dusinvis. Om Natten drog hun med en Sværm gjennem Hovedstaden og gjorde Forum og Talerstolen, hvor fra hendes Fader havde forkyndt sin Lov mod Ægteskabsbrud, til Gjenstand for sine Udskejelser. Daglig indfandt hun sig ved Marsyas' berygtede Billedstøtte til Stævnemøde med sin begunstigede Elsker.« Plinius den ældre, som med egne Øjne havde

set Augustus' Anklagepunkter, beretter, at hun ophængte sin Krans paa denne Marsyas' Statue.

Den store Skandaleproces greb saa dybt ind i den hele fine Verden i Rom, at Kejseren saae sig nødsagen til at sætte en Grænse for Undersøgelsen og bestemme, at denne ikke skulde gaa tilbage over et bestemt Antal Aar; kun mod den vanartede Datter vilde han ikke høre om nogen Skaansel. Begraven i sit Paladses inderste Gemakker, usynlig for alle Menneskers Besøg, ene med sin Skam og fortvivlede Smerte over sit Huses Fornedrelse, tænkte han mere end én Gang paa at afvaske denne Skjændsel i Datterens Blod. Da han erfarede, at Julias første Kammerjomfru, den frigivne Pige Phøbe, en af de dybtindviede Medhjælpersker ved Prinsessens Udsvævelser, havde unddraget sig Døden for Bøddelens Haand ved at aflive sig selv, roste han dette Selvmord og brød ud i disse Ord: »O, gid jeg var Phøbes Fader!«; men Kejserdatteren besad ikke det Mod, hendes Terne udviste; hun klamrede sig med uværdig Fejghed til Livet og lod Faderen tømme Bægeret til Bunden. Augustus havde selv blottet sin Familiens Skjændsel og kunde ikke mere gaa tilbage. Sukkende udraabte han: »Dette var aldrig hændet mig, hvis Agrippa eller Mæcenas endnu levede!« Retfærdigheden maatte have sin Gang.

I denne pinlige Stilling kom Omsorgen for hans eget Liv og hans Trone, en Tanke, som hos alle Eneherskere fortrænger alle andre Følelser og Hensyn, ham til Hjælp. Undersøgelsen havde nemlig víst, at Datterens ulovlige Forbindelser havde haft en politisk Baggrund, flere Sammensværgelser havde allerede truet ham, og kun med Møje var han undgaaet Murenas, Cæpios, Lepidus' og Egnatius' Dolke. Den farligste blandt Julias Elskere var Julius Antonius, Triumviren Marcus Antonius' næstældste Søn med Fulvia. Augustus havde efter Faderens Fald ikke blot skaanet Sønnens Liv, men ogsaa ladet ham omhyggelig opdrage og hævet sin gamle Modstanders Søn til de højeste

Æresposter, Præturet og Konsulatet. Han havde end videre anbetroet ham Statholderskabet over Rigsprovinser og skjænket ham Marcella, hans Yndlingssøster Octavias Datter til Ægte. Antonius var en Mand paa henved 40 Aar, i Aandsgaver og Ærgjerrighed sin Faders ægte Søn, noget finere dannet; han var en Ynder af Digtekunsten, stod Horats meget nær og er ærefuldt omtalt i en af dennes berømteste Oder. Augustus havde opstillet denne Mand som et lysende Exempel paa sin forsonlige Politik, i det han havde hævet sin farligste Rivals Arving til saa høj en Plads i Samfundet; nu saae han i ham sin Datters Forfører og en højforræderisk sammensvoren mod sin Trone. Men Marcus Antonius' Søn viste sig sin høje Herkomst værdig og unddrog sig Domfældelsen ved en frivillig Død. Saaledes beretter Vellejus; efter Tacitus blev han dog henrettet paa Augustus' Befaling. Hans unge Søn sendte Kejseren til Massilia, hvor han under Skin af videnskabeligt Studium endte sit Liv i et Slags Fangenskab.

Mod Julias andre Elskere gik Augustus lempeligere til Værks. Vellejus anfører det som en Ros, at de ikke fik anden Straf, end hvis de havde indladt sig med en almindelig romersk Borgers Kone og ikke med Kejserens Datter og Tiberius' Gemalinde. Deres Dom lød paa Forvísning. Den snedige Sempronius Gracchus fik Øen Cerbina i den lille Syrte anvist til Opholdssted. Vellejus nævner andre ved Navn, en Qvinctius Crispinus, som forstod at skjule sin slette Karakter »under Maske af hovmodig Gravitet«, en Appius Claudius, Scipio og andre, alle af Senator- eller Ridderstanden. Mod Julia alene viste Augustus sig uforsonlig; fuldstændig Forstødelse fra det kejserlige Hus, Bortfjærnelse fra Faderens og Fædrelandets Øje*) til en ensom Ø i strængt livsvarigt Fangenskab — saaledes lød den fortørnede Faders Dom. I Høsten samme Aar blev

*) Subducta patriæ et parentum oculis.

hun i en tilhyllet Bærestol, som var omgiven med væbnede Mænd, i en natlig Time ført bort fra Verdensbyen, hvor hun havde tronet i højeste jordisk Herlighed, til det sørgelige Bestemmelsessted, hvor Straffen ventede hende.

IV.

I den skjønne Gaëtabugt ved den campanske Kyst ligge midt i Havet, henved sex Mile fra Land, nogle smaa ufrugtbare Øer, de saakaldte Ponzasoer, som Neapels bourbonske Despoter udsaa til Fængsler for deres Ofre. En af disse, nu kaldet Vandotina, en Levning af et gammelt Krater, dækket med Lavaslakker og porøse Stene, næppe en halv Mil lang, blottet for Trævæxt og kun sparsomt dækket med Kokkenhaver, Kornmarker og usle Vaaninger, er det gamle Pandataria, den havomskyllede Klippeo, hvor den fra sin Højhed saa dybt nedstyrtede Julia nu skulde bo. Ingen af hendes egne maatte følge hende til den ensomme Ø, saaledes lød Kejserens Bud; kun hendes gamle Moder Scribonia, Augustus' første fraskilte Gemalinde, fik Tilladelse til at ledsage den ulykkelige Datter og dele hendes Fangenskab.

Alle vante Livsbekvemmeligheder og Luxusfornødenheder bleve Statsfangen nægtede; kun den Føde og de Klæder ydedes hende, som vare nødvendige til at friste Livet; Nydelsen af Vin — for Sydboen en Livsbetingelse — blev hende forbudt. Militærvagten, som omgav hende, havde stræng Befaling til ikke at tillade nogen Slave eller fri Mand eller Kvinde Adgang til hende, hvis Kejseren ikke selv havde givet sin skriftlige Tilladelse. I et saadant kejserligt Pas blev, ganske som i de nuværende Politipasser, bemeldte Person, hvem der tilstededes Adgang, nøje betegnet efter Alder, Legemsbygning og Ansigtsfarve, ja, særegne Kjendetegn som Ar og lignende bleve tilføjede, for at den vagthavende Officer og saaledes Kejseren kunde holde den nøjeste Kontrol over dem, som besøgte Øen. Svetonius, som be-

retter dette, har aabenbart afskrevet Ordene efter Kejserens egen Beretning. Disse strænge Forsigtighedsregler kunne tjene til at bekræfte Senecas Beretning, at Julias Forbrydelser hang sammen med statsfarlige Planer, og at Kejserens Forsigtighed ikke var overflødig, bevise hendes Tilhængeres senere Befrielsesforsøg, som gik ud paa at føre hende bort fra hendes Forvísningssted til Østens eller Vestens Legioner.

Julias Ægteskab med Tiberius var blevet opløst før hendes Bortsendelse til Pandataria. I Kraft af sin faderlige Myndighed havde Augustus tilsendt hende Skilsmissebrevet i hendes beskæmmede Husbonds Navn; Tiberius havde al Aarsag til at føle denne Vending af Begivenhederne som en Befrielse fra en trykkende Byrde. Denne Kvinde, som man med Magt havde paatvunget ham, havde forstyrret hans lykkelige Samliv med hans første Ægtefælle og været hans Livs Skam og Ulykke. Julia og hendes Elsker Sempronius havde gjort alt for at ægge Kejserens Vrede mod ham og paadigtet ham falske Beskyldninger; hans Glæde ved Efterretningen om hendes Fald var derfor berettiget. Alligevel holdt han det for sin Pligt, saa vidt han formaaede det, at anmode Faderen om at udvise Mildhed mod den forstødte; han gjorde det i gjentagne Breve og erklærede, at han tillod hende, saa lidet hun havde fortjent det, at beholde alle de Foræringer, han havde skjænket hende, som sin Ejendom. I fem Aar hensmægtede Julia paa den øde Klippeø; da lod Augustus sig endelig bevæge til at formilde hendes strænge Fangenskab; hun fik Lov til at forlade Pandataria og fik Byen Rhegium i Nedreitalien (det nuværende Reggio) anvist som Opholdssted. Maaske var Aarsagen til hendes Omflyttelse kun den, at man i den velbefæstede By bedre kunde sikre sig mod hendes Befrielse; dog var hendes nye Fængsel noget taaleligere. Derimod forblev Augustus døv mod alle Bønner om at benaade hende. De heftige Folkedemonstrationer, som oftere lagde

sig for Dagen til hendes Gunst, imødegik han med disse haarde Ord: »Jeg ønsker, at Guderne maa give eder saadanne Døtre og saadanne Ægtehustruer, for at I kunne forstaa mine Følelser og lære at vurdere min Handlemaade!« I Rhegium boede Julia i ni Aar. Tunge Lidelsesaar! Mere og mere saae hun Haabet svinde; endnu medens hun var paa Pandataria, havde Døden bortrevet begge hendes ældste Sønner. Hendes Blik ud i Fremtiden blev bestandig mørkere; hendes yngste og sidste Søn, Agrippa Postumus, var som en uforbederlig Karakter, vild, trodsig og ustyrlig, af sin kejserlige Adoptivfader bleven forvíst til Planasia, og hendes ældste Datter, som bar Moderens Navn, skulde snart forny Moderens Skæbne. I Sandhed! det syntes, som om der hvilede en Forbandelse over hendes Afkom, den ædle Agrippas Forbandelse, hvem hun havde beskæmmet!

Augustus havde formælet den yngre Julia med Æmilius Paulus, en Slægtning af Triumviren Lepidus. Denne unge Mand havde stiftet en Sammensværgelse mod Augustus; den blev opdagen, og han selv forvíst. Den yngre Julia traadte fuldstændig i sin Moders Fodspor; Yppighed, Ødselhed og letfærdige Sæder styrtede hende snart i Fordærvelse. Anklaget for Ægteskabsbrud dømtes hun til Deportation til Øen Trimerus, det nuværende Tremiti ved Kysten af Apulien; hendes Forvísning varede til hendes Død, der fulgte 20 Aar efter. Hendes Forbrydelse var lige saa aabenbar, som hendes Straf fortjent; Augustus kaldte begge Julierne og Agrippa Postumus »sine 3 Kræftsaar«, og naar deres Navne nævntes, plejede han sukkende at udraabe med Anvendelse af et bekjendt Homerisk Vers: »Gid jeg ugift var bleven og uden Børn var hensovet!« I den yngre Julias Fald indvikledes ogsaa den letfærdige Digter Ovid, der, som bekjendt, forvistes til Tomi, det nuværende Tomisvar, paa Romerrigets yderste Nordostgrænse.

Fra Datteren vende vi tilbage til Moderen, som endnu

bestandig i Rhegium henlevede sin sørgelige Tilværelse; hendes sidste Haab havde været Benaadning efter Augustus' Død: men heller ikke dette skulde gaa i Opfyldelse; Kejserens Testamente indeholdt ingen Tilbagekaldelse, men derimod baade for Julia og hendes Datter stedsevarende Udstødelse af Kejserfamilien, ja, endogsaa det Bud, at hendes Aske ikke maatte hvile i det kejserlige Mausoleum*); den ubønhørlige Fader vilde endnu i Døden intet Samkvem have med sit Blods vanartede Spirer. Hertil kom endelig den efter Augustus' Død følgende hemmelige Henrettelse af hendes sidste Søn.

Dette var for meget for den ulykkelige Julia. Efter hendes Ungdoms vilde Udskejelser havde der under hendes næsten femtenaarige Fangenskabs mange Savn, under hendes legemlige og aandelige Lidelser udviklet sig en Tæring, som faa Maaneder, maaske Uger efter Faderens Død lagde hende i Graven. Augustus døde den 19de Avgust i Aaret 14, og Julia fulgte ham samme Aar. Tacitus beretter, at Tiberius efter sin Tronbestigelse har ombragt Julia ved Mangel og langvarig Sygdom; maaske kommer dog Svetonius' Beretning Sandheden nærmere. Imidlertid staar det fast, at Tiberius efter Tronbestigelsen skærpede hendes Fangenskab. Augustus havde kun givet hende Stadarrest i Rhegium og tilladt hende en vis Omgangsfrihed inden for Byen. Denne Frihed berøvede Tiberius hende; hun blev indespærret i sit Hus, og Omgang med Yderverdenen nægtet hende, tillige blev en vis hidtil ydet Pengehjælp fratagen hende. Maaske ligger Grunden til denne Strænghed i forvovne Æventyreres Forsøg paa at befri Julia, der endnu altid af talrige Tilhængere af det juliske Hus betragtedes som Kejserdatteren, og desuden i de talrige Farer, hvormed Tiberius' Regering havde at kæmpe.

En Statue af parisk Marmor, der findes i Louvremuseet

---

*) Svetonius: Julias, filiam neptemque, si qvid his accidisset, vetuit sepulchro suo inferri.

i Paris, fremstiller Augustus' skjønne Datter som Proserpina eller, hvad andre mene, som Ceres med en Krans paa Hovedet og Ax i Haanden. Julia er her midt i sin Skjonheds blomstrende Fylde, maaske henved de 30 Aar, en dejlig, fin og ædel Skikkelse. Hendes Ansigt, hvori selvbevidst Højhed parres med vindende Venlighed, er af stor Skjønhed, Trækkene ere fulde af Aand og Liv. Et folderigt Pallium af fint Stof, prydet med Frynser, omhyller den slanke Figur; Aand og Elegance forener sig her med fyrstelig Stolthed og Anstand; sikkerlig vilde hendes Fader her intet have haft at indvende; den venstre Haand, som er fri, er sirlig og fin.

Julia havde endnu ikke naaet sit 52de Aar, da Døden udløste hende af Fangenskabet. Af hendes 5 Børn levede endnu kun begge Døtrene, den letsindige Julia, hvis Skæbne vi oven for have fortalt, og den stolte, ærgjerrige, lidenskabelige Agrippina (den ældre), Germanicus' Hustru og Moder til Agrippina den yngre, Neros Moder.

Chr. Stremme.

Skildringer af Englands nyeste Historie.

XIII.

Don Pacifico.

For tredive Aar siden var Don Pacificos Navn almindelig bekjendt som Navnet paa en Mand, for hvis Skyld der nær var opstaaet en evropæisk Krig, og hvis Klager vare Aarsag til en midlertidig Forstyrrelse af det gode Forhold mellem England og Frankrig og i megen Splid mellem de politiske Partier i England. Det var ved sin Tale om Don Pacifico, at Lord Palmerston grundede sit Ry som en af sin Tids største Parlamentstalere, ikke fordi det var noget betydeligt Æmne, som omfattede store Principer; det omstridte Spørgsmaal var tvært imod særdeles trivielt og smaaligt, det angik ikke noget særligt Princip, men var kun, hvad der i Retssproget kaldes et Betalingsspørgsmaal — en Strid om en tvivlsom Fordrings Størrelse og Termin. Heller ikke var Lord Palmerstons Tale et af disse epokegjørende, historiske Udbrud af Veltalenhed, hvis Ekko gaar fra Mund til Mund, selv efter at de have ophørt at lyde; dens Styrke laa i en mesterlig Benyttelse af Underhusets Følelser, Fordomme og Lidenskaber, og han vandt derved en glimrende Sejr over sine indflydelsesrige og veltalende Modstandere.

Don Pacifico var en Jøde af portugisisk Herkomst, men født i Gibraltar og britisk Undersaat. Den 4de April 1847

blev hans Hus i Athen, hvor han var bosiddende, ved højlys Dag overfaldet og plyndret af en Pøbelhob, som, efter hvad der sagdes, blev anført af den græske Krigsministers to Sønner. Anledningen dertil var denne: det havde hidtil været Skik i de græske Byer at højtideligholde Paasken ved at brænde et Billede af Judas Ischariot, i 1847 fik Politiet i Athen Befaling til at hindre denne Forestilling, og Pøbelen, der blev skuffet ved at miste sin kjæreste Morskab, tilskrev Jødernes Indflydelse denne nye Ordning. Don Pacificos Hus laa tilfældigvis nær ved det Sted, hvor Judas plejede at blive brændt, og da man vidste, at Don Pacifico var Jøde, lod Pøbelen sin Harme gaa ud over ham. Der kunde ikke være Tvivl om, at det var et lovløst Overfald, og at de græske Avtoriteter ikke gjorde sig nogen Ulejlighed for at beskytte Pacifico derimod. Don Pacifico fordrede derfor, at den græske Regering skulde give ham Erstatning for hans direkte og indirekte Tab, som han anslog til 32,000 Pund Sterling. Samtidig indløb der en Klage fra en anden britisk Undersaat, der var meget forskjellig fra Don Pacifico, nemlig Forfatteren til Grækenlands Historie, Finlay. Denne Mand var ligesom Byron dragen til Grækenland i Frihedskrigens begejstrede Dage, og da Grækenlands Uafhængighed var grundet, havde han nedsat sig i Athen; en Del af hans Grund var bleven tagen til at afrunde Kong Ottos nye Slotshave, og Finlay havde nægtet at modtage de Betingelser, som vare blevne ham tilbudte af den græske Regering, og som andre Grundejere, der vare i samme Kasus som han, havde samtykket i. Lord Palmerstons Modstandere lagde i Løbet af Debatten Vægt paa, at Finlay saaledes havde skilt sig fra de andre Grundejere; men han havde imidlertid fuldkommen Ret til at sætte den Pris paa sin Grund, som han selv ansaa for passende. Det engelske Udenrigsministerium havde paa den Tid adskillig Grund til Klage over de græske Avtoriteter; England havde bidraget saa meget til Grækenlands Befrielse, at Ministeriet vel kunde

have Grund til at mene, at Grækenland burde vise sin Taknemmelighed ved at tage lidt mere Hensyn til dets Raad. Lord Palmerston var overbevist om, at der mellem de udenlandske Diplomater i Athen stadig blev intrigueret mod Englands Interesser; han var ganske paa det rene med, at Frankrig uophørlig lagde Planer op imod os, og at Rusland kun spejdede efter en Lejlighed til ganske at fortrænge vor Indflydelse for selv at indtage Pladsen. Don Pacificos Guldur, Lagener og Sengetæpper nøde den Ære at blive Gjenstand for en Styrkeprøve mellem England paa den ene og Frankrig og Rusland paa den anden Side.

Der havde ogsaa været andre Klager; britiske Undersaatter paa de ioniske Øer havde indsendt Protester mod lovløse Voldshandlinger, og en Kadet fra det engelske Skib »Fantôme«, som om Natten var gaaet i Land fra en Baad paa Kysten af Patras, var ved en Fejltagelse bleven arresteret. Ved første Øjekast synes imidlertid intet af disse Spørgsmaal at have nogen alvorlig international Karakter, og man skulde tro, at de med lidt Maadehold og praktisk Sans paa begge Sider let maatte kunne ordnes. Der kan ikke være Tvivl om, at de græske Avtoriteter vare slappe og skjødesløse, og at der var blevet foretaget Skridt, som de ikke kunde undskylde; men man maa indrømme, at de heller ikke forsøgte derpaa; derimod vare de af den Mening, at adskillige af Klagerne vare urimelig overdrevne, og denne Tro viste sig at være velbegrundet. Grækerne vare meget fattige og deres Forretningsførelse særdeles langsom, saa at Lord Palmerston mente at have gyldig Grund til at blive utaalmodig; uheldigvis satte han sig i Hovedet, at den franske Minister i Grækenland hemmelig ophidsede den græske Regering til at protestere mod vore Fordringer — thi Udenrigsministeriet havde gjort Klagerne til sine, havde ophobet de ioniske Krænkelser, Kadettens Fængsling (skjønt han var bleven løsladt med mange Undskyldninger, saa snart hans Nationalitet og Stilling blev bekjendt), Finlays

Grund og Don Pacificos Møbler til ét Krav og fordrede nu, at Grækenland inden en vis Frist enten skulde betale eller tage, hvad der fulgte paa. Grækenland tøvede, og følgelig blev den britiske Flaade beordret til Piræus, hvor den meget hurtig indfandt sig og bemægtigede sig alle de dér liggende Skibe, som tilhørte Regeringen eller private Kjøbmænd.

Den græske Regering appellerede til Frankrig og Rusland som Magter, der vare forenede med England i Traktaten om at beskytte Grækenlands Uafhængighed. Frankrig og Rusland vare begge tilbøjelige til at føle sig krænkede over ikke først at være blevne raadspurgte af England, og deres Følelser bleve ikke mildere ved Lord Palmerstons afvisende Svar, at det var en Sag mellem England og Grækenland, som aldeles ikke vedkom de andre Magter. Den russiske Udenrigsminister skrev et vredt og temmeligt fornærmeligt Svar, hvori han omtalte, hvilket pinligt Indtryk det af den britiske Regering mod Grækenland rettede Angreb havde gjort paa Kejseren, og spurgte, om Storbritannien vilde misbruge sin Flaades uhyre Overlegenhed til at løse sig fra enhver Forpligtelse og saaledes bemyndige alle Stormagterne til ved enhver passende Lejlighed lige over for de svagere kun at anerkjende deres egen Vilje som Rettesnor og benytte sig af den stærkeres Ret. Den franske Regering, der maaske følte sig trykket af Vanskeligheder hjemme, viste et mere velvilligt Sindelag og intervenerede kun i Fredens og den gode Forstaaelses Interesse. England tillod Frankrig at optræde som Voldgiftsmand, og den franske Regering sendte en speciel Repræsentant til Athen for at underhandle med den engelske Minister. Det lod til, at Vanskelighederne vilde komme i Orden; paa Don Pacificos Krav nær vare alle Klagerne lette at afgjøre, og i Begyndelsen syntes den franske Afsending endogsaa villig til at akceptere Don Pacificos urimelig høje Vurdering af sit Gods. Dog Pacifico fremkom nu med andre Krav af en

mere ubestemt Art; han sagde, at han havde visse Fordringer paa den portugisiske Regering, at de Papirer, hvorpaa disse Fordringer støttede sig, vare blevne tilintetgjorte under Plyndringen af hans Hus, og han mente derfor at have Ret til at forlange 26,618 Pund som Erstatning for dette Tab. Den franske Afsending blev noget forbløffet over denne Fordring og nægtede at indrømme dens Gyldighed uden nøjere Betænkning, og da den engelske Minister Wyse ikke troede at have Myndighed til at slaa af paa Fordringen, der nu var Englands, bleve Underhandlingerne midlertidig afbrudte. Imidlertid blev der ogsaa i London ført Underhandlinger mellem den franske og engelske Regering, og der blev sluttet en Overenskomst, som ordnede alle de omstridte Krav. Grækenland skulde betale 8,500 Pund til Fordeling mellem de forskjellige Klagere, og tillige den Sum, der efter Voldgiftsmænds Undersøgelse og Skjøn kunde anses som en rimelig Erstatning for Don Pacificos portugisiske Fordringer. Dette skulde synes at være et meget tilfredsstillende og hæderligt Arrangement; men en eller anden skadefro Nisse havde fra først til sidst sit Spil i denne Sag; de samtidige Underhandlinger i London og i Athen kom gjensidig hinanden i Vejen. Den engelske Regering sendte ikke hurtig nok Bud til Athen om, hvad der var foregaaet i London, og da den franske Afsending af sin Regering var bleven underrettet om den nye Overenskomst, opdagede han, at Wyse aldeles intet vidste derom og derfor ikke ansaa sig berettiget til at opgive den Fremgangsmaade, han hidtil havde fulgt. Wyse holdt altsaa fast ved sine strænge Fordringer, og den græske Regering gav til sidst efter; men nu opstod der det Spørgsmaal, om den londonske Overenskomst eller de i Athen udpressede Betingelser skulde staa ved Magt. Denne taabelige Uenighed, som med en Smule Fornuft og Maadehold let kunde have været ordnet, havde nær foraarsaget en ny Strid mellem England og Frankrig; den franske Regering kaldte sin Ambassadør,

Drouyn de Lhuys, tilbage fra London, og der herskede en kort Tid en almindelig Forskrækkelse i Evropa. Det omstridte Spørgsmaal var imidlertid alt for ubetydeligt til at bruges som Anledning til en alvorlig Strid, og efter nogen Tids Forløb gav den engelske Regering efter og gik ind paa et Arrangement, der i Hovedsagen var efter Frankrigs Ønske. Da nu endelig Voldgiftsmændene skulde undersøge Don Pacificos Fordringer, viste det sig, at han var berettiget til omtrent en Tredivtedel af, hvad han oprindelig havde forlangt; han havde beregnet alle sine Fordringer efter en særdeles liberal og fantastisk Maalestok, saa at han f. Ex. anslog et Sengested til 150 Pund Sterling, Lagenerne paa Sengen til 30 Pund, to Sengetæpper til 25 Pund og et Pudevaar til ti Pund. Kleopatra selv kunde have været tilfreds med saa overdaadig en Seng som den, Don Pacifico angav at have benyttet til daglig Brug. Sin Hustrus og sine Døtres Smykker vurderede han til 2000 Pund; men han kunde ikke give nogen Garanti for disse Fordringer, da han sagde, at alle hans Papirer vare blevne tilintetgjorte af Pøbelen. Det lod desuden til, at han altid havde ført et tarveligt Liv og aldrig af sine Naboer var bleven anset for at besidde saa rige og kostbare Smykker og Møbler.

Førend Striden mellem den franske og engelske Regering endnu var bragt til Ende, begyndte en Strid i Parlamentet mellem Regeringen og Oppositionen i Overhuset. Lord Stanley foreslog en Resolution, som egentlig var et Mistillidsvotum mod Regeringen; Oppositionen udtalte deri Husets Beklagelse over, at »forskjellige Klager til den græske Regering, tvivlsomme med Hensyn til deres Berettigelse, og overdrevne i deres Beløb, ere blevne satte igjennem ved tvingende Midler, der vare rettede mod det græske Folk og egnede til at udsætte vort venskabelige Forhold til andre Magter for Fare.« Efter en meget heftig Debat gik Resolutionen igjennem med en Majoritet af 37 Stemmer; men Lord Palmerston tabte ikke Modet. Da han

næste Dag skrev om Udfaldet af Striden, sagde han kun: »Vi bleve i Aftes slaaede i Overhuset af en større Majoritet, end vi havde ventet; men vi vidste, den Gang vi overtog Styrelsen, at vore Modstandere havde et større Parti end vi.« Det var alligevel nødvendigt, at der blev gjort noget i Underhuset, som kunde opveje Lordernes Sejr, og der blev derfor af Roebuck, der optraadte som uafhængigt Medlem, skjønt han i dette Tilfælde var enig med Regeringen, anmeldt en Resolution, som paastod, at de Principer, Regeringens udenlandske Politik havde fulgt, netop vare egnede til at støtte Landets Ære og Værdighed og i vanskelige Tider bevare Fred mellem England og Verdens forskjellige Nationer. Den 24de Juni 1850, en mindeværdig Dag i Parlamentets Aarbøger, da den Debat begyndte, der skulde stadfæste Lord Palmerstons Stilling som en stor Partileder, indbragte Roebuck sin Resolution.

Det, som for os frembyder mest Interesse ved denne Debat, er Lord Palmerstons eget Forsvar, som var et sandt Mesterstykke. Han gav en udførlig Udvikling af hele den udenrigske Politik, han havde fulgt, men undlod samtidig ikke at fremføre et specielt Forsvar for sin Handlemaade mod Grækenland. Som Basis for sit Forsvar valgte han en Grund, der fremfor alle andre maatte være ham til Fordel, naar han henvendte sig til en Parlamentsforsamling, i det han paastod, at Drivfjederen til alle hans Handlinger var den Overbevisning, at selv den simpleste Klager burde, naar han bar Navn af engelsk Borger, beskyttes af hele Englands Styrke mod en fremmed Regerings Undertrykkelse. Palmerstons Tale appellerede til enhver Englænders mandige, borgerlige og nationale Følelser; at stemme imod ham syntes at være det samme som at erklære, at England ikke havde Evne eller Vilje til at beskytte sine Børn. Man vilde tilsyneladende gjøre sig skyldig i en upatriotisk og uædel Handling, naar man dadlede en Minister, hvis eneste Fejl, hvis det var en Fejl, bestod i hans alt for stolte og ædle

Beslutning, at Englands Navn og Englænderes Rettigheder burde agtes over hele Verden. Der var blevet gjort meget Nar af Don Pacifico, hans Fordringer, hans Liv og hans kostbare Sengeudstyr; men netop denne Spot vidste Lord Palmerston at benytte til sin Fordel. Han tilbageviste med en tilsyneladende varm og ædel Harme den Anskuelse, at en fremmed Regering skulde have Lov til at behandle en Mand med Uretfærdighed, fordi han var simpel, ynkelig, maaske endog latterlig, maaske endog af tvivlsom Hæderlighed; han protesterede imod, at der skulde gjøres Løjer med alvorlige Ting, som om nogen Mand i Parlamentet plejede at være mere tilbøjelig til at behandle alvorlige Sager paa en spøgefuld Maade end netop Lord Palmerston. Han protesterede imod, »at Huset skulde sidde i én Latter over en Stakkels Fattigdom eller en andens elendige Bolig, over en Mands Nationalitet eller en andens Religion, som om det var tilladt at give en Mand Bastonade, fordi han var fattig, som om man ustraffet havde Lov til at plyndre en Mand, fordi han var født i Skotland, eller til at haane og krænke én, fordi han var Jøde.« Nogle af Lord Palmerstons Modstandere havde ogsaa givet ham et godt Vaaben i Hænde ved at anføre, at en Mand, der opholdt sig i et fremmed Land, var nødt til at rette sig efter Landets Love, hvilke de end vare, og at en Regering, der forlangte Oprejsning for hvad Uret en af deres Undersaatter kunde have lidt, maatte være tilfreds med det Svar, at han kun havde lidt det samme som Landets egne Indbyggere. Beviset mod Lord Palmerston var i dette Tilfælde drevet for vidt og gav ham en udmærket Lejlighed til Modsigelse; det er ganske vist en almindelig Regel, at en Mand, som frivillig tager Ophold i et fremmed Land, er forpligtet til at rette sig efter Landets Love og ikke kan vente Beskyttelse af sin Regering, hver Gang de gaa ham imod; men heri er altid underforstaaet den Forudsætning, at Statens Love ere saaledes, at de kunne anerkjendes af

civiliserede Folk. Dersom der f. Ex. i Tyrkiet eller en anden slaveejende Stat var en Lov, som dømte en Mand, der ikke kunde betale sin Gjæld, til at sælge sin Hustru og Datter som Slavinder, er det sikkert, at ingen Regering som Englands vilde finde sig i at se denne Lov blive anvendt mod en fattig engelsk Kjøbmand, der var bosiddende i Konstantinopel. Det er ikke let at opstille nogen bestemt Regel; men det er indlysende, at enhver civiliseret Regering i visse Tilfælde er nødt til at skride ind og beskytte sine Undersaatter mod en Behandling, som indfødte Indbyggere af Landet vilde taale uden Modsigelse. Heller ikke er det kun lige over for haarde og barbariske Love, at denne Betragtning gjør sig gjældende; ingen Regering vil f. Ex. tillade et fremmed Land at udskrive en af dens Undersaatter og tvinge ham til at tjene som Soldat i det fremmede Lands Hær.

Alt dette beviser kun, at Lord Palmerstons Modstandere begik en Fejl ved at forsøge at opnaa en almindelig Samstemning i den Anskuelse, at en Minister handler urigtig i for sin Regerings Undersaatter at forlange en bedre Behandling af et fremmed Land end den, som bliver dets egne Undersaatter til Del. Lord Palmerston var ikke den Mand, der lod en saa glimrende Lejlighed slippe fra sig; han gav det Udseende af, at Spørgsmaalet mellem ham og hans Modstandere angik Beskyttelsen af Englændere udenlands, at han var ivrig efter at sørge for deres Liv og Sikkerhed, medens hans Modstandere hyldede det lave Princip, at naar en Englænder først havde sat Foden paa fremmed Jordbund, skulde hans egen Regering ikke mere bekymre sig om, hvad Skæbne han fik. Herved fik Debatten en ny Vending, og de, som uden egentlig at bifalde alt, hvad der var blevet gjort mod Grækenland, alligevel ønskede at støtte Lord Palmerston, fik atter Lejlighed til at slutte sig til ham. Palmerstons Tale var en glimrende Appel til de saakaldte »engelske Interesser«; han sluttede

med at opfordre Huset til ved sin Kjendelse at afgjøre, »om ligesom en Romer i gamle Dage var sikker for uværdig Behandling, naar han kunde sige »Civis Romanus sum«, saaledes ogsaa en britisk Undersaat, i hvad Land han end opholder sig, skal føle Tillid til, at Englands aarvaagne Øje og stærke Arm vil beskytte ham mod Uretfærdighed.«

Da Lord Palmerston sluttede sin Tale, bebudede Husets overvældende Bifald, at han havde sejret. Det var i Sandhed et mesterligt Forsvar; Talen havde taget omtrent fem Timer og blev holdt fra Sol gik ned, til den næste Dag gryede. Palmerston havde ikke benyttet en eneste Optegnelse til sin Tale, thi han havde den meget rigtige Anskuelse, at man for ret at beherske en saadan Tilhørerkreds aldrig burde benytte Noter; han var sig meget vel bevidst, at han manglede den let bevægelige Fantasi og Følelse, som fostrer den sande Veltalenhed; men han vidste tillige, hvilket glimrende Vaaben til Angreb og Forsvar han ejede i sin flydende Tunge, og ønskede ikke at svække Virkningen deraf. Hele denne lange Tale, der var fuld af nøjagtige Enkeltheder, Navne, Datoer, Tal, Henvisninger af alle Slags, blev derfor afleveret med den samme Lethed, Overlegenhed og Mangel paa Hjælpemidler til Hukommelsen, som plejede at karakterisere Palmerston, naar han besvarede et simpelt Spørgsmaal. Sejren var komplet; »Civis Romanus« gjorde Udslaget, thi der var næppe nogen i Underhuset, som i den Grad manglede patriotisk Følelse, at han vilde have, at hans Landsmænd skulde staa tilbage for Romerne. Det hjalp kun lidt, at Gladstone i en Tale fuld af overbevisende Kraft gjorde opmærksom paa, at »en romersk Borger var Medlem af en priviligeret Kaste, af en sejrrig erobrende Nation, der med stærk Haand holdt alle andre i Trældom — en Nation, som havde én Lov for sig selv og én for den øvrige Verden og benyttede sig af Forrettigheder, som den nægtede alle andre.« Forgjæves spurgte Gladstone, om Palmerston syntes, at det var pas-

sende for en kristen og civiliseret Nation som England at forlange en saadan Stilling for sine Borgere; den Ære at være en »Civis Romanus« var saa stor, at almindelige faktiske, forstandige Beviser ingenlunde kunde staa sig derimod; Frasen gik af med Sejren. Forgjæves nedlagde Peel paa sin rolige, moderate Maade en bestemt Protest mod den Art Politik, som Palmerstons Veltalenhed havde søgt at berømme, medens han samtidig erklærede, at de alle maatte være stolte af den Mand, der kunde holde en saadan Tale; Sejren var Palmerstons, han havde, som det hedder hos Shakespeare, kæmpet godt og overvundet mere end sine Fjender.

Efter fire Dages Debat opnaaede Roebucks Resolution en Majoritet af 46 Stemmer, og Ministeriet kom ikke blot frikjendt, men sejrrigt ud af Kampen. Det besynderligste ved hele Sagen var, at de fleste af Ministrene vare bestemt imod Palmerstons Politik og af Hjærtet misbilligede, om ikke hans Principer, saa dog i det mindste hans Handlemaade. For Debatten begyndte, havde Lord Russell afgjort med sig selv, at det vilde være umuligt for ham at vedblive at være Minister, naar Palmerston var udenlandsk Minister: ikke desto mindre forsvarede han Udenrigsministeriets Politik i en Tale, som Palmerston selv erklærede for beundringsværdig. Ministrene følte sig nemlig forpligtede til at støtte Palmerstons Handlinger; thi da de ikke havde sørget for at hindre dem i rette Tid, kunde de ikke unddrage sig Ansvaret, og de maatte derfor i Parlamentet forsvare, hvad de i Hjærtet ikke billigede.

Et sørgeligt Minde knytter sig til denne Debat; den Tale, Peel havde holdt, var den sidste, der nogen Sinde skulde komme over hans Læber. Debatten sluttede Lørdag Morgen den 29de Juni, Klokken var næsten fire, og Solen begyndte allerede at skinne ind i Gangene og Forsalene, da Peel forlod Huset. Han gik hjem for at tage Hvile,

men han havde ikke lang Tid at sove i, da han Kl. 12 skulde være tilstede ved den kongelige Komite for den store Industriudstilling; Bygningens Beliggenhed skulde afgjøres, og Prins Albert og Komiteen stolede paa, at Peels Indflydelse skulde støtte den mod udenforstaaendes heftige Indvendinger mod at vælge et Sted i Hyde Park. Peel indfandt sig ved Mødet og paatog sig at forsvare Komiteens Afgjørelse i Underhuset; derefter gik han atter hjem og foretog saa en Ridetur i Parken; han aflagde Visit i Buckingham Palace og skrev sit Navn i Dronningens Visitbog. Da han derpaa red op ad Constitution Hill, holdt han stille for at tale med en ung Dame af sit Bekjendtskab, som ligeledes var til Hest; pludselig blev hans Hest sky og kastede ham af, og da Peel klyngede sig til Tømmen, faldt Hesten med sine Knæ paa hans Skuldre. Peel kom derved saa meget til Skade, at Lægerne intet kunde gjøre for ham; han laa endnu to eller tre Dage, snart ved sin Bevidsthed og snart i Vildelse af Smerte, indtil han døde den 2den Juli Kl. 11 om Aftenen. Næsten hele hans Familie og nogle af hans kjæreste Venner og politiske Kampfæller vare hos ham, da han døde. I Overhuset vidnede Hertugen af Wellingtons Taarer og i Underhuset Gladstones veltalende Ord om Englands Sorg.

»Peels Død,« skrev Lord Palmerston nogle Dage senere til sin Broder, »er en stor Ulykke og synes ikke at have haft tilstrækkelig Grund. Han red daarlig og ubehændig, og hans Hest kunde have haft en bedre Rytter; men han maa paa en eller anden Maade være bleven indviklet i Tømmen, saa at Hesten derved kom til at træde eller knæle paa ham. Hans Skulder kom slemt til Skade, men kunde dog være bleven helbredet; hvad der voldte hans Død, var et knækket Ribben, som voldsomt blev stødt ind i Lungerne.« Peels Død vilde ganske vist, som Lord Palmerston udtrykker sig, ikke have haft tilstrækkelig Grund, hvis der udfordredes store Begivenheder for at volde store Mænds

Død; men det er ikke første Gang, at en betydelig Mand er omkommen ved at falde af Hesten. Peel syntes endnu at være bestemt til at udrette store Ting, da Døden afbrød hans Løbebane; han var kun 62 Aar, nogle Aar yngre end Lord Palmerston, om hvem man uden Overdrivelse kan sige, at han lige havde udført sin første store Bedrift. Mange Omstændigheder bidroge til at udpege Peel som den, der rimeligvis snart igjen vilde overtage Landets Styrelse; det er overflødigt at bemærke, at hans Evner som Statsmand og Taler ikke havde víst Spor til Svækkelse, en Englænder begynder ikke at blive affældig med 62 Aar. Vi have allerede forsøgt at vurdere Peels Løbebane og vise hans store Egenskaber Retfærdighed; han var ikke nogen ejendommelig genial Mand, men ingen har bedre end han forstaaet at tilegne sig og udføre andres Ideer, og ingen har tjent sit Land bedre end han. Maaske han ogsaa vilde have udfoldet en mere overlegen Begavelse, i Fald Skæbnen havde bragt ham i en af disse vanskelige Stillinger, der afgive den bedste Maalestok for en Mands Storhed; men han blev aldrig forsøgt i saadanne Prøvelser som Pitt; han saae aldrig som Cavour selve sit Folks Existens bragt i Fare; i den Tid, han var Minister, herskede der Fred, Sikkerhed og Velstand i Landet.

XIV.

Palmerston.

Efter Peels Død var Lord Palmerston den mest fremragende, om end ikke den mest indflydelsesrige blandt Englands Statsmænd. Palmerston havde en ivrig og selvtillidsfuld Karakter og holdt meget af, naar der var Lejlighed dertil, at slaa et Slag, som han selv udtrykte sig, for egen Regning; han havde mere end nogen anden Minister paa hans Tid hengivet sig til Studiet af udenlandske Affærer, og han var ikke saa lidt stolt af sin sjældne Dygtighed i

at forstaa saa vel fremmede Sprog som fremmed Politik og fremmede Nationer. Ligesom Bacon sagde, at al Lærdom var hans Fag, saaledes syntes Palmerston at have taget alle udenlandske Affærer til sit Fag; hans Sympathier vare afgjort liberale, de kunde endogsaa efter hin Tids Anskuelser næsten betragtes som revolutionære, thi de konservative nu til Dags ere fuldkommen saa liberale som de liberale i 1848 og 1850. I enhver Folkebevægelse, som fandt Sted paa Fastlandet, var Palmerstons Sympathi gjærne for Folket og mod Regeringen, medens han paa den anden Side selv for de bedste blandt Fastlandets Demagoger nærede en Foragt, som han selv ikke bestræbte sig for at skjule. Det var imidlertid ikke i sine Sympathier, at Palmerston skilte sig fra de fleste af sine Kollegaer; han var ikke mere liberal i sine Anskuelser end Lord Russell og næppe saa stadig og principfast en Tilhænger af frie og folkelige Institutioner som denne; men Palmerstons energiske, hensynsløse Natur, sprudlende Livsglæde og urokkelige Tro paa sin egen Ufejlbarhed gjorde, at han meget mere frit og aabent udtalte sine Sympathier, end dette kunde være Tilfældet hos en mere kold og indesluttet Mand som Russell. Palmerston dannede sig øjeblikkelig en Overbevisning og veg næsten aldrig fra den; for mere betænksomme Naturer nærede han den største Foragt og talte og skrev ofte, som om en Mand, der var langsom til at danne sig en Mening, endelig maatte være tungnem, for ikke at sige dum. Alle Meninger, som ikke vare hans egne, behandlede han med overlegen Ringeagt, og der findes Breve fra ham til ubestridelig kloge og geniale Mænd, hvis Anskuelsers Rigtighed Tiden har víst, hvori han tiltaler dem, som om de vare rene Dumrianer, for hvem ingen praktisk Mand kunde føle den ringeste Agtelse. Palmerston var tilsyneladende meget lunefuld i sine Sympathier; Mænd af et mere roligt og alvorligt Sindelag følte sig undertiden krænkede ved den Mangel paa rodfæstede Principer, der syntes at være baade

i hans Politik og hos ham selv, endogsaa naar det hændtes, at de vare enige med ham om den Fremgangsmaade, der skulde følges; hans Letsindighed forargede dem, hans korte, hensynsløse Maade at ytre sig paa saa vel skriftlig som mundtlig vakte ofte Anstød.

I hans senere Aar blev Lord Palmerstons Væsen saa vel i som uden for Parlamentet langt mildere og mere elskværdigt; han beholdt sit gode Humør og sit lette, spillende, smittende Vid; men han var bleven mere hensynsfuld mod sine Modstanderes Følelser og tillod sin virkelige Hjærtensgodhed at have Indflydelse paa hans Udtryksmaade; han var naaet til at foretrække sine Venner og selv sine hæderlige Modstandere for en Vittighed. De, som kun kunne huske Palmerston fra hans sidste Aar i Underhuset og kun bevare Mindet om det lyse, aandrige Lune, der aldrig krænkede nogens Følelser, ville have ondt ved at forstaa, at hans Hensynsløshed og Kaadhed tidligere havde skaffet ham saa mange Fjender. Mange alvorlige Statsmænd vare af den Mening, at Palmerstons Hensynsløshed og Kaadhed var langt mindre farlig, naar han brugte den til ægge sine Modstandere i Underhuset, end naar han drillede udenlandske Herskere og deres Ministre. Palmerston var utrættelig i sine Formaninger til andre Stater; han foreholdt dem stadig, at de ufortøvet burde antage de Regeringsprinciper, som vare de herskende i England, og hans Formaningstaler vare hyppig holdte i en Tone, som om han tænkte: »Hvis I ikke følge mit Raad, blive I ødelagte, og I fortjene ikke bedre, naar I ere saadanne Tosser.« Derfor, medens han som engelsk Politiker var konservativ og aldrig ytrede den mindste Interesse for nogen som helst politiske Reformplaner i England, fik han i hele det øvrige Evropa Ry for at beskytte og fremme enhver revolutionær Bevægelse og forstyrre Forholdet mellem Undersaatter og Regenter.

Denne tilsyneladende Modsigelse i Palmerstons Anskuelser skrev sig fra, at han var fuldkommen tilfreds med Tingenes Tilstand i England. Det var hans Overbevisning, at naar et Folk havde indskrænket Stemmeret, et respektabelt Underhus valgt ved aabenlys Stemmegivning, et Overhus og en konstitutionel Regent, kunde det fra et politisk Synspunkt ikke ønske mere; han saae ikke ud i Fremtiden og bekymrede sig ikke om, hvad visse Skribenter og Tænkere kalde »Livets Problemer«. Det faldt ham ikke ind, at de nuværende Reformer kun gjøre os skikkede til at tragte efter nye Reformer i de kommende Dage; derimod saae han klart, at de fleste Lande i Evropa bleve regerede efter et forældet System, der var Kilden til mange Ubehageligheder for deres Beboere, og han ønskede derfor ethvert Land det samme politiske System som Storbritannien, medens han hverken for Storbritannien eller andre Lande ønskede noget mere. Følgelig ansaa de udenlandske Ministre ham for en Beskytter af Revolution, medens de radikale i England betragtede ham som en haardnakket Fjende af politiske Reformer, og begge Parter havde Ret, hver fra sit Standpunkt. Hvad der var den almindelige Mening om Palmerston hos de konservative i Udlandet, viser sig i de bekjendte tyske Ord: »Hvis Djævelen havde en Søn, maatte det være Palmerston.« Paa den anden Side betragtede det radikale Parti i England ham som deres farligste Fjende, og Cobden udtalte med fuldt Overlæg den Mening, at Palmerston var den daarligste Minister, England nogen Sinde havde haft. Da Palmerston paa et senere Tidspunkt tilbød Cobden Sæde i Regeringen, henviste Cobden til, hvad han den Gang havde sagt, og angav det som Grund til, at han ikke kunde arbejde sammen med ham; den godmodige Statsmand smilede kun og bemærkede, at en anden Politiker, der nylig havde sluttet sig til ham, i fordums Dage havde sagt lige saa haarde Ord om ham. »Ja,« svarede Cobden rolig, »men jeg mente, hvad jeg sagde.«

Palmerston havde derfor mange Fjender blandt de evropæiske Statsmænd; Dronningen følte sig ofte ubehagelig berørt af de Ytringer af Uvilje mod England, og som hun antog rettede mod hende selv, der kom hende for Øre, og som hun mente, at Palmerstons ubetænksomme og hensynsløse Opførsel havde paadraget hende. Prinsgemalen, paa hvis Raad Dronningen selvfølgelig stolede meget, havde en usædvanlig rolig og alvorlig Karakter, han holdt af at tage Tid til Overvejelse, før han dannede sig en Mening om noget, og udtalte den aldrig, før han var fuldkommen paa det rene med sig selv. Som Minister for de udenlandske Sager plejede Palmerston at skrive og besvare sine Depecher efter Øjeblikkets Indskydelse uden at raadspørge hverken Dronningen eller sine Kollegaer; han beklagede sig over de lange Ophold, som fandt Sted, naar han i paatrængende vigtige Anliggender havde opsat at afsende sine Depecher for først at forelægge Dronningen dem, og han paastod, at naar den almindelige Statspolitik gik sin sædvanlige Gang, var det urimeligt at forlange, at en Udenrigsminister, der forstod at besørge sine Forretninger, skulde forelægge Dronningen og sine Kollegaer hvert Ord, han skrev, før det fik Lov at forlade England. Hvis saadanne Forsigtighedsregler vare nødvendige, kunde det kun være, fordi den, der beklædte Embedet som Udenrigsminister, var uskikket til sin Post, og han burde derfor afskediges, og en dygtigere Mand sættes i hans Sted. Der kan naturligvis være nogen Grund til at se Sagen fra dette Synspunkt; de Regler og Formaliteter, der havde været brugte i mindre travle Dage, passede ikke nu, da Udenrigsministeriets Forretninger vare voxede til en hidtil ukjendt Størrelse; men Dronningen beklagede sig heller ikke over, at Palmerston ikke raadspurgte hende om hver Enkelthed, men over, at han i virkelige Statssager havde den Vane at handle efter sin egen uafhængige Dømmekraft, saa at hun flere Gange saae sig forpligtet til at følge en Politik, hun ikke havde haft Lejlighed

til at tage under Overvejelse og i saa Tilfælde ikke vilde have billiget, og at næsten aldrig noget Spørgsmaal var fuldkommen urørt og ukompromitteret, naar det blev forelagt hende. Denne Klage var i mange Henseender berettiget; thi Lord Palmerston opførte sig ofte paa en Maade, som om han med Vilje ignorerede Dronningens Myndighed; til Dels kom dette af den naturlige Utaalmodighed hos en ivrig Mand, der stolede paa sit eget Kjendskab til Sagen og ærgrede sig over enhver Opsættelse, der forekom ham som en unødvendig Formalitet; men man kan ikke undgaa at mistænke hans hurtige Besørgelse af Forretningerne for undertiden at have haft en anden Grund. Der var to Ting, som Palmerston følte sig overbevíst om: for det første, at det engelske Folks Sympathier vare for enhver Folkevægelse i det øvrige Evropa, og for det andet, at det engelske Hofs Sympathier vare for Regenterne og imod Folkebevægelserne. I begge Dele havde han rimeligvis Ret; det er ikke sandsynligt, at en Mand af Prins Alberts Sindelag kunde have megen Sympathi med Oprør mod hvilken som helst existerende Avtoritet, og selv hans liberale Anskuelser, der uden Tvivl vare grundede paa en dyb og sand Overbevisning, gjorde ham ikke mere velvillig stemt mod forstyrrende Foretagender. Hans regelret forstandige Natur, der manglede Ild og Lidenskab, var tilbøjelig til at vurdere alt efter Logikens Maalestok, og han fandt det mere rimeligt at føre Beviser mod et slet System end at udsætte sig for at gjøre Tilstanden værre ved at sætte sig op imod det. Nogle af de Optegnelser, der ere blevne offentliggjorte efter Prins Alberts Død, ere et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvorledes en rolig, forstandig og alvorlig Mand kunde beskæftige sig med Tidens brændende Spørgsmaal i den Tro, at de store Modsætninger mellem Systemer og nationale Kræfter kunde bringes til Enighed ved Beviser og Overtalelser. I Prins Albert var der to modstridende Tendenser; hans naturlige Sympathi var for Kongemagten; men hans Op-

dragelse havde lært ham, at Kongemagten kun kan existere, naar den sørger for at holde Skridt med Tiden, og naar den, der udøver den, erkjender, at han ikke har den af sin egen Myndighed. Det er tydeligt, at Prins Alberts Indflydelse paa Dronningen maatte være meget forskjellig fra, hvad Palmerston ønskede, og man kan næppe tvivle paa, at Palmerstons Handlinger undertiden skreve sig fra denne Overbevisning; han troede at forstaa bedre end nogen anden, ikke blot Gangen i den udenlandske Politik, men tillige det engelske Folks Opfattelse deraf; han vidste, at saa længe som den offentlige Mening var for ham, kunde ingen Indflydelse længe staa sig imod ham, og hans Kjendskab til den offentlige Mening i England var næsten et Instinkt, hvorpaa man altid kunde stole. Palmerston ledede aldrig det engelske Folks Mening, men fulgte den, selv i udenrigske Anliggender, og i det mindste nogle af hans Handlinger bleve sikkert dikterede af den Overbevisning, at Folkestemningen vilde støtte ham, hvis han nogen Sinde skulde blive dragen til Regnskab for sin Styrelse af de udenrigske Anliggender.

Der kom den Tid, da han blev dragen til Regnskab. Dronningen og Prinsen havde længe ærgret sig over Palmerstons egenmægtige Maade at besørge sine Forretninger paa. Allerede i 1849 havde hendes Majestæt været nødt til at gjøre Udenrigsministeren opmærksom paa, at hans Embede stod under Førsteministerens Opsyn, og at derfor de Depecher, der bleve forelagte hende til Gjennemsyn, skulde gaa igjennem Lord Russells Hænder. Lord Russell billigede denne Ordning og foreslog kun — og dette Forslag er af nogen Betydning ved Palmerstons senere Forsvar —, at Forretningsførelsen skulde lettes ved, at Dronningen besørgede Depecherne saa hurtig som muligt efter deres Indsendelse. Dronningen fandt sig godmodig i dette Forslag og bad ham kun om, »at der ikke maatte forlanges et Svar af hende efter et Par Minutters Forløb, som det nu

undertiden er Tilfældet.« Man kan af disse faa Vink let slutte sig til, hvori Vanskeligheden bestod; Lord Palmerston var hurtig til at dømme som til alt andet, og naar han engang havde afgjort en Sag, blev han utaalmodig over enhver Opsættelse, der forekom ham overflødig; Prins Albert var langsom, betænksom, reflekterende og methodisk; Palmerston var altid vis paa, at han havde Ret, selv om han havde dømt efter Øjeblikkets Indskydelse; Prins Albert holdt af at overveje en Sag to Gange, var modtagelig for nye Beviser og forandrede ofte sin første Mening. I 1849 bleve Vanskelighederne imidlertid jævnede, Palmerston gik ind paa alt, hvad der forlangtes af ham, og en Tid gik alting meget glat. Det var imidlertid kun for en Tid, Dronningen mente snart at have Grund til at klage over, at den nye Ordning ikke blev overholdt, men at alting gik paa den gamle Maade. Lord Palmerston behandlede ligesom før de udenlandske Hoffer paa hvad Maade, der syntes ham bedst, og Dronningen og hans Kollegaer bleve ofte først gjorte bekjendte med en eller anden vigtig Depeche eller Instrux, naar Tingen var gjort, og det hverken vilde være let eller passende at gjøre den om. Efter hendes Majestæts Opfordring skrev Prinsen til Lord Russell og klagede stærkt over Lord Palmerstons Opførsel; Brevet erklærede, at Lord Palmerston havde forsømt sin Pligt mod Dronningen »og det ikke ved en Fejltagelse eller Skjødesløshed, men af Princip og med en forbavsende Haardnakkethed, tvært imod Dronningens Bestræbelser. Desforuden gjør Lord Palmerston sig ingen Samvittighed af at give det Udseende af, at Dronningens Forsømmelighed i at besørge de Papirer, der blive sendte hende, skulde volde Forsinkelse og Besvær.« Følgen heraf var, at Førsteministeren fra Dronningen modtog en Note, som vi ville citere ordret, dels fordi den senere blev Gjenstand for megen Strid, dels paa Grund af den strænge Tone, hvori Befalingerne meddeles, og som ikke er almindelig fra en Regent til en Minister i vor Tid.

„Osborne, den 12te Avgust 1850.

I Henhold til den Samtale, Dronningen forleden Dag havde med Lord Russell om Lord Palmerston, og Lord Palmerstons Erklæring om ikke at have tilsigtet nogen Mangel paa Agtelse for Dronningen ved de forskjellige Forsømmelser, hvorover hun saa længe og saa ofte har haft Grund til at klage, anser hun det for rigtigst for at hindre enhver Fejltagelse for Fremtiden at forklare, hvad det er, hun venter af Udenrigsministeren.

Hun forlanger:

1. At han skal give en bestemt Meddelelse om, hvad han agter at gjøre i et givet Tilfælde, saa at Dronningen lige saa bestemt kan vide, hvortil hun har givet sin kongelige Tilladelse.

2. At Ministeren ikke egenmægtig maa forandre eller modificere en Forholdsregel, som hun har givet sin Billigelse; en saadan Handling maa hun betragte som en Mangel paa Ærlighed mod Tronen, der fortjener at straffes, ved at hun udøver sin konstitutionelle Ret til at afskedige den Minister, der gjør sig skyldig deri. Hun venter for Fremtiden at blive gjort bekjendt med alt, hvad der foregaar mellem ham og de udenlandske Ministre, før der bliver taget vigtige Bestemmelser, baserede paa disse Meddelelser; end videre at modtage de udenlandske Depecher i god Tid og at faa de Udkast, som vente paa hendes Samtykke, indsendte saa tidlig, at hun kan have tilstrækkelig Tid til at gjøre sig bekjendt med deres Indhold, før de blive afsendte. Dronningen anser det for bedst, at Lord John Russell viser dette Brev til Lord Palmerston.«

Denne Skrivelse var stræng; men der var intet urimeligt i de Fordringer, den opstillede; tvært imod skulde man synes, at det kun var en Ministers første og simpleste Pligter, som her bleve foreskrevne, og at ingen Hersker kunde paatage sig Regeringens Ansvar under andre Be-

tingelser. Vi have faaet den Vane at tænke eller i det mindste sige, at en Hersker i et konstitutionelt Land kun regerer gjennem sine Ministre; men det er en stor Fejl at mene, at en Regents eneste Pligt er at bære Kronen med Værdighed. Det er undertiden blevet sagt, at en Konge i et Land som England ikke er andet end Nationens Signetring; hvis det var Tilfældet, kunde man med Grund spørge, hvorfor man da ikke lige saa godt kunde bruge en virkelig Signetring, der aldrig behøvede at fornyes og vilde spare mange Udgifter. Dog en konstitutionel Regent behøver ingenlunde at være fordømt til meningsløs Uvirksomhed, og han vilde skuffe Nationens Tillid, naar han fandt sig i viljeløs at gaa i sine Ministres Ledebaand og mekanisk, uden Undersøgelse at underskrive ethvert Dokument, der blev ham forelagt.

Dronningen havde altsaa ganske Retten paa sin Side; men denne Irettesættelse var ikke desto mindre en haard Krænkelse for Lord Palmerston, og man kan let tænke sig, med hvilke Følelser han maa have modtaget den. Han var en stolt, selvtilliidsfuld Mand, og den ramte ham, netop da han havde vundet sin største Triumf; hverken før eller senere vandt han saa glimrende en Sejr som den, hans Veltalenhed havde aftvunget det modstræbende Overhus i Don Pacifico-Debatten, og han stod nu i Verdens Øjne som Englands mest fremragende Statsmand. Vi vide af, hvad han selv senere har sagt, at Dronningens Irettesættelse krænkede ham bittert; men han skjulte sine Følelser, og enten han nu i denne Sag havde Ret eller Uret, modtog han Reprimanden med en beundringsværdig Selvbeherskelse og Sindsro; han skrev et muntert og venskabeligt Brev til Lord Russell, hvori han sagde: »Jeg har taget en Afskrift af Dronningens Skrivelse og skal ikke undlade at rette mig efter de Anvisninger, den indeholder.« Brevet gav derpaa nogle kortfattede Oplysninger om den Maade, hvorpaa Afsendelsen af Depecher til Dronningen var bleven forsinket,

og i det han lovede at vende tilbage til den tidligere Ordning, udtrykte han det Haab, at hvis han i den Anledning skulde komme til at trænge til en eller to Skrivere endnu, Staten da vilde være saa gavmild at bevilge det. Hele Tonen i Brevet var saa naturlig og behagelig, at man næsten skulde tro, hele Sagen var ham ganske ligegyldig; det var med fuldt Overlæg og med en bestemt Hensigt, at Lord Palmerston tog Sagen paa den Maade, og han forklarede senere hen, hvorfor han ikke havde besvaret Dronningens Irettesættelse med at tage sin Afsked. »Skrivelsen,« sagde han, »var ikke blot fra en Regent, men fra en Dame, der var vred, og Forskjellen mellem Mand og Kvinde kan ikke glemmes, selv om den sidste beklæder en Trone. — — Jeg havde ingen Grund til at antage, at denne Skrivelse vilde blive set af andre end Dronningen, John Russell og mig selv. — — Jeg havde nylig været Gjenstand for et heftigt politisk Angreb og havde vundet en betydelig Sejr baade i Underhuset og i den offentlige Mening. Naar jeg da havde taget min Afsked, vilde mine slagne Modstandere have høstet Frugten af min Sejr og mine politiske Tilhængere have set sig forladte af mig i samme Øjeblik, jeg havde sejret ved deres Hjælp. — — Men fremfor alt vilde jeg ved pludselig at tage min Afsked have bragt en personlig Uenighed mellem mig og min Dronning frem for den offentlige Menings Domstol — et Skridt, som ingen Undersaat bør foretage, naar han paa nogen Maade kan undgaa det; thi Følgerne vilde enten blive skæbnesvangre for ham selv eller skadelige for Landet. Dersom det viste sig, at han havde Uret, vilde han blive uigjenkaldelig fordømt, og hvis det viste sig, at Dronningen havde Uret, vilde Kongemagten lide derunder.«

Man kan ikke andet end agte den Maade, hvorpaa Lord Palmerston, da han var kommen til denne Overbevisning, ogsaa handlede derefter. Da han havde besluttet ikke at tage Irettesættelsen ilde op, tillod han ikke det

mindste Glimt af Fornærmelse at vise sig i hans Brev. De fleste vilde ikke have kunnet undgaa Fristelsen til at antage Mine af at være en krænket, miskjendt Martyr, som lider i Tavshed; men Lord Palmerston tog sin Irettesættelse med den største Sagtmodighed. Førsteministeren maa være bleven overrasket ved hans Brev; men hvem véd, om han ikke har antaget Palmerstons Taalmodighed for et nyt Bevis paa hans Letsindighed og Ligegyldighed.

Lord Palmerston gik endnu et Skridt videre paa Forsoningens Vej; han bad Prins Albert om en Samtale, hvori han i de stærkeste og heftigste Udtryk erklærede den Beskyldning, at han med Vilje skulde have ladet det mangle paa Ærbødighed for Dronningen, for aldeles ugrundet. »Havde han fortjent den, burde han udstødes af Samfundet,« sagde han. For Resten synes han i Samtalens Løb kun at have søgt at bevise, hvor passende og bekvemt det System var, han i den senere Tid havde anvendt i de udenlandske Affærer.

Spørgsmaalet blev altsaa lagt hen for denne Gang; andre Begivenheder kom imellem, og for en Tid vakte Lord Palmerston og hans Forretningsførelse ingen Opmærksomhed; men den gamle Historie skulde dukke op en Gang endnu i en alvorligere Skikkelse end før.

Den paa Grund af Ruslands Mellemkomst mislykkede ungarske Opstand vakte megen Harme og Sorg i England; det engelske Folk havde følt megen Deltagelse for Ungarernes Sag og glædet sig over de Sejre, Oprørernes Vaaben havde vundet indtil et vist Punkt, og da Opstanden til sidst blev dæmpet, ikke ved Østerriges egen Magt, men ved Ruslands Hjælp, udtalte Englænderne højt og lydelig deres Vrede. Ludvig Kossuth, som under næsten hele Opstanden havde været Ungarns Diktator og i det mindste i Englændernes Øjne repræsenterede Ungarn og dets Uafhængighed, kom til England; det var hans Hensigt at vælge de forenede Stater i Nordamerika til sit Opholdssted, og paa

Vejen der til besøgte han England. Han havde bedt om Tilladelse til at rejse gjennem fransk Territorium, og det var blevet ham nægtet; men dette Afslag fra fransk Side gjorde kun det engelske Publikum dobbelt ivrigt efter at give ham en hjærtelig Modtagelse; i Southampton, i Birmingham, i London blev han modtagen med en Begejstring, som ingen Udlænding, med Undtagelse af Garibaldi, i vore Dage har vakt hos det engelske Folk. Der var meget saa vel i Kossuths Sag som hos ham selv, der egnede sig til at begejstre en Folkeforsamling; han havde et paafaldende smukt Ansigt og en stolt Holdning; hans Dragt og Væsen var malerisk, maaske endogsaa theatralsk, han saae ud som et Maleri og indtog gjærne Stillinger, der passende kunde have været gjengivne af en Maler. Kossuth var meget veltalende, og under et Fangenskab havde han studeret det engelske Sprog, især ved at læse Shakespeare; han talte det saa godt, som kun faa Udlændinge ere i Stand til; men det var ikke det dagligdags Engelsk, som man hører paa Gaden og i Husene, Kossuth talte Shakespeares Sprog. Han kunde ved et Folkemøde tale i Timevis saa flydende som Gladstone selv, med en afmaalt Værdighed og en tilbagetrængt Kraft, der ikke vilde have været Bright uværdig, og i et mærkeligt udtryksfuldt, stateligt, pathetisk Engelsk, der lød, som om det tilhørte en anden Tid og højere Interesser end vore. Man kan tænke sig, hvilket Indtryk Kossuths Veltalenhed maatte gjøre paa en folkelig Tilhørerkreds, naar han med glødende Begejstring priste den Sag, de følte Deltagelse for, og angreb de Fjender og Grundsætninger, de hadede; det var umuligt ikke at lade sig rive med af hans farverige halvorientalske Sprog. Han udstrakte sin Haand og erklærede, at »der var en Tid, da jeg holdt Huset Habsburgs Skæbne inden i denne Haand!« Han omtalte dem, der strede og faldt mellem Ungarns Forsvareres Rækker som »navnløse Halvguder«. Han begyndte sit Angreb paa Pavens Politik med en lidenskabelig Klage

over, at Haabet om, at Paven vilde stille sig i Spidsen for den liberale Bevægelse i Italien, saa hurtig havde glippet, og mindede sine Tilhørere om, at der var en Tid, da Pio Nonos Navn, knyttet til Ludvig Kossuths, lød i tordnende Vivatraab langs med Adriaterhavets sollyse Kyster.« Igjennem alt, hvad Kossuth sagde, løb som en rød Traad et bestemt politisk Princip, som han stræbte at faa det engelske Folk til at billige; det var det Princip, at hvis en Stat blander sig i en andens Affærer for at undertrykke en Opstand, bliver det en Rettighed, maaske endogsaa en Pligt for en tredje Stat at kaste sit Sværd i Vægtskaalen mod denne uberettigede Indblanding. Dette er ikke andet, end hvad dygtige engelske Statsmænd have forsvaret baade før og senere; men saa vel hos Kossuth som hos hans Tilhørere var Meningen den, at England burde erklære Rusland eller Østerrige, eller ogsaa begge, Krig.

Kossuths Ophold i England og den Modtagelse, der var bleven ham til Del, vakte megen Harme og Forskrækkelse i Østerrige, og Forholdet mellem England og Østerrige blev med hver Dag mere spændt. Lord Palmerston betragtede Østerriges Vrede og Skræk med en Foragt, han aldeles ikke lagde Skjul paa; medens Kossuth endnu var under Sultanen af Tyrkiets Beskyttelse, og Østerrige allerede var fuld af Angest for, at han skulde blive sat i Frihed og komme til England, skrev Palmerston følgende derom til en britisk Diplomat: »Hvor er den taabelig og barnagtig, denne Skræk for Kossuth! Hvad Skade skulde han kunne gjøre Østerrige, fordi han var i Frankrig eller England? Her vilde han være Løve i en halv Snes Middagsselskaber, hvor der ikke vilde blive holdt mere voldsomme Taler end de, man i de sidste fire Maaneder har hørt i offentlige Forsamlinger, og derefter vilde han blive glemt; hvorimod han, saa længe han er Statsfange i Tyrkiet, anses for en Martyr og er Gjenstand for en vedvarende Interesse.« Lord Palmerston kjendte sine Landsmænds Natur til Bunds; det engelske

Folk havde aldrig for Alvor tænkt paa at erklære Østerrige Krig blot paa Kossuths Opfordring; de sympathiserede med Kossuths Sag eller med den Sag, som han forekom dem at repræsentere; de bleve indtagne af hans maleriske Ydre og hans vidunderlige Veltalenhed; de trængte til en ny Helt, og Kossuth var som skabt til at udfylde dette Savn.

Efter nogen Tids Forløb indtraf imidlertid den uundgaaelige Reaktion, og Begejstringen afkøledes; den Tid var ikke fjærn, da den Veltalenhed, som engang kunde fylde de største Bygninger med henrykte Beundrere, maatte raabe til næsten tomme Sale, da Kossuth levede forglemt og ubemærket i England, og hans Bortrejse vakte lige saa lidt Opmærksomhed som hans Nærværelse. Der er noget næsten grusomt ved saaledes at antage sig Talsmanden for en fremmed Sag og derpaa, naar hans Haab er blevet opflammet til en sikker Forventning, at lade ham synke hen i Glemsel og Forsommelse. Det var maaske ikke det engelske Folks Skyld, at Kossuth misforstod den Deltagelse, der vistes ham, ligesom saa mange andre have gjort under lignende Omstændigheder; Mængdens Bifaldsraab tydede kun paa almindelig Sympathi med en af Evropas Frihedshelte og Beundring for hans Veltalenhed; men det var ikke saaledes, at Kossuth opfattede den Hyldest, der vistes ham, og ingen Udlænding vilde i hans Sted have forstaaet den rigtig; Palmerston forstod den, han vidste, hvad den gjaldt, og hvor længe den vilde vare.

Den Tid var imidlertid endnu ikke kommen, da det skulde vise sig, hvor sande Palmerstons Ord vare; Kossuth var Dagens Helt, Sæsonens Komet, og de østerrigske Statsmænd opførte sig, som om hvert Ord, der blev talt ved et af Kossuths Møder, var en Krigserklæring mod Østerrige. Lord Palmerston havde sin hemmelige Morskab af Østerrigernes Vrede. »Begejstringen ved Kossuths Modtagelse,« skrev han til sin Broder, »maa have været en besk Mund-

fuld for Østerrigerne og Absolutisterne i Almindelighed.« Nogle af Palmerstons Kollegaer derimod bleve meget forskrækkede, da de fik at vide, at han agtede at modtage en Visit af Kossuth, som personlig ønskede at takke ham for den Deltagelse og Beskyttelse, England havde ydet de ungarske Flygtninge, medens de endnu vare i Tyrkiet, og uden hvilken de vist vilde være blevne udleverede til Østerrige eller Rusland. Man mente, at Østerrige i Palmerstons Modtagelse af Kossuths Tak vilde se en Anerkjendelse fra engelsk Side af Kossuths retfærdige Sag og et Udtryk af Misbilligelse mod Østerrige, og det blev berettet som sikkert, at hvis Palmerston modtog Kossuth, vilde den østerrigske Ambassadør forlade England. Lord Russell blev bange og sammenkaldte et Kabinetsmøde for at afhandle Spørgsmaalet, og Palmerston maatte, skjønt nødig, gaa ind paa at berolige sine Kollegaer ved at love at undgaa et Besøg af Kossuth.

Det forekommer os, at Kabinettets Fremgangsmaade ikke var synderlig værdig.

Palmerston havde virkelig, og deri gjorde han Ret, anvendt al den Indflydelse, England raadede over, paa at beskytte de ungarske Flygtninge i Tyrkiet; han havde endogsaa meget bestemt, og med Englands fulde Bifald, erklæret, at han, hvis det behøvedes, vilde tage endnu stærkere Forholdsregler for at beskytte baade Sultanen og Tyrkiet. Det forekommer os, at da han havde gjort dette aabenlyst og tvunget Rusland og Østerrige til at rette sig efter hans Fordring, kunde der ikke være noget ondt i, at han modtog Visit af en af de Mænd, han havde beskyttet. Østerriges Ømtaalighed maatte være af en underlig Beskaffenhed, naar de kunde finde sig i Lord Palmerstons energiske Forsvar af deres efterstræbte Offer, men ikke kunde taale at høre, at det frelste Offer havde aflagt en Takkevisit hos sin Redningsmand. I alt Fald behøvede en engelsk Minister ikke at bekymre sig om en slig Ømtaalighed hos en

fremmed Stat; hvis Kejseren af Østerrige blev fornærmet over, at Palmerston modtog Besøg af Kossuth, var det bedst at lade ham blive ved at være fornærmet, saa længe til han fandt for godt igjen at komme til sin Fornufts fulde Brug.

Lord Palmerston gav imidlertid efter og modtog ikke Kossuth; men det forventede Resultat, at den østerrigske Regering ikke skulde føle sig krænket, udeblev; tvært imod fik Sagen et meget værre Udfald, end der vilde have været Tilfældet, hvis Palmerston og Kossuth havde faaet Lov at mødes i al Stilhed. Forskjellige Deputationer indfandt sig i Udenrigsministeriet og overrakte Lord Palmerston Adresser, hvori han takkedes, fordi han havde hindret Kossuths Udlevering til Østerrige, og Palmerston modtog disse Adresser, skjønt nogle af dem indeholdt stærke Udtryk om den østerrigske Regering og den østerrigske Kejser. Lord Palmerston bemærkede i sit Svar, at der i Adresserne indeholdtes Udtryk, som næppe kunde vente hans Billigelse; men han talte paa en Maade, der fremkaldte den Forestilling, at hans Sympathi alligevel var for den Sag, Deputationerne havde antaget sig. I denne Tale fandtes et Udtryk, som knyttede sig til Palmerstons Navn længe efter, lige til hans Død; han fortalte Deputationen, at den overstandne Krisis havde udkrævet megen Statsklogt og Dømmekraft fra den britiske Regerings Side, og den havde været nødt til at anvende en god Del skjønsom »bottle-holding«. Udtrykket »bottle-holding«, der benyttes ved Prisfægtning om den, der er Voldgiftsmand eller Sekundant, vakte Anstød hos mange, der ansaa den overstandne Krisis for alt for alvorlig til at omtales i et saa letsindigt Sprog; men Publikum i Almindelighed morede sig derover, og den skjønsomme »bottle-holder« blev mere populær end nogen Sinde. Alt dette foruroligede atter Palmerstons Kollegaer og vakte Dronningens og Prins Alberts Mishag; Dronningen fordrede udtrykkelig, at Sagen skulde bringes for et Kabinetsmøde.

Lord Russell forelagde altsaa sine Kollegaer Spørgsmaalet, og den almindelige Mening syntes at være, at Palmerston havde opført sig uforsigtig. Der blev ikke taget nogen formel Resolution, da man antog, at de øvrige Ministres enstemmige Mening og Dronningens velbekjendte Misfornøjelse vilde være nok til at paalægge Udenrigsministeren en større Forsigtighed for Fremtiden. Lord Russell aftalte med Hds. Majestæt, at han skulde skrive til Lord Palmerston og opfordre ham til under Evropas kritiske Tilstand at være mere forsigtig i sine Ytringer; men inden dette Brev endnu var skrevet, kom der et nyt Bevis paa, at den ustyrlige Minister atter havde været paa Spil paa egen Haand.

Louis Napoleons Statskup var kommet England aldeles uventet. Saa vel hans Politik som den barbariske Maade, hvorpaa den blev sat i Værk, blev i Begyndelsen enstemmig fordømt; men det varede ikke længe, før en stor Del af det engelske Folk begyndte at se mere overbærende paa, hvad der var sket; man blev snart vant til Historien om Blodbadet paa Boulevarderne i Paris og fandt det ikke mere saa forfærdeligt; mange bedømte Sagen efter det bekvemme Princip, Englænderne saa ofte benytte, naar det gjælder udenlandske Affærer, og mente, at det System, Louis Napoleon havde indført, kunde være meget godt — for Franskmændene. Efter nogen Tids Forløb blev det Mode at beundre Louis Napoleon og at tilgive, ja endog billige hans Statskup. Dronningen var meget bange for, at den britiske Ambassadør skulde sige noget, der tydede paa, at hun bifaldt, hvad der var sket; hun skrev fra Osborne til Lord Russell, at det var hendes Ønske, at Lord Normanby, der var Ambassadør i Paris, skulde forholde sig fuldkommen passiv og ikke lade et Ord falde, der kunde udlægges som Billigelse af Præsidentens Handling. Samme Dag var der et Kabinetsmøde, hvor det blev bestemt, at Hds. Majestæts Ordre burde efterkommes paa det nøjeste; men det blev

tillige afgjort, at der ikke var nogen Anledning for Lord Normanby til at suspendere sine diplomatiske Funktioner. Næste Dag skrev Lord Palmerston som udenlandsk Minister til Lord Normanby og underrettede ham om, at han ikke skulde gjøre nogen Forandring i sit Forhold til den franske Regering. Lord Normanbys Svar paa denne Depeche vakte megen Forbavselse; han skrev, at da han indfandt sig hos den franske Udenrigsminister, Turgot, for at meddele ham den Ordre, han havde modtaget fra sin Regering, fortalte denne ham, at han to Dage før havde hørt af Grev Walewski, den franske Ambassador i London, at Lord Palmerston til ham havde udtalt, at Louis Napoleons Optræden havde hans fuldstændige Bifald, og at det var hans Overbevisning, at Præsidenten ikke kunde have handlet anderledes. Det er umuligt at beskrive det Indtryk, denne forbavsende Efterretning gjorde paa Lord Palmerstons Kollegaer; Dronningen skrev strax til Lord Russell, om han vidste noget om denne Sag, og tilføjede, at hun ikke kunde tro, at Palmerston havde handlet saa stik imod hendes Ønsker, og Lord Russell svarede, at han allerede havde skrevet til Palmerston, at han formodede, at Rygtet ikke talte Sandhed. Lord Palmerston tøvede saa længe med at svare, at Lord Russell fandt, han viste en utilbørlig Langsomhed i et saa kritisk Øjeblik; men da Svaret endelig kom, fjærnede det enhver Tvivl om, at han virkelig havde udtalt sin Billigelse af Statskupet til Grev Walewski. Ganske vist gjorde Lord Palmerston opmærksom paa, at Walewski rimeligvis havde givet Turgot en overdreven Beretning om, hvad han havde sagt, og at Historien ikke havde tabt ved at gaa fra Turgot til Lord Normanby; men han indrømmede fuldstændig, at han bifaldt, hvad der var sket, og havde udtalt sig derom til Grev Walewski.

Lord Palmerstons Breve angaaende denne Sag til Lord Normanby og Lord Russell indeholdt vidtløftige Forsvar for Louis Napoleons Statskup og vare prægede af en ufordulgt

og karakteristisk Foragt for enhver, der havde en anden Mening end Palmerston. Forgjæves søgte Lord Russell at henlede Palmerstons Opmærksomhed paa, at Spørgsmaalet ikke var, om Louis Napoleons Handling kunde forsvares fra et historisk Synspunkt, men om det fra et politisk Synspunkt kunde forsvares, at den engelske Udenrigsminister havde udtalt sin Billigelse deraf uden Dronningens og de andre Ministres Vidende og tvært imod deres Ønske; men Lord Palmerston vendte ganske rolig tilbage til sit Forsvar af Napoleon og sine Forsikringer om, at Præsidenten kun havde forekommet Familien Orleans' Rænker og Nationalforsamlingens Planer. Palmerston gav en meget nøjagtig Beretning om en Sammensværgelse blandt de orleanske Prinser for at bringe en militær Opstand i Gang; men der er aldrig fremkommet Bevis for, at en saadan Sammensværgelse nogen Sinde har existeret; Louis Napoleon har aldrig fremført den som en Undskyldning for sig selv, og man tør vistnok sige, at Palmerston for en Gangs Skyld er løbet med Limstangen. Han forsøgte ogsaa at drage en Forskjel mellem en formel Erklæring og de Udtalelser, der kunne forefalde under en Samtale mellem en Udenrigsminister og en Ambassadør; men det er tydeligt, at den franske Ambassadør ikke opfattede Palmerstons Ord som privat, uansvarlig Sladder, og at Udenrigsministeren intet sagde om, at deres Samtale skulde være farveløs og uden Betydning.

Naar man nu husker, at Palmerston atter og atter havde faaet Irettesættelser, fordi han handlede paa eget An- og Tilsvar, og at en Trusel om Afskedigelse længe havde hængt over Hovedet paa ham, vil man bedre kunne fatte den uhyre Opsigt, denne Historie gjorde i England. Den almindelige Mening var, at han havde handlet meget urigtig, og der var mange, som, da de ellers ikke kunde forklare sig hans Opførsel, kom til det Resultat, at det maatte have været hans Hensigt at tilvejebringe et Brud mellem sig og

sine Kollegaer i Kabinettet, og at han var optraadt paa denne anmassende Maade for at vise sin Trods.

Lord Russell kom paa det rene med, at han ikke længer kunde arbejde sammen med Lord Palmerston, og han meddelte sin Beslutning til Palmerston selv. »Saa længe jeg medvirker,« skrev Lord Russell, »i den udenrigske Politik, hvis Leder De har været, kan jeg, til Trods for den Beundring jeg nærer for Deres Energi og Dygtighed, ikke undlade at lægge Mærke til, at stadig fornyede Misforstaaelser, alt for hyppig gjentagne Brud paa det forsigtige og det passende have skadet de Virkninger, som burde have været Følgen af en sund Politik og en dygtig Bestyrelse. Jeg er derfor, skjønt modstræbende, kommen til den Overbevisning, at Ledelsen af de udenrigske Anliggender ikke længer til Gavn for Landet kan overlades i Deres Hænder.« Uheldigvis søgte Lord Russell at mildne Slaget ved at tilbyde Lord Palmerston at anbefale ham hos Dronningen til at indtage Pladsen som Vicekonge i Irland. Man kan ikke undlade at finde dette Forslag temmelig latterligt; Lord Palmerston var med hele sin Sjæl i de udenlandske Affærer, han havde aldrig víst synderlig Interesse for de irske Anliggender, han bekymrede sig ikke engang meget om den engelske Hjemmepolitik, og der kunde ikke være Tale om, at han vilde begrave sig i det vicekongelige Hof i Dublin og anvende sit diplomatiske Talent paa at bilægge Stridigheder mellem katholske Biskopper og protestantiske Diakoner, og paa rette Maade fordele sine Invitationer mellem de forskjellige Rangklasser af højtstræbende Haandværkere og Kjøbmænd med Koner. Lord Palmerston afslog Tilbudet med aabenlys Foragt, og Lord Russell kan næppe heller have ventet, at han vilde modtage det; det kom til et fuldstændigt Brud imellem dem, Lord Palmerston ophørte at være Udenrigsminister, og Lord Granville indtog hans Plads.

Sjælden har en Ministers Afskedigelse gjort større

Opsigt; overalt i Evropa herskede den Tro, at Palmerston var bleven ofret for de monarkiske og reaktionære Indflydelser paa Kontinentet, og de evropæiske Statsmænd vare af den Mening, at Udenrigsministerens Afskedigelse tydede paa, at England vilde trække sig tilbage fra sin tidligere sympathetiske Stilling lige over for Folkebevægelserne i det øvrige Evropa. Dette Indtryk var netop, hvad Palmerston ønskede, og han blev Gjenstand for en Forblindelse, som maa synes mærkværdig hos en Mand med hans klare, sunde Forstand: han indbildte sig, at han havde været et Offer for reaktionære Rænker. I et Brev til sin Broder skrev han, at den sande Grund til hans Afskedigelse var »en svag Underdanighed mod de fjendtlige Rænker af den orleanske Familie, af Østerrige, Rusland, Saxen, Bayern og til Dels af den nuværende preussiske Regering.« »Alle disse Partier,« tilføjede han, »saae deres respektive Hensigter og politiske Systemer krydsede ved den britiske Regerings Fremgangsmaade, og de tænkte, at hvis de kunde fjærne Ministeren, vilde Politiken blive forandret. De havde længe arbejdet paa at forgifte Dronningens og Prinsens Sindelag imod mig, og John Russell opmuntrede snarere end han modsatte sig Dronningens Ønske om at fjærne mig fra Udenrigsministeriet.« Saa fremherskende var den Forestilling, at udenlandske Diplomaters Rænker vare Skyld i Lord Palmerstons Fald, at den russiske Ambassadør, Baron Brunnow, foretog det uoverlagte Skridt at tilstille Lord Russell en Erklæring om, at han ingen Del havde i nogen saadan Rænke. Dronningen fandt Baron Brunnows Brev »meget anmassende«, da det insinuerede, at der kunde »ske Forandringer i dette Lands Regering efter udenlandske Ministres Tilskyndelse.« Det var naturligvis en ren Indbildning af Palmerston, at hans Afskedigelse skulde skyldes fremmed Indblanding, og man vilde undre sig over, at en saa erfaren Mand kunde overtale sig til at tro sligt, naar man ikke vidste, at selv den mest erfarne Forfatter eller

Kunstner altid er overbevist om, at nedsættende Kritik af et af hans Arbejder har sit Ophav i personligt Fjendskab mod ham. At Dronningen og Prinsen længe havde været vrede paa Palmerston, kan imidlertid ikke nægtes, og Prins Albert havde aldrig gjort sig Umage for at skjule sin Mistillid og Uvilje mod ham. Næsten to Aar tidligere, da den franske Ambassadør var bleven kaldt tilbage en kort Tid, skrev Prinsen til Lord Russell, at det havde gjort baade ham og Dronningen ondt at høre dette. »Dog,« tilføjede han, »det undrer os ikke, at den ømtaalige franske Regering ikke vil være saa overbærende og føjelig mod Lord Palmerstons Maade at besørge sine Forretninger paa, som hans Kollegaer ere.« Da Lord Russell besluttede at skaffe sig af med Palmerston, skrev Prins Albert til ham, at »den pludselige Slutning paa Deres Uenighed med Palmerston har overrasket os meget, da vi vare vante til at se slige Uenigheder ende med, at han satte sine Meninger igjennem, og overlod deres Forsvar til sine Kollegaer og Skammen til Dronningen.« Man ser let af dette Brev, at Hoffet den Gang var meget ilde stemt mod Lord Palmerston; Hoffet havde undertiden Ret, naar han havde Uret; men den Omstændighed, at han var sig sin Antagonisme mod Hoffet bevidst, er af Betydning, naar man vil bedømme hans Løbebane og vurdere den relative Styrke hos Englands politiske Kræfter.

Palmerston blev altsaa afskediget. Parlamentet forsamlede sig den 3dje Februar 1852; det vilde være overflødigt at omtale den Spænding, hvormed man ventede at høre Grunden til denne pludselige Afskedigelse. Roebuck udtalte sig saaledes derom: »Den mest fremtrædende Mand i Styrelsen, paa hvis politiske Existens selve Regeringens politiske Existens beroede, og paa hvem Regeringen havde støttet sin Existens som Regering, blev afskediget; dens højre Haand blev huggen af, dens mægtigste Arm blev tagen fra den, og det paa et kritisk Tidspunkt, da den

trængte allermest til ham.« Underhuset kom ikke til at vente længe paa en Forklaring; Lord Russell holdt en lang Tale, hvori han udviklede hele Historien om Uenighederne mellem Lord Palmerston og hans Kollegaer, og hvad der forbavsede hans Tilhørere, tillige Historien om Udenrigsministerens Uenighed med Dronningen og den Trusel om Afskedigelse, der saa længe havde hængt over hans Hoved. Førsteministeren oplæste derpaa for Underhuset den Skrivelse fra Dronningen, som vi allerede have meddelt. Lord Russells Tale var udmærket god, hvorimod Lord Palmerstons, selv i hans nærmeste Venners Øjne, var aldeles mislykket; det Indtryk, den gjorde paa Huset, var meget forskjelligt fra den næsten magiske Virkning, der fremkaldtes af hans mesterlige Tale om Don Pacifico-Spørgsmaalet, hvorved han aftvang endogsaa sine Modstandere en oprigtig Beundring. Det var, som om Palmerston egentlig ikke havde noget at forsvare sig med; han gjennemgik kun paa ny de Punkter, han havde fremsat i den allerede omtalte Brevvexling, paastod, at han i det hele havde dømt rigtig om den franske Krisis, at han ikke kunde undgaa at danne sig en Mening o. s. v. Om Dronningens Skrivelse sagde han intet; han forsøgte ikke engang at forklare, hvorledes det gik til, at han efter at have modtaget en saa bestemt og stræng Paamindelse kunde vove at handle derimod i en Sag af den største nationale Vigtighed. Nogle af hans Beundrere vare af den Mening, at Oplæsningen af Dronningens Skrivelse maatte være kommen ham uventet, og at Lord Russell paa den Maade havde vundet en uretfærdig Fordel over ham; men vi vide med Sikkerhed, at Lord Russell havde underrettet sin tidligere Kollega om sin Hensigt; desuden var der faa, der havde saa let ved at tale uforberedt som Palmerston, og han kunde, medens Skrivelsen blev oplæst, have fundet Tid til at ordne sine Tanker og samle sine Forsvarsgrunde. Vi tro, at Sandheden er, at Palmerston med Vilje forbigik denne Del af

Lord Russells Tale i Tavshed, fordi han var kommen paa det rene med sig selv om, at en Trætte mellem en Dronning og hendes Undersaat vilde være upassende for begge Parter. Han var uden Tvivl overtydet om, at selv om denne Diskretion for Øjeblikket kunde indbringe ham et tilsyneladende Nederlag, vilde den dog i Længden blive regnet ham til Fortjeneste. Lord Dalling, bedre kjendt som Sir Henry Bulwer, der var til Stede under Debatten, udtalte følgende forstandige Bedømmelse af Palmerstons Opførsel: »Jeg maa tilstaa,« skriver han, »at jeg aldrig har beundret Palmerston saa meget som under denne Krisis. Han var øjensynlig af den Mening, at han var bleven slet behandlet; men jeg hørte ham aldrig fremkomme med en uretfærdig eller bitter Ytring, heller ikke syntes han i mindste Maade at være kuet af det Slag, der havde ramt ham, eller ulykkelig over den isolerede Stilling, han indtog. Han syntes nærmest at være af den Mening, at der var bleven paatvunget ham en Trætte, som han gjorde klogest i at gjøre Ende paa ved at modtage sin Modstanders Ild uden at gjengjælde den. Paa den Kampplads, Førsteministeren havde valgt, kunde Palmerston unægtelig ikke have vundet nogen Sejr, som ikke vilde have skadet ham mere end et Nederlag. De Fejl, man beskyldte ham for, berørte hverken hans egen eller Landets Ære; naar han indrømmede dem, var der en Ende paa Sagen. Maaske der engang vilde vise sig en gunstig Lejlighed til at levere et Slag, og han var villig til at oppebie denne Lejlighed med Ro.«

De Bevæggrunde, Lord Dalling her angiver til Palmerstons mangelfulde Forsvar, ere uden Tvivl rigtige; men vi tro dog, at ogsaa andre Grunde gjorde deres Indflydelse gjældende. Palmerston vidste, at Dronningen og Prins Albert hverken yndede ham eller havde Tillid til ham, og han havde ikke noget imod, at denne Omstændighed blev bekjendt. Han forstod til Bunds den offentlige Mening i

England og var ikke hævet over at benytte sig af dens Luner og Fordomme; han antog, at det næppe vilde skade en Statsmand i Folks Omdømme, at Prins Albert ikke hørte til hans Beundrere.

Den almindelige Mening i Underhuset og Klubberne var imidlertid, at Palmerstons Løbebane var sluttet. »Palmerston er knækket,« lød den almindelige Dom i Klubberne. En eller to Dage efter Debatten mødte Lord Dalling Disraeli paa Trappen til det russiske Gesandtskab, og Disraeli bemærkede til ham, at »der havde været en Palmerston«.

Palmerston selv var øjensynlig ikke af den Mening; i de Breve, han skrev til sine Venner lige efter sit Fald, viser han sig lige saa flot og selvtillidsfuld som nogen Sinde; han var fuldkommen tilfreds med Begivenhedernes Gang og ventede nu rolig paa, at han skulde faa Lejlighed til, som han sagde, »at betale John Russell lige for lige«. Dette skete hurtigere, end han selv paa nogen Maade kunde have ventet. »Djævlen hjælper ham bestemt,« siger Sussex om Leicester i Walter Scotts »Kenilworth«, »thi han svømmer oven paa, hvor en anden vilde synke ti Favne dybt.« Maaske Palmerstons Medbejlere tænkte det samme om ham.

(Fortsættes).

S. M.

Smaating.

1. Fra Tordenskjolds Dødsbo.

HoyEdle og Velbaarne
Hr. vice Admiral Kaas.

For 6000 Rd Croner har de d. 9 Augusty 1720 udgivet deres æres- og Pante-forskrivning til Sal. vice Admiral Tordenschiold, og der udi Pandtsadt Olufgaards hovedgaards Taxt 29 tr. 1 skiep. 2 Alb., bønder gods 48 tr. 3 skiep. 3 fr. 2 Alb. item Nebbel Kirketiende 20 tr. Saa vel som og nest efter frue geheime Raadinde Eichsteds for Capital 4282 Rd 3 ℔ 13 ß Courant udi 199 tr. 6 skiep. 3 fr. 1 7/8 Alb. Hartkorn bonder gods, som hand sig effter Hands Mayts. allernaadigste resolutioner af 18 Septbr. 1719 og 18 Martij 1720 skal have tilforhandlet, og Olufgaard underlagt; Men, som ieg af een fra landstingshorer Arctander udstedde udskrifft af Nørre Jydlands Landstings Pandte Protocoll, maa fornemme, at adskillige andre Panter hefter paa Oluf hovedgaards Taxt og saa vel det gl. som Nye til kiobte bondergods, Saa Som 1. at frue Eichsteds Obligation er udi Pandte bogen anført for 5368 Rd 2 ℔ 6 ß, da dog dend udi Sal. Tordenschiolds obligation alleene anføres til 4282 Rd 3 ℔ 13 ß, saa at der udi differerer 1085 Rd 4 ℔ 9 ß at dend høyere udi Pantebogen er anført, end dend er ansadt at være udi Obligation til Sal. Tordenschiold.

2. at udi Pandte bogen findes anfort een Obligation til Simon Christensen af 9 July 1720 paa 400 Rd med pandt udi 2de af de til Sal. Tordenschiold pandtsadte

gaarde, som dog ej udi Obligationen til Sal. Tordenschiold er ommeldet.

3. at end videre udi Pantebogen findes indført een obligation til de Messieurs Lichtenberg et Hans Christensen i Horssens paa 731 Rd 3 ℔ 10 β af Dato 2 Aprill 1725. Hvorved Olufgaards hovedgaards Taxt saa vel som een deel det gl. Bøndergods er pandsadt og det end da paa dend maade at Mag. Hiermin der udi er anført at have Pandt for 3300 Rd Croner.

Hvilcket alt kommer mig heel forunderligt for, i henseende at ieg icke skulde haabe, at der ved var søgt at præjudicere Sal. Tordenschiolds pandt, som icke allene ved forbemeldte obligation af 9 Aug. 1720 saa dyrt er forsickret om Skadesløsholdelse, som og Hr. vice Admiralens Missiver saa vel før som efter Sal. Tordenschiolds Død, alle ere i god forvaring, for at beviise de forsickringer der er given om skadesløs betaling.

Og som ieg Hiertelig gierne paa det allerhøfligste vil Tractere denne materie, og viise hvor yderlig ieg søger at føye Hr. vice Admiralen udi alt saa vidt mig mueligt er, naar icke Stervboets Rett og forskrivninger udi noget vorder præjudiceret, men udi alt efterlevet til Skadesløs betaling. Saa vil ieg herved udbede mig Hr. vice Admiralens behagelige Svar, hvad Beskaffenhed det haver med forberørte Pandter, og om de i nogen maade imod dend til Sal. Tordenschiold udgivne obligation skulde stride imod dend der udi giorde Pantsetning eller paa hvad maade de ere at forstaae, saa som mand icke endnu har villet ladet tinglyse dend til Sal. Tordenschiold udgivne Pandte obligation i reflection af deres stand og æres forskrivning, da mand og ei Venter at Saadan deres forskrifning i nogen maade skulde være præjudiceret. hvilcket alt paa dend herudinden requirerende oplysning fra Hr. vice Admiralen om de her udi nevnte Pandtsetninger beroer. Skulde alt uagtet Hr. vice Admiralen sig behage oplyselig og fuldkommen Svar herom

at give, at mand der af kand viide dend rette Sammenhæng, og være fuldkommen forsickret om Skadesløs Betaling saa vilde Hr. vice Admiralen behage at tilskrive sig selv ald dend uleylighed og Bekostning som her af kand flyde, og er hand da selv aarsage, at mand maa tage de messures som i saadane tilfelde fornødne kunde eragtes. Jeg venter Hr. Admiralens behagelige Svar, og stedse øvrigt forbliver

HøyEdle og Velbaarne
Hr. vice Admiralens
Tienstskyldige
Kiøbenhafn d. 18de Martij 1730. Tienner
Knud Bruun.

Forestaaende requisition og hosheftede udskrift af Nørre Jydlands Landstings Pandtebog behager Edle Hr. Notarius publicus Sr. Arebo ratione officii Hr. vice Admiral Kaas at insinuere, vidimeret Copie der af levere, og hands Svar der over eske, sampt over hvis passerer en Notarial Act in forma mig beskreven meddeele. Jeg er

Edle Hr. Notarii publici
Tienstferdige
Tienner
Hafniæ utsupra. Pro vera copia. Knud Bruun.
Ch. Areboe,
Not. publ. Haffn.

Om denne Materie kand jeg umuelig giffve omstendig underrætning, føren ieg faar Brev fra Jylland, og da kand det blifve Communiceret, Kiøbenhafn d. 23 Marts 1730.

U. Kaas.

(Meddelt af Justitsraad Bang).

2. Republikken Florents's Oprindelse og ældste Tid. Hvor »det skjønne Firenze« nu udbreder sig paa begge Sider af Arno, var der i den tidligere Oldtid kun ubeboede Sumpe; men paa en Bjærgflade højt over Dalen laa den ældgamle Etruskerstad Fæsulæ (Fiésole), omgiven af vældige Mure. Først i det sidste Aarhundrede før Kristi Fødsel grundedes

den romerske Militærkoloni Florentia, som henimod Oldtidens Slutning hævede sig over den gamle Stad paa Bjærget og blev Provinsen Tuscias Hovedstad. I Folkevandringens Tid gik den igjen stærkt tilbage: i Sagnets mythiske Sprog hedder det, at den blev ødelagt af Attila, skjønt Hunnerkongen aldrig har overskredet Apenninerne. Derimod satte gotiske, longobardiske og tyske Krigere sig efterhaanden fast i Klippeborgene; men den gamle Befolkning fik snart igjen Overhaanden over de indvandrede »Barbarer«: det var det nye italienske Folk, som dannede sig, og som i Toskana blandede sig mindre med de fremmede end i andre Egne af Italien.

I lang Tid stod Florents vistnok under de mægtige Markgrever af Toskana; men Staden hævede sig stærkt ved sin Handel og blev særlig begunstiget af den navnkundige Markgrevinde Mathilde. Ikke længe efter hendes Død (1115) erobrede Florentinerne Fiésole og ødelagde Slottet Montebuoni, hvis Ejere, Familien Buondelmonte, plagede Staden med Toldafgifter: nu maatte de flytte til Florents, hvor de bleve optagne som Borgere. Ogsaa andre adelige Slægter, som Uberti'erne, toge Bolig i Staden; men paa denne Maade forflyttedes Kampen mellem Borgene og Stæderne til disses Midte. Villani*) fortæller, at Borgerkrigene i Florents begyndte i Aaret 1177, i det »Uberti'erne med deres Tilhængere kæmpede om Herredømmet med Stadens Konsuler, naar disse ikke vare efter deres Ønske. Kampen var saa haard, at Borgerne næsten hver Dag eller i det mindste hver anden Dag strede med hinanden. Man havde bygget Taarne paa 100 eller 120 Alens Højde, paa hvilke der stod Kastemaskiner, og Staden var spærret paa

*) Giovanni Villani var en florentinsk Kjøbmand, som kom til Rom i det store Jubelaar 1300 og „da han saae de store og gamle Mindesmærker og læste om Romernes store Gjerninger, fattede den Plan, at skildre Florents's Oprindelse og Florentinernes Bedrifter.“

mange Steder. Denne Tilstand varede mere end to Aar, saa at mange Folk omkom, og Staden led stor Skade; men det blev Skik, at Borgerne den ene Dag sloges og den anden Dag spiste og drak sammen, i det de fortalte om deres Heltegjerninger.«

»Konsuler« styrede fra gammel Tid af Florents ligesom andre italienske Stæder; men omtrent ved Aaret 1200 gaar den øverste Magt over til en »Potestà«, der baade er Dommer og Feltherre. Han toges af fornemme fremmede Slægter, men vælges kun paa et Aar eller et halvt Aar. I Aaret 1215 udbrød der en voldsom Strid imellem de adelige Familier i Florents, og ved denne Lejlighed forekomme for første Gang her Partinavnene: Ghibelliner (Hohenstaufernes, senere i det hele Kejsernes Tilhængere) og Guelfer (Tyskernes Modstandere). En Ridder af Slægten Buondelmonte havde nemlig forlovet sig med en Datter af Familien Amidei; men en Dag kaldte en Kvinde af Huset Donati paa ham og spottede ham, fordi han vilde tage en Hustru, der hverken var smuk eller ham værdig. »Jeg havde tiltænkt eder min Datter,« tilføjede hun og viste ham denne, der var udmærket ved Skjønhed. Ridderen blev strax opflammet af heftig Kjærlighed og ægtede kort efter den skjønne Pige; men Familien Amidei krævede Hævn, og deres Slægtninge, Uberti'erne, tilligemed flere fornemme Familier forbandt sig med dem. Paaskemorgen havde de samlet sig i Amidei'ernes Hus, og da de saae Buondelmonte komme ridende i prægtig Dragt paa en hvid Hest over Ponte vecchio, ilede de ham i Møde, reve ham af Hesten og myrdede ham. Herover kom hele Florents i Oprør: Guelferne samlede sig om Buondelmonti'erne, Ghibellinerne om Uberti'erne, og Staden blev Skuepladsen for langvarige Kampe.

S. B. Thrige.

En Fange i Algier i det 18de Aarhundrede.*)

Siden Algiers Erobring har man næsten glemt det forfærdelige Søroveri, som i tre Aarhundreder foruroligede Middelhavet. I vore Dage, da Dampskibe sikkert og hurtig krydse dette Hav, hvor man er vis paa rundt om paa Kysten at finde sikre Havne, har man ondt ved at fatte, at for hundrede Aar siden vare disse Farvande lige saa farlige for Skibe som Landevejen i Mexico for Diligencer; det er imidlertid en uomtvistelig Sandhed. Barbareskernes uhyggelige Bedrifter vare den Gang i alles Munde, og de spanske, franske og italienske Krigsskibe formaaede ikke at beskytte hverken Handelen eller den personlige Sikkerhed.

Selve Provences Kyster vare ikke sikre for Sørøverne; i Ludvig XIII's Tid befæstede Indbyggerne deres Huse og havde indrettet et Signalsystem for at kunne kalde hverandre til Hjælp i Tilfælde af Overfald. I Aaret 1605 blev den hellige Vincens af Paula paa Rejsen fra Marseille til Narbonne tagen af Sorøvere, som laa paa Lur efter de Baade, der vendte hjem fra Markedet i Beaucaire. Da Digteren Voiture skulde rejse fra Portugal til England, skrev han til Mademoiselle Paulet i en halv alvorlig, halv spøgende Tone, at de Farvande, han skulde gjennemrejse, bleve gjorte usikre af tredive Sorøverskibe. »Hvis min

*) Efter L. Pingaud i Revue historique 1880.

Skæbne vil, at jeg skal fanges af Piraterne,« tilføjer han, »vil jeg i det mindste ønske, at jeg maa falde i Hænderne paa en berømt Sørøver, hvem jeg fordum har hørt Mademoiselle de Rambouillet omtale, og hvis blotte Navn var nok til at indgyde mig Venskab for ham.«

Mange af hin Tids Forfattere indtil midt i det 17de Aarhundrede beskæftige sig ofte under mere eller mindre alvorlige Former med den Svøbe, som de vel ikke frygtede skulde ramme dem selv, men hvis blotte Tilværelse var en Ydmygelse og en Plage for hele Kristenheden. Naar Molière giver sin Fantasi frit Spillerum, hvilke Personer er det da, han fører frem paa Scenen? Kristne, der blive røvede af Tyrker eller Zigeunere. I Scapins Skalkestykker ser Géronte ikke noget usandsynligt i sin Søns uheldige Besøg paa den bekjendte Galej, og Jourdain i den adelsgale Borger bliver ikke synderlig forbavset, da en foregiven Søn af Stortyrken kommer for at forlange hans Datters Haand. Det er kun Løjer, vil man sige; men disse Løjer bevise i alt Fald, at Datiden var fortrolig med Tanken om Sørøvere. Den havde ogsaa al Grund dertil; i 1678 blev den Mand, som skulde blive den bedste blandt Molières Disciple, Regnard, bortført mellem Civita-Vecchia og Toulon; om han end ikke har bragt sine Hændelser paa Brædderne, har han gjort som Don Quijotes Forfatter og fortalt dem med nogle romantiske Udsmykninger i sin Roman »la Provençale«.

Foruden at Theatre og Romaner underholdt Samfundet med dette sørgelige Æmne, gjorde Kirken opmærksom paa Ondet og stræbte at raade Bod derpaa ved kristelig Barmhjærtighed. Den hellige Vincens af Paula sendte Lazaristerne (et Missionssamfund, stiftet af ham) i permanent Mission til Algier, og Hertuginden af Aiguillon bidrog til samme Steds at grunde et kristent Hospital. I sin Panegyrik over den hellige Peter Nolaskus udbryder Bossuet med Harme og Rædsel: »Jeg betragter Mahomedanernes Magt som et utæmmeligt Hav, der stadig er nær ved at oversvømme

Kirken; de kristne Magter, som altid ligge i Splid med hverandre, ere ligesom gjennembrudte Diger, der ikke formaa at standse dets Rasen«; og Mascaron giver, da han vil minde om Beauforts Bedrifter, følgende nøjagtige og oplysende Skildring: »Naar jeg tænker paa, at der aldrig kom et Skib hjem til vore Havne, som ikke bragte Budskab om Tabet af tyve andre; naar jeg tænker paa, at der næppe var en eneste, som ikke begræd en myrdet Slægtning eller en Ven i Slaveriet eller en ødelagt Familie; naar jeg tilbagekalder i min Erindring den uforskammede Dristighed, hvormed de gjorde Landgang næsten inden for vore Kanoners Skudvidde og bortførte alt, hvad de tilfældig traf paa baade Mennesker og Bytte, at det endogsaa var forbundet med Fare at foretage Lystture til Søs, fordi man altid frygtede for, at Sørøverne kunde have skjult sig mellem Klipperne; naar jeg forestiller mig Fængslerne i Tunis og Algier fulde af kristne Fanger — — — da staa disse ulykkelige Tider saa levende for mig, at jeg ikke kan lade være at udbryde: Usquequo, Domine, improperabit inimicus? (Hvor længe, Herre, vil du lade Fjenden haane os?)« Man behøver kun at gjennemlæse »l'Histoire de Barbarie« af P. Dan, som udkom i 1649; man finder der Beviser for alle disse Paastande og uigjendrivelige Vidnesbyrd om denne ydmygende Kapitulation lige over for Fribyttere, der vare fødte Fjender af Menneskelighed og Kristendom.

De Expeditioner, som Beaufort, Duquesne og d'Estrées foretoge mod Piraterne, skaffede i nogen Tid Ro paa Havet; men det varede ikke længe, før Sørøverne havde forvundet de knusende Slag, der havde ramt dem. I det 18de Aarhundrede begyndte Sørøveriet mere heftig, mere skrækkelig end nogen Sinde.*) Endnu i 1785 blev et fransk Skib

*) Paa Listen over de Slaver, som i 1720 bleve løskjøbte af Pater Gomelin og hans Ledsagere, findes endogsaa en Fisker fra Kysten af New-Foundland.

taget ved Hyères, og i Algier bleve Tusender af ulykkelige Fanger mishandlede lige for Øjnene af de afmægtige Konsuler og Munke; det var forholdsvis kun et ringe Antal, som opnaaede at betale deres Løsepenge og slippe fri. I Beskrivelsen af den Rejse, som Pater Gomelin og to af hans Ordensbrødre foretoge i 1720 for at løskjøbe Fanger i Algier, lærer man nogle Episoder af Fangenskabet at kjende: blandt andre den rørende Skæbne, som et Barn paa ni Aar, Mademoiselle de Bourk, havde, eller de Farer paa Liv og Ære, hvorfor en ung Spanierinde Anna Maria Fernandez var udsat. Foruden saadanne svage, forladte Væsener, der gik Skam og Elendighed i Møde, fandtes der et endnu større Antal af Malteserriddere, Søfolk, Soldater og Officerer som Chevalier d'Arreger, hvis Prøvelser ville blive os meddelte af ham selv; hans Beretning føjer nogle Træk til den sørgelige Historie om den mahomedanske Fanatisme, Barbareskernes Søroveri og Tyrkernes Herredømme i Afrika.

Jean Victor Laurent d'Arreger, Chevalier og senere Baron, var det ottende og yngste Barn af en Adelsmand i Solothurn; han blev tidlig sendt til Frankrig, hvor hans Forfædre i Aarrækker havde tjent i Hæren, modtog sin Opdragelse dér og begyndte sin krigerske Løbebane i det Regiment, der bar hans Navn. I 1728 (han var den Gang ni og tyve Aar) besluttede han at forsøge sin Lykke i Spanien, mange af hans Landsmænd modtoge Philip V's Tilbud og bleve til Trods for hans højtidelige Løfter benyttede i Krigen mod Maurerne i Afrika; flere end én havde allerede med Tabet af sin Frihed maattet betale sin Lyst til at gaa paa Æventyr i fjærne Lande. Blandt disse maa nævnes d'Arreger, som efter en af sine Landsmænds Udsagn »fortjener at kjendes paa Grund af den sjældne Sjælsstyrke, hvormed han bar de Ulykker, hvoraf hans Liv

var en Kjæde.« Da han i Juni 1732 var paa Orlov hjemme i sit Fødeland, fik han at vide, at Maurerne og Spanierne kæmpede ved Oran, og rejste der til for at slutte sig til sit Kompagni. I Slutningen af September indskibede han sig i Marseille paa en provencalsk Tartana, som af Modvind blev dreven ind i den lille Havn Bouc; medens han her ventede paa gunstig Vind, fik han at vide, at hans Regiment havde forladt Oran. Her ville vi lade ham selv tale og fortælle os de vigtigste Omstændigheder ved hans Fangenskab og Ophold i de vantros Land.

»Henimod Midnat den 4de Oktober satte jeg mig i Chaluppen for at gaa om Bord paa Tartanaen, og tidlig om Morgenen forlode vi Boucs Havn med en ret gunstig Vind. — — — Jeg passerede Lionerbugten og befandt mig ved Kataloniens Kyst i et temmelig kjedeligt Vindstille. Der kom atter en svag Brise, som vi benyttede til at sejle lidt forbi Taragona til Sant-Georgs Bugten, hvor vi bleve liggende stille med Land i Sigte. Den 5te ved Middagstid opdagede vi til venstre for os et Skib, som man sagde mig var en Pinke.*) Vi tabte det snart af Syne, det lod til at sejle den modsatte Vej af vort, thi det gik mod Øst og vi mod Vest. Vi brode os ikke videre om dette Skib og ventede paa, at det ved Solnedgang skulde blæse lidt op, saa at vi kunde fortsætte vor Sejlads, da vi pludselig opdagede det styrende lige imod os. Det havde forandret sin Kurs, da det opdagede os, og nu afskar det os Vejen og trængte os ind i en Bugt, hvor fra vi ikke havde nogen Mulighed for at slippe bort.

Af denne Manøvre blev det mig klart, at det var et barbareskisk Skib; det sejlede rundt om vor Tartana med en overmaade stolt Holdning, ligesom en forsulten Løve, der gaar rundt om sit Bytte, som den véd ikke kan undslippe. Jeg brød mig den Gang om ingen Ting, skjønt denne Leg

*) Temmelig stort tremastet Skib med latinske Sejl.

ikke behagede mig; jeg ansaa mig for at være i fuldstændig Sikkerhed under det hvide Flag, da jeg ikke kunde tro, at et Regentskab i Algier, som bestod af Sultanens lumpneste og nederdrægtigste Undersaatter, turde vove ikke at respektere hans allerkristeligste Majestæts Pas; men jeg saae snart, hvad jeg kunde vente mig. Skipperen Gautier gik om Bord paa Pinken med sine Passer, og Sørøverkaptejnen, en portugisisk Renegat, undersøgte dem og fandt alt i Orden, men erklærede samtidig, at han havde Ordre til at sende alle de franske og engelske Skibe, han traf paa, til Algier, for at Deyen selv kunde undersøge Passernes Gyldighed. Vi vare nødte til at finde os deri, vi kunde ikke gjøre Modstand, da han var den stærkeste i alle Retninger; han havde Kanoner, og vi havde ingen, og han havde ti Gange saa mange Folk som vor stakkels Tartana, hvis Besætning kun bestod af otte Mand, to Skibsdrenge iberegnet. Vi fik en tyrkisk Garnison om Bord med en »Reis« eller Kaptejn, der skulde føre os lige til Algier, medens Korsaren fortsatte sit Krydstogt, indtil den sædvanlige Tid var udløben, som plejer at være fyrretyve Dage. — — — Jeg befandt mig om Bord paa Tartanaen med vort nye Mandskab; de otte Tyrker, hvoraf den bestod, vare næsten nøgne, kun Kaptejnen saae ud som en ordentlig Tyrk; han var en meget god Muselman og bad regelmæssig sine fem Bønner om Dagen. Jeg sov ret rolig paa min Matras, indhyllet i min Overfrakke, lige til næste Morgen; da jeg aabnede Øjnene, saae jeg Mustapha, der holdt Bøn. — —«

Nu var altsaa Chevalier d'Arreger mod sin Vilje paa Vejen til Algier; han var urolig for, hvad Fremtiden vilde bringe, plaget af Søsyge og havde ikke nogen anden fortrolig end sin Tjener, en skikkelig Schweizer, der i sin Enfoldighed spurgte ham, om den By, de skulde til, var katholsk. Endelig, den 15de Oktober, kom han i Land og begav sig til den franske Konsul, en Provençaler ved Navn Benoît Lemaire; denne, der var i Unaade hos Regeringen,

gav ham med en forlegen Mine et svagt Haab om at slippe fri, og de Skridt, han foretog til Gunst for Chevalieren, førte kun til at vække Deyens Nysgjerrighed. D'Arreger fik Befaling til at indfinde sig i Paladset.

»Da jeg var gaaet gjennem Gaarden, kom jeg ind i en hvælvet Sal, i hvis Baggrund jeg opdagede Deyen siddende paa en Stenforhøjning op imod Muren. Han havde hos sig en Kat, som han legede med. Ved hans højre Side sade hans fire Statssekretærer, og foran ham stod hans Neveu, der var Skatmester og General, tillige med sin Tolk. Der fandtes desuden to franske Præster, som Deyen havde ladet kalde. Jeg blev forhørt; jeg svarede selv paa Spansk, saa godt som jeg kunde, og opfordrede den franske Konsuls Tolk til at forsvare min Sag. Han var en fransk Renegat, og hans Forsvar var temmelig svagt; efter et Kvarters Avdiens sagde han mig, at Kongen (sic) havde erklæret, at jeg var en lovlig Prise og hans Fange, men at han vilde skrive til Kongen af Frankrig og forelobig overgive mig i de franske Missionærers Varetægt med Forbud mod at forlade deres Hus. Det var først i dette Øjeblik, at jeg fattede hele min Ulykke; jeg vilde tale og forsvare min Sag; men Khasmadaren eller Skatmesteren, der lod til at være mest ophidset, paabød mig snart Tavshed og forsikrede mig, at hvis jeg ikke var tilfreds med Kongens Godhed, der lod mig bo hos de franske Missionærer af St. Vincens af Paulas Broderskab, skulde jeg strax sættes i Slaveriet. De to Missionærer toge mig med hjem og forsøgte ved deres høflige og kjærlige Væsen at formilde min nye Stilling; de forestillede mig, at Kongen af Frankrig aldrig vilde tillade, at jeg blev gjort til Slave, og jeg smigrede mig selv med dette Haab; Størstedelen af de Evropæere, der boede i Algier, besøgte mig og førte den samme Tale.«

Ikke desto mindre skulde d'Arregers Fangenskab vare i over fem Aar. Heldigvis fandt han Deltagelse og Venskab

blandt de kristne af alle Nationer, som enten Religionens eller deres Lands Interesser havde ført til Algier. Han undtager kun den engelske og den svenske Konsul, der gjorde ham »mere ondt end godt«. Blandt de andre nævner han først og fremmest den apostoliske Vikar, Duchesne, »som besad det franske Hofs Tillid i langt højere Grad end Konsulen og havde Befaling til at passe paa ham,« og dernæst Pater Batault fra Beaune. Begge disse gejstlige — den første var over firsindstyve Aar — døde, medens han var Fange. Han omtaler derpaa den hellige Treenigheds Broderskab, som vikarierede ved det spanske Hospital, hvor de modtoge indtil to Hundrede Slaver ad Gangen Side om Side med fremmede Matroser, endogsaa engelske og hollandske, og endelig dem, der vare ansatte ved det franske Konsulat, som gjorde, hvad de kunde, for at lette hans Skæbne. I sit halve Fangenskab i Missionshuset ventede d'Arreger altsaa paa Svar paa det Brev, han havde skrevet til Marineminister Maurepas. Denne lod ham endelig vide, at der var ansøgt om hans Losladelse baade af den franske Konsul i Algier og af Storvisiren i Portens Navn. Paa Grund af denne dobbelte Forbøn troede d'Arreger sin Befrielse nær; han glemte at tage i Betragtning, at de kristne Fyrster laa i Strid med hinanden angaaende Tronfølgen i Polen og derfor ikke havde Tid til at passe paa Sørøverne, saa at Deyen følte sig sikker paa at kunne give Afslag uden at risikere nogen Gjengjældelse. Dog blev efter Anmodning af Baron de Besenval, Officer i fransk Tjeneste og Slægtning af d'Arreger, en Eskadre paa otte Skibe, der skulde sejle fra Toulon til Cadix, beordret til at lægge an ved Algier og forlange Fangens Frigivelse foruden Erstatning for forskjellige Beskadigelser.

»Hvor stor var ikke min Glæde og mit Haab, da jeg saae denne Eskadre nærme sig Algier! De varede kun kort. Førend Eskadren kom ind paa Réden, lod Deyen mig føre bort fra de gode Missionærer og sætte i et mørkt

Fængsel sammen med flere Officerer af de spanske Tropper. — — — Jeg blevført frem for Kongen og var nødt til at kysse ham paa Haanden. Jeg havde ikke været længe i mit Fængsel, før der blev bragt mig en svær Lænke; den blev lagt om min højre Fod og om min Tjeners venstre Fod, og saa overlod man os til vore Betragtninger. — — — Den næste Dag viste Officererne fra de franske Krigsskibe sig her i Byen. Den tredje eller fjerde Dag indledede de Sagen og forlangte med Iver min Frigivelse, men uden Held. Kongen blev vred og befalede den franske Eskadre at fjærne sig under Paaskud af, at den kun var kommen for at lodde Bugten. Jeg fik i Fængslet en Billet fra Pater Batault, hvori han for at trøste mig underrettede mig om, at Eskadrens Kommandør, de Cour, havde sagt, at han snart skulde komme tilbage med en stærkere Flaade, men han er ikke kommen endnu.

I dette Fængsel lod man mig blive i syv Maaneder. Imidlertid var der nær ved Cette i Languedoc blevet grebet en algiersk Korsar, som havde haft den Dristighed at gaa i Land i Languedoc for at plyndre; hans Skib var blevet konfiskeret og Besætningen sendt paa Galejerne, som den fortjente. Gjengjældelsen for denne retfærdige Straf ramte mig; Deyen sagde, at jeg skulde bøde derfor. Allerede for nogle Maaneder siden var min Tjener bleven skilt fra mig, og Marquis de Valdecannas, Brigadechef i den spanske Hær, var bleven lænket sammen med mig.*) Vi bleve dømte til det samme Dagsarbejde som de andre Slaver, der ligesom vi vare lænkede sammen to og to. Undertiden blev jeg for at lette mig Arbejdet lænket sammen med min Tjener og Valdecannas med en Kadet ved Navn Janiga, som blev udnævnt til Officer, medens han endnu var i Algier.

*) Denne Officer var bleven fangen ved det sejrrige Udfald, som Spanierne den 21de November 1732 foretoge fra Oran, der blev belejret af Tyrkerne.

Vi bleve tillige med en halv Snes andre kristne, der ligesom vi vare lænkede sammen to og to, spændte for en stor Karre, belæsset med svære Stenblokke, som vi skulde trække; jeg kom der i godt Selskab, hvis man kan benævne sine Medfanger med dette Navn. Der var en Mængde spanske og irske Officerer og Soldater, og flere af dem vare af fornem Slægt. Vi havde snart gjort Bekjendtskab med hinanden, unge og gamle, og vi trøstede gjensidig hverandre. I Begyndelsen var jeg ret glad ved at komme ud af Fængslet, hvor jeg i et halvt Aar kun havde set Himlen gjennem en lille Revne; men jeg havde svært ved at vænne mig til det Arbejde, som jeg blev tvungen til at udføre; jeg stod ikke sikkert paa mine Ben og vaklede hele Tiden, naar jeg paa mine Skuldre skulde bære et tykt Ankertov, hvori vi trak den uhyre store og i sig selv meget tunge Karre; vi maatte hale af alle Kræfter, hver Gang Vejen gik opad, ellers vilde det aldrig være lykkedes os at trække den. Om Vinteren som om Sommeren begyndte Arbejdet ved Daggry, vi maatte gjøre to Ture og en halv inden Middag. Om Sommeren havde vi Kl. 12 en Hviletid paa tre Kvarter, men om Vinteren var Hvilen kortere; om Eftermiddagen gjorde vi endnu halvanden Tur, og Kl. 4 var Arbejdet forbi. Om Sommeren var Arbejdet endnu mere besværligt; vi vare da beskæftigede med at udlosse Salt af engelske og franske Skibe, at indlosse Korn i de algierske Skibe, at drage Sand op af Havet til Ballast for Skibene, naar de skulde paa Rejser, at bringe Ankertove og Master af de Skibe, der kom hjem, ind i Pakhusene, at trække Baade og mindre Skibe i Land, og at bære det Bly og Jærn, som Svenskerne og Hollænderne bragte Deyen, for at han dermed kunde føre Krig mod de kristne, op i Pakhusene. En hel Sommer vare vi beskæftigede med at bygge en Dæmning i Havet, der skulde beskytte Byens Batterier mod Østenvinden, som skadede dem meget. Om Vinteren slæbte vi Stene, Sand og Kalk, som skulde bruges til dette

Arbejde, ja endogsaa Vand til at lave Kalken med. Kort sagt, vi bleve brugte til alt Slags Arbejde, uden at man tog i Betragtning, at vi ikke vare vante dertil, og at vi havde meget vanskeligt ved at arbejde, da vi vare lænkede sammen to og to. Om Efteraaret maatte vi bryde Hamp med meget tunge Plejler; Hampen var en Finger tyk og overmaade haard at bryde.

Hvad der gjorde vort Arbejde endnu mere byrdefuldt, var Afrikas brændende Sol, som vi vare udsatte for hele Dagen uden at kunne røre os fra det Sted, hvor vi fik Befaling til at være. Først Kl. 12 kunde vi forlade det for at tage nogen Føde til os, enhver hvad han havde Raad til; men vi turde ikke spise ordentlig af Frygt for at komme til at gjælde for rige, hvilket vilde forhøje vore Losepenge. Der var altid ubarmhjærtige Opsynsmænd hos os, og Renegaterne vare værre end Tyrkerne. Jeg skal aldrig glemme en ved Navn Jussuf, hvis Fødested var Arles i Provence; det var den største Slyngel, den nederdrægtigste Karl, der nogen Sinde har været til; naar han trængte til Penge, mishandlede han os med Stokkeslag for at tvinge os til at skaffe ham nogle. I denne trøsteslose Stilling havde vi næst Gud ikke anden Trøst end Fredagen, der er Tyrkernes Hviledag. Den Dag havde vi Lov til at hvile os, og vort Arbejde bestod kun i at vaske os rene for Ugens Smuds og at rense vore Senge og den lille Krog, som enhver af os havde. Vi boede saa sammenpakket i vort Fængsel — som vi aldrig fik Lov til at forlade uden for at gaa til vort Arbejde, og hvor vi altid bleve førte tilbage, saa snart Arbejdet var forbi —, at nogle af os havde været nødte til at hænge deres Senge op under Loftet, over de andres Senge, ligesom Kojer. Vi gjorde vore Lænker fast ved vore Senge og lod dem være saa lange, som der behøvedes, for at vi kunde bevæge os. Vore Lidelser vare ikke forbi med Dagen, om Natten var det, at de kristne plagede hinanden indbyrdes; da Selskabet var meget blandet,

maatte enhver søge at bevare sin Uafhængighed; der var Mænd af alle Nationer og alle Stillinger og af meget forskjellige Sindelag og Tro; nogle bad, andre spillede, og andre igjen skjændtes og stredes. Jeg gik som oftest i Seng Kl. 8, og naar jeg først var falden i Søvn, kunde ikke alle disse Skjænderier, alt dette Spektakel vække mig igjen; min Udmattelse efter Dagens Anstrængelser og den Sørgmodighed, min Stilling indgød mig, skaffede mig den bedste Nattesøvn, jeg nogen Sinde har nydt.

Vi vare nødte til at staa op, før det blev Dag, og da der ikke fandtes noget offentligt Ur hos Tyrkerne, kom vi om Vinteren ofte halvanden eller to Timer for tidlig op. Vi benyttede denne Tid til at vaske os, ikke blot Hænderne, men tillige efter Landets Skik Ansigtet og Skjægget, som derefter blev redt; baade Vinter og Sommer maatte vi vaske os ved Posten, skjønt Vinteren er meget stræng i Algier. Derpaa holdt vi alle Bøn, hver for sig, indtil Opsynsmanden kom for at føre os til Arbejde. — — — Om Aftenen bad vi alle vor Rosenkrans sammen, hvorefter enhver skaffede sig lidt Aftensmad; nogle lod den komme fra de Kroer, der blev holdt af kristne Slaver, andre tillavede og kogte den selv. De, som ingen Hjælp fik fra deres Fædreland eller Slægt, levede af milde Gaver fra andre Slaver, som berøvede sig selv en Del af den Føde, de fik af deres Herrer, for at lindre deres trængende Brødres Nød. De Slaver, der tjente som Pager hos Kongen, og de, der vare ansatte i hans Køkken, havde bedst Lejlighed til at hjælpe deres Brødre, og de viste virkelig ogsaa den største Barmhjærtighed imod dem. Da der var over halvtredsindstyve Slaver i Kongens Tjeneste, kunde de hver Dag hjælpe over hundrede andre; men det var alligevel kun et ringe Antal mod de mange, der vare i den yderste Nød. Kongen alene har over tusende, og man talte fem Tusende hos forskjellige Privatmænd i Byen; som oftest have de private Slaver det bedre end Kongens. De ere for Største-

delen ordentlig klædte og faa nok at spise; men de af Slaverne, der have den lykkeligste Skæbne, ere Kroværterne, de ere blandt Slaverne, hvad Stormændene ere i en Stat. Jeg har under mit Fangenskab set Værtshusholdere, som i Løbet af fire à fem Aar havde tjent saa meget, at de kunde kjøbe sig fri og endda beholde tre til fire Tusende Pjastre, naar de vare slupne for Lænken. — — — Disse Værtshusholdere ere velklædte, faa god Mad og god Behandling, og naar de betale de temmelig høje Afgifter, som paalægges dem, blive de støttede af Deyen, der ikke tillader de Tyrkere, som komme og drikke sig fulde i deres Skjænkestuer, at tilføje dem den mindste Uret; hvis en Tyrk vil forlade Værtshuset uden at betale, hvad han skylder, har Værten endogsaa Ret til at fratage ham hans Dragt og beholde den, indtil han har faaet sin Betaling; de benyttede sig temmelig hyppig af denne Forrettighed.«

D'Arreger fandt sig med modig Resignation i sin Skæbne. »Han var altid standhaftig og hengiven i Forsynets Vilje,« siger Abbé Girard, »og han lod ikke Modet synke, selv da ethvert Haab om Befrielse syntes at være slukt. Denne Hengivelse i Guds Vilje holdt ham oppe og vakte alle hans Medfangers Beundring. — — —. Hans Sjælsstyrke havde en heldig Indflydelse paa hans legemlige Sundhed; fra sin tidligste Ungdom havde han været svagelig, men Ulykken gjorde ham stærkere, og under hele sit Fangenskab led han ikke af nogen som helst Sygdom med Undtagelse af et Anfald af Gigt, der kun varede i fire og tyve Timer.«

Han var ikke ganske udelukket fra Efterretninger fra sine Venner, thi vi finde i det følgende af hans Fortælling nogle Breve skrevne enten i Paris eller i Dresden af en Ven af ham ved Navn Gottereau fra Kanton Freiburg, hvori denne kristelig formaner ham til være taalmodig og haabe. Begge Dele kunde være vanskeligt nok; thi Deyen forlangte officielt hundrede Tusende Pjastre i Løsepenge for sin Fange,

medens han tillige hemmelig lod sig forlyde med, at han vilde nøjes med tredive Tusende. I Betragtning af de Tjenester, Familien d'Arreger havde ydet Staten, lovede Senatet i Solothurn Chevalierens Moder femten Tusende schweiziske Pjastre, det vil sige omtrent sex og halvtredsindstyve Tusende Francs, og Moderen opnaaede gjennem sin Svigerinde, der boede i Spanien, det Løfte af de barmhjærtige Brødre, at de ved deres næste Rejse skulde forsøge paa at skaffe hendes Søn fri. D'Arreger fik Underretning om sin Families Bestræbelser, men vovede ikke at omtale sine Forhaabninger; thi den Slags Underhandlinger beredte ofte dem, der vare Gjenstand derfor, mange Skuffelser eg Overraskelser.

»De barmhjærtige Brødre kom til Algier. — — Efter Skik og Brug bleve Løsepengene strax bragt til Deyens Palads, hvor de forbleve, indtil Underhandlingerne vare sluttede.*) Naar man er enig paa alle Punkter, tager Deyen en Tiendedel af den Sum, man har bragt ham; Resten bliver fordelt mellem Slavernes Ejermænd; men Deyen faar atter Størstedelen af denne Sum, fordi de fleste Slaver tilhøre ham. — — — De barmhjærtige Brødre aftalte med en engelsk Kjøbmand ved Navn Holden, der længe havde været bosat i Algier, at han skulde underhandle med Deyen om min Løskjøbelse, saa at det lod, som om de barmhjærtige Brødre intet havde at gjøre dermed. De toge denne Forholdsregel for muligvis at opnaa min Frigivelse for billigere Kjøb, og det lykkedes dem virkelig ogsaa; Brødrene kunne nemlig kun betale i spanske Pjastre paa ti Realer, medens Kjøbmændene betale i algierske Pjastre, som kun gjælde knap otte spanske Realer. Min Løsesum blev ansat til ti Tusende algierske Pjastre. Dagen før jeg fik min Frihed, fik jeg Underretning derom af en Jøde, som

*) De barmhjærtige Brødre bragte det Aar 160,000 Pjastre eller 600,000 Francs i franske Penge. med til Algier.

var i Tjeneste hos Kongens Neveu, General og Skatmester i Algier; jeg lovede ham en Drikkeskilling, som han bad mig om, hvis hans Efterretning viste sig at være sand.

Næste Morgen var jeg meget tidlig oppe og ventede med Utaalmodighed paa det Budskab, Jøden havde lovet mig. Pludselig hørte jeg et stort Spektakel; jeg anede, hvad der var Grunden dertil, men vovede dog ikke at stole derpaa. Nu styrtede en Mængde Mennesker ind for at ønske mig til Lykke, Lænken, som jeg havde om Foden, blev med megen Besvær tagen af, og jeg saae mig omgiven af kristne og Mavrer, der alle lod til at være lige saa henrykte over min Befrielse som jeg selv. Mavrerne forsøgte at indbilde mig, at de hver især havde bidraget til min Frigivelse; jeg var saa forbavset over pludselig at have faaet saa mange Venner, at det hele forekom mig som en Drøm. Den foregaaende Dag besvarede de ikke engang min Hilsen, fordi jeg trængte til alle, og nu, da jeg ikke mere trængte til dem, kappedes de om at overvælde mig med Artigheder, som jeg ikke satte stor Pris paa. Jeg afrystede mine Lænker, saa hurtig jeg kunde, og fulgte med Hr. Holdens Dragoman, der førte mig til min Befrier som jeg takkede tusende og atter tusende Gange. Hans Hustru, der var engelsk ligesom han, modtog mig med den største Høflighed; deres Bolig var overordentlig pragtfuld, alt i Huset var af genuesisk Marmor. Efter de fem Aars Nød og Elendighed, som jeg havde gjennemgaaet, forekom denne Overflod mig som en Fortryllelse. Jeg blev hos Hr. Holden og nød den bedste Behandling, indtil jeg forlod Algier med de barmhjærtige Brødre.*)

Medens vi endnu vare i Algier, modtog saa vel jeg som de andre Officerer, der vare løskjøbte, tusende Beviser paa Artighed af Repræsentanterne for alle Evropas Nationer

*) D'Arreger glemte ved denne Lejlighed ikke sin tro Tjener, hvis Løsladelse han opnaaede for en Sum af 480 Pjastre.

og bleve indbudne til prægtige Gilder. — — — Vi vare alle endnu iforte vore Slavedragter og havde langt Skjæg; ved Siden af alle disse prægtig klædte Mennesker saae vi ud som Folk fra Antipoderne eller som Tiggere, hvem dette fine Selskab i et Anfald af Ydmyghed havde kaldt ind fra Gaden og indbudt til at spise med sig.

Den Dag, jeg fik min Frihed igjen, vilde jeg gjærne have at vide, hvilken Helgens Navnedag man fejrede; jeg fandt tilfældigvis en fransk Almanak og saae deri, at det var den hellige Karl den stores Navnedag; jeg skal huske det hele mit Liv, saa vel som at jeg sejlede ind i Algiers Havn paa St. Theresia Dag. — — — Vi gik om Bord paa nogle Kjøbmandsskibe. — — — Efter ni Dages Rejse naaede vi Karthagena hvide Tirsdag den 18de Februar 1738. Vi forbleve otte Dage liggende i Karantæne, hvor de barmhjærtige Brødre sørgede for vort Underhold, ligesom de havde gjort paa Rejsen. Ordenens Overhoved var Pater Vasquez; men det var Pater Roswalle, som underhandlede om Fangernes Løsepenge, og som vidste at udføre denne Forretning med den Dygtighed, de syv Rejser, han allerede havde foretaget til Barbariet til de kristnes Trøst, havde givet ham.

Da vi droge ind i Karthagena, gik vi i Procession, og jeg bar Korset. Efter denne Ceremoni begav jeg mig til en Kjøbmand fra St. Gallen ved Navn Schirmer, som i de to Dage, jeg boede hos ham, behandlede mig med schweizisk Gjæstfrihed og Hjærtelighed. Fra Karthagena rejste jeg til Alicante; dér drog jeg Omsorg for at lade mine Løsepenge komme fra Schweiz, for at jeg kunde betale dem til de barmhjærtige Brødre, der næsten helt og holdent havde udlagt den Sum, som forlangtes for min Frigivelse. Der fra fortsatte jeg Rejsen til Madrid, hvor jeg ankom den 16de Marts; den 18de gik alle de Officerer og Kadetter, som vare blevne løskjøbte, ud til Pardo, et kongeligt Slot uden for Madrid, hvor Hoffet var; de vare ledsagede af de

barmhjærtige Brødre. Pater Vasquez var tagen i Forvejen der ud; han forestillede os for Kongen og anbefalede os til hans Majestæt, som tilstod os en lang Avdiens. Kongen gjorde os flere Spørgsmaal, og Dronningen lod til at være rørt over de Lidelser, vi havde gjennemgaaet. Fangerne bleve stedte til Haandkys hos Majestæterne; derefter vendte vi tilbage til Madrid, hvor der blev truffet Forberedelser til den højtidelige Takkefest, som skulde holdes den 23de Marts.

Efter de ældste Folks Udsagn havde man i Madrid aldrig set et mere glimrende Tog. Talrige Tilskuere bedækkede alle Gader og Pladser saa vel som Husenes Balkoner og Vinduer, der vare prydede med pragtfulde Tapeter. Pavker og Klarinetter aabnede Toget og meldte Processionen, der afvexlende bestod af Munke og Fanger; en af de barmhjærtige Brødre bar den første Fane, og ved Siden af ham gik to af de fornemste løskjøbte Officerer og holdt Fanens Snore. Derefter fulgte en anden Fane, baaren af Marquis de Valdecannas, som var omgiven af løskjøbte Adelsmænd og af Munke. Et Kor af Instrumenter gik foran Billedet af den store og meget berømmelige Patriark, St. Peter Nolaskus, hvis Dragt var prydet med Juveler og Diamanter af en umaadelig Værdi. Efter dette Billede fulgte en Skare Kvinder og Børn, som bevidnede den store Helgen deres Taknemmelighed over deres gjenvundne Frihed. Efter denne Skare fulgte atter en Fane, ved Siden af hvilken man saae en af Spaniens fornemste Grander, hans Excellence Grev de Salduenna; derpaa kom et Kor af Instrumenter. — — — Mod Slutningen af Processionen blev der baaret et Billede af de barmhjærtige Brødres Skytspatronesse, Jomfru Maria, klædt i en Silkekjole broderet med Guldblomster, som Dronningen havde foræret hende i Anledning af Ceremonien, Efter Billedet af vor Frue fulgte endnu en Skare af løskjøbte Officerer og Kvinder og af barmhjærtige Brødre.« — — —

Alle de befriede spanske Officerer fik Avancement; Chevalier d'Arreger var, hvis man skal tro ham paa hans Ord, den eneste, der ikke opnaaede den Grad som Brigadechef, der skulde tilfalde ham. Han tænkte paa at tage sin Afsked; men da hans Familie var ubemidlet, og deres Udgifter oven i Kjøbet vare blevne forøgede ved hans Løsepenge, besluttede han sig til i nogen Tid at tjene den fremmede Fyrste, over hvis Utaknemmelighed han hemmelig beklagede sig. Endogsaa den Udnævnelse til Oberst, som var bleven skaffet ham under hans Fangenskab, fik han først Lov til at beholde efter en kostbar Proces. Efter at have gjort to italienske Felttog med, vendte han i 1744 tilbage til sit Fædreland, hvor han var bleven udnævnt til Statsraad, og levede der indtil 1770.

Allerede i 1741 havde d'Arreger i Barcelona nedskrevet en Beretning om sit Fangenskab til Underretning for sin Familie, og den maa Abbé Girard uden Tvivl have kjendt og benyttet til sin Biografi. En emigreret burgundisk Præst, Domherre Bullet de Bougnon, har senere egenhændig afskrevet d'Arregers Beretning og beriget den med Noter og Bilag; det er denne Udgave, vi have fulgt. Man finder ganske vist ikke mange nye Fakta i d'Arregers Fortælling; men dette simple Brudstykke af en Soldats Minder fra det afrikanske Bagno kan tjene til at komplettere de spanske og franske Missionærers Beretninger. Det er en ny Side i en lang og mørk Lidelseshistorie. I tre Hundrede Aar er der fra hine fjærne Lande, som de kristne Missionærer belejre uden at tabe Modet, kommet Breve, der ved første Øjekast synes ensformige, men som alligevel læses med Interesse, fordi de tale vor Races og vor Civilisations Sag. Derfor bør man ogsaa endnu med

Interesse undersøge de Martyrers Historie, som have lidt eller fundet Døden i Sørøveriets i lang Tid ukrænkelige Fristed, thi den bringer os til bedre at fatte, hvor skrækkelig Piraterne i tre Hundrede Aar plagede Spanien og Frankrig, og den er et nyt Bevis paa, at den Hævn, Karl X tog over Algier, var retfærdig og velfortjent.

Skildringer af Englands nyeste Historie.

XV.

Ministeriet Derby og Gladstone.

I December 1851 skilte Lord John Russell sig af med Lord Palmerston; men allerede i Februar 1852 hævnede Palmerston sig ved at træde op med en skarp Kritik mod et af Ministeriet stillet Lovforslag om en ny Indretning af Militsen. Palmerstons Ændringsforslag, som fuldstændig forandrede Lovens Princip, blev antaget, Lord Russell indgav strax derefter sin Dimission, og Lord Derby traadte derpaa i Spidsen for et protektionistisk Ministerium, som af betydelige Mænd kun talte to: ham selv og Disraeli, der blev Finansminister. Ministeriets Chef var lige saa bekjendt for sine forbavsende politiske Bommerter som for sin forbavsende Veltalenhed. Disraeli havde i fordums Dage døbt ham med det meget passende Navn: »Debattens Prins Rupert«, efter hin tapre og fyrige Prins, hvis Bommerter ofte lod ham miste de Sejre, som hans dumdristige Mod havde været nær ved at skaffe ham.*)

Hvad Disraeli selv angaar, er det ikke for meget at sige, at mange af hans eget Parti vare mere bange for hans Geni end for hans Kollegaers Ubetydelighed; selv i det

*) Han var Karl I's Søstersøn og kæmpede mod Cromwell.

heldigste Tilfælde er det ikke nogen behagelig Stilling at være Leder for et af Underhuset ilde set Ministerium, der er i Minoritet og kun holder sig i sin Stilling, fordi ingen andre ere rede til at overtage Regeringens Ansvar, og Disraeli har selv paa et meget senere Tidspunkt givet Underhuset en morsom Skildring af de Prøvelser og Ydmygelser, der vente Lederen af et saa svageligt Parti. Det er sjældent, at nogen bliver Leder for Underhuset, som ikke tidligere har været Minister, men Disraeli overtog samtidig begge Stillinger for første Gang i sit Liv. Det vakte Forundring, at han blev Finansminister; thi blandt alle de Talenter, Rygtet tillagde ham, havde dog ingen af hans Beundrere drømt om at nævne hans Talent for Regning. Til alle de andre Vanskeligheder, som vente et Ministerium, der er i Minoritet, kom i dette Tilfælde desuden de fleste af Ministrenes Ubekjendthed og Mangel paa Erfaring. Vittige Folk kaldte den nye Regering: »Hvem? hvem?-Ministeriet«. Forklaringen paa dette løjerlige Øgenavn findes i en Anekdote, der den Gang var i Omløb om Hertugen af Wellington. Hertugen, der længtes efter at faa at vide, hvorledes det nye Kabinet var sammensat, spurgte Lord Derby i Overhuset om Navnene paa hans tilkommende Kollegaer; Hertugen var temmelig døv og kunde ikke høre, uden man talte meget højt til ham, og selv talte han, som de fleste døve Folk, ogsaa temmelig højt, saa at Samtalen, der skulde have været hvisket ganske hemmelig, blev hørt af hele Huset. Hver Gang Lord Derby nævnede et Navn, spurgte Hertugen forundret og ivrig: »Hvem? hvem?« Efter hvert nyt Navn kom det samme Spørgsmaal; det var tydeligt, at Hertugen af Wellington aldrig havde hørt de fleste af de nye Ministre omtale før; Historien kom ud, og Lord Derbys Kabinet blev bekjendt under Navn af »Hvem? hvem?-Ministeriet«.

Da Lord Derby overtog Regeringen, erklærede han det for sin Hensigt igjen at bringe Beskyttelsesspørgsmaalet

paa Bane; men han opdagede snart, at alene Tanken derom i høj Grad havde øget Vanskelighederne ved hans Stilling. Den mægtige Organisation, som havde sat Frihandelen igjennem, syntes igjen at ville vise sig i det politiske Liv i al sin gamle Styrke; Frihandelsmændene begyndte at samle sig, saa snart Lord Derby blot hentydede til hin Sag. Med hver Uge der gik, indsaa han mere og mere tydelig, hvilket Fejlgreb han havde begaaet ved at paatage sig en saa vanskelig Ting som at kalde Beskyttelsesspørgsmaalet til Live igjen. Nogle af de andre Ministre havde uheldigvis været alt for klodset aabenhjærtige i de Taler, de havde holdt til deres Vælgere, og havde udtalt sig, som om Beskyttelsesprincipets Gjenindførelse var Maalet for det nye Ministeriums Virken. Den nye Finansminister derimod havde været langt mere forsigtig; han havde kun ganske løselig omtalt »visse Forholdsregler, som de store produktive Interesser, der lede under en ulige Taxation, kunde have Grund til at vente af en retfærdig Regering«. Sagen var, at Disraeli i Grunden var fuldstændig overbevist om, at enhver Agitation til Fordel for Beskyttelsessagen vilde være haabløs, og han vilde kun have været alt for glad, hvis han havde kunnet finde Lejlighed til paa én Gang fuldstændig og uden Fare at fralægge sig al Deltagelse i slige Planer. Regeringen var ved sin egen Uforsigtighed kommen ind paa en meget tornefuld Vej og havde selv afskaaret sig fra al Udsigt til at kunne holde Stand mod de Vanskeligheder, der optaarnede sig foran dem.

Frihandelsligaen blev reorganiseret. De liberale Medlemmer af Underhuset holdt Møde i Lord Russells Bopæl og besluttede at aftvinge Regeringen en bestemt Erklæring om dens Hensigter angaaende Beskyttelsen og Frihandelen. Denne Bedrift vilde have været temmelig vanskelig at udføre i Betragtning af, at Regeringen aldeles ingen bestemte Hensigter havde, men kun haabede paa at kunne raad-

sporge Landet, ligesom man raadsporger et Orakel. Da Disraeli aflagde sin Beretning om Finansernes Status, omtalte han de sidste Aars tiltagende Velstand med en Salvelse, der viste, at han i det mindste ikke havde synderlig Lyst til at kuldkaste den Politik, der saa mægtig havde bidraget dertil; hans Tale behagede langt mere Peeliterne og de liberale end hans Chef og Kollegaer. Disraelis Tale var meget velberegnet; han kunde ikke forelægge en ny Finansplan, thi han havde aldeles ikke haft Tid til at sætte sig ind i Sagerne; men han legede behændig og snildt med Tal og Fakta og bibragte Tilhørerne den Forestilling, at han vilde kunne udrette vidunderlige Ting i Finansvæsenet, hvis han blot havde lidt Tid og var i Humør dertil. Med Undtagelse af de yderliggaaende Protektionister glædede alle sig over Disraelis vellykkede Tale og vare tilfredse med, at den Mand, der havde víst sig saa dygtig i mange andre Retninger, ogsaa lod til at forstaa det uvante Arbejde at behandle tørre Fakta og Tal.

Disraeli foreslog ikke andet end at fortsætte ligesom hidtil og foreløbig beholde Indkomsttaxten et Aar endnu, indtil han havde fuldført den grundige Undersøgelse af Landets finansielle Affærer, han lod sig forstaa med, at han var i Stand til at foretage, naar den rette Tid kom. Ingen kunde foreslaa noget bedre, og den nye Finansminister kom fra det med Palmer i Hænderne; i det hele taget kom Ministeriet ikke saa galt fra det i den første Tid; de indbragte og gjennemførte en Militsbill, der blev ivrig støttet af Lord Palmerston, og de gav New-Zealand en Konstitution.

I Juli blev Parlamentet prorogeret, og Opløsningen fandt Sted. I mange Egne af Landet medførte Valgene alvorlige Uroligheder; især gik det voldsomt til i Irland. Godsejerne og Politiet vare paa den ene Side, Præsterne og det folkelige Parti paa den anden, og det kom flere Steder til Blodsudgydelse. I Irland gjaldt Striden imidlertid ikke

Frihandelen og Beskyttelsen; Størstedelen af det irske Folk kjendte ikke noget til Disraeli — havde rimeligvis aldrig hørt hans Navn nævne — og brød sig ikke om, hvem der var Leder i Underhuset. Det Spørgsmaal, som bevægede de irske Vælgere, angik Fæsteretten, og den Tid var endnu ikke kommen, da en mægtig Minister enten af det ene eller andet Parti vilde lytte til deres Fordringer.

I Ministrenes Taler i England herskede der den samme livlige Uenighed som før Beskyttelsesspørgsmaalet. Disraeli kastede ikke blot Beskyttelsen over Bord, men erklærede dristig, at ingen kunde have mistænkt Ministeriet for at ville foreslaa Gjenindførelsen af de Love, der bleve ophævede i 1846; den Tid var forbi, sagde han, da en saa forkastet Politik kunde interessere Folk. Paa den anden Side talte adskillige af Disraelis Kollegaer øjensynlig i den enfoldige Tro, at Lord Derby var bestemt paa igjen at indføre det fordums priste og endnu ikke glemte Beskyttelsessystem. Efter Valgene blev der imidlertid ikke talt et Ord mere om Beskyttelsen, Valgene havde ikke været heldige for den nye Regering; deres Haab om at forøge deres Parti var slaaet fejl, og de vare endnu stadig i Minoritet. Det var alle klart, at deres Fald kun var et Tidsspørgsmaal, og man havde allerede travlt med, hvem der skulde være deres Efterfølgere; det var tydeligt, at et nyt Ministerium kun kunde dannes ved et Forbund mellem Whigger og Peeliter.

Det nye Parlament blev sammenkaldt i November. I denne Session optraadte for første Gang en Mand, der senere opnaaede en vis Berømmelse i Englands politiske Liv, og hvis Begavelse for en Tid syntes at ville forskaffe ham en meget fremragende Stilling i Underhuset. Denne Mand var Robert Lowe, der var kommen hjem fra en af de avstralske Kolonier for at deltage i sit Fædrelands politiske Liv; Lowe var en lærd og dannet Mand, og til Trods for visse betydelige Mangler ved hans Foredrag viste han sig

snart som en Taler af første Rang, særlig begavet i Retning af sarkastisk, bidende Spot. Han var liberal i intellektuel Forstand; thi han var en Modstander af enhver Skranke for Oplysning; men han nærede et Had til demokratiske Læresætninger, som næsten grænsede til Galskab. Med sin naturlige Tilbøjelighed til Aandshovmod foragtede han i lige høj Grad de landlige Toryer og de radikale i Byerne; hans Meninger vare i Almindelighed mere negative end positive, og hvad Politik angaar, synes han slet ingen positive Meninger at have haft; han var besat af Afsky for alle abstrakte Begreber, Sentimentaliteter og »Synspunkter« af enhver Art. Ligesom Molières »Don Juan« troede han, at to og to er fire og at fire og fire er otte, og foragtede enhver Theori, der ikke kunde fremføre lige saa slaaende Beviser. Hvis Foragt for det modsatte Partis intellektuelle Svaghed var nok til at skabe en stor Politiker, vilde Lowe have vundet Navn som saadan; men i Politiken er det ikke nok at være kritisk, man maa tillige være opfindsom, forstaa at virke paa andre, at lempe sig, at styre, medens man synes at adlyde, og adlyde, medens man synes at styre. Disse Gaver ejede Lowe ikke, og han blev derfor aldrig andet end en hvas og skarp Kritiker.

Lige efter at Parlamentet var traadt sammen, indbragte Villiers en Resolution, der ikke blot forpligtede Underhuset til at følge Frihandelspolitiken, men tillige udtalte en skarp Dom over alle, der hidtil ikke havde anerkjendt dens Værd. Dette Skridt blev anset for nødvendigt og var det vistnok ogsaa paa Grund af Lord Derbys Misgreb og de taabelige Pralerier, nogle af hans mindre ansvarlige Tilhængere vare fremkomne med. Dersom Resolutionen var gaaet igjennem, maatte Ministeriet have taget sin Afsked. De vare nu villige nok til at gaa ind paa en Resolution, som erklærede Frihandelen for fastslaaet; men de kunde ikke finde sig i den triumferende Lovtale, denne Resolution indeholdt over den kommercielle Politik i de Aar, da de havde været denne Po-

litiks mest haardnakkede Fjender. De kunde finde sig i den Straf, der blev paalagt dem, men de holdt ikke af at kysse Riset for alles Øjne. Lord Palmerston, der ikke ansaa det for en Umulighed, at han kunde ville indtræde i Ministeriet, hvis Lord Derbys Parti kunde sige sig ganske løs fra Protektionen, indbragte imidlertid et Ændringsforslag, der tilbød dem et noget mere hæderligt Tilbagetog. Dette Forslag blev modtaget af alle, undtagen af den lille Flok uforsonlige Protektionister, og gik igjennem med 468 Stemmer mod 53 Protektionen havde draget sit sidste Suk, og hele dette lange Kapitel i Englands Lovgivning var sluttet; ganske vist var der ogsaa senere baade kommercielle og andre Interesser, som klagede over den uindskrænkede Konkurrence; men det faldt dem ikke ikke ind at forlange Protektionen tilbage; den Beskyttelse, de ansøgte om, kaldte de for Frihandel med nogle enkelte særlige Indskrænkninger. Det aabenbare Beskyttelsesprincip afgik ved Døden i Novemberdebatten 1852.

Ministeriets fremtidige Existens var ikke desto mindre stadig en tvivlsom Sag, og det var en almindelig Antagelse, at dets Skæbne vilde blive afgjort i det Øjeblik, da Disraeli forelagde en virkelig ny Finansplan. Saaledes skete det ogsaa; Disraeli aflagde en Finansberetning, der vidnede om en sjælden Evne til at behandle Talstørrelser; den blev underkastet en meget mere alvorlig Prøvelse end hans første Budget, som jo havde været en ren Nødhjælp og Galgenfrist, medens dette var et virkeligt Budget, der forandrede det gamle Finanssystem og konstruerede et nyt. Den Dygtighed, hvormed Finansministeren udviklede sine Planer, overtydede mange, selv af hans ivrigste Modstandere om, at han havde Evne til at indrette et godt Budget, hvis hans Partis Stilling blot vilde tillade ham det; men Kabinettet havde visse Forpligtelser mod Godsejerpartiet og Landmændene; de kunde ikke godt undgaa at gjøre et Forsøg paa at skaffe Landmændene en særlig Lov; i det

allermindste maatte de lade, som de vilde gjøre noget for dem. Finansministeren stod som Herkules paa Skillevejen mellem de stridende Partier; han følte sig bunden til det ene og tiltrukken af det andet; han vidste, at han ved at begunstige Landmændenes Interesser opbragte Frihandelsmændene og Peeliterne imod sig, og paa den anden Side vilde han undergrave sin egen Stilling ved at bryde med Godsejerpartiet. De vigtigste Punkter i hans Budget vare en Reduktion af Maltafgifterne og en Forhøjelse af Husafgifterne for at bøde derpaa; men denne Plan gjorde aldeles ingen Lykke. Landmændene brød sig ikke stort om den Indrømmelse, der herved blev gjort dem, medens de, der maatte betale de dobbelte Afgifter, bleve rasende forbitrede. Disraeli gjorde sig forhadt af det ene Parti uden at tilfredsstille det andet, og han indsaa snart, at hans Stilling var fortvivlet. Whigger, Frihandelsmænd og Peeliter, foruden saadanne uafhængige Medlemmer som Robert Lowe, faldt alle over ham, og det blev en Kamp paa Liv og Død. I Grunden var dette netop noget for Disraeli, der altid kæmpede bedst, naar han kæmpede med Fortvivlelsens Mod.

I vor Tid er der aldrig i Parlamentet blevet hørt en smukkere Debat. Paa begge Sider var Ophidselsen stor, og Striden hed og ivrig. Disraeli var besjælet af Fortvivlelsens Kraft og var øjensynlig ikke i Stemning til hverken at give Pardon eller bede derom; han angreb den forrige Finansminister, Sir Charles Wood, med en Voldsomhed og Bitterhed, der ganske vist gjorde Diskussionen end mere interessant og pikant for Tilhørerne, men mere end én Gang var nær ved at overskride Sømmelighedens Grænser. Det var i Løbet af denne Tale, at Disraeli lænede sig over Bordet og, i det han henvendte sine Ord direkte til Sir Charles Wood, sagde: »Jeg ønsker ikke at opkaste mig til Dommer over den højvelbaarne Gentleman; men om han end forstaar sit Embede, trænger han endnu til at lære, at

Hidsighed ikke er det samme som Sarkasme, og Uforskammethed ikke det samme som Spot.« Disraeli havde endnu ikke sluttet sin bitre, lidenskabelige Tale Kl. 2 om Morgenen, da Gladstone sprang op fra sin Plads for at svare ham. Dermed begyndte den lange parlamentariske Duel, der vedblev uden Afbrydelse, indtil Disraeli mod Slutningen af 1876 for sidste Gang gik over Underhusets Dørtærskel, for fremtidig at tage Sæde i Overhuset som Lord Beaconsfield. I alle de mellemliggende fire og tyve Aar rivaliserede disse to Mænd med hinanden, ligesom Pitt og Fox havde gjort, og ligesom hine to Statsmænd vare de Modsætninger i alt, i Temperament, Karakter, Begavelse, Stilling og Politik. Dette deres første voldsomme Sammenstød var en glimrende Forestilling. De, som havde ment, at efter Disraelis Tale kunde intet gjøre Indtryk paa Huset, maatte indrømme, at Gladstones uventede Svar frembragte en endnu større Virkning. Omtrent Kl. 4 om Morgenen skiltes Forsamlingen ad, og Regeringen fik en Minoritet af nitten Stemmer. Disraeli tog sit Nederlag med karakteristisk Sindsro; det var en kold og regnfuld Morgen, og han bemærkede rolig til en Ven, da de sammen gik ud i de triste Gader, at det vilde være et ubehageligt Vejr at tage til Osborne i. Samme Dag indgav Ministeriet sin Dimission.

Faa Dage efter blev Koalitionsministeriet dannet. Lord Aberdeen blev Førsteminister, Lord John Russell Udenrigsminister, Lord Palmerston Indenrigsminister og Gladstone Finansminister. Det vakte megen Forbavselse, at Palmerston havde modtaget Pladsen som Indenrigsminister; hans Navn havde været saa fast knyttet til Englands udenrigske Politik, og man antog ikke, at han nærede den ringeste Interesse for de almindelige indenrigske Forretninger. Palmerston selv forklarede i et Brev til sin Broder, at det var hans eget Valg; han havde i Grunden ikke megen Lyst til at indtræde i Ministeriet; men hvis han endelig skulde, foretrak han et Embede, hvortil der ingen personlige Tra-

ditioner knyttede sig for ham. »Jeg havde længe afgjort med mig selv,« skrev han, »at jeg ikke mere vilde være Udenrigsminister, og at, hvis jeg nogen Side igjen modtog et Embede, skulde det være i Indenrigsministeriet. Det duer ikke for en Mand at tilbringe hele sit Liv i ét Departement, og Indenrigsministeriet beskæftiger sig med Landets indre Anliggender og bringer os i Berøring med vore Landsmænd, foruden at man faar mere Indflydelse paa Militsen og Landets Forsvarsvæsen.« Man faar alligevel en vis Mistanke om, at Palmerston her ikke har angivet sine virkelige Grunde til at foretrække Indenrigsministeriet; han vilde ikke være Udenrigsminister uden selv at stille sine Betingelser, og derom kunde der for Øjeblikket ikke være Tale.

Lord Palmerston var imidlertid ikke den blandt de nye Ministre, der for Tiden vakte mest Interesse; det var paa den nye Finansminister, at alles Øjne vare rettede. Gladstone var endnu en ung Mand, i det mindste i parlamentarisk Forstand: han var kun tre og fyrretyve Aar; hans Løbebane havde i enhver Henseende været mærkelig; han var i en Alder af en og tyve Aar optraadt i det politiske Liv og havde siden den Tid ofte udmærket sig i Debatterne. I sin Kritik af Gladstones Bog, »Staten i Forhold til Kirken«, omtaler Macaulay ham som »en ung Mand af uplettet Karakter og med en fremragende Begavelse, til hvem de strænge, ubøjelige Toryer sætte deres Haab, medens de modstræbende følge en Leder, hvis Erfaring er dem uundværlig, men hvis forsigtige Natur og moderate Meninger de afsky«. Den Tid var ikke fjærn, da de strænge, ubøjelige Toryer skulde se deres bitreste Fjender sætte deres Haab til Gladstone. Macaulay overvælder derpaa Gladstones Udtalelser om Forholdet mellem Stat og Kirke med en Strøm af vægtige Argumenter og blomstrende Exempler, der nu forekomme en temmelig overflødige; med særlig Varme bekæmper han det Princip i den unge Statsmands Bog, der, som han siger, »vilde give Irlænderne en protestantisk

Kirke, enten de ville have den eller ej.« Forfatteren til denne Bog skulde senere selv afskaffe Statskirken i Irland.

Gladstone var født i Lancashire ligesom to andre af den senere Tids største Talere, Bright og Lord Derby. Hans Fader var Sir John Gladstone, en Skotte, der grundede et stort Hus i Liverpool. Som før bemærket, kom han i en meget ung Alder ved Familien Newcastles Protektion ind i Parlamentet, hvor han sluttede sig trofast til Peel; saa vel hans nøje Kjendskab til Finansvæsen, Handels- og Forretningsanliggender som den Omstændighed, at han hørte til Middelklassen, bragte ham i et fortroligt Forhold til den store Statsmand. Han blev Frihandelsmand tillige med Peel, men underligt nok var han ikke Medlem af Underhuset, den Gang Frihandelsmændene vandt deres store Sejr; da han havde forandret sine Meninger, var det ham nemlig imod at bede Familien Newcastle om igjen at støtte ham i den Valgkreds, han ved deres Indflydelse havde repræsenteret; men med Undtagelse af dette korte Mellemrum var hans hele Løbebane én lang Triumf; han udmærkede sig strax fra Begyndelsen af, men det var dog først efter Peels Død, at hans mesterlige Veltalenhed rigtig kom frem. Det var Gladstone, som holdt Mindetalen over Peel i Underhuset; men skjønt han uden Tvivl var besjælet af de varmeste og oprigtigste Følelser, stod hans Tale dog ingenlunde paa Højde med flere af hans senere Forsøg; dens alt for omhyggelige Udarbejdelse svækkede Virkningen. Gladstones første virkelig betydelige Tale var maaske hans Svar til Disraeli hin mindeværdige December Morgen, som vi nylig have beskrevet; da var det først, at han i fuldt Maal lagde den Talerbegavelse for Dagen, hvori aldrig nogen i vor Tid har kunnet maale sig med ham. Ordene strømmede saa let og flydende fra hans Læber, som om det ikke kostede ham mindste Anstrængelse, og han havde sine Argumenter i den Grad paa rede Haand, at han ligesom instinktmæssig kunde samle dem naar som helst. Da Gladstone kort Tid

efter Koalitionsministeriets Dannelse fremlagde sit første Budget, blev hans Tale betragtet som en ren Kuriositet, en Forestilling, der egentlig hørte hjemme under de skjønne Kunster. Talen varede i flere Timer; men der var sikkert ingen af Tilhørerne, som ønskede, at den havde været blot et Ord kortere. Man siger, at Pitt skal have haft den samme Evne til at gjøre sit Budget til en underholdende Tale; men i vor Tid har ingen anden end Gladstone haft den Gave, og han har mange Gange senere udført den samme Bedrift med lige saa meget Held. Gladstones fornemste Egenskab som Taler var hans dejlige Stemme; saadan en Stemme kan gjøre selv det mest dagligdags underholdende og kaster et tiltrækkende Skjær over selv det allerkjedeligste; den var mærkelig ren, sølvklar og gjennemtrængende, og det syntes aldrig at koste Taleren den mindste Anstrængelse at fylde selv det største Rum og naa til de fjærneste Tilhøreres Øren. Stemmens Virkning blev forhøjet ved Talerens livlige Gestikulation og dybe, funklende Øjne. En eller anden har engang sagt, at Gladstone var den eneste Mand i Huset, der kunde tale i Kursivskrift. Det er en løjerlig Bemærkning, men den er meget træffende; Gladstone kunde virkelig blot ved at modulere sin Stemme give sine Ord samme Eftertryk som Kursivskrift, Smaatryk eller Spærskrift. Det kan imidlertid ikke nægtes, at hans Rigdom paa Ord undertiden førte ham paa Afveje; hans Ordstrøm blev ofte saa rivende, at den rev ham selv med sig. Gladstone maatte bøde for sin Veltalenhed ved at være alt for veltalende; han kunde sjælden modstaa Fristelsen til at lade alt for mange Ord strømme ud over sit Æmne og sine Tilhørere. Undertiden blev han ved at sætte den ene Parenthes inden i den anden, indtil Tilhørerne begyndte at tro, at han umulig kunde rede sig ud deraf; men Taleren endte altid med at rede sig ud af alle Forviklinger og bringe sin Sætning til en klar og logisk Slutning. Gladstone var tilbøjelig til at være alt for vidt-

løftig, og dog kunde man ikke kalde hans Sprog blomstrende; hans Fejl var simpelt hen den, at han brugte for mange Ord. Denne Mangel var i det hele karakteristisk i den peelitiske Veltalenhedsskole, og Gladstone beholdt nogle af den Skoles Fejl, hvori han var opdragen, selv efter at han havde overgaaet sin Mester.

Ofte vandt Gladstones Veltalenhed imidlertid en ubeskrivelig Styrke ved sin storartede, sprudlende Strøm af Ord. Naar han under et harmfuldt Forsvar eller en heftig Anklage lod Ord følge paa Ord og Slag paa Slag med en aldeles uudtømmelig Rigdom, da bleve Tilhørerne overvældede og revne med. Hvis han blev afbrudt, ansporede det kun hans Veltalenhed paa ny og forøgede hans Forraad af Beviser og Exempler. Vægtige Gjendrivelser strømmede til hans Læber; undertiden opfangede hans Øje en eller anden Hovedrysten eller protesterende Bevægelse, og inden den ulykkelige Modstander, der kun i Tankerne havde modsagt den store Taler, vidste et Ord deraf, var han dragen ind i Kampen og overvældet med en Hvirvel af Indvendinger, Argumenter og haanlige Ord. Gladstone besad ikke megen munter Humor, men derimod en betydelig sarkastisk, haanlig Veltalenhed; han var i høj Grad en Alvorsmand, og enten det drejede sig om en ubetydelig eller vigtig Sag, kastede han sig ind i den med hele sin Sjæl. Da han engang skulde tale til en Forsamling af Skoledrenge, underrettede han sine unge Tilhørere om, at naar en Dreng løb, skulde han altid løbe saa stærkt, han kunde, og naar han sprang altid springe saa højt, han kunde. Hans eget Liv var et Exempel paa denne Forskrift; det kunde aldrig falde ham ind at løbe eller springe efter Øjeblikkets Krav, han anstrængte altid sine glimrende Evner til det yderste.

En bekjendt Kritiker har engang erklæret Gladstone for vor Tids største Parlamentstaler, fordi han havde holdt det største Antal udmærkede Taler, medens man dog maatte indrømme, at nogle enkelte Taler af andre Mænd overgik

selv de bedste af hans. Det er imidlertid en Anskuelse, som næppe kan billiges; den bedste Tale, det bedste Digt giver sin Forfatter den højeste Plads, selv om det var hans eneste Værk. Shakespeare vilde foretrækkes for Massinger, selv om han aldrig havde skrevet andet end »Stormen«, og det er umuligt at sige, hvor mange Romaner som Gil Blas der vilde behøves for at stille Le Sage paa lige Trin med Cervantes. Paa dette Punkt er Fama ubønhørlig; vi kunne derfor ikke kalde Gladstone vor Tids største engelske Taler, naar vi mindes nogle af Brights Taler; men det kan ikke nægtes, at Gladstone har en større Rigdom paa forskjellige Evner end nogen anden og altid kan benytte dem med Virkning. Han er ligesom en Væddeløbshest, der ikke altid kan løbe stærkere end hvilken som helst Medbejler, men kan vinde i flere Løb om Aaret end nogen anden Hest. Naar som helst og saa ofte det skulde være, kunde Gladstone rejse sig i Underhuset og holde en fortræffelig Tale; naturligvis var han ikke altid lige heldig; men han var altid veltalende, det var, som om han ikke kunde være andet end veltalende.

Underhuset var hans Plads; dér følte han sig hjemme, dér víste han sig til sin Fordel. Ved Valgmøder var han sjælden saa heldig; hans Tilbøjelighed til omhyggelig at undersøge et Spørgsmaal fra alle Sider i Steden for at gaa lige til Sagen gjorde ham mindre skikket til at tale ved Folkemøder. Da han senere lagde sig efter at holde Taler ved folkelige Møder, slog hans Hang til spidsfindige Undersøgelser imidlertid over til ganske det modsatte, saa at han er bleven beskyldt for to saa modstridende Fejl som at undersøge en Sag saa nøjagtig fra alle Sider, at man begyndte at tvivle om, hvor vidt han selv havde nogen Mening derom, og at forsvare en enkelt Side af en politisk Sag med lidenskabelig Blindhed.

Gladstone var længe om at vinde sin liberale Overbevisning. Den Gang han sluttede sig til Koalitions-

ministeriet, ansaa man ham endnu for næppe at have forladt Toryernes Lejr og kun at deltage i Ministeriet, fordi det var en Koalition. Flere Aar senere henvendte Lord Derby sig til ham med en Opfordring om at træde ind i et Ministerium, som han skulde danne, og ingen fandt, at der var noget urimeligt i det Forslag. Den første Impuls henimod de liberale Principer havde han rimeligvis modtaget den Gang, han sammen med Peel gik over fra Protektionen til Frihandelen. Naar en Mand som Gladstone ser sine egne og sit Partis traditionelle Grundsætninger nedbrydes paa ét Punkt, er det naturligt, at han ogsaa begynder at tvivle om deres Holdbarhed paa andre Punkter; den hele Væv af Trosartikler var saa fast knyttet til hinanden. Gladstone var en af de Naturer, der se en Grundsætning i alt, og som, for at benytte en bekjendt Prædikants Udtryk, lige saa meget betragte det som en religiøs Pligt at pløje som at bede. Religionens Interesser vare for ham nøje knyttede til Konservatismen, og Beskyttelsesprincipet maa rimeligvis engang have forekommet ham som en lige saa hellig Trosartikel som alt det øvrige. Han følte sig imidlertid forpligtet til at følge sin Leder i Frihandelssagen, og da der først engang var blevet rokket ved Grundvolden af deres Trosbekjendelse, maatte der let rejse sig flere Spørgsmaal. Saa snart Gladstone var bleven overbevist om, at der slet ikke existerede nogen saadan Lov som Protektionsprincipet, at det ikke var andet end Humbug, og at tro paa det var at gjøre sig skyldig i et politisk Kjætteri — da var det umuligt, at han ikke skulde begynde at tvivle paa Ægtheden af hele det politiske System, hvoraf dette var en Del. Maaske han ogsaa blev dreven over mod de liberale Principer ved at se Virkningen af de modsatte Læresætninger i Udlandet. Han ydede de liberales Sag i Evropa en vigtig Tjeneste ved sin veltalende Protest mod den brutale Behandling, som Baron Poerio og andre liberale i Neapel havde lidt af Neapels Konge, der havde sat dem

i Fængsel — en Protest, som Garibaldi kaldte det første Trompetsignal for Italiens Frihed. Det var imidlertid ikke blot Liberalismen og Evropa, som Gladstone gjorde en Tjeneste ved denne Lejlighed, men tillige sig selv; han befriede sin egen Aand samtidig med Neapolitanerne. Vi se ham efterhaanden afryste sin Ungdoms Traditioner og mere og mere tilegne sig liberale Anskuelser. En af hans største samtidige, hans eneste virkelige Medbejler i Veltalenhed, har givet ham den Ros, at han altid kæmpede for at naa Lyset. Det faldt aldrig nogen ind paa ham at anvende de Skoser, der ellers pleje at ramme Politikere, som forandre deres Meninger; selv hans Fjender følte, at han altid blev besjælet af en samvittighedsfuld Iver efter at gjøre det rette. Ingen beskyldte ham for at være en af de Politikere, der, som Victor Hugo siger, antage en Vejrhane for et Flag. Skjønt mange af Gladstones Egenskaber ikke syntes at passe for en praktisk Politiker, skjønt han havde en ømtaalig og ivrig Natur ligesom Canning og et Hang til theologiske Argumenter, som Englænderne ikke pleje at ynde hos en Statsmand, skjønt hans Heftighed ofte førte ham paa Afveje, og han fuldstændig fattedes den selskabelige Elskværdighed, der bidrager meget til en offentlig Mands Held, har han dog altid bevaret et Rygte, hvorpaa ingen har vovet at sætte den mindste Plet. Det værste, der blev sagt om ham, var, at han var alt for letbevægelig og havde en alt for rastløs Forstand; han skrev Afhandlinger og Kritiker, studerede Homer, var Dilettant i Musik og Kunst og en Samler af gammelt Porcellæn; han beskæftigede sig med theologiske Stridsspørgsmaal, med politisk Økonomi, med Finansvæsen, og endelig var han Statsmand og Taler. Ingen kunde forsøge sig i saa mange Ting uden af og til at udsætte sig for en Spydighed; men Gladstones store Alvor og Iver frelste ham for den Straf, der plejer at følge en slig Alsidighed; ingen Satiriker beskrev ham som et kort Udtog af hele Menneskeslægten.

Endnu var Gladstone imidlertid kun den unge Statsmand, som de højtidelige, solide Toryer hidtil havde sat deres Haab til, og hvem de endnu ikke ganske havde opgivet. Koalitionsministeriet var saaledes indrettet, at man ikke behøvede at vise Kulør for at deltage deri; mere end én af Gladstones tidligste Venner og Meningsfæller vare med i det, og med Undtagelse af Lord Derby og Disraeli indbefattede det næsten alle geniale og dygtige Statsmænd baade af det ene og det andet Parti. Manchester-Skolen havde naturligvis ikke Plads i Regeringen; men de vare endnu ikke anerkjendte som et af de Elementer, hvoraf selv et Koalitionsministerium kunde sammensættes.

XVI.

Ebbe og Flod.

Ingen kan studere Englands Politik selv nok saa overfladisk uden at føle sig slaaet af den mærkværdig regelmæssige Afvexling mellem Aktion og Reaktion, som her træder for Dagen, Havets Ebbe og Flod følger ikke mere regelmæssig efter hinanden; efter en, i politisk Henseende, død Tid følger altid en Tid fuld af politisk Energi, efter Søvn følger Opvaagnen, efter Arbejdsdagen den hvilefulde Nat. Liberalismens Aand er for en Tid den herskende, river alt med sig, sætter store Reformer igjennem og har endnu større for Øje. Pludselig indtræder en Stilstand; der hviskes om, at Reformerne gaa for vidt, den sagte Hvisken voxer til en højrøstet Protest, og Protesten til en tilsyneladende enstemmig Erklæring. Derpaa følger en Reaktionsperiode, under hvilken Reformer skyes som Pesten og angribes som Højforræderi. En Stund slaa Folk sig til Ro, sige til hinanden, at England har naaet politisk Fuldkommenhed, og at kun Taaber og Landsforrædere kunne ønske videre Forandringer. Just som man har begyndt at vænne sig til denne Tilstand og at tro paa dens Varighed,

indtræder Reaktionen paa ny, og inden man véd et Ord deraf, er Landet midt i et nyt Anfald af Reformfeber. Det er lige saa med vor udenlandske Politik; vi have netop indrettet os efter det Washingtonske Princip og isoleret os fra andre Landes Anliggender og Stridigheder; men pludselig mærke vi den stigende Reaktion, og et Øjeblik efter ere vi midt i en Politik, som blander sig i enhver Stats Affærer lige fra Finland til Sicilien, fra Japan til det kaspiske Hav. Det gaar os ogsaa paa samme Maade med vore Kolonier; vi ere lige paa Nippet til at give dem deres Afsked paa graat Papir og frasige os alt videre Samkvem med dem, da vi pludselig opdage, at de ere vor højre Haand og vor Øjesten, og at vi ikke kunne leve uden dem, og nu følger en Tid, da en Politikers Patriotisme bestaar i at forsikre Kolonierne om Englands uforanderlige Hengivenhed. Kort sagt, den samme Fremtoning gjør sig gjældende i alle Retninger, og en almindelig Iagttager burde altid være i Stand til at forudsige Vejrliget i den kommende politiske Sæson.

Denne Fremtoning finder ikke blot sin Forklaring i, at Folk i disse Lande, som Carlyle siger, for Størstedelen ere Tosser, men snarere i, at to omtrent lige mægtige politiske Partier skiftevis have Herredømmet i England. En Englænder tilhører fra Fødslen enten det liberale eller det konservative Parti, og som oftest bliver han hele sit Liv i den politiske Stilling — man kan her næppe tale om politisk Overbevisning —, hvortil han er født. Majoriteten bekymrer sig ikke meget om Politik og kommer aldrig i Bevægelse af sig selv; mangen en Mand véd næppe, om han er konservativ eller liberal, før han kommer ind i en Folkesværm og hører dem brøle omkring sig; saa brøler han med dem, hvis Parti han véd, han skal tilhøre, og brøler sig en politisk Overbevisning til. Saaledes er Majoriteten paa begge Sider, og Lederne have ofte uendeligt Besvær med at vække deres Tilhængere til Virksomhed. Det er de politiske Ledere, deres nærmeste Tilhængere, Underhuset og Bladene,

der have Styrelsen i deres Hænder og udgjøre, hvad vi pleje at kalde den offentlige Mening. Forandringen i den offentlige Mening sker, naar det for en Tid lykkes det ene Parti at faa Overmagt over det andet, og det sker som oftest, naar det ene Parti har gjort eller sagt alt, hvad det for Øjeblikket havde paa rede Haand. Da passer det andet Parti sit Snit, styrter til og faar sin Tur; det gaar til ligesom i et burlesk Hyrdedigt, hvor den ene Sanger ikke kan komme til, før hans Medbejler er aandeløs; saa kan han falde ind og blive ved at synge, indtil han paa sin Side mister Vejret og maa vige Pladsen. De liberale ere ved Roret og føre nogle Forandringer igjennem ved Hjælp af Majoritet i Parlamentet; men det Øjeblik kommer, da de enten gaa videre, end deres Modstanderes Taalmodighed kan finde sig i, eller da de ikke have mere at foreslaa. I begge Tilfælde stramme Oppositionens Ledere sig op og sige til hinanden: »Vi kunne ikke finde os i mere af den Sort,« eller de spørge hinanden, hvorfor de saa længe have fundet sig deri. De samle al deres Energi for at sætte Partiet i Bevægelse, og efter ubeskrivelige Anstrængelser lykkes det dem at bringe deres flegmatiske Tilhængere i Virksomhed. Det andet Parti derimod er mat. De have, som Franskmændene sige, udtømt deres Mandat og have for Øjeblikket intet, hvormed de kunne ægge deres Tilhængere til Handling. De véd ikke rigtig, hvad de skulle gjøre, de ere ikke saa vrede eller bestemte som deres Modstandere, og de mene maaske, at de ere gaaede lidt for vidt. De konservative Blade derimod ere lutter Fyr og Flamme, de konservatives Lunger ere fulde af Vejr, deres Medbejlere ere aandeløse. Kort sagt, de konservative faa Overmagt og beholde Valpladsen, indtil Modstanderne atter ere komme til Kræfter og have tabt Taalmodigheden.

Under alle disse Omskiftelser vinder Liberalismen alligevel stadig Terræn. Reaktionen gaar aldrig saa vidt, at den gjør om igjen, hvad der engang er gjort; den med-

fører kun et Ophold, en Hvile og en Advarsel imod at arbejde alt for ivrig og stærkt i samme Retning. Alle de betydelige konservative Ledere have indset Nødvendigheden af at antage nogle Reformprinciper, og i et praktisk Land som England vilde det være umuligt for dem at holde deres Stilling, hvis det virkelig var deres anerkjendte Princip at modsætte sig enhver Reform.

Reaktionsbevægelsen mod Reformer i den indenlandske Politik var i fuld Kraft i de første Aar af Lord Palmerstons Regering.*) I Hjemmepolitikken, naar den ikke angik de finansielle og kommercielle Love, var Palmerston konservativ, og han nød i Grunden meget mere Agtelse i Oppositionens Rækker i Underhuset end i sit eget Parti. Ikke faa af de konservative Godsejere vilde i Hjærtet have glædet sig, hvis Palmerston kunde have vedblevet at være Førsteminister for evig. Hans ægte engelske Natur vakte deres Sympathi, han havde de samme Tilbøjeligheder som de, og hans Dristighed og muntre Sind behagede dem; han var altid parat til kjækt at trodse enhver udenlandsk Fjende, og de vare opdragne i den Tro, at saaledes havde ogsaa deres Fædre trodset Bonaparte og Frankrig. Han var en ivrig Tilhænger af den engelske Kirke; men det var ikke nogen stræng Protestantisme, hvortil han bekjendte sig, og han blandede ikke Religionen mere ind i det daglige Liv end saa meget, som netop stemte med disse Landadelsmænds Begreber om det passende. Godsejerpartiet nærede desuden en vis Skræk for, hvorledes det ekcentriske Geni paa deres Side vilde styre Englands Affærer, naar de konservative kom til Roret, og Lord Derby ikke mere kunde tage Kommandoen. Derfor yndede de alle Palmerston, og deres Gunst forøgede hans Popularitet; mange af dem, som med karak-

*) Palmerston blev Førsteminister 1855 (under Krimkrigen) og, efter at han var bleven styrtet paa Grund af Forslaget om en Lov mod fremmede Flygtninge, atter 1859.

teristisk Trofasthed mod deres Parti stemte for Disraelis dadlende Resolutioner, vare i Hjærtet glade over, at Lord Palmerston gik af med Sejren.

Efterhaanden som Aarene gik, viste der sig imidlertid tydelige Tegn paa den kommende uundgaaelige Reaktion, og et af de mest iøjnefaldende var den Stilling, Gladstone indtog. Gladstone havde mere og mere sluttet sig til det liberale Fremskridtsparti, som selv bestod af to Afdelinger, der som oftest arbejdede sammen, men mellem hvilke der alligevel var en meget bestemt Forskjel. Gladstone havde det Held at føle sig tiltrukken af begge Parter; han var enig med Manchesterskolen i alt, hvad der angik Finansvæsen og Frihandel, medens han delte det andet Partis Sympathi for enhver Frihedsbevægelse i Udlandet. Han var derfor vel skikket til at staa mellem begge Afdelinger af Fremskridtspartiet og række begge Haanden. Under Debatten om det italienske Spørgsmaal i 1860 og 1861 havde han udtalt sig meget stærkt for Italiens Enhed og Uafhængighed.

I Aaret 1864 aflagde Garibaldi et Besøg i England og blev i London modtagen med en Begejstring, hvortil ingen havde set Mage siden Kossuths Tid og maaske ikke engang da. Det var morsomt at lægge Mærke til, hvorledes Mænd af forskjellige Partier efterhaanden bleve dragne med ind i denne Malstrøm af Begejstring, og hvorledes Aristokratiet og den fine Verden, der altid havde holdt sig fjærnt fra Kossuth, snart strømmede sammen om Garibaldi. I Begyndelsen holdt alle Partilederne sig tilbage med Undtagelse af Gladstone; han var blandt dem, der først og hjærteligst bød Garibaldi Velkommen. Derpaa kom de øvrige liberale Ledere med, da de frygtede for, at det skulde skade deres Popularitet, hvis de ikke toge sig af Garibaldi. En Dame af høj Rang og med megen politisk Indflydelse tilstod aabent, at hun ikke ansaa Garibaldi for andet end en agtværdig Røver; men desuagtet deltog hun i den offentlige Hyldest, der vistes ham, fordi det vilde være farligt for

hendes Mands Popularitet, hvis hun holdt sig tilbage. Dernæst begyndte de konservative Ledere at tænke, at det umuligt kunde gaa an at overse Garibaldi, naar Udsigten til de almindelige Valg var saa nær, og ogsaa de styrtede sig hovedkulds ind i Garibaldi-Begejstringen. Mænd som Lord Palmerston brød sig ikke om Garibaldi, Mænd som Lord Derby foragtede ham; men Mængden løb efter ham, og da begge Partiers Ledere havde set til, først med Foragt og derpaa med Forbavselse, rev ogsaa de Hatten af og begyndte at løbe med og brøle Hurra ligesom alle de andre. Derpaa styrtede Adelen sig over Garibaldi; han blev belejret af Hertuger, overfalden af Grevinder. Det vilde have været ganske umuligt for ham at inddele sin Dag saaledes, at han kunde have modtaget blot Halvdelen af de Invitationer, som sendtes ham af hans nye fornemme Venner, der sloges og reves om ham. Det var en stadig Vanskelighed for hans Sekretærer og private Venner at afgjøre, om man burde foretrække en Indbydelse fra en Prins af Blodet eller fra Førsteministeren, fra en Ærkebiskop eller en Hertuginde, fra Lordkansleren eller Oppositionens Ledere. Toryerne overgik de liberale i at gjøre Stads af Garibaldi; Folkemængden i Gaderne mente det fuldkommen ærlig med deres Hyldest; nogle raabte Hurra for Garibaldi, fordi de havde en ubestemt Forestilling om, at han havde udført Heltegjerninger et eller andet Sted og repræsenterede en Sag; andre, og det var maaske Majoriteten, fordi de antoge, at han paa en eller anden Maade stod i Opposition til Paven. Samfundets Ledere derimod mente det for Størsteparten ikke ærligt; de allerfleste af dem havde altid tidligere omtalt Garibaldi, naar de i det hele talte om ham, som en simpel Rover og Fribytter. Det hele endte med en Strid mellem Aristokratiet og Demokratiet, og det lykkedes at faa Garibaldi sendt hjem til sin Ø. Hvis han nogen Sinde var vendt tilbage til England, vilde han rimeligvis næppe være bleven generet af de fornemmes Opmærksomheder. Den

hele Episode var ikke egnet til at indgyde nogen synderlig Agtelse for den Maade, hvorpaa Folkemængden og de politiske Ledere undertiden opføre sig i England. Gladstone var en af de faa betydelige Mænd, som virkelig handlede efter Overbevisning, og hans Optræden ved denne Lejlighed gjorde ham meget yndet af de radikale.

Gladstone havde ogsaa i andre Retninger givet Tegn paa en bestemt Tilbojelighed til at gaa over fra Konservatisme, ja selv fra Peelisme til de radikale Reformatorers Rækker; disse betragtede ham som den, der i Fremtiden skulde reformere Kirke og Stat, og han blev derfor mere og mere Gjenstand for alle rettroende Toryers Mistro og Had.

Imidlertid foregik der mange Forandringer i Englands sociale og politiske Liv; mange fremragende Mænd gik bort i de Aar, da Lord Palmerston herskede næsten uindskrænket over Underhuset. Den Mand, som vi først og fremmest maa nævne, skjønt han ikke var Politiker, og hans Død paa ingen Maade berørte Partiernes Stilling, er Forfatteren Thackeray. Juleaften 1863 blev det bekjendt i London, at Forfatteren til »Vanity Fair« var død, og England glemte over denne Begivenhed at interessere sig for de udenlandske Affærer og for Spørgsmaalet om, hvor vidt Regeringen vilde blande sig i den slesvigske Krig eller ej. Thackeray døde pludselig i sit Hus i Kensington, som han nylig havde ladet bygge i Dronning Annas Stil, hvis Tid han elskede og havde beskrevet saa fortræffelig. Han var endnu i sin bedste Alder, og ingen havde ventet, at hans Lobebane skulde sluttes saa hurtig. Han var forst sent bleven anset og berømt, og det blev ikke forundt ham længe at nyde sit Held. Han havde vundet Plads blandt de ypperste engelske Romanforfattere og stod paa Trin med Goldsmith, Fielding og Dickens; han var Forfatter og intet andet og gav sig hverken mundtlig eller skriftlig af med Politik. En Gang blev han unægtelig greben af en pludselig Ærgjerrighed efter at faa Sæde i Underhuset og stillede sig som Kandidat

i Oxford ved de almindelige Valg i 1857. Han blev ikke valgt, men tog sit Nederlag med stor Sindsro og betragtede det som et Vink om, at han for Fremtiden gjorde bedst i at holde sig til Litteraturen; han vilde gaa hjem til sit Skrivebord, sagde han muntert, og han holdt sit Ord. Det er heller ikke rimeligt, at han vilde have været heldig som Parlamentsmedlem; thi han havde ingen Talegaver og nærede kun liden Interesse for Enkelthederne ved Partipolitikken. Det vilde vist have gjort mange af hans Beundrere ondt at se ham indviklet i Debatterne i Underhuset, hvor enhver nogenlunde øvet Taler eller anmassende Deklamator kunde vinde en let Sejr over ham. Ganske vist er Held som Politiker ikke uforeneligt med litterær Berømmelse; Macaulay og Grote, Lord Beaconsfield og Lord Lytton ere Beviser derpaa, men disse Mænd elskede det politiske Liv og fulgte kun deres Drift, da de søgte Sæde i Underhuset. Thackeray derimod havde intet Kald i den Retning og vilde lige saa lidt have været skikket til at deltage i en Parlamentsdebat som en Maler eller Musiker; han behøvede ikke at tragte efter politisk Berømmelse; da Efterretningen om hans Nederlag i Oxford naaede London, blev der gjort den meget rigtige Bemærkning, at det forenede Over- og Underhus tilsammen ikke kunde have skabt »Barry Lyndon« og »Pendennis«. Budskabet om hans tidlige Død blev modtaget med Sorg ikke blot i England, men rundt om i Verden, og gjorde Skaar i manges Juleglæde. Thackeray var lige saa beundret og anerkjendt i Amerika som i England. Korrespondenten til Times, Mr. Russell, har givet en morsom Beskrivelse af, hvorledes en af Anførerne for Sydstaternes Hær, medens han var i Færd med at sprænge Nordstaternes omsluttende Hære, hele Tiden, selv i de farligste og mest spændende Øjeblikke, talte om de forskjellige Karakterer i Thackerays Romaner. Thackerays Ry var sikret, og selv den længste Levetid kunde næppe have forhøjet hans litterære Berømmelse.

En hel Gruppe af Statsmænd: James Graham, Sidney Herbert, Lord Elgin, Lord Canning, vare døde i en forholdsvis ung Alder i de Aar, da Borgerkrigen rasede i de forenede Stater i Amerika, og Krigen var næppe forbi, før Richard Cobden stille blev stedet til Hvile paa en Landsbykirkegaard. I November 1864 aflagde Cobden et Besøg hos sine Vælgere i Rochdale for at tale med dem om offentlige Anliggender. Da han paa den Tid led under et Anfald af Bronchitis, var det meget uforsigtigt af ham at rejse saa lang en Vej i ondt Vejr og især at tale offentlig. Hans Venner forsøgte at overtale ham til ikke at tage til Rochdale; men han ansaa de politiske Sagers Tilstand for saa alvorlig, at han ikke kunde forene det med sin strænge Pligtfølelse at opsætte Forhandlingerne med sine Vælgere. Han havde vistnok en Forudfølelse af sin Død; thi da han sammen med sin Ven Bright kom forbi den Kirkegaard, hvor hans eneste Søn laa begraven, sagde han til Bright, at han snart vilde komme til at hvile ved Siden af ham. Han rejste altsaa til Rochdale, holdt et talrig besøgt Møde og talte med sin sædvanlige Kraft og Lethed. Denne Tale, den sidste han nogen Sinde kom til at holde, indeholdt de berømte, ofte citerede og kritiserede Ord, hvori han sammenlignede de engelske Studenters Kjendskab til Chicago med deres Kjendskab til Ilissos. »Tag hvilken som helst Student fra Oxford eller Cambridge,« sagde Cobden, »og bed ham gaa hen til et Kort over de forenede Stater og sætte sin Finger paa Byen Chicago, og jeg vil vædde paa, at han peger tusende Mil uden for. Da jeg var i Athen, vandrede jeg en Sommermorgen ud for at se den vidtberømte Flod Ilissos, og efter at have gaaet nogle Hundrede Skridt op ad noget, der saae ud til at være en udtørret Flodseng, kom jeg til en Flok atheniensiske Vaskerkoner og opdagede, at de havde opdæmmet den vidtberømte, klassiske Flod og brugte hver Draabe af dens Vand til deres Linned og andre sanitære Formaal. Nu siger jeg: hvorfor skulle de unge Herrer, der lære saa meget

om Ilissos's Geografi, ikke kjende det mindste til Mississippis, Ohios og Missouris Løb?«

I Anledning af denne Sammenligning er Cobden altid bleven beskyldt for at foragte de klassiske Studier og for at maale Værdien af Oldtidens og Nutidens Litteratur efter Forholdet mellem Chicagos og Ilissos's Betydning med Hensyn til Handelen. Det var ingenlunde hans Mening; han ønskede blot at bevise, at de Mænd, der dogmatiserede om Nutidens Lande og Politik, burde kjende noget til deres Æmne, før de talte og skrev, og han holdt paa, at det var latterligt at kalde en politisk Skribent dannet, fordi han vidste Besked om det gamle Grækenland, naar han ikke kjendte noget til de forenede Stater. Mærkelig nok har Byron sagt noget ganske lignende om Ilissos, uden at det derfor er faldet nogen ind at beskylde Childe Harolds Forfatter for at ville nedsætte den klassiske Dannelse. Byron skrev, at »Steder, der endnu ere navnløse og Floder, som ikke ere afsatte paa noget Kort, ville maaske engang, naar de blive bedre kjendte, anses for værdigere Æmner for Pensel og Pen end Ilissos's tørre Grøft og Bøotiens Moradser.« De fleste forstandige Folk have vistnok, ligesom Cobden, ærgret sig over den Masse Skrifter, der strømmede ud over England under den amerikanske Krig, og hvis Forfattere, skjønt de næppe vare voxede fra Skolebænken, optraadte belærende over for Publikum. De anvendte stadig Citater af Thucydid til at afgjøre militære og politiske Stridsspørgsmaal i de forenede Stater; men sandt at sige kjendte de kun lidt til den græske Litteratur, hvis Citater de pralede med, og endnu mindre til de geografiske og politiske Forhold i Amerika. De havde den Forestilling, at Mississippi løb fra Øst til Vest og talte selvbehagelig om at føre engelske Krigsdampere ind i Erie-søen, uden at tage mindste Hensyn til saa betydelig en Hindring som Niagarafaldet.

Det var Cobdens sidste Tale; han kom ikke til London før i Marts Maaned 1865, og den Dag, han rejste der ind,

var Vejret saa bitterlig koldt, at hans Sygdom forværredes i høj Grad. Et af de sidste Privatbreve, han skrev, indeholdt uopfordret et Bidrag til Hjælp for en stakkels ung engelsk Kone, hvis Ægtefælle, en amerikansk Sømand, nylig var død i London, efterladende hende med et nyfødt Barn. Hans Kræfter toge hurtig af, og den 2den April døde han. Budskabet om hans Død blev i Underhuset modtaget med megen Bevægelse; Lord Palmerston og Disraeli omtalte ham begge med Varme og Deltagelse; men Brights faa, afbrudte Ord vare saa smuk en Gravskrift over hans Ven, som nogen kunde ønske denne store og ædle Mand.

Da nu de almindelige Valg nærmede sig, savnede de liberale mange betydelige Mænd i deres Rækker. Regeringen havde mistet et af sine fremragende Medlemmer, men paa en anden Maade end ved Døden: Lordkansleren Lord Westbury havde nedlagt sit Embede som Følge af et Mistillidsvotum fra Underhuset. Lord Westbury havde skaffet sig mange Fjender; han var en særdeles dygtig og energisk Mand, men saae med dyb og aabenlys Foragt ned paa mindre begavede Naturer; hans Karakterer manglede Humanitet, og han havde en meget hvas og bitter Tunge. Der var ingen i Underhuset, som kunde maale sig med ham i skarp og spydig Satire, og da han blev Medlem af Overhuset, vare de statelige og formelle Pairer nær ved at tabe Næse og Mund over den skaansellØse Maade, hvorpaa han benyttede sin farlige Gave; Lord Westburys grusomme Ironi gjorde endnu mere Virkning paa Grund af den overordentlig blide Tone, hvori han plejede at aflevere sine Sarkasmer og Vittigheder; med et Ansigt, der ikke tydede paa andet end godmodig Velvilje, med halvlukkede Øjne ligesom paa et middelalderligt Helgenbillede, og i en dæmpet, honningsød Tone udsendte han en Strøm af Ironi saa bidende som ætsende Syre. Det var naturligt, at en saadan Mand fik mange Fjender, og der kom snart en Tid, da de fandt Lejlighed til at skade ham. Han havde ikke været til-

strækkelig samvittighedsfuld i den Maade, hvorpaa han benyttede sin Indflydelse. I et Tilfælde havde han tilladt en Embedsmand ved Overhuset at tage sin Afsked og givet ham Pension, uagtet han var vidende om, at Mandens Virksomhed i et andet offentligt Embede, som han samtidig beklædte, var truet af en alvorlig Anklage; Lord Westbury havde derefter givet sin Søn den ledige Plads. I det andet Tilfælde havde en Slægtning af Lord Westbury benyttet hans Navn til at stadfæste en meget upassende Forretning. Det blev imidlertid bevist, at Lord Westbury havde været ganske uvidende om denne Sag, og heller ikke hvad det første Tilfælde angik, troede nogen, at han havde ladet sig lede af slette Bevæggrunde. Dog fortjente ganske vist hans letsindige Eftergivenhed mod visse Medlemmer af hans Familie og alt for store Skjødesløshed at dadles.

Spørgsmaalet blev optaget af Underhuset, og en Modstander af Regeringen, Ward Hunt, indbragte et Mistillidsvotum mod Lordkansleren. Huset gik ikke ind paa denne Resolution, der stemplede Lordkanslerens Opførsel som »i høj Grad dadelværdig og egnet til at gjøre Bestyrelsen af Statens højeste Embeder Skam«; men det antog et Ændringsforslag, der vel frikjendte Lord Westbury for enhver slet Bevæggrund, men dog dadlede hans Letsindighed og Mangel paa Forsigtighed. Lord Palmerston gjorde, hvad han kunde, for at frelse Lordkansleren; men den almindelige Mening i Huset var, at Resolutionen ikke havde brugt for stærke Udtryk, og Regeringen maatte give efter. Lord Westbury nedlagde øjeblikkelig sit Embede; der var virkelig ikke andet for ham at gjøre. Regeringen mistede en udmærket dygtig Mand, men hans Fald var maaske ikke saa meget en Følge af de Misgreb, han muligvis havde begaaet, som af det stigende Mishag, baade Over- og Underhuset følte for hans skarpe, men hensynsløse Forstand og den hadefulde Bitterhed, som han førte med ind i alle Forretninger. Da alt var forbi, var der mange, som mente, at Lord

Westbury var bleven haardt behandlet, og han vilde vist selv være bleven meget forbavset, hvis han havde hørt, hvor mange velvillige Ting der blev sagt om ham.

Reaktionen stod øjensynlig for Døren. Det var fem Aar siden, at Lord John Russell tog sin Reformbill tilbage, og fem Aar plejer efter almindelig Beregning at være Tidsrummet mellem Ebbe og Flod i de politiske Strømninger. Parlamentets Opløsning var nær; Lord Derby beskrev Trontalen ved Sessionens Aabning i 1865 som en meget passende Henvendelse fra en aldrende Minister til et døende Parlament. Parlamentet havde udført den sjældne Bedrift at leve sine Dage til Ende, saa at det ligefrem maatte dø af Alderdom; den 6te Juli 1865 blev det opløst. I den Adresse, Disraeli før Opløsningen udstedte til Vælgerne i Buckinghamshire, erklærede han, at den Kamp, hvis Udfald Landet nu vilde komme til at afgjøre, angik Folkekirken og Valgrettens Udstrækning. »Opretholdelsen af en Folkekirke,« sagde han, »indbefatter Spørgsmaalet om, hvor vidt Religionen skal være et Element i vor politiske Konstitution, om Staten skal være helliget, eller om vor Regering ved at bortkaste de Love, der appellere til Menneskehedens ædleste Følelser, skal synke ned til kun at være et simpelt Politisystem. Jeg ser intet andet i et saadant Resultat end Nationers Fordærvelse og Rigers Fald.« Med Hensyn til Valgretten holdt han sig til ubestemte højtravende Talemaader, og det sikkert i en vel overvejet Hensigt. »Af Valgrettens Udstrækning afhænger Magtens Fordeling,« bemærkede han og tilføjede, at »vor gamle Konstitutions oprindelige Plan, der er saa rig paa Visdom, anviser os den Bane, vi bør følge.« Hvilken denne Bane var, sørgede Disraeli for ikke at forklare alt for nøje. »Vor gamle Konstitution,« sagde han, »har sikret vore folkelige Rettigheder ved at betro Magten ikke til alle uden Forskjel, men til Staten og til Underhuset, og en vís Regering bør sørge for, at Statens Elementer staa i et passende Forhold til

Landets moralske og materielle Udvikling.« Han udtalte, at den offentlige Mening endnu ikke var moden nok til at kunne give Love om denne Sag, men »Landet kunde have godt af at tænke derover, saa at naar Tiden til Handling kom, vi da kunde give Love i den engelske Konstitutions Aand, hvilket vilde uddrage det bedste af enhver Stand og ikke synke ned i et Demokrati, som er én Stands, og det den mindst oplystes Tyranni.« Naar man oversætter disse pompøse Talemaader paa dagligdags Sprog, betydc de øjensynlig, skjønt mange maaske ikke indsaa det den Gang, at Disraeli, hvis han blev Minister, vilde være redc til at indbringe en Reformbill, og at han endnu havde Haab om at kunne tilfredsstille Landet uden at gaa alt for vidt i Retning af almindelig Afstemning. Dog er det tillige tydeligt, at han ogsaa havde beholdt en Udvej aaben i den Retning, hvis det skulde blive nødvendigt. Hvor stor en Udstrækning han end kunde blive dreven til at give Valgretten, kunde han altid sige, at efter hans Mening uddrog den kun det bedste af enhver Stand og lod os ikke synke hen i Demokrati. Det første Slag stod i Londons City, og de liberale sejrede paa alle Punkter; fire liberale bleve valgte. I Westminster var Striden ret mærkelig; Westminsters Valgkreds havde altid næret det ærgjerrige Ønske at repræsenteres af i det mindste én udmærket Mand. Denne Gang havde man formaaet Stuart Mill til at forlade sit rolige tilbagetrukne Liv i Avignon og stille sig for Westminster; han udstedte en Adresse, der indeholdt hans velbekjendte politiske Meninger, og hvori han erklærede ikke at ville have noget at gjøre med lokale Forretninger og af Princip nægtede at betale noget af Omkostningerne ved Valget. Det var et dristigt Forsøg at lade en Mand som Stuart Mill stille sig som Kandidat for en folkelig Valgkreds; hans Meninger vare yderliggaaende, han tilhørte ikke nogen Kirke eller noget religiøst Samfund, han var Filosof, og de engelske politiske Organisationer ynde ikke Filosofer; endelig var han næsten

ganske ubekjendt for de fleste af sine Landsmænd. Saa vidt vi vide, havde han aldrig været set ved noget politisk Møde, før han optraadte som Leder for Agitationen til Gunst for Nordstaternes Sag under den amerikanske Krig, og selv af Vælgerne i Westminster var der kun faa, som havde set ham, før han stillede sig i deres Kreds; mange havde en ubestemt Forestilling om, at Stuart Mill var en begavet Mand, som havde skrevet lærde Bøger og var død for længe siden. Han blev anset for hverken at have Lyst eller Anlæg til Parlamentslivet, da han over ti Aar tidligere havde nægtet at stille sig for et irsk Valgdistrikt, hvortil han var bleven opfordret; hans Udtalelser om det irske Fæstesystem og Irlands Tilstand i det hele taget havde den Gang vakt mange Irlænderes Glæde og Forbavselse — Glæde og Forbavselse over, at en kold engelsk Filosof og Økonom kunde danne sig en saa rigtig og human Mening om irske Forhold og udtale den saa modig og aabent. Siden den Tid var der ikke blevet gjort noget Forsøg paa at drage ham ind i det offentlige Liv; men nu opstod denne Tanke hos en populær Westminster-Politiker, James Beal, og han forestillede Mill saa indtrængende, at det var hans Pligt at stille sig, at denne ikke ansaa sig for berettiget til at sige Nej. Stuart Mill var en af de faa Mænd, der, saa snart de ere overbeviste om, at noget er deres Pligt, strax gjøre det uden Hensyn til, hvor meget det maaske personlig kan være dem imod. Han havde god Grund til at tvivle paa, at han vilde have Held med sig, naar han stillede sig i en folkelig Valgkreds; han blev anset for Rationalist, han havde mange politiske Meninger, som almindelige Mennesker betragtede som Griller, Kjæpheste, ja som helt forrykte Indfald; endelig havde han i et af sine Skrifter udtalt, at Arbejdsklassen i England var tilbøjelig til Løgn, og nu skulde han træde frem for en talrig, støjende Forsamling, der kunde gjøre alt, hvad han nogen Sinde havde skrevet eller sagt, til Gjenstand for Spørgsmaal

og Beskyldninger, medens hans Fjender uden for vare rede til at fordreje hvert af hans Svar paa en uheldig Maade. En Mand med uafhængige Meninger, der ikke har været bange for at udtale dem offentlig og ikke har skammet sig over at forandre sine Meninger, naar han indsaa, at han havde taget fejl, er i en meget uheldig Stilling paa en Valgtribune; han vil snart opdage, hvad det er at have skrevet Bøger og at have Fjender. Mill sejrede over alle Vanskeligheder ved sin modige, ligefremme Ærlighed. Da han ved et Møde, der mest bestod af Arbejdere, blev spurgt, om han virkelig havde sagt, at Arbejderklassen var tilbøjelig til Løgn, svarede han uden Omsvøb: »Ja, jeg har.« Dette modige, oprigtige Svar fandt Vejen til hans Tilhøreres mandige Følelser; her var en Leder, som aldrig vilde være bange for at sige dem Sandheden. Mill har selv beskrevet, hvad der fulgte paa hans Svar: »Næppe vare disse Ord ude af min Mund, før der rejste sig en Storm af Bifald. Arbejderne vare øjensynlig saa vante til at vente undvigende og tvetydige Svar fra dem, der ansøgte om deres Stemmer, at de, langt fra at blive fornærmede over min oprigtige Indrømmelse af, hvad jeg maatte tro vilde være dem ubehageligt, tvært imod sluttede, at her var en Mand, de kunde stole paa. — — — Den første Arbejder, som talte efter den Hændelse, jeg har omtalt, sagde, at det ingenlunde var Arbejdernes Ønske ikke at faa deres Fejl at vide; de trængte til Venner, ikke til Smigrere, og de vare oprigtig taknemmelige mod enhver, der gjorde dem opmærksomme paa et eller andet hos dem selv, som kunde trænge til Forbedring. Og hertil gav Forsamlingen lydelig sit Bifald til Kjende.« Man er i Tvivl om, hvad man mest skal beundre, enten Talerens frimodige Ærlighed eller Tilhørernes mandige sunde Fornuft. »Lige saa meget til min egen som til andres Forbavselse,« siger Mill, »blev jeg valgt med en Majoritet af nogle Hundrede Stemmer over min konservative Medbejler.«

Ogsaa i mange andre Tilfælde viste der sig tydelige Tegn paa, at den politiske Strømning havde vendt sig til Gunst for de liberale Meninger; Thomas Hughes, Forfatteren til »Tom Browns Schooldays«, Duncan M'Laren, Brights Svoger, og G. O. Trevelyan, Macaulays Søstersøn, alle stærkt radikale, kom i Parlamentet. I Irland bleve adskillige betydelige, begavede Mænd med yderliggaaende Anskuelser valgte for første Gang. En af disse var J. B. Dillon, der havde taget Del i den irske Opstand 1848. Han havde den Gang længe været imod en væbnet Opstand, som han ansaa for ubelejlig og haablos; men da Begivenhedernes Gang fremskyndede Bevægelsen, tog han sin Plads i Spidsen for Oprørerne ved Siden af sin Anfører. Dillon havde tilbragt nogle Aar i de forenede Stater og var nylig vendt tilbage til Irland med Amnesti; han indtog strax igjen en ledende Stilling i den irske Politik og gjorde sig fordelagtig bekjendt ved sin Dygtighed og Hæderlighed; han syntes at ville gjøre meget for at føre de irske Parlamentsmedlemmer og de engelske liberale sammen; men en alt for tidlig Død afskar denne lovende Løbebane. Overalt, hvor der var sket Forandringer i Parlamentet, var det til Gunst for Fremskridtspartiet. Gladstone indtog en ganske ny Stilling; han var ved Universitetet i Oxford falden for Gathorne Hardy, men stillede sig strax som Kandidat for Syd-Lancashire, hvis Plads endnu ikke var besat, og blev dér valgt. Hans Brud med Universitetet blev af de liberale betragtet som en politisk Emancipation. Fremskridtspartiet havde altsaa til Anførere de to store Parlamentstalere Gladstone og Bright (den første utvivlsomt en tilkommende Førsteminister) samt Nutidens største filosofiske Skribent og Tænker; bag dette liberale Triumvirat, som de kaldtes, stode mange alvorlige, dygtige Mænd, for hvem deres Ord vilde være en Lov. De forfærdede Toryer sagde til hverandre, at nu var der kun én Skranke tilbage mellem England og den demokratiske Oversvømmelse,

og det var den gamle, næsten en og firsindstyveaarige Statsmand, om hvis Sundhedstilstand der begyndte at gaa foruroligende Rygter.

XVII.

Palmerstons Død.

Et langt Liv og en sjælden Løbebane nærmede sig sin Slutning; Lord Palmerston laa for Døden. Han havde nydt Livets Bæger til sidste Draabe, og hvor langt hans Liv end er, naar man blot regner det efter Aarenes Antal, synes det dog endnu længere, naar man tænker paa alt, hvad det har omfattet, og hvor virksomt det havde været fra Begyndelsen indtil Enden. Der levede ganske vist mange, som vare ældre end Lord Palmerston; men det var for Størstedelen Mænd, hvis Løbebane var afsluttet, og som nu nøde en fuldstændig Uvirksomheds Hvile. Palmerston derimod havde arbejdet i Statens Tjeneste indtil faa Dage før sin Død; han havde været Medlem af Parlamentet i næsten tresindstyve Aar; i det Aar, da Byron, der var fra Harrow Skole, ligesom han, udgav sine første Digte, fik Palmerston for første Gang Sæde i Parlamentet. Palmerston havde været i Underhuset i tredive Aar, da Dronningen kom paa Tronen, og han havde ofte spillet Skak med den ulykkelige Caroline af Brunsvig, Prinsregentens Hustru, den Gang hun som Prinsesse af Wales boede i Kensington. I 1808 havde han som en af Admiralitetets Lorder forsvaret Toget til Kjøbenhavn det foregaaende Aar og paastaaet, at det var nødvendigt for at krydse Napoleons Planer. Under hele sin politiske Løbebane var han kun meget sjælden uden Embede, at være privat Medlem af Parlamentet var kun en kort og tilfældig Episode i hans virksomme heldige Liv. Han havde samlet et Ax af hver Høst, for at tale med den persiske Digter Sadi.

Det var først under Sessionen 1865, at der begyndte

at vise sig Spor til, at Lord Palmerston led af den skrækkeligste af alle Sygdomme, Alderdommen. Indtil da var han næsten slet ikke tagen af; ganske vist havde han af og til lidt af Podagra, men denne Sygdom har for længe siden ophørt at være et Tegn paa Alderdom og melder sig kun alt for ofte allerede hos midaldrende Mænd. Dog i 1865 begyndte Lord Palmerston at mærke de Forbud, Døden giver om sit Komme; i de sidste Maaneder led han meget, hans Syn blev svagt, og han blev affældig i alle Retninger; han følte ikke mere den Glæde over Kampen, som lige til hans firsindstyvende Aar havde fulgt ham i Parlamentsdebatterne; han havde saa længe bevaret sin legemlige Kraft og sin Aands ungdommelige Elasticitet, at det maa have voldet ham en ubehagelig Overraskelse, da han begyndte at føle sine aandelige og fysiske Kræfter tage af og saae, at ogsaa han maatte bukke under for Tidens ubønhørlige Virkning. Svækkelsen kom aldeles pludselig over ham. Endnu paa sin firsindstyveaarige Fødselsdag i Oktober 1864 var han i Aktivitet fra Morgen til Aften, næsten hele Tiden til Hest, og nogen Tid før red han en Dag fra sit Hus i Piccadilly til Harrow, tolv engelske Mil i én Time. I 1865 begyndte man at mærke en Forandring hos ham; han mødte sjældnere i Parlamentet, og naar han var til Stede, udførte han sine Pligter med Vanskelighed og Besvær. Den sidste Gang, han viste sig offentlig, var ved Tivertonvalget ved Parlamentets Opløsning; derfra tog han til Brocket i Hartfordshire, et Sted, Lady Palmerston havde arvet efter sin Broder, Lord Melbourne, og dér blev han. Hans Podagra forværredes, den var gaaet til et farligt Sted, og Lord Palmerston havde forøget Faren ved med sin alt for ungdommelige Raskhed at ride ud, før han rigtig var kommen sig efter et alvorligt Anfald. Den 17de Oktober blev der udstedt en Bulletin, som forkyndte, at Lord Palmerston havde været alvorlig syg, men nu var meget bedre. Desuagtet følte Folk sig ikke beroligede; mange

hørte for første Gang, at Palmerston var syg, og denne Omstændighed alene lød ildevarslende for Publikum. Allerede næste Morgen blev Folks Frygt bekræftet; det blev bekjendtgjort, at Lord Palmerstons Tilstand pludselig havde forværret sig, og enhver følte da, at Enden var nær. Det vakte ingen Forbavselse, da den næste Dag bragte Budskab om hans Død. Han døde den 18de Oktober; hvis han havde levet to Dage længere, vilde han have fyldt en og firsindstyve Aar. Den 27de Oktober blev han begraven i Westminster-Abbediet med mange Æresbevisninger; siden Hertugen af Wellingtons Død havde ingen anden Mand indtaget en saa fremragende Plads i Folks Øjne som Palmerston, ingen havde kunnet glæde sig ved saa høj en Grad af Popularitet. Palmerston døde netop i det Øjeblik, hans Popularitet havde naaet sit Toppunkt; det var blevet Mode at rose alt, hvad han sagde, og alt, hvad han gjorde. Det hørte med til en ægte Englænders Trosbekjendelse, at alt, hvad Palmerston sagde, maatte England føle. At modsætte sig eller dadle noget, han havde gjort eller givet sit Minde til, blev anset for upatriotisk. Lord Palmerston havde levet længe nok, han havde faaet nok af Nydelser, af Berømmelse, af Aar. Dersom man vil opkaste det Spørgsmaal, hvad der vilde være sket, hvis han endnu nogle faa Aar havde kunnet udfylde sin Plads i det offentlige Liv, da er Sandsynligheden for, at der maatte være foregaaet en Forandring i hans næsten uhørte Popularitet og Held. Heldig som Lord Palmerston var i alt i sine sidste Aar, døde han netop, som hans Lykke stod paa sit højeste.

Sorgen over Palmerston var dyb og sand; han havde næsten ingen Fjender, thi hans varme Hjærte vandt alle, der kom ham nær. Han bar aldrig Nag til nogen eller følte uden Grund Uvilje mod nogen, og det var derfor vanskeligt at være vred paa ham, naar man var under Indflydelse af hans lyse, venlige Sind. Han var aldrig vred paa en Mand, blot fordi han var hans Modstander i Politik:

der var ganske vist nogle, han ikke kunde lide; men det var, naar de af en eller anden Grund stadig stode ham i Vejen, og han troede, at de havde været falske imod ham. Han holdt af, at en Mand var »engelsk«, og at han var en Gentleman; men han indskrænkede ikke sin Definition af Ordet »Gentleman« efter Fødselens og Rangens Forrettigheder; hans Væsen var ligefremt og naturligt snarere end afslebent, og det lykkedes ham altid at bevare sin personlige Værdighed uden Spor af Fornemhed i Væsen eller Tale. Han var en fuldendt Kombattant, og naar Striden var forbi, var han altid rede til at sætte sig ved Siden af sin Modstander, være gode Venner med ham og drøfte deres Bedrifter og Erfaringer. Han var fuldstændig fri for Affektation, der kunde endogsaa være noget plumpt i hans Væsen, saa ligefremt og rent ud af Posen udtalte han sig undertiden. Han var ikke i den strængeste Forstand en sanddru Mand, det vil sige, der var Tider i hans Liv, da han af diplomatiske Hensyn bandt Underhuset og Landet et eller andet paa Ærmet; men for sin egen Person var han naturligvis altid sanddru og hæderlig — man kan være lige saa sikker paa, at en Mand med Palmerstons Opdragelse er sanddru og modig, som at han elsker Bevægelse i fri Luft og kolde Bade. Det er meget almindeligt hos Politikere som Palmerston at skjelne mellem en Statsmands personlige og politiske Ærlighed; saa meget des værre for dem. De alvorligste Fejl, Palmerston havde begaaet af den Art, tilhørte imidlertid en tidligere Generation, og i 1865 var der ingen, der brød sig om dem. Hvem tænkte nu paa den stygge Historie om Alexander Burnes's Depecher under Krigen i Kabul, eller mindedes, hvorledes Palmerston havde leget med de liberale Partier i Udlandet og mere end én Gang havde skrinlagt deres Haab i Steden for at føre det til Sejr. Selv de faa, som endnu bevarede disse Begivenheder i deres Minde, brøde sig ikke om at dvæle derved, da Dødsbudskabet kom; der blev lagt Mærke til, at det

Blad, der lige siden sin Fremkomst stadig havde angrebet Palmerston og hans Politik, udkom med Sorgerand Dagen efter hans Død. Nogle erklærede dette Tegn paa Sorg for Inkonsekvens, andre for Hykleri; der er ingen Grund til at antage hverken det ene eller det andet; det var ganske naturligt at føle sand Sorg over en Mands Død, der havde indtaget en saa fremragende Stilling, og hvis Begavelse og Fædrelandskjærlighed aldrig nogen havde nægtet; derfor behøvede Bladet ikke at tilbagekalde et eneste af de fordømmende Ord, det havde indeholdt.

Der kan strides om, hvor vidt Lord Palmerston var en Statsmand af første Rang; der var aldrig blevet givet ham Lejlighed til at bevise det, da England under hele hans lange Løbebane aldrig et eneste Øjeblik var i Fare. Dersom man vil dømme ham efter hans Optræden i Hjemmepolitikken, maa man sætte ham temmelig lavt. Naar der er blevet sagt om Burke, at »han saae alt, han forudsaae alt«, saa kan det modsatte siges om Palmerston; han saae intet, han forudsaae intet. Han var næppe død, før de store Forandringer foregik, som han altid havde gjort Nar af og erklæret for umulige. Marskalk Mac Mahon skal engang have sagt, at i et givet Tilfælde vilde de franske Soldaters Chassepotgeværer gaa af af sig selv; det samme var Tilfældet med de Reformer, Palmerston betragtede som »uengelske« og umulige; de gik af af sig selv, saa snart han var borte. Heller ikke var det hans Indflydelse, som havde hindret dem deri; hvis han havde været ti Aar yngre, vilde de rimeligvis være gaaede af til Trods for hans Protest, de ventede af Høflighed mod hans Alder, og fordi de vare sikre paa, at han snart maatte være af Vejen.

Det er imidlertid ikke efter hans Hjemmepolitik, at man skal dømme Lord Palmerston; man kunde lige saa gjærne dømme Frederik den store efter hans Digte. Palmerston var kun sig selv i Udenrigsministeriet og i Underhuset, men begge Steder blev hans Dygtighed først sent

anerkjendt. Han forstod Underhusets vexlende Stemninger til Fuldkommenhed og kunde altid benytte dem. I en af Dickens' Fortællinger er der beskrevet en Læge, som forekommer alle at være en Mester i sin Kunst, blot fordi han lægger Mærke til, hvad den syges Omgivelser have gjort, og hvad de ønske at gjøre, og tilraader netop det samme. Lord Palmerston behandlede Underhuset paa samme Maade; han gjorde, hvad han saae, at Folk ønskede, og de følte sig da overbeviste om, at den Mand maatte være en stor Leder, som førte dem der hen, hvor de netop havde Lyst at gaa. I sine senere Aar var Palmerston Underhusets forkjælede Barn; men som det ofte gaar, at et forkjælet Barn fordærver sine Forældre, saaledes gjorde Palmerston meget til at fordærve dem, der forkjælede ham. Han tillod ikke Huset at taale høje og ædle Grundsætninger eller megen Tale om dem; han vidste, at megen Alvor kjedede Huset, og han sørgede derfor for aldrig at være ret længe alvorlig. Han overlod til andre at være veltalende; det er bleven bemærket den Gang, at »den Førsteminister, der har og i flere Aar har haft langt mere Indflydelse i England, end nogen Sinde Bolingbroke havde, der udøver et lige saa stort politisk Herredømme, som nogen Sinde Chatham eller Pitt, der er lige saa mægtig i sit Fædreland, som Cavour i Sardinien, og har en Stilling saa fremragende, som ingen fransk Statsmand har haft i Frankrig i de sidste Generationer, kan ikke gjøre nogen som helst Fordring paa Veltalenhed og har under hele sin lange Løbebane ikke knyttet sit Navn til en eneste vellykket diplomatisk Handling.«

Det vilde være forgjæves at forsøge paa med Ord at gjengive den Virkning, et lykkeligt Indfald af Palmerston kunde gjøre paa Underhuset, eller hvorledes han evnede at gjøre selv de alvorligste Ting latterlige. Lad os imidlertid gjøre ét Forsøg. Disraeli havde engang gjort et meget heftigt Angreb paa Ministeriet og aabnet et helt Batteri af

Argumenter og Spydigheder imod dem i Anledning af noget, de havde gjort eller ladet være at gjøre. Til Slutning bemærkede han, at det ikke tilkom ham at foreslaa Ministeriet, hvilken Fremgangsmaade de burde følge, og at han derfor vilde afholde sig fra at forsøge at paavirke Huset ved selv at udtale nogen Mening om denne Sag. Lord Palmerston greb øjeblikkelig denne uskyldige Udtalelse. »Den ærede Taler,« sagde han, »har erklæret, at han vilde afholde sig fra at forsøge at paavirke Huset ved sine Raad. I Sandhed, Hr. Ordfører, det kalder jeg patriotisk.« Den Maade, hvorpaa Palmerston sagde disse Ord, hans Stemme, hans skjælmske Blik, den Pavse, han gjorde, før han fandt det rette Navn for Disraelis Optræden — kort sagt det hele gjorde denne ironiske Lovtale mere virkningsfuld end den fineste Satire. Palmerston gav det Udseende af, at Disraeli havde vidst med sig selv, at han ikke havde noget godt Raad at give og derfor af Beskedenhed og Fædrelandskjærlighed havde afholdt sig fra at udtale en Mening, som maaske kunde have vildledt de uvidende. Virkningen af Disraelis veludarbejdede Tale gik fuldstændig tabt; Huset var ikke mere i Stemning til at tage Sagen alvorlig. Sligt kan næsten kaldes haandgribelige Løjer, og af ganske samme Slags var Palmerstons Svar, den Gang han blev beskyldt for at have handlet nærlig ved først at begunstige det store Oprør i Kina og derpaa indirekte hjælpe den kinesiske Regering til at dæmpe det; han spurgte blot i en venlig Tone, om man kunde ønske en mere upartisk Opførsel end først at hjælpe Oprørerne og bag efter Regeringen. Alligevel var Lord Palmerstons Spøg ikke saa ubetænksom eller letsindig, som man skulde tro, den havde altid det bestemte Formaal at overbevise Huset om, at han i den Grad foragtede sine Modstanderes Angreb, at han ikke vilde spilde et alvorligt Ord paa dem. Vist er det, at ikke blot blev hans Opponent og andre eventuelle Opponenter bragte ud af Fatning ved hans Maade at tage Sagen paa; men mange af Tilhørerne

følte sig overtydede om, at der ikke kunde være noget i Vejen, naar Palmerston tog det saa let. Der var ganske vist en Tid, da Palmerston slog alt for flot om sig med Spøg og Personligheder, saa at han skaffede sig mange Fjender; men paa sine ældre Dage vogtede han sig enten af Forsigtighed eller af Godmodighed for enhver Skjæmt, der kunde saare eller krænke nogen. Han repræsenterede fuldkomment Underhuset, som det er, naar det tages i Gjennemsnit, en Forsamling uden ædel Stræben eller bestemte Formaal, intolerant mod Ekcentricitet, især naar det er genial Ekcentricitet, utaalmodig, naar dens Følelser længe blive spændte i én Retning, glad kun ved efemere Interesser, fjendtlig stemt mod alt, hvad der fordrer megen Energi eller Forstand. Saadan en Forsamling maa naturligvis føle sig inderlig taknemmelig mod en Statsmand, der aldrig hverken bringer den i Forlegenhed eller kjeder den. Mænd, der nærede Mistillid til Disraelis Paradoxer og bleve bange for Gladstones alvorlige Iver, følte lige saa megen Lettelse ved at lytte til Palmerstons lette, behagelige, ligefremme Tale, som en Skoledreng ved at spille Marmor efter at have skullet løse et Problem eller høre en Præken.

Den Egenskab, man mest maa rose hos Lord Palmerston, er vistnok hans Fædrelandskjærlighed; han elskede sit Land med en oprigtig Kjærlighed, som aldrig formindskedes, og han havde ingen Fordom eller Forkjærlighed, som ikke maatte vige, naar det gjaldt Englands Velfærd. Men han burde være gaaet et Skridt videre paa Pligtens Vej; han burde have elsket Retfærdighed og Ret højere, end han elskede England. Lord Palmerston var ikke en Statsmand, der havde noget højt Syn paa en Ministers Pligter; han gjorde undertiden for Englands Skyld noget, han vistnok ikke i noget som helst Tilfælde vilde have gjort for sin egen Skyld. Hans Politik var skiftende, usikker, vaklende; thi han rettede den altid efter, hvad han paa den Tid ansaa for at være til Englands Fordel. Hans liberale

Sympathi var kun en lunefuld Fører; den forhindrede ham ikke i at støtte Napoleons Statskup; heller ikke indgød hans Had til Slaveriet ham nogen Uvilje mod Slavestaternes Sag; men der kan ikke være Tvivl om, at netop disse Mangler vare Hovedgrunden til hans Popularitet og Held. Han var altid i Stand til med en god Samvittighed — fordi han virkelig selv troede det — at forsikre det engelske Folk om, at det var det største, det bedste, det eneste store og gode Folk i Verden. Andre offentlige Mænd talte som oftest for at sige det engelske Folk noget, de burde gjøre, og som de ikke gjorde, eller noget, de havde gjort og burde have ladet være. Det ligger i Sagens Natur, at saadanne Talere ikke kunne blive saa populære som de, der sige, at alt hvad England gjør, er godt gjort. I Palmerstons Tid blev der opfundet et Udtryk, som brugtes til at brændemærke en vis politisk Opførsel som uden for al rimelig Bevisførelse og patriotiske Hensyn; det var Ordet »uengelsk«. Det var for visse Folk nok at sige, at noget var uengelsk for at betragte det som værende uden for Lov og Ret; selv om det angik højere, varigere og mere almennyttige Principer end de, der blot ere engelske, var dette Ord nok til at gjøre det af med dem. Nogle af vor Tids ædleste og forstandigste Mænd bleve udpegede som uengelske; en Udlænding kunde have haft Grund til at spørge, om det var uengelsk at være retfærdig, at være barmhjærtig, at tage Hensyn til andres Fordringer og Rettigheder, at indrømme, at en Nation kunde have et højere Formaal end et blot og bart diplomatisk Held. Alt, hvad der vilde have gjort en Mand forhadt og utaalelig i det private Liv, blev fremstillet som en Dyd hos det engelske Folk; plump Selvtillid, en fuldstændig Mangel paa Hensyn for andres Folelser og Rettigheder, en Indbildskhed, der betragtede hele Verdens Interesser som skabte til Englands specielle Brug — den endnu mere ubehagelige Slags Egoisme, der anvender en anden Morallov paa andre end paa sig selv —,

alt dette ansaaes tilsyneladende for klædelige nationale Karaktertræk hos det engelske Folk. Man behøver maaske næppe at sige, at alt dette ikke viste sig fra sin værste Side hos Palmerston selv. Det gaar i Politikken som i Kunsten; vi opdage aldrig, hvor stor en eller anden Mangel hos Mesteren er, før vi gjense den hos hans Efterlignere; dersom Palmerstons Skole havde været mægtig og vedvarende, vilde den have gjort England til en Plage for andre Nationer.

Det er uden Tvivl en Statsmands første Pligt at sørge for sit eget Lands Interesser og at foretrække dets Interesser fremfor andre Landes. En Politiker, der var lige saa rede til at tage Fjendens Parti som sit eget Lands, vilde ligne den urimelige Sekt, der paastod, at den i Sandhed gode og retfærdige ikke burde tage Hensyn til Familiebaand, men elske alle sine Medmennesker lige saa højt som sin Hustru og sine Børn. En engelsk Minister bør først og fremmest være engelsk Minister; men han vil aldrig blive en stor Minister, hvis han ikke anerkjender den Sandhed, at der er højere Hensyn baade for ham selv og for England end Englands nærmeste Interesser. Der er megen Sandhed i de smukke Ord af den ridderlige Digter, som minder sin elskede om, at han ikke kunde elske hende saa højt, hvis han ikke elskede Æren endnu højere. Det samme gjælder om en Statsmand; ingen kan tjene sit Land paa rette Maade, som ikke samtidig tjener en større Herre. Lord Palmerston har flere Gange tilladt England at handle paa en Maade, som baade han og enhver anden vilde erklære for urigtig, hvis en Nation havde en individuel Samvittighed. Vi betænke os ikke paa at sige, at Lord Palmerstons Statsklogt i det hele taget forringede den engelske Politiks moralske Standpunkt, og alene dette, selv om der ikke var andet, forbyder os at anse ham for en Statsmand, hvis Handlinger vare hans Begavelse værdige. Hans Politik bestod i at tjene Øjeblikkets Interesse og hans Triumf i

at faa det til at lykkes. Det er ikke saaledes, at en stor Berømmelse bliver bygget, undtagen med et Geni som Cæsars eller Napoleons, der kan forvandle selv Berømmelsens Ruiner til monumentale Minder. Lord Palmerston kan næppe kaldes en stor Mand — maaske man kan kalde ham en stor »Tidens Mand«.

(Fortsættes.)

S. M.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.*)

Naar vi dvæle ved de Værker, som i Poesien og den bildende Kunst saae Lyset i Løbet af det tolvte og trettende Aarhundrede, ere vi saa tilbøjelige til at tro, at den Samfundsklasse, hvor og for hvem disse Kunstens Værker fremtrylledes, maa have været besjælet af en ideal Aand, saa at de Tanker, Digteren giver Ord, virkelig have været levende hos hans Samtid, at den Higen efter det skjønne, ædle og ophøjede, der saa herlig aabenbarer sig i Datidens Kunstværker, virkelig maa have meddelt hint Samfunds hele Liv et ejendommeligt idealt Præg, der med Uvilje vendte alt simpelt og raat Ryggen. Denne Opfattelse slaar dog ingenlunde til; et Folk, en Tidsperiode kan meget vel frembringe de mest udmærkede Kunstværker og dog staa paa et temmelig lavt Trin med Hensyn til Sædeligheden, ja det ser næsten ud til, at den højeste Kunstblomstring først indtræder hos et Folk, naar det allerede er sunket ned fra sin moralske Højde; paa en Jordbund, der alt er noget undergraven i sædelig Henseende, synes Kunsten netop at trives allerbedst, at sætte sine skjønneste og modneste Frugter.

Den Tids Ridderskab, som vi her alene skulle sysselsætte os med, stod ingenlunde mere i Højde med den ældre

*) Alwin Schultz: Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger. I—II. Lpz. 1879—80.

dygtige Tid: Forfængelighed og Pragtsyge vare traadte i Steden for den gamle Jævnhed og Fordringsløshed; Nydelsessyge og Usædelighed havde afløst Fædrenes strænge Sæder og Afholdenhed; men hermed var netop Forstaaelsen fremgaaet for alt, hvad der kan tjene til Livets Forskjønnelse; først herved var man bleven modtagelig for Kunstens Trylleri.

Man følte Nødvendigheden af at ordne Selskabslivet efter smukkere, mere tiltalende Regler. Middelalderen gjør sit første Forsøg paa at indføre finere Omgangsformer, og det er Frankrig, hvor disse forfinede Sæder fremstaa, og som de andre Kulturfolk nu villig tilegne sig. De tyske Digtere søge her Æmnerne og Mønstrene for deres Poesi, den franske Bygningskunst, man sædvanlig betegner som den gothiske, finder Indpas overalt i hele den katholske Verden, det franske Sprog blev allerede den Gang talt eller i det mindste forstaaet af alle dannede, en Mængde franske Ord og Udtryk gik over i andre Sprog; en Klædning maatte være skaaren efter fransk Snit, en Middag arrangeret paa fransk Vis, hele Hoflivet ordnet efter fransk Skik. Disse finere Hofmoder ere dog ikke ret blevne Kjød og Blod; undertiden, særlig naar Lidenskaberne komme med i Spillet, bryder den gamle Raahed atter igjen frem. Dog i de første Decennier af det trettende Aarhundrede synes Kulturens Sejr vis; allerede den Gang klage Digterne over Sædernes Forfald, prise »den gode, gamle Tid«, Klager, som varieres i alle Tonearter. Visselig, saa længe Verden har staaet, have de gamle altid fundet Nutiden mørk og dadelværdig i Sammenligning med deres Ungdoms gyldne Tid: men i det trettende Aarhundredes anden Halvdel er Adelens, Ridderskabets Forfald dog kjendeligt nok. De gode Sider ved den finere Levevis glemmes, kun de mere raffinerede Nydelser ere nu blevne uundværlige, og da Ridderne ikke have Midler til at fyldestgjøre denne deres Trang, se de med Misundelse paa Stæderne, der voxe frem til Velstand; snart søge de ved aabenlyst Rov at skaffe sig Midler til den

Luxus, der efter deres Begreber hører med til deres Stand. Vi ere midt i Næverettens tunge Tid; men paa Ridderskabets Bekostning vinde de driftige, arbejdsomme Borgere mere og mere Betydning; fra det fjortende Aarhundrede er det Borgerstanden, som bærer den nationale Kultur; af dens Midte fremgaa nu Kunstnere, som arbejde for den og repræsentere dens Smag.

I.

Borg og Fæste.

Før vi nærmere kunne dvæle ved Hoflivet i det tolvte og trettende Aarhundrede, maa vi først undersøge, hvorledes Fyrster og Herrer den Gang boede, hvorledes de havde indrettet og udstyret deres Bolig. For Frankrigs Vedkommende har Viollet-le-Duc samlet et smukt Materiale, som han har offentliggjort i sin udmærkede »Dictionnaire de l'architecture«; Englands Borgbygninger ere behandlede af T. Hudson, og i Tyskland har særlig Krieg von Hochfelden Fortjenester af de herhen hørende Undersøgelser. Vigtige Oplysninger kan man naturligvis finde i de tre Landes talrige Borgruiner.

Den Usikkerhed, som raadede gjennem hele Middelalderen, gjorde det til en Nødvendighed, at enhver, som ejede noget, maatte sikre sig imod fjendtlige, røverske Overfald. Borgerne befæstede deres Stæder og skyttede sig nogenlunde mod Farer; Landsherrerne anlagde Borge, som skulde dække Grænserne og de vigtigste Hær- og Færdselsveje, de byggede faste Slotte, hvor de kunde huse sig selv og deres Skatte, og den lavere Adel søgte, saa godt den evnede, at indrette sig en Bolig, der i det mindste kunde trodse en Overrumpling. Nærmede Faren sig, trængte fjendtlige Hære ind i Landet, reddede man Liv og Gods til disse Smaafæstninger, som dog ikke øjeblikkelig faldt, som dog altid nødvendiggjorde en Belejring, altid kunde opholde

en Fjende, til Undsætningen kom. En Borg bliver saaledes en ved Fæstningsværker sikret Bolig, hvor Mennesker med deres Ejendele kunne bjærge sig i Farens Stund.

Jo mægtigere Borgherren var, desto fastere og større anlagdes Borgen. En Fyrste havde derfor mere storartede Fæstninger, opførte efter hele Datidens Ingeniørkunst, og hvor en anselig Besætning kunde finde Ly. Og ligesom Fæstningsværkerne om slige fyrstelige Borge anlagdes ganske særlig omhyggelig. anvendte man ogsaa større Omhu paa Opførelsen af Rummene. hvor Herren med Familie, Riddere og Væbnere skulde opholde sig, og smykkede Værelserne saa prægtig, som Datidens Bygmestere blot evnede. Denne Art Borge, som altsaa vare indrettede med hele Datidens mulige Komfort og Luxus og befæstede med al tænkelig Kunst, skulle vi her alene beskæftige os med; den fattigere Adels Slotte maa vel have været opførte paa en lignende, men mindre pragtfuld Vis.

Fæstningskunsten beroede endnu stadig paa de Regler, som vare nedarvede fra romerske Bygmestere. Vitruvius's Anvisninger fulgtes ufravigelig, og Flavius Vegetius Renatus's institutiones rei militaris gjaldt for den vigtigste Haandbog. hvor en Feltherre kunde søge Raad angaaende Anlæggelsen eller Belejringen af Fæstninger. Det hørte med til en Fyrstes eller Ridders Opdragelse at forstaa sig lidt paa Fortifikation, naar han vilde vente engang at udmærke sig som Hærfører.

Borgens Bygning blev udført af Arkitekter og Stenhuggermestre med Hjælp af talrige Arbejdere; tyske Bygmestere vare i det trettende Aarhundrede højt berømte, men hvor mange Bygninger vare ikke ogsaa ved den Tid under Opførelse ved Rhinen? Vi minde blot om Kölnerdom; i Sachsen byggede man Domkirken i Meissen og Magdeburg, og mellem Rhinen og Elben blomstrede paa denne Tid i Bygningskunsten et kunstnerisk Liv, hvis Mage næppe senere gaves. Da Bygmesteren naturligvis allerbedst

kjendte den af ham selv anlagte Bygning, kunde han let blive Bygherren farlig, naar han forraadte Fjenden sin Kundskab, og det er derfor et flere Gange tilbagevendende Træk, at den mistroiske Borgherre lader sin Arkitekt myrde.

Ved Kirker og Klostre falder det altid let at fastslaa de karakteristiske Kjendetegn for hver enkelt Tidsperiode, da de samme Dispositioner med ringe Ændringer lade sig paavise ved alle samtidige Mindesmærker af tilsvarende Art; men med Hensyn til Fæstninger er dette absolut ugjørligt. Hele Grupperingen af Fæstningsværkerne saa vel som af Beboelsesrummene afhænger af det givne Terræn, som her bliver alene bestemmende. Det er Bygmesterens Hovedopgave at tilvejebringe Slottets størst mulige Fasthed, og Hensyn til Bekvemmelighed eller kunstnerisk Skjønhed maa derfor mangen Gang ofres.

Fremfor alt kom det altsaa an paa at udfinde en god Byggeplads, der alt af Naturen var skyttet mod fjendtligt Angreb, saa at Kunsten fik saa lidt som muligt at gjøre. Pladsen maatte derfor, om muligt, kun kunne stormes fra én Side, hvor man derhos vanskelig kunde komme frem med Blider og Murbrækkere, og Grunden maatte helst være Klippe, for at man kunde mure umiddelbart paa samme, og derhos slippe for en mulig Underminering, et af Datidens farligste Angrebsvaaben.

I et fladt, aabent Land kunde alle disse Fordringer kun ske Fyldest, naar Byggegrunden var helt omgiven af Vand, saa man blot kunde nærme sig angrebsvis paa Skibe, eller den laa paa et sumpigt Terræn, hvor Vejen let kunde blive farlig for Fjenden, og hvor det under alle Omstændigheder blev vanskeligt at komme frem med Belejringsmateriellet. En slig Borg, der kaldes Søborg, »Wasserburg«, kunde i Reglen kun tvinges til Overgivelse gjennem en stræng Blokade, med mindre da Sø og Mose frøs til. Havde man en enlig, stejl Bjærgkegle, egnede den sig naturligvis særlig

til Anlæggelsen. Ingeniørens Kunst bestod blot i at vanskeliggjøre Adgangen til Borgporten. Som Exempler paa slige Borge skulle vi nævne det bekjendte Wartburg, Hohenstaufernes og Hohenzollernes Stamborge, men Idealet for slige Anlæg have vi i Fleckenstein i Elsass. Fandt man en slig utilgængelig Fjeldtind, blev der mejslet Trin ind i Klippen, og naar man steg op, maatte man holde sig fast ved de i Stenen fæstnede Kjæder. Af slige Borgpladse gaves dog forholdsvis faa, og man maatte være vel tilfreds, naar blot nogle af Fæstningens Sider af Naturen vare uangribelige. Hyppig valgte man ogsaa Landtungen mellem to sammenflydende Floder eller det Sted, hvor tvende Dale forenede sig. En ufravigelig Betingelse var det naturligvis, at man havde Vand eller kunde skaffe sig samme ved Anlæggelsen af Bronde; thi i modsat Fald kunde Fjenden jo lettelig ved at afskære Vandledningen fremtvinge Overgivelsen. Havde man hverken Kilder eller Bronde, maatte man hjælpe sig med Cisterner til Opsamling af Regnvand, som Tilfældet f. Ex. er med Wartburg; man filtrerede i saa Fald Vandet gjennem Sandophobninger.

Borgvejen var i Reglen anlagt saaledes, at den kun gav Plads for en enkelt Rytter, hvorved man altsaa let kunde vare sig mod en Overrumpling; thi det forstod sig af sig selv, at Borgkuren maatte kunne overse Vejen; var det i øvrigt muligt, lagde man den saaledes, at Fjenden, som trængte op, vendte sin højre Side, hvor han ikke dækkedes af Skjoldet, mod Forsvarerne. Mangen Gang var Vejen allerede dækket af smaa, detacherede Forter eller forsynede med stærke Porte, man ikke kunde omgaa; Borgvejen til Slottet Hochosterwitz i Kärnthen, der rigtignok hidrører fra en langt senere Tid, er saaledes spærret af ikke mindre end fjorten, til Dels stærk befæstede Porte, som først maatte erobres, før man kunde gaa løs paa den egentlige Borg, der knejser paa en høj Bjærgspidse. Heldigt var det naturligvis altid, at en slig Borg kun havde

én Port, at Fjenden altsaa kun forefandt ét svagt Punkt, paa hvis Forsvar man altsaa kunde sætte hele sin Kraft.

Hvor Naturen ikke havde hjulpet med til at sikre Borgen, maatte Ingeniørens Kunst træde til. Her maatte Mure, Grave, Taarne og andre Forsvarsmidler komme til Anvendelse; særlig Fordel lovede man sig, naar Murene kunde trækkes saaledes, at de dannede indadgaaende Vinkler, hvor altsaa Angriberen kunde blive beskudt fra alle Sider.

Allerede Adgangen til den egentlige Befæstning søgte man at værne ved Forhugninger, Palissaderækker med Blokhuse, Ulvegruber o. s. v. Saa længe som muligt værnede man disse Udværker, das hâmît, først naar al Modstand var forgjæves, trak man sig tilbage inden for den egentlige Fæstningslinje, og Udværkernes Erobring ansaas altid for en meget mislig Sag. Den egentlige Forsvarslinje begyndte med Borggraven, der blev anlagt saa dyb som muligt; thi først naar Fjenden til Dels havde faaet Gravene kastede til, kunde han bringe sine store Belejringsmaskiner helt frem mod Murene, og før var der ikke Tale om nogen alvorlig Fare for en vel provianteret Borg. Gravene maatte helst være vandfyldte, selv om man skulde anlægge en Ledning langvejs fra, og Tallet paa dem rettede sig efter Ringmurene, som rejste sig umiddelbart bag Gravene. Efter Terrænets Beskaffenhed udkrævedes snart flere, snart færre Mure, Wartburg har saaledes slet ingen egentlig Mur, Borgen Rosenstein i Bøhmen har ikke mindre end fem. Af Murenes Fasthed afhang ganske særlig Borgens Sikkerhed; som alt antydet, søgte man at bygge paa den rene Klippegrund for at undgaa Faren ved Underminering; Fugerne mellem Stenene bleve omhyggelig udfyldte med Bly og spækkede med Kalk, Kampestenene sammenholdte med Jærnklamper. Jo større Blokke man kunde anvende, desto større Modstand kunde man rejse mod de temmelig primitive Krigsmaskiner, Murbrækkerne; Taarnene, særlig

Hovedtaarnet, vare i saa Henseende Gjenstand for den største Omhyggelighed. Fremdeles søgte man ved en uhyre Murtykkelse at vinde en særlig Fasthed; hvor man ikke disponerede over tilstrækkeligt Materiale eller ønskede at spare Arbejdet, nøjedes man dog med at opføre Halvmure og udfylde Mellemrummene med Jord fra Borggraven; Fylden blev stampet meget fast, og man fik saaledes en svær Mur, der tilmed havde mindre at frygte af Murbrækkerne, da Jordfylden elastisk gav efter og svækkede Stødet. Højden skulde være saa stor, at intet Bueskud kunde naa over Muren; for oven sluttedes den med en Platform, hvor Forsvarerne frit kunde bevæge sig; mod det fjendtlige Skyts dækkedes man af Tinderne, hvis Mellemrum tjente som Skydeskaar. Naar Tinderne imidlertid hævede sig lige op fra Muren, kunde Skytterne kun rette deres Vaaben paa skraa, ved Foden af Muren fremkom saaledes en død Vinkel, og naar Angriberen var naaet saa langt frem, havde han lidet at frygte; han kunde nu i Ro og Mag ødelægge eller undergrave Murene. For at afhjælpe denne Mulighed byggede man ikke Tinderne op fra selve Muren, men anbragte Kragsten, Konsoller, og først paa dem anlagdes Tinderne. Saaledes fremkom der et Mellemrum mellem Muren og Brystværnet, og her kunde anbringes Skydeskaar og Aabninger, hvori man kunde helde Vand, smeltet Beg, Svovl o. s. v. Disse udspringende Murtinder have faaet et særligt Navn, Machicoulis.

Fra Borggaarden føre Trapper til Murene; her promenere Borgens Beboere, naar de vilde trække frisk Luft; her fra skuede de ud efter tilrejsende Gjæster og tilvinkede de bortdragende Venner deres Farvel. Under Kamplegene, som bleve fejrede uden for Borgen, afgave Murene Tilskuerpladser; paa Tinderne fæstnede man Hovederne af de fældede Fjender og deres Skjolde, for at de kunde tjene ligesindede Æventyrere til et advarende Exempel, eller man klyngede uden videre Forbryderne op her. Ogsaa

Borgherrens og hans Venners Skjolde hejsedes under et Angreb paa Borgens Tinder, som Tegn til at man vilde forsvare sig til det yderste. Forestod der en længere Belejring, rykkede Fjenden frem med Blider og andet svært Skyts, maatte ogsaa Platformen dækkes paa en bedre Maade. De fra neden afskudte Pile og Bolte kunde vel sjælden tilføje Forsvarerne noget alvorligt Tab; men derimod afgave Tinderne intet Værn mod Balisternes Bueskud, og lige saa lidt nyttede de mod de Pile og Bolte, som fløj ned fra Belejringstaarnene. I slige Tilfælde plejede man at lægge et Trætag over hele Muren, og paa mangen gammel Borgs Tinder kan man endnu se de firkantede Huller, hvor hele dette Bræde- og Tagværk blev gjort fast; for at dette ikke saa let skulde antændes ved Fjendens Brandpile, var det dækket med raa Huder.

Dog endnu syntes Murene ikke at afgive et tilstrækkeligt Værn; for at holde Fjenden helt borte fra Murene anbragtes Taarne, der sprang frem fra Muren, og hvis Skydeskaar altsaa kunde bestryge hele dennes Flade eller Courtine Efter Vitruvs gamle Regel skulde Taarnenes Afstand være et Bueskud, og denne Lov fulgtes hele Middelalderen igjennem, til Ildvaabnenes Indførelse nødvendiggjorde en anden Taktik. Taarnenes Tal varierer altsaa efter Borgens Størrelse og Antallet paa Ringmurene; Digterne finde særlig Behag i at pryde deres Slotte med de flest mulige Taarne og mangen Borg havde virkelig ogsaa temmelig mange, saaledes Slottet Coucy, Porttaarnene iberegnede, hele tredive, ja Slottet Dijon endog tre og tredive.

Taarnene skulde helst have Murenes dobbelte Højde fra Taarnene skulde man nemlig kunne bestryge Murens Overkant, og selv om Fjenden havde bemægtiget sig et Stykke af denne, var Borgens Fald hermed ingenlunde afgjort; han var kommen op paa Muren, men ikke ind i Borgen; thi i Regelen laa Trapperne til Muren inde i Taarnene, og et af disse maatte altsaa først falde; men

fra selve Taarnet kunde man kun over en Vindebro komme ned paa Muren, og Taarnet var altsaa en lille Fæstning for sig. Taarnene vare hyppig tækkede med Blyplader, som afgave den bedste Beskyttelse mod Brandpile, en forgyldt Taarnknap prydede end yderligere Bygningen; dog havde ingenlunde alle Taarne saa prægtige Taarne, endnu Froissard taler om Straatage. Skulde der opstilles Krigsmaskiner, Blider eller lignende Forsvarsmidler, maatte Taget naturligvis være fladt, og i saa Fald fandtes ogsaa her Indretninger til at anbringe Skjoldtage. I Fredstider tjente Taarnene hyppig som Forraadskamre eller Boliger for Besætningen. Det svageste Punkt i hele Forsvarslinjen var Porten, mod samme blev i Regelen Hovedangrebet rettet, og det var stadig en Fordel, om Borgen kun havde én Indgang; men da der hyppig sloge sig Folk ned i Borgenes Læ, og der saaledes lidt efter lidt rejste sig en Stad, maatte ogsaa denne befæstes ved Mure, og man kunde ikke godt undgaa, at flere Porte brøde den faste Mur. Til Porten naaede man over Vindebroen, som blev hævet og sænket ved Kjæder; var Broen trukken op, maatte man først tilkæmpe sig Adgangen over Graven, som paa dette Sted var særlig dyb. Var en fredelig rejsende kommen over Broen, gjaldt det om at faa hidkaldt Portneren, som havde sin Bolig i Nærheden; man maatte enten støde i sit Horn, banke paa med Portringen, eller slaa paa en Metalplade eller Jærnnøgle, som var anbragt til dette Øjemed. Hvor der kun fandtes den ene Borgport, kunde en skinsyg Ægtemand meget vel skytte sin Hustru mod paatrængende Kurmagere; naar han gik ud, lukkede han simpelthen Borgporten af og puttede Nøglen i Lommen. Dog forstod man allerede den Gang at tage Voxaftryk af Nøgler, og der fandtes ogsaa Smedde, som kunde lave slige falske Nøgler. Porten laa enten i et Taarn eller, hvad der var Regelen Porthvælvingen blev flankeret af tvende Taarne, ja ofte

hævede endnu et helt Taarn sig over Porten, saa at sammes Befæstning kunde sammenlignes med en hel lille Borg.

Sagerne stode slemt, naar Vindebroen var løsnet af Fjenden og falden ned, naar Adgangen til Porten nu stod aaben, naar de stærke. jærnbeslaaede Portfløje endelig gave efter, og Indgangen til Fæstningen saaledes var stormet; alt var dog i saa Fald endnu ikke tabt. da man havde et meget virksomt Forsvarsmiddel, Faldgitteret, tilbage. Det var et, af Jærnstænger smeddet eller af tunge Bjælker sammentømret, Gitter, som kunde drages op. hvorved Adgangen var fri, men naar det blev slaaet ned, ved sin Tyngde knuste den Fjende, som kom under det, og i det mindste for en Stund endnu spærrede Fjendens Fremtrængen, ja muligvis endog afspærrede ham Tilbagetoget. Naar nemlig den temmelig dybe Porthvælving havde Gitre baade for Udgangen og for Indgangen, kunde en kjæk Fjende meget vel blive indespærret mellem begge, fældet fra Skydeskaarene i Hvælvingens Sider eller være bragt i en saa hjælpeløs Stilling, at han ikke havde anden Udvej end at overgive sig.

Portvægteren boede i selve Porttaarnet, hvor han i Fredstider havde det ret behageligt, havde sin Bænk foran Porten, hvor han kunde beværte sine Venner med en god Drik; men sin Kone maatte han ikke have hos sig, for at han ikke skulde blive bortledet fra sin Paapasselighed og Aarvaagenhed. Eoruden den store Port anlagde man gjærne skjulte Smaaporte, som i Nødsfald kunde yde god Tjeneste.

Naar Lokaliteterne tillode det, vanskeliggjordes Adgangen til Borgporten end yderligere ved Udværker. Hvis Borggraven var meget bred, og man maatte opføre en Bropille, blev der her anlagt et Brotaarn med Vindebro, Faldgitter og alle øvrige beskrevne Forsvarsanstalter; naar nu den første Vindebro var stormet og Taarnet erobret, trak Besætningen sig tilbage over den anden Vindebro til den

egentlige Port, den anden Bro gik op, og Fjenden havde saaledes med store Ofre kun tilkjøbt sig en ringe Fordel. Langt større Nytte havde man imidlertid af den saakaldte »Barbacane«, en cirkelrund Gaard, som opførtes hinsides Borggraven med stærke Mure og dybe Grave. Havde Fjenden faaet Vindebroen ned, bemægtiget sig Broen og var trængt ind i Barbacanen, kom han under en Krydsild fra Besætningen, som dækkede sig bag de høje Murtinder; han maatte først storme den høje Mur, hvorpaa det stod tilbage at forcere den lange, smalle Gang eller Korridor, som mellem tvende parallele Mure førte videre til den egentlige Fæstningsport. Et godt Exempel paa et sligt Anlæg har man i den af Ludvig den hellige anlagte Borg i Carcasone, hvor Angriberen efter at have overvældet Barbacanen endnu havde at overvælde ti Porte, før han naaede den indre Fæstningsport.

Som bemærket, afhænger det ganske af Terrænets Beskaffenhed, om der skal anlægges en eller flere Ringmure. I Regelen var dog Befæstningen saaledes indrettet, at selv en heldig Storm paa den yderste Mur ikke nødvendiggjorde Borgens Fald, meget mere rejste sig inden for samme en hel ny Borg, hvor Herren boede med samt sine Skatte, og som forvaredes af en hel ny Forsvarslinje med dybe Grave og høje, stærke Mure; det af de ydre Mure omsluttede Rum kaldtes da »Forborgen«, hvoraf Franskmændene have faaet Ordet »faubourg«. Den indre Borg var befæstet aldeles paa samme Maade, som nys beskrevet, kun at man her, om muligt, havde anvendt endnu større Omhu ved Anlægget. Den middelalderlige Befæstningskunst gik i det hele ud paa at trække Belejringen i Længden; det ene Værk maatte overvældes efter det andet, og stadig rejste nye og nye Hindringer sig paa Fjendens Vej; før han kunde overvælde dem, kunde maaske Undsætningen komme, eller andre heldige Konjunk-

turer redde Borgen. Selv Erobringen af den indre Forsvarslinje var endnu uafgjørende; naar ogsaa Boligerne og de skyttende Ringmure vare i Fjendens Vold, trak Beboerne eller Besætningen sig ind i Hovedtaarnet, »Donjonen« eller »Bercfrit«, hvor man endnu længe kunde yde energisk Modstand, saafremt man blot havde tilstrækkelig Proviant.

(Fortsættes).

F. C. Granzow.
